

anglis angol; englezesc; englisch. 1812: 2 Englis Pikét Laibli [Kv; Hodor lev.]. 1819: egy viseltes hitván englis leder láibli [Kv; Pk 3].

énhozzám 1. az én tartózkodási helyemre; la mine, la domiciliul meu; zur mir, in mein Haus. 1568: Borbara Georgy szekeress concors ... fassa e(st) ... es mond feyerwary Durko, az (!) mongiak hogy vatszy peter chywkat hozot en hozzam, es en foztem meg s en velem otté meg, de oda ne(m) hozot [Kv; T]k III/1. 226]. 1587: hogj te valakjvel En hozam merz Jvny zalagys Jozagy kynny Azertt Ezt az kwssebegett nem Erdemlettem volnja tulle (?) [Fizkút K; Wlt]. 1592: En hosza(m) kyldett egy embert Beözödit [UszT]. 1606: En bardoczfaluán ualek es ieoue en hozzam mak Istuan es Jakab Andras sok kwlomb kwlomb fele dolgokruul bezelgetenek, es kerdnek uala tanachot [i.h. 20/17]. 1620: Az Soljmokath kgd mjnd Czikkol Girgiobol Kaszombol ualahol mi leszen igen io gonduisseless alath Jndiczja kj, egj bizonyos megh hith Emberth hadgjon az Solymaszok eloth kinek meg hadgjad vram, hogj en hozzam hozak uagj feierwarath lennek uagj Deuan [MNY XXXV, 262 Bethlen Gábor kezével]. 1632: ejel jöue oda en hozzam Berej Janos s fel keölte, meg ugia(n) nehezen kelek fel s el hua engemet s mutata az ablakat hogi mint vagtak be hogi az ablak kereszti el hasadot [Mv; MvLt 290. 83b]. 1745: En hozzámis el jött Etető Ferenttz Ur(am) kétszeris [Zilah; Wass „Mich. Bartha jud. prim.” (64) vall.]. 1755: monda ő Nga énnékem, miért nem jóvél bé Szombatann este en hozzám Szabó István [Gernyeszeg MT; TGsz 33]. 1768: Néhai Ajtai alias Kardas István Uram megh hagjattott Bözvegje Tot Maria Aszszony mind maga s mind penig maga neveletlen Fiackainak Györgynek és Istvannak képekben jövenek en hozzám [F.sfnva TA; AbN]. 1824/1842: az Lengyel István kérésére el mentem az ő kegyelme házához a' végre minthog az édes anyja elégtelen lévén arra, hogy én hozzám az alább következő bizonytság tételére el jühetett volna [Szászrégen MT; DE 2].

2. az én személyemhez; la mine, la persoana mea; zu mir/meiner Person. 1632: azt lata(m) hogi be czapanak az ajton s latamis zabo Janos kezebe(n) mezite(n) kardot, megh en hozzam is hozza(m) akar uala czapni az kardal [Mv; MvLt 290. 67b]. 1658: Veszem eszemben, hogy az en eltemnek Utolsó Napia nem messe (!) Vagyó(n), mert az halal az Eo keövetet, es postajat en hozzam ely küldötte, Melyből Veszem eszemben hogy Magais az halal, Ezen ket napon köszöbömön be lepik. Noha meg mostan fekövéő Beteg nem Vagyok [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1677: vöttem méltó tekintetben régi jámbor bősületes Szolgámnak Nemes es Vitezlő Also Kubinyi Hieronymi Andras Deak Ur(amna)k elsőben üdezült (!) édes Atyam Uramhoz ő Ngához es az után en hozamis megh mutatot húséges szolgálatyat ... attam ő kg(ne)k az Vajda Hunyadi hataron egy darab szanto földet [Vh; VhU 262—3 Em. Thökölyi ad. lev.].

3. énrántam, az én irányomban; cu mine,

fată de mine; mir gegenüber. 1598/1635: Miért hogy ez az en feleségem Kathalin, ennye nyomordisagomba(n), vilagtalansagomban en mellettem túrt, es en hozzam ugy uiselte magat, mint igaz hazas tars, es melto tekintetbol, enis hagiok kez penzt f 50 [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1699: az en kedves Feleségem Kapi Anna, az üdőtől fogva, az mi ulta az nagj Jstennek bölts rendeléséből, a szent házassággal egybe szerkesztettünk, az en hozzám valo eő kötelesség(ne)k meg felelt ... mikor sokak(na)k elméjek, ellenem meg kemenjültek, ... azok(na)k elméjeket, mind maga s mind mások által, nagj böltsen és tanátsosképpen Jsten után le tsendesitette, és az en hozzám való jó akaratra s békeszégre térítette [Mk. Macskásy Boldizsár végr.].

4. velem szemben; fată de mine; mir gegenüber. 1540: az Balassy Sygmond zolgay, kyk akor Hwnyadon thwl Remethen^a az wthat alyak es eryzyk wala, engemeth meg thartoztattak wala, merth en hozzam kethsegesek walanak, hogy nem the k: zolgaya wolnek. Azert kegyelmes uram ott ys egy napon woltham [LevT I, 9. — *El-tűnt település Bh közelében]. 1603: (A méneslovat) az utan massodszerys megj kertem nekem aszt monda hogy adok ollyat ... hogy nehezen uyszed el eszt en megy ertem hogy gonosz szandekban uagyon en hozam en ky Jndullek ez al peres hazabol mykor Jouok ualla az uduaran szoneikwl hozam hajta egy farago feyszeuel [UszT 18/67].

5. énrám; pe mine; gegen/auf mich. 1593: ez az Anna ennekem feleségem wala ..., eoys en hozam gianakodnek hogj enis elete meth ne(m) tiztan wiseltem volna Lengiel orzagban Jarasomba(n) [UszT]. 1610: eo vont pedig az en Nemes feoldeme(n) Zabliat en hozzam, Bayra hytt [i.h. 34b].

6. kb. énrólam; despre mine; von mir, über mich. 1570: (Chinek Gergelyné) Buchwiet kouety vala raytam az zolonek es az hatalmassagnak terhet, ezt felelem w ellene, hogy ezt w En hozzam Nem mo(n)dhatna mert En wtet annak elwte Biro eleybe Herchegh antal wram eleybe Ideztem ... wgy hatta megh hogy ky meressem az zolat Az varos meroiewel [Kv; T]k. III/2. 166b].

énlaki. Az Énlaka (U) tn -i képzős szárm.; derivat cu sufixul -i a numelui de localitate Énlaka/Inlăceni; mit -i Ableitungssuffix gebildet Form des ON Énlaka. I. mn Énlakáról való, ill. ott lakó; din Énlaka/Inlăceni; Énlakaer. 1585: Jenlaki Zabo Bernard loffew [Énlaka U; EHA]. 1592: Alperes Az Ienlaki Demeter Istwan [uo.; EHA]. 1599: Jenlaki Zabo Bernard. Eyen laki Kerestely Albert. az Jenlaki emberek Michael Kerestely Jenlakien(sis) Libertinus [uo.; EHA. — Uo. latinisított formában: Emericus Incze Judex Jenlakien(sis)] | Az honnet az Atthiaiak be haitottak az Jenlaki diznokat, tudom hogy az Atthiaay hatar, es Jenlakawal ne(m) keöz [UszT 15/194 „Chortan Benedek, Palfalwy, Zabad zekely” (80) vall.]. 1600: Jenlaki Miklos Thamasne, Anna [i.h. 15/223] | Ienlaki Patakfalwy Gergel. Jenlaki Patak-

falui Istvá(n) [Énlaka U; EHA]. 1604: Jenlaki Keresztel Janos [UstT 20/344].

Hn 1824: Az enlaki utnál [Tarcsafva U; EHA]. II. fn Énlakán lakó személy, enlaki lakos: persoaă/locuitor din Énlaka/Inlăceni; Bewohner von Énlaka. 1600: Was Ferencz Ienlaki, weres Drabant [UstT 15/105]. 1604: Exequutores. Demeter Istua(n) Semien Gergeli, Ienlakiak [i.h. 20/344].

enmagam 1. önönmagam; eu însumi; ich selbst. 1584: Ezeon Meg Mondatot keolchyeget keoltotte(m) en Magamra es az Molnarokra tezen 45 d. [Kv; Szám. 3/XIII. 16]. 1590: Az haz nepre ualo keolchegh Az haz nepi peniglen mind en magammal es gazdam azzonial egietembe uadnak 14 [Kv; Szám. 4/XIX. 9]. 1683: Aszt az haz helyet biztam Vitezlo Lukacz Ferencz Vra(m) gondviselese ala, ... ilyen Conditionnal hogy ő kgme az proprietassagat az en magam szamomra megh tartva(n) ... oltalmazza mindenektől [Sófva BN/Sv; Ks 14. XXVII. 3].

2. ~at a. (saját)magamat; pe mine însumi; mich selbst. 1670: felette igen megh fogiatkozua(n) en magamat es apro arua gyermekimet nem uolt minel tartano(m) es taplalno(m) [Tövis AF; Bál. 62]. — b. engem; pe mine; mich. 1573: Catherina Jacob reychelt Bozwegiy (!) vallia hogy ... egne-mykor Ieo oda az harangozo hya volt haza Mond az azony hogy Meniek vgi mond ha Mind Anyamat es En magamat ky vertel hazadtwl [Kv; Tjk III/3. 107]. 1588: latam hogy vtannam Jeo Pascha vayda megh fwtamodwan eleotte hat ell eytettem egy Jzak bwzath azt eo fel vette s el dwgta, En magamat az vtan ell ere esmeg el akara vonni egy Sak bwzamat [Zsákíva Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1591: Karpitos Peter vallia ... mezitelen zabliaual az kezemhez czapa hogi el vagia, az czapast fel veom egi kis faual, de nem oltalmazhatam magamat, hane(m) vgian seb esek az kezemen, seot en magamatis megh eolnek vala ha megh nem segitenek vala [Kv; Tjk V/1. 136]. 1595: ualame mire ualo gondoltaban az I ennekem hitese feleségemeth hiuatta ki hazambol allatta melleie anak utanna en magamat is, hiuata oda engemet feleségem kepiben Cosa Jloná képiiben hiuának chikba az sperest* szekire [UstT 10/95. — *Értsd: esperest]. 1643: Ladislaus Istok de Also Toria ... f(atetu)r ... En magamotis szekesteől ki akar vala igazittani onnet [HSzjp].

3. ~é az enyém, a saját/az én tulajdonom; al meu, a mea, proprietatea mea; meiner/e/es, mir (an)gehörend. 1573: Katalin Kalmar Istwanne azt vallia, hogi Latta hogi rakot eleh parta Boueket kapcokat Arangywreoket azt Monta Im ez eocheme Amaz laios Batiamé Ez enmagame [Kv; Tjk III/3. 172]. 1603: (A) malom ugian azon al peróssel közös melynek uolt cziak az negyed reze az alpörőse az három reze pedig en magame [UstT 17/5].

4. ~nak a. önmagamnak, saját magamnak; mie însumi; mir selbst. 1570: Megh eskwttem neky hogy olyan Joth akarok neky Mint Enmagamnak [Kv; Tjk III/2. 26]. — b. nekem magamnak;

mie; mir selbst. 1640: Török András enmagamnak mondotta, hogy leánya vagyok, mert hűtös felesége az mostohaanyám — szintén úgy élé, mint az hitese feleségét [Mv; MvLt 291. 212a–5b átirásban !].

5. ~nevem saját/tulajdon nevem; numele meu, propriul meu nume; mein eigener Name. 1598: Az mi keuez (!) ezwt marhaczkam volt, azokbol hatam az Gazda Azzonnak, egi eoregh Serleget, kin az en magam neuem es Czimere(m) rayta vagion [Gerend TA; Törzs. Gerendj Pál végr./].

énmellettem 1. az én oldalamon; lângă mine alături de mine; neben mir, an meiner Seite. 1572: En Mellettem Azonban Lukach tamasth nyar-zoyth* Egi olah Akarya wala Az kepel Megh ewtny [Damos K; KP. Fornassy Byrthalan jb vall. — *A tőzsomszédos Nyárszóról való]. 1591: vtanna Indulek ... ez Kis Mihálnak, es minthogi akkor zwrtben vala en mellettem, ruhaiait immar megh változtatta vala es egi czondrat veot vala rea [Kv; Tjk V/1. 136].

2. az én szomszédságomban; în vecinătatea mea; in meiner Nachbarschaft. 1640: Ez az Molnár Istvánné az mikor énmellettem lakik vala menék az ajtóra, s hallám, hogy vagynak ott benn, de be nem meheték, mert beszegették vala az ajtót [Mv; MvLt 291. 233a–51a átirásban !].

3. közvetlen közelenben; în imediata mea apropiere; in meiner nächsten Nähe. 1598/1635: Miert hogy ez az en feleségem Kathalin, ennyi nyomoruságomban(n), vilagtalanságomban, en mellettem túrt, es en hozzam ugy uiselte magat, mint igaz hazas tars, es melto tekintetbol, enis hagiok kez penzt f 50 Neki [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1648: semmi oly derekas gond uiseleő en mellettem nintsen, az kire valami dolgot bizhatnek [Alvinc AF; Szád.].

énmiám énmiattam; din cauza mea; wegen meiner. 1582: Egikor kyn vala chizar peterneis, Monda neki Andras Cato, Zonzed (!) Azzony A Dio es az keorthwel igen el kel annat feleolled, Monda chizar peterne, bizony hog' Azert en miam Nem kel [Kv; Tjk IV/1. 65]. 1584: Sophia Zigiarto Esaia szolgálóia* Laktam extendeig Zabo Catonal Az fazakasnet igy fenyegette egkor meg, vagy en Mia(m) kel meg halny az fatilla lelek kwrwanak vagy enneke(m) kel miatta meg halnom [Kv; i.h. 216. — *Tollban maradt; vallia]. 1599: Nemes ember Lazar Istwan Szaz Sombory* vallja . S vgy monda az hadnagy hogy ne Adgya Jsten hogy Kgd en miam kart valljon, mert en megh keoteoztetem es biro vram kezebe(n) vize(m) s ele alatom, ez eoreokseges ember monostory Jobbgy ha penze nem lezen fizessen eoreoksegebeol [Kv; Tjk VI/1. 320. — * Százszomboról (SzD) való].

énmiattam miattam; din cauza mea; wegen meiner. 1584: Zeoch Krestel vallia, filemmel hal-lottam Zabo Kato zayabol hogy ig fenyegete megh fazakas Boldisarnet, The kis perentely (!) en myat-

tam meg latod Azt hogy meg kel veszned [Kv Tjk IV/1. 215]. 1598: Zep Miklosne Magdolna azzonj vallja .. Borgyasne ... monda ah bestie fosos kúrwa bizonj soha ollian zegient nem vallottal eletedben minth enmiattam majdan vallaz [Kv; Tjk V/1. 271]. 1657: Ne veszzs én miattam [ETA I, 162–3 NSz]. 1752: hát amely 24 forintos jó Lovát a Városnak akkori G(ene)ralis Perceptor a nyargalásb(an) el pusztított rontott, miért nem difficultályák, ha én miattam dögöltt volna el, most difficultásban adták volna ki aztis [Kv; Szám. 69/XXVII. 11].

énnálám 1. az én tartózkodási/ lakóhelyemen, nálám; la mine, la domiciliul meu; bei mir zu Hause. 1568: Anna consors Georgy Alch fassa e(st) hogy en az pyacrol haza Jouek hat en nallam vagon, seres Anna, mondek neky meny el haza mert haza var Andras Katho [Kv; Tjk III/1. 227]. 1579: Az 20 february az Taryany Andras Hoza ő Naga parancholatgyat kybe paranchola ő Naga hog Segytsegel legyek neky egyet mast vasarlanny ő Nagnak züksegere az Napon mynd en Nalam volt myt ebeden es vachoran költetem rea d. 10 [Kv; Szám. 1/XVIII. 9]. 1590: (Azon) en nállam megh tartoztatott zemelth elő nem adhattam az Ik el zabadittasoknak myatta [UszT]. 1607: Ennalam vala Zallasso(n) Albert Janos, onna(n) mene el az fogollit [UszT 20/149 „Caspar Zeoleos de Kadiczfalua Jnquilius Gregorj Tibald” vall.]. 1618: En nalla(m) az meddig uoltak olj dolgok egieb ne(m) volt, hanem ... Boga Balint Arczjul czjapa Andrast [Kozmás Cs; BLt 3]. 1632: Ennalam lakot Berkeszine mind Anniostol [Mv; MvLt 290. 82b]. 1643: Hogy falus biro vallek en nallam Tartotta uram Fogva egy Hetig Fodor Janost [Maroskoppánd AF; DobLev. I/13 Torozko Andras (45) jb vall.]. 1733: én nálám nincsen Dudás Péter alias Kerekes, mert én kettzeris el küldöttem [Szentlélek Hsz; HSzjP „Borcsa András Uram Primipilus ns. Kézdí Szék hites Assessora” (53) vall.]. 1784: két Asztag én nállam csépletlen [Szászkered K; LLt 28. 533]. — I. még ETA I, 144–5.

2. énhozzám; la mine; zu mir. 1687: Én nálamis szállitott vólt Hadnagy Vr(am) egy Tolvajt; Mikor túllem el mentis, meg mondotta(m) eő kglime(ne)k, ahol mégyen, de nem fogatta meg [Szilágycseh; GramTr VIII].

3. az én birtokomban/kezemben; in posesia/ mina mea; in meinem Besitz. 1507: Az orsyka Azzonnak En Nalam Neg okre” [NyIrK VI, 187 Cheh István végr. — *Tollban maradt: vagon]. 1548: ezek mynd en nalam Zalogba vadnak [Besenyő Hsz; HSzjP]. 1570: Chinek gergelne ersebet azzon mikor Engemet Palochky Janosth elew (?) Idezot volna az w zoleie felewl ky En nalam zalagba volt ... Buchwiet kouety vala raytam az zolonek [Kv; Tjk III/2. 166b]. 1591: az kezesek az feoldet ennekem kezemben adak, en penig az vegre czielekeöttem, hogj mikor az arua feöl neö, az eöreökseget vgy mint oltalommal en nalam talallja meg [UszT]. 1600: Az meli

borok en nallam voltak, azoknak teoltelekiere keolt fld 18 [Kv Szám. 9/IX. 47]. 1625: en az Falut Jgaszagal kenaltam megh hogh az en Nylamott megh meryek hogh ha tob talaltatik ennalam ami Illonek, azt Bator meriek ki ha tob lessen de ha ki nem telik az enim tolczek kj [UszT 94a]. 1717: Amely levelek rész szerént én nállom vadnak igen is ki adom [Nagyrapolt H; JHb XLVII/18]. 1756: azan Leankanak illető köntösső vagon (!) én Nállam én el nem Tagadom Mivel Nállomnal közelebb valo vére Nincsen [Retteg SzD; Ks 32. XXXVI].

4. az én kezem alatt; sub mina mea; unter meiner Hand. 1593: Georgi Rejmer Coloswari ... vallia: Én nallam teolteotte ki Albert Marton az aprod eztendeot [Kv; Tjk V/1. 421]. 1637: Szanto Marton ennallam mikor miuele, megh akkor latot, de az uta(n) ozt(a)n megh keöppeölieöztette magat, s az uta(n) ugj uagatot eret a homlokán az uta(n) vilagtalanult megh Szanto Marton [Mv; MvLt 291. 98a]. 1774: Circumspectus Michael Benkö Cizmadia Fat(etur) Cizmadia Jakab Istvan ... en nalam mester legenykedett negy kantorokig az az egész esztendeig [Kvh; HSzjP].

5. nálám, velem; la mine, asupra mea; bei mir. 1629: en nala(m) egj rud vala, ot az haz mellett egj arokból vgy fordita(m) fel az Czapragot parducz beort, patko vereöt es szablya szyatt [Mv; MvLt 290. 144a]. 1636: Balas Czigány ker sueget Egerhazitól, kire monda ninczy esses lelek fia nala(m), seot ugia(n) el terjezte az kett karjat, mondua(n), ninczy en nala(m) esses fia [Mv; i.h. 291. 70a]. 1656: valaszt ton Borsai Istuan vra(m) en nallam egieb cedula ninczen az szalagos leuelnel, mostan ket embersiges nemes ember elot kinallak Azoniom az szalagos leuellel ha letezad az pinzt [Légen K; Borb. I]. — I. még ETA I, 126.

6. az én szememben, énelöttem; in ochii mei, in fața mea, inaintea mea; vor mir. 1590: ez az Ember azt mondotta neki szemebe, En neke(m) te Peter hitedre tiztessegedre fogattad vala hogy megh elegittez az Roka Beörből, Azert megh nem elegittel engem, de ezentül bar megh ne ad, de En nallom hited ninche(n) [UszT].

7. a rólam szóló részben, rám vonatkozólag; in ceea ce mă privește; mich betreffend. 1761: Nagy Anna, Tot István, Debreczeni Kata, a kik mind nallom, mind pedig az A(ctor)nal fatealtotván hasanlo disparitással fatealnak, ott astrualvan, hogy az I. vért ontat volna, én nállom pedig arról menciót nem téven [Torda; Tjk V. 70].

8. A szóban forgó személyhez v. dologhoz való viszonyításban kf-ú mn-vel v. hsz-val kapcsolva; in raport cu persoana sau lucrul despre care este vorba și asociat cu un adjectiv sau cu un adverb; im Verhältnis zu der genannten Person oder Sache mit komparativem Adjektiv od. Adverb verbunden: ~nál a. mint én; decit mine; als ich. 1568: Andreas nagh fassus est Hazucz bestye ver hogy te Job ember uolnal en nallamnal [Kv; Tjk III/1. 220]. 1597: Gellien Jmreh vram

... wallia Marton deak hiwa be az zobaba bennewnket, aholot le ewlenk, es bezelgetenk egimással az Arwanak ki lenne gongia wisseleioe immar mert az mostoha apianal ne(m) kellene hadny ... en mondam ... nemis veze(m) hozza(m), mert Marton vra(m) felesége ennalammal keozelb (így!)^a, ew kegmek mégis vntatnak wala hagi hozzam venne(m) [Kv; TjK VI/1. 66. — *Tollban maradhatott: való vér; értsd: vérrokon]. 1620: Eztis hallotta(m) cziniglie Ferencztul hogy mondot-ta ne(m) hagy beket vayda Janos velunk vezeke-dik, de meg sohol ne(m) talta(m) (!) rea, de ha rea talalok, akarne vele bezelgetny megh latt-na(m) ha Job legyen lenne en nalamnal [Páncél-cseh SzD; RLt O. 5 Zabo Pal (26) j b vall.]. 1637: Ezt is hallottam az maga feleségétül, hogy az istentelent mindéltig intéim, hogy hagyja el az sok imide-amoda való járást, de nem fogad; eczer is vendégségben valánk, ő elébb haza mene énnálammál, s hát az léánt megölelte s megcsókolta [Mv; MvLt 290. 237a–40a]. 1764: Illendőbb lett volna talam egy olyan nagy tehetségű magános Urnak azt mondani, Elég néked édes ötsém ha te fáradtz, legyen enyim a költség, többet adott nekem az Isten, holott te nagyobb Ház néppel vagy én nallammál [Középlak K; BfR]. — b. raj-tam kívül; in afará de mine; außer mir. 1694: az én édes Anyam(na)k több gyermeke en nallammal nem maradván [Dés; Jk].

ennek az ez mut nm hasonult -nek ragos alakja; pronumele demonstrativ ez cu sufixul -nek prin asimilarea lui z; die mit Endung -nek assimilierte Form des hinw. Fürworts es. I. Jelzői haszn-ban; cu functie de atribut; in attributivem Gebrauch: acestui(a), acestei(a); diesem, dieser. 1557: Ennek bizonsagára attwk my az my lewelunket peczie-twnk alat [Mezőszengyel TA; BfR 304. 108]. 1560: ez en lewelemet Attam en ew nekje ennek emleke-zetyre es bizonsagára pechetemmel meg pechetlet-tet kywel zoktam ylnem [Ketesd K; SLt J. 1. — Bethlen Gergely kezével]. 1579: Kenzerített-ten hogy egj feő Molnos őreoksegwnket kellett-ek megh valtawnk Zoltanban ... az Nemes czer-yeke vitaliustol, es ennek ez őreoksegnek valtsaga-balj zwksegwnkert Adank Lazlo papnak ... egy pwzta wles helyett [Uzon Hsz; Kp 1]. 1586: Rach Janosnet Kecher Jdeztetem myert hog wra-tol magna szakatol maradot d. 4. Ennek az rach Janosnenak dolgat az byrak halaztotak az zam-ueço vram eleyben [Kv; Szám. 3/XXV. 5 Igyar-tho György sp kezével.]. 1600: ennekis az Jakoch Andrasnak semmi gonoz akarattai zandékat ne(m) erttettem se(m) Albert Ferenczhez, sem fiahoz Janos-hoz, a mygh ez a dolog ne(m) eset keöztek [UszT 15/64]. 1629: eőtueős Gergelyteöl eleg jauaj marad-tak ennek az eőtueős Istuannenak ... de nem tudom ki tekozlotta el [Mv; MvLt 290. 146b]. 1676: Tudom aztis h<ogy> ennek az exponens-(ne)k Borbély Lőrincznek az édes Anyja ör<egbik> Borbély Gáspárnak édes leánya wala [Szu; Borb. I Szabo Márton (55) szabados vall.]. 1715: nekem arra valo Cseledem nincsen az ki ennek az 35

őkrök(ne)k gondgyát Tudgya Viselni, hanem én néktek adom, ilyen formáb(an) hogy ha én meg halok, az Fiaim keresik, agyatok mást erette [Bálványosváralja SzD; Ks 26. XIII Vass Péter (50) vall.]. 1731 k.: ennek a Szakács Maria(na)k hallatik hogy egy néhány férje volt s el hadta [Sövényfva KK; Born. XXXIX. 16 „Sig. Bő-lőni pastor ref.” (48) vall.]. 1793: Teleki Josef Uramis elő hívá Jakab Györgjöt ... monda neki

no Apa járd ki ennek a rétnek határát hited szerént [Hévíz NK; JHbT]. 1814: (A felperesnek) a' 9k Tanu ellen tett ki fogása is ... helytelen, mert nem tsak ennek vallomásán épített az Alperes hanem a' többek mind ugyan azon egy normán fatealjak az igazságot [Dés; DLt 56].

Szk: ~s~ az ez (é)s ez szk -nek ragos hasonult alakja. 1653: Oda jövének az őrzőkben és azt kérdik, hogy: kik vagyunk s mit keresünk? Mon-dám tolmács által, hogy: Bethlen fejedelem kül-dött a hatalmas császár hadainak élést, ... ennek s ennek a bassának hoztunk lisztet* [ETA I, 129 NSz. — *1622-beli eseményre von. feljegyzés].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; cu valoare de sub-stantiv; in substantivischem Gebrauch: acestui(a), acestei(a); diesem, dieser. 1564: husvét után való vasárnap Erdélyben a papok conciliumot tőnek Enyedre a Kristus vacsorája felől ... *Ezen sem-miképpen meg nem egyenesedhetének, mert a száz papok ennek nem engedének [ETA I, 21 BS. — *Köv. a hitvitában a két álláspont elő-adása]. 1568: Ladislaus Varga, Antonius Varga ac Vicencius similitur Varga, ... fassi sunt ... Emle-kezwnk, arra hogy mikor Timar Janos Brassai, Ide Monostorra hozot wala ket ezer Juh borth, es zaz keczke bört, vgy emlekezwnk Rea hogy ennek vagyon 20 esztendeje; azert az borth my monos-toron wottuk meg, egez czyehwl [Kv; TjK III/1. 189]. 1574: Vagion egy fekete zeles himmel hant Eleo keoteo vyon vy Ennek Egyk rendit feycziek le, es keolciek vy todra (!) Borkanak [Gyf; JHbK XXI/12. 5]. 1582: kerdem hol veod ezt az keonywet, Monda hogy chiak Isten tuggya hol teottem en ennek zeret [Kv; TjK IV/1. 106]. 1590: Ebbeolis ki teczik zanzandekia, hogj ugia(n) az taglaskor az en Jobbaggio(m) swuegeth fell weotte ..., masod nap az borra be itta. Ennekis az teorwenteol terheth wariuk, kit ha tagadna megis bizonytytiuk [Gyerőmonostor K; KP]. 1592: Leorincz Mathe es Fanczaly Benedek attak ennek-(m) aszw fat azalwaniokbul, vgy hoztam onnet fat teob vagio(n) ennek 16 eztendeyenel [UszT]. 1600: Ennek* az Nagy Kede felöl walo felet tiltot-tuk mi megh, mint mi hatarunkat [UszT 15/256. *Az erdőnek]. 1677: a mioltátfil fo<g>va azon 12 ezer forin költsöt (!) kegyelmettil kirtük és vet-<ük> csak egy Pénst és Interesith nem adhattunk. Ennek pedig csak é volt az oka hogy a Jozzagain-kat a Pogánság ben jártában igen el pustította volt [Baca SzD; RLt O. 5 Bánffi Sára nem sk. lev.]. 1705: hagyom, és légálom holtom után az Fiu Agon lévő meg irt Onokáimnak ... excip-iálván az Szilvás kertet, és Gábor Mihályt, meg wárván mellyik fiam lézen jobb kedvem kereső.

ha ennek legálom szabados legyenek véle [Altörja Hsz; Borb. II. „Alsó Torjay Mihály Miklos sen.”]. 1765: a' mi pedig a pogátsa sütését nézi, abbólis hogy boszorkánysága tettzenék ki, leg kissebis nem, mert aféle sütemént tsinálni, ennek vagy másnak, ez, vagj más mod alatt adni, ajándékozni senkinek romlást avar nem szerez [Torda; TjK V. 291]. 1772: ennek oka a' Királyfalvi Gát, mert a' miatt csendesedett meg a' Viz [Ádamos KK; JHb LXVII/294]. 1812: a' Groffné édes anyja... Leánystól edgyütt a Groff Ur eő nsga Házára menvén ott szidták alatonitották..., de ennekis egyszerre vége lévén elmentek és lefeküdtek [Héderfája KK; IB].

Szk: ~ ellenére. 1814: Sombori Sigmond mind a Felség, mind a Felséges Királyi Fő Kormány Szék által pazérónak vesztegetőnek hirdettetvén, ennek ellenére megis minden Jóságait el vesztegette [Mv; Somb. II, tábl] * ~ előtte ez- előtt. 1570: Aztalos Peter azt wallya, hogy hywatta volt eothet Segeswary Damakosne haza- hoz, ... Es Illen Modon zolt Neky, keget* kerem hogy Meny beh az vramhoz, Es keryed hogy Mongya megh az hat zaz forinthot howa Theotte kyt Ennekeleotte Minth Eot hettel vagi hattal ky kerek Theolem [Kv; TjK III/2. 130. — *Olv.: kegyelmedet]. 1593 ennek eleotte kozel 16 ez- tendőhez Menthem wala Lengiel orzagbba kiral* hadaba, oth egy wegbe 7 eztenedőth lakam [Uzt. — *Báthory István lengyel király]. 1619 (Vajda Ferenc) ennek eleotte wajda Janosnak mjd (!) puzta helljtt be kertelte es elle de wajda Janos azokrwllj tilta mj elettwk (!) hogi Ne elne [Győr- monostor K; Ks]. 1639: Thordan lako Peter Deak ennek eleotte detinealtatot volt megh egy veres Deres herélt lovat [Mv; MvLt 291. 205b]. 1650 meli Nemes hozak (!) ennek eelőtte uoltanak az Nehaj Nemes nagjeb nyreo Andrasé [Uzt 8/64. 30a]. 1681: Mindenik Malombol Sabbatalis jar az Hunyadi P(rae)dikatornak és Oskola mesternek (: akar mi fele magot öröllye- nek akkor mindenből ki adatik:) ennek előtte kezdetet terminusa ennek szombaton dellyesti kőnyörgeskor, s tartott vásarnap délyesti haran- gozasig [Vh; VhU 48]. 1707/1786: Eztken Andrá- s Uram oda adá Sinkelé mindennémü acquisitumát valamellyeket ennekelőtte keresett és ennekutánna keres in genere mindeneket [Albis Hsz; BLev.]. 1736: az ott a Falu közepin vegig folyo Pataknak természet szerent walo árkan indullyon meg s lássa meg hogy ha olly bővön es elevenen foly a vize mint ennek előtte [Vaslab Cs; LLt]. 1749 Ennek előtte Circiter ött esztendőkkel el szökvén véczkeröl* ... egy Bertalan György nevű Jóbb- gya négy fiával ki is rakónos ember lévén egy- szeris Matzoris Atyafiai felesőn Szöktének útánna új anyira hogj más tizen mőnenék el [Gagy U; Ks 83 Péterffy Sándor lev. — *Vécke U]. 1750/ 1797 a Barsa tetőn ennek előtte három esztendő- vel egy nehányan be fogtak egy darab földet, es kertbe vették [Kisdoba Sz; Borb. II]. 1755: Fiamnak Székely László (!) részit ennek előtte régen ki adtam mellyet elis tékozott [Aranyos-

rákos TA; i.h.]. 1795 Ezen föld ennek előtte három vékás volt, de a Maros mind el horta a több részét [Miklóslaka AF; EHA]. 1820: Meg tekintvén ezen mostani büntetessel azt hogy a meg esett Személyi Brotár Simon lévén Szerentsétlen voltát Panaszszából Ügyelemre vévén azért az ennek előtti (!) tett Törvény szerint a Társaságból ki nem rekesztetik, de ugy mind azon által hogy se ő se más ne hibázék Itéltetett* [Torockó; TLev. 9/27. — *E szó más kézzel] * ~ előtte való előbbi, megelőző. 1563 1563 esztendőben feleltettük meg a várost*, és mentették magokat a gonosztevő emberek: hogy ennek előtte való két esztendőnek utánna a tordai gyűléstől fogva ezután azért az bűniért, senki nem kergetheti és nem büntetheti őket [ETA I, 21 BS. — *Mv-t]. 1570: Az predi- catorok dolga feleol eo kegek varosw Mosthanis vgian Azont Mongyak, Mint Ennek eleote valo egybe gywlesekben, hogy Minden Templumba ket predicator legien [Kv; TanjK V/3. 5a]. 1579: Értjők azt is, hogy ennek előtte való végezésőnk ellen az görögök ez országot szerent szerte járkák, törökőket is melléjek vévén, juhót, ber- bécszet szabadon kivisznek [EOE III, 143 egy- i végzés]. 1680: En* Gura Gerlej nevő helyben egy darabocska szanto föld ..., egyszeri bē ve- tésre kérte volt, ennek előtti való Ra(c)ionalista Szeszcsori Sorbán Deak Uram az után occupalta [A.porumbák F; ÁLt. Urb. 50. — *Olv.: in]. 1686: (A földéről) való leveleket ennek előtte való disturbiomokban el vesztette(m) [Bikfya Hsz; BLt]. 1745: Ennekelőtte való sedrian az J maga fatealta, hogy egy katonával paráználkodott volna [Torda; TjK II. 57]. 1782: Urunk Bátyánk Tisztyének amovealtatasat kéri a Communitas remélvén azt hogy helyében olyan jőne, a ki mintt ennek előtte valok közzül némellyekett so- kakat Datumakkal corruppalhatnak, és akkor mostan lankodozni kezdet hamisságokat el arosz- tanák [Thor. XX/4] * ~ előtte való esztendő(h)- ben az (el)múlt év(ek)ben. 1558 En Melyk Anna azzony Mykola Ferenczne tezek Jlyen testamon- tomoth, hogy Ennek. elewtthe walo Eztendebis Az Mynemw testamontomoth tetthem wala, Azon testamontomot Ereyeben Hagyom, chyak azokhoz Im ezeket Thewem* [JHbK XLIII/21. — *Köv. a nyil]. 1588: Bathory Chasparnak penigh Theór- weuy zerentt walo Aetassa wolt Ennek eleotte walo Eztenedőkbis, Azert eő kegyelmenek kellett volna ebben az dolgokban Agalny [Somlyó Sz; WLT]. 1613: az haz, ... melljet ennekelőtte ualo Ezte(n)deókbe(n) Beóczi zerint Radnothy Jstua(n) vramnak adot volt Nyolczlián forinton [Kv; RDL I. 92]. 1701: Ennek előtte való Esz- tendőkbis itt az Kolosvárj Káptalanban a melly Contradictio, Protestatio az Aszszonj, Tholdalaghi Mária Aszszony eő klgme tött volt ... tehát aztis retractallya, annihálllya, coram nobis [Kv; SLt FG. 55]. 1717 Nagj Petert ugjan fiával edgyütt ennek előtte való Esztendőkbis el mult háború- ság előt Nehai ... Ifiabbik Vas György ur(am) eo klgme fel keretvé(n) s fel is adták Balványos Várallyáról* haza hozatta wala és velünk edgyütt

mint ős örökös Jobbágj egj ideig szolgált [Vízszilvás SzD; Wass. — *SzD]. 1795 (E) szokásnak terheit ennekeltőte való Esztendokbe deplorálván Ngtok előtt a' mi Vas mives Társaságunk, annak könyörgésére meltoztattak vala Ngtok ezt az ártalmas Szokást tellyességgel el-törölni [Torockó; TLév. 9/29] * ~ *előtte való idő(k)ben* régebben. 1570: Az Boltos Kalmarok eleot kyk arwnak es nem fizetnek sem zolgálnak ... Ennek eleote valo Ideobenis vegeztek volt azokrwl ..., hogy eo K. Byro vra(m) Mwtasson Masth (?) helt Nekyk Ne legenek az Boltosoknak kamarasoknak Bantasokra [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1572: Nehay Zilagy Myhalne Azt vallia hogy Ennek eleote valo Ideokban Mint Ezebe Jwv kinch tarto Ideiebe voltanak Thordan teob kalmarokkal egetembe [Kv; Tjk III/3. 30b]. 1595: megh bizonytom hogy ez ez Bartha Jstua(n) njlua(n) valo orr bochasson ki az teorueny megh bizonytom aztis hogy Ennek előte ualo ydeokbeunis ornak mondottak eotet s el menth ne(m) mentette magát, ne(m) teoruenkedett feleölle [UstT 10/37]. 1599 Ennek Elötte való Iwdöben köte volt az Feliet megh irt Veres Gioörgh (!) magát zalogra Mikes Miklosnak [Papolc Hsz; HSzjP]. 1606: Ennek Eleötte való Vwdeokban (!) az megh neuezet nehaj Galfi mihaly Vram foglalta volt ell malomfoluan* az my Eleinknek malomfalui fanczyali mattyasne doruttya azzony Eoreokseget [UstT 20/25. — *Malomfva U]. 1621: Ezert Teghla Katha az eo zabado akarattiból elő nyelueuel vallast teuen, hogy ennek eleotte való wdeóban az eo Edes Annia ... bizonyos eltauasztathatlan szwksegeitől kezzeritetuen, kelleter uolt az eo hazoknak feledeben es kertiben egy darabot el adni es idegeniteni ... Baniay Peternek bizonyos arro(n) [Kv; RDL I. 115]. 1636 ennek eleotte ualo wdeokban bizonyos melto okokert konditiokert es szwksegekert kelleter uolt az Kozmasi ... rez portioiokt magoktól abalienalni [Cszz; Bál. 53]. 1680 k. ennek előtte való ideokban is az Töb Borsolok(na)k harom lovakra jart abrak pénzék. Ezokaert enis igen! (!) alazatosan remenkedem Nagodnak, meltoztassek Nagod azon abrak penzt harom lovamra ki adatni [Utl]. 1746: az J ... ennek előtte való ideokban Ns Kolos var(ve)gyében gonosz tselekedetiért, lopásáért, megh bélyegeztetett, órra el vágatott [Torda; Tjk III. 38]. 1778: Tudgyaé a' Tanu hogy az Exponen* Mgs Báro Alvinczi Gábor Ur eo Nga itten a' Záhi Határon legeltetni szokott Marhái közzül némelyek ennek előtte való időken Gonosz Emberek által el károsodtanak volna? [Záh TA; Mk V. VII/20 vk] * ~ *felette ezenkívül*. 1593: Az ouarsorban vallo folliamra vallo kollczig ... ez viz folliamnak kett fellől vallo odalatt kellett Hatt Hellien viollag megh rakattno(m) Ennek felette Hettedik Hellien vallo czünek Sthömpolliok volttak kire az öreg Bolltto (!) könekett rakttak voltt melly teljesigenen Bll rothatt voltt asttis violag kü fallal kellett megh Ipitteni: Ennek fellette vgian Ezen szoroszbán Bgi giahog ku Hidaczhatt czinalttattam mind Ezekre mentt f 4 [Kv; Szám. 5/XXIV. 5–6].

1703 Veres Gergelynek esztelensége, feleség tartása alkalmatlan volta, egy néhány izbeli infidelis desértioja, paráznaságával való kérédezés, ennek felette, hogy feleségét prostituita, maga küldvén a' Legfnyeket házához hogy feleségével paráznalkodgya(ua)k [SzJk 342]. 1799: a' Kerületbéli Tisztek . a' Contribuenseket kárvallatlanná tegyék, a' Birák által azt a' mi általak a' Contribuensektől fel-szedetett, de a' Perceptoralis cassában nem administráltatott, a' Kiralyi Aerariumnak töstént meg-fordittatván, 's ennek felette a' Praevaricatorokat méto képpen megbüntettetvén [Kv; AszLt 207 6014, 6463 nyomt. gub-i rend.] * ~ *mellette e mellett*. 1694: vagjon a' Konjha-ház Ennek mellette vagjon az Kúth [Kisenyed AF; BfR] * ~ *okért* emiatt, ezért. 1589/XVII. sz. eleje Bereczk Mihaly, Berkenesi Mathe Cseh mesterek ... Keoniörgenek ennekokaert, hogi mi az eo Ceheknek es Tarsasagoknak bekessleges, cziendes, hasznos birodalmara talaltatot es ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Attyai engedelemmel vennők, megh értendők, es a mi abban megh iobbitando, igazgatando uolna, azokat az mi meltosagunk szerent megh tisztogatuan, eo nekiek egez Cehul edgi bizonyos erősegwl, Priuilegiumul, ki adnok [Kv; KómCArt. 1]. 1608 Parancholt Nagod my nekwnk hogi mi el menne(n)k, es neminemeo bizonyysagoknak vallasokot be vennwk. Mi ennekokaert engedelmessek lewe(n) az Nagod paranchyolattyanak el mene(n)k es az bizonyysagoknak vallasokot rend szerint be veueok [Muzsna U; Tsb 21]. 1623 Ennekokaert Jllien Conditio Alat Engede az hazat vgian azo(n) bechuben, hogi ha teortennek az hazat hogi el adna Fazakas Mihalne Orsolia Aszonj, tehat vgian azon arro(n) Tarthassak megh az Aruak [Kv; RDL I. 121]. 1679 megh tekintvén becsölletes tanacs Vr hiveink(ne)k Boér Sigmond Vr(am) eo kgle mostani Fogarasi fő Porkolábunk mellett való instantiájokat, mind pedig maga(na)k Boér Sigmond Vr(anna)k hűségét ... ennekokaért Fogaras földén Porró nevő faluba(n) lakó ... * jobbágyokat nyolczszáz nyolczva(n) magjari forintokba(n) adtuk, co(n)feraltuk, inscribáltuk és impignoráltuk [Inc. VI. 29 fej. — * Kőv. 13 jb és egy fugitivus nevének fels.] * ~ *túlján* ezentúl. 1597: Megh ertwen ew kegmek Warossul az Orzagh mostani vegezését, articúlússat az Creditorok feleöl az adossagoknak Exequútiolarol noha lattatik varossunk priuilegiúmanak es reghy zokassinknak derogalny, de hogy ennek túllia(n) affele búsulassa se Biro vramnak se Tanachnak ne keowetkezsek vegeztek ew kegmek Warossul* [Kv; TanJk I/1. 288. — *Kőv. a végzés] * ~ *utána a. ezután*. 1573: Ennek vtana Katalin azonj Keomyves gergelne azt valya hogy halotta Teöle balog Janosnetol hogy Borbelj Janosznak mindenbeöl harmadot Jgirtek volna [Kv; Tjk III/3. 159]. 1578 En Zamossy Pether, fayedelmewnkw Ew Nagha zolgaya wywarba* Ennek wthanna vgian orzagh Itleo Mesthere Eleottys kyz wagiok wallast Thennem, hogy en az waros keozzewl azt az hazatth soha ky Nem Akarom

wenny [Dés; DLt 202. — *Szűv-on]. 1665 Galgai Racz Peter Hivűnknek Kapolna* nevű Falut conferralvan Rakoczi Györgj .. ujjolag ő Kglme(ne)k attuk .. assecuralljuk ő kglmet, hogj sem mi, sem Successorink ő kglmet, es ő kglme maradokit nem impedialluk, haborgattjuk annak batorsagos birasab(an) sem most, sem ennekutanna [JHb I/8 fej. — *Valószínűleg Csicókápolna SzD]. 1707/1786 : oda adá Sinkelé mindennémű acquisitumát valamellyeket ennekelőtte keresett és ennekutanna keres in genere mindeneiket [Albis Hsz; BLev.]. 1803 : ennek utanna Szatyogva többenis jönnének oda a' Lakadalmos Háztól [Berekeresztúr MT; Berz. 3. 5B. 1]. — b. mostantól kezdve, ezéntül. 1568 az Mely pertt Indytott Tholdalagy Andras. Az torozkayakal Ennek vtannaes valamgy weghez megyen az per, gonggyatt wysselj* [Gyf; BfN 546. — *Ti. az egyezkedő fél, zekel Janos]. 1580 : ekedigh sok keppe(n) esetet az ado zedesbe fogiatkozas, hogy egyenleo proportiot es aqualitast az bezedesbe nem tartottak, vegeztek azert ... hogy ennek vtanna az ado zedeok zemely walogatas nelkwl az adot mintenteol fel vegyeek, es egyik adot az masakra ne gywchlywk halazzak [Kv; TanJk V/3. 205b]. 1585 Monda Mihal deak az lobbaginak Azert senkit ne banchiatok, am mi(n)t ez eleott alkuttatok, ennek vtannais vgy alku-ggiatok en rea(m) panaszt ne hozzatok, mert en mindenkor itt keoszteteok ne(m) lehetek [UszT „Lengieffalwi Janchio Janos lofew” vall.]. 1674 Mint hogi Enieden es teob mezeo varosokban, ennek eleotte ualo wdeokben sokan Nobilitaltak eximaltattak, mely nem cziak affele varosoknak, hanem az egez orzagnakis karos. Vegerwtw azert hogi ennek utanna senki affele varosokon ne eximaltassek, seot a kik uolnanakis affelek kik leveleket az Colosuari Articulusok utan publi-caltattak uolna, ennekutanna afele leuelek Inua-lidaltassanak [Ks; 87 ogy-i végzés]. 1623 Szokasok szerenth az szuksegnek Idejin ne budossanak az szolgalat* eleott magokot ne uonyogassak vyolagh szallagoskeppen, auagy egyeb mesterse-ges szynek alatt el ne kossek mertha valaha ennek-utan(n)a hasonló dolgot probálnak az szolgalat eleotteluonnak magokott akarmynemw szyn alatt meg nem bechűlen szep szabadsagokott — magok halállal buntettettnek, feleségek, gyermekek, coreok-keualo parazcsagra iutnak [Szereda Cs; Törzs — *Hadi, katonai szolgálat]. 1632 Ezen megh mondot Eőreoksegnek hasonfelet hagia ... Kazon Imperffalui Czintak Gyeörgynek es fiainak miuel eő kegmek mint keőzel ualo Atiafiak tartiak es taplalliak .. vgy hogj ennek vtannais eő kegmek megh Isten ez niaualias testbe tartia, taplalliak az menjből lehet es tarcziak [Kászonimperfva; BCs]. 1681 Mostan ennél több földekre sem az Tisztek, sem a hites emberek nem emlekeznek, mind azo(n) által Tiszt Vraim ennekutannais az illyenrol is szorgalmatossan tudakozzanak, es ha talalhatnak be is irasák [Vh; VhU 45]. 1722: a két Eccl(esi)a ejget értvén, egjmás hire s akarattja nélkül a Praedikátorán ki ne adhasson; se meg ne

maraszthasa [Msz; GörgJk 167]. 1781 : igen terhes lévén az Mlgs uraságnak szolgálattyával mester-segek folytatásatol való elszakasztások, sőt Por-tióért es minden ordinaria praestatiokert execu-tioval valo nyomorgattatások ..., hogy ezen terhekbőlis subleváltathassék, ennekutanna vala-mint minden Individumoknak az Mlgs Királyi Rendelesekkel vagy Urbarizatiokkal reguláztattak s reguláztatnak egyéb közönséges terheis azokra háromlanak [Torockó; TLev. 9/20]. 1793 : Még eddig Istennek hála Semmi kár se pintzék(en) Se egyébütt s igyekezem ennek utanna is minde-neken [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1877 Nagyságodnak ambe kárát observatam vagy Szoval, vagy írásom által mindjárt meg igyekeztem jelenteni Nagyságodnak, ezt ennek utanna is teljesíteni el nem mulatom [Szászszom-bor SzD; IB. Szentmiklósi István ref. pap lev.]. — e. későbbi időpontban; mai tírziu, dupa aceea; später, hernach. 1579 Miert hogy ertyk eo kegmek hogy Az Georgyfalwy patronusok Az póres (!) erdeot el Akarjak Adny, vegeztek hogy vegienek egy paranchiolatot es Inhibeallyak az el adasrol es alienalastul eoket hogy ennek vtanna se mond-hassak hogy silentio patiatuk az eo Birodalmokat [Kv; TanJk V/3]. 1585: Keoniörgeőttének az Merayak, hogy eges miat leot Niomorusagokat meg tekintwen vgmint harom eztendeigh valo zabadsagal latogatnak megh, Es egieb segitséggel is vegeztek eo kegmek hogy ez eztendeoben legie-nek zabadosok Ennek vtanna meg lattiak eo kegmek ha zewksegh leze(n) towab valo zabadsag eoket eltetny [Kv; i.h. I/1. 17]. 1587 : eo kgme Biro vra(m) Ne siessen Indulnj az Ajandekal, Ne tala(n) ennek Vtanna Job moggya lezen eo kgme-nek az Ayandekoknak* be zolgaltatasaba [Kv; i.h. 43. — *A fej-nek és környezetének évenként adandó ún. újesztendő ajándéka]. — d. ezek után, ilyen előzmények után; dupa toate acestea, in urma acestora; nach dem Vorausgegangenem. 1812 nemis lehet kívánni aztat hogy ennek utanna edgyüt ellyenek [Héderfája KK; IB. Gothárd Sig-mond (28) grófi számtartó vall.] * ~ utána való esztendőben az ezutáni/következő években; in anii care urmează; in den folgenden Jahren. 1598 Attyay Jndulatbol ennek vtanna valo eztendeokban Annúatim az biraknak, es Tanach-bely polgar vrainnak in subsidium deputaltanak varosul harom zae forintott, hogy eo kegmek ennek vtanna valo eodeokbennis, mind Zynten, amy (!) Jstenben el niugott Attyaink minemeeo zor-galmatoson es zeretettel ez zegeny hazaknak zolgaltanak, eo kegmekis zolgalianak [Kv; TanJk I/1. 326] * ~ utána való idő. 1613: Teon azert Aztalos Miklos my eleottwnk szabad akarattia zerint illen uallast: Hogy soha ennek utanna ualo wdeokbennis, sem eo maga sem maradekj sem attiafiay Radnothj Jstuan vramat sem fele-seget Ersebett azont sem teóruinyel sem teóruiny kwul megh ne(m) haborititia soha semmy wdeobe(n) [Kv; RDL I. 92]. 1693 Az Szalma botsit* az mi illeti, meg mutattya a Tél es ennek utanna valo üdö mit fog erni [Ne; Dob-

Lev. I. 38. 12. — *Olv.:böcsit; értsd: becsét, azaz értékét].

énnekem a *nekem* hsz-nak egysz. 1. sz-ú szem. névm-sal nyomonított kapcs.; forma accentuatá a adv. *nekem* cu pronumele personal de pers. I sg.; mit pers. Fw. 1. Pers. Bínzahl betonte Verbindung des Adv. *nekem*. 1. *nekem* (magamnak), (saját) magamnak, *rég* enmagamnak; mie insumi; mir selbst. 1545 k.: En Sombori Janos az mi rezem ennekem ozlasba jutot volna attam az en atyamffianak Sombori mihálnak eskew-lewbeli^a rezeiert ewrewke fiwrol fiwra megh lywathatatlanol [?M.zsombor K; MNy XLI, 137–8. — *A Kisesküllön (K) levőért. XVI. sz. köz. En Borabassy Farkas atam az en rezemet ky Hederffayan wolna Barabassi lenart batyammak orok aron ket zaz nylcz (I) forinto(n) ennekem mynd megy fyzete [Héderfája (KK) vid.; BfN VI. Fasc. 125us Nro 1260]. 1568: ennekem monda Balog Jmreh, Meg ennekem tartoznek toth ferenc zaz forintal | Andras Katho fassa e(st) seres Anna . ennekem azt monda, hogy Vaczy peterhoz a kertbe Jar feyerwary durko [Kv; Tjk III/1. 177, 228]. 1570 Vst Jarto Janos Es Angalit az felesége vallyak Azt Montha Nagy gonoz kedwel, Enneke(m) semmyre Nem kellene az esseh zeoleye chyak hadnanak Beket vele [Kv; Tjk III/2. 178]. 1581 Ennekemis Az haza Chendez allapattia orzagunk meg maradassa Jgen kel [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1589 u.: wgyan Ezkor peniglen mikor Enekeom az Bokreót fjzette, mondek Io Petor battjam Jmmar wesswnk szamot, had twgyam nywel maracz adossa [UszT]. 1590: En neke(m) te Peter hitedre tiztessegedre fogattad vala hogy megh elegitte az Roka Beórbol [i.h.]. 1609 Ennekem Bodo Janos monta hogi 6. forintertt atta uolt Becz Inrenek Az giurtanosbali feoldett [BLt I „Balas Janos Mihaly Kazon felseő falui” (60) lib. vall.]. 1618: Ez keppen attak ennekem eleomben hitek szerint [Vajdasztván MT; RDL. I. 12]. 1625 Mutatta az batiam az peres heljnek hatarat es az halmotis ennekem mert eő ot uolt az hatarlasban; a’ mint most el Jarok vgj neuzezte ennekemis [Patakfa U; UszT 181c]. 1630 ennekem atta vala azt az ros z louat ... de en ne(m) veom el [Mv; MvLt 290. 208b]. 1654 az mely földem ennekem vagion az falu engedelméből kezdettém fell szegni [Szárhegy Cs; Llt Fasc. 151] az Edes Anyam is ugi beszéllette ennekem [Szentlélek Hsz; BLt]. 1683: adjon Kigyelmed énnékem tizennyolcadfél forintra bort [Bos MT; MNy XXXV, 51]. 1732: aszt mondottak az Aszszonyok énnékem hejj Persi ha teged meg esketnek meg mondot (I) hogi az ingünkbenis pénzt dugtunk el [Aszszonynepe AF; Szentk.]. 1745: El várom az A. ő Kg(ne)k ellenem valo exhibitáját, ugi én nekem is ő kglme ellen exhibealni, contendalni, és excipialni Salvum légyen, et protestatur [Torda; Tjk II. 15]. 1780 k.: tulajdon énnékem

beszéllette [Koronka MT; Told. 3a Demeter Balázsne Pap Judit^a (48) vall. — *Gondv. felesége]. 1797: Nem tsak halála előtt kevés orákkal, sőt életében gyakorta elő mondotta énnékem magamnak ezen Testamentumban foglalt Rendeléseit [Kolozs; Told. 42/24]. 1843 aszszanyam Szabo Jánosné azt mondván énnékem — hogy mennek el Bako andrás fogadoshaz [Dés; DLt 586. 7–8].

2. énhozzám; la/către mine; zu mir. 1568: en zolek az vtan Toth ferencnek e dolog felöl, Jgy zola, enneke(m) toth ferenc, hazud, balog Jmre, mert en egy Penzeuel sem tartozom [Kv; Tjk III/1. 177]. 1582 Petrus Gruz fassus est Nyreo Kalman felele kerlek Attiamfia Gruz Peter Menny el Igen hamar kerd meg a’ Katalinth Az eo zowara en el Menek az Swteo hazban ot en ez Zenegeteo Mihálnak es felesegenek tiztessegesen zolek mint leant Zoktak meg kernie, Ez a’ Tot Mihaly ig zola ennekem, Io Peter vram, chak valamý froška Ne volna a’ dologban, Amy (I) leaniunk el Ado volna amely Iambornak zeretetiben volna [Kv; Tjk IV/1. 34]. 1591 Dorothis Azzoni Bako Benedekne vallia ..., Menek oda Boba Catúshoz, es latam ott Tehenes Janost, kit megh fogadot volt eo hogi Reodre mennien az Nezeoheoz, kerdem mit czinalnanak, Ennekem igi zola, Jm az zegini borbolia azzoni fiara akarja keotni magat Teglas Antalne ha lehetne el valasztanuk egi mastol [Kv; Tjk V/1. 133].

3. az én számomra; pentru mine; für mich. 1578 az ozlaskor es alkovaskor azalos tamas ady^a ennekem jutot vala kyt en ew kegelmének meg engettem es vizza attam, az zent Juani ket Jobagert [Zsibó Sz; WLt Batory Elek lev. — *Diósadról (Sz) való]. 1598 k az oztozaskor iutott uala en neke(m) egy eőregh hozzá zárú fúro [UszT 13/51]. 1630 Szabo Marton foldozot mind ennekem, sarut . Mind penig az Jnasnak s Aszonionnakis foldozta a Cizmajat [Mv; MvLt 290. 221a]. 1789 Meg osztotztatván engemet, László, és Joseph testvéreimmel, édes Anyám eő Nsga, juta nyilamba énnékem, az Mihátfalvi^a Joszág [Meggyesfa MT; JHb XLVI/1 Torma Éva kel. — *Mihálcfa AF].

4. énrám nézve; cu privire la mine, pentru mine; was mich anbelangt, für mich. 1586: Pechy Istwan Coloswarat lakozo ... wallja ... myl (I) perben mykoron Elleo Allatwnk volna ... el alla Melleole(m) Jgarto Georg^a . Mykor latta(m) volna penig az eő kedwetlenséget es En nekem Artalmas szolgálatjat vetem az Teorvenynek hogy azt az fzyetést nem Erdemlene meg az eőt forjntot [Kv; Tjk IV/1. 584a. — *A fogadott, előleget felvett prókator]. 1610: ennekem három szeker szenam uolt ugian ezen Vagasi hatarban ... ki el uezset ennekem faidalmas ... gianakodom hogy az kgtek marhaia ette uolna megh, mert chak egi szeker derekkal kaphattam megh benne [UszT 4/7]. 1625 De az Falu .. az Foldöymett Byrakal el merettek lattua(n) hogh enneke(m) karoszon eszik nem

leőt mitt tenem Teoruenuel megh tiltotam [i.h. 94a].

5. az én javamra; in favoarea mea, mie; mir (zugunsten). 1584: Daroczy Balint vallia Tudom hogy enneke(m) az eoregbik Tot, es ket kerteth Az Daroczy Ianos Adossagaert beochwilek, De az Azonnak Daroczy Peternekek ruhazattiat az ennen Adossagomert kywel Daroczy Peter enneke(m) tartozot, azert beochwilek, Mert pewspeok Ianos meg fogtatta vala Daroczy petert Adossagert, es en valtotta(m) vala ky egy rezent, s igh Adosswit vala Neke(m) megh, kyert Sara Azonnak zokniaiat keonteosset Gereznaiat gywreyet fedelet parta Bowet beochwilek ennekem [Kv; TjK IV/1. 308]. 1646: keuano(m) hogi az a szeleő ennekem adjudicaltassek [Kv; TjK VIII/4. 167]. 1733: az én ellenem ez előtt emanalt Deliberatuma a Nms Tanats(na)k reformaltassék, énnékem uj itilet p(ro)nunciáltatvan a Modernus Itöl occupált Jóságom s örökségem resignaltassék, hasonló képpen gyalázatosan meg motskolt betsületem restituáltassék [Torda; TjK I. 3].

6. ~ *vagyon* nekem van; eu am; ich habe. 1542: az rabok el bochathassa feoles wzenth wolth azonywmnak, hog el bochathathna; arra ezt wzene azonywm: azoknak elbochathasa, jol erthy ew k. hog en thwlem nem leheh, merth ennekem nag draga zalogom wagon ezekerth [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. 1574: Ennekem Tely boraimiss vadnak ha Sükseg lezen abays hozok [Kv; TjK III/3. 389 Pitter Bennük (!) vall.]. 1585 Mathias papnē Chatus azzon' vallasa mondam Zabo gergelenek: Jo azzonyom im az gyermeket el vizek, es Kolosuarigh gongyat viselem, de en Nekem vram vagion, es ha ellene nem lizen vramnak kiz vagiok el tartanom [Kv; TjK IV/1. 587a]. 1598/1635: En Kötélwero Lörinczy Zekely wasarhelyi marosszekben lako ... az my jouaim ennekem vadnak, ugy mint örökségem, es egieb ingo jovaim, tezek azokrol testamentumat [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1604: volt ennekem ... Kwkeolleo Kemenfaluan Vduarhelyekben ket kosar mehem marton Janosne hazanal [UszT 20/274]. 1614: Az mi lelemesim ennekem vadnak azokat fiaimnak es leanimnak eggiarant hagiom es vallom [HSzj lelemes al.]. 1625: uagion ennekem egy kertem giepwneuu zegelet helyben [UszT 64a]. 1670: azert, hogy ennekemis legyen Valami hasznocska(m) az 8 kgme itt laktabon, 8 kgme is arra igitte magat hogy vagy bor vagy meh ser vagy szalad sert it fogok arultatni [Dés; Ks 41. 6. 10].

7. ~ *nincs/sincs* nekem nincs; eu nu am; ich habe (es) nicht. 1767: az Kolosvári Özvegyeknek ... minden Marhájak a Kolosvári határt elik, de én nekem, s az én Néneimnek a határon Semmink Sints sem edgy bornyuval is vagy lóval a határt nem élettyúk [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

8. Az alany személyét (vagy más mondatrészt) nyomatékosító részeshatározóként; ca complement indirect in dativ pentru accentuarea

subiectului (sau a unei alte părți de propoziție); die Pers. des Subjekts (od. einen anderen Satzteil) betonendes Dativobjekt. 1568: ez Kalara en nalla(m) lakik vala, es három sing vazon veze el hazamnal fertal hean, es 18 ozpora, es io oh penz, ennekem bizon o rea volt gyanosagom, merth senky egyeb hazamnal ne(m) lakoth [Kv; TjK III/1. 199]. 1574: Borbolya Zent Egedy Myhalne Azt vallia hogi Eccher Mond Eo Lwchannak Lam Meg hazasítottad fiadat, Mond twgia esseh ky fia Enneke(m) eleg Bayom leon vele [Kv; TjK III/3. 334]. 1590: Ezert kellet Ennekem ez alperest thw kgtek elejbe citalno(m)* [UszT. — *Köv. az okadó nyil.]. 1638: Ura(m) a kast czenallia be kgd, mert el esik az Dinnie, s mondotta az Ura hogy ne uiseli gondot rea, mert gondom Uagion ennekem arra [Mv; MvLt 291. 147a].

9. A birtokló személyét nyomatékosító részeshatározóként; ca complement indirect in dativ pentru accentuarea persoanei posesoare; die Pers. des Besitzers betonendes Dativobjekt. 1571: Zereimes Bizoth wraim es ennekem zomzed Baratim [BesztLt 24 „Paulus Banfi lossouchy de mogyoro” a beszt-i tanácshoz]. 1582: Az eothes legeny enneke(m) eochem [Kv; TjK IV/1. 66]. 1632: Niuzo Girka ... monda hogi gjere mas fele mert ihon kin al hamar Istok ennekem nem baratom egiuld belem garazdakodik [Mv; MvLt 290. 72a]. 1669: (A jószág) Nehai Sepsi Szeki Szentgjeorgj Serester Petere, mely Serester Peter egj Testver volt az en edes Aniamal nehaj Illjefalvi Spsi Szeki Petke Georgjineval Vernykaval kikis voltanak ugian Szentgjeorgj Sepsi Szeki Nehai Serester Andras Giermeki, mely ennekem Job Atjam volt [HSzjP]. 1682: Sipos Janos, ennekem fiam, de en csak ugy bitangb(an) kaptam volt, ennekem ennekem* fattyu gyermekem [Marossztygyörgy MT; Bál. 55 Borsszonztul Istvanne Bukur Piroksa (45) vall. — *Igy, kétszer!]. 1716: Ebé, és éb ágyékából valo, ennekem nem gyermekem [Hr].

10. A birtoklást nyomatékosító részeshatározóként; ca complement indirect in dativ pentru accentuarea posedării/posesiunii; die Besizung betonendes Dativobjekt. 1569: Catherine c(on)sors petri kenel ... fassa est, hogy Egy estue eo hosza Ment volt be More Janos, es azt monta Azyonnak Myth chynalz ith Cristina Azyony most(an) ennekem penzem vezet el, azert senky dolga az hanem tyed es te wpted el [Kv; TjK III/1. 246]. 1585: ennekem disznomat az Kegd Jobbagi megh ewleottek itt Palffalwabon [UszT]. 1595: Galambfalua(n) az my kapunk előtt kezemet foga en nekem Varga Thamas, es monda hogy mond megh hugo(m) Anglodnak hogy eo egy hyres kürua, en egy nehanzer kere(m) ne mo(n)dgia de ugyan azt monda [i.h. 10/21]. 1630: egy nihany keppen ennekem Karomra leszen, de en azzal sem gondolok csak Kegild alkudgiek Atjafiuy kepen velem [Fehéregyháza NK; TGsz 51]. 1658: Isten eo felsege, Ekkedigle(n) en nekem

Negy gyermekimet Marasztotta megh életben [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.].

ennél az *ez* névm hasonlult *-nél* nr-os alakja; forma cu sufixul adverbial *-nél* a pron. dem. *ez*; mit adverbialem Suffix *-nél* versehene Form des hinw. Fw. *ez*. I. Jelzői haszn-ban; cu funcție de atribut; attributiv gebraucht: la acest(a)/această, la aceasta; bei diesem/dieser. I. 1635: ennel a Káthánál ... hol tiz hol tizen egy pénz volt nála, egy ruháb(an) kótue, az ove alatt hor-doza [Mv; MvLt 291. 42a]. 1693: En gyermek valik mikor el aluttam vala ott egy kőrtvely fa alatt, s Magyar Mihály farb(a) úte s azt monda hogy azert útelek megh hogy emlékezel rea mert itt az Uram szena fuvinék vagy retinék hatara ennél a kőrtvely fanál [Cége SzD; Wass. Kocsi István (35) vall].

2. ebben; in acest(a)/această; in diesem/dieser. 1831 anyi ennél a' háznál a' baj hogy az Isten őtizen, mert anyi a nyukhatatlanság s még lel-kibeli is, hogy lehetetlen hogy el győzze az ember ha semmit sem dolgozik tsak halja 's lássa [Kv; Pk Pékei Krisztina férjéhez].

3. 1676: közeleb való verséget senkinékis nem tudom ahöz az örökséghez, ennél az exponens-nél Borbély Lőrincznél [Szu; Borb. I.].

II. *hsz* hasonlításban a *hsz*-val jelzett személy-nél, dolognál jobb, nagyobb, több stb.; in compa-rajie, mai bun, mai mare, mai mult etc. decit persoana, lucrul indicat de adv.; im Vergleich: besser, größer, mehr usw., als die mit Bestimmungs-wort angedeutete Person, Sache. 1588: de meg leg nagywb dolog ennel az kyert ell kellett menny az en fiamnak Jnnet ez hogy Sombori Lazlo vram minden oknelkwl ez en ket fiamat meg fogatta oth tartotta [Zsákíva Sz; WLt Mich. Talas jb vall.]. 1610: Pal Geörgj Balint eleő alla eleő ueőn egj dutkat, s monda hogy Swkey vram, ezten* oda ado(m) ha pedig teőb esik egyjtekre ennel, aztis megh adom [UstT 37b. — *Olv.: ezt én.]. 1643: eddiglen valo io akarának keoztünk megh maradasara ennel iob eszkeozt fel nem talaltam [Gyalakuta MT; Bál. I.]. 1650 (A per) Kiraly Biro Vr(am) előt el igazodhatik Assessorokkal edgyütt, mivel ennel naglob dolgok el igazodtanak [UstT 8/64. 56b]. 1657: Nemzetes Barczai György Ur(am) Tiz-tartója ... losadibol megh ennelis tőb Embereket be Gyűjtven, azkoris protestált [Lozsád H; BK Misc. 1143]. 1673/1681 Hunyad várához tartozo Szabadossim ..., es embereim rajtok valo postalkodastul mentek legyenek Paranczolom azért Hunyadi Tisztelnnek ... mentül rendesebben lehet, ugy szolgaltassak őket, sze-gény embereimis nagyobb szegénységre ne jár-sanak ennelis [VhU 400 Thökölyi Imre ad. lev.]. 1771 az Silipen fekszik a Viz, es egy Csepp Sző-késels nincsen le a Silipről, noha ennél nagyobb szárosság nem lehet, Sem az Viznek nagyobb Kicsinsége mint a mellyen most vagyon [Dombó KK; JHb XX/26. 4].

Szk: ~ egyéb egyéb. 1570: Zewch Giarfas egebet ennel Nem Twd | Molnar Kelemen ... egyebet ennel Nem latot sem Thwd [Kv; Tjk III/2. 53, 105]. 1573: Balogdy farkas, Azt vallia hogi egykort puskarne Ig zolt az ket Inas feleol, vgan panaz keppen, En vgimond kes kener Eoweket* hazamnal ne(m) Tartok chak lo vakargatasert, ... hane(m) ha Nektek kely az Adossag be zedesre Mint zegen vra(m) hatta, Tarcatok ely az Eouebl, Ennel egeb Buchw-adast Nem hallot teole [Kv; Tjk III/3. 110. — *Olv.: kész kenyérvőket]. 1585: Grusz peter vallia Egiebet Nem tudok ennel, hane(m) Daroczy Janos Siralmason ig panazolkodot eleot-tem ... az en fiam Daroczy Peter mindenemet el veszty [Kv Tjk IV/1. 394]. 1588: Chyoma Balas perecheny, Bathory Sigmond Jobagia ... ezt walla: ... eggik wizha jeőwe keőzewleők, kirik wala Az kopiat chyan Janostol, de nem ada. Ennel egyebet nem tudok [Percsen Sz; WLt.]. 1606: Foldzenj (l) Janos, vagiok huz Eztendos az keresbe(n) ennel egyebet ne(m) tudok, hane(m) zolokmaba iőuenk az Vas Peter zauauul [UstT 20/125–6]. 1653: Ennél egyéb semmi válasza nem lett*, de látta nagy búsulását a fejedelemnek Borsos bátyám [ETA I. 145 NSz. — *Borsos Tamásnak] * ~ is inkább még inkább. 1587: Hogy azert az Vristennek busulasa vizontagh Ne Araggyon fel eo kgmekre Varosul, hane(m) inkább io es Iambor magunk visselesewnk Altal Ennel is inkább le chendezeggiek, Vezetek varosul hogy Biro Vram a' Capitanokat be hiűattassa, Eeket vgyan valoba megh Inche ... hogy effele zemelekre* vigyazzanak [Kv; TanJk I/1. 42. — *Ti. az éjjel éktelenül dorbézoló ifjakra és leányzókra] * ~ is nagyobb még na-gyobb. 1578: ertettek, Aztis hogy ket Zaz forin-to(n) az eo Naga zeky el marasztotta eo kegmeket, Nem akarwa(n) azert ennelis naglob Terhet az varasra hozny ..., vezettek eo kegnek hogy az czeh Mestereket Byro vram eo kegme hywassa be [Kv; i.h. V/3. 175b]. 1592: igi vegeztenek az viznek meg zallitasa feleol, hogi minden ha-ladek nelkwl az vizet megh zalichak ne legien az varosnak ennelis naglob karuallasa [Kv; i.h. I/1. 178]. 1613 Eo felsege* Minden zomzed orzagokal Magyar orzagal, Lengiel orzagal, Mol-duauul, Hauaselfeoldeuel, es feokeppen Teoreok es Nemett Cziazarokal megh bekelliek, es az Hadakozastol eo felge megh zwnniek, hogi az sok had es vizza vonas miatt zegeni hazank en-nelis naglob veszedelemben ne essek [Kj. — *Báthory Gábor] * ~ kívül ezen kívül. 1818: Úveg Csűrt ennel kívül még csak edgyet birnak [HSzj Úveg-csűr al.] * ~ különben másként, másképpen. 1596 ennel kulomben Ninczien megh higie kegđ [Radnótfája MT; Bál. I.] * ~ több a. egyéb. 1572: En zoltam az ceh kepeben Es en Monta(m) Megh az K. fianak az ceh aka-ratat, De senky keozzwlek fatyunak Nem Monta, sem teobet vagi egebet nekyh Ennel Nem zoltak [Kv; Tjk III/3. 27]. 1641 en ennel teobbet jounak eredeseben hol mit veőt nem tudok

[Ne; RLt 1 „Michael Thot de Enied” (72) vall.]. 1681: Mostan ennél töb földekre sem az Tisztek, sem a hites emberek nem emlekeznek [Vh; VhU 45]. 1748: meg haraguwan tölle el vötte a Penzt ki keziben atta hova tötte en ennél többet nem tudok [A.jára TA; Borb.]. 1798: én ennél többet ezen Irotványról és szőlő helyről vallani nem tudok, mert ez iránt soha eddig elé nem is curiosuskadtam [Nagykristolc*]; JHb Bornemisza Anna Mária lev. — *Később: Nagykeresztes SzD]. 1873: egy Istenem s egy Lelkem, ennél többet nem tudok [Dés; DLt 162]. — b. rajta kívül más. 1606: En Beólóni Georgj Oklandi praedikator fide mediante Irta(m) ezt, hogj monda Benko Istua(n) hallia megh ketek enneke(m) ennél tob gyermeke(m) nincz az uilago(n) erre nez az en örökege(m) Jozago(m) ez az uer az gjwker benne, holto(m) utanis rayok marad ne(m) masra [UszT 20/361] * sőt ~ különben ? 1582: Martinus L(ite)ratus Requisitor Conuentus B(e)ate Marie v(ir)ginis et Comitatus Colosiensis iuratus Notarius fassus est, hog soha én Nekem ez ember Borsos Mihál semmy Marhat sem ewzsteót sem Araniast (!) sem egiebbfelet Nem Adot, seot ennél kwlombe(n) soha Nem lattam [Kv; TJk IV/1. 29].

ennélfogva 1. éppen ezért; tocmái de/pentru aceea; eben deshalb. 1800: Énis a' Kelentzei Erdőre alkudtam volt több Benedekfalvi Lakosokkal együtt, de nem engedték meg a' Kelentzei Lakosok, ennél fogva a' Ködökkal alkudtunk [Benedekfalva Sz; BfR II. 58/21 Fodor Vaszáli (67) jé vall. Vervölgyi Bányai János kezével]. 1805: a szolgák alopottjában tapasztaltatott az is hogy a kik a Bányaszi Tarsasághoz nem tartozandok az Verős Gazdák szolgájakat Nagyob fizetést igrven el csalják ennél fogva a ki ollyas talaltotnek 24 forintokig büntetessen meg is az el Csalt szolgát előbbeni Gazdájának visza adatassek [Torockó; TLev. 7/12]. 1818: Tamásit itt meg nem kaphattuk 's nem jött el a' vásárra már ennél fogva Belső Szolnokba küldők s onnan citáltattuk [Sülelmed Sz; IB].

2. következképpen, tehát; prin urmare, deci; folglich, also. 1802: Josika Imre Ur ö Nga .. bizonyos Részeket appropriált és a Komjátzei Familia béli úrekek s ennél fogva az Exponens Ur Össí Successiojának tetemes praediciumára keze és birtoka alá kerített [Torda; JHb XIII/9]. 1806: hogy azan Ersebet nevü Leanya, kihez, mi formann és mi modann ment legyen az nem tudam és ennél fogva azt sem tudam hol laktak [Dés; DLt 17/1809-hez]. 1831: En az nap, melyen Feleségem az idéltent szülte, egész nap künn a Guja mellett voltam, .. és ennél fogva nem tudhatom azt, hogy az Idéltent ki, és hová temette el [Dés; DLt 332. 12]. 1860: Alul irt özvegy Horváth Miklósné Született Pelei Polixéna ... gyengélkedő egészségem tekintetéből el jöttnek látván az időt melyben ügyemet halálom esetére rendezni ... szükséges; ennél fogva

végakaratomat előleges meg fontolás után a következőkben nyilvánítom [Kv Végr.].

ennen önön, saját; propriu; sein/ihr eigen. 1584: Daroczy Balint vallia Tudom hogy enneke(m) az eoregbik Tot, es ket kertett Az Daroczy Ianos Adossagaert beochwilek, De az Azonnak Daroczy Peternenek ruhazattiat az ennen Adossagomert kywel Daroczy Peter enneke(m) tartozot [Kv; TJk IV/1. 308].

ennenmaga enmaga, önönmaga, saját maga; el însuși, ea însăși; er/sie selbst, selber. 1603: Fekete Jstwan vallia: Zaiabol hallottam Nyres Martonnak hogy monta ennenmaga(na)k (!) hogy Jstwan vram, amikor a tw karotok leot, ithon voltam de en megh sem veottem ezembe a' kart mikorba leot [Kv; TJk VI/1. 642].

ennenmagam enmagam, önönmagam, saját magam; eu însumi; ich selbst/selber. 1591: kwdlett Byro vram ennen magamat, az Lowas Legenyel, hogy zekerst fogagyok, az Soh alla ... Menttem Colosra ... hogy sott Rokassak [Kv; Szám. I/5. 63-4]. 1598: Reddi Marton vallia Istwan deak kewannia vala hogi az kutat engedgie megh hogi kedz legien ..., de az felesége zilagi Jstwan(na)k nem engede mikor ezt Jstwan deak megh ertette monda esse lelek kurwa kj bele ne(m) zarik ennen magam annak vtanna zolgamatiss bele zaratom es minden rutsagot bele hordatok [Kv; TJk V/1. 221].

ennivaló 1. mn 1. fogyasztani való; de mincát; (etwas) zu essen. 1729: Az örmenység* pedig se Bárányt, se egjebet valami enni való az szék huson, és Tesztabul állo ennivalon kívül se 12 oraig, se az után ki menetelekig is ne vehessenek [Dés; Jk 386u. — *Nyilván a közeli Szív örmény tözsérei].

2. ~ halán evőkanál; lingură de supă; Eßlöffel. 1797: Ezüst enni való kalányok ... kettő igen el vékonyodat [Körtvélyfája MT; LLt].

II. fn az előtag szr-os alakban is; și în formă cu sufixul pers. auch in mit Personalendung versehener Form: **1.** (emberi) táplálék, élelem; hrană, aliment; Essen, Proviant. 1570: Balogh Lőrincz ne Anna, Azt vallyia hogy Mentenek volt valamy drabontok kozza es ennyek való (!) feozettenek volt vele [Kv; TJk III/2. 89]. 1573: Diche Ianos, Kis gwrzo felekiek Azt valliak hogi ... Demyen fogatta volt meg Eoket Kalmar lazlo fiay Newewel az Bwzat ely cepleny, Eok ely ceplettek, Demyen hordot Ennyk valot az kalmar lazlo hazatwl [Kv; TJk III/3. 216]. 1587: attunk neki hogy ennwnek valot hozzon uelle de most is hozza d. 16 [Kv Szám. 3/XXXII. 9]. 1589: (A lovak számára) attam Biro vram akarattiból enniek es innok (!) valora | Az kik az feiedelem borai mellet voltak, attam ennyek inniok valora d. 10 [Kv; i.h. 4/X. 76]. 1590: 4 ember hogy horgiol Az Mallomnal ket hettyg minden nap mikor dolgoztanak Attam Enyk

valot es minde(n) nap ket ket eytel Bort f. l. d. 60 [Kv; i.h. 4/XVII. 9]. 1599 Biro vram parancziola hogy valami olazoknak enik valot kwlgiek [Kv; i.h. 8/XIII. 11 Szabó András sp kezével]. 1610 Osuat Janos adot tudom búzat eltette Janost ennj valoth, labara valo boczkortis adott [UssT 12b]. 1632: vid ki az ennedvalot [Mv; MvLt 290. 63b]. 1671 énis fősztem ennik valot edgy nyáron, mikor az Vajdane itt vala Vásárhelyen, ha vendeget hijuttis ő kegyelme [Kvh; HSzP]. 1714: két egj testvér Nms Aszony birta Gyalmárt, fele részit a Gyalmári határ(na)k edgyike azon két Atyafinak zalagosította az Romasziak(na)k hogj életéig tarcsák el, az Ramosziak nem gjozték ennivaloval, es borral meg étették [Algyógy H; BK ad nro 431 Petrila Samuela (70) jb vall.]. 1738 Csontos kapitánjának ennivalot Biro Uramnit de. 15 [Kvh; Bogáts 13]. 1812 meg aztis mondta a Groffné hogy a Grofot bérekeszti a maga Házába és enni valotis ablakon ádnak bé [Héderfája KK; IB].

2. (állati) eleség, táplálék, takarmány; nutret; furaj; Futter. 1795 a marhainkat annyira el ehezettette^a, hogy ... mikor a' nagy Ho le esett, nem lévén egy falat ennivalójais marháinknak, bögték az nagy éhség miatt [Msz; MbK 104. ^aTi. a teletetű pásztor].

enodál 1. (ki)tisztáz; a dezvinováti, a elucida; aufklären, klar stellen. 1713/1730: Hadnagy Dálnoki Daniel Atyánkfiának Hadnagyságbeli hivataljának folytatásabeli fogyakozását detegalo Difficultassit meg engedhető ratiokkal enodálja nagjob részent eo kglme meg esett fogjatkozasit láttya az Tktes Nemes Tanacs nem szan-szandekosnak lenni [Dés; Jk 395b]. 1736 kérttem volna kézben az ő Kglme Josef nevű fiát ... Relatoriamban meg nevezett ettzakai tolvajságokat lopásokat és kártételeket vitt végben I(ste)n és haza törvénye ellen, az I meg nevezett fiát kézben nem adta, meg kivanon azért a Jure hogy az I meg nevezett fiát ezen tolvajság alól enodallja es sistallja [Torda; TJk I. 123].

2. ~ja magát (ki)tisztázza magát; a se dezvinováti/justifica; sich rechtfertigen. 1590: Azert kerik varosul eo kglmét, hogy Most Bor(nem)iza Gergely vrammal el Mennie(n) egygt Vrunkhoz, es io ideyen Vrunknak ertesere Adwan az eo hittel valo keotelesseget, eo kglme hyw igiekezettel enodallja magát a' feyedele(m) dolgaiból [Kv; TanJk I/1]. 1733: A Novizás fel producalvan Relatoriáját, magát tisztességesen enodallja az gyolts és káposzta lopás iránt valo bestelenség alól, midőn bizonyos fatensek világosan importalljak hogy a kezéhez vett gyoltsot nem akarta el lopni, hanem a maga vett gyolcsával akarván conferalni ha egyenlőe nemis mesze vitte [Torda; TJk I. 15]. 1746: hivattuk a' V. Visitatio eleibe, hogy magát enodallja [Zalán Hsz; SVJk]. 1764 Számot adta(m) mindenekről. A mi difficultásokat eo kglmek ratiomból nekem ki adtanak,

azokból magamot a Cenzurán enodáltam [Ks Miss. I Csíkcsobotfvi Bartalis János (81) vall.].

enodálhatja magát (ki)tisztázhatja magát; a se putea dezvinováti/justifica; sich rechtfertigen können. 1736 Mint hogy az I. azon személyt nem restituálta magát ezen actio alól nem enodálhattja legitime, a serelmes ellen in mortuo homagio, insuper költségeinek, fáradsaganak es serélminek competentiaján maradgyon ellenem pediglen vér birsagon [Torda; TJk I. 100]. 1744: azonn vádok és Sinistra információk alól én magamat könnyen, még pedig hiteles Documentumokkal enodolhatnám [Wass. Czegei Wass Ádám lev.].

enormis szertelenül nagy; enorm (de mare); enorm. 1738: a Szóts Czéh vagy az Principalis Inctus ... praemonialtatnak, hogy afele enormis büntetéseket evitalyanak [Torda; TJk I. 172].

enormitás 1. szörnyűség; grozävie; Greuel, Entsetzlichkeit. 1688: Az sz: Partialis Nemegyei Mihaly Uramnak ez egyszeri cselekedetiről, részeskedeséről kardoskodásáról condonál de ilyen conditioval, hogy a Vissai^a Ecclesiát complacallja meg kövesse, es obligallja magát maga kezének subscriptiojával, hogyha többé e fele enormitasokba elegyitené magát a' sz: Társaságtól rejciáltassék [SzJk 223. ^aVisa K].

2. szabálytalanság; irregularitate, neregulá, anomalie; Ordnungs/Regelwidrigkeit. 1740 Constál világoson, exhibeált Inquisitoriámból, az Ik(ne)k sok enormitások, abusosok, ugj mint: Hogj az Ak(na)k, mint más Lakosokna(k) Taxáért, bört nem készitések, Az Iktől készittetett Vásári talp bőröknek kifeszitások, melly ez előtt nem practizáltatott. Nem külömben; hogj az olcsó bőrök idejénis, nyolcz pólturán atták a' talpna páriját [Dés; Jk].

énrajtam 1. az én testemen; pe trupul/cor-pul meu; an mir/meinem Körper. 1573: ez^a en raytam zantszandekal leon kapa Myhaltwl es feleségetwl [Kv; TJk III/3. 64–5. — ^aA vagdalás]. 1631: engem ugj megh ütének feőben hogj en rajta(m) soha ollia(n) ütés nem eset, az süegemis oda vesze [Mv; MvLt 290. 245a]. 1637: Ifflu Borbely Istua(n) fassus est: En rajtam is vagtak eret, s enis vagta(m) mason de abbol megh sem en sem mas megh nem vilagtalanultunk [Mv; i.h. 291. 106b].

Szk: ~ a havi kórság vagon havibajos vagyok. 1583: monda enneke(m) balas kowachne Iay Io Ilona monda(m) Az Agebna(h) hogy enneke(m) hagglo(n) beket mert en Raytam az haui kórsag vagon [Kv; TJk IV/1. 155] *nem volt ~ afféle/havi kórság nem jött rám a havibaj, nem volt havibajom. 1582: Margaretha Zekely ... fassa est Rab Anna azt mongia enneke(m) hog Nehezes a Lucza, Jollehet enys kerdem Luczat s ra fogam, ereossenis firtata(m), De azt monda: No Azzioniom, Kapa Antalnénal ezten-

deigh Nem volt en raytam Affele [Kv; i.h. 39–40]. 1634 mondek neki Te leany nem egiedul vagy te; kjre monda az Leany; Jay Istenem mirol ismered hogy nem egiedul uagiok; En mondek neki; Arrol mert latod hogy nem er be az felsseo ingh, es eleol rouideb az felseo inged. Es mingiarast rini kezd, es kerdem tolle teleany volte raytad az hani kórsagh, es monda; En raytam nem volt ur napjatol foghua [Mv; MvLt 291. 32a Konczy Janosne Pap Borbala Azzony vall.].

2. az én külsőmön; pe mine/forma mea; an mir/meinem Äußerem. 1670: Gal Margit, Romany Janos felesége Gykeniesen lako Nemeti Gergely Jobagia Igy val ... Enis penigh mo(n)tam az Azononnak (!), miért Azonio(m) hogy azt miueled, hallody mit kialt read az Santa Zabo, es en eleottem Ereossen eskeot Azt mo(n)ta, No Margit meg hid hogj menten giermekem lizen nekem ha en firfiuual halok arrul bizonial megh esmerik en raitam ezt: mert en zeoz vagiok vramtul [A.gyékyeny SzD/Dés; DLt 321a].

3. az én személyemen; an meiner Person, über mich. 1570ª Repas Myhal vallya, hogy ... Illyen modon zolt Mogioro Esthwan Nagy Salanenak en kegnek fl 16 d 50 vagiok ados, Azonképpen Alcz Gasparne Ennekem meg Annysel ados ha K. en Raytam Soha nem keressy, En sem keresssem eo rayta [Kv; Tjk III/2. 175. – *Az annyi I. 4 al. az év sajtóhibás]. 1572 Im ertem mit felel es mit keres en raytam Kys myhaly ..., es valamj ruhazatotys emleget feleletyben, Erre azt mondom hogy en azt nem Mondom hogy nem zolgalt, De az kyt eo raytam keres, ezeket eo apronkent en tüllem fel keregette [Kv; Tjk III/3. 262e]. 1587 az tanach wrak Engemet meg tartoztatanak es semmi keppen hazamhoz mennj Jllien niomorw niawalias allapatomba(n) nem Engedenek ... kinel kegielmes vra(m) En raitam nagjobj gyalazat kisbesseg soha nem esset hogy En felgednek

Jambor Igaz hywe es zolgaia lewen Jllen gyalazatot kisbesseget zemwedek az jo vraktwl [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály panasza]. 1589 k.: az te hazadtol semmit el nem hoztam sem az 37 forintotth az kit en raitam keresz sem az laniod keth forintthiatth hanem te nalad maradoth [Szu; UszT]. 1599: az Alperes mind feleségewel Judittal egjetemben en raitam kylen kylen letekben fellete walo nagy niomorúsagoth, vereseget, zidalmazast, gyalazatoth chelekednek [i.h. 14/41]. 1670: sok embereknek eskeduen niomorult allapotomban, sohul senki nem talakozot ..., ky en raita(m) keőniőrlőlt volna [Bál. 62]. 1635: meny el mert ne(m) bekelle(m), mert nagy szegent töl ma en rayta(m) ... de bizonny ne(m) feleytem el [Mv; MvLt 291. 39b].

Sensul acesta în limba română poate avea următoarele corespondente în diferitele contexte: 1570, 1572, 1589, 1610: de la mine | 1581, 1635: asupra mea, asupra persoanei mele | 1599: împotriva mea | 1610: de mine.

Szk: ~ el nem múlik rajtam nem múlik. 1615/1616: Monda az Biro^a Tar Andras, Uraim en az^t

mondanam, hogy jóval kenél most az Kamora Jspan en raitam nem múlnék el lassa kegmetek [Balázsva AF; RDL I. 100 „Emericus Nagy Bikkfaluinús”, előbb kolozsi préd. panasza. – *Ti. a kolozsi]. 1730: A tegnapi halasztatas Ur(am) En rajtam el nem mult – három Csukacsakat harmincz Karaszt Kilenc vén Rakokat fogtak [Szentpál K; TKI Mihály deák Teleki Pálhoz] * nem ~ áll nem rajtam áll. 1586: En barbelj Januos ... ezt valloom ... mikor Mezzaros martonnet be idezteg walla waros zamara yeowe hozam az aszonj es kere engemet hogy Jgyarto gjórhóhó menek kerne(m) hog' ne foktatnaja meg olyan walazt tón Jgiarto gjorg' Jo Jannos vra(m) ne(m) en raita(m) al az hiszem meg mutatya az teorweny ha meg kel fogny awag' ne(m) [Kv; Tjk IV/1. 584d].

4. énelem; cu mine; mit mir. 1585: chyuda zerenchyltenseg eset mostan en raytam ... mikor meg nyottam uolna ladat ... tehát az Erzeny ... nem úgy talaltam az mint en be raktam uolt [Kv; Tjk IV/1. 490]. 1592: ezt penigh chielekettek en Rayta(m) . Vr szine változasa nap tayba(n) [UszT]. 1603: Ezeket chyelekotte En raytam ez al peres az w maga uduaran Kusmodon uduarhelyszekben [i.h. 20/275]. 1609 k.: Borbeli Janos sebessen monda hogi im lattatok Miklos vram mit czelekedet en raitam zantaj mihali [Dés; DLt 311]. 1783: Szivem rebegésével félek hogj valami véletlen Cásus Történik én rajtam [Torda; KW].

5. éntőlem; de la mine; von mir. 1591: Rab Thamas . vallia hogi megis fogtak volt, de miert-hogi vetkemmet nem esmertek, en raytam vgimond semmit ne(m) veottek [Kv; Tjk V/1. 65]. 1598/1635: az en kisobbik fiam Koteles Jstwan ugian kótestis teott uala Kovaczy Paal es Zuczy Georgy eleot, hogy ha eo ez uta(n) en rayta(m) kedvem ellen akarna kapdosni, tehát tolle niudenekett ki foglalhassak [Mv; APol. I. 68]. 1632: ha eztendeigh keresed is de en raitam nem vesz semmitt [Mv; MvLt 290. 29a]. 1729: en rajtam is vón Szolgabíró vr(am) egy máriást a dohányzásért [Karatna Hsz; Ap. 3 Mich. Erdő sen. de Karatna (50) ns vall.]. 1768: Az utrizált Gornyk vont En rajtam Négy sustákat, ... azt fogadván hogy anét ki szabaditja D(omi)nalis Bíró ... Tyiu György ... égy földemnek el telvén inhihealás ideje, nem várokozottunk hogy oculatoria menyenek Tiz Márjast vont En rajta(m) [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.].

6. az én példamon/esetemen; din exemplui/cazul meu; durch mein Beispiel. 1716 e.: Bár csak tū, ha kik még éltek, tanulnátok ezeken és énrajtam kíváltképpen te, édes fiam, József [Bethlen-Önél^a I. 127].

énrám 1. az én testemre; pe trupul/corpu meu; auf/an mich/meinen Körper. 1584: Ilona Zekel Marton felesége vallia ... chehi Caspar ... Zeorgetny kezd az Ajton es illienkepe(n) kialtany, Nisd meg Neste lelek Curwa az Aytot, Mert it vagy on az Latrod ... En mondam hogy Ninch

mostoha gyermekét vra holta vtan [UszT 20/155 „Sofalúi Agoston Balintne | Damokos | Dorottja aszonj” vall.].

enteritisz (vékony)bélhurut; enteritá; Darmkatarrh. 1858: halt meg Fazakas István fia Joska 8 hónapú korában, enteritisben [Dés; RHAK 99].

éntőlem 1. az én személyemtől; de la mine; von mir/meiner Person. 1542: ew kegelme en thwlem semmyth ne tarchon [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy lev.]. 1572: Jm erterm mit felel es mit keres en raytam Kys mihaly ..., es valamý rühazatoty emleget feleletyben, Erre azt mondom hogy en azt nem Mondom hogy nem zolgalt, De az kyt eo en raytam keres, ezeket eo apronkent en tüllem fel keregette [Kv; Tjk III/3. 262e]. 1582: Petrus Gruz ... fassus est ... Eg Eyel Immar Zinthe Derek Almomba valek, Az Ablakomra Ieowe Nireo Kalman be keredzek hazamba en teollem [Kv; Tjk IV/1. 194a]. 1590: kere en teöllem az Medeseri hatarban egj zena fjuemet megh njomasaba hogj be kertelleje(n) benne [UszT]. 1595: Mely ladat veottem, oly gonduisselesenben, hogyha valamýkor w kegyelme, en twle(m) eleo kéwanna, Az ladat eleo Aggyam [Hadad Sz; Ks P. 16]. 1598: vala az Jnek egy vizhord(o) kartiaia kezembe kit en tullem kere megh, melljet en maga(m) Jo akarat(m) zerent kezebe(n) adek aitom eleott [UszT 13/27]. 1606: az Zentorontasi eöreksegekbeöl ozlast keuan en teöllem [i.h. 20/49]. 1630: hal-lotta(m) ezt az Anniatul az leannak hogj kerdi vala en teöllem, hogj mit tudnanak oliant az kiuel az boldogh aszoný aria megh allana [Mv; MvLt 290. 192b]. 1655: Tudom azt is hogy Razmanj Jstván vert aranyt, az Uramtol kérvén belyegző vasat, de az Uram ne atta neki oda, hanem én töllem kere el, ugy vert aranyat velle [Kv; CartTr II Petrus Szavaj consors* vall. * Csak így!]. 1668: Ezt penig én kglmes Asszonyom a Nagtok istenes itéletire támasztom, ha valaki kívánhattyaé azt én töllem, hogy szintén ugy mennek én most előde-din elő a' dologgal a' ki bujdoso kenyeremet még jo modgyával meg-sem emészthettem [KJ]. 1702: En Csicso Kereszturi Torma Clára Míoltától fogva edgyütt vagyok én az én édes Vrammal, eö kglme én töllem, és az én kevés Jozságotmól, és egyebemtől se költségit, se fáradságát nem szánta [Hosszuászó KK; MbK 97]. 1749: mostis alaza-toson depraecalom az Mgs Urat, ha lehetséges had mulyek el ez a hivatal en töllem [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferenc lev.]. 1782: Tit. Barthos Daniel Uram eö Kegyelme mint vér kerti kezdván En töllem azokat a' Leveleket de én nem tudám eö Kegyelmeének Kezeben adni [Hsz; BLév.]. 1813: Tagadom azt, hogy minden kérdéslen én szolítottam volna meg Kovács Eleket a kotsist; mivel ő tudokolta elebbis én töllem Lovait [Dés; DLt 332. 14].

Szk: ~ ártatlan (nőre von.) én nem tettem kárt benne. 1590: az leant .. en vgy tarto(m) mint Jambort mert engem Jamborul zolgalt ... nem paraznalkodo(m) uelle ... azt mo(n)dom hogy en

teolle(m) artatla(n) en se(m) parazna sem hamis ne(m) vaglok hanem Jambor vagiok [UszT] * ~ való tölem van (a gyermek). 1597: Veres Pal... kerde keonywes zemmél hol wagian az leany Azútan monda hogi ... en fel iedzettem az napiat is az laistromban mikor welle woltam mind holnapiat hetit tudom, de ha az napot el halaggia amikeppe(n) ream zolt bizonnyal higgie walahol leze(n) az orzagban megh kerese(m), walamit hoz az teorweny de bizony abban iarok el, ha penigh en teolle(m) walo leze(n) ninche(m) mit tennem [Kv; Tjk VI/1. 83].

2. az én lakó/tartózkodási helyemről; de la casa mea, de la domiciliul meu; von mir/meinem Haus. 1632: Vstgjarto Istua(n) akkor en tüllem haza mene ismet, azon niomon erte küldé ismet az giermeket az ladaert [Mv MvLt 290. 62b]. 1652: en töllem minden egietmassat el uitte [Asz; Borb. I.]. 1753: Egy aszoný a kit is Gergely Gáborné-nak hittak s innen valahová el vetemedett vitte ell innen én töllem Benkő Anna aszonýnak azon tejét [Altörja Hsz.; HSzjP].

3. mellőlem; de l'ingá mine; von mir/meiner Seite. 1587: mikor az en Wram Nagy Ianos most wtolzor en teöllem Hawaselföldébe el mene, minden marhamtul kit en az en Atjamtul el hoztam, attul meg fozta es el weúe teöllem, Engemet hazamba ehel halowa hagia [Pókafva AF; JHb XXVI/10]. 1629: Monda azt az asszonak Varga Mihály* hogyha most éntőlem elmégy, énhozzám soha meg ne jő [Mv; MvLt 290. 150b átirásban! — *A férj az őt elhagyni készülő asszonýnak].

4. az én kezem alól; de la mine; von mir. 1545 k.: En Sombori Janos fogadok (l) az en atyamý-nak Sombori Mihálnak tistessegemre hogy valamikor entewlem Somborth* rakost* es dalth* megh akarya váltani minden ok vetetlen ew neky megh hochatom [MNy XL, 138. — *Nagyzsombor K. *Almásrákos Sz. *Almásdál K.]. 1568: az mely zena Reteth Pasco demeter bir, En töllem váltotta meg, 14 forinton, merth attyoktul Maradoth volt, es ver volt benne [Kv; Tjk III/1. 180]. 1573: Eotthwes ferench Es vas gergel, Azt valliak hogi ... Be Jeot oda Borne(m) yzza gergel Mond neky Borne(m) yzza gergel Im kegelmedtwl ely vezem* az ados-sagert, De ha Ezvtan valamely attiafia kegnek En teolem vyzza akarna venny kylémben ky nem Ereztem kezembeöl hane(m) ha az 442 fltot Leh tezy [Kv; Tjk III/3. 235. — *A szőlőskertet]. 1589: ennekem mondanak hogy Jo Azony teneked igen nagy ez a tanorok hanem mi el vezzuk felett, es en teollem el veouek akkor erőuel az feoldemnek felett [Szu; UszT]. 1591 k.: (A jószágot) En teöllem verteol el ne(m) Idegenythette [i.h.]. 1602: mikor az Elseo vramnak egyky darab Jozagat en teollem el veotte, egyky rézébe megh hagiott, Ezer arany forint <keo>tés alatt [Kv; RDL I. 73]. 1637: Az mikor az Erszinies Cehbe Uraim el nizek ez Kerekes Istuan Ersziniet en tüllemis ugjan akar, vive el Erszinies Pal az Erszinieket [Mv; MvLt 291. 77b]. 1645: En Czereny Ersebet Kamnthj Miklos Uram megh maradott Eozuegye contra-dicalok es protestalok azon hogy Mezeoszluast*

en tüllem az Fiscus elfoglalta [JHbK XII. 26. — *Mezőszilvás K.] 1712 k: Boldisár Vajda ... én töllemis apasztott el az mérésel fél nehézek aranyat [T; Törzs. Balog János (50) cigány vall.]. 1746: En töllem egy darab kaszálo rétet a kit magam irtattam ki ... erőszakosan el vett [Szentegyed SzD; Wass. Szóts Makarie (40) zs vall.]. 1754: erre a falu ... én töllem ezen földet el vévén Jánkó Buzillának* [Tóhát AF; JHb Iuon Csifudán (38) jb vall. — *Tollban maradt: adta]. 1768: Alázatos Instántiám által kívántam Ngod előtt rebajoskodásomat detegálni: A' Ngod emberei requirálván Ngodat az iránt hogy én töllem valami Verőbeli Rész el-vehessenek, úgy tapasztalom Ngodtolis facultaltottanak [Torockó; TLev. 9/13].

5. az én kezemtől; de mina mea; von mir/meiner Hand. 1591: en teöllem az seb raitha ne(m) esett [UszT 13/72].

6. az én részemről; din partea mea; von mir/meiner Seite. 1594: Tiztelendeo Andras vram, Enis az minemw tizteletlen zoval kegemdet illetem vgian akkor beli wdeoben, En teöllem sem kellet volna lenni [Kv; Szám. 6/V.42]. 1623: az kd feleollem el szledet panaszolkodassi miatt ezerszer naguib bantason uagion nekem kdtul hogy sem en tullem k(ne)k [Kv; Ks 14. D. 21 Lad. Bornemisza lev.]. 1699: ha esett valami en tüllem magam oltalman esett [Dés; Jk].

7. enáltalam/velem; prin mine; durch mich. 1583: Ersebet Veres Pal zolgálo leania vallia halottam Az Ilona leány zayabol hogy azt Monta, ha az chigara fel vonzanak is egiebet Nem mondok hane(m) hogy en teöllem Izente Kendj Ianos Balas Kwachnenak [Kv; Tjk IV/1. 159]. 1591: Egy keues vartatwa en teöllem Jzene megh az biro eor-deogh farkasnak hogy allatasso(n) teorwent a ki-uel allatni akar [Szk; UszT. Bercziky (!) Mate fej. jb vall.]. 1614: Tudom aztis hogy also Inghben fejt ki az hazbol Dengeleghine kibén az feyedelem volth, s Izenteis en tölle(m) az feyedelemnek, fekegyek le Immar eő felsege, enis ezennel majd le fekke(m) [Medgyes; VLT 53/5267 L. Vitez fam. et serv. Nic. Teőkeőly (20) vall.]. 1629: (Az asszony) izenē éntöllem az vrának, hogy Kolosváratt lakik emberséges ember házánál [Mv; MvLt 290. 150b átrásban]. 1635: en mondek hogy na(m) en tüllem aszt izenéd Vas Janos vramnak hogy herre tészed mikor az törüeny teuók el jönnek [Cege/Szentegyed SzD; Wass.]. 1650: Egiedfi Gergeli Miklos Istua-neknak adta volt az eorekseget hazat ... En töllem azt izeni Vadasz Mihaly nekik hogy eo azt senkinek nem engedj [Csekefva U; UszT 8/64. 61b]. 1774: én töllem ... küldött 1768ban egy Malom követ Egerbegyi hogy vigyem [Keszü K; KS Conscr. Barta János (40) jb vall.].

8. felöllem; din partea mea, in ce mă privește; von mir aus, meinerseits. 1585: Mondo(m) Nekj hogj lehetne en twlem azt minden Marhadertis Nem Merne(m) en azt chelekedne(m) [M. valkó K; KP]. 1634: bekeuel maradhat en tüllem [Kentelke SzD; DLT 382]. 1635: mondá énnem az nánán-falvi* asszony: Margit asszony, kárt töl ezeknek^b, mert ágyásban akarnak vala menni, kire mondek

én: éntöllem meglehet. Lássák mi dolgom nekem velek [Mv; MvLt 291. 50a átrásban! — *Ti. Nánánfalváról (MT) való. *Ti. a katonának meg a parázna asszonynak].

9. énmiattam; din cauza mea; wegen meiner/mir. 1582: Kere Engemet Eppel Catalin Azzoni, hogi mondiam megh Zeoke Mihálnak es az eoth-weos legennek hogi vgian Nem lehet hetfeón en teöllem az kez fogas kedre haggiuk Ieowe el eő maga Catalin Azzony ... es keowete Catalin azzony eoket, hogi hetfeoreól kedre lenne az fogasnak haladása [Kv; Tjk IV/1. 66].

10. énrajtam; (de) la mine; an mir. 1591 k.: Mykor az en peresym vgy mynt fel peres zemelyek kerestek en teöllem hazatt es Eösyktól maratt Eöröksegett, mely keresetykre az en Eggywgyw-segembol Nem tuttam volt eleg valazt tenny [UszT]. 1733: kegjelmed keresi en töllem az örök-seget ... mint hogj kegjelmed en töllem suljos gyanoval keresi az örökseget, hozzon kegjelmed vagy jo levelet, vagj jo bizonjsagot, avagj jo fegjvert az ki megh alhato legjen [Torockó; Bosla].

11. énelöttem; de mine; vor mir. 1618: adtak neki malosa árát háromezer 8 száz oszporát, azkit éntöllem eltitkolt [BTN 99].

12. 1625: az Jo szanto Wdönek en Töllem heaba valo el mulasat, Marham(n)ak sok ehezset ... (nem) artam* uolna huzon eot forintert [UszT 109a. — *Tollvétség attam h.].

enumerál el/elő/felsorol; a enumera; her/aufzählen, enumerieren. 1593: Az zaz Nemzeth feokpepe(n) irasbol mondgya Mondatia megh valaz teteleket, Enumeralwan bizonios ratiokat [Kv; TanJk I/1. 212]. 1714: hivata benünket nehai Tekints Nemzetes Cserei Janos Vr Relictaja Tekints Nemzets Cserei Judith Asszszony ... N: Enyeden ... mi előttünk így enumerala ő Kglme minden Aviticum es Accquisitu(m) bonumit* [DobLev. I/85. — *Köv. a fels.]. 1722: Az el mult napokban in Suoru(m) Conventiculo discursussak volt irántam (: sok volna enumeralni) ki edgjet mondot, ki mást, abban edgjezte(ne)k meg hogy engemet minden modon traducalhasa(na)k és innen eliminalhasa(na)k [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1777: az első Punctumra tsak ezeket tudom enumeralni [Kendilóna SzD; TL. Cseh Benjamin de Miske vall.].

enumerált el/elő/felsorolt; enumerat; her/aufgezählt, enumeriert. 1734: ektelen paraznasagokb(an) tanczolasokban Ivásokban ... Citatoriamban enumeralt ektelen dolgoknak Cselekedetib(en) minden Szemérem nélkül elegjítette magát [Dés; Jk]. 1739: az enumeralt immobile bonumok közül ha szintén valamelyikhez valamely atyámfianak praetensioja vagy jussa volna is, azok ellen evictor lészek, és magam industriam által contentalom [Ne; Incz. IX. 5a]. 1748: Ezen enumeralt Láb Földekben mindenütt az első Nyil Beldi Iosef Uramé [Hsz; Kp I. 166] | Melly Passiókra és enumeralt Circumstantiakra nézve constalván az I(n)ctusok(na)k malitiajok tolvajságok, hogj továbbis más keresztyén Jam-

borok(na)k károkra ebbéli mesterségeket ne continuallhassák, in exemplum item alior(um), fel akasztassanak és meg hallyanak, tiltetett [Torda; Tjk III. 219].

enunciáció is minősítés, nyilvánítás; calificare, declarare (drept); Qualifizierung, Erklärung. 1870 k./1914: Subscriptio: a logika classis, VI-ik osztály ... végzésével deáksságra előléptető szigorlat után következett ünnepélyes (curatorok, professorok s érdeklődő notabilitások jelenlétében történt) enuntiatio, nevének az alma mater törzs matriculájába való beírása és az előjárósággal való kézfogás; mely arra kötelezte az ifjakat, hogy ezenel kilépve a gyermeksorból, filosofus deákhoz illő módon viselkedjenek a rájuk bízottakban [MvÉrt. 45].

enunciál kb. kifejez; a exprima; ausdrücken. 1751: Toma a' Magyaroknak tézen Támás, Timofi pedig Timotheus, mellyet magyarul enuntialni nem tudok [Nsz; TL 42 Todoran Csinke (55) vall.].

énutánam dupá mine, in urma mea; nach mir/ meiner Person. 1631: énutánam leskődnék úgymond, de meglátják, hogy bizony az emberekben által lövők úgymond, most vettem egy puskát — úgymond [Mv; MvLt 290. 54a–6b átirásban!]. 1776: észre vette volt Csizi Hadnagy hogy Mgs Gróff Lázár János urffi ő Nga Legennyit futtatta én utánam azért őis Loháton, egy Katonáját küldé [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30 rk kántor vall.)].

énvelem 1. cu mine; mit mir. 1567: Margaretha Rel(i)cta Gaspari Kodory ... fassa (l) est, Ezt halottam hogy azt monta Zocz Fabyan az vranak hogy nem mer en velem perleny mynt az eb (így l) merth ha merth volna edig ele fogoth volna [Kv; Tjk III/1. 95]. 1570: Mond zekel Barlabas, En vagiok egyk Byzonsagh, Mert en Thwdom ezt Joban mynt vagion En velem Erneh teobet zekel peterne ez dologban [Kv; Tjk III/2. 16a]. 1584: En velemis elegz czigansaghot chelekedet hogy az en Zegen felesegemet ky eo vele egy test es ver ... így zylene ky az en hazambol [Kv; Tjk IV/1. 293]. 1591: Eztis mo(n)da az biro mikor eordeogh farkas be jeowe Miert farkas vram hogy be nem jeoczy hane(m) massal Jzentecky en nekem en velem minden kor beszélgethetel [Szk; UszT]. 1600: Meg erttettem az en peresim awal teznek walazth hogy en wele(m) wegezesez wolt, keoteleis leott volna [i.h. 15/54]. 1630: valahun kaplatom eokett, bizony nem ugy bano(m) en eo uelek mint eok bantak en velem [Mv; MvLt 290. 203b]. 1656: Stephanus Zabolai pastor Ecclesiae Buzaiensis* protestat(ur). Manyikon* lako Nemes Perencz az Ecclesia szekin en velem törvénykezven, immar ket szeken nem comparealt [Szjk 82. — *Buza SzD. *Mányik SzD]. 1690: őszve allot volt en velem, azal hogy együtt szancsunk ugarlast ... engemet hatra hagyva mashoz szimboralt [Cófva Hsz; HSzjP]. 1738: ezen Tktes Nms Tanács Tör-

vényes Forumán minémű Controversiáb(an) főrgő Almafa iránt allyával egjgüt litigalódván, az mostani I ... En velem ... hogi én azon Vicinitásit nem tettem fel [Dés; Jk 276b–7a]. 1783: égy Csőtörtőkön Regenben* mentem Vásárra, amikor is Idetsi Kotoj Juon ... tanálkozván én velem arra kért engemet ... hogy mongyam meg Nanya Makavejnek hogy küldené meg vagy a Kantárt — vagy az árát Más Csőtörtőkönis .. megint tanálkozik velem ... akkor aszt mondá nekem hogy mán meg adta a pénzt [Faragó K; GyL. — *Szászrégenbe]. 1807: Bátyám a köcség Specificatioját én véllem közlötteis [Kv; Incz. XII. 3 br. Jósinczi József lev.]. 1831: Székely Farkasné ... igen szájos, és lármászo ... engemetis sok izben le motskolt, de magában rövid idő mulva, én véllem mindgyárt meg békelt [Torda; TVLt Közig. szltan. — Metye Mária (30) vall.].

2. velem (társamként); împreună cu mine; mit mir. 1568: mond feyerwary Durko, az (l) mongiak hogy vatszy peter chywkat hozot en hozzam, es en foztam meg s en velem otté meg, de oda ne(m) hozot [Kv; Tjk III/1. 226]. 1606: Tudom azt hogy Zolta(n) Pal szallot elozer en uele(m) oda [UszT 20/112 „Petrus Zekely Zabad szekeli Dalli” vall. — *Székelydália U]. 1639: Énvelem lakott azelőtt, majd közel két esztendeig, de akkor is semmi bűjös-bájosságát nem láttam [Mv; MvLt 291. 188a–91a átirásban!]. 1763: az ötsémis Ifju Légény lévén én velem lakott [Mezőzáh TA; Mk V. VII/1. 14].

Szk: ~ együtt. 1635: az Eoregh pap fia ... En vellem Eggiwt Egi hetig Zimboraban* zantot nozalb feoldeon [Cente SzD; Ks 42. C. 15. — *Olv.: cimborában. *Noszoly SzD]. 1640: Immár hat esztendeje vagyon, hogy Kolozsvarra megyek vala, s énelem együtt egy szekéren volt ez az Báthori Anna [Mv; MvLt 291. 233a–51a átirásban! — Fülöp Pálné Anna asszony vall.].

3. énáltalam; prin mine; durch mich. 1592: Zeoch Janostol hallotta, hogi ezt mongia volt, Im be jdezet engem Varga Gaspar hogi Jamborsagat bizonicha vele(m), de akki lator, en velem senki magat meg nem Iamborittia [Kv; Tjk V/1. 291]. 1619: Georgy Eordeogh ... tilta en velem vra kepeben Hattuany Sigmondne Thomorj Anna azzonyomott hogy az w Vra iozagaba ne szalyo(n), merre monda azzonio(m) w kegme en nem zalok az vrad iozagaba(n) hanem az enymben(n) es az Eócziemebe(n) ... es be zallanak w kegimek, es az harmad napoth el teolték w kegimek ott az iozagba(n) [Dob.; Ks].

4. műv. ígés szerk-ben; in construcție cu verbele factitive; in Konstruktionen mit faktitivem Verb: énáltalam/velem (műveltet/végeztet el vmit); pe mine (má pune să execut/fac ceva), (face/execută ceva) prin/cu mine; durch mich (etw. ausführen lassen). 1581: 24 Septem(bri)s egy Nemetnek a ky predykalt wolt az zaz vraymnak adatot en vellem ... d. 50 [Kv; Szám. 3/IV. 16]. 1582: Boros Benedek meg zeretę a leant, hwit, kezęt ennekem be Ada, Nyreo Kalman ig zerzete meg en

vele(m) az eo zolgalo leanianak az veo legent [Kv; TjK IV/1. 34, 36]. 1586: Az enkezen Irasat Azert a' feleleten mas keez Ala transsumaltak volt, de ugia(n) Azon tenoron, Amint en vele(m) Irattak vala, Jol-lehet Adaltanakis vala Azert hozza [Kv; i.h. 543]. 1590: az Lengiefaly Markus Janos diznait Pribek Gergelynel talalak megh ., az Zolgaiait kerde(m) hogy mihert miely azt az Vrad mo(n)da hogy bizony en ne(m) tudo(m), de en vele(m) lajtata el [UszT]. 1606: Engem kydeot uala galfi istuan Ferenczy Giergijheoz, es azt kerdeti uala en uelem, hogj miert uitte el az louat [i.h. 20/160 Valentinus Miklos de Szaldobos pp vall.]. 1625: Azert hitesse megh en velem, mitt adott az megh neuezett Eoreoksegre, mikor megh hitety velem kez vagiok le tenny menyertt vagion [i.h. 10a]. 1631: Tóki Istva(n) en velemis hivatta haza az szolgulat melle Körtouelyfai Martho(n)t, enneke(m) azt mon-dotta hogy haza menye(n) ha embersegen tartya, ne(m) ugy mint ez előtt [Mv; MvLt 291. 4a]. 1655: Én velemis csinaltatott Hajdu Györgj aranyakat, az mellyet adott volt Bethlen Mihály Uramnak Eőkör árrába(n) Bethlen Mihály Ur(am) eszéb(e) vevén hogy rosszszak, vissza atta Haydu Györgynek ez dologban inter ponálván magát Biszterfeld Uramis [Kv; CartTr II Petrus Szavaj ötvös vall.]. 1690: én velem admoniáltata, Geczi Gergeli, Racz Janos Uramot hogj menyen ki az hazbul, mert nincsen risze bene [Cege SzD; Wass]. 1717: Nem jut eszemb(e) hogy Dobai Ura(m)mal Becski Ura(m) étette volna a maga ganéját, én velem eleget étette [M.köblös SzD; RLt Pataki Samuel (40) ns vall.]. 1718: Ilonát el hitette Aszszonyom hogy en velem el veteti csak legyen igaz s hü eő Kglmehez [Kv; Told. 2].

enyedi a (Nagy)enyed tn -i képzős szárm.; derivatul format cu suf. -i a toponimului (Nagy)enyed/Aiud; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON (Nagy)enyed din Enyed/Aiud; Enyeder. 1598: az Enyedj Piaczon [Ne; EHA]. 1671: az Enyedi szőlő hegyben [Ne; EHA]. 1745: az Enyedi Török Szállás nevű Rét [Marossztkirály Al' EHA].

Szn. 1566: Enydy Lörinch koach [Kv; Szám. I/VIII. 152]. 1713: Enyedi Sigmond [Dés; DLt 493].

Szk: ~ bor. 1595: keesen erkezenk Thordara vöttem .3. kennyeret p(er) d 18 Ennyedi bort hozottam...6 Byttelt . d 42 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

enyegyet 1. enyhítget; a atenua; mildern. 1788/1790: azzal a erősséggel akarják gonosz tselekedeteket enyegyetni: hogy mi vala ha gonosz életűek (latrok :) és lopók Tolvajok löttünk volna [Dés; DLt].

2. kb. leplezget, palástolgat; a acoperi, a ascunde sub aparențe false; (nach und nach) verhüllen/bemänteln. 1677: nem-is szereti fele barátyát a' lopo, sőt inkább rontya; dolgait pedig sok hamis esküvésekkel enyegeti [AC 123].

enyeleg (férfi nővel) szerelmi játékot folytat; a se giugiuli; mit jm schäkern/tän deln, jm liebko-sen. 1713: Kis Janos az Dobos ellen be adott Relato-riaja Jó Ersok(na)k be hozza hogy Kis János velle enjelget, jádzott, egj házbanis hált de hogj edgjütt edgj agjban látták volna nem importallják az Ta-nuk [Kv; TjK XV/1. 103]. 1752: az miolta Tisztar-to Uram ide ki közzinkben jött mindétig it az udvarban majornéskodom, de én soha is sem edgy-szer sem másszor eő kglmét a meg irt Koltsárnéval nem Láttam sem jáczodni sem pedig enjelegni [Gardánfva Sz; BK]. 1813: Maga a' Grof eő Ngais panasolta nékem, hogy bé menvén a' Grofné háló házába mikor enyelegni akart a' Grofné magáról el-taszigálta, sőt maga házabolis a' Grofné a' Grof Urat számtalan sokszor ki kergette, s ki zárta [Héderfája KK; IB]. 1826: ottan öszve találkoztam Ballo Borbárával és egy kevéssé Már palinkás lévén enye-legni kezdettem velle, Melly enyelgeseimet, ő el fo-gadván el jött ide bé hozzám az Udvarba, és én az kapu alatt lévő gráditson a hijuba fel utasítot-tam, kevés idő mulva Magamis Utanna fel menvén, ottan történt előbbször közöttünk az öszve barátko-zás [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1834: Pap Antal Ur ki tsalván a lütös Feleségét a házbol a kapuig ottan meg ölelte, és csokolódva, s egyelegette vitte által az árendás házához [K; KLev.].

enyelgés giugiualeală; Tánlelei, Gekose. 1752: én soha sem Láttam Tisztarto uram(na)k a meg irt Aszszonjujal még tsak enyelgésit is [Gardánfva Sz; BK]. 1826: egy kevéssé Már palinkás lévén enyelegni kezdettem velle, Melly enyelgeseimet, ő el fogadván el jött ide bé hozzám az Udvarba [Déva; Ks 116 Vegy. ir.]. *A teljesebb szö. előbb enyeleg al.].

enyém I. mn-i jell-ű haszn-ban névszói v. név-szói-igei áll. tagjaként; cu funcție de adj. ca predicat sau ca element component al unui predicat nominal; als Prädikat od. Prädikatergänzung in attributivem Gebrauch a magamé, (al) meu, (a) mea; mein/-e, der/die meinige. 1568: Famula Laur(entii) Aztatlos fassa e(st) Ezt tudom hogy mikor az dezkat el akarya vala vinny Kőmies Lőrinczne, monda Zabo Janos ne vid el, azt, az azyon esmet monda bizony el vize(m), mert enym [Kv; TjK III/1. 171]. 1570: Katalin Zeoch Bene-dekne, Ezt vallya Mond neky fodor Janosne, myt zolas Te ennekem az en Sayat Marhamert ha enym ez [Kv; TjK III/2. 78]. 1589: Enim ez ezben az oraba [Dés; DLt 226]. 1597: Arrul* az en Vra(m) azt monda hogy, vgy tudo(m) edes Balas Vra(m) hogy enym [UszT 12/57. — *Ti. pénzről]. 1610: Niutodi Demeter a törüeny elöt kerdeha a e a (igy!) ing a kit eőuenek mond fodor albert monda a fog lenni mer<t> illen vala de nem enim hanem a fiam felesége s im erte kildök s meg eősmeri [i.h. 45a]. 1636: az a marha akkor enim volt [HSzj bélyegző vas al.]. 1645: Aranj Gyűrűkot is lattam az többj között egj Mecczetlen kek Sa-feljos (!) köüü vala, az kit ugia(n) igen forgattam, mondottam asszonyomnak eő kegielmenek, hogj

ha Verfeljesen volna mecVue az koe es ha enim volna olja tartana(m) mint ha ket szaz aranjan volna az sebbe [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 120]. 1666: hordottam az Diosi^a szőlőmből szőlőt, de ez utánis el hordom, mert enjm [Buda^a; Ks 65. 43. 20. — ^aA Dióson(K) lévő. ^bTeljes nevén Eurjánosóbuda; később Boconkút K]. 1764: Elég néked édes ötsém ha te fáradtz, legyen enyim a költség, többet adott nékem az Isten, holott te nagyobb Háznépvel vagy én nallamnál [Középlak K; Bfr]. 1784: Csáki György Jakab Pálmit asztalnál ül s egykor mond Csáky György a legényeknek, iljen szoval, legények ez a hegedűs enjim mert eszt en fogadtam [Béta U; IB].

II. fn i jell ű haszn-ban: 1. az én! alajd ^a a, a maga n alajdov; a; al meu, a mea; der/die/das mein(ig)e. 1552: ah mygh en llek addyg wgy Akarom Birny mint Enymeth [Bó MT; Ált.]. 1568: egy zolgalo leanyomtól egy gereznat vittek vala el az zolgából, Es azt az gereznat monostoron En Kochys lazlonal lettem meg, Torúnyel tottem enyeme [Kv; Tjk III/1. 199]. 1570: Baran Benedeknc Anna, Azt valya hogy Mykor Zabo Myklosne testamentomot tenne oda Jwv Isone, Mond az Betegh azzonnak vagy tes testamentomot vagy nem, De En Mindenreol ellenek, migh az Enymet megh Nem adod Mert zokál vagy ados ennekem [Kv; Tjk III/2. 197]. 1591: az en Job ania(m) Kouaczy Pál Janosne engemet oda hiva hogy en eltessem, tarchia(m) taplallia(m), az eoreoksegekis gongiat visellie(m) vgy mint enie(m)nek [Uzst]. 1596: Azültatúl foghuá ugy birtam minth enjmet [i. h. 11/78]. 1644: egy rezeleot enimett talaltam meg az kemenczie meghett [HSzj *reszelő* al.]. 1699: tudtomra az én házomnál semmi egyéb nem maratt, valamije az én megh holt Feleségem(ne)k maradtott volt kezéhez vévén és az ő gondviselése alatt lévén, az mit el nem költöt és megh maratt az enym enyett [Mezőbánd MT; MbK 91]. 1702: En Csicsó Kereszturi Torma Clára

Mioltától fogva edgyütt vagyok az én édes Vrammal ... másokis tudgyák aszt mennyi pénzt költötte el, az enyim és az én Gyermekimé mellett [Hosszúszó KK; MbK 97]. 1750: Apám Vramnak az új Esztendőben egj Hattzeg videki Dámát kívánok tudom is hogy vásik a Foga réa de meg lássa hogj meg ne njuzzák a Lovát mint az enjmet [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.]. 1768: (A) Gondviselő . . . az Nagy Ország uttyat egészen a' néhai Eleimnek jutott részre vetni szandékozik, éz által a' Mikola rész földet bőviteni az enymet kissebbiteni akarja [Szamosfva JHbK LI. ad 24]. 1822: Nagyságodot arra Instálom, méltotassák Báro Brukkenthalt arra birni, hogy a Nagyságod miat néki által engedett szállásomot adja vissza, és az enymet fogadja el [Kv; IB. Kenderesi Mihály kormányzéki tanácsos lev.]. 1837: Lupnj Kotsisomnak edgy pár Ujj Csésmat az en Bőrómból tsinalvan, ugy szinten Petra Beresem(ne)k edgy Bakkantsot fejeit ugyan az enyemből, Belest és aproságot a' magaeoból tett [Törzs. Dési taxálisták].

^azk: az ~ után él az enyemből él. 1597: En fogtattam Zeoleos Balas batiamat, ha ados volna Beinath Andrasnak zeoleos Balas . . . Azt mo(n)dotta hogy, En ne(m) vagyok egy penzewel-(is) ados, seot eoís az enjm vthan élt, tudgia [Uzst 12/58 „Lucas Zeoleos de Zombatfalua pedes pixidarius” vall.].

2. az én járandóságom; retributia mea; meine Gebühr. 1615/1616: Mondek am lassa kegmetek, en protestalok kegmetek elöt meg emlekezzetek rolla, az ennyimet^a meg varom en valahonnat telek (l)^b kj [Balázsfva AF; RDL I. 100 „Emericus Nagy Bikkfaluinús, előbb kolozsi, majd e nyil. idején balázsvi préd. nyil. ^aÉrtsd: papi járandóságot. ^bTollvétség teljék h.].

Hu. 1592: enimirt [Uzst].

enyészet pusztulás; pierire; Verfall/derben. 1847: elkerültetetlen szükségesnek látta Közönségünk az Erdölés hiánya miatt csak nem enyészetre jutott élete forrásául szolgáló Bányászatot és Vas művészetet fel-foghatásához képest a jobb rendeli használat^a által segíthetne [Torockó; TLcv. 10/9. — ^aÉrtsd az erdőnek jobb használatása].

enyészik kb. eltűnedezik; a dispărea treptat, a tot dispărea; nach und nach verschwinden. 1597: az Kannagiarto vdwarra(n) viz werem wala oda enyeszet az viz, ne(m) folt az mas vdwarra által [Kv; Tjk VI/1. 79].

enyészítő méregkeverő, rég ételő; preparator de otrăvuri, otrăvitor; Giftmischer(in). 1568: Antonius lakatos . . . fass(us) est, Ezt hallam hogy monda biro Cato, Lukach deakneak, hogy valaki engem Enyztonek mondana, hazud tiztessegem arulo bestye hires kuruayul, mert Istenis tugia hogy a ne(m) vagyok | Anna R(elic)ta Antoni l(ite)r(a)ti, ac alia Anna c(on)sors gregory zabo, itt(em) Elizabet, petri paysos C(on)sors fassae sunt in hunc modu(m) Hogy Antal deakne az eo boltlyaba mongya volt Biro Katonak hogy myre haborog, Lukac deakneual, es azt monta biro Kato hogy eo nem haborogna, de azt monta lukach deakne, hogy eo enyztó volna, es vgy monta biro Kato, hogy valaky otet enyztonek mcngya, hazud bestye, kuruayul benne, Esmet az vtan, oda Megyen lukacz deakne, — neky es mond, myre hogy biro Katot Enyztonek montad, s mond lukach Deakne, meg ne(m) montam hane(m) ha ez vtan mondom. [Kv; Tjk III/1. 209–10]. 1575: Tawaly Eztendeoben Ment volt eo hozza partas katalin es Zolga kert Meg fogtatny Eeket egiket Mint lopot Masikat Mint Eneztét | az alperesek p(ro)cura(tora) Arra fogot volt ky byzonsagra hogj meg byzonitia azt hogi az felperes Nilwan valo or es Enyzeteo Newel fogtatta volt meg az alpereseket Mykeppen az Tawaly biro Recognoscalya [Kv Tjk III/3. 362d, 362f].

enyett 1. helyett; in locul; (an)statt. 1598: Vagion panazolkodas felette nagy sok hogy az zeoleok-

beol karokat es veniket igen hordanak, kit feienkent miwan latunk hogy nagy karunkra vagion, mert gvasorta az magae ennyet, az masetis el hozzak [Kv; TanJk I/1. 324]. 1688: Az mostani allapot-hoz keppost szüntelen valo continuuskodasa kivantatva(n) az Tanaczi rendnek es Deputatus Hiveinknek ő Kgl(n)ek... Teczett a Nemes Orszagnak mostani Gyülesében közönségesen hogy bizonyos summa penz vettessek fel keglmetekre... mint hogy kglmetek Ország Gyülesén kívül nem convocalatik s az kik Becsülletes Hiveink között itt continuuskodnak kglmetek azok ennyett nyug-szik hazanal [JHbK XXXII/5 fej.]. 1699: tudtomra az én házomnál semmi egyéb nem maradt, valamije az én megh holt Feleségem(ne)k maradot volt (melyis nem sok uolt:) kezéhez vévén, és az ő gondviselése alatt lénén, az mit el nem költött és megh maradt az enym enyett; I(ste)n azért az idő-re iuttatván hogy tölle valo édes Leányomat... ki háziasítottam, mindenedet kezében attam [Mezőbánd M7; MbK 91].

2. ezáltal; prin acaesta; dadurch. 1594: Keoneorgwnk Nagodnak mint kegmes urunknak, hogy Nagod kegyelmes zemey eleiben ueuen, ilyen nagy romlasunkat, es fogiatkozásinkat, Nagod kegyelmesen rendelne ualami keoneobwlest <hog>y enyet respiralhatnank az romlasbut, es insegbeol [Dés; DLt 247].

ennyette helyette; in locul lui/ei; anstatt seiner/irer. 1757: Boér Samuel ur(am) .. pistojt rántván enjettem Szabó Istvánt meg lövi vala [Abos-fva KK; EMLt].

enyhít csillapít; a potoli; stillen, beruhigen/sänftigen. 1579 ketteot Az vrain* keözzwl kwlgienek Ala az feyedelemheoz, es enyhyczek zallichyak Az eo Naga* haragyat [Kv; TanJk V/3. 183a. — *A városi tanács tagjai közül. *A fej-ét]. 1599 Az Tanch keozben minth eset Konch Pal es Darabos Janos keozeot az haborusagh azt en nem lattam enys, Janos vrammal egyetemben enyhyteok eoket, kjre valo kepest Konch Pal megys chendesedek [Kv; TJk VI/1. 326].

enyhíthet könnyíthet; a putea usura; erleich-tern/leichter machen können. 1703: mikor onn(an) haza felé vissza fordul, hozzanu egy nyárs borra egy kupa bárány husra jo szivel latvan kegyel-medet, hogy kegyelmed p(rae)sentiajaval enyhíthetem el epadot szívemet [Ne; MvRK Alvinczi Mihály lev.].

ennye l. ennye.

ennyi l. enni haszn-ban; cu funcție atributivă; attributiv l. ilyen mennyiségű; atit, o astfel de cantitate; so viel. 1589 Ebben az eztendeoben kazaltatta(n) en magam enny zenat. Az itt valo hatarba(n) ot kün a' Zena fwbe 26 Eol ... Ezen kiudl a' kit a' Louak az wdeoteol fogua megh öttenek esmet [Kv; Szám. 4/XI. 46]. 1590 Az Q(ua)rta dolgat mindenneppen eleyteol fogwa

zorgalmatoson es hywen el ighazytwan, az sok adossagokat melyeket keolteot az Waros az ideghen orzagokban tanittatoth Alumussokra es a' Scholabely professorokra ..., mind megh fizettwen ennye penzt talaltanak keszen f: 487/9 [Kv; i.h. 4/XXIII. 1]. 1775/1781: eö Nagyságának gyül bé Al Gyogyról ennyi takarmánya [Renget H; JHb LXXI/3. 381].

2. ilyen; astfel de; (ein) solcher(es), (eine) solche. 1594 19 Ianuary Vas Georgi vramnak Biro vram akarattiabol vittem Enny Ayandekoth* | 11. Marty Vrünk eo Nagha eott Darabanth had-naginak Biro vram Akarattiabol küldteottem Eny Ayandekoth* [Kv; Szám. 6/VI. 5. 12. — *Köv. a fels.]. 1640: Lopását én ennyit tudom, hogy Köteles Péternével felverték vala az csonka görög ládáját [Mv; MvLt 290. 233a–6b átirás-ban l.]. 1687 Mü Uzoni Beldi Kelemen, és David, minden mü Jozságinkat, mind Eoröksökök, s mind keresmenyünket, és minden Ingó és Ingatlan jonkot, valamelyeket most birunk, vagy jóvendöb(en) kereshetünk, köttyük ennyi summa penzigh, az mü jo Uraink(na)k, Atyankfiai(na)k, kik minket sullyos, és hosszas rabságbol, a mü Kglis Urunk meltosagos Fejedelmünköl ki vöttek [BLt].

Szk: ~ érő ilyen értékű, ennyi pénzt/ennyit érő. 1596 Bechewillottek volt marhat Hozzw Janostol, melynek felét weotte azzonyom wiczey Gasparne kezehez Viczey Matheys zinte ennye ereo marhat weott kezehez [Kv; RDL I. 132a]. 1597 Amint ez iden az Waros erdet ki laboltak és el attak az arra az labbolas zerint penzewl teot mindenesteol f 400 d 70. De az enny frt ereö erdeobeol az reghy mód zerint excidaltak penznelkewl az Also Tanachbely es Exactor Vrainnak, Predicatoroknak, es Scholabely zewkse-gekre f 42 d 80 [Kv; Szám. 7/X. 29 Joh. Jacobinus sp kezével] * ~ sok ilyen sok. 1579: Eo kegmeke egez warossul meg ertettek az Arwak keoneyorgesset, Akarwa(n) mind az Arwaknak keonneybeget zerzeny .. mind penig ennye sok vetelkedesnek es haborusagnak veget vetny .. vegeztek hogy az Arwaknak Az fel quartabol Aggianak Tyzenhat hordo bort, es hatwa(n) kobel buzat es minde(n) egieb fizetetestol absolutosok es Mentek legienek az Arwak [Kv; TanJk V/3. 196a]. 1641 Puztakamarason lako Tot ferenczne Szekely Martha .. el futot hitötlen vrat öt esztendőben iar miolta varia ... megis az Jóvendő sz. Giörgh napigh el varia. Ackor absolutiot kivan; enni sok Instantiara [SzJk 55–6]. 1687 Nyers ökör, Tino, es borju börök Nro 14. Kecze, öz, Juh bőr Nro ez egi rakason veszett, már az moly ighen el vesztegette, ennyi sok bőrt kár volt igi el hadni veszni [Vh; VhU 533]. 1696 honnan kellett elő juni ennyi sok aranj marhanak [Mv; Bál. 85] * ~ te-mérdek ideig ilyen hosszú időn át. 1844: sok aggodalmam volt hogy sem leveled sem alkalam nem érkezett meg, enyi temérdek idejig [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * ~ úttal eny-yiszter. 1649: Hogy azert ngdotis ennyi uttal

ne kellessék busittanunk sok országghos gondgjai keozot [Dés; DLt 429] * ~ vagy amannyi ilyen vagy olyan sok. 1843: (A csikót) méltoztatt a hogy éppen gondolja hogy ennyit vagy amannyit meg ér, a szerént ál(ta)l adni [Bözödújfal U; Pf] * mind ~ ideig ilyen sokáig. 1597: Mind enny Jdeig hogy Az Aczok es az keomiesek munkalottak mys keorniwelek voltunk neha az Mesterek velwnk is eottek keolteottwnk f 4 [Kv Szám. 7/V 9] * mind ~ időben még ilyen időben is. 1586 Elseoben megh ertettek eo kgmek az Nagy zwkseget kit Biro vram vgyan kezzel tapogat megh, hogy az keoltsegh mind Enny Niomorusagos ideobennis Nem zwnt volna megh Melynek el tawoztatasa Vetettenek Adot Egy vonasra fl. 2 [Kv; TanJk I/1. 36] * mind ~ jelenig mind a mai napig. 1581 tudhattia Kegielmes vram felseged hogy En mind Enny Jelenig Sem Bantottam felsegedet semmy Irasommal [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez].

3. ilyen sok; atit de mult; so viel. 1570 mywel Zigartho Myhal es Janos deak Jdegen orzagba nem voltak hane(m) ez orzagban es gyakrabban az varoson laktak, hirekel volt az kertnek ely adasa, Nem Tylltotak sem kerestek ennye Idew alat mynt be hozzak Mind az ket fely Byzonsagy, Azert ely maratthak melleole [Kv Tjk III/2. 49]. 1578 Miert hogy penig twz myat vagio(n) nagy rettegese az warasnak feokeppen vrunk itt letebe es ennye nepnek be zallasaba Inche* eoket, hogy twz myat valaky hazanal wezedelem ne tamaggio(n) az varoson [Kv TanJk V/3. 158a. *A bíró a tizedeseket és kapitányokat]. 1581 Kegielmes Wram keonyergék felsegednek mint kegyelmes vramnak feyedelmemnek hogy nekem felseged meg Bochassa myert felsegedet Illien Sok gongiyban kel enny Irasommal meg bantanom, mert tudhattia Kegielmes vram felseged hogy En mind Enny Jelenig Sem Bantottam felsegedet semmy Irasommal [Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1639: érkezik egy nehany feleoll levél hozzám Paczolaj Uram feleol írják teobbi keozot hogj szintén halálán volna talám eddigh ugian megis holt, azért immár enny gondo(m) érkezvén nem reméllem hogi it ben mulathassak hanem menteol hamaréb ki kell mennem [Homoródsztpál U; Szád. Redej János Nagy Tamás de Fogaras szu-i várprovizorhoz]. 1838: be messze találom magamat ennny idő — ennyi baromkodás utánis a' czéltól, mire mások sokan oly hamar, oly könnyen, — tehát csaknem ingyen, már rég eljutottak [Kv; Pk 7].

Szk: ~ magával ennyiedmagával, ilyen sokadmagával. 1573 Margit Kodory Gasparne, Agota bako myhalne azt valliak hogi, Ez elymwlt farsangba, hogi Borbel lanosne talalta kywn az vchaba, hia ely eoket az chelegeo Margit hazahoz, hogi Be Mentenek volna, kerdy chelegeo Margit Miert Ieottenek volna Az celegeo Margit esmet mond ezert bator Ne Ieottel volna enye

Magadal, mert en azon ember vagiok mynt az eleot meg Montta(m) [Kv; Tjk III/3. 146].

4. ilyen nagy; atit de mare; so groß. 1575 Egiebeknekis kyktwl penzt veottek fely agiak meg, Mert arra vetettek Ennye Adot eo k. varoswl hogi kinek Mind az eo Igaza meg legen [Kv; TanJk V/3. 19b]. 1655 Nyoszolyban* lako Vajda Janosne kivan absolutiot Uratul Szuczaki Janostul, ily okon mivel immar 7 esztendeje miolta elhagyta. Azolta varakozot, hogy ha haza jöt volna melle, de ennyi kesedelemből veven eszeben hogy soha meg nem jő, elvalast kivan [Szjk 78. — *Noszoly SzD].

II. fn-i haszn-ban; cu funcție subst.; substantivisch: 1. ekkora érték; valoare atit de mare; soviel Wert 1572 Mond peter deak No Io fiam Nem Ennyet sem ket Annyet myt Ez Erne hanem Tyz Annyet is vary En teolem helyeben [Kv; Tjk III/3. 46]. 1585 Palffalvi Chortan Benedek Keoreosi Istwa(n) Jobb(agia) ezt feleli Mikor iktata Palffalwat Keoreosi Mihaly akkor az loffeiek kerdek ha iktattiae az eo iusokat, azt mo(n)da Keoreosi Mihaly egy szalma zalat fel emelwe(n), en chak ennnt sem iktatok az Kegtek ighassaghaba [UszT].

2. ennyi idő; atit de mult (timp); soviel (Zeit). 1540 Kegyelmes vram, azt ne chvdalya the k; hogi en enyet kesthem .. It Koloswarat pathkoltatek loamath, akor meg nyrazak, meg santhwla [Kv LevT I, 9 Petrus Literatus Nic. Thelegdy-hez]. 1634 Teglas Ferenczyne panazolkodat, hogy eddeghis megh gyvgult volna de az eo szolgálója vgy tazitotta, hogy az mia fekut ennyet [Mv MvLt 291. 6b].

3. annyi, amennyi (most) következík; atita, cit urmează (acum) soviel, was (jetzt) folgt. 1582 Michael Nag' fassus est az Albertal valo haborusaghban ennyit tudok* [Kv; Szám. 3/XIX. 27. — *Köv. a vall.]. 1585: Az meg neweszet Zam adas vtan wyalagh keoltetünk enniat* [Kv; i.h. — *Köv. az összecszerű fels.]. 1594 19 Augusti Biro vram vrunknak, es az teob vrainnak valo Ayandokra keolteoth Ennyth Dinnyth veoth f —/35. Olasz Gwmeolczeoth veoth f 2/30 [Kv; i.h. 6/VI. 30]. 1629 Ennit tudok benne, hogy ej feli uthan egy orakor ki jeovek az utan mint egy harom tyukmonj sülte uthan Nagy Mihalys ki mene [Kv; Tjk VII/3. 105]. 1653 Ez kerdesben ennyit tudok mondani* [Ne; KemLev. — *Köv. a nyil.]. 1756 a'kik ott voltunk is, csak ennyit tudunk benne [Gernyeszeg MT; TGsz 51]. 1807 enyit tudak mondani [K; KLev.].

4. akkora távolság; distantă atit de mare; so weit. 1600 futtatanak majd ennyit minth ide a tanach hazhoz az hyd kapw* [Kv; Tjk VI/1. — *Kv várfalának északi, a Kis-Szamoson átvezető hídra néző kapuja].

III. hr-os alakok hsz-ként; forme cu suffixul adv.; mit adverbialem Suffix. 1. ~ben a. ilyen mértékben/mértékig; in așa măsură, într-atit; so sehr, dermaßen. 1570 Eottwes orban hythy zerent vallya, My keppen ez Eleotte valok, Eny-

nyeben Beowyty megh hogi Eottwes palt az
cehben Be hywattak, Es kerdettek ha eo felsege
Mywere vagy Bekes vramera Tharthya az harom
legent [Kv; Tjk III/2. 1]. 1597 My ezrol ez
dologrol ennibe emlekeznk [Girót SzD; Ks].

— b. ilyen értelemben; in sensul acesta; in
diesem Sinn(e). 1570 Az Thanaczbelly vrain

Az Byrak Theorwenyet Ennyebe Megh Jobi-
tottak, hogy myert az fely peres adot okot neky
hogy Eokreyt az Zeole gepwre hajtotta, Es az
alperes kerte hogy ely haycha onnath, Az fel
peres ely nem haytotta, Ellenkezet vele, Zytta
karot vonth ky az Alperes zeoleye gepwyebel,
Es elezeris ew vteothi hozza, Szerelmet es az
Borbelnek valo fizetést el Thwrye [Kv Tjk
III/2. 48]. 1664 Az B. Tanáts assumalván Birák
Vr(ai)mek(na)k Delibera(ti)ojokot Szekely Kata
fogoly Aszszony ellen enniben lenialták eő kk
Birák vr(ai)mek teórvényét latván nyavalyás
allapattyát megh ne veretessék hanem

kisirtessék ki az Váras kapuián [Kv Tjk X/4.
346]. 1777 eő Natsága az Atyámnak
aszt parontsolá, hogy az Ecclesia számára adgyon
minden esztendőben egy Fáklyát, s ennyiben
Tavazott az Ecclesianok az Atyám [Burjános-
óuda*]; JHbK LVI. ad 1. — *Később Bodon-
kút K]. 1805 a Viznek mostoni folyamottyát,
es régibb folyamottya helyét, ugy nem külömben
a régi Gátot is ki járván, ki intézvé, és ki néz-
vén, azok iránt vélekedésünket tsak ennyiben
adhattyuk, hogy az Ujj Gát nints, és nem is
lesz Károkra a bé panaszlottak(na)k, sőt inkább
hasznokra lenne [Rusor H; Ks 92].

Szk: ~ maradhal annyiban maradhat (ameny-
nyit az előzőkben már jeleztek). 1796 (A vere-
kedés) ha tsak ennyib(en) maradhatat volna
talam már meg is tsendesedett volna [M.fodor-
háza K; RLt Odorheján Nyikite (30) vall.].

2. ~böl ilyen értelemben; in sensul acesta;
in diesem Sinn. 1580 Mostan azért az Mezarosok
keonyeorgesset elő ereztetwe(n) ennyeből wegeztek
hogy zent georgy Nappig meg engettek hogy
Az husnak fontyat aggyak az mezarosok egy
egy pinzen [Kv Tanjk V/3. 216b].

3. ~ért ekkora összegért; pentru o astfel de
sumă; für eine solche Summe. 1595 ket eőket
adot uola Bertalan kouác Szebstyen Deme-
ternek njolchad fel forinterth, Az feöldeket ennjert
veté zalogo(n), Az teóbbit megh fordította [Te-
lekfa U; UszT 10/35].

4. ~nek ennyire atit de mult; sehr. Szk:
~nek tart vkít ennyire becsül vkít; a stima pe
cineva atit de mult; jn. so sehr schätzen/ehren.
1588 monda voye (?) Lucacy neweo vayda*
fel vewen egy zalma zalat az feoldreol ketteo
teorwen monda czyak ennynek tartia Sombori
Iazlo vesseleni ferenczet az ty vratokath [Zsákfa
Sz; WLt Mich. Talas jb vall. — *Ti. Sombori
Lászlónak].

5. ~re a. ilyen/olyan nagyon; atit de mult;
so sehr. 1583 Nemet Borbely Janos val-
lasat Irwa Atta be* Igiarto Geor(gy) felesé-
genek ... feredot nem chinaltam hanem par-

lattam Melyet az Magiarok kohlasnak mondnak
... valaky az kohlasra Aggya Magat 7, 8,
9, 10 napig mind ketseg az eo Elety de az Vthan
Nem felty az oruos enyere mert egy holnapra
meg giogiwl [Kv; Tjk IV/1. 139. — *E vallomás
valószínűleg ford. németből]. 1756 az előt én
ugj tudom a még ennyire el nem szaparatod
az ember hogj nem igen szántották* [P.borgó
BN BK. Paszere Györgj (50) jb vall. *Ti.
a szóban forgó földet]. 1765 (A regius per-
ceptornak) reménykedvén, hogy ne facultállya
ennyire az Executor Commissarius s Executorokot,
mert elszenvedhetetlen hohárságot visznek végbe
a szegény Contribuens népen, de azt felelte, jól
teszik, s még keményebben bánnak velünk
ha a portio administratiojával késünk [O.gorbó
AF Eszt-Mk Vall. 304]. 1795 Lévén L
Báro Huszár István Ur ő Nagyságának
a Küküllő Vizénn épült Négy kövü lisztelő ma-
lombann közös negyed rész malombéli része

az eddig a tisztelt Báro Urral együtt birt
negyed részből a magát illető hasonfelinek ennyire
lett el aprosodása által érdemlett hasznát nem
vehetné [Ádamos KK; JHb XIX/51]. — b.
ilyen későre; atit de tirziu; so spät/weit. 1675
Ennek az hosszas szantastnak vetesnek, mind
egy cseppigh az alkalmatlan idő lot oka, hogy
ennyire haladott, mert különben hamareb ment
volna vegb(en) az dologh [Kv; Szám. 35/I. 20].
1690 I(ste)n az ő böles iteletiből az it valo Sző-
lőnek termését a cserebogár által ugy el vevé,
hogy, még enni valois rajta nem maradt, mely-
hez képest fája is csak most nevededik, s — azért
kellet ennyire hadnom mind az humilitást leve-
lezestis [Örményes MT; BesztLt 202 Csepregi
T. Samuel a beszt-i főbíróhoz]. — e. kb. ilyen
értelemben; in acest sens; in diesem Sinn(e).
1606 Ennyire tudok emlekezetet tenny az Be-
reczki maraduai feleől, Jol tudom hogy Bereczki
Balint megh hala eo magok az Bereczkj ma-
raduáj [UszT 20/293 Andreas Gal de Bethlen-
falua (60) lib.].

Szk: ~re megy vmiben eddig jut vmiben.
1758 Midőn ezen munkánkban ennyire mentünk
volna, ez fen meg irt három Atyafiak és említet
Relicta magokban szálván meg békellének
egy más közt ez szerént* [Asz; Borb. I. — *Köv.
a megállapodás] *~re való ilyen. 1599: Far-
kas Mihalyne Angalit Azzony . . . valja Thwdom
ennyere valo haborusagat Farkas Istwannenak
hogy engemetis ereossen zidalmazot chak azért
hogy az vramat hittak volt meniegeoben es
eotet azon kerem vala hogy mennyenek eggyeott
oda es varya megh, s ezért zydalmazott vala
megh [Kv Tjk VI/1. 317]

6. ~szer a. ilyen sokszor de atit de multe
ori; so vielmals(oft. 1640 az elmúlt hétben
jövénnek katonák oda, s az egyik mondá, hogy
híj, bezzeg sok jó lakást töltöttünk el itt ebben
a házban úgymond, megrészegítettük az
vargát, s az asszonyt alávitük a pincébe úg-
ymond, ennyiszer cselekedtük meg neki! [Mv;
MvLt 291. 212a—5b átirásban]. 1672: bizony

dolog hogy kgldet ennyiszer busittani neheztelem [Kantaíva Hsz; Bál. 1]. — b. sokszor; de multe ori, adesea; vielmals. 1717 az ennyiszer említett Néhai Aszszony eo Nga édes Fia [JHb XXXI/8. 3]. 1772 hasonló állapotú, s néhanjkor még alacsonyabb Silipekkelis az ennyiszer említett két also kerekék új forgattak mint a' szél [Ádamos KK; JHb LXVII/2. 322].

7. ~vel ezzel; cu aceasta; damit. 1570 Dorotliya azzon Zygarto Gergy zellyerch, Ezt vallyia mynt az elsew, chak hogy Ennywel Teobyty Megh hogy, Jllien zokkal Zytta, Te eb henger bestie kwrwa ffy, Nem Erdemlened az chehet, mynt ez fele Eb henger Bestie kwrwaffy [Kv; Tjk III/2. 74]. 1585 Kys Mathe Myhaly valkay Andras Jobagia vgian valkay^a vgian azont vallia az mitt Nagiobbik Bott Myhaly valla, chiak hogj enniewel teobbity vallasatt, hogj fegjweres kezzel tamattanak reaiok [KP. — *M.-valkóról (K) való]. 1592 az egyk^a Suba Miklos ennjuel kewleombeoz az teobbity^b hogy tudgya mikor Toot Janos Deesreol Al Eorbe kj ment, Az Czondor Andras eoreoksigire zallot [Kozárvár SzD/Dés; DLt 235. ^{a-b}Ti. tanú vall-a a többiétől].

ennyidmagával annyiadmagával (ahány a felsban köv.); impreună cu atîția cîți urmează în înșirarea; mit so vielen zusammen, wieviele in der Aufzählung folgen. 1595: Iöue be Alphonsus Visconte Vicecomes Mediolamensis, Episcopus Ceruiensis, Nunciüs Apostolicüs Volt ennyid magauál Oe maga, Doctor Alphonsus 2 Papy, 2 Wrfi, Secretariussa, komornikja, Loaz Mestere, es à mellet 17. fő szolgálja, Tolmaczj és inassy Es 6. küczis legenyj és az mellet az fellajttarok [Kv Szám. 6/XVIIa. 177, 180 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

enyv 1. tûróenyv clei; Leim. 1632 Sáffar ház Egj rakas eniwnnek valo Turo N 1 [Kómána F; UC 14/38].

2. tûróenyv; clei de caseină; Kaseinleim | csontenyv; clei de oase; Knochenleim, Gelatine. 1590 3 octob(ris) Sasz Jstúan vitt Aztalosokat festeket es Eonyüet (!) 3 Louon Tordara attam) f. — d. 75 [Kv Szám. 4/XXI. 87 Kis István sp kezével].

3. csontenyv; clei de oase; Knochenleim. 1684 Az Képiro kezében egy Font Enyvett f 5 [Uti]. 1723 Egy darabocska enyv [Koronka MT; Told. 29/2]. 1757 Kavera, Nád mézre, Papirosra, Enyvvre (!) [TL. Teleki Ádám költségnaplója 111b].

enyvez 1. enyvvel (meg)ragaszt, megenyvez; a lipi cu clei, a înclăia; leimen. 1660: önyveztem egy egyes szeket d. 6 [Kv; AsztCjk 78a].

2. ragaszt; a lipi; kleben. 1592 Veottem Masfel fonth Terpentinat Borbely Georgyteol p(ro) f — d 60 fenyeo wyaszt veottem p(ro) f — d 10 Chinalt Belolle Keo Enywezny vallo zerzamot [Kv; Szám. 5/XIV. 47 Eppel Péter sp kezével].

enyvezett 1. összeenyvezett; lipit cu clei; verleimt. 1756 (A szoba) romlando félben lévő Koczkás enyvezett Ajtaja Nyilik bé vulgo az Ur Házaban [Branyicska H; JHb LXX/2. 18].

2. enyvezéssel gyártott/készített; fabricat/produs cu clei; beleimt. 1843: A K Monostori Papiros gyár enyvezett, Timsozott, de hasogatatlan és regestralatlan iro papiros Tizenhét Mázsá két font [Km; KmUlev. 2].

enyvező 1. enyvvasztásra/tartásra való; pentru păstrarea cleiului; Leim-. Szk: ~ serpenyő enyvesedény; tigare/oaală de clei; Leimtopf. 1741 Egy enyvező serpenyő [Kv; TL 90].

2. papirosenyvezésre szolgáló; pentru încălerea/încleiatul hîrtiei; zum Papierleimen (dienend). Szk: ~ kád. 1842 vagyon egy négy darab tölgy fákan álló jo tölgy fa kád négy vas abrantsokkal és egy fa csappal, — melyis az enyvező kád [Km; KmUlev. 2] * ~ kamra. 1842: A' papiros malom . Az enyvező Kamara fekszik a' malom nyugotti részén | Ezen enyvező kamarának két ablaka van van itt egy nagy tűzhely, melybe egy nagy réz üst van bé vakolva van még egy kisebb üst foltos vagyon egy jo tölgyfa kád melyis az enyvező kád | Az enyvező kamarából a' vető szobába vissza térvén, innen a Hollander szobába nyilik egy jo detzka ajtó [Km; i.h.] * ~ láda. 1840 A' Kolos Monostori Pappiros Malomnak Inventariuma Terítő szék 14 Enyvező Láda 1 Enyvező üst [Km; i.h.] * ~ üst enyvfüző/olvasztó üst; cazan pentru clei; Leimkochessel. 1840 A' Kolos Monostori Pappiros Malomnak Inventariuma Enyvező Láda 1 Enyvező üst 1 [Km; 2].

enyveztet enyvvel ragasztat; a pune să lipească cu clei; verleimen lassen. 1573 Paisos Illes felesgestwl azt valliak hogy Ment volt eo hozzálok Zabo Simon valamý scatula Enwez tetny [Kv Tjk III/3. 162].

enyvfűző enyvfüzésre/készítésre szolgáló; pentru fierberea/fabricarea cleiului; zum Leimkochen, Leimkoch-. Szk: ~ ház. 1692 Ezen malom ház eöt (!) vagyon tölgyfa talpokra, sasokban allatot, baronaval fel rakot, enyv, fűző ház, hitvan szalma fedel alatt [Görgénysztimre MT JHb Inv.] * ~ üst. 1692: enyv fűző ház, Vagyon ebbe egy öreg katlan, abban egy öreg rez, enyv fűző üst, egy enyvvet szűrő kád [Km; KmUlev.].

enyvmerítő enyvmerő; pentru scoaterea cleiului; Leimschöpf-. Szk: ~ kanál. 1840 A' Kolos Monostori Pappiros Malomnak Inventariuma Enyvező Láda 1 Enyvező üst 1 . Enyv merített kalán 1 [Km; KmUlev. 2] * ~ serpenyő. 1840 Enyv merített serpenyő 1 [Km; i.h.].

eolus-hárfa eolhárfa; harpă eoliană; Äolsharfe. 1806: az Aeolus Hárfa történeteit sajnálom, ha honap ... bé küldené Ngod én ujra stimoltatom

és Tsötörtőkön reggel ki vihetik [Ks 94. Thuroczy Károly lev.].

ép 1. sértetlen, hibátlan; intreg, nevätámat, nestricat; unversehrt. 1573 mykor az Azzon Bele Bochata az hazba*, Azkor Jo ep volt Mind fedeale fala paytay, De most Mind ely pwztwtl karokat (Igy l), Be egetet Agas fat, Talpfat [Kv; Tjk III/3. 273. — *Ti. bérldjét, Molnár Mátét]. 1584: az giermeknek laba talpa fel fordulwa(n) es ky tekeredwe(n), ez Azony hinalta(n) oda me(n)t, es eordeoghy hatalmawal illien veszet Niaualiat vgy hozot chak harmadnapra heliere hogy semmit a' giermeken tizta epp testnel N(em) esmertek [Kv; Tjk IV/1. 259]. 1605 az weg ablakok eppek [Gyalu K; Sennyei 11/47 fej-i inv.]. 1647: Az haz falan egy veres io szwnyeg három wuegh ablaka epp [M.királyfa KK; BK 48. 16]. 1731: a Jozágis akkor jobb, és épebb állapotban volt mint most, mert most igen megpusztult, sok Jobbágya szökött el eö Ngának, de akkor masunnanis oda jötteken, és olyan dugva volt a Faluja mindenüt hogy több ember nem igen kivantatót [Kendilóna SzD; TKI Joannes Molnar (51) jb, prov. bonorum vall.]. 1787: égy ép üveg ablak, ennek is aitoja vas sorkokon forgo és jo zárral bé zárható [Mv; MvLev. 2 Nagy György hagy.]. 1830 hamu színre festett ép kettős fenyőfa ajtó [Kv; Somb. II]. 1842 a' füst háznak van égy négy üveg táblájú kitsiny ablaka ép állapotba [Oprakercisóra F; TSb 51].

2. sértetlen; neatins, nevätámat; unbeschädigt/verletzt. 1648: az Too epp uolt, hanem maga uagatta el Bornemisza Lazlo Vram Tudom hagi eppek uoltak az eoreoksegek, hanem azolta puztultak el, miolta Lazar Istuanne asz(ony)om biria felet [M.gorbó K; JHbK I. 12]. 3. kikezdetlen, érintetlen; neatins, intact; unberührt/angegriffen. 1590 az el múlt eztendeöbe az Zam adas vtan, az Viz el zakadoth vala, es kilencz egez hetigh egi cheppeth sem iarth* Annak vtanna esmet zenth Geörgi nap vtan az epp feöltet el zakasztotta vala, es mas foljamoth verth vala maganak, akkoris egi egez holnapig nem iarth [Kv; Szám. 4/XIX. 1. — *A malom]. 1673 egi kéven kívül épp kévét abba(n) édgiet sem láttunk, hane(m) az sok abba(n) lévő egerek vesztégetési miatt, harmada, s sok(na)k csak mi keves része sem marart meg, annyira el vesztegették [Déva; Torzs]. 1758 eszokrol az Üveren innen még akkor vész vala s azután irtottá Puskás Tamas ep eleven erdőből [Ditró Cs; GyHn 30, MNy XXXVIII, 368]. 1767 a' többinél épjebb állapotb(an) lévő Erdő [Doboka; Mkg hiv.]. 1797: Szép ép erdő [Csombord AF; EHA].

4. hibátlan; teafar, sänätos; fehlerlos. 1568 Anna R(elic)ta Benedicti barany, ac Anna c(on)sors Michaelis Horwat Jurate pariformit(er) fassae sunt, hogy az leannak Ep lo laba volt es epp volt annak elötte, hanem akor szeget meg, hogy szabo balinthoz ment volt [Kv; Tjk III/1. 201]. 1584: Sophia varga Andras felesége vallia Tegnep delkor bezellem vala egy nehany ember-

nek Niaualiamat es ezen Sos Ianosnet hozam eleö, mihelt kezdek feleölle bezelleny, Bizoniara hogy soha az eggik kezemet nem mozdithatom, sem az vyamat, De hogy feleölle kezdek ez Azzon feleöl bezelleny, Mingiarast fel vgrek az benna kezem es zemekel Neztek mint razodot, hogy az ep kezemel meg Ne(m) birhatta(m) [Kv Tjk IV/1. 244]. 1600 Hogy Barotrol ieöwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt, hanem Chiki Agotha ieöwe oda s monda Albert Palnak, Pal vram had chenaltassak aniammal Zemedbe walot, bar chak háromzor erezzek bele, meg gyógyul, Az nap az faidalmas zembe erezthe, mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) wolt, s ugy weze ki az ep zemeis [Uszt 15/124].

5. teljes; complet; ganz, vollkommen. 1580 Miert hogy Sem az zaz ember zama ne(m) epp az Mezarosok sinchienek zemelyek zerent It, halaztottak eztennapigh, hogy Akor az varas is epyeb legie(n) [Kv; TanJk V/3. 220a].

6. egész; intreg; ganz, vollständig. 1595: 27 Noüemb(ris) Egy Egez hetig czjnaltatta(m) az feredő haznal Az kemenczeröl hordottak le az nagy örög köüacz köüet vegtere ismeg fe! hordottak és be raktak az Nagy örög ép köüacz-köüeket 4 Napig ketten d 96 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 251 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1670 Az megh holt Christoph Deak Relictaianak az melj ep falui es riz Jozagy maga tulaido(n) szemilire nizendeo voltanak azokat minden helieken es varmegiebe az Georgyfalui^a es Magiar patabeli^b portioy kiwvl, keg(ell)mesen neki relaxaltuk, hadgiuk azirth es paranchiolliuk kegmeteknek hogy azokat az portiokat az vagy ep Jozagokat bocziasa vagy maga vagy pedig arra rendeltetet embere kezebe [Ks; G. 19 fej. — *Györgyfván (K) levő. *Koloszspatai]. 1748 Furész bél Deszka ép, szál nro 43 [Koronka MT Told. 37/29].

7. megművelt (teljes egészében művelés alá fogott); cultivat (in intregime); bebaut, (vollständig) in Anbau begriffen. 1598 Biro vram penigh eo kgme ezt megh kialtassa hogy minden rendbelyek gyepeojeket, vagy puzta zeoleje(n) vagyó(n) awagy penigh epp zeoleje(n), ezten ez napigh megh eppitchyek [Kv TanJk I/1. 314]. 1686/1776 az meg irt szőlő jól meg mivelt ép szőlő [Ne; DobLev. I/33]. 1694 (Innek a szőlőnek) eddig való minde(n) műve, karozasa, hajtasa, kapálása, homolitasa meg adatott jól egjebarant is ezen szőlő szép, épp [Sebesel AF BfR néhai ifj. Bálpataki János urb.]. 1734 az Dunai ersebet szölei éppek és mivelt szőlők, nem pedig gazban es gurdolyban maradtak es miveletlenek voltak [Torda; Tjk I. 30]. 1771 Attam Cserében Egi Ép szőlőt Egi kis pusztá fundusoczkaért [Boroskrakkó AF BfN dobozott anyag VI]. 1780/1784 ezenn az utan fenyül valo két darab ep szőlők [Koronka MT; Told. 29].

8. egészséges; sänätos; gesund. 1591 u. az <eo> loua epp lo es sem(mi) gonosz erkölche

ninczén, hane(m) az eggik labaúl mikor megh mozdul santal, de mi(n)dgiart el mulattya [Uszt]. 1600 En chak Daniel, ky noha mostan Lelkémben epp es vdueos, Testemben penig kor es Betegh, Leg Ellőzőr Ayanlom az en Lelkőmeth az hatalmas Istenek keziben [Kv; RDL I. 70. — Mint-hogy a váradi eklézsiának és scholának testál a végrendelkező, kétesen kolozsvári; az irat szerkesztője, ill. lefrója azonban szinte kétségtelenül az]. 1631 ezennis cöreökke aldóm eő szent felscghenek szent neüet, hogy engemet kegyel-messegebeol nem tsak ep elmeuel es testel adot ez vilagra, hanem az felett külseő iouaiualis, minden erdemem felett megh latogatot volt [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 1]. 1683 adattam gondviselése ala Eőt fejerfarku s Serenyü Pakokat, Mellyek közötis edgük In pokos s másik csont pokos, Ezek(ne)kis a' harma épjeb [Uti]. 1723 az Incta Szathmári Ersok, törvénytelenül teréh(b)e esvén, igen Szép, és ép, idejére elő jött Fiu Gyermeket hozott bujdoxlásába e' világra [Kv Tjk XV/4. 22].

9. épkézláb; teafär; heil, gesund. 1767 edgyik keze, és edgyik lába ketté törött, s egyéb testeis mind össze van rontva, el annyira hogy soha ép ember belőle nem leszen [Majos MT; Told. 26]. 1777 engem anyira vertenek, hogy holtom napjáig épp ember nem leszek [H; Ks 114 Vegyes ir.].

10. kifogástalan; inpecabil, färr defect fehlerlos. 1772 Az ke-esz-ül valo tekesztes pedig mint-egy 3 Erdélyi Sing magossagnyira vagy on tisztességes ép, jo munkával készitve [Szászzenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1780 Akármelley Verös Kovács a' jól el készült, és ép verőre, vas szám futatást, ugy mivelést foghat [Torockó; TLev. 6].

◇ Szk: ~ állapottal. a. épségben. 1683 h. Szőlőt . adgyak szepp epp — állapotall az Pasztor kezib(en) [Lecsniér Sz; SzVjk 59].

b. egészben. 1696 Régenten, a' miüdön épp állapotall volt attól fogva, eddig, a' mellj rött heljek abbol deficalta(na)k, következ(ne)k igj* [Bfr. — *Köv. a fels.] * ~ elméjén/elmével van (tisztá) eszén van. 1622 Tetey Boldisar Vram ep elmeuel lewen teon illien vallast* [Kük.; DobLev. I/4. — *Köv. az adományozó nyil.]. 1683 Tkts Nghos Ruszkai Kornys Gaspar ur(am) ő Nga beteg agjában ep elmeuel léven egy Disponala rend szerint* [Kv Ks 14. XLIIia. — *Köv. a rendelkezés]. 1714 Tekints Nemzetes Cserei Janos Ur Relictaja, Tekints Nemzets Cserei Judith Aszszony N: Enyedden jól lehet mint Tisztessége(s) meg elemedet Aszszonyi allat, testeben valo nagy erőtelenséggel, mindazon által józon és ép elmével levén eő Kglme mi előttü(n)k így enu-merala ő Kglme minden Aviticum et Acquisitu(m) bonumit [Ne; DobLev. I/85]. 1766: En ismértum néhai Bentsér Pálné Asz(sz)onyomot, tudom aztis, hogy Cskiban létiben soha ép elmével nem volt házunkhoz sokszor jött, mind beszédgye, mind pedig maga viselése együgyü

tébollyagságot mutatta [Csicsó Cs; Ks 92]. 1778 ép és csendes és jozon elméjin, minden elmébéli fogyatkozás nélkül lévén tön ilyen Testamentumot* [Hatolyka Hsz; HSzjP. — *Köv. a végr.] * ~ elmével. 1570 Heitay Gaspar vram(m) hithy zerent vallya hagi Az melj testamentum Lewelet eo Jrt, valamý azban vagion Jrwa Segeswary Damakos Beteg agiában Elew nyelwewel ep elmeyewel zamlalta azokat Mind eleh [Kv Tjk III/2. 131]. 1653 Ezeket ez alá irt szemelyek eleöt valla szabad akarat szerent, eleö nyeluel, epp elmeuel [KemLev. 1402 Mészáros Péter Fejér m. alispánjának végr.]. 1707/1711 Mely Testamentum tetel mi előttünk es az mi jelen letünkben epp Elmejevel nyelvel az megh említett szüleknek így folyvan attestalunk miis bona Fide rolla subscriptionkal es pecsetünkkel [Kv; JHbK LVII/43] * ~ elmével bír. 1598: Azert mostan epp, es igaz elmeuel bírúan, tezek ilyen testamen-tumot* [Gerend TA; Törz. Gerendj Pal végr. — *Köv. a végr.]. 1814 az utobbi Esztendőkkbe nem járhatván sohuva mindig jozon és ép elmével birt [Sszgy; HSzjP] * ~ eszén, elméjén van (tisztá) eszén van. 1730 Mikó Judith Aszszony Szent Királyi Bors Mihihálj (!) Uram Felesége ... Szabad jó akaratya szerint, épp eszin, elméjén, lévén, tön ilyen Testamentumat [Cszs; Burb. II].

epe fiere, bilä; Galle. 1584: ez Zabo Cato ment a vago hidra es onnat hozot Epeth, es Egy zatior fwet, othon Ezeket eoze chinalta es Awäl vezette meg Hersel Marthonnet, wgy anniera hogy meg bolondult teolle, Harmad napig semmy testereol nem ment ell az rutság [Kv Tjk IV/1. 220]. 1833 megis nyúsztuk a Bika Tinót de a belső résziben egy veder sárğa vizet találtunk és a' Májában és epéjében olly sok Mejtelt (!) hogy mi tsudálkoztunk hogy adigis hogy volt kepes elni [Szeszcsor F TL].

épebben mai bine conservat; wohlerhaltener. 1738 Haza törvénye Szerent penig az fiut* az választás az udvarházokban kettő lévén pedig Szamosfalva^b és Abosfalva^c, épjebben azért hagyom Szamosfalvát Antal fiamnak [Ks; 14. XLIIia Kornis István fog. *Csak így, de nyilván tollban maradt illeti v. más hasonjelentésű szó. ^bK. ^cU].

? epecsorvasz ? eposorvadás; atrofia fierci/bilei; Gallenatrophie. 1855 halt meg Demeter Anna ... 7 éves korában epecsorvaszban [Dés; RHAK 71].

eped elemésztődik; a se präpädi; sich verzehren. 1653* Krájnük László és a többi is nagy örömben lőnek, hogy láthatának. Eljárám őket s hát ugyan eped mind magok, mind marhájok a nagy éjjeli s nappali bolond fáradságban [ETA I, 133 NSz. *1621-beli eseményre von. feljegyzés].

epékórság kolera; holerä; Cholera. 1835: az epékórság — Cholera — N: Enyedenn — M.Vä-

sárhelyt — Tordán Décsen s más több Helységekben) nagy Számmal eltakarította az Embereket [M.gyerőmonostor K.; RHAK 42]. 1835–1836 midőn csaknem egészsz Európában öldököle az Embereket az epekorás — Cholera — itten nem tapasztaltatott különben) csak az édg Varga István halálában [uo.; i.h.].

épelemjű épeszü; cu mintea întreagă; von gesundem Verstand. 1762 az Novizans Ax azont doceallya azon Leánzo felől, hogy ő nem ép elmjű, hanem tétovazo, liha beszédű, melyért fassioja dubietásban méltán hozathatik [Torda; Tjk V 89]. 1765 ép elmjűnek nem itilem, hanem ostobának, lobbogo eszűnek [Bodok Hsz; HSzjP].

epemirigy? májzsugor/zsugorodás; cirrhosis hepatitis; cirozá hepaticá; Leberschrumpfung. 1848 Betegség neve Epemirigy [Dés; RkHAK 116]. 1854 halt meg Boros Berta urasszony keskedő Gálgoczi Antal Ur neje 17 éves korában epe mirigyben [Dés; RHAP, 63 Medgyes Lajos kezével].

epemirigyes. Csak ebben a szk-ban ~ aszkór májzsugor/zsugorodás; cirrhosis hepatitis; cirozá hepaticá; Leberschrumpfung. 1856 holt meg Naláczy Kázmér 2 2/4 éves korában epe mirigyes aszkorban [Dés; RHAK 78 Medgyes Lajos kezével].

épen 1. épségben; nestricat, nevätámat; unbeschädigt. 1570 Ferenchy Ambrus, Kwthy Antal, Nagy vinche vallyak Thwgyak aztis, hogy az hazis eppen volt, De Byro Myhal Jdeyeben pwztwt el [Kv Tjk III/2. 40]. 1598/1635 az kett megh neuezett gyermekimnek ha valamellyike, az en halalomnak ideigh (!) megh halna, tehát annak rezzett az Testamentumosok, avagy Tütörök megh tarciak es mikor annak gyermekit Jsten öregh emberkorban jutattia, akkor adgiak eppen megh nekik [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1647 Vagjon az Maroson egi malom, minden szerszamal eppen, kin mindennap örölnek [Marosillye H; VLT 55/5415]. 1648 az Menes akoltis eppen tudom [Türe K JHbK 6. 12]. 1656 az Sos Pal öröksége vegén az Malom felől bütün azt fogada Biro Pal ur(am), hogy az kertet eppen el tartya fiuról fiura es oiy kertb(e) csinallya biro Pal ur(am) hogy kárt Sos Pal rolla ne vallyo(n) nagy jo sasos kertb(e) nagy fedeles kertb(e) [Homoródsztmárton U Eszt-Mk Cserei] [En T. esküszeo(m) hogy az fiaim ket reszek karara es fogyatkozásara semmit nem czielekszem eppen még tartom gyermekeimnak es kimutatom az Attyai ket reszeket [Kv PolgK 143].

2. egyben, egészben; întreg; ganz. 1568 Az Berezeltky hazhoz walamy feoldet Bamffy Bernald wram Byrt az Iw el Mwlasa wtan, Bamffy Menyhart wram Bekesseggel Eppen maraggyon [Gyf; JHbK XII/8]. 1603: Aztis tudom

hogy mikor En oda Zallottam wala mi(n)d köz kert epen wolt, mind az Eröksege kwlön wala [Uszt 17/21]. 1638 oda hoza ismet egi olykor szeócz Danél az szekeret, bizony igen megh romlodozt wala, megh ujanis falasztata mind az negj kereket; az Talpan valo vasakis Czak dirib darabok valanak anira hogy negjnel teöbbet nem talalank eppen, az Negj kereken: hanem csak darabok valanak [Mv; MvLt 291. 137a]. 1659 Az en edes Attiamtol, Nehay Rethi Istua(n) Uramtol maradot ezüstt nemő marhákot, mind eppen hagiom az en edes Uramnak, Mihalc Mihaly Uram(n)ak s kiczin szerelmes Fiam(na)k Mihalcz Miklosnak szegeny arva leaniommal Turi Ersebettel edgiütt hármán oszszak aequaliter [Altörja Hsz; Borb. I].

3. teljes egészében; in întregime; völlig, gänzlich. 1574 Janos kowach zolgha Cyryak pyntekbe lakozok hagmasy Cristoph wra(m) Jobbagy ezt wallak hogy az ket darab erdőt kyt bekes Jdeybe el határozatlan, es az kyt mostannys el Iartattak Jtylő mester wra(m)wal byzonnyal tuggyuk hogy Jppen erkedhez byrtak es erkedy hatar wolt [Erked K; LLt. FF. 29. *Szász-péntek K]. 1586 Ez Niolez Zaz, tizenegy forint Niolezwa(n) ket penz ... Igyarto Simonnak, Es Veisz Tamassnak Egyhazfiaknak eppen kezel Maradoth [Kv; Szám. 3/XXIX. 17 Gr. Diosy not. kezével]. 1598 Chiereni Lazlo vrunk Teke Ferencz vrunknak es az eo kegme felesegenek Chiereni Orsolia Azzonnak Az Also Balasffalwy to helibe es malomba az mi iussa volna telliessigessen mindeneket eppen ada es engede eo kegielmeknek [Törzs]. 1619 Jelente panazolkodvan Boyer Jonasko minekünk, hogy Boyer Peter, az megholt Boyer István battioknak resz cőreokseget es Joszagat eppen maga szamara occupalta volna es birna, es hogy neki abbol semmi rezt adni nem akarna Jelente aztis Boyer Jonasko hogy az Attioktol marat jobkol, marhiakbol igazan es eppen reszet ki nem atta volna, hanem megh restalna [Fog.; Szád.]. 1637 neki egi gabonas hazra valo fatt meccziet eppen minden szer szamaval [HSzj metszeni al.]. 1640 monda Vass Janos Uram ha mj nekünk Eoczem Urammal eo kguel eggiütt Fin Agunknak magua szakadna eppen az Czegey Jozagy, Hugonra Vas Judit Aszonra eo kgmere szakadgion [Wass. „Borsay Jstuan Legenben lako” (42) ns vall. *A Cegén (SzD) levő]. 1670/1740: Végezék aztis hogyha valaki Marhája valaki gabonájában kárt téssen, ha Hittel ki betsüllí marhája étét, tsak aszt fizesse meg, a káros Ember kereskegyék másokon, ha pedig hitivel ki nem betsüllí marhája étét mind fizesse meg a kárt eppen [Homoródsztpál U WLt]. 1752 A káposztátis eppen a gyom előlte, ugy a Tókis mind belé holt a burjánba [Szentdemeter U Ks 83 Sükei Mihály lev.].

4. egészen; in întregime, cu totul; ganz, völlig. 1592 Legh Elseoben is gy chelekedgiel, hogy ez eghesz Indexet olwasd által eppen, Az által olvasásban, ameny leweleket talál Egy bizonyos

dologról, egy kichin papyrosra Jegiezd ky, az Numeroiat pro memoria [Kv; DiósyInd. 14]. XVI. sz. m. f.: Az Mely lonak az vizeleti megh áll ... veglenek három bozza* agachkat, es azt háromzor vonniak által az lo vekonjan es mindenesteol eppen circularjter, es fen a kereszt chontot az hátan háromzor kell megh ewttny velle, es megh indul az vizeleth [Mny XXI, 142 St. Galaczj kezével. — *Utána a vazzot szó kihúzza]. 1608: az zeginy Jstenben ell nyugott nagiobbik Kalachswteó Ferenczreól es feleseghereól Chiapo Vargha Kathalin azzonirol, az eő kgme zerelmes hazas tarsara, Kalachswteó Katha azzonra, az minemw Jok marattanak es zallottanak volt, mind Ingho, es Jngatlan marhak, azok akar ny neuel neueztessenek, mind azokrol Eppen az Regestum tartasa zerint megh eleghichiek azzoniomat Kalachiswteó Kata azzont [Kv; RDL I. 85]. 1722 az Szebeni Vetula itt volt .. á fejit kőti belé, ha olljan egészséges Gyermekeket nem teszen belőle, mint akar kijé, sőt az Feleségemetis épp(en) ki veszi njavaljájából [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

5. kifogástalanul, hibátlanul; impecabil, főr: greseálá; tadel/fehllos. 1589/XVII. sz. eleje melto es igaz dologh az, hogi az el kezdet es el nem vegesztetet miunek, az Kcómíues mesterek által, legh feokeppe(n) itt az Varosban, az eőneón Attiokfia, Felebarati közéőt, hamar hiuen, Jamborul es eppen egeszszen el vegesztessenek [Kv; KőmCART. 16–7]. 1646: az nagi Istennek szent kegielmeből az dluisio eppen eughez menuen közöttők minden fen allo dificultas el igazodek [Kv; RDL I. 133].

6. ép-egészségesen; teafär, sänätos; gesund. 1584: Az glermek Ne(m) sok hea hogy extendeó Ne(m) vala, Es amely Nap ky tekeredet vala a' laba es a talpa is fel fordult vala, vthanna harmad Nappra vgy chelekedek glermekemmel hogy oly eppen ada kezembe hogy semmi Nlaualiaiat Ne(m) esmerhetem [Kv; TJK IV/1]. 1779 idejére való Gyermekeket szült, elevenen, épen es egy darabig élve lehetett el vinni [K; KLev.].

eper, eperj 1. földieper, számóca; fragä; Erd-beere. 1597: zolgaiath ... megh közte es fswtelte, es . eperyet dómeklet volna be az zolgaia zajaba Tudom hogy megh fogta uala Balinth . Janost ... Jstok eperiet zed uala a' zsaiba tezi uala, es Balinth az monjaual deómeklj uala zaiaba [Uzst 12/88, 89]. 1716: az Ménji eperjet, szédéthéte(m) ..., borso, es egesely (!) égyüt, alá küldötém [Szentdemeter U; Ks 96 Fodor Márton lev.]. 1733: Felső Suk* felé mentünk eperj után [BfN Zsuki csomó. — *K]. 1822 elhiszem hogy pénznt tsinál eperjből megyből Liktárjomatis tsinaljanak denem (!) ugy mint Tavaj hogy elis küldött egy kupányit tudom [Mv; IB. gr. Korda Anna lev.].

Szk: ~ vize kb. eperfőzet. 1679: Borral vet Eperj 1. vize üveggel nro 1 ... Vizzel vet Eperj 1. vize üveggel nro 1 [Uzdiszt Péter K; TL Bajomi János inv. 47]. — L. még epervts al.

Sz. 1701 Veketet volna nemem aszszony rollam peldat hogy híres eperre nem kel nagy kaszuval futni, mert üressen viszi haza eleget mondottam az ősszel batyain Urainnak hogy ki ne jöjön nemem aszszony, hogy ki jött nem igen jól cselekedte [Ne; BLt 9 Toth István anyjához].

2. eperültetvény; plantatie de căpsune; Erd-beerenpflanzung. 1699 vagon ... Harmadik, es Negyedik Tablaban eperj [Szentdemeter U; LLt].

operalma almafajta; varietate de mere (cu gust de fragi); Art Apfel. 1844: égy vasas cserbebe küldök még eper muskotály és Parizs almákat [Széplak KK; SLt svr-ben: Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

eperesemeto eperfacsemete; puiet de dud; Maulbeerbaum-Setzling. 1756 Szép fel Serdült fejér eper Csemete 1 [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 24].

eperfa 1. szederfa; Morus; dud; Maulbeerbaum. 1685 e.: Az Csürös kert Ezen belől job kezre egy vetemenyes kert, melyben vagon edgy eper fa [Borberek AF; MvRK Urb. 10]. 1726: az Inek háza előtt lévő Eperj fának ágain s tetéjén ökrök tanczoltanak [Dés; Jk. — *Bűbajjaskodással kapcsolatos vall-ból]. 1756: a Virágos kert, .. és Sajto szín előtt vadnak különbféle Alma, és Körtvely szépen meg fogott 10 oltoványok, egj Eperfa két Nagy Alma fák ... [Branyicska H; JHb LXX/2. 31]. 1772: Szederj és Eperjfák vagynak é? ... Eperfák némely Udvarokban vadnak [Fejérvíz H; JF 36 Balt. Herna szb. kezével]. 1791 a Majorbais ahová illendő volt, feles eperj fákat ültettem [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1818 a Kertyéb(en) egy szélesen ki terjedt nagy Eperj Fa vagon [Kide K; EMLt]. 1820: A Gyümölcsös, melyben taláttatnak 3. Nagy és igen jóféle körtve fák, 20. Alma fák, 4. Eperfák, 200. Nagy Elő Szilva termő Fák, s több fiatalabb aprobb jövények [K; KLev.]. 1845: Almafa, Körtve fa, Szilva fa, Diófa, Megyfa, Eperjfa, Barackfa [Mez66r K; Mk].

Ha. 1813 eperj fa [Koronka MT; Told. 18].

A Morus nevéként a szederjfa-t már MA szótárasta, sőt az ÉrtSz is a címző jelzette fát a szederfa szóval értelmezte. E nevet a MTsz szerkesztője nyilván tájszónak érezhette, ezért került bele a szótár anyagába mindössze két adalékkal a szó, de a SzegSz-ban is találhatni rá egyetlen régiségbeli adalékot. Erdélyből sem a régi írásbeliség — az 1772-beli adalékot kivéve — sem a Vadr-kal kezdődő tájszógyűjtés nem szolgáltat az eperfa: szederfa névpár azonjelentésű voltára nézve adatokat. Az 1772-beli adalékban az eperj- és a szederfa együttes emlegetése CzF tájékoztatása nyomán érthető meg; e szerint a fehér gyümölcsű eperfa neve: selyem eperfa (Morus alba), a fekete, savanyú gyümölcsű szederj-eperfa (Morus nigra) a „köz életben csak” szederfa (l. ott eperfa és szederfa al.). Úgy látszik, CzF korában — vagy legalábbis Czuczor és Fogarasi szókincsében — a szederfa az eperfa közkeletű köznyelvi névváltozata lehetett.

2. vmilyen üvegházi díszcserje; un fel de arbust ornamental de serä; Art im Treibhaus ge-

zogener Zierstrauch. 1813: Vagyon egy jó Zsendely fedél alatt lévő üveges virág ház. Ezen házban a' következő virágok ... vagynak feje májva 1. cserép Klárisfa 12. cserép, Eperj fa 1. Kék viola 2. cserép [Koronka MT; Told. 18].

eperfacsemete szederfacsemete; puiet de dud; Maulbeerbaum-Setzling. 1834: Hét Eperfa Csemete [M.újfalu K; Bet. 7].

eperlácska dud mic; Maulbeerbäumchen. 1694: vagyon Nagj Majorság Szőlő Vannak benne gjümöls fak is, ugj mint .. Barack fák nro 3. Eperj fátska nro. 1. Szilva fák apró cseprőstől, feles számmal valók [Borberek AF BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-lefr.].

eperforma eperalakú; de forma fragilor/cápsunilor; erdbeerenförmig. 1812 Vett^a edj Brillantos reszkető Tőt. — Edj pár órát — edjik eperforma a más kerek mindkettő kisdég és arany [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall. — *A gróf]. 1812 k.: Ugy aztis tudom hogy Nyakba vető arany Lántzot, Két órát edj eper forma más kerek — arany órák mind ezeket elvitte* [uo.; IB. „Takáts Joseffné János-Ersébeth tisztartóné” (28) vall. — *A grófné]

eperj 1. eper

eperjes 1. (földi)epres; cu fragi; mit Erdbeeren, Erdbeer-. Hn. 1581/XVIII. sz. köz. Köz bércezn Kis eperjesen [Burjánosóbuda K; BHn 40]. XVII. sz. m. f. Eperjes mál alatt (sz) [Somlyó Sz]. 1659: Az eperjes dombon (sz) [Fejérd K]. 1677 Eperjes Málj alatt (sz) [Somlyó Sz]. 1681/1748: Eperjes völgyen (sz) [M. péterfva KK]. 1684/XVIII. sz. cleje: Az Eperjes dombon (sz) [Komjátszeg TA]. 1686 Az éperies dombon [Fejérd K]. 1699 Eperjesben (sz) [Egeres K; KHn 190]. 1714 az Eperjesen (sz) [Koronka MT]. 1722: Az Eperjesen (sz) [Feldoboly Hsz] felső határbán eperjes mál nevű hejben (sz) [Kissolymos U]. 1727: Eperjes (ke) [Vajdasztiván MT]. 1737 Az Eperjes mező végiben (k) [Sárpatak MT] | Az Eperjes hat tetőn (sz) [Sárvásár K; KHn 132]. 1740: Az Eperjes Terin (sz) [Szamosfva K]. 1744 k. eperjes nevű helyben (sz) [Abásfva U]. 1747/1810 Az Eperjes tetőn (sz) [Szamosfva K]. 1748 eperjes mál tető nevű helyben (sz) [Szentgyörgy Cs]. XVIII. sz. köz. Az Eperjesen (sz) [Nagykend KK]. 1754: Az Eperjesbe (sz) [Szucság K; KHn 253]. 1757 eperjes nevű helyben (sz) [Malomfva U]. 1758 Az Eperjes Völgyben (sz) [Fejérd K]. 1761 Az Eperjes oldalan [Komjátszeg TA]. 1780 az nagy Eperjes Torokban (k) [Kölesmező*, BHn 54]. — *Eltűnt település; helye Bodonkút (K) határában (l. BHn 52—3). 1781: Eperjes Mező [Magyaros MT]. 1799: Eperjes vápájában (sz) [Jobbágyfva MT]. 1801 Az Eperjes sarka végibe [A.üvegcsúr Hsz]. 1804: Az Eperjes Mál

alatt (sz) [Somlyó Sz]. 1816 Az Eperjesben (sz) [Iszló MT]. 1817 Az Eperjesen (sz). Eperjes alján [Szabéd MT]. 1821 Az Eperjes pataka vagy a' nagy patak mellett (sz). Az Eperjes sor-kán (k) [Mikóújfalu Hsz]. XIX. sz. köz.: Eperjesen [Oltszem Hsz]. 1854 Eperjes nevű helyben (sz) [Etéd U]. 1860 k. Eperjes [Csóka MT]. 1866 Az Eperjes (e) [Mikóújfalu Hsz]. A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

L. még *epres* al.

2. '?' 1658 En ez mostani feleségemnek at(m) Soknyat azon Ezüst kapcsok, Hernacz Palastot, azonnis igen szept Aranyas Eperjes Ezüst kapocz [Mv; Nagy Szabó Feren? végr.]. 1673 kilenczed fel bokor, ingre valo ezüst kapcsok Mas egi bokor palastra valo ezüst eperies kapocz [Wass. Borsai István hagy.].

Némi valószínűséggel az 'eperalakú/forma' jel-sel számolhatni (L. *eperforma* al.).

eperjesi az Eperjes tn -i képzős alakja; forma suffixatá cu -i a numelui topic Eperjes; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des ON Eperjes: din Eperjes; Eperjeser. Szk: ~ *gyolcs* Eperjesen szőtt gyolcs; giulgiu țesut la Eperjes, in Eperjes gewebte Leinwand. 1777 3 Sing Eperjesi gyolts [Kv; Told. 56]. 1829 3 Sing Eperjesi gyólts [CsS] * ~ *vászón* Eperjesen szőtt vászon; pinză țesută la Eperjes; in Eperjes gewebtes Leinen. 1797 3 1/4 sing eperjesi vaszony [Mv; Berz. 7. Fasc. 69].

Szn. 1823 Eperjesi János (faz.). Eperjesi Mihály (kov.) [Dés; DLt].

? eperj[ű] számóca; Fragaria; frag; Erdbeere. 1672: Eperj fü: Fragaria. Erdbeerkraut [PPGl].

eperjszedés eprészés; culesul fragilor; Erdbeere-rensammeln. 1617/1628 mikor Lazar Andras el Irtata es szantata, Lazar Istvan Erdejében, megh az Eperj szedesis tiltua volt [Ditró Cs; LLt].

eperjvíz kb. pestis-elleni gyógyszerhez használt főzet; fiertură folosită pentru leac împotriva ciumei; Sud gegen Pest. 1719 (Terjéket) el olvasztván es meg iván borban, Eperj Vízben raspolozott Szarvas Szarvarol főtt vízben be vehetni* [Ks 54. 84 Medicina instructio. — *A pestises időben beendő gyógyszerek felsban]. L. még *eper 1. szk* al.

epés. Csak e szk-ban: ~ *hasmenés* kb. hepaticus hasmenés; diaree hepatică; Gallen-Durchfall. 1858: halt meg Vas Berta 16 holnapos korában epés hasmenésben [Dés; RHAK 98].

? epésség '?' 1584: Barbara Zabo Caspar Zolgaloia vallia, Hallottam Zabo Catotol ..., Im meg gogita(m) Zilwassy Imreh leaniat, Nem fizetek megh az en veres Epesegemet de ha most egessegeben (így!), Nem tudom holnap minth Iar [Kv; TJK IV/1. 217].

epesztő senyvesztő; care roade/mistuie; sicchend. 1854: Oh kegyetlen halál szívek epesztője, O kegyetlen halál könyvek élesztője [HSzJP].

episztola (költői v. verses) levél; epistolă; Epistel. 1807 el előtt nem igen fájtn ember voltam, a Cicero epistoláiból exponáltam [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 230].

épít 1. a construi/clădi; bauen. 1572: Mathe kowacs hity vtan vallia hogy Mykor Kalman Kowach Byria volt az Zabo Myhal hazat, Azkor eo Kalman Kowachnal lakyk volt, Es azkor Epitetete volt az hatulso hazat Kalman Kowach [Kv; Tjk III/3. 16]. 1582 ez Borbely Tamas

Nem tudom ha epetetteye az hazat vaj Nem [Kv; Tjk IV/1. 65]. 1586 Keminy Jstwanne Azzoniom hozatott vala egy zal ffatt ez peres helyre, hogy hazatt Jppichyen | Keminy Jstwanne Azzoniom Akar maga zamara Jobagy hazatt Jpetteny [Csapó/Ugra KK; JHb XX/48]. 1590 Cybreffaluan Vduarhelzekbe(n) Eppitettem egj Jo keo pinchet, Az pinchere felliel hazat, Az eoreoksegen chwrtis czynaltam [UszT] | Keomwes Pal Epete az haz eoreokseget felessegewel eoze [Szu; i.h.]. 1591 u. Az alperes semit a(w)al ne(m) gondolua(n), az alat torujn kezoben epiteoté czinalta az hazat az tilalom ellen (i.h.). 1594 Vagjon jtth egi Malom kett kerekeuel, mellet az var viz miath mas helire kezthenek epetheni [Zovány Sz; UC 113/5. 49]. 1595 Miért pedig hogi ez Jozagban zwksegos volt az Malom epiteotennek wjolog egi molnot ket keore [Kv Szám. 6/XI. 19]. 1607 A fogot keöz birak Jntezetet bizonittiak az keomiveseoknek Vallasais hogy azo(n) helbe(n) allot megh, Mert azt valliak hogy eok Vgia(n) azo(n) el vont sinor helie(n) epiteottek s raktak az fundamentomot . az J. fundamenton epitese Jo es helie(n) vagio(n) [Mv; MvLt 290. 12]. 1615 Egy Istalloth tiltottam volt megh pechettel, hogy oda ne epicse [HSzj istálló al.]. 1626 (Amit) az meg nevezet öröksigeen ipitenek megh böczoluin az ipitest minden tóruin nélkül mind az ket fel egi mast tartozzanak meg eligitenj [Dés; RLt O. 5]. 1632 annak felette az hazis melyb(en) most azo(n) eoreoksege(n) Cziutak Mate lakik, eo vraual epetette [Impérfva Cs; BCs]. 1648 Tiltata . szabo Janos Vram en altalam Erszentkiraly Janos Vramot az Török reztul hogj rajta ne ippeczen semmit melire ellen ualazt teon Erszentkiraly Janos Vram igenis ippetek mert keözelleb ualo uir vagiok eo nallanal [Burbánosbuda K; JHbK XXII/33]. 1654: Fazekas Andras hazat most épétnek [Hétür KK Ks Bánffy Anna urb.]. 1659: ha w kigielmek ot nem ipitnekis az mi ipwet most ot uagion azokat, fedekel tarciak hogi az esó viz miat el ne pustuljanak iobban [Kv; Ks M. 20]. 1666/1681 bizonyos ideig Sellerül lakot Racz Milotin nevű Görög(ne)k ezen Hunyadi Varosomba(n) Taxas hazat, avagy csak ház helyet Vöven rajta építeni engedtem [Vh; VhU 260]. 1674: Kamuthi

Miklos ur(amna)k az edes attya Kamuthi Farkas telepíte, Szallita megh a falutt örmenyest harmadik heti Szolgalatra, eo epetett vala udvar hazat fabol veszszöböl [Mezőörményes K; JHbK XX/20]. 1681 Ruszan Mihaly Ennek haza megh éghet volt haza jöven mindgiart épeczen [Hátszeg; VhU 133–4]. 1683 k.: Az Scholat penigh ket Faluiul egyenlő keppen epitik [Kis- és Nagydoba Sz; SzVJk 148]. 1714 egy Rusza Foksán Rédei rész ember pománában kezdett is építeni [Déda MT BfN Pásk Kirilla (72) vall.]. 1722: az Öcsém két pénzelt tiltotta az Ur Vass Daniel Uram Rosina Thodor névű Jobbágj Biráját, hogj azon helljre Malmot ne épétnene [Balázsháza SzD; Wass. Mera Kirillya (50) jb vall.]. 1754 a Nyárad vizén kezdet volt egy uj malmat építeni [Karácsonfva MT; EHA]. 1756: nagy munkával építők az Nagy Somkuti Major házat [M.sárosberkesz Szt; TKI Szaszari Mihály (62) jb vall.]. 1770 a' Nyárad-vízére egy Malmot szándékozik építeni [Folyfva MT; EHA]. 1785 mikor István Mate a vőjének Csúrt építe enis ott voltam, a Csúrt pedig a Jozságra hatra felé akarok építeni, de azt mondá István Mate hogy oda ne építsük [Albis Hsz; MvLev. 8 Hsz-i anyag]. 1823: ez oly szép fáju erdő, hogy a' Szálos fáiból építeni is lehetne itt a' mezősegen [Szabód MT Told. 57]. 1825 k. minthogy uttza sorba a város díszére építtek az építőknek jussa van Materialéjit a Köz helljen tartani ezek el hányása ellen protestálok [Torda; TLt közg. ir. 252/825 mell.].

Szk: ~eni való fa épületfa. 1591 Az Jpitteny valo faat Az: kalastrom eleol, hordotam be [Kv; Szám. 5/I. 5]. 1839 építeni való fák [Zágor KK; EMLt] * ház ~eni. 1608 innet Musnarol oda luttak eoket szent Palra^a haz epiteny [Muzsna U; TSb 21. — *A közeli Homoródsztpálra] *vár ~eni. 1687 Mikor az Nemes Vár(ame)ge rendeli az Jozságot vár építeni, azo(n) kívü el nem vonnya, az Hadnagj, az Jozságot semmibe(n) [Szilágycseh; GramTr VIII Nagy Márton (44) szilágycsehi ispán vall.].

2. állít, emel; a ridica; errichten. 1580: arra az helyre feol merue(n) mertünk egy Darab Nyl auagy Lab feoldet es vgia(n) ottan Egy halmot feol hanywa(n) Eppitetünk honna(n) Egyenesen ala Therwe(n) Job kezre mind az patakig ala halmokat, hanyattunk es Eppitetünk [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1602 k.: Czvrt paitatt azokon Epittenek. az Haz korüll kertöket is az utan Epitottek. eggiut építöttek az peressel [Márefva U UszT 16/61 „Leoricz Janos marefalvi Drabantt” vall.]. 1631 Az mi pedig az Rez Tablara valo kepeimet illethj, es Romabol hozott Oltart Reliquiaimat, ha az Paterek^a be jeohetnek, es itt az Orszagban Collegium lehet, azokból mind az Collegium Sacellumiaban, egy igen szep Oltart epiczenek, eo kegmek magoknak [Wass. Wass János végr. *A jezsuiták]. 1688: az mikor a' Sass fa ki rothadott, mi külljeb addig az czinterem kerítését nem csináltuk, hanem csak az régi helyb(en) s kerítéséb(en) tettük fel s-ugj

építettük [Kelemen telke MT; LLt 65. 14]. 1762: a veteményes kertészkéit híjában neis építse mert le vágattya [Szentrontás MT; Berz. 1. 10/39]. 1784: a nemes unitária religion lévő becsületes atyánkfiai megavult és elrongyolott, régi kicsin haranglábocskájok helyibe újat és nagyobbbat is kívánnak építeni [Kőröspatak U; ETF 107. 34]. 1839 A Jozság körül valo kertek kevés része Boronából építve [HtSj borona-kert al.].

3. (falat) emel/húz/rak; a înălța/ridica/dura/zidi; (eine Mauer) ziehen, aufrichten. 1592 Heltai Gaspar vallia lattam hogy weres Iakab Nagi Janossal egi arant faradott az fálnak chinalasaban, eggikis az masikal nem ellenkezet, hanem vgi mint keoz falt, egi arant eppitettek, kibeol hizem, hofi az fal keoz volt kezzeotteok [Kv; Tjk V/1. 195].

4. összcállt/hoz; a alcătui/confecționa; zusammenlegen. 1591: Fewaly io es hitwanok Jobbat chinaltak beleolle* XX Derekaly hayak Iok es hitwan^b Nro. XXI. Fewaly heak Iok es hitwanok Nro XXXI. Ez derekaliok fewaliok mind heastol nem igen iok, azert eppichen keweset iot beleolle [Kv; Aggm. A. 53. — *A két utolsó szó utólag hozzáírva. ^bMás, egykorú kézzel: meg teob-bwl].

5. alakít, formál; a forma/constitui; formen, bilden. 1653*: A székelyeknek Báthori a császár puskáit — kit akkor fekete puskáknak hívnak vala — mind oda közikbe osztá, és igen szép hadat építte belőlök [ETA I, 44 NSz. — *1595-beli eseményre von. feljegyzés].

6. du alapít, alapoz; a se baza; auf etw. gründen. 1653 De nem sok idő elmúlván,* esmét a praedicator uraim támadának reánk miatta és contradicálának, s talán citálták is volt a várost. De azt nem tudom: tanulták é meg igazságokat a mi feleletünkől, „hogy egyház földén a kastély”, mivel a székelyek ellen avar oltalmaztuk vala meg magunkat. Ők is azért erre építtenek ellenünk. A város ezt hamar eszében vevén, más írral köté bé a dolgot, és békességre foga veleik [ETA I, 89 NSz. — *1603-beli eseményre von. feljegyzés]. 1766 a' szemes Biro könnjében épít az én ratiomon mint Sem az A. eo Kegyelme azon rosszszul vetett Fundamentumán [Torda; Tjk V. 324]. 1814 (A felperesnek) a' 9k Tanu ellen tett ki fogása is .. helytelen, mert nem tsak ennek vallomásán épített az Alperes hanem a' többek mind ugyan azon egy normán fatealjak az igazságot [Dés; DLt 56]. 1831: valami Te mondan 's fel adáson építve sebbel-lobbal a parancsolatot kiadták [MNY XXXVIII, 305 Wesselenyi Miklós nyil.].

Szk: szaván ~eni nem lehet szavára nem lehet alapítani, szaván nem lehet eligazodni/menni. 1820 Gán Juonné és Szekelly Rosi olyan hasznaltalan állapotú személyek kiknek Szavakan építeni nem lehet, mert egy orában mondanak azt másba könnyen meg változtatták [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Kovács Anna Budai Péterné (46) val.] | Az ezen kérdésbe ki nevezett Személyek pedig tsak nem mind olyanak, kiknek S za v i :

építeni nem lehet [uo.; i.h. Pálffy Moses szék-bíró nyil.].

7. kb. termőfölddé alakít; a transforma în pământ roditor; zu fruchtbarem Boden umformen/setzen. 1589 az I. valahonnet való gondolattiba(n) ment rea egy Irtas feoldemre tulajdon hatalmuual . Ekeiewel, feyzeiewel es igh foglalta ki kezembwl mely en orotot feoldemnek vagio(n) niolcz ezte(n)deie hogy epitenie keztem ez Jdeiglen birtam az erdeieit en veztettem el rolla vgy annira hogy cziak zantany kel vala [Szentkirály U; UszT]. 1592 Irtasat megh veotte(m) az Domokos Mihaly arwaiatwl, Ezt az falw Erdeiebwl foglalta volt, megh eddigh mi nallwnk szabad volt ell adni az ky az falwiebul foglalt Seott az mellet ahoz mi nagiot Eppitteonk hozza az falw Erdeiebul megis Ganeioztam vagio(n) szaz szeker ganey rayta azt en napal eppitette(m) nem Eyel mind addigh sem ellenzettek rolla, vagion hwz eztendeie hogy eppitette(m) s biro(m) [i.h.]. 1603 Az eosteól maratt eöreksegből nem tiltottuk . az mely szánto feöldeket ... penzen wettek irtottak építettek tiltottuk azokból [i.h. 17/1]. 1607 az mikor az eoreksegeót Megh veotte, latta az A. hogy epi-teotte es vetement veotet s nem prohibealta akkor s immar keseo [i.h. 10b].

8. telepít; a planta; pflanzen, (an)legen. 1570 Zabo Imreh . az Zelewt . Boregeteo Marton-nak attha volna Nyolcz forintert, De meegh ne(m) adot volna egy penztiz Arraba, hanem Mywelt az zeolebe erthe mynd germekestwl . . Azt is latta hogy mykor Marthon az zeolebe Mywelt, es hogy az Mas zeoleybél hordotth zeolew teoket oda wgy epitette mynt Eoweth [Kv; Tjk III/2. 90]. 1579: az felszegyek engetek az ew hatarokban zeoleott eppetenyek [Kv/ Szovát K; SLt P. 13]. 1621 ada egi puzta haz helliet . . mostan pedig semj giwmeolch fa nínch raita ualamj hituan feier szilua fanal egieb, de ha Both Janos Pap epeth ualamj giwmeolch fakat beochiwe ualok legienek [Burjánosbúda K; JHbK XXII/29]. 1648 Kouaczoczi Susanna assony birta az Burjanos oh Budai hataron az Kapus oldalt bekesegezen, az hun most az szeoleot epitettek az Budai Vraim [Bál. 82]. 1683 k. Szöllöt penigh mindgyart ollyat eppitsenek ollyat (!), ki lehessen illendeo s hasznos az Prédikator(na)k [Lecsmér Sz; SzVJk 59]. 1692 Banyai Janos vette vala ugy tudom az földet Eö czinala szöloott rajta Eö Epitette [Kercsed TA; Borb.]. 1715 Egy szöloöt az Szilos nevű szölo hegben epitet volt [Vaja MT; VH]. 1725: a Kapus alat Sovago Demeter foglalt el az Falu földiből edgj darabot melyenis gjümölcs fákat épített [Vízszilvás SzD; Wass. Tolmács György (60) jb vall.]. 1764 k. Néhai Szabo János Néhai Nagy Atyival Szabo Györgyel Falu közönséges helyére Bongorbol egy Darab szöloöt Epitettek [Balavásár KK; Ks 18. C. 2]. 1774 20 Töböl álló szöloötske most nem régen fogta fel s kezdette építeni [Alfüged TA; EHA]. 1775 Az nutrizált szöloöt allyán lévő gyömölcsössével edgyütt

Alb al(ia)s Gyermán Togyer Erdőből fogta és építette volt [Kettősmező Sz; JHbK LIV/2. 7]. 1802 Az egyenes, és Törvényes igazság is azt kívánja hogy az hol ki Irtot tragyasas által melioratiót tett Erdőt nevelt gyümölcstőt épített részbe jussan [M.zsombor K; Somb. II]. 1806: a két darab Szőlőket ... Hertzeg Péter Ur Gyepből építete plántálta [Csekelaka AF KCsl 16]. 1823: Ugy nevezett Lázár szőlő (mert Gr. Lázár János építette volt:) [Abosfva KK; EHA].

9. tataroz; a repara/cirpi; ausbessern. 1570 Repas Myhal hithy zerent valia, hogy .. az Trombitasne halalatwl fogwa Zyw Andras Byrta az hazat, Ew epitette, es attha adayat, Es eo zolgalat rola, vgy Birta mynt Eoweth [Kv; Tjk III/2. 5]. 1578 Az Zentlelekhez* valo zólók felől .. wegeztek eo kegmek hogy aggiak el az Zólet az Arrawal penig epychiek az swteo hazat, es az Espotalt [Kv; i.h. 162a. — *A Szentlelek-ispotályhoz]. 1588 ha mit ez mostany allapattya felett Somogy Andras az hazon epetene, az keolchiegre regestum zerent zamot tartuan annak hason felet tartozzek Zabo Demeteris meg teryeny Somogy Andrasnak [Torda; Pk 2]. 1617 (A hazat) épétesse megh, es valamit rayta épéttene, azt fel regestalwan mind egy pénzigh meg téréczyek fizessék neki wdeöwel az Zikzaj Bor(bala) mostani ket arway [Gyf; Berz. 17]. 1620: Boer Peter vramnak Ona Bobes tartozzek refundalni ha mit a molmon epit [Récsé F; Szád.]. 1623 az haz most teobbet erne hogi nem mint akkor az mikor meg vottek miuell az hazat Eppitettekis [Kv; RDL I. 121]. 1637 Szy Martonne ugj atta az hazat neki hogy epiczen rajta bar ne adgjon hazbert [Mv; MvLt 291. 78b]. 1682: Az Malomba(n) fogiatkozasok az kiket epitenj kellené Az Arkat ki kellene Tysztogatnj epitesenj kellené az sylipjet fellieb kellené vennj az alá jo jarmokat kellené Csinálatni az Bél kerekis nem igen jo asztis csinálni kelléne [Mánya SzD; Ks 9. XXXI. 3].

10. javít; a drege/repara; ausbessern, reparieren. 1578: az malmok mind keövesteöl vasastol Veres Istuane, ... mikor azok a keouek* es vasak el vasölodnak, mind ketten eggiara(n)t epithiek, es egiantant (!) vezik haznat [Hsz; Bál. I. — *Malomkövek]. 1594 Az Ghonosz vtaknak meg latasara, es iteletire mint s hogy s hol kel epiteny, valasztottak varosul illien vraitat* [Kv; TanJk I/1. 238. — *Köv. a fels.]. 1653*: Onnat is megindulánk, és által menénk az Ojtozon. Tatarason inné a faluhoz szállánk, romlott kerekeket építeni [ETA I, 128 NSz. — *1621-beli eseményre von. feljegyzés]. 1772 a mennyi hánt vetett Molnár volt a Vármegyén, mind ebben az Malomban találta az helyét, mely szerint a mit eddgik épített rajta, a másik el rontatta [Ádamos KK; JHb LXVIII/2. 374].

11. kb. gyarapít; a spori; (ver)mehren/größern. 1646 azt az portiot regen nekem atta uala ketek, enis oly igen szorgalmatossan építettem, arra nezve hogy jouendoben ream száll [Bádok K;

JHb III/72 Kézdipolyáni Veres István atyjához]. 1726: az Rápolti Ecclesiátis eddig én cou-serváltam s építettem, azt hagjom Moses Fiam lelkére [JHb XXXV/21. Jósika Imre végr.]. 1731/1768 maga Jozságába lakjék a' Feleségem, mivel aztis En, tulajdon költséggemmel ex integro restauráltam, szaporítottam, építettem és Conserváltam embereivel edgyütt [Kv Ks 14. XLIIII Kornis Zsigmond végr.].

12. jó állapotban/karban tart; a intretine in bună stare; instand halten. 1617 Az 4 kerekw Stompnak az also Temeliaia mint vagio(n) mostan, ennek vtanna is egienlókeppen tarciak, es epiczek, vgi hogi mind az kett felnek kara ne legien icouendöb(en) [Abrudbánya; Törzs.]. 1683 k. tartoznak az Dioshegyen leveő szőlőt mivelni eppiteni Ezen Diosi szőlőt megvaloghatatlanul eppiteni a Falu tartozik minden műveb(en) [Bagos Sz; SzVJk 45]. 1720 Popa Ábrám azon bányáb(an) dolgozik, mint hogi ő idegen ott a bányát nem építette az mint szokás fákkal nem támogatta, hanem tsak a hasznót kereste, és félő hogi a bánya elromol vagi oda üt minket [Nagyalmás H; BK ad nr. 184 Komba Péter (60) vall.]. 1766 Egy ideig nem tapasztaltam hogy Enyedi Anna Asszony ezen Jozságát kívánta volna szánt szándékal pusztítani, hanem már egy időtől fogva hogy építeni kívánta volna éppen leg kissébb igyekezetét is nem véttem észre az iránt [Ákosfva Mt; Told. 23].

13. helyreállít; a reface; wiederherstellen. 1592: mikor az Attianak Toot Janosnak Forbe* haza megh Iget volt az kor ez Toot Mihaly az fya ment oda segiteny, es az igeth hazat eppitenj [Kozárvár/Dés; DLt 235. — ?Alór SzD | Az vtchinalo vrait melle ew kegme* rendellien ketetöwagi negiet az Tanachbeli wrait keozzwl, kik ki menwen az vtchinalockal ahol az hidak megh bomlottak, meg ocúlalliak, es az vtchinalocknak mutogassak megh mint s hogi kellessek eppiteni [Kv; TanJk I/1. 294. — *Ti. a bírő].

14. ? helyrehoz; a repara; herrichten, zurechtmachen. 1714/1781: édes Ura ... hasznos Tisztsgét is viselvn, fegyverével, élete kotzkáztatásával, öjjeli nappali nyughatatlansággal a sok pusztulást építette a minthogy eö Nagysága épitti minden nap is [Gerendlóna TA; JHb LXXI/3. 468].

15. (hozzá)szerez; a cumpăra/achiziționa; (hinzu)schaffen. 1592 k.: ha azokhoz az feoldkehez valamit penzeden eppitettel, azt hitesd el velem [UstT].

16. kb. létesít; a inigheba; anlegen, errichten. 1592 k.: Az kwwl walo földeket te nekedis az varos ky atta en penig az en rezemeth tüzemmel vasammal epiteöttem [UstT]. 1599: Az Bekes hada eleott tudom hogy Sal Pal eztenat juh zallast chinalt uala az peres feoldre, fejzejekkel epitek falujebol s eok birtak azulta [i.h. 14/48 „Paulus Emreh de Abastfalua” (50) jb vall.].

◇ Szk: gyermeket ~ vñinek gyermekeket csinál vkinek. 1724: En bizony igazán tudom Hogy két Szolg(á)(ó)(j)(ána)k is Pekri gyermekeket épített

Nótszen Evának, az után most két esztendeje egy Ersők nevű Asz(ony) ember Szolg(á)l(ó)ja(na)k Mezőbánd MT; BK. Szalai Mihály (65) ns vall.].

Ha. 1563: Jppythet woltin [Sajókeresztúr BN. KJ]. 1605: építte. épített^a [Nagysolymos U; UszT 19/76. — *Olv.: épített. építették]. 1610 k.: eppethetwnk [Dés; DLt 325]. 1732: az joszagot epitti [Balázstelke KK; Llt]. 1751: építeni [Nyén^a; BLt. — *Később: Keresztvár Hsz]. 1754: építeni [Unoka MT; Etf 107. 24]. 1806: ujjakat is épít [Vajdasztván MT TSb 43]. 1825: építeni [Dés; DLt 86].

epitáfium feliratos lap; epitaf; Epitaph. 1683: Ha halálom történi Ceremoniat ne úzenek Zászlót ne' iranak (!) edgy epitafiomot Csenyalyanak, mellyet felis Szegezzenek az hul temetese(m) leszen [Kv; Ks 14. XLIIII Kornis Gáspár végr.]. 1734: (Egy ember) volt ezüstös aranyas fegyverben felöltözve, annál nagy aranyas zászló, kinek egy felől az megholtnak az czimere, más felől valami szép epitaphium az is az holtak fejinel állott [MetTr 407].

építendő 1. de construit; was zu bauen ist. 1737: a T.N. V(ár)(me)gjtől építendő Hidunkhoz Conferáltatt 500. Farago Dolgos ember és 300. szál fa [Dés; Jk 484a]. 1738: Ha az építendő Hid a mi incuriánk miatt romladozik, vagj olyas particularis romlása Jég miá, vagj viz miá esik meg. építeni magunkat obligálynuk [Dés; Jk 503a]. 1749: Ha mit Kabos Ferencz Ur(am) vagy Succesor azon mostan alt(al) adott portob(an) építendő leszen, ... mindazok tempore relutionis bonor(um) aestimáltatván es Pensáltatván tartozzék Korda Susánna Aszszony és Successori Kabos Ferenc Uram(na)k és Successorinak refundalni [Kv; Borb. II].

2. meg/felépítendő; de ridicat/durat, ce se va ridicat/construi; was zu errichten ist. 1772: Tartozzék Ifi. György Nyikulyis, minek utánna bé száll az építendő Házab(a), minden esztendő(en) az Eccla számára ... hat hat véka buzát el vetni az Eccla földib(e) [Ádamos KK; JHb XIX/13]. 1804: Köteles Mihály .. a fenn irt építendő Uj Házat Ajto felekkel Ablak Szemöldökkel fel építi [Szásznyires SzD; Ks 34 Szásznyires I. 14]. 1809: Az ujonnan építendő Archivum, és konyhának téllre valo be fedeztetésre, két Szál koszu fa, hat hat őlesek vétettek [Szu; UszT XII. 88]. 1835: Az elme háborodottak számára Kolosvárt építendő intézet állítására ... fel szollittatnak mind a T. Papok, mind az Ekklesiák a' segedelmezésre [Nagykapus K; RAK 9].

építés 1. clădire, zidire, construire; Bau. 1566: wayon ket Malom az falw patakan azt hagyok keozbe lenny keozeotteok hogy ha My Epwles zewksege lezen Reya az keoz Jozagbol Epychek Meg Es ha Mellyk Jobbaga Azt Nem Akarna hogy Reya Mennyen Az Epytesre* Az Masyknak Byraya Mynden Teorwyn nelkw három foryntot

vehessen Rayta [Gyerőmonostor K; KP. — *Értsd: rááll/hajlandó az építésre]. 1570: Az Thornyok epiteseben ... Byro vram es az Thannaz Rendellyek ely Minth Jobban twgiak Az echek keozeot, hogy Az mely celi Nem elég az eo Tornyanak epitesere aggyanak Mas ceht melleye, ha az nem Elegg harmadykat is [Kv; TanJk V/3. 10a]. 1587: Veottem heazo zeget ezen Swteo-haz Epitessere 13. Ezeort d. 35 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 8 Zabo György sp kezével]. 1600: Ó Kk. Tanaczúl rendelte volt fl. 25. hogy segitsegül adgyanak az plebanos Molna epetessere [Kv; i.h. 9/III. 34]. 1628: Nemely heljeken es pusztan allo Templomok(na)k epwletekre, kiknek epitessere az szegensegh nem erkezik, hagiok haro(m) szaz Magiarj forintot [Bonyha KK; Eszt-Mk Cserei lev. Bánfi Maria végr.]. 1679: Az második Parochialis haz epitese continualodgyek [Dés; Jk 39b]. 1722: tiltatta Vass László Uram eő kglme azon Malom(na)k építését [Balázsháza SzD; Wass. Andreas Kornye (60) jb vall.]. 1738: alázatosan Compromittáltuk magunkat, hogj a mi tehetségünk szerint, igenis, az eppitendő Hidnak éppítésére Concurrálni kívánunk, de hogj egészen magunk meg-éppitessük, az a mi tehetségunktől lehetetlen lévén, arra magunkat semmiképpen nem ígérhettyük [Dés; Jk 495a]. 1767: G. Bethlen Susánna Asz(szo)nt ... Inhibealtatya, azon Ujj Malom(na)k építésétől, és fel állítatól [Kik.; JHb XX/21]. 1789: a' kirvállás miatt el-maradó futatást a' Tzimbóráknak, vagy ... másnak is adni meg engedtetik, hogy a' kohó és Verő építése annyi részben el ne maradjon, a' Dészma Vasis kárba ne mennyen [Torockó; TLev. 4b. — *Értsd: a vasfűjtatás jogát]. XIX. sz. eleje: A mostani lak hazok folyamatyába(n), még két más szobák építésére ... kívántatnak: Tégla 52750 ... 1177 fl. 55 xr. Mész 306 véka otatlan 459 fl. Porond 160 szekér ... 80 fl. Kőmives munkája apromivessel 447 fl. 20 xr ... Állásfákra deszkákra 's egyéb requisitumokra öszve 120 fl. [Mv; Told. 18]. 1806: Már nem is tudom mit remélhessek azon építés dolgának ügye alá vett számvétele felől [Kide K; Kidei lev.]. 1828: Az érdeklött Czéhnek büntetésekből Czéh bé állás taxából álló jövedelmei Templomok építése fel segítésére 's egyéb hasznos szükségekre conserváltatnának [Dés; DLt 581]. 1830: a' Görgényi Udvar hordatott volt a' Fűrés Malom hely körül Eszköz fákat, de a' Remetiek, az ök Határookra lévén az Eszköz fák le rakva, nem engedték meg az építést [Bor. G. XXIV. 1 „Ant. Janko de Mikháza” (48) vall. — *MT].

2. fel/megépítés; construire; Aufbau, Errichtung. 1567: ez erdel orzaghely hyweink egienleo akarattal végzek hog' az nemesség az elebely Rawas zarent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt ... aggyunkk. ., paranchiolwnk nektek hog' ... az feo nepek keozeoletek ... az eotwen pénzt, az eg' hazbely Lo feyek kedig az hwzon eot eot penzt Zaz Sebesnek epetesere minden haladeknelkw zokot terhek es birsagok alat my hyweonknek witezleo kornis

myhálnak kezebe zolgáltatassatok [SzO II, 212 fej.]. 1844: az el égett két Katonai Istállók építése aránt Ujj csödület, s ár verés hirdetendő [Uzsl XI. 85/1. 96].

3. (fel)állítás; ridicare; Aufstellung. 1570: Aztis latta hogy az kertnek Epitesen az harom attiafiak egy Aranth Munkalottanak [Kv Tjk III/2. 44]. 1590: Valasztottak oly zakadek erdeo keresesere kibeol a' zenas kert meg Epwllieon, Kadar Mihalt, es Vegh Janost, Az Dezma kert epitese feleol Biro vra(m) lellie megh Az Gialay vdwarbirot [Kv; Tanjk I/1. 139]. 1682: Valakit az sarampok Epetesere valo Fainak Levagasara es haza valo vontatasara el nem mennek .. toties quoties 50 50 penzzel büntetödgyenek [Dés; Jk 18]. 1804: a fen lrt kerteknek epitesire ugy készüllyenek az emberek, hogy Pünkösöd Napja elö esendő Heten egyszeribe fel tetetödgjön és be is fedödggyek [Zágon Hsz; Szentk].

4. építkezés; construire; Bau. 1570: Alcz Balaz . ezt vallya . hogy az laz chinalashoz kezdet volna, Mond Nagy Jmrehnek, hogy vegez eleosser zomzedodal feleole hogy valami Bantashara Ne legien, Ew vgy hytta volna az zomsedyat Balassy Lazlot oda hogy Lassa Az epites ha ellene Ninchen [Kv; Tjk III/2. 61]. 1581: Ez keozbe vgian nem zwenek meg az ott valo zallasrol es Epittesreol vgy mint tizen hat Ember zallotta es kezdet wala Epiteni [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1605: Andrasfalwj molnos ferencz Zabaditata magat Simen miklos wram altal, az patak mellet walo epitesben, kit az maga Jozagan Jnditott wolt az wizben . gagj Janos diak Tilalma ellen [Uzsl 20/315]. 1609: Kis falud allapothia felol egiebet Nem tvd; hanem hog' az mikor epetette; eois pallerkodot az epetesen [Kv; JHbK XX/6]. 1617: Mivel hogy Felwi(ncz) Martonnak modgya vago(n) most az éppetésben, éppétesse megh* [Gyf; Berz. 17. — *Ti. a házat]. 1641: edgy Birtala(n) Marto(n) neü Jobbagyat Iklodi hataro(n) talalua(n) az aratoba(n), tiltam az altal Horvath Drusiana azzont az megh mondott haz helyen való épittesetöl [Iklód*; JHbK VIII/12. — *Alkalmasint Nagy — és nem a közeli Kisiklód; mindkettő SzD-ban]. 1647: Vagion egy darab Tilalmas Erdejek, Epittesre valo de ereo szakkalis az szomszedsag rea megyen, pusztittiak, vesztegetik [Teremiújfalu KK; BK 48. 16]. 1653: 1629 esztendőben Bethlen Gábor fejedelem foglalá magát a Várad és egyéb helyen való építésekben. Öszfíelt a váradi építést látni kimégyn, s ott megbetegedvén, ott sokáig mulat [ETA I, 142 NSz.] 1804: bátorodom ujjabbanis esedezni Nsgodnak négy vagy öt szekeretske Ves(s)zőért nem ingyen, hanem akár pénzért, akár pedig ha szükséges lészen az építésre, fővényért [Cserefa MT; IB]. 1812: a Jozágbéli építésekben, nevezetesen az épületekben és Kertekben tett industriákon kívül egyéb szerzeményei a tisztelet Groff Urnak a Házassága alatt tétettéké? [IB vk]. 1819/1831: Hunyadi Ferentzné Almási Borbárának Tordai Etfalvi Bálintné Sillo Borbára ellen költ Tilto Levele a' Tordai

piatzszeren lévő Jozágra teendő építés iránt [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1834: ha építés miatt ki kerülhetetlenül szükség rá kintsen fel sem kell venni [Vaja MT a hagymásbodoni ekl. könyve].

5. építmény; clădire, constructie; Bau, Gebäude. 1570: Az varos falahoz Ragasztwa Neh legien semmy payta, szeot megh egieb epitesis ez vtan, Az my volnais ely Tyztitassek onnath [Kv; Tanjk V/3. 26b]. 1588: Nehol penigh ket vagy harom eztendeigh Epitesek megh Indul, vgy Annyera hogy teob Reze zerent Nem Allando Amit chinalnak* [Kv; i.h. I/1. 60—1. — *A kv-i kőművesek]. 1590: Cybreffaluan Vduarhelzekbe(n) Eppitettem egj Jo keö pinchet, Az pinchere felliel hazat, az eöreöksegen chwrtis czynaltam .. megh kewanom Azerth Si Júris az epittesbol mindenből felet [Uzsl]. 1597: ha mit pedigh epített rafta ha az teörüeni itelj le tezem az bechy-ét, ha pedigh bechyre ne(m) bochiattia, hordgia el rulla epítését [i.h. 12/9]. 1607: te birtad ez Jdeygh az en reszemet is sem engem sem az attiamótt ki nem fizetted, sem te sem az attiad az peres Eöreökseghbeol s Epitesbeoll [i.h. 11/113].

6. telepítés; plantare; Anpflanzung. 1591: ezekys ez Thakacz Andras attyakfyay es az eo arüainak Thütory, frúsinanak, es Borbalanak Jelentüen my Elottwnk hogy . frúsinanak, es Borbalanak, kichin woltakatys latüan nem wolnanak Elegendeok az szeoleonek Epitesere, es míveltetessere Gondüiselessere [Déva; JHb Fasc. 53/f]. 1671: Az mi pedighen az Szedleök allapatyaty illeti, ha valaki defectat foghna fel; minek eleötte hozza foghna az epitteséhez. beöchywltesse megh az pusztá helyet; Azert hogy, ha mas azon helyhez praetendalna, azon beöchyw szerent excontentalhassa, az mire beöchyllötték volt pusztá allapatyaban [Dés; Borb. I egy-i bizottság jel.]. 1782: micsoda Majorság földeket, Réteket, Erdöket, Szölloket fogtnak fel, és epittetnek? * [Kük; JHb XIX/22. 5. — *A teljesebb szöve. előbb a 4. jel szk al.]. 1821: mind ezen építések benn a' faluban a Curia körül. künt a' Mezőn a' szántó földekben, és a' Szöllo hegyekben mind jo állapotban mentenek által az nehai Groff Teleki Károly eo Excellentiája fiára Groff Teleki Pálra [Celna AF Ks 79. 20].

7. kb. létesítés; înființare; Anlegung. 1586: Vezetek egyenleo voxal hogy emberek valasztasanak, kik hyt zerent Inquirialiak az Zena reteknek epiteset, valamely Ret penig epitetet eot eztendeo-óol fogwa ez napigh, Azt mind el vegiek es Varos zamara el tilchak, Erdeo Neowesre eppen megh tarchak, eoriztessek zorgalmatoson [Kv Tanjk I/1. 29].

8. tatarozás; reparare; Ausbesserung. 1569: Eleoszer Jgeryk eo kegmek az Zaz vrain Magokat ezzel hogy az ket Malomnak eztendeigh valo haznat nekyk Engedyk, Azon kywl valamy az Molnoknak epitesetol valo keoltsegtwl megh marad [Kv i.h. V/3. 1b]. 1570: Beszterchey Gërgh Byrt az hazakal es ew viselte gongyat Mynd epiteset addeglan miglen urbéger Gergel kezebe

folyó Építésetskéinek Nagy hátramaradásával kelletvén ide fáradni [Msz; Told. 3a. — *Székelymoson MT].

építési de constructie; Bau-. 1807: A Malom építési ideje úgy látszik, a tulso Tarsolly, és Jobbágy rész Malom fedele vitorláján való számokból, hogy az épült 1783dik esztendőben [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas ns (47) provisor kezével]. 1846: Építési Terve Nemes Décs Varossa mellett le folyo Nagy Szamos Vize' Városfelőli ágán ki javittando Fahidnak [Dés; DLt 858/1847 Pataky Josef megyei mérnök kezével].

Építetlen beépítetlen; fără clădiri, viran; un-bebaut. 1590: Thudom eztis mert en voltam eggik Eskwt az keseeoseorj Eskwttek keozet hogy az kiknel teobbet Iteleonk lennj hogy nem mint jllet volna, tehat abbwl el veotteonk s annak attwk az kinel kewesebet Jteleonk s epitetlen feolde volt [UztT]. 1595 az púsztá epitetlen helyen mennek által [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 132 ifj. Heltai Gáspár sp kezével].

Az első adalék ide vagy más jel alá tartozik?

épített 1. zidit, construit; gebaut. 1571 Myert penig az haromzek az ket olah orzag zelien vagion es gyakran teoreokek ... miat rablas eset, vadnak keozteottek magok oltalmara epített ereos casteliok es Cynteremek [SzO II, 331 a székelység panasza az ogy-hez]. 1583: Sombory Lazlo által Ielentette volna eo felsege Lengiel kiraly, hogy papawal egietembe el vegezet es teokellet Intentioia volna, az eg nehany zamw Iffiaknak be iktatasa es hozasa ez varosban epitet collegiumba az Iesuitak keozibe tanitasnak okaert [Kv; TanJk V/3, 271b]. 1643: Az mostan epített Fűresz malomnal [Szováta MT; EHA]. 1653: Mogjoron az Palankon Beleől az keőbeől epített Nemes Udúarhaz(ua)k Emelcziós hidgia eleőt [Magyaró MT; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1697: ha peniglen fogadása szerént nem Evincálná . tartozzek azon Summa pénzt, azon helyen épített és azok mellé acquiralt helyek(ne)k s epületek(ne)k betsu szerint valo quantumát refundalni [Fog.; Borb. II]. 1756: Az Ujjonnan épített Palotában Vadnak Bólthajtásnak valo Arkusok 5 [Nagyrápolt H; JHb XXXV/35. 19]. 1783: Fattyu Thodor is imitt amott lett lakagatásai után az uraságtol nyert ház helyre épített házába be-szálván ... más Jobbágyokkal egyenlőleg Szolgált [M.fodorháza K; Eszt-Mk]. 1807: egy szeglet részetekéjét a Falu kö-zönséges Hellyéből fogta be az Mls Béli Rész-hez ... végibe ragasztott és épített Malmotská-jával [Nagynyulas K; DLev. 5]. 1854: A Bogdán fele Udvar ház Kő fundamentumra jo tölgyfa talpokra épített, és szalmával be fedve [M.kőb-lös SzD; Torma].

2. rakott, állított; construit, clădit, ridicat; gestic/bant. 1681: Konyha elöt valo ... kő boltos Tornác végénél alol, vago(n) Talp fára

épített, fa oszlopokon álló, fel hejazatra most sindelyezett Tornaczis [Vh; VhU 518]. 1736 négy agosotskára épített perellyere fedett az két oldalára ragasztott kis Szekér szin, vagy Arnyék, el férne alatta egy Szekér [Noszoly SzD; CU]. 1745: a' Major-ház ágasakra épített avatég sövény oldalú, sövény padlású és kemény helyett sövény Cserénye vagyon [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1817: A palotában vagyon faragott kő lábokra épített zöld Kajhábol valo két águ jo melegítő Kemencze [Ördöngösfűzes SzD; ÖrmMúz. 2].

3. div (vinire) alapozott; bazat/intemeiat (pe ceva); begründet. 1804: a' Méltóságos ur hibás gondolkodásának, és igen léhás okokra épített tselekedeteinek gyökeres, és nyilvános felfedezése [Berz. 21].

4. telepített; plantat; angelegt/gepflanzt. 1699: az Reten tserélt földön épített szőlő [Aranyos-rákos TA; Borb.]. 1727: Tudgyaé a' Tanu: Hogy azon Parlagot ... Szuka István Uram, hosszú árokra fel hanyatván, maga éppített szőlőt rajta? ... Tudgyaé a' Tanu ...: Hogi ezen említett Parlagon éppített szőlőt, M. Ket-zeli Néhai Nemes Sallai János Uram, miképpen és mi formáb(an) vette kezehez? [Kr; Borb. II vk]. 1753: azon szőlő földének hasonfele örökös, és oljan mint ösről maratt ... az benne épített szőlőt szabadon testalhatta eo Nga [Harasztos TA; Ks 14. XLIIIb]. 1793 bezzeg a ked épített szőlője Buzdan^a Sirattyá kedet, gyamlálatlan, kapálatlan [Drassó AF; Gyl. gr. Lázár János lev. — *Buzd AF].

Szk: maga ~ e ő maga telepítette. 1700 praedenominált Csontos György Ur(am) Felesége(ne)k ... Kovács Kata Asszony(ua)k Jegy(ie) adott egy maga éppítette kis Szőlőt [Küküllővár KK; DobLev. I/67].

5. építő; care construiește; bauend. 1687: az mellyik Agh defical annak egész jussa az meg irt malmot épitet Agakra maradgyon <ha az> Malmos Agak belé nem akarjak az malomba bocsatani megh böcsültetvén az ... Malombeli jussát az Malmos Agak ... magoknak reservalhassák [Sóvárád MT; Sóváradi Bíró lev.].

építget 1. gyak épít; a construi; bauen. 1631 az az szegeny Halom Kata epitgete azt az Hazat az Urais neha tapaztotta ... de inkább mind az Aszony veszeődeőt vele [Mv; MvLt 290. 58b]. 1653*: azok a szakállosok a segestyrében elégték vala; a vasában került vala elő azt nem tudom hány, s azt is tehát megcsinálták, és valami hitvány bástyákat is építgettek [ETA I, 76-7 NSz. — *1602-beli eseményre von. feljegyzés]. 1666/1681 Dicseretes Eleimnek (: kik ez Hunyadi varossomat eleitől fogva pusztasagbol eppitgetvén szarnyok alatt oltalmazták :) nyomdokokat akarvan követni, . Timar Vlad nevű taxás jobbagyomat, enis esztendőül esztendőre nyolcz forint taxa adozasban es tiz napi szolgalatban magát feleségét, es utanna következendő

maradekit megh tartom | (Eleim) az V Hunyad Varossat pusztasagbul épéttették [Vh; VhU 229, 316 Nic. Zolyomi ad. lev.]. 1678–1683: Palosi^a portiomot ... Gieket^b Is(te)n kegielmeből mar birdogolvan hazojmotis epitgetem [Ks Kornis Gáspár keze írása. — *Pálos NK. "Gycke K]. 1740: en akarván valamiket építtetni jó szível igyekeznem de epen nem lehet hasznat nem fogad [A.Árpás R TKI Mohai Mózes gr. Teleki Ádámmhoz].

2. kb. gyarapíttat; a tot spori; (ver)mehren. 1773: ő kigyelme azon Curialis ház Telkét és Szőlőket Tetzése Szerént Szabadoson építtesse és Conserválgossa [Alvinc AF; Incz. XI. 15].

3. tatarozgat; a tot repara; nach und nach ausbessern. 1600 Az Achynak ki az Swteo hasznat epitgette attam d. 75 [Kv Szám. 9/ XIII Damakos Máté isp. m. kezével].

4. javíttat; a tot repara; (an einer Sache) herumbessern. 1589 Eo kgme Biro vram vgyan keobeol Epitessen lidakat egyzeris maszoris, hogy Ne kellessek az fabol chinalt hidakat minde(n) holnaponke(n)t epitgetni [Kv; TanJk I/1. 106]. 1595: Az Tanacz haznal ezeket epitgettem egyzeris maszoris, miert hogy az szükseg keuanta^a [Kv; Szám. 6/XVIIa. 253 ifj. Heltai Gáspár sp kezével. *Köv. a fels.]. 1636 (Az udvarház) nagyon nagy eöreg h festett három temerdek oszlopokon allo kedöcött Galambugos kapuja syndelyes, mely kapunak dezkazattyat mostan epitgették [Siménfva U; JHb Inv.].

5. helyreállíttat; a reface incetul cu incetul; nach und nach (wieder)herrichten. 1678–1683 az Korodi kis portiocskat hozza tartozó szent Martoni es Bala vasari portiokkal biró, s, ruvinajokból (!) epitgetem [Ks. Kornis Gáspár kezével].

építtetés 1. tatarozgatás; reparatíi; Ausbesserung. 1597 Hoz Leorincze azzonyom wallia . mikor valami epitgetes kelletet az hazon akar my kichinis, de Borbeli Peter Lukach vramat talalta eleozeor megh feleolle, semmit eo kegme hirenelkwel nem eppitetet raita [Kv; TjK V/1. 125]. 1752: (Br. Vesselényi Ferenc és felesége Rhedei 'Su'sánná) a' Kolo'svári Reformata Eklésiá(na)k Ezer M. Forintokat adtanak . a' B. Farkas Utzai Templomá(na)k epitgetésére 's ujíttatására [(Kv; KvRLt VII. 22c]. 1764–1765: e' felet Törvényes dolgokrais, és epitgetésreis költenem kellett [Kóród KK; Ks 14. XLIIIIa Kornis Ferenc végr.].

2. javíttatás; reparare; Ausbesserung. 1584 hogy illie(n) dologbol per patwar Ne legyen hane(m) az Negy valasztot vrainmal kik ide fel az vtaknak epitgetesere valasztottak, teob wdeos vrainis el Mennienek . Es Ahova ezek az vrain Intezik hogy terewlyyeon az zeker vt es Mennyen Az foliam, el vonwa(n) az Mostany teoltest, oda Zerezsek [Kv; TanJk V/3. 285a]. 1590 Az Zeoleok keozot valo vtak epitgetesere valasztottak Zabo Lenardot es Balassy Gergelt [Kv; i.h. I/1. 151].

építhet beépíthet; a putea acoperi/zidi cu clădiri; einbauen können. 1800 Édes aszszony anyánk halálazásával meg osztozánk, előre rá-tájában kisebb Testvérünk Weress Samuelnek Curiaul, annyiban mint egy Nyilas ház hejjet valamint ez elöt egy néhány Esztendőkkel által engedtünk vala ezennel ujjonnan is meg erősíttyük, hogy ha érkezhetik ., ezen meg nevezet Telket epitgethesse [Szászssombor SzD; RLt O. 4].

építtetés tataroztatgatás; reparatíi; Ausbesserung. 1625: Az malom epitgettesere es egyeb rea valo keoltségre keolt 46/40 [Kv Szám. 16/XXXII. 14].

építhet 1. a putea clădi/zidi/construi; bauen können. 1569: Az Nemes hazba Ez Iowendő Zenth mihal Napigh engette Jztrigy Ianos lakny Chyerenj clara Azzonth laknj (így l), Ez okaerth hogy onneth Epithesse az mely hazath mosth mas helyben, oth Manikon Chynaltatny kezdeth [Mányik SzD; BfN VI. 225/13]. 1580 Az nuw (!) az Iesuitak epwlety nezy . . . , Eo Naganak nam io helie vagion Monostoron is a hun a fele Scholat Epythet [Kv; TanJk V/3. 217a]. 1612 Biro W. Adassa meg azoknak az lakosoknak az böczü szerent, hazoknak az Arat kyknek lako helyeket Az kő fal oldabol (!) el bontottak hogy epithessenek mas lako szobat magok földén [Kv PLPr 1612–1615. I/3]. 1662: az a kis hely kicsiny es elegtele(n) volta miatt semmiképpe(n) malmot nem epithetek [JHb I/4]. 1732 Ha Sellér szál a Faluban, a Falu kozöt házat epithet magának [Budorló K; Told. 11/70]. 1747: azon a két kisdé fundusotskán a' Nemes var(me)gye Postalis Commoditasokat epithessen, és birhassa is pacifice, eö tamen modo, hogy lapsu temporis in casu midőn másuvá költözödnék a' Posta, Mlgs Proprietarius ur eö Exja, vagy Mlgs Haeressei . rehabealhassa [Déva; KS 73. III. 18 1/2]. 1827: a Tiszt: Pap oda lako Házat . építhessen és aztot békességesen birhassa [A.szöcs SzD; Bet. 5]. — L. még ETA I, 75.

2. építhet; a putea construi; bauen können. 1672: az mely fundust adot Iosa György vr(am) Hegyesi Istvá(n) vr(am)nak Iosa György vramek lakhassanak rajta Hegyesi István vram permissiojából, míg az Hegyesi István vr(am) által ő kgmenek adott pusztán epithetnek [Alvinc AF; Incz. IV. 11a].

3. emelhet, állíthat; a putea ridica; errichten/anlegen können. 1759 Tisztarto Vram holmi kertnek valo fákat es veszszoeket hordattatott Bágyonbol^a, melyből egyebet nem tsináltatott, hanem tsak a' Marháknak egy kis alkalmazoságot, a' többit el égette, a' melyből kertet, és egyebet is építhetet volna [Marosludas TA; TKI. Gurutza Ignát (30) jb vall. — *TA].

4. telepíthet; a putea planta; pflanzen können. 1694 Remetei^a Majorság Szőlő. Az igen el pusztult; va(gyo)n ugjan kezdte, valami keves senkelni valo szőlő, de külömben ha ki nem vagják,

Szöveget belőle nem építhetni [Kővár; JHb Inv. — *A Kővárremetén (Szt) levő].

5. kb. művelés alá foghat; a putea lua pentru cultivare, a putea fi luat în cultivare; in Anbau nehmen können. 1692: Szántó földek, es Széna Fűvek ... Tohaton* bizonyos hely nincsen, hanem ki hun akar csak építhet az mezőbenn-is [Mezőbodon TA; BK Inv. 37. — *Mezőtőháton (TA)].

építhetés az építés lehetősége/lehető volta; posibilitatea de a construi; Baumöglichkeit. 1788 Abrudbányán az Unitariusok ő Kgyelmek Temp-loma az el mult esztendőkb(en) el vétetvén, obtinealtak Decretumot; és a' Mlgos Királyi Guberniumtól is Co(mmi)ssiot magok számokra valo Templom vagy is Oratorium építhetesre [Kv; REkLt Acta cons. 61]. 1836: azonm ki mutatott helyet volta képpen meg vizsgálván ... tsak ugyan fel adhatonak lenni ífttűk és egy kis hurubátka építhetésére el térhetőnek [Dés; DLt 556]. 1872: a templom ... oldala patics lévén, rozszant ... Ajánlatik a templom kiújíthatására, illető-leg más anyagból építhetésre valami utat kigon-dolni [Bősháza Sz; ETF 107. 26].

építkezés építés; construcție; Bau. 1867 ezen építkezéseknél fővarbér számítva nincs, sem úto-lagosan felnem vevődik [Búzásbocsárd AF; DE 1]. 1871 ha mészbe az építkezés alkalmával hiányt szenvednők, jó szántából ígerte Nagy Sándor aa, hogy mészszel ellát [Búrjánosbuda*]; RAK 114. — Később: Bodonkút K]. 1879: Ki-adás ... Templom körüli építkezésekre és ha-rangláb-építés frt 498 kr. 32 [Sajóúdvahely SzD; ETF 107. 31].

építmény 1. épület; clădire, construcție; Ge-bäude, Bau. 1581 Biro vra(m) Az kiket Akar tyzet é huzat e, a menyet Akar az keomwesseket Mind be hywassa es Azokkal egygyt lassak es Intezzek el mind hozzat zelyt Az epit-mennek, Ahoz kepest eo kegmek Az Summa felől is es koltseg felől Itiletet tehetnek [Kv; TanJk V/3 235a]. 1589/XVII. sz. eleje ez tarsasagh, két fele kőműves mesterekbeol áll ennek utanna: Faragokból, az az: kik az keouet minden fele epitmennek nemere ki tudgiak, tanultak szepen faragni, es faltis (!) ez mellet eczer, s mind tud-nak rakni es boltozni! Az Cehbeli Mesterek keő-zwillis ha ki effele kantarokkal, neőssel vagy neőt-lennel, valahol eőssze tarsalkoduan, miuelne, egien-lő haszonvétel szerent, epitment cizalna, Tehat minden ok uetetlen az Ceh Mesterek tiz forintot vehessenek raita [Kv; KőmCART. 3, 23]. 1812 A' Jozság jóvedelme elkelvén az udvaruál Tisz-tekre, Cselédekre, építményekre, Smettzenszod-rekerekre, költsőndőznis kellett a Groff Ur eő nsganak [Héderfája KK; IB Takáts Joseff, gr. I. Bethlen Sámuel tisztjének (45) vall].

2. építkezés; (lucrare de) construcție; Bauar-beit. 1797 Ezenn Szent Egyedi Portioban ... sem Szerzeményének vagy Investitúrájának,

sem valami ollyas Építményének vagy valami különös Javításának a' Méltóságos Aszszony öz-vegységének ideje alatt ki tetszhető nyoma nem találtatik [Szentegyed SzD; Wass. Conscr. 151]. 1837: A Czel arányos hasznos, Szükséges kőlső vagy belső gazdasági önkényes, és szabados épít-ményekben, és elkerülhetetlen javításokban, a zállagban vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke . a ki válto által fordíttassék meg [Dés; Bet. 5].

3. kb. épületkellék; accesorii de clădire; Bau-zubehör. 1582: Az Malomra es Gatra walo czeő-wekekre, Epithmeniekre, Jegzesekre keol-teőt eg' Summaba ez egez eztendeobe f. 94/69 [Kv; Szám. 3/VI. 13 Diósy Gergely not. kezével]. 1592: myert hogy Vruunk eo Nga parancholattia-bol, három faltis vagattak ky az eo Nga zallasa mellet valo hazakra erre penigh Keo Aytok, Za-warok es egieb epittmeniek kellettnek Byro vram ennek gongia visseleset bizta volt Seres Jstwanra [Kv; i.h. 5/XI. 11].

építő I. mn építést végző; constructor; bauend. 1629 Az temető kert építő keő mieseknek attunk edgiknek d. 29 [Aldoboly Hsz; HSzJP].

II. fn 1. építést végző személy; constructor; Bauarbeiter. 1588: Reghenten elegendendo es Tudos keomiwes Mestereknek profitaltak maghokak lenny, vgy Annyera hogy minden fele keomwre Epittesre elegendendoeknek haznosul Epiteoknek vallottak magokat [Kv; TanJk I/1. 60—1]. 1806 azt mondotta hogy az építők számára egy szem Gabonát nem ad [Kide K; EMLt Kidei lev.].

2. építtető; persoana căreia i se construiește; derjenige, der bauen läßt, Bauherr. 1825 k. minthogy uttza sorba a város diszére építtek ... az építtőnek jussa van Materialéjít a Köz helljen tartani ezek el hányása ellen protestálok [Torda; TLt Közig. ir. 252 mell.].

3. ~jében levő építés alatt/épülőfélben levő; in construcție; im Bau begriffen. 1776: valami fenyő fa Gerendákat hordottanak a G Lázár Antalne Aszszonyom eő nsága mostan építtőjiben lévő Udvar házához [Mihálcfa AF; MvRK].

építőbiztos építkezési megbízott; delegat/man-datar la construcție; Baukommissar. 1826: igaz Először is az: hogy a' Fel küldet Költség Specificatiojaba építő Biztosunk . bele vegyi-tette azon 87 Rft 49 xrt is . mely még 1821ben a' Szekház alatt levő kis arulo Boltotskák taxa-jából gyűlve volt [UzLt XII. 88].

építődik épül; a se construi; gebaut werden. 1807 k.: Valhatom hogy egy kis új Borona Ház Székelly Ersok(na)k Szamara építődöt volt a nehaj Csipkés Samuel Jozságára [Sinfva TA; Borb. II Pető Ferentz (67) szabad székely vall.]. 1832 a Temető ajjában azon Házok építődni kezdettek ... amint a Curator mondja 40 eszten-dősnek lenni vallották a Juliska Pista házát —

a többiek osztán azon innen építődtenek [Szász-nyíres SzD; EHA].

építőhely loc pentru construcție; Baustelle. 1738: (A) gyekeli Udvarházat ... tугык асзтис миссодa руинáбул веттем фел, mely nehéz építő helyen van, azértis menyí kölcséggel építettem, sok kész pénzemmel [Ks 14. XLa Kornis István végr. fog.].

építőmester maistru constructor; Baumeister. 1721 a dési torony utolsó felépítésének alkalmazásával azon toronynak építő mestere volt egy Király Péter nevű ember, aki is megfogadván akkor ... Thóth István maga mellé faragó-legendyének fogadta volt idővel osztán fogadott öccsének [Dés; ETF 107. 28]. 1725: A Colosvari Tiszteletes Tanácstól és Várostól választatot Építő Mesterek Ratioja [Kv; Szám. 54/III. 1].

épített 1. a pune/dispune să se construiască; bauen lassen. 1589: Eo kgme Biro vra(m) vgyan keobeol Epittessen hidakat egyzeris maszoris [Kv; TanjK I/1. 106]. 1590 Megh ertettek varasul eo kegemeok Biro vram panazzabol mynemeo puztasagba legien az wendegh fogado haz ... wegeztek azert hogy Istallot iot rakassanak epittessenek keobeol es egieb zwksages helieket megh epittessenek [Kv; i. h. 133]. 1615: az Attyaua Antal Hadnaggal es az Anniaual edgut letekkort epittette uolt [Szentimre Cs; LLt]. 1657 egy Mezö Gyeörgy nevű nőtelen ifju legeny kötelezte magát örökös jobbagyul ... ilyen conditiokval ... Míg meg nem hazasodik üres legyen minden szolgálatul Hazassagra advan magat, Vas Janos Uram hazat epittessen számara [Cege SzD; Wass]. 1666: valamit ... ő kglme eze(n) pusztá fundusso(n) épített, ... ő kglmét birasában senki meg ne haborgassa és haborgattassa [Ne; Incz. III. 5b]. 1679 Ha mit ezentul építetne, ahoz értő emberekkel (!) megh bötsültetvén, azt is az Capitalis Summaval neki le tenni tartozzom [Vh; VhU 30 Thökölyi Imre ad. lev.]. XVII. sz. v. Az Panyithi hidnak felét az vámert az Primarius Pastor(na)k kell epíttetni [Zilah; SzVJk 29]. 1720 hivata minket ... a végre: hogy eo Nga, az mely kö és fa épületeket, kerteket építtet az azon Simenfalvi Curia(n), funduson, Csűrös es veteményes kerteken, mű azokat aestimálnok [Siméníva U; JHb XVIII/4]. 1749 az miolta azon Korod sz: Mártoni Malmot megh építették, az Viz fel tojolván ugy hogy Korod között is az Viz Lankasobban foy mint az előtt még oda nem építették azon Malmot [Zágor KK; Ks 15. LXXXVII. 4]. 1772: egyéb épületeket az élébbeknek el Sorvadozottsága miá a' ... Gróffi Urfi maga ujjonnan építtetett [Kisfenes/O.léta TA; JHbK II/17]. 1796: a Nságod Adámosi Udvari Tisztje azon Malamnak Gátja eleiben egy állo hidat szándékozik építtetni [Adámos KK; JHb XIX/56].

2. állíttat, tétet; a pune/dispune să se ridice/pună; stellen/anlegen lassen. 1677: féleő volna,

hogy az mostanj wdeőnek allapotyához képest valakj azt az pústa házat meg kérwén, twléők .. el idegenyetene az mint hogy mar elis kezdetek volna kérni, merthh Andras Ghereb az vdvarj vice Capitan seőventis éppeteteth keőrwle [Gyf; Berz. 17]. 1714: az Vajda Sz: Ivani* hataron az Marusan által az mely Pallot akar Kglid epíttetni, vagj ha epíttetis bontassa s hanyassa el [SLt MN. 40. — *MT]. 1770: eő kigyelme azon Czűvekeket vagy is jászoly gátot, melyet az maga kertvények meg erősítésére építtetni Szándékozik oly formán és móddal építse hogy in futuro ... azzal valami károkat ne okozzon [Dés; Ks 38. VII. 6].

3. csináltat; a pune/dispune să se facă; machen lassen. 1590/1593: Az Regi foliasatis Az viznek el vallja hogy volt ahol mostan az Nagy fwz faak vadnak, mellet Christoff ura(m) íppíttet es onnet gatoltatta Ide az mostani foliasara az vizet [Bálványosvárálja SzD; Ks].

4. telepített; a pune/dispune să se planteze; pflanzen lassen. 1645 Az mely Szeoleot pediglen Szengyel Ferencz Vram, ugyan az Szengyeli hataron építtetett Erdeobül az oszollyon három fele [Erdőszengyel MT; Told, Ia. II]. 1681: Nagi szőlő ... Az mint az Inventariumbol megh lathatni pusztassagat, valoba(n) szükséges volna építtetni [Vh; VhU 43]. 1692: az kert meget valo szőlőt Eő Epíttette [Kercsed TA; Borb.]. 1736 (A) Szőlőt Acs György Epíttette, Erdőből maga háza után [Szentegedy SzD; Wass]. 1782: (A szőlőket) Malombeli örlésért magokat el kötelezett némelj Faluk ki 70 ki 80 kalákás dolgozókat ígírvén. az ilyenekkel dolgoztatták s építteték [Adámos KK; JHb XIX/22. 34].

5. tataroztat; a pune/dispune să se repare; ausbessern lassen. 1597: mikor valami építgetes kellett az hazon akarmy kichinis, de Borbeli Peter Lukach vramat talalta eleoeor megh feleolte, semmit eo kgme hirenelkewl nem epíttetet raita [Kv; TJk V/1. 125]. 1677: Mivel hogy Felwi(n)-czj Martonnak modgya vago(n) most az éppítésben, éppítesse megh, es valamit rayta éppítene, azt fel regestalwan mind egy pénzigh megh téréczyk fizessék neki wdeőwel az Zikzaj Bor(baia) mostani ket arway [Gyf; Berz. 17]. XVII. sz. v. Az Panyithi hidnak felét az vámert az Primarius Pastor(na)k kell epíttetni [Zilah; SzVJk 27]. 1727: e héten akarnék valamit építtetni, es kiáltképpen a házamat bé sendelyeztetni [Impérfa Cs; Ap. 2 Balási József Apor Péternéhez]. 1767 jól tudhatták az Urak minémő Rongyában vettem az házamat a Nemes Várostól, kételenéttetem építtetni hogy benne lakhassam, de én reám azért Soha Leg kisebb tekintet sem volt [Kv; Ks 11. XLVI. 45].

6. kb. gyarapít; a spori; vermehren. 1794: az érdök az Colonusok(na)k ki lévén osztogatva, el voltak élve ugy hogy még veszsőt sem mindenüt lehetett kapni, melyeket Groff Uram eő Nsga az emberektől el vevén maga építtette, nyesettette és neveltette maga industriája által

mostani formájokra [Mezőmadaras MT BK Gazd. Jac. Kosztin (33) col. vall].

épités 1. construire; Bau. 1605 Megh er-
tettek ... az Thorda vchay haznal valo swtheo
haz eppiteseinek karos voltat helyen hattak
az eot fertali bely Capitan vrain ocualasa zerenh
valo deliberatiot hogy eoregh swtheo hazat ne
extrualhasson (!) ott [Kv; TanJk I/1. 508].
1625 Kezduén ... az folyoso eppitesehez, es
egyeb fabol valo czinaltatashoz, vetetett elseoben
fűsz deszkát No: 68 [Kv; Szám. 24/XXXVII.].
1700: A Deesi Tiszt. Refor. Ecclesia körül
kivantato eppitesehez Valamikor gjalog szeress
Emberek kivantatnak, Valakiket rendelnek, és
nem mennének a Tizedesek egy, egy forintig
meg zálogolni facultatnak [Dés; Jk 400b].
1746 az említett Viz károkat .. Sokszor
tészen, ugj itelem hogj a' ... malomnak épités
után ezeket a' viztől Causálni bővebb mértékkel
Láttam [Ádamos KK; JHb XIX/8]. 1769 erős-
sen elebbedvén az hely*, az utazo emberek sokat
nyomorgottanak ottan, s panasz menvén a' Nms
Vármegjére, parantsoltanak Hidnak épitésére iránt
[Apahida K, JHbK XLII/24. — *Az átaljáró].
1812 a Jozságha és Jozsag körül valo épités-
sekre, a kertből ékességek megszerzésére kén-
telenített a Groff Ur eo nsga masoktól pénzt
költsődnőzni [Héderfája KK; IB. Gothárd Sigmond
(25) grófi szt vall.].

2. tataroztatás; lucrări de renovare; Ausbesse-
rung. 1697: Assecuralvan és Evincalván annak fe-
lette... említett Capitany ur(ama)t ő kglme Fe-
lesegit és két Agon lévő leendő posteritasit azon
fundúsnak és épületek(nek) szabados békességes
bíraságban, épitésében, Usualásában és Usualta-
tásában [Fog; Borb. II].

épitett 1. mű épített; construit, clădit; gebaut.
1636: ezen ny pincze felett vagyon berenafabol ny
keresztien formara épitett gabona tarto haz
ablak nélkül ualo syndelies [Siménfva U; JHb
Inv.]. 1643: eo általa épitett haz [Dés; Hr 8/7].
1647: Vagjo(n) az Udvar kerti keozót három Er-
kelj, ujonnan épitett, mind dereka, fedele,
Ajtaja jo [Marosillye H; VI. 55/5415]. 1679: Első
rend Házak ... Talp fákra épitett egy hajazat
alatt lévő, sindelyezese jó [Úzdiszpéter K; TL.
Bajomi János lelt. 8]. 1720: Gabonás ház, vastag
fűsz Deszkából, sasokban épitett jo sendelyezés
alat [HSzj fűsz-deszka al.]. 1729: Vagyon ezen
N(o)b(ilita)ris Curiahoz tartozando ... egy szép
hegy tetején pasintos helye(n) épitett kő templo-
mocska [Buza SzD; JHb V/2]. 1738: Mltsgs Hal-
ler Gjörgj Urat ő Ngát, ugj Tktes Palotkai Lász-
ló és Vasas Jósefné Asz(sz)onyomat, ő Nságokat 's
ő kglmeket Szolgabíró által Admoneáltassa
Hadnagy Atyánkfia ő kglme, Városunk Határára
épitett Malmok Gáttynainak, Határunkról le-
endő amoveálasokra [Dés; Jk 503a]. 1799: egy
ujjontában épitett Cseléd Ház, [F.zsuk K; SLT
Vegyes perir.] 1816: egy székyesen épitett
Csűrőtske [Szentháromság MT; UnVJk 119].

2. létesített; făcut, înființat; angelegt. 1640:
Az Pulioni embernek Philep Janosnak es Andras-
nak meg engette az Ecclia az ot valo Parochialison
épitett kertet birni migh az mostani Sőveni
tart hogi vetemeniezszenek (!) benne, de ne uji-
czak [SzJk 47].

Ha. 1566: epeytetet [Szászssombor SzD; KJ].

épitetik 1. épül; a se clădi/construi; gebaut
werden. 1560: Myel hog' Az ewtues Cehneky(s)
mynden hadi zerzomokkal Egy tornyot kell tar-
taniok Melly az owarba ez waros kew falan az del
felöl walo zegeleten vagyon Epitetvén Annak
okaert Mikorontan az zwkség' mutattya haboru-
sagnak ideien Az mesterek, annak meg otalmaz-
sara tartozzanak wig'azni [Kv; ÓCART.]. 1594:
Amy Nezy Az katlant a' Zentpali hazanal, Arrol
zentpalyt Biro vram megh Inchie hogy onnat el
bontassa Mas batorsagosb helyre Epichie, Seot Az
Estallois holot mind azon fenyw dezakbol épitet
..., Erreolis meg fenychek valoba Zent palit,
hogy Io Gondwiseleo embert tarchion a' haznal
hogy vigiazzon [Kv; TanJk I/1. 231]. 1626:
Vagion eggi Eotsem ki Hideluen lakik; Ennek az
haznak az helie annak az Attiae volt, es igi az
feold az kin ez az haz épitett, eo reaia nez
[Kv; RDL I. 129]. 1643: Főss haz Fodor And-
rastul épitett [Dés; Hr 8/7]. 1681: Vajda
Hunyad vára Ez természet szerint valo Kő
sziklán ighen szép formára épitett [Vh; VhU
502-3]. 1699: vagyon Tisztarto lova Istállókájá
mellyis fűz vesszőből támasz nélkül Sásslal meg
fedetve épitett [O.csesztve AF; LLt Gyulafi
László inv.]. 1715: Tudodé hogy Szasz nyirés
felől le járó patakon az hova most Malom épit-
tett két köre hogy az fellyeb valo időkben is oda
Malmot kezdetek volna épiténj? [Ks 25. IV.
3M]. 1740: a' mint a' más Mgos Poss(e)ssor Vrak
kertjei extendáloznak, ugj ennek kertjét is ter-
jeszthetni, ha épitetik Curia ezen funduson [Gy-
ressztkirály TA; Ks 89 Inv. 12]. 1746: (A malom)
régi ó malom nem is emlekezem reá hogy a' mikor-
ban azon helyre a' mellyen ma is áll épitett
[Ádamos KK; JHb XIX/7]. 1782/1799: A' Mal-
mok a' Torotzkai Határban termett fákbl épit-
tettek, 's azokbolis Conservaltatnak többnyire
[Torockó; TLev. 5/16 Transm. 336]. 1808: a'
Szajka Patakára kő hid épitessék [Dés; EHA].
1813: elmentünk az ugynevezett Nagy Zágón
vizen lévő Fűszekhez, mely épitett az azelőtt
el enyészett 1812-dik Esztendőben [HSzj fűsz
al.]. 1829: a' mely helyről a fűz fák ki vagdal-
tattak a' valóságos viz hagyás, és a' küküllő
vize ott folyt, hanem hogy ezen mostani Malom
ide épitett s Csapo gáttal a' víz tovább vetetett
's a' hely földel fel nevelített Kontz György
Ur velem meg fűzfáztatta [Csókfa MT; TSB 24].
1857: a' Szász Sebesre járó ut mellett épitett
kezdet Fogado ház [Alvinc AF; EHA].

2. ácsoltatik; a fi cioplit din bardă; gezim-
mert werden. 1691: Ezen also Contignatio felett
levő Kő ház Fel jaro garadicza fabol csak
parasztoso(n) épitett, egyik lépcső fája el

veszet | padlásra való Ajtó hely ... három lepes garadicza fabul eppettetett [Vh; VhU 503, 533].

3. 1586: Vegeztek ... hogy emberek valasztasanak, kik hyt zerent Inquirialiak az Zena reteknek epiteset, valamely Ret penig epitetet eot ezten-deotóól fogva ez napigh, Azt mind el vegiek [Kv; TanJk I/1. 29].

építettű építést végeztető; cel pentru care se execută construcția; der/die den Bau ausführen lassende. 1621: Hwsegheteket azert intiwk seótt hadgiuk es poronchiolliuk, az megh neuzet huiwn-kót Kornis Ferenczet introducaluanis à uarban, à mit eddig epitet azt mingiarast, es ez utan ualo építéseket annuatim mindenkor conciençiose megh beochwluen, arrol ualo authenticu(m) pechjetek es keze írása alat ualo docume(n)tumat adgia mind mi nekwnk mind az építetű parsnak [Törzs. Bethlen Gábor ut.]. 1731: (Az) epeulet epittetésére Pallerok(na)k rendeltetennek ... Atyánk fiai eő kgek hogj egimást fel valthassák ... Az Epittetű kaplar(na)k szallasul rendeltetett az Somodi István Atyankfia eőkglme háza [Dés; Jk 422a]. 1819: az Epittetű Czéh Mester ... kötelessége a Mészárszékre, és vágo hidakra ügyelni, és az azok körül meg kívántato szükséges reparatiokat a maga idejében meg tétetni [Kv; MészCLev.].

építettűdhetik épülhet; a se putea construi/clădi; gebaut werden können. 1845: ezen ns székre tanyázó lovas katonaság számára fel állítando kaszárnya tárgyában közgyűlésileg kirendelve volt. Bizottság három helyeket talált légyen Udvarhely városa kerületében alkalmasokat arra, hova kaszárnya építetűdhekk [UszLt XI. 85/6. 223].

építettűdik 1. építettik; a fi construit; gebaut werden. 1844: A lisztelő malom ... az Arendás által nem építettűdött egészen ujjból ujra, hanem csak renoválttatott a' mit a' szél most a' mult nyáron le rontott [Abafája MT; TSb 22].

2. létesítűdik, létesül; a se face/realiza; entstehen, zustande kommen. 1739: azon halas tó a mely heiljen epitetűdött ki reszire valonak tudod lenni? [K; JHbK XLVII/24 vk].

építettetetik építűdik, épül; a se construi; gebaut werden. 1771: mitől fogva ... (a) Királyfalvi Malom építettetett, az időtől fogva Nem az arvizek miá, hanem az viznek fel dugulása, és állondosága miá ... ugy fel tölt parondol (!) . . . , hogy csak elig és kénytelenségből foly [Dombó KK; JHb XX/26. 4].

épkézűb teafär; gesund, heil. 1739: szombaton reggel fájdalomra, de örvendetes napra virraszta fel az én kegyelmes istenem, mert mint hét-nyolc óra tájban isten megszabadítván, egy szép ép kézűb leánygyermekkel megáldá ő felsége. Megkettűztetvén örömmel szívemet, egy vagy másfél órára esmét áldást bocsátva árva házamban, ada ép kézűb férfigyermekeket is házamban amelyet tartani keresztesetlen nem mertem a nagy gyengeség miatt

[MHHS XXXV, 608 özv. Wass Lászlóné feljegyzése]. 1822: ezen meg veretése előtt Kurtyan Nyikula ép kézűb ember volt, hanem ezen meg veretetésűl marma félszeg [K; KLev.].

epély a szán keresztűfája; oplean; Lastbalken am Schlitten. 1666/1793: azon tilalmas Erdűből... a ki ... eplen szán áll es orsonak való fát, bator hátán hoznais . maradjon flor. 1 [A.csernátón Hsz; SzékFt 19]. 1679: Udvari őregh szannak való bikk ffák, csak ki nagyolva Par 6. Ugyan-ezekhez: Epplennek való vastagh Bikfa -- darab -- nro 6. [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 96]. 1723: enis vagtam egy Szán talpat Eplent, labnak valott, egy Tesolat [Ród K; Ks 33 Ród II. 57]. 1760: kell tsináltatni Bihajok Után való szánat, jő erőset, az eplény fák pedig légyenek nyir fából, egy eplenyre való tőke hordő szánat is kell kettűt tsináltatni [Szentmargita SzD; Ks 18 CII]. 1781: Görgényi István ezen utrizált erdűből tsinált magának egy Cserefa szánat eplényestűl [Csóka MT; Ks]. 1796: Egy Beres ökör után való Nagy Szán meg hasadozott Eplenyivel [Backamadaras MT; CsS]. 1801: egj Nagy Ujj Deszkás Szán Egy Szán Talp eplenyestűl [Héderfája KK; IB]. 1850: Egy használható ökör szán eplényivel rűd nélkül [Gyéressztkirály TA; DE 5]. 1855: Három pár bakk szán áll. Egy eplény és egy nyelventű [Szárhegy Cs; LLt].

epélyes eplényű; cu oplean; mit Lastbalken (am Schlitten). 1679: Ló után való, haro(m) epplényes őregh uy Szán nro 4 [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János lelt.].

epélyűfa eplény; oplean; Lastbolken am Schlitten. 1760: kell tsináltatni Bihajok Után való szánat, jő erőset, az eplény fák pedig légyenek nyir fából [Szentmargita SzD; Ks 18. CII]. — A teljesebb szűv. eplény al.].

epélyű. Jelzős szk-ban: (vhány) eplényes; cu oplean; mit Lastbalken (am Schlitten). 1720: 3-rom Eplényű Szán [BfN Remetei cs.].

epoca 1. időpont; moment; Zeitpunkt. 1784: (A) fiú az egyben kelések epochajától számlaltatva a rendes idő előtt a vilagra elő jöttnek lenni praesumnáltatván tehát é miatt Hatzegán Angyelnak és Feleségének voltis bajaskodások [Fejér m.; BK ad nro. 465]. 1835: Az Hatart valamint én 2 fordulok szerent használtam <a> Compositio kitélése ideje es terminált epochaja után ... köteleztetik az Arendátor Ötsém is Hogy az Határt 2 fordulok szerent kaszálja káros lévén az 3 fordulok szerent való használása az hatarnak [Sófva BN; Somb. II].

2. korszak; epocă; Zeitalter. 1822: Csak a' viszontagságok okozták azt Hazánknak szerentűtlen Epochaiban, hogy a Nemes Emberek közt Nemesség béli külömbőség lehessen [Zilah; Borb. II Détsey György ns lev.].

épp éppenséggel, pontosan; chiar tocmái; gerade. 1804 (Az írtásföldet) ez előtt mintegy 20. Esztendőkkel Drentye Mitru fogta nagy Erdőből, tudom mert énis szomszéd vagyok, és ép véllem tsinált Határt Drentye Mitru egy helyen [F. berekszó Sz; BfR III. 12/7 Pintye Vón (56) col. vall.].

Az alább adatolandó *éppen*-ből rövidült *épp* hsz-t (EtSz, TESz) – szerkesztési elveinktől eltérően – az eddig ismert legrégebbi előfordulás figyelembevételével, de meg a miatt is vettük fel külön címszónak, nehogy eltűnjék az *éppen* kifejezés-rendetegében.

éppég 1. éppen

éppen 1. egészen; cu totul; ganz ↔ pontosan; exact, tocmái; genau. 1589/XVII. sz. eleje addig se jnast se Legent ne tarthasson, az Ceh szabadságauál semmib(en) ne elhessen, az migh az ki szabot Mester Remeket éppen el nem vegezi [Kv KőmCart. 9–10]. 1597: akkorra telt éppen ky az harmad napi Gazdalkodas [Kv; Szám. 7/XII. 131]. 1662 Vagion Szent giörgy hegin Egy hold szőlő melliet J(ste)n bekesseget advan, ha megh epitheti, felet éppen az Arvanak adgia eőreőkőssön [Kv RDL I. 146]. 1700 A' Bernatth Szigetin belől . éppen a' Szamosig adtunk egy darab Nyárfás fas (így!) fűzes erdő szővevényes gatz Jure perpetuitatis akkori Hannagy Nemz. Dálnaki Daniel ... Csonka Mihaly Uraimeknak es ket Ág Maradékoknak [Dés; Jk 81a]. 1730 á mint nekem az Aszszony á fűlbe valo függön describálta, olyan vólt az a meg talált kereszt éppen [Torda; MvRK]. 1761 (A szoba) oldalában bé vágva á Palotán levő köntös tartó Almáriumokhoz éppen hasonló új Almárium, discordálván ez éppen csak abba(n) hogy az ég szin kék hobos festékekkel festetett [Szászvezsőd NK; JHbK LXVIII/1. 206]. 1776 ezen kérdet Broszkai Praediumnak ... igaz határa ... mégyen éppen az Nagy Kristoltzi határ széllyig [Szalonna SzD; JHbK XLII/6].

2. teljesen, egészen; complet, cu totul, in integre ganz ↔ pontosan; exact; genau. 1592 Valamely Zaz ember penigh, ez eztendei Adayabeli restantiaiat, ez oraig valo adajawal egygywt, éppen ez leoweo vosarnapigh be nem hozna tehát mingyarast ket annyn maraggion [Kv; TanJk I/1. 183]. 1593 Zabo Georgi vallia: Tudom hogi Niari Marton Saswari Lukachot le vona, es eroossen meg vere ... Az legini az mihelbe zalada vegre eleotte, es be zarla, mert oda is rea megien vala, Idejet nem tudom bizonyial ha Lukach ki teolteotte e volt éppen vagi valami hea volt megh [Kv Tjk V/1. 336].

3. pont, tocmái; gerade, eben. 1606 Egizer tudo(m) hogy az farkaslakj juhót eppe(n) ott Veres Patakban tartok, Akkor senkj ne(m) ellenzett [Uszt 20/73 Jacob(us) Hannagj de Farkaslaka (60) pp vall.]. 1667 u. közönsiges hir hogy az Nimet erdelyben akart iwni, de az magyarokis megh akadoliostatuan (!) wkot Visza mentenek, Varga Mihaly szinten most irkezek hogy az Kgd leulit uőttem, ipen Banyara uolt,

de mind le takarotak Szakmar fele, a talpasokis, most mond egy kis Csenedessiget lenni Banya körül [Kozárvár SzD; GramTr XVII. 644 Deesi Ferenc Beldi Pálhoz]. 1718 az Utrumb(an) fel tét major ház éfel tajban az fedele kívül, éppen az kőzeping gyult meg [Branyicska H; JHb]. 1723: Az Memorialisodot eleg későn hozák ki, mikor éppen el bomlottunk [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez]. 1739 már ipen kiszőlo félben voltunk ha fiam uram el nem irkezt volna úgy tovább is meg maradtam szegin Csonka házamnál [Csesztve Af Ks 99 gr. Eszterházi Kata lev.]. 1804 En Pap János(na)k éppen Szomszégya vagyok [Pálfa U; Pf]. 1842 midőn árpát hordott volna és épen rakodott, a veszet bogarak meg lepték marháját [Zabola Hsz; HSzJP].

4. teljességgel, a szó szoros értelmében; cu de-sáviršire, in sensul riguros al cuvintului, ganzlich, völlig. 1665/1666: ha szinten az előtt valaha valamint valakinek kötöttem volna (kire nem emlékezem:) azt az utolszori Testamentomban éppen Semmive tészem vissza vonszom, es erőtlenne hagyom [Polyán Hsz; Bál. 1]. 1717 az masirozo Militia ahol zabot talál is két lóra, egj vékát el huz, és az éget borért kérgetik, kényszergetik az szégénjségét, melj ezén Rác Militia ha ném réfrénáltatik éppen mindeniből az szégénjséget ki pusztittja [Cszs; NyIR]. 1718 Az itt valo Pék fortelyoskodik mivel jo elegesetske á Buzánk ne(m) igen akarja bé venni, híhető valami vehiculumat kívánna, afféle nélkül látom mi Semmiben sem soelcitalodhatunk, szűkséges(ne)k ha ismerné kgd valamivel Complacalnunk kéne, másként eppe(n) Confundalodunk [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1743 miolta az a' Malom épttetet a' Küküllőnek exundatioja miá mind azon ország uttja ugj meg iszopoltatatt hogj ottan sem egyszer sem mászszor éppen lehetelen jární szekérel [Dombó Kk; JHbK XXVII/9]. 1782: a sok szolgálat miá éppen ehel halová lettem [Torockó; Thor. XX/5 Tobiás Gergely (65) jb vall.]. 1803 szánto fölgyeitis tudom az Tkts Exponens aszszonynak, de azok közzűll kevesett mondhatok csak jótskákknakis, nagyobb része el soványodott majd a haszonvehetetlenség – sőt Márkóban éppen haszon vehetetlen, és fel hagyott fölgyeitis tudom az Exponens Aszszonynak [Márkod MT; Bet. 5 Emericus Kovás (63) ns vall.]. 1806 a' ... Tanorok kaszálo a' Küküllő vize miatt ugj el rontatott, hogy éppen haszonvehetetlenné lett, követsel s porondal fővényel merőben meg rakta s el borította volt; hogy soholt használható nem volt [Erdősztygörgy MT; WH]. – L. még SzO VII, 414.

5. igazán, valósággal; intr-adevăr, in realitate; wahrhaftig. 1731 (Teleki Sámuelék) ugy tartották ő Ngát mint a magok tulajdon gyermekeket, és ugj fejtették (!), s oltalmazták mintha éppen az eő N(a)gytsagoké lett volna eő Nga [Szentpál K; TKI. Puskás Vontsa (62) jb vall.]. 1772 a' Commetaneusoknak ez iránt tett fassiojok oly erőss és ellene mondhatatlan igasságon fundáltatik, hogy azt evortalni éppen nem lehet

[Kük.; JHb LXVII. 222]. 1807 Mind ezen elé számlált Politikai hibáknak, itt éppen szükség fenylöttéke ... kívánnya ... hogy Agh Josef mint engedetlen Polgár ellen Fiscalis Actio rendeltessék [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

6. közvetlenül, pontosan; chiar, tocmái; un-mittelbar, gerade. 1743 (A gát) miá éppen a' mû kerekeink alá fel dugul a' viz [Ádámos KK; JHbK XXVIII/9]. 1752 a' fogadott éppen a sessionóm tövén(en) építették [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

7. egyenesen, éppenséggel; de-a dreptul, chiar; geradezu, eben. 1724: a Leány ... mondá, bezzeg én többször Pekrihez n(em) megjek, mert ha a Szolgája az ajtóra nem jó vala, talám rosszúl is jártam volna, ha ugyan nem öröklödtem volna éppen meg ejtett volna, de az Inas is halván küszködésemet, az ajtót meg zördíté [Mezőkirályfa KK; BK. Hétfalusi Istvánné (50) ns vall.]. 1736: (A halottat) elbucszatták ... megindultanak ..., egy verset az deákok énekeltének, más verset az trombitások és török síposok fúttanak, de azoknak temetésre olyan keserves nótájok volt, hogy még a férfiakot is sírásra indították, az asszonyokat pedig épen zokogásra [MetTr 409]. 1795: abban a Contractusban ... éppen azis vagyón írva, és le kötve, hogy a deterioratiók appropportionaltasának a kiváltáskor a summához, és abból huzattassanak le [JHb LXVI/44 táblai hat. — "A zálogos jószág kiváltásakor]. 1809 Ha az Elöljáró ... méltatlanul fel adatik s hamissan el valóztatik az éppen elszenvetetlen [Kv; Pk 3]. 1818 Itten Ugyan bajason vagyunk. Most ismét a Veres Himlő mely éppen Scárlat vagy Petéts, annyira el harapozatt Falukba, hogy Majd Minden Háznál, betegek vadnak [Galac BN; WLt Kováts Mihály gondv. lev.].

8. ugyan; chiar, ce-i drept; eben. 1731: az miolta azon két kanca lo el szaladott mindenütt kerestetem De még nem akadhatának rá soholt az ménes Pásztor akkor épen maga volt az ménesnél mivel az szolgája fekűt de a felől el nyargaltak [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1742: Én éppen jelen nem voltam a' mostani elé forgó egyezésben hanem hallám .. hogy megh békeltenek [Torockó; Bosla. — Ékárt Gergellj (27) jb vall.].

9. Tagadó m-ban; in propositiōi negative; in Verneinung egyáltalán; de fel, nici chiar; überhaupt. 1766 Egy ideig nem tapasztaltam hogy Enyedi Anna Asszony ezen Jozságot kívánta volna szánt szándékkal pusztítani, hanem már egy időtől fogva hogy építeni kívánta volna éppen leg kissébb igyekezetét is nem vétem észre az iránt [Ákosfva MT Told. 23].

10. csupán; numai doar; nur, lediglich. 1787: itt körül bé a Bententzi határon leg gyengébbek a Buzák, a bolha minden Zabokat el vesztegetett, éppen a füvek és a Törökbuzák biztatnak bővséggel [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1789 Ezen két Falunak egy Protocolluma lévén az egész accuratiōval vitetett, éppen az egy Numerusoknak fel tételiben tapasztaltatott fogyat-

kozás [UslLt XIII. 97. — "Szentpéter és Szentpál U]. 1791 most kellett volna költeni két kotlonak de annak is a tojása mind zápon maradtott éppen ötöt kötettek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1797 k.: Az Lovak Marhák jól vadn(a)k épen az Mezőn az szárazság mian az Marhak(na)k meg kevesedet az etelek [Banyica K; IB. Gombos István lev.].

◇ Szk: ~akkor pontosan akkor. 1839 Kedden irt volt Trézsi néni ... éppen akkor midőn Szentkirályiné Pepivel bé toppant [Kv; Pk 7] * ~ annyi ugyanannyi. 1802 Minthogy ötven négy véka^a adodott el éppen annyi forint is mennyen (!) [Kv; IB. — "Ti szemes kukorica]. 1806 ha e' meg esnék, ugyis éppen annyi a' nyereség, mint ha Csikivel el sült volna a' Vásár [Mv; Ks. Thuróczy Károly lev.]. 1819 Egy Fejérnépek valo magoss sorku Csizmának meg készítettével el telik 1 és 2/4 nap meg készítése 3 Rf. NB. Ha csoszogo rámás Fejérnép csizma lenne is épen anyi a' munka is vele, annál fogva árra is annyi [Torda; TVLt Bírósági ir. sztlán] * ~ az ugyanaz. 1762: más harap egés nem lévén épen az harapozott által is [Torda; Tjk V. 105] * ~ csak csupán(csak). 1653: az olcsó praedicator két kézzel kapták minden tudományával együtt, melyet éppen csak a magyarság acceptála akkor, elhagyván ha ki valahán a Luthervallást üzte volt is, és ehez ragaszkodott [ETA I, 34 NSz. — "A reformáció kezdőkorára von. feljegyzés]. 1706: (A rossz pléhpénzre) Akkor ő Excellentiája azt mondotta, hogy mindenütt el kell venni az országban, de már láttyuk hogj sohult egjebütt ne(m) jár, hanem éppen csak itt [Kv; KvLt I. 193 Kv panasza a gub-hoz]. 1732 csag (!) éppen azt láttam vona leg szükségesebbnek lenni, hogy az M: Ur ot létiben ő Ngának keményebbecskén szollat vona, és tanácsával is éltette vona a M: Ur, ő Ngát [Kóród KK; Ks 99 Kornis Ferenc Kornis Istvánhoz]. 1744: En éppen csak a Tavaszal kezdém fél füllel hallogatni egytől is s másoltis hogy jobb lenne minékünk ha Vármegyei modra adozhatnánk [Nagyajta Hsz; NyIR 37]. 1789: (Az) Irtást ... Prelukai László Ur Sűrű Erdőből, nagy bokrokból, és gazból irtotván és ki tisztítottván ... betsültük éppen tsak a Munkáját Computálván hatvan Rhforintokra és ötven Krajzárokra [Kód Sz; EMLt Végr.] * ~ hogy. 1752: bizony vékony egészségben (!) tölttem időmet, erőltetem magam, éppen hogy nem fekszem, Semmit nem ehetem az lepetem érzem, s gyomramat hogy nehéz s fájddágal (!) [Szentdemeter U Ks 83] * ~ így a. ugyanígy. 1810 a miolta a Panaszlo így viszálkodik a Czélval azon idő alatt két Ifjak, kik a Törvényünknek eleget tettenek Céhunkba bé vétették éppen így régen bé vétetődött volna Panaszlo is [Kv; AsztCLEv.]. — b. ilyen nagyon, ennyire. 1792 nagyobb a tsudám a valóság, hogy éppen így öldökölni kíván Kedves Hugam Aszszony [Bezdéd*; BáI I. — "Később: Bezdédtelke SzD] * ~ most a. épp az imént. 1749: éppen most érkeztem meg Nemős Kóló-

vármegje Generalis Szekiről [Gagy U Ks 83 Péterfi Sándor lev.]. 1732 En ide meg érkezém éppen most alkanyadotkor [Vajdasztiván MT; Born. XVb Demjén Sámuel lev.]. — b. most, ebben a percben/pillanatban. 1741 mi előtt haza érkezünk, 's azóta is jócska essők voltak, 's éppen mostis esdgel [Kv; Pk 7]. — e. most a napokban, mostanában. 1742: éppen semmi reménység nincsen, hogy még szüntethessék az Maroson tul az Pestist, ugj el hatalmazot, már az Pestisben hat ezer emberrel több holt meg, csak Zilahon es Des'en ezer öt száznál több holt meg, Kolosvár éppen most* pestisedet meg [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez. — *A teljesebb szöve. az ~ semmi szk al.]. 1796 itten Ujfalu felől az Határ Szelibe Három vagy négy falu Szokot most az olahok Pünkösöd Napján egyben gyűlni és ottan mulatni ide egy kis kortsomárolni valo helyet éppen most tsináltatott [Banyica K; IB. Gombos István lev.]. — d. most, ebben az időben. 1784: Mind ezek valamelyek itt hosszszason allégáltottnak olyanok a' mellyeket Oculatio nélkül el igazítani nem lehet, az oculationak pedig éppen most de tempore vagyon helye, mert a' praejudicium éppen most lázlik leg jobban meg azért instál a' Querulans Comunitas, hogy mennél hamarébb az Oculatorok csmittáltossá(na)k [Mv; táblai hat. (Mt)]. 1792 A folti erdőn éppen most egy két mész kementze a Ludesdi Ház építésére [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1825 k. minthogy uttza sorba a város díszére építtek ... az építőnek jussa van Materialját a Köz helljen tartani ezek el hányása ellen protestálok is annnyival inkább, mert éppen most recuráltom ezen dologban mint politicumban a Mlgs Groff Fő Ispany Ur ő Ngsához [Torda; TLt Köz. ir. 252] * ~ nem egyáltalán/éppenséggel nem. 1735: Ha ételi appetitus nem igen akar megjőni, kelletlen éppen nem jó enni, hanem egy két féléből elég leszen enni [Nsz; Ks. Borosnyai N. Márton lev.]. 1740: en akarván valamiket építgetni jo szivel igyekeznem de epen nem lehet ha szot nem fogad [A.árpás F; TKI Mohai Mózes Teleki Ádámhoz]. 1712: Ugy tapasztaltam hogy a Groff Ur eő nsga szerette volna a Groffnét, de a Groffné éppen nem es inkább másokon kaposott [Héderfája KK; IB. Magyar János (19) grófi kérészlégény vall.] * ~ oly(an) a. ugyanolyan. 1591 En Bathorj Ferench Zanizlofi de Perechen kertem az Nehai Bathori Elekne Jakchi Anna Azzontull, harom zaz magiar tallerth, kitt felis veotte(m) w kegmetwll illjen okkal hogi ez Ieouendő wzőgeos Zenth Peter napia-ra . tartozam w kgnek auag az w kgme Giermekinek éppen ollian penzwll meg adnom [Pecsen Sz; WLt]. 1747: azon Ngod el lopatatott Lováról csak olly tano kellett volna még egy nehány mint a 47dik fatens, hogy éppen olly descriptioju Lovat látott Vánka alatt [Szilágyfőkeresztúr; EMLt Dobai Sándor lev.]. 1775/1781: Alakort vettetnek eő Nagyságok külön az egyik részen 30. 30 vékát az éppen ollyan eresztős mint a Zab, egy arányu árron kél a Zabbal [Balsa H; JHb LXXI/3. 403]. — b. olyan nagyon. 1775/

1781 A Sertés dézma irántt ollyan egyezése van ezen Falunak ... eő Nagyságokkal, hogy minden esztendőben két sertést adjanak egyik egyik Méltóságos részre, mellyeket is, ha nem éppen ollyan kövérek is, hogy mindjárt meg ölethessék, el vésznek [Renget H; JHb LXXI/3. 378]. 1819: Dehogy nem szereti a patvarba, hiszem bizon ha nem szeretné nem is játszodna véle éppen ollyan édesen [Kv; Pk 2] * ~ olyankor éppenséggel/pontosan olyankor. 1823 Csernátóni Sámuel uram velem is sokat próbált, s kényszerítet a rosra, a többek között éppen ollyankor tanált volt hozzám jónni, a mikor vettem bé a kemenztébe, nem hagyot béket Csibdesni kezdet ... kénytelen voltam a kezembe lévő Sütő lapáttal ki kergetni, és jol meg rakni [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez Szilágyi Istvánné Imre Anna (41) ns vall.] * ~ ott pontosan ott. 1800: tudom azt, hogy éppen ott a' hol most a' Benedekfalvi Malmok gáttya által van kötve a' Kelentzei Határhoz oda töttek volt egy Malmot a' Kődiek [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21] * ~ semmi egyáltalán/éppenséggel semmi. 1736 abban az időben az urak épen az pénzgyűjtésre semmit sem vigyáztanak, hanem csak az egy böcsültre és emberségre [MetTr 356]. 1742 merő irtozás, az mit ma veszék az sanitatis Commissiobeli Asséssortol, hogy tudnillik már száz husz falu ven inficialva éppen semmi reménység nincsen, hogy még szüntethessék az Maroson tul az Pestist, ugj el hatalmazot* [Ap. 2 Apor Péter feleségéhez. — *A szöve. kiegészítése az ~ most c szk al.]. 1760: Az Udvar körül éppen semmi kertelés nintsen, az Tsűrös kerten kívül [Báld K; BLt]. 1764 (Az alperes az ítéletet) ma új documentumaival melyek(ne)k éppen semmi ereje nintsen, fel nem fordíthattya, ez okon salva conscientia itilhet mais a Biro [Torda; TJk V. 197]. 1781: Az Exponens Ur emberei közülis fogtak fel* Némellyek keveset, de a többiekhez képest éppen Semmit [Fnádasd H; JHb XXXII/32. — *Ti. művelésre földet] * ~ úgy ugyanúgy. 1736: Vagyon a' Küküllő parton egy darabotska pusztá Telek ... az küküllő éppen úgy foj réja, és annyira vágja mint valami vár oldalának Szegezettett ágyú [Mikefva KK; EHA]. 1823: Csernátóni Sámuel Uram minden felé el hírelt hogy az Aposomalis éppen úgy élek mind az Uramal [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez. — Csorvási Györgyné Benedek Klára (26) ns vall.]. 1836: küldekis ... egy egy kezkenőt hogy az Abrasz-nak is a formáit s bordürjét épen úgy szője [IB gr. Bethlen Sámuelné ut.] * csak ~ csupán (csak). 1723: Isten irgalmából harmad naptol fogva jobban fordula az üdö, s talán Isten eő Sz. Felsége már könyörül rajtunk, csak éppen* az etczakát is fordittana eő Sz. Felsége' melegebbekre, kívált az etczaka eppen jo hüvés vala [Darlac KK; Ap. 1 gr. Haller János anyósához, br. Apor Péternéhez. — *Csak az első előfordulás tartozik e szk alá, a második jel-ét l. előbb, a 7. jel. al.]. 1734: Az Actornak Certificatoriajából elucescal hogy az Incta tsak éppen az gyolts lopasert attrahaltatott

in jus [Torda; Tjk I. 46]. 1765: mi ezen Erdőnek Szélességét Sohult is fel nem mértük, hanem csak éppen az allyát az Erdők Határát distingváló út mellett [Hosszútelek AF; JHb XXVII/25. 5] *nem/sem ~ nem nagyon/túláságosan. 1726 En Háromszéken voltam és fülhegyjel hallottam hogy Ngtok nem éppen egjes, de okait nem hallottam és éppen nem értettem [Kv; Ap. 2 Henter Dávid Apor Péternéhez]. 1756: az praemittált négy ifjú mesterek. insurgáltak volna közönséges célgyűlés alkalmatosságával, még pedig egyik közülök fejszére is kapott volna, melyet magok sem éppen tagadnak [Dés; DFaz. 17].

11. ugyancsak; de asemenea; ebenfalls. 1614: En Reczey Janasko adom mindeneknek Emlekeztere hogy az mely attiankteól (!) maratt haz(r)ezwnk, es haz helyunk feleol edegh porleótonk azon réz haz helybeól az vy pinczet nekem engedte, Ea tamen Conditione hogy enis az elseo tanaragybely (!) rizemet ha my rez ream nizne éppen nekie engedem [Récse P; Szád.].

Ha. 1632 ippen [Alparét SzD; KGy].

A címszó késői adatolása, rövidült származékát l. épp a.

éppenségesen éppenséggel; chiar; eben, geradezu. 1847 szegény Türi Ferencz éppenségesen Váradi Birinél dínnye evés közben halt meg [Kv Pk 7].

éppenséggel 1. teljesen; complet, cu totul; ganz, völlig. 1573 Anna Azzon Bodog gabrielne, Ismet Anna azzony wiccy Janosne ... eggiarant ezt walliak az kapas. Mond, Mely rut füst Megic(n) fel az Daroczy Maiorabol, ..., Nezny kezdik as söwin Altal de az chűrteol Ne(m) latt-hatyak volt. Azonba az chűr Eczersmind Eppenseggel fel giwlad [Kv; Tjk III/3. 191]. 1623: Mely megh írt szena fw helynek ... az negjed reszet pedig eppenséggel penz nelkwl kezekre bochyata az vitezleó Rétthy Istuan Deak Benkeő Gieörginek es Benkeő Gaspárnak, az Rakosi Demeter-től megh ualtot szena fw helyen kiowl [Márkos-fva Hsz; Borb. I].

2. egészen; cu totul, in întregime; ganz. 1587 Az Ispvtalj malomnal az Hozzú Palott, mikorontan megh Chináltak, vittének innett az Ispotalj házból el, egy eoreg zekerett. Hogj az Czeowekeket fel vertek épséggel el teortek az zekeret [Kv; Szám. 3/XXVI. 51 Suweges Gergely isp. m. kezével]. 1589/XVII. sz. eleje: Valameddigh az Juas az eő aprod esztendeiét eppenseggel ki nem teolti, akar Attiánál, s-akar Attia fianal tanolt legien, de semmikeppen addig legenisegre ne szabadtassék [Kv; KőmCART. 5]. 1653: Végeztem el ezt a patak mellett való házamat éppenséggel mind a héjazatjával [ETA I, 141 Nsz. — *Az 1624. évre von. feljegyzés].

3. pontosan; exact; genau. 1746 az Mlgos Aszsonj eő Nga malmának a' kereke ... éppenséggel fél esztendeig nem forghatott [Dombó KK; JHb XIX/7].

epres földiepres (hely); cu fragi; (ortbestimmend) mit Erdbeeren. Hn. 1624: Epresen [Lisznyó Hsz]. 1732/1796: Az Epresben [Kilyén Hsz]. 1750 az Epréről le járo földek lábján (sz) [Aranyosrákos TA]. 1751 Epres névű helyben (sz) [Szermerja Hsz]. 1774 Epres hegy [Cikmántor KK]. 1775: az Epres oldalban [Komjátszeg TA]. 1780: Az Ebres (!) lábjan [Aranyosrákos TA]. 1798: Az Ebresen. az Ebrésen [uo]. 1809 az ebrés alatt (sz) [uo]. 1818: Az Epres névű helybenn (sz) [Lisznyó Hsz]. 1850 k. az epres alatt lévő Lábba (sz) [A.sztmihály TA]. 1853 Az Epres lábjan. Az Eprésen (sz) [Szentkatolna Hsz]. — Az adalékok az EHA-ból valók.

Vö. az eperjes címszóval.

eprez eprészik; a culege fragi; Erdberen sameln. 1744 Simon Gábor beszélete, hogy az eő Leanya ... eprezni ment volna a Varjas erdejéhez [Gyeke K; Ks].

épség 1. ép állapot; stare bună, integritate; Unversehrtheit. 1729: Osváth szőlője ... épségben teremhetne ötven veder bort [Buza SzD; JHb V/2]. 1775/1802: (A) rész Erdő is, nints egész épségbe, hanem valamennyire el vagy on vágva a Dimbráva Grosilor nevezett Nagy on el vágott erdő, amely épségben nagyobbára tölgyes Erdő volt, de mostani Statusához képest inkább Cserének lehet mondani [BSz; JHb LXVIII/3. 89-90]. 1782: midőn a Dési határban Kád Búkkin lévő holt Aknak magok épségekben voltak akkor fogatott fel azon darab hely a Képejes (!) Lovak Számára [Désakna; EHA]. Szk: ~ben tartás karbantartás. 1863 10. frt évenként fordítottson sirboltunk épségben tartására [Kv; EMLt Végr.].

2. ép rész; parte nevátamatá/intreagă; unversehrter Teil. 1779: egy Gramma Ursuly névű halászat* ugy annyira le agyaltak s taglattak, ... testinek egyéb reszeit is ugy egybe taglották, hogy annak épség testében nem volt [Záh TA; Mk V. VII/12 Senyile Pintyilia (40) jb vall. — *Olv.: halászat].

épséges hibátlan; corect; fehlerlos. 1710: Mivel Lakatos Laszlone Aszszonyom sujos Betegh vala ... hagia ilyen keppen rend szerent, az maga jo akarattyabol es nyelvenek epsages szollassaval* [Kv; KvRLt VII. 12. — *Köv. a hagyakozás szöve.].

épségű. Jelzős szk-ban: ép állapotú/állapotban levő; in stare bună/nevátamatá/nedegradatá; in unversehrt Zustand. 1761 Ezen kapun bé men-vén Cserefa talpakra még alkalmas épségű, gömbölyeg fényő boronakból negy szegelethe gerezdesen fel rova, most rongyos, meg rothadott, és egészszon ujjitást váro, sendely fedél alatt találtatnak ... egjmas után fekűvő, alkalmas nagyságu, három házak [Pagocsa K; JHbK LXVIII/1. 12-3] | avatag és rosz Sövény kertek között vagy on egy majorkodtato hely ... , melynek is kö-

zепette táján szalma fedél alatt ágosokon áll egy jo épségű Felső részében... Cserefa boronákból négy szegeleltre gerezedesen fel rott szalma fedelű és jo épségű egy major ház csak egy pitvarával [F.gezés NK; i.h. 396]. 1830: Ezen házból nyílik egy a többi ajtokhoz hasonló színű, épségű, és készületű ajtó az oldal szobába [Kv; Somb. II].

épül 1. építődik; a se construi, a fi construit; gebaut werden. 1586 ez peres feölden Ahol most haz Ippwlt Bachy Janos borozdolt vala, de nem thwdom ha benne az haz wagy Nem de az ker-tytt thwdom hogy benne wagion [Kisfalud KK; JHb XX/48]. 1771 mitől fogva a Királyfalvi Malom épült a viznek állása és fel tajult volta mián mind meg töltette porondol (!) az Partnak színéig [Ádámos KK; JHb XX/26. 12]. 1782 Néhai Mikola László Ur számára dolgoztam, ha-nem holta után építettünk mindeneket, az egy Csüren ha nem dolgozhattam, de tudom azt, hogj az is a' Mltsys Exponens Aszszonj birodalma alatt épült [Dombó KK; JHb XIX/22. 22]. 1807: A Malom épült 1783dik esztendőben [Apahida K; RLt O. 2].

2. építkezik; a construi; bauen. 1681: Mind ezek a' jövényy Sellerek, mint hogi a' földes Ur réteből magok(na)k ingyen fogtak fundust, es ugi epultek rajta, azert ha szinten valaki közzü-lök el akarnais adni örökségét, a supraedificiumnal egyebet el nem adhat | Ezekis mint hogi ingye(n) épültek az Úr földén, azert csak a' Super aedifi-cium övek [Hátszeg; VhU 125-6, 132] | Bőször-menyi szűcz Istvanne... Az Vejivel együtt más ember hata meget lak(na)k, ezen órokre ezért nem épülnek, hogi tölle ne szolgállyanak [VhU 29-30].

3. gyarapodik; a crește/se mări, a spori; an-wachsen, zunehmen. 1653: Melyet* mikor Borsos Tamás szája által Bocskai meghallgatott volna, igen kegyelmesen vette, hogy annyi földről lá-togatni fáradtak, és örült azan, hogy a város nem csak megmaradt, hanem épül is [ETA I, 95 NSz. - *1606-ban Bocskai Istvánnál a mv-i várépítés engedélyezése és segítelyezése ügyében könyörgő mv-i követek kérését]. 1683: ugy visellyek gond-gyat az szállónék hogy ne apadgyon, hanem ep-üljön [Lecsmér Sz; SzVJk 59]. 1732: 'A ma-jorság szőlő nem régen kezdett jó féle szőlő-vel derekasan épülni [Erdőszengyel MT; Told. 11. 67]. 1772 A Brányistában valo nyáras erdő peníg egyenlő Részekre fel nem asztattatt-hatik az Szamos Vize mián, mely égj felől ron-tya, más felől hánya, és így édgylk rész épülne, másik peníg nagyon megromlana [Dánfa Sz; LLt].

4. fejlődik; a se dezvoltă; sich entwickeln. 1681 (Jó földet) az ki nyitott szőlő tőkere egi egi jo kosaral, vagi teknőczkével töltenek, es az utan ugi kapállyák be; es minden művet az eő idejéb(en) jól meg adván, megh láttja az gazda, I(ste)n aida után mint fogh epülni [Vh; VhU 586]. XVIII. sz. eleje: Az melyő gengén (!) epül,

gyengén eszik, az holdnak harmadik hetiben Sze-min valóját, Lencsét, inyitt vetesd meg, a farkas fogát ütesd ki, ezennel epülni kezd [JHb 17/10 lóart. ut.]. 1797 A Sertések Istennek hálá jo állapotba vagynak ugy a Malatzai (!) is szépen épülnek és nőnek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.]. 1851 kiti Titit azt hittük meg sem marad ugy köhögöt de jobban van épül szépül [Kv; Pk 6]. 1853 A Kis Druszám nő, épül, kedves, gyönyörű gyermek [Kv; Pk 7].

5. erőre kap, erősödik; a prinde puteri, a se întări; zu Kräften kommen. 1740 mostan az szegenység marhai anyira épülven biztatjak ma-gokot hogj marhajokkal az gabona után el me-hetnek [Kercsesóra K; TKI Mohai Mózes lev.]. 1799 Csendes nevű ökor az erőss huzás miatt belső résziben meg-léven romolva, egy ideig nyu-godalomra, bótátottam hogy épüljön [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

6. sarjad; a incolți/răsări; sprießen. 1731: fü az oldalakon elég van de az réteken igen igen rossz van ugy hogy vagy kettőt nemis hiszem hogy meg kaszálatlissunk ha nem ha az mig az Többit el vegezzük addig az viz ki szall belőlle es valami fivecske epülne benne utollyára [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

7. javul; a se face mai bine, a se îndrepta; sich bessern, besser werden. 1715: az Görögök Lava (!) ennek előtte circiter három vagi ne-gjedfel hete nagyon santalt az fél ülő lábával, most már nem oljlon sánta, épült az keze alatt [Kv; TJk XV/1. 131].

8. felépül; a se reface/intrema; sich erholen. 1697 Nem tudvan Uram kg(ne)k mivel kedves-kedni hanem beteges állapotomból valamennyire epülven tegnap vadászni ki menek es egy erdei* verettem mellyet Uram kg(ne)k küldöttem ki-vanom I(ste)ntől költhesse jo eggessegl Uram kgd [Mikeszása KK; BK. Radák István Bethlen Gergelyhez. - *Csak így, de a levélből sem derül ki, hogy mit. Alkalmassint vaddisznót].

9. helyrejön; a-și reveni, a se reface; in Ord-nung kommen. 1757 Borso Az iden el ve-tett 2 Kőből mag után jollehet szalmájában jo volt a jég erőssen el verte és az után abból a midőn epülni kezdett volna, és viragzajába volt volna, az rogya találván éppen telyességgel sem-mivé lett [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.].

10. átv gyökeret ereszt, meggyökeresedik; a se înrădăcina; Wurzel fassen. 1588 Az paticiariúst vegheztek megh tartany, Aminemeo patika zer-zama volna penigh az eleobi paticiariusnenak, azt Biro vra(m) lo bechw zere(n)t Aru zarent eres-tesse ez paticiarius kezebe, Emellet Aggyanak hazat es vgmint ft 10. Aggyanak Neky, melliel Epwllieon. Az paticiariustis megh eskessek

hogj semmiben Ne(m) chalardkodik, el sem zeokik az varos penzewel melliel most mind egy kepen mas kepen megh segitik, hanem megh Epwlwen maradwan ez varosban, az Varost megh eleghity [Kv; TanJk I/1. 77].

11. átv tollasodik, vagyonosodik; a se îmbogăți; sich bereichern, reich werden. 1589: Lattiak va-

rosul az sok per patwart, es hozzw ideigh valo faradast a' keossegh keozéot a' successio dolgaban. Melyben a' procuratorok epwlnek vgya(n), de az keossegh farad, es Apad, zolottak ily varosul, hogy ez leowendeo gywlesygh gondolkoggyanak rolla, Akkor penigh Biro Vram eo kgme p(ro)ponallia eo kgmek eleybe [Kv; Tan]k 1/1. 115]. 1597 Berekzazy Lukach wallia Elek Janos ... aztis mondotta hogi azutan kar wallasa vthan walamiwel Isten megh latogatta, ez mostani felesegewel epewlt wioba(n) eztis giakorta mon-dotta hogi az jlko vgimond, ha el hagi wala chiak Jste(n) tuggia howa lezek wala karwallasok wthan ez az Azzony kezde el az kalmarsagot, mert az Brassaiaktol veot wala eginehani font safirant es egieb aprolek egietmast [Kv; T]k VI/1. 14]. 1748 Kolosvárról, s Egerbegy (!)* hozott Felesége jovaiból épült volna jobban [Tor-da; Borb. — *Aranyosegerbegy TA].

épülendő építendő, felhúzendő; de construit, ce se va construi; was zu errichten ist. 1770 a Pótfalvi Határon épülendő Malom [Folyfva MT; EHA].

épülés 1. építés; construire; Bau. 1507: Az zenteghaz epulesere hagy(om?)* . [Kv; kör.; NyírK VI, 187 Cseh István kezével. — *Az ere-detiben mintegy 5 cm-nyi szövegrész kiszakadva]. 1546: azonyom Ew kegyelme keez penzyl aad Bogathy Chasparnak heeth forynthoth, hogy Bo-gathy Chaspaar yymar az kezh erdeebelle (!) az Ew haza Eppylesere esz chenalthathassara semi faath ne wagasson esz ne hordasson hanem Bogathy Chaspar ezzel ez keez' penzel, az Zekel feelden aaron maasz fakath wegyn az ew haza epylessre, esz chenaltatassara, kykbeel az ew hazath meg epyche esz meg chenaltassa [Panot*; DanielO 5. — *Az eredetiben így! Mi-vel uo. Dég (KK) is elfordul, alkalmassint Paná-dról (KK) lehet szó]. 1578: hog' ha az Haz Helien ualamj Epölles lenne meg' bóczóluen az Epölletet tartozom azt óh kme(ne)k meg fwzetnj [Perecsen Sz; Wlt]. 1591 az Prengernek epillesiht (!) 25 die Marci fiztettem az Prenger chyenalasert az keomyeseknek f 25 d 0 [Kv; Szám. 5/I. 97]. 1633: Az Malom es haz Epülesebe(n) is segitettuk eo kegmet, Jo akaratunkbol [F.venice F; Szád. Sztan Onesza (40) vall.].

A tulajdonképpeni jel-t az *építődés* szóval lehetne érzékeltetni, de egy ilyen — egyébként szabályos képzésű — származék-szó mind a régiségben, mind a mai nyelvben szokatlan.

2. tatarozás; reparatje, renovare; Ausbesserung. 1566: wagyon ket Malom az falw patakan azt hagyok keozbe lenny keozoteok hogy ha My Epeles zewkweg lezen Reya az keoz Jozagbol Epy- chyek Meg [Gyerómonostor K; KP].

3. felépülés, talpraállítás; insānātošire, restabilire; Genesung. 1650: Szandeko(m) az wala nekemis kgmetek keozibe(n) magamis fel mehessek, de hoszszas nyavaljam uta(n) valo epwlesemet any- nyera nem aranzottam, hogj az uto(n) valo razo- dással merjem magamot szerenczeltetni, tartuan

hitua(n) nyaualiarnak uyulasat, küleómben kgtek szolgaltatjara kez lóttem volna [Fiátfva U; UszT 8/64. 75a].

4. módosodás, vagyonosodás; instārire, imbogā- tire; Bereicherung. Szk: ~t vesz módosodik, va- gyonosodik; a se instāri; wohlhabend werden. 1748: Látható képpen az Felesége jussán vett Ferenczi Ur(am) épülést Kolosvárról, s, Egerbegy- ről* [Torda; Borb. — *Aranyosegerbegy TA].

épület 1. clădire; Bau, Gebäude. 1570 Bor- sanys* ... az mely puzta wdwarhazhely wala Epeletywel Eghetembe Mynd fayath es feoldeth ket fele hattwk ozthany [Bh; Eszt-Mk Mogyorói csomó. — *Kolozsorsán]. 1578 Een Gencsy Kata Azzoni .. Attam egj Haz heliet minden hoza tartozoual egietemben Szezbzen .. zalagba flo VI ... Az witezló Zintaj (!) Bodisarnak ilj ok alat hog' uala mikor uag' en magam uag' Gier- mekem az felől meg' mo(n)dot hat forintot óh kme(ne)k meg athatnok minden per patuar nelkw tartozek meg boczatnj Eztis hoza teuen hog' ha az Haz Helien ualamj Epölles lenne meg' bóczól- uen az Epölletet tartozom az óh kme(ne)k meg fwzetnj [Perecsen Sz; Wlt]. 1585 Ez epyletnek megh chinalassara zerzeotunk meg a keomywes- sel pro f 25 | Ez epyletre a mít keoltetek egy summaban teszen f 86 d 10 1/2 [Kv; Szám. 3/XVI. 29, 35]. 1636 Ada ... egj puzta hazat heljestul es minden rajta ualo epylettel edgiut mostan az minemeo epyletek rajta uolnanak meg búcsúlnak [Burjánosóbuda*; JHb XXIII/20. — *Később: Bodonkút K]. 1643: ezek kisz ippw- letek itiltwnk az ippwletbwl az két riz puzta ház helhez szaz harmincz ket forintot [Dés; Hr 8/7]. 1652 vagyon egy Filogoria, erős fa és vas kötesekkel uj eppüllett [Görgény MT; Törzs]. 1672: az Kerten sövényen kívűl Josa uramek minden egyéb épüllettjecket el hordhassák onnan, házukat, annak atjajtát Kap(u)kat [Alvinc AF; Incz. IV. 11b]. 1679 Kouacz Mihaly nevű Dra- bant Ember ... legalt volt ... egj hazat Eörök- segött rayta leuó Epwletökkal, egj borona Jstallo es sayton kwuól [Backamadaras MT; Ks 15. XLV. 31]. 1693: az Külső udvaron levő dib- dáb épületek [Abafája MT; Told. 8]. 1715: Az Nemetek számára az Sánczb(an) feles éppüllet- teket Csinyalva(n) azon Esztendőkbén ... [Sár- kány F; UtI]. 1734 az Anak ósról allo fundussa- ra NFekete Mihaly vr(am)tol ezen I. relictaival erigalt minden féle épületekben imputaltatik [Tor- da; T]k I]. 1777: A kérdésben tett előbbeni épületek el rontattattak de nem azért hogy ollyas rossz és haszontalanok lettek volna, hanem hogy ugy tettett ő Nagyságának [Dés; Ks 79. 29]. 1781 Gutí Kristina Aszszony épü- lettye ... közel lévén a' szőlőkhöz, az ottan lako Pakulárnak kutyaitól, ketskéitől, még tsak Tyukjaitól is, a' szőlőket meg óltalmazni, nem lehetett volna [Perecsen Sz; IB. Joannes Csorda (52) zs vall.]. 1819: Szimedru Kozmész, Juon Kozmész, Nyukulaje Déák, és Borsa Adám ... mindnyájon egy egy Szalmás fedelű Sövénybol

valo Házatskát és Kamarát építtettek mely épületek ma is existálnak az említett határon [Szentkirály H; Born. 4/43 Vegyes ir.]. 1825 A fedele ezen épületnek lehulván az el aggott zsendelyezet rolla, nem régibenn Csinos de ezen épületre nem illo Zsup fedéllé változtatott (!) [Százpatak Hsz; SzentkZs Conscr. 329].

Szk: ~be/nek való fa épületfa. 1597 az Desy Erdeón vaghassatok palanknak, es egyeb epeöletnek ualo fat [Gyf; DLt 239]. 1650 Azon kül igire Lazar Geörgi uramis az Templom epeöletre ... epeöletnek valo fakat [Martonfva NK; LLt 32/21]. 1652 Epwletnek valo fat ezelöt az falus Biratul kertek s-adot [Bács K; GyU 130]. 1723: Vagjon edgj cseplesz erdő, semmi tüzi fa sem épületben valo fák nintsenek benne [Derzs U; KaLt Apor István ir.]. 1759 mak termő, és épületre valo fákat ha ki váгна büntetődgyek [Déva; Ks 94. 24. 2]. 1783 imit, amat vagynak fen álló szálos Nagy Csere Fák épületnek valok [Hosszútelke AF; EHA] * ~nek való gerenda (épület)gerenda. 1756 Vagjon épületnek való vas-tag Tserefa Gerenda, ki hosszabb, ki rövidebb [Nagyrapolt H; JHb XXXV/35. 16] * ~re való (erdő) épületfát szolgáltató (erdő). 1632 Bik es Fenicő erdejek eppwletre ualo [Sarkanica I; UC 14/38. 21]. 1637: Epeöletre ualo fennyő, es Bik Erdőie a' falunak io vagion [Bráza F UC 14/42. 117]. 1706: Vagyon edgy tilalmas epeöletre valo csere erdő [Hsz; Törzs. Rákóczi lelt.]. 1745: Vagyon a Beczei Nagy Erdőn feylül, egy Cserfás, Tölgy fás, épületre való és Makk termő ... Erdő [M. bece AF; EHA]. 1761 A Falunak Epeöletre valo fenyves és makkot termő hükkös erdeji felesen vadnak, kivált az Havason [Oroszhe, U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1772: Ezis tilalmas mindenkor, Szép Épületre valo fiatal Tölgyes erdő, Csere Makis terem, hogy meg hizhatik sertés cit(citer) 10. vagy néha többször [Szászferes K; BethlenKt Mikes-conscr.]. 1832: a' Czicz hegyi épületre valo erdő [Dés; DLt 80. — Nem egy ilyenféle szk-adalék esetében nagy valószínűséggel nem a fennebb megadott jelentéssel, hanem éppen olyan jogosan a 'növekedni való erdő' értelmezéssel számolhatni] * ~re való fa épületfa. 1590/1593: hordottak eppwletre valo faat az Malom zwksegire [Szentmargita SzD; Ks]. 1623 Attanak ket forintot, ket keöböl buzat Annak fölöttő (!) haz heljet es az haz Epwletre ualofabol nalo segetseget [Mindszent AF; Wass]. 1654 tartozzam az Samsondi hataron levő erdőmből elegedendő épületre valo fat adni [Mezősámsond MT; Berz. 5. 41. S. 4]. 1708: Váár eppittetes, épületre valo és Tüzi fa hordás, fűhordás szüntelen a' szegénység nyakán vagion [Fog; KJ. Fogarasi János lev.]. 1765 az eget bor főző Venyizéjit is mind onnat az épületre valo Cserefákból tartya tűzzel [Náznánfva MT; Berz. 13. V. 12]. 1794: A' Halom nevezetű helyben kis darabotska bokros és tsak ztiheres erdő sem épületre, sem tűzre való fa, sem vessző nints benne [Jára MT; EHA]. 1849: (Az erdő) gyapját, az az a rajta volt jó épületre való fáit az el enyészett

télen a Palotsaiak (!) közönségesenn hír, és alku nélkül le vágták [Msz; TSb rtlen] * ~re való kő épületkő. 1597 Ertik aztis ew kwmek hogi az varossy keosseget az eppwletre valo keowek hordassara rea ereöletnek, de fizetest nekik ne(m) adnanak [Kv; TanJk I/1. 296] * kastélyos ~? kastély. 1823 Vagyon a' Kastélyos épülettel által ellemben Eszakra vagyis Enyed felé hosszan elé nyulon egy alkalmas Nagyságú sziget [Maros-sztkirály AF EHA].

2. melléképület, gazdasági épület; clădire anexă, clădiri gospodărești, acaret; Wirtschaftsgebäude. 1570: Borsanys* az mely puzta wdwarhazhely wala Epwletywel Eghetembe Mynd fayath es feoldeth ket fele hattwk ozthatny [Bh; Eszt-Mk Mogyorói csomó. — *Ti. Kolozsborsán is]. 1712: az Incta kertész házamra mera et Absoluta potentia Mediante azon Szolgaival és Jobbagyival . reája menvén rajta levő hazamat és épütemet le vágatta és el hanyatta [Torda; JHb LIV]. 1768 az Stabalisnak (így!) udvarát, és pinczéit egy el fogta a viz, hogy éppen az épületekig, s házokig is el hatott [Nagyajta Hsz; JHb XVIII/29].

3. építmény; clădire, construcție; Bau. 1583 Vegeztek eo kwmek eztis hogy az Apahidanal valo Zigetet megh Epichek, kit az viz lassan lassan el zakatzana, Kerik azert eo kwmek Biro vramat . . hogy Mennel hamarab lehet Az harom falubeliekkel hozasson oda Az helre huz Baknak valo fath, Amikor penigh az wdeő ky Nilatkozik az teobbire is amy az ot valo Epwletet Nezy, eo kwmeknek gongiók lezen [Kv; TanJK V/3. 270b]. 1792: Vagyon egy kukurizás kas*, jo vj erőő épület, a kas áll Tölgyfa Tökéken . . el dőlőleg meg támasztva vagyon [Apahida, K; RLt O. 2. — *Rettegi Zsigmond udvarháza telkén].

4. felépítmény (az épület fal- és fedélrész); suprastruktură; Oberbau. 1633 My . . Colosuarat hwteos Diuisorok . . Melenk hiuatúan az Kezep Vzaj (!) Capitanokatt Czizar Janos es Szöcs Antal Vrainkat es Zorgalmatason megh latogatúan mind az haz Épületit, pincezett, kornüül valo fogasokkal, és Zöld padokkal . . Estimaltúk Egienlo akarathol ad f. 600 [Kv; RDL I. 22. — Az osztálylevél kétségtelenül az egyik százsz osztoztató bíró (divizor) keze frása].

5. ? (épület)szerkezet/konstrukció; structura unei clădiri; Baukonstruktion. 1747: a' Mohai* Udvarház is . . egygyűgyű épületben lévő Nagy Sigmond Uram építette [Hr. — *Nagy-mohán (NK) levő].

6. 1623 hyuasson egy feő mestert ha fogarásban oly nem volna . . . es Annak eleyb(e) Adua(n) az Istaloknak fondalasat Épületeinek formayatt Vgy a' mint Mw Consignationkb(a) kj attuk Agion (!) melleye Annak az mesternek az fogarassy Aczlokott [Fog.; Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1636: Egy erőgh Jo sindelies es minden epeöletuel kesz Cziür / ezen uy pincze felett vagyon berenafabol uy kerettyen formara eppittett gabona tarto haz ablak nélkül ualo syndelies uy minde(n) epeöleti eggik odala keő [Siménfva U; JHb Inv.].

1694: Mind ezek penig, ez meg irt rendbeli Pajtak es szin épületi, eldölesekre meg hanjatlottan(na)k: gyamolittatások szükséges [Borberek AF; BfR] | Ez mostan említett Tornác, az haz(na)k épületivel egyenlő hosszú és jó tágas, szuszékek heljeinek alkalmas [Kisnyed AF; BfR] | vagy on egy hat Agosokon allott Mas Szeker szin helyeis, melynek minden Épülete, el sorvadot, elis veszet, hanem csak az oszlopai vadnak meg, azokis meg senyvedeztek [Kővár; JHb Inv.]. 1783: (A) fogado a faluból eredett tűz által, minden épülettei fából lévén építve, hamuvá lettek [Nagyrapolt H; JHb XXXI. 28].

7. építés; construire; Bau. 1573: Myerthogy az Colosy kamorahaz tellyessel el Romloth, wyonna(n) hattwk megh epythen, Melynek epwlethyre feneo dezak Igen zewkseg(es)ek, Agyak erteneonk hogy Jth Beztercze wydyken feny eo dezaknak zeret tehetny [BáthoryLev. I. 257 fej.]. 1580: Az Magyar vczá kysayto felet valo Torom felől wegeztek eo kegmek valaztanak Arra valo pallert ky gondot vysselyen Annak Ipyletyre. Miert hogy penig mosta(n) az keo rakassat Az hidnak epwletyert ne(m) chinalhattyak ha meg lehet vegiek heazat ala, es Annak vtanna ha az hid el kezwl Annak marades Annak Azon pallerok chynaltassak megh [Kv; TanJk V/3. 211a]. 1583: Az varos vezegese zarent az Zent Peter egyhazanak epwletireis az f 25 meg Attak [Kv; Szám. 3/X. 16]. 1594: Buda Janos baro(m) forintoth keolde az templom Ippwletyre [Dés; DLt 246]. 1598 Az Gereoffy Janos molna epeolet megh latogatasara valasztottak eo kgmek Zeochy Mihaly vramat Bachy Thamast Hoz Leorinczet Veres Thamast... megh talalwan Gereoffy Janostis megh inchyek, hogy karunkra ne igiekezek epyteny. nemis pacialhatyuk ha mit karunkra epitt [Kv; TanJk I/1. 314]. 1620: Anno D(omi)ni 1620 Die 12 January. Eó kegelmek az Tanacz vram az Castely epwletire Vetettenek Adót [Mv MvLt APol.]. 1650 Azon kül igire.. Lazar Georgi uramis az Templom epuletire... epuletnek valo fakat [Martonfva NK; LLt 32/21]. 1673 Az Scolare... vagjon negiven vagi Eóttven Tallerom melj Tallerokat hagiok annak ipületire | templom ipületire [Dés; Hr 3/40].

Szk: ~et tesz épít, építkezik. 1742 idvezült Ides Atjám Uram tett a' Branyitskai Jóságban Negydfél ezer forintokig valo Épületeket [JHb XXXV. 3 Jósika Ágnes kéresej. 1846 törvényesen inhióválván arról hogy a mely Örókséget vásárolt volt közelebből..., arra semminemű terüt vagy Épületet ne tégyen [Aranyosrákos TA; Borb.].

8. emelés, állítás; ridicare; Errichtung. 1585: Regestum 1585 Ezteneben az waros deliberatioi zrent az themetew kertnek^a chinaltatassarol Annak epiletere attanak az adozedeo vram eo kegmek ennekem Púza Gaspárnak pinzt minde nesétül fogwa f. 185 Az Achial zegeottunk megh eleozer .24. forinton mind az egez kertnek valo chinalmanyert | Az Espanoknak az temetheo kert megh chinaltatasa Attanak f. 185. Az hi-

delwy themetéo kert epwletire f. 47 | vótenék volt fel Az Espanok... f. 185. Mellyet telliessegel az Thorda vczá Kis Ayton kjwel valo Themetéo kertnek^a Epwletire keoltwen, Arról Jo es dichirendeo Zamot Adtanak [Kv; Szám. 3/XVII. 5, 12, 3/XXIII. 7, 15. — ^{a-c} A jelzett évben kezdődő nagy pestis alkalmával nyitott házsongárdi temető].

9. építkezés; lucrare de constructie; Bauarbeit. 1580: Az mw (!) az Iesuitak epwlety nezy..., Biro vram eo kegme talallya megh vrunkat eo Nagat es keonyeórógye(n), hogy eo Naga ne zalytana keozwnkbe ide az warasba, mert Nagy egyetlenseghtwl haborusagtol feleo á dolog [Kv; TanJk V/3. 217a]. 1598 k. az oztoszakor iutott uala en neke(m) egy eóreg hozú zárú fúro mellyel zárú fat szoktanak fúrnj epileteken [UstT 13/51]. 1621: a' mit rajta épített uagj épittene, azt io lelki ismeretw ahoz érteo hiueinkel aestimaltua(n), minthogj gratuitus es impetralt laborral is nem kichin reszeből hizzwk hogj lezen az epwlet, fele aestimatioia mindenkor az Inscriptio summaiahoz adycialtatua(n) tempore redemptionis persolvaltatnek [Törzs, fej-i rend.]. 1652: Vagyon egy darab Erdeois ez szabados epwletre az parazt Ember(ne)k hordani .. de twzi fanak tilalmas [Kajántó K; GyU 126]. 1672. (Az erdő) mikor Makkot terem szabadon jár raita disznajok. Épületeis szabadon elik az Erdőt [Dabjonújfalu Sz; Born. 6/24]. 1735/1826: midőn akár Possessornak, akár köz-embernek valami derekas épületre valo szükségé történt, a' betűletes Szász Praedicatorok, és Egyháziak engedelméből szoktanak obtineálni belőlle [Szentkzs Lodoimányi dézsma 57].

10. (gazdasági) létesítmény; anexă/pertinentă (a gospodăriei); (Wirtschafts)Anlage. 1650: Elso-bennis Olah Fenesi \diárhazat minden kerülle valo épületekkel abs(que) controversia az d(omi)na Relictanak kezibe assignalok, ugjmint az... Dinnyes kertel, Bornyu kertel... Menes Akollal... az mezeon leveo Juh kosarakkal... az patakon tul valo Diszno olakkal..., mind az Czüireos kertel vetemenyes gjúmeolczjeos kertel [O.fenes^a; JHbK XLVIII. 31. — Később M.fenes K].

11. tatarozás, renoválás; reparare, renovare; Ausbesserung, Renovierung. 1578: Ben Gencsy Kata Azzoni. Attam egy Haz heliet minden hoza tartozoual egietembe(n) zalagba flo VI... uala mikor uag' en magam uag' Giermekem az felől meg' mo(n)dot hat forintot óh kme(ne)k meg atlatnok minden per patuar nelkw tartozek meg' boczatanj Eztis hoza teuen hog' ha az Haz Helien valamj Epóles lenne meg' bóczóluen az Epóletet tartozom azt óh kme(ne)k meg fwzetnj [Perecsen Sz; WLt]. 1580: Az Bornemisza haza felol vegeztek eo kegmek hogy egy Inhióbiot vegienek es az haznak minden(n) epwletyrol es elesseteol el tilchyak. Es Annak vtanna az dolgot teorwennyel prosequallyak, hogy masnak is pelda legie(n) hogy effele haz eladasba megh tartozzek mind egyk s mind masik [Kv; TanJk V/3. 210a]. 1583: Az Biro vram keoltsege kit keólteoth egesz eszten-

deot Altal a varosnak Zewksegera myre, Az safar polgároknak tauól letekben kit Laistromaba be Adoth mind az thanach hazra valo Epwlettel egietembe f. 204/89 [Kv; Szám. 3/X. 16]. 1590 2 May Attam az Alchy Lúkachynak az Tanachy haznal valo epoletttyert Elozeor f. 2 [Kv; i.h. 4/XXI. 24 Kis I. sp lajstr.]. 1604 Az Templom, plebanos ház, es Schola keornywl valo eppwleteknek mindenesteol ez felywl megh Jrt Jeouedelmekbeol kell megh lenny [Kv; RDL I. 77]. 1676/1681 Mivel az Épület a' Várban, es a körül giakorta kévantatik; valami szükséges épületek kívánatnak abbol az Udvarbírot s Praefectus Vramat talallya megh*; és töllök kérjen minden dolgozo embereket, mind egyéb szükséges eszközöket [Vh; VhU 665. *Ti. a castellanus (várnagy)]. 1784 A mi pedig a Kohok és Verők épületéhez s igazitasához valo fakat illeti, minthogy ezek eventualis szükségek, ezektől nem tiltatnak el hogy eféle szükségekre akár mikor is a Birákok hírekkel fakat vághassanak (Torockó; TLev. 10/4.).

Szk: ~et tesz tataroz. 1739: Minthogy penig azon házhelyen... Popa János Vram is kevés épületet tött alkuvás szerént azon épületért ada Nms Mihaj Vramis Nms Pap György Vram(na)k két magyar forintokat és negyven pénzeket (RLt).

12. gyarapodás; creștere, sporire; Anwachs. 1603: Az tilalmat pedig ugi tettwr hogj valameny epwlet abban az helyben uagio(n) a' húl lakik, mind hazakbúl, chyrbeol, Istallokbul, paftakbul, swteo hazbul, gyemeölczfakbúl, melljeket az nehay Kiralj Gergelj feleségewel Dorottia Aszonnál egygtt epitettek, Az eosteól maratt eöreksegből nem tiltottuk [UszT 17/1]. 1614 Ngd legh kivalkeppen valo es feo gondgiay nezzenek az vr Istennek zent tizteletire, annak utanna zegeni megh romlot, es az sok niomoruságh miat telliesseggel el Epedet hazanknak az utan valo epwletire es cziendes allapattaira [Ks 87 egy-i végzés].

Szk: ~et vehet kiépülhet, helyrejöhet. 1767 el mentünk ő Nagysága. Gabonajaban esett karnak estimiumara mely szerint is mind végig meg Visgalvan Jo Lelki esmerettel meg fontolvan eszt meg ennek Utanna épületet vehet [Kv Ks 11. XLVI. 49] * ~et vesz gyarapodik, módosodik, vagyonosodik. 1748 Kolozsvári néhai Szappanos Mihály Ur(am) keresményéből vöttek leg derekasabban elsőben épületet; a-zután pedig meghalván Egerbegyen a Ferencziné Aszsz(onyo)m Attya, Néhai Tolvaj Mihály Ur(am), onnatis derekason épültek [Torda; Borb.]. 13. jó ~tel vagyon jócskán épülőben/fejlődőben van; este in plină creștere/dezvoltare; in gutem Wachstum begriffen. 1627 Vagion mas zeölő Nagi Aj neweő ez is jo epeőlettel vagion [Nagyalmás K; KHn 311].

14. ? orvoslás, gyógyítás; vindecare, lecuire; Heilung. 1606 Ott ualek mikor egi meddw tehenet ada Thegzes Janos Istua(n) Georginek az lona epwletire [UszT 19/21].

15. 1586 Az mytel fogwa en említe(m) ez peres feölden senkinek semmy Ippewlety nem volt ... mindenkor keöz pasyttba Alít | Bachy Janost-

is lattain hogy borozdolt vala ez peres helyen de Ippuletyt Rayta nem thudok [Kisfalud/Csapó KK; JHb XX/48. 6].

◇ Ha. 1568 Ippwlethi [Sajókeresztúr SzD; KJ]. 1670 eppölet [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 69].

épületbeli 1. épület-; de/in construcții; Bau-. Szk: ~kár épületkár; stricăciuni la clădiri, daune in construcție; Bauschaden. 1849 Az also udvarb(an) ugyan a' nevezett Betsüsök által az épület beli károk betsültettek 631 pfr. 50 xr [Héjjasfa NK; CsZ].

2. építésbeli; de construcție; Bau-. 1707 Balasi Peternek mivel az épületek helylén nem segítették* annyit építeni az ki az épületekbéli részét fel érné, tartoznak annyit építeni [Kissolyos U BLev. — A testvérei és a sógorője].

épületecske kis épület; clădire mică; kleiner Bau. 1699: Ezen épületecskék vadnak külömb külömb féle fakbol fel rova [Vécke U; LLt]. 1748: ház hellje rajta lévő epuletskevel edjűtt [Msz; Told. 43/47]. 1782 Vagyon egy Nobilitaris Fundussa (: az holott most ugyan tsekély Kertek és Épületecskék vagynak:) [Mv; i.h. 45]. 1842: egy két ajtoju árnyék szék ezen épületecske csak a' folyo év Junius hónapjától kezdve épült [Fárpás F; TSb 51].

épületes cu casă; mit Bau/Haus. 1760 Hány Antiqva és Nova, Populosa Deserta Sessiok vagy Hurubák vagynak, egészeké feleké, vagy negydek, ... ezek közzül melylik örökös vagy zálogos, melylik pusztás melylik épületes. ? [K; BLt]. 1810: Vagyon itten ős örökös épületes Curialis Helyek [Doboka; Ks 76 Conscri. 16].

épületfa lemn de construcție; Bauholz. 1711: az eő Naga Besenyei Udvarházának épület fáit ... kik tékozlották, hordották s vitték el? [Búzás-besenő KK; BfR IV. 30/26]. 1779 egy régi Csűr .. a le szakadástól tartván, meg támogattott, épület fáit is alkalmatlanok, koszu fáit is gussal toldatván egybe [Galambod MT; Told. 29]. 1807 nem tsak az Apahidi Joszággal segítette Csiky Isák Ur is, hanem Zálhárol*, Szentpéterről* és egyebűnnen is őssze szerzett Malmok, és gátakhoz meg kévantató épület fákkal [Apahida K; RLt O. 2 Jos. Farkas (47) ns provisor lev. — *Zálha SzD. *Vagy Füzessztpéter (SzD) v. Uzdisztpéter (K)]. 1876 A Fapiacson tűzi- és épületfát árulnak [Mv; Pánczél 10].

épületlen tatarozatlan, renoválatlan; nereparat, nerenovat; nicht renoviert. 1588: a sok fogliok zaladasa miat sok buwok volt az birak vrainknak mely eset az foghaznak Ipwletlen es ereotlenssege miath Vegeztenek eo kgmek hogj a' foghaz keobeól epitessenek megh feokeppen a' keritese egy eleoben, ha lehet a' hazayes [Kv; TanJk I/1. 75]. 1590 Az foghaznak lytwa(n) epwletlen volta, Immar Nem chak eg'-szer, hane(m) Nehanzor hozot Nyawalyat az Varosra, es Birainkra a' fogh-

lioknak el szabadulása mjath Nem Akartak towab halasztani Annak eppwieset, hane(m) valasztottak a' Gondvisellesre Miklos Deakot, es Dioszeghy Jstwant, kik az foghaznal valo zwkseges falt keobeol haladekuelkwil illendeokeppen megh Epickek Mennel hamareb lehet [Kv; TanJk I/1. 140]. 1625 Az Fejerruari haz igen epuletlen volt az kaput meg Czinaltatua(n) f 1 d 40 Az kapun beleol valo kis fa hazat fundamentu(m)-bol meg eppitue(n). Talp fakat es labfakat Veottem f 2 d 70. Huz eoreg borona fat. Veottem f 2 d. Az melj Ember meg tapasztotta pituarostol attam f 2 d 60 [Kv; Szám. 16/XXXV. 164].

épületlenség tatarozatlanság; stare de paragină, lipsă de reparație; Reparaturbedürftigkeit. 1578 Towabba eze(n) is keryk eo kegmt Byro vramat hogi negiet az vramba walazon, eo kegmt hogy kik az Espotalnak es az Swteo hazoknak epwlwtie(n)-seget es Romlassit meg latogassak hogy e leowendeo gywlesre eo kegmt annak minde(n) Allapattyat az warasnak eleybe adhasa [Kv; TanJk V/3. 160a]. 1580: Megh tekintwe(n) penigh az epwletlenseget ky sok wdóteol fogwa esset vegeztek ezt hogy az epwletlensegek megh epwllyenek vzeot hozzanak az also Espotalynak Seowenyt kywel meg ipychyek, A kinek penig zekere nínchyen gyalogh feyzeyewel mennye(n) el vagy erdolny vagy seoweny fonny [Kv; i.h. 206a].

épülettel építkezés; lucrare de construcție; Bauarbeit. 1776: kívánt ugyan az Exponens Mlgs Groff Aszszony ő Exellja némely költséges Melioratiokat, Rétek körül valo Sántzotatásokat tétetni, de a Proprietarius által, és leg kissebb épület vagy Melioratio tételtől is Törvényesen el-tiltatott [Kv; JHb VI/33].

épületű. Csak szk-ban: fa ~ fából épített; de lemn; Holz-, aus Holz. 1814 midőn a' Cancellista Urak által azon Dálnoki féle Teleknek el foglalasa esett, akkoron egy régi fa épületű Kamara Szék Szegeleténél intéztem volna ki a' metát [Dés; Ks 79. 29. 797] * gyenge ~ gyengén megépített; slab construit; schlecht gebaut. 1756 gyenge épületű házatskájával [Mezőbánd MT; Hr 3].

épülget 1. kb. helyrejäődőgél; a se reface încet; langsam in Ordnung kommen. 1705 Van egy darab Tilalmas Csere; pusztá ige(n), mely is most kezd epülgetni [Mezőzáh K; Told. 18]. 1741: Vagyon két darab Erdőis most kézdvn epülgetni, mivel az P(rae)cedens Tisztartok, kivalt Balog Janos Vr(am) maga hazahoz ... erőssén el hordotta volt [Mocs K; JHbK XLIX/25].

2. kb.összeszedegeti inagát; a se întrema treptat; sich langsam erholen. 1750 Minek utanna I(ste)n kegjelmiből annyira épügettem volna, ... eő Exja méltotzatott az egész ezen Jozzagot illető irasokat el olvasásra ki adni [Nsz; Ap. 3 Joan Dombi jun. lev.].

3. gyarapodik, tollasodik; a-se imbogáti; sich bereichern. 1748 tudo(m) azt, hogy első házassága után kezdett epülgetni, és jármás ökröket tartogatni [Torda; Borb.].

épülhet 1. kb. rendbeszedődhetik; a putea fi refăcut; in Ordnung kommen können. 1580 Miert penigh hogy az tyz myat vtolso niomorusagh keövetkezhetyk raytunk, keryk eo kegmt biro vramat, hogy az egieb hay mod es rendtartas zerent az Capitanokat erezzek el eo kegmt tellyes hatalommal hogy a' hol bontany kel bonchyak ha rontany kel ronchak es az twzelleo heliek mindent epwlhesse(n) [Kv TanJk V/3. 231b].

A „megépülhet” jel-sel is számolhatni.

2. erőre kaphat; a se putea întrema, a putea prinde puteri; (wieder) zu Kräften kommen können. 1725 En ezen becsülletes nyavalyámbol csak nehezen épülhetek, már ugyan fenn járok, meg unvân az kinyeztetést de bizony gyakrabban pálcza nélkül nem igen járhatok [Darlac KK; Ap. 2 gr. Haller János br. Apor Péterhez]. 1742: a lo nem épülhetett mivel nagyobb terhre fogatott, mint a posta kürtöz hordozni [Kv; Aggm. C. 12].

3. gyarapodhatik, tollasodhatik; a se putea imbogáti; sich bereichern können. 1653 Belseo Zolnak vármegyében Lapos Vidéken Debrik Ünőmező, Ungurffalva es Kupsaffalva nevű Falukbéli Portiomba(n) lakozo Jobbágyumnak az ide aláb megh irt punctumok szerint valo moddal és rendel akarom és diszponáltam szolgálatyoknak administralássát lenni.* Isten életemet megh tartván, hogy eőkis épülhessenek az én birtokom alatt [Cege SzD; Wass. *Köv. alább a szolgálat részletezése].

épülő 1. telepítés alatt lévő; in curs de sădire/ plantare; in Anpflanzung befindlich. 1697 Innen ki menvén az Udvarl el rekesztő palánk mellett; Boldogfalvi Ut felől egy ajto, az mostan epülő gyümölcsös kertre [Borberek AP; Mk Alvinczi Péter lelt. 5]. 1755 Vagyon a' Malom mellett egy mostan epülő gyümölcsössek, mely Gyümölcsösnek a' Viz felől való fele része vizenyős hely lévén, a gyümölcs termésre alkalmatlan. ezen Gyümölcsös minthogy egyszersmind Kaszálos a' Széna fűvek közzeis ingrediálhat, és terem Cur. 1/2 [Ludesd H; BK sub nr 1020 Nalácsi conscr.].

2. növekedő, növekedőben lévő; în creștere; im Wachsen begriffen. 1757 Az Agyag Veremmel egy darab mostan épülő Tilalmas erdő mely elegies fákából áll [Nagyernye MT; EHA].

épült 1. épített; construit, clădit; gebaut. 1588 Az Malom mestert Biro vram megh Inche, hogy ollian sok penzbe epwlt eőreőkseinek romlása bomlassa Ne essek, Ha it haznot Akar venny a' Malombol Masut Ne Jarion, hanem Continue it legien [Kv TanJk I/1. 87]. 1737: állandó fundamentomon épült Csűr [Nagyiklód SzD; Told. 27]. 1754 az pincze Torka felett különös romladozott Sendellyes fedel alatt va-

gyon egy egész kő fündamentomon épült ugyan kő fillegoria vagy kis ház [Ádamos KK; JHb XIX/10]. 1785 vagyon egy négy szegeletre épült szalmával fedett szekér, és eke szín [Varsolc Sz; Born. XXIXb. 20. 369]. 1825 Az Udvarház emlékezet előtt épült régi fenyő Vastag Boronákból való fel viseltesnél régibb Zsendelly fedelű [Papolc Hsz; SzentkZs Conscr. 151]. 1842 Egy boronából épült avaték szalma fedél alatt álló épület — ez a' Korcsoma Ház [F.árpás F; TSb 51]. — L. még HSzj *konyha* al.

2. telepített; sádit, plantat; angepfanzt. 1697 az Ház felett ez külön keritesb(en) levő jól épült szőlő [Borberek AF; Mk Alvinczi Péter lelt. 7]. 1732 A Kerek hegyben vagyon edgy láb homlokos, s vapás szőlő jo féle szőlővel, ugymint Járdován Kővér és boros szőlővel épült [Szászsztjakab SzD; TSb 51]. 1782: vadnak két darabb ujjan épült Szőlők [Dombó KK; JHb XIX/22. 8].

3. készült; fácut; angefertigt. 1716 egy jo fenyű Gyalult Deszkából épült Pohár szék [Grid H; BfN 92/4 Nalácz Lajos kúriájában]. 1767 Egy avatag zöld festékes régi módra épült Pohár Szék [Marossztkirály MT; Berz. 5. 38. P. 2].

4. dív alapozott, alapult; bazat/intemeiat (pe ceva); begründet. 1814 meg mondotta a Boszorkány Péternek, hogy melyik volt a' károsító vagy pénz ellopó — mely gyáva a Papi tiszteles rangal és a józan okosságon épült tiszta Tudományokkal ellenkező Boszorkányokhoz való folyamodás következtése a lett, hogy a Pap meg kötöztetvén a Menyemet Kolozsvár felé Tömletzbe indittatott [Banyica K; BfR 117/1].

épültethetik épülhet, növekedhetik; a se putea constitui/dezvolta; gebaut werden können. 1566 felseged... oly deputatio lewelet méltoltassek (!) adnya hogy az dezmak administratori es be zolgaltatoy mostanyak es jewendewbe leyendewk az te felseged kegyelmed deputatio levelere adnak meg eztendewnkent azt a summat az oskola mesztereknek fizetésekre es az zegen tanuloznak tapalasarara kykbewl az ur Istennek anya zent egyhaza epewltethetnek [SzO II, 207 egy-i végzés].

ér 1. jut; a sosi/ajunge; gelangen. 1586 Botha Istwan Coloswary hiteos Capitan vallia, mikor Által Ieottunk volna az Maroson, Kochardra erenk ot Ky ereztünk mikor enny Akarnank, Juta oda Josa vram zolgaia Ewek velewnk [Kv; TJK IV/1. 602]. 1653 A két had árpa-aratásig egybe ére a Szilágyban Czigánihoz, és Básta okosabb lévén a hadakozásban, megveré Sigmundot [ETA I, 60 NSz]. 1843: a' Fogadoház ajtojába érve, láttam Pekárikat a' ház fölgény enlyulva morogva fetrengei [Dés; DLt 586. 21].

2. odajut/ér; ajunge; hingelangen. 1736 Mikor az fejedelem ebédlő palotájához értek, ott az grádcisnál leszállott az lóról* [MetTr 334. *Az asztalok].

3. hozzáfér/jut; a-l apuca/ajunge; zu etw. kommen. 1607: egy elsebed gondot Ne(m) Viselt rea,

hane(m) amaz erte eleb, s eo Zantotta [Mv; MvLt 290. 15a].

Szk: *ájer ~i hozzáfér a levegő. 1818* izzadv. tartasad magadat az ágyba az ájer ne érjen [Kv; Pk 7].

Sz: *aki ~i, az hordja* aki hozzáfér/jut, hordja, hordja boldog-boldogtalan. 1725 a Diosban... a mi gjümölcs terem rajta a ki eri az hordgja [Szentegyed SzD; Wass. Pap Juon (36) zs vall.].

4. utol/beér, a ajunge]/prinde din urmă; einholen. 1597 Aszon* Vthan Indula(n)k Az Malo(m) hasz eleött ére Fozto Istua(n) es mindniajan ereók, de en teöllem az seb raitha ne(m) esett [UszT 13/72 „Michael Peter de Beogoz pedes pix.” vall. — *Olv.: azon; értsd: azonnal, azon nyomban, rögtön]. 1597 Nagi Andras az varos zolgaya wallia. Minthogi akkor Biro vram engemet kewldeot wala Gieorgi Deackal az eorizeokel circaln] mideon az piaczon circalnank hallank walamy zaignast Keozep vczaban, az zaira ala indülank az Henningh Ianos haza eleot ereok eoket, az legenyek minnyaia(n) karot ragadozának, Gieorgi deak monda nekiek: Mit orditotok it az vczan mint egi falka barom nem túttok zallastokra menni s le fekenny [Kv; TJK VI/1. 50—1].

5. elfog/kap; a prinde, a pune mina; erwischen. 1590 Peter Kowach zayabul hollottam be Ieöwé (!) hazamhoz Es monda io zerencheye az bestie kurwaffy aszonnak, hogy Nem irtem is mert bizony megy rontottam volna az tomporat [Kv; TJK V/1. 38 „gal kowach” vall.]. 1694 Mulcta: Az egj forintos bírság a' Birake nállók* azon felljül való a' foldes uraké, ha eléb érik a vár(me)gje Tiszteinél [Sebesel AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János urb. — *Ti a sebeseliéknél]. 1716/XVIII. sz. köz.: az mi a Verekedést, és egyébb ahöz hasonlokot illeti az illyen színű dolgok nem az D(omi)n(n)s Terrestris Forumán igazittassanak, hanem az Var(me)gye Tisztei procedallya(na)k ellene, ide nem értvén, ha az földes Ura eléb éri; mert ugy az földes Vra tartozik törüent tenni [TLev. 11/1 egy-i végzés].

6. rajtakap vmin; a prinde cu ceva, a surprinde asupra; ertappen. 1586 Hozzw Marton... Procatorom volt Igyarto Georgy de semmy oly ektelen zolgalatba(n) Nem erte(m) megh eo maga tuggya legh Jobban, my zywel zolgalt [Kv; TJK IV/1. 592].

Szk: *kapitdlison ~ főbenjáró törvényértésen elmarasztaltat. 1590* az al peres fogadása zarentt dolgomatt el weztegette, es engem nagy karba hozott, mert engem Palaticzj wram Capitalison Ertt miert Jelen nem woltam. es ertem zolo sem wolt melj dolgot tiz forintal wegeztem el Palaticz wrammal [UszT] * *körmön ~ tetten ér. 1653*: a török senkit sem hitiben, sem pedig tempromában nem háborít, hanem ki-ki lássa mit vall, tartsa azt; de másnak békét hagyjon, senkit ne csúfoljon s ne disputáljon, mert ha körmön érik, meghal érette [ETA I, 118 NSz] * *rajta ~ 1726* a kiket Gazda emberek a dohányzásan rajta ér(ne)k Hadnagy Uram(na)k tartoznak bé mondani [Dés Jk].

7. meglep; a surprinde; überraschen. 1820 A Donga vágó Kádárokat véletlen sanyaru idő érvén az erdőn [Déva; Ks 105].

8. *dív is elér; a ajunge* (pină) acolo; antreffen, hingelangen. 1588: az mint az teorweny talalta akkeppen sok Jambor eleot kezembe twzet wowen, eowembe zekerczet, hataura kaphath wowen meg kereoltam az en eoreoksegemet egyyeot Erwen egy nagy kowet minth egy kemencze oda mentem az keolhoz [Zsákíva Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1604: en laktam hogjabau* maknak Jdeien Kosar vagjn mentem oda az Njeres new heljen hogj által mentwnk egj bwkóth ertwnk otth egj oldalban Kosart vagtunk [Uszt 20/173. — *Hodgya U]. 1723: (A gát) mivel nagy ár Viz nem is érte, minék előtte el nem vágatott, Senkinek Tudtomra Kárt nem tett [Sövényfva KK; MbK 150].

Szk: *birót ~ vmi felől kb. bírót tudósít vmiről.* 1573: Torozkay Imre Azt vallia hogy . Archwl Ieo rea chisar Ianos veresen az borbel Myklos hazahoz, Kerdy my dolog, Moud hogy Am egy gonoz Ember hayta agion Ez zora oda Megien hat Immar meg fogtak, Es vgi attak volt fogwa eo kezebe hogi meg tarcia nuig birot eryl feleole, Eo vgi tartotta meg addege [Kv; Tjk III/3. 209]. 1585: Ha melj hatalmaskodo halakra valo Sebet vagj verest vagy Eoldeoklest, Ereozagoth (!), Tolwaylast, orsagot, es oly wetket chielekednek ky halalt nezne, . . . zemely walogatasnelkewl az dolognak eleob bizoniosson vegere menwen, mind Nemes es kewlseo embereketh, s mind ez Warossy eoreokeos lakokat hamarsagall Sereny segel (!) megh fogianak Lanczozzanak adegh, Amegh Biro vramat nem erik feleolle, mind Eyel es Nappal [Kv; KvLt Vegyes III. 17] * *célját ~i.* 1823: Csernátóni Samuel ölless fenyegett ha kívánságának nem engedek, hogy czellyát nem érte újra réám jött az ételembé belé pökdösöt, hamuval töltötte, egy falatot sem éhettem [Radnótfája MT; Tlt Praes. ir. 65/827-hez. Vadadi Pilep Borbára özv (40) ns vall.] * *egyik a másikat ~i a. sűrűn egymás után áll.* 1597 Kis Ferenczne Orsolia azzony wallia . . . egizer az Azzont intem rolla hogy affele életbe(n) ne talattassa magát . . . kiert Kadas Janos enge(m) az vchan meghis zolito vala hogy az ew feleséget ne inchem s ne tanicha(m) mert kinek mi gongia velle ha az sarampotol fogwa mind az eo hazaigh egyky lator az masikat eryl? [Kv; Tjk VI/1. 21]. — b. sűrűn követi egymást. 1533 egyeb byzonios emberek azt yriak hogi eggig Chawz az masikat eryl, wgy futtiak eiel nappal Tatar hamoth es a ket Olah waydath [Báthory, ErdLev. 124]. 1633 teglas Ferenczne azo(n) leant, el nutoztatua(n) az tegla cziúrnél ugi verte hogi eggik utes az masikatt ott erte [Mv; MvLt 290. 141a] * *egymást ~i a. sűrűn egymás mellett áll/sorakozik.* 1818: A Méltosagos Udvarnak Három Láb Máléji Mind igen Joknak Mutatyák Magokat. egy mast éri a Csöo, és Mind üstökösök már [Galac BN; Wlt Kovács Mihály gondv. lev.]. — b. sűrűn követi egymást. 1570: Vachy Margith ezt vallya, hogy ew ez eyel fekethe Mathe hazanal halt, Es eyel fely Zerkent, es Tahat wgy

hopogh az hazon az kew hogy vgian egymast eryl volt [Kv Tjk III/2. 70]. 1784 k/1821 a' Horák érkezésekről való hírek egymást érték [TudGyűjt. 1821/XII. 82] * *előbb ~ kb. megelőz.* 1570: az Iweges gergh fya leli zeokellet az lorol. Es az feoldhez kezd kapni, Azonban Zeoch myhal eleb Ery es az zekarchewel ketzer megh wthy [Kv Tjk III/2. 185]. * *hátral ~ utolér.* 1570: Peleky Ianos Kenez fely peres Byzonsagy, Balint Thywadar alperes ellen Gergel hithy zerent vallya hogi . . . az wton Balinth Thywadar hatwl eryl Rezeg volt, kerdy ky volna, Eo megh Newezy magat, Es azonban vgy wthy egy Botthal agion hogi Be Theoryk az feye [Kv; Tjk III/2. 195]. 1573: mykor Segeswarrol Ieouenik Meggies fele, hatwl erte Baly gergy kochiat [Kv; Tjk III/3. 270]. 1638 kiöuenk hogj haza jöjünk szallasunkra, hatul ereök ezt az süueges Ianost [Mv; MvLt 291. 126b] * *hírral ~ tudósít.* 1618: Monda az vezér Csudálkozom az főköveten, hogy annak eddig jól végére nem ment, és eddig régen meg nem frta az urának. Hogy penig az Nagyságod . . . panaszából megérté . . . hogy Nagyságodat eddig semmi hírral nem érte, ő maga is az vezér igen búsula rajta [BTN 111. — *A főkövet, Kamuthi Farkas] * *könnyebben véget ~ vkivel könnyebben boldogul vkivel.* 1570 Kis Marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya hogy . . . mykor az Rengeo Margit leanyat megh fogthak volna, Ment volt hozzaya hogy kénergene Byronak erthe hogy ky Ne veretne, Eo ely ment volt Byronhoz es teob azzonyokhozis, Az Byrone azt Monta hogy chyak az perest Engeztellyek eleoszer az Byrowal kényneben veget Ernek [Kv; Tjk III/2. 101/ * *red ~ (i) ' ? ' 1570 Kis Marthon Katalin Nagy Myhalne, Azt valya ely Ment Kwthy Antalhoz . . . Kezd neky sok zowal kénergény erthe* hogy ky Neh veresse Kwthy Antal Azt Mongya hogy Engedne(m) Megh ha az Annya azt Mongya neke(m) hogy ha Ream Ery, ha oly hozzv volna az Nyelwem Mynt az keneokeigh az keze ky vonatna [Kv; Tjk III/2. 101. *Rengő Annaért] * *semmit sem ~ vkivel semmire sem megy vkivel.* 1584 Zilagy B(ene)dek vallya hogy . . . Az vczarol hallam ezt hogy mongia vala Danch Leorincz, Ne wsd kj fembeól a' Syweget mert bizony oza(n) meg wtlek, Monda Zabo Gal bizony ha megh wttfezis (!) de semmih Ne(m) ersz vele(m) [Kv Tjk IV/1. 200] * *szándékában véget ~ végrehajtja szándékát.* 1605: Mi nola istennek kegyelmességéből annyi haddal és úttal is vagyunk, hogy ha eddig is az nagy romlást nem gondoltuk volna, minden szándékunkba régen véget értünk volna . . . most is azért ujólag requiráljuk kegyelmeteket hogy kegyelmetek ez idegen dúló, pusztító nemzetséget szállítsa ki országunkból [SzO VI, 11 az erd-i rendek előljárói Nsz-hez] * *többet ~ vkivel többre megy vkivel, nagyobb hasznát veszi vkinek.* 1570: Mond zekel Barlabas, En vagiok egyk Byzonsagh, Mert en Thwdom ezt Joban mynt vagion En velem Emeh* teobit zekel peterne az dologban De ha en p(ro)cator lennek Mellette, oztan Nem lehetek Byzonsaga [Kv; Tjk*

III/2. 16a. *Az *azután* II. al sajtóhibával] **törvényben* ~ *vkín* vmit ítéletben megnyer vkitől vmit. 1570 Repas Myhal vallya, hogy Illyen modon zolt Mogioro Esthwan Nagy Salanenak, Io azzonyom azert Jeowenk, hogy en kegnek fl 16 d 50 vagiok ados, Azonkeppen Alcz Gasparne Ennekem meg Annyewal ados, kit en terwenbe ertem rayta [Kv i.h. 175] **törvényben/törvény szerint adósságot* ~ *i vkín* ítéletben/törvényben vkín követelést megnyer. 1570 Filstich Leorincz eo Bíróságában Erthe eleg Adossagat Kalmar Janos Torozkay gergelien terven zerent Az Theorweny azt Mwtatta Kalmar Janosnak hogj Marhaiabol vegyen Jgazat Kalmar Janos vagy Bochatta oztan az haznak Beochwltetesere vasos Theorwenye zerent[Feleký Horga Peter Byzonsagy .. Zwgoryan Kozta, Ezt vallya hogy Mykor polgar volt Nywlas Demeter Ideyebe. Az kor thwgya hogy horga peter Theorwen zerent Erthe (!) volt Demyenen heted fel forint adossagot, Es hogi hazahoz Ment volna az kenez Igazat venny semmy Marhayat ne(m) Talalta kibeol horga peternek megh fyzessen [Kv; i.h. 144b, 188] **törvényben* ~ *vkít* ítéletileg megnyer vkitől vmit. 1570: Aztalos peter, Vitez ferench Hoszw Jacob, Gallus Man, azt valliak hogy ez ely mwlt Ideoben hittak volt eoket hogi az Thorozkay hazat megh beochwlnék <eok> Oda Mentenek volna senkýt ott Nem Talaltak Es Mondanak hogy eok Nem Zoktak volna vgj beochwlnj Mykor otth Nínch az kye az eoreoksegh Mondanak Kolb es Koppány, My allunk erthe Mert my Theorwenbe Erthwk es haromszor felis kialtattwk [Kv; i.h. 150a] **véget* ~ *a. dönt/végez* (a szóban forgó dologban/ügyben). 1578 Az hus dolgat penig eo kegmeek e leowe gywlesbe akaryak el wegezny Egieb zwkseges dolgokkal (kik ekeidigis haladekba voltak:) egyetembe Kerik azert eo kegmeek Biro vramat hogy e Jeowe kedre gywchie be az varast esmegh, hogy effele halaztot dolgokba is weget Eryen eo kegmeek [Kv TanJk V/3. 170a]. — *b. döntést ér el* (a szóban forgó) dolgában. 1780 bölcs emlékezetiben lehet Nsgtoknak, miképpen és már hány rendben tiltott el bennünket az A. Jarai* Mlgs Possessoratus Havasaikan s Faluik Határain pénzen Vásárolt Erdeinkről; melly Sérmeinket Kárainkat, s munkánkban lett meg hátráltatásunkat a Felsőges Királyi Gubernium-n(a)k is egy néhányszor, a Tekintetes Tablának sokkal többször representaltunk alázatosan; de mind e' máj napig is az irt Mlgs Possessoratus potenssége s a mi impotensségünk miatt véget dolgunkban nem értünk [Torockó; TLev. 9/18. — *Az A.járán (TA) birtokló] **véget* ~ *vkivel megállapodik/egyezik vkivel*. 1573: Eleosser eo k. varosswl meg Ertettek Byro vra(m) es kyrál Byro vramnak Bezedeboul Mykeppen es Mennye Summaba ertek veget eo k. az feiedelemmel ... Rendeltek egy vonasra fl. 1 d 50 [Kv; TanJk V/3. 70b]. 1629 Hallotta(m) Fazakos Gaspártol hogj eo mindenkeppen veget ertt Borbely Gieörgiel, nem tartozik semmivel neki [Mv; MvLt 290. 169a]. 1670: Vidany Eöczem it hon ninczen, megh jöuen,

enis ueghere menuen jobban adhatójat adta, uagi nem, ha adhatójat adta, kigjelmednek maradgjon kezinel, ha penigh nem adhatója uolt, Vidany Vrammal, ueghet erek, s, kigjelmed(ne)k ertesere adom az dolgot [Ks 13. XV. Pekri Gábor lev.].

9. *ts vmi elér vmit*; a *ajunge/atinge* piná la; reichen, langen. 1776: Lovas Emberek Lovaiának a' szügyököt érte a víz [Nyárádsztlászló MT Sár.].

10. ~ *i vmivel beéri vmivel*, elég neki vmi; a se indetula, a se mul'tumi (cu ceva); sich begnügen. 1605 tudom hogy egy helyre f. 16. mas helyre f 10 Ados. Azt mo(n)da hogy ha eri velle Jo, s ha ne(m) erj egy keues bors s gyolcz, saphranyays vagio(n) [UszT 20/132 „Barbara cons. Agilis Balthasar(is) L(ite)rati In „Vduarhely” vall.]. 1607: mastolis kere negiedfel forintoth monda hogy tudom hogj ezuel is Nem erem hanem az hozzú Tanjanal valo darab feöldethis oda adom Hogiaj lukachnak Zalagon [i.h. 20/354 „Relicta Franciscj ozdj de ozdfulua” vall.].

Szk: a föld szűken ~ *i a föld szűken elég*. 1732 Ha Sellér szál a Faluban, a Falu között házat építhet magának .., de a Föld szűkön érven szakasztanak a többiebből [Budorló K; Told. 11/70].

11. (el)talál; a nimeri; treffen. 1644 Georeogh Thamas Ereossen kezdé az Cziakannial Csizar Andrasnet verny, Ahol Eri vala az Cziakani wtes uta(n) Mind le zakad vala az Czizar Andrasne Gereznaia [Mv MvLt 291. 430a]. 1747: egj Farkas Ignatus nevű egj fejszével utánnam hajtván csak az fel kötöt hajam csőgit éré, külömben ha a fejemet érte volna mindjárt meg holtam volna [Sztolna K; JHb 74]. XVIII. sz. köz. Acél Pálné Kondrát Annok f(atetur) mikor kilépém az ajton, ha késődtém volna a Golyobis engem ért volna [Imecsfva Hsz; HszjP]. 1766 annyira meg volt Tetőtől fogva talpig verve Sáfrános Palko Gábor, hogy a hol a pálca érte, mindenüt szederjes volt a Teste [Koronka MT; Told. 3a]. 1794: ragadván egy Cseber rudot, ... ugy vágott hozzája, hogy ha érte volna mingyárt meg holt volna valamellyik, de Horváték vissza rukolván el haladtak az ütéstől [Dés; DLt 1799. évi iratok közt]. 1838-1845 Béadó (és beálló:) ... játéknem, kiméretvén a kör egyet vagy többet abba beállítanak, a künnlevők rendre rájok ütnek labtával; ha érik, az ért jogosítva a künnlevők után hajtani, kit ér, a megv bé helyette s ha őt nem találják kiszabadul [MNYTK 107].

Szk: (üti/veri) ahol/ahon/akárhon ~ *i*. 1761 Sándor Mihály ... Kezdette ismét verni Takács Todort agyb(a) főb(e) a hun érte [Búzaamező SzD; Ks 17/LXXXIV. 41]. 1768 a Feleségít rutul rugdosta hasánál s a hon érte nem tekintvén nehézkes alapattyára [Tobias Salamont Feleségevel együtt ártatlanul meg verte a D(omi)nalis Biro ... ütven fejit egy szoval akár hon érte [Bukuresd H; Ks 113 Vegyes ir.]. 1801: testének minden részét, a hol érte a kard maroklattyával döfötte [Feltorja Hsz; HszjP] * (vágja) kit hol ~. 1655: urunk ... reája megyen bátorsággal és az ellenséget futóba ejti, a lővő-szerszámot elnyeri — melyet

mind ki sem lőhetett az ellenség, melyet aztán setétüléssig vágta és kergettek. Másod napon is utánna voltanak kit hol értek* a Dunáig [ETA I, 159 NSz. — *Alkalmassint ide értendő az előbbi mondatból a *vágták* állítmány].

12. kb. része van vmiben; a avea parte de ceva; an einer Sache Teil haben. Szk: *adó* ~i adórovatalban van része, adót vetnek rá; a fi impus cu dare; jn. besteuern, jm. Steuer auferlegen. 1599: Kowach Janos ket ado nem erte, mert ne(m) az varoson lakot [Kv; Szám. 7/I. 87] * *búsulás* ~i bú szakad rá; a-l cuprinde amărăciunea/tristețea; Gram/Kummer leiden. 1645 Törma Peter Vram megh igrte volt az falunak hogj az Teoruinyere rea megjen vellek eggiütt Neme-gjere, de ige(n) hirtelen busulás iruin eo keglmit, el kellett innét mennie [Kisbudak BN; BesztLt 20 Retteghj István m.pr.]. 1701 eo kglmek(ne)k mint Condivisionalis Attiafiak(na)k kevés jországok imitt amott lévén majd semmi hasznát sem véhetik, csak az sok utánna valo haszontalan jártatások s költsékek vagyón, ebben az gondos portiozas-bannis..., csak ottan ottan az sok busulas eri miatta [Cege SzD; Wass] * *eső* ~i eső veri; a fi bätut de ploii; von Regen gepeitscht/geschlagen werden. 1715 az Illyeni uton* levő Majorság földb(e) el vetett kölessét hogj nem Termet ezt az okát tudom mondani, hogj bé vetették rettenetes zapor esső érte, mely miatta a földb(e) verődvn, felette ritká(n) költ [Sárkány F; UtI.

Ilény (Fog-tól délre) felé vezető]. 1741 Ezen nemes Gyergyó széknek az idei terméketlenségeit mind ősz és tavasz gabonájával bő mértékben fel kell adni, úgy a mi kevés tavasz lett, azt is a hideg mind elvette és azt is a sok hó, eső ott a tél, semmi hasznát belőle nem vettünk [Gysz; SzO VII, 412. *A közlésben így!]. 1756: (A házat) Szükséges volna job fedél alá vetetni kívált a Bolt hajtásoknak kedviért, mivel ottan ottan esső érvén kételenítettnek a Boltajtások meg repedezni és nem sok időre egész ruinára menni [Branyicska H; JHb LXX/2. 23] * *gráciával* ~ kegyelemben részesít; a grația; jm. Gnade erzei-gen/erweisen. 1631 Hallotta(m) asztis szajabol Valaszutj Jstuanak egy nehany szor, hogj Kolos-uarratt halaira Sentenziaztatott, es ha gratiaual nem érték volna ugyan meghis eoltke uolna [Abrud-bánya; Törzs „Jo. Vayda jur. civ.” (35) vall.] * *hó* ~i (a gabonát) a hó megesi; a fi bätut de zăpezi; (Korn) vom Schnee überfallen/getroffen werden. 1741 (A gabonát) a sok hó, eső ott érvén, semmi hasznát* belőle nem vettünk [Gysz; SzO VII, 412. — *Előbb eső éri al. teljesebb szöve-ben így!] * *guta* ~i megüti a gutta, szélütés éri; a fi lovit de dambla, a-l lovi damblaua; vom Schlag getroffen werden. 1844 a' Doctor Iudenhoffert ujba érte a' gutta, de azért kártyázik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez] * *hóharmat* ~i meg-esi a dér; a fi bätut de brumă; vom Reif gestreift werden. 1790 a Törökbuzat a' hó harmat is érte ... azután a' jég essős rontotta, megis ki épült, hogj alkalmas Török buzák vannak [Sztréza-kercesora F; TL] * *kár* ~i kára lesz/van belőle,

kárt szenved; a suferi o pagubă; Schaden (er)-leiden. 1675/1688 u. Takarodas(na)k idein minden felü gabonak(na)k aratasara, be hordasara, az szenanak gyűjtetesire, őszve rakasara io üdöt valasz, hogj valami kár ne eryl, mert ha mi kar lesz benne, te fizeted meg s ha iovaiddal fel nem eryl, feieddel fizecz | Kár ez irantis ne erjen [Borb. I. Petki János ut. csíkcscsai jbrájához]. 1760 mondja meg a Törökök(ne)k mint hogj Falusbiro hire nélkül ország uttja mellé szálottak harmad napon tul el mennyenek onnét, mert ha valami kár éri őket a Falu m(e)g nem fizeti [Mezőrűcs TA; Ks. — *Értsd a török marhakereskedőknek]. 1785 Minémü haszon vételei vadnak ezen Helyységnek, és Határjanak? avagy ellenben minémü károk szokták közönségesen érní helységét, és Határját? [K; Tlev. 6/I. 9b] * *panasz* ~i vki felől panasz jut el hozzá vki felől; a-i ajunge la urechi o plingere despre cineva; eine Klage/Beschwerde über jn. hören. 1584 zabad az Biro ha panaz Iri feleölle

Teorwin zerint megis bwtetheti [Torda; DLt 212] * *panaszolkodás* ~i panasz jut fülébe; a-i ajunge la urechi o plingere; eine Klage über jn. hören. 1587 Towabba sok feolel érték panaszolkodások eo kglmeket varosul, Mynemeo zertelen Izonyw Tormezlasok (!) kezdettenek megj Indulnj feokeppen az Ifiusagtol (!) [Kv; TanJk I/1. 42] * *ragya* ~i megesi a ragya; a fi atins de mană/rugină; brandig/rostig werden. 1788 Ősz gabonák Buza a rogya érvén, mediocris termés* (!) remélneti [HSzj ragya al. — *A közlésben így!] * *szégyen* ~i szégyenben van része; a da peste o rușine; eine Schande erleben. 1812 mikor a mostani Feleségemhez akkor pedig mint Groffné frajához tapogattam (!)* tiltotta a Groff hogj a Léánnyal titkos szövetséget és társalkodást ne tartsok 's, kerüljem hogj szégyen ne érién jova-solván inkább a rendes és Törvényes szövetséget [Héderfája KK; IB. Varró György (29) grófi kocsis vall. — *Így! De nem elírás kapogattam h.?) * *veszedelem* ~i a-l ajunge o primejdie; von Gefahr getroffen werden. 1676/1681 (A majornénak) fog difficultas(an) adatni ha az eo gondviseletsege (!) miatt éri valami veszedelem az ollyaten apro marhat, kivalkeppen az étlenség miatt [Vh; VhU 657].

13. megér vmit; a apuca ceva, a ajunge ceva (in timpul vieții) erleben. 1581 En raitam nagioib gyalazat kissebseg soha nem esset hogj En fel-(seged)nek es az my meg holt kegielmes vrunknak Jambor Igazet hywe es zolgaia lewen Jllen gyalazatot kissebseget zemwedek az Jo vraktwl, kiwant volna hogj ez vrlisten az En hozzw Beteg-segemben ez vilagbol el veott volna hogj nem mint ezt Ernem es ebbe Jwssak [Gyf; Törzs. Szentpáli Kornis Mihály a fej-hez]. 1591 ig hogha Zylwasy Sophia aszjon azt erj eletebe(n) hogj az ket leyannak az Isten szerenczet parancsol Zowabol* ky hazasicza [Szava^b K; JHbT XIV 6. — *^aA település régies-nyj-ias alakja: Szova]. 1613 el mennek es megj latam az orath hath zynthe keth Orakor uagjo(n), megmondam

az Azonjnak es monda mjugjarast en Imar teob keth orathi ne(m) Erek ennel, merth halalomhoz közel uagjok [Nagysajó BN; JHbK XXIII/31]. 1625 monta Fabian Thamas. Megh vasik az papnak addegh foga s agjara mig az teoruennek veget eri; ezt teorueni kezdbe monta [Korond U; UstT 180d]. 1710 iőuő nyáron a ki azt eri szénát né(m) csinál [Újfalú (Kászón-); BCs]. 1711 ha az neveletlen Fiak legitima aetast nem érnek, és édes Annyokot illendő böcsületben nem tartanak, kesergetnék, illendő ház az lakásra, és az épületekből is illendő képpen excindáltassék, az jószággal edgyütt, az ő kglme életire [Altörja Hsz; Borb. Ij. 1712 ha ugian uram mar tavaszt erünk nem tudom miken szantassunk vétessunk mert az szekhez semmiben nem bizhatunk anyra el doglot az szégenség marhaja [Ksz; BCs]. 1739 szegény feleségem abortust pátialt. Az gyermek keresztséget ért, s még uttana fél órát élt [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1786 küldök ez uttal két melyesztet Ludat ., egy vékányi Almat. 20 körtvélyt, 90 pisztrangot, kívánom költthesse Nsgtok jo egészség(en) ., meg áldván Isten Nsgtokot minnyájon minden némű áldomásaival, jo egészség, s adjon Isten még valaha jo napokat érniek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1794 A Szegen Öreg Sombori Uram is ha mind ugy (igy!) mint a heten volt nehezen éri Karácson [Szilágycséh; IB. Fogarasi István lev.]. 1801: az karácsoni Innepeket, s ugy az Ujj esztendőt is Appercaljuk, s kívánnjuk, hogy engedye az Isten sok és számokot Contentumod szerént érni, és tölteti [Kóród KK; Ks 68. 49. 41 gr. Kornis Gáspár lev.].

Szk: egy órát nem ~ egy óra sem telik el, egy órában sem telik. 1602: Toteory Jstwan vallya my onnet el leowen egy orat nem eert tehat esmet erettem keolde az az azzany [Kv; Tjk VI/1. 565] *emberkört ~ felnőt korb jut, felnő. 1598/1635 (Fiam) ha az en megh neuezet, gyermekimet meg haboritana, es az en mostani Testamentumommal megh nem elegendnek, azis az f. 200 ft neki megh ne adassek, hane(m) gyermekire maradgio(n), de azis ugy, hogy ezek az en hattam Tutorok megh tarciak, es mikor az gyermeki emberkort érnek, akkor adgiak megh nekik [Mv; MvLt APol. I. 68]. 1600: Az my keusessem nekem megh marad Azokrul az kijnek en Ados volta(m), Azokra hagiom Tütornak es gonduisselonak az en io Akaro Sogor vramath Janos Kouaczoth ., az germekek keth rizyth kezéhez vegje, es gongiatth visselye, mynd Adig, mig az vristen Jltety, es az Aruak Ember korth Jrnek [? Kv; RDL I. 70]. 1645/1646 az miulta én emberkort értem, mind azt hallotta(m), hogi Brata, Stanisai* hatar volna [Bukuresd H; JHb XXXVII/1. *Sztanizsához (H) tartozó]. 1722: ha valamely magtalan ember vagj más pazérlo Jobbágj, magtalanságát látva, . el idegenitené földét; Az olljanok Fiai viszsza telepedvén vagj ember kört érvén, vagj ahöz közele valo vérek viszsza vehessék az el zálagasitot föld(ne)k felét [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1831: Az olta, hogy

emberkort értem, melynek már 50 Esztendeje [Dés; DLt 56]. 1839 én a' miolta ember kort értem mindég a' Nemes Birák közt vagyok [Érkává Sz; Borb. II Nyisztor György (65) nemesek hadnagya, görög egyesült vallású vall.] *embernyomot ~ vele egy emberöltőig megéri vele. 1573 Margit Kalliai peterne, Azt vallya hogi otth volt az Menegzeobe mykor Aztalos leorinch ely atta Mwstoha leaniat Kcomies gerginek hallotta az Annyatwl azt Monta hogy Im Annye rwhazatot parta Eowet adak Neky hogi Ember Nio-mot Er vele [Kv; Tjk III/3. 193] *ért kort ~ felnőt korb jut, felnő. 1865 Azon esetben ha Antos Klára kedves unokám meg halna, mielőtt ért kort érne, száljon minden . . hagyományozott vagyon egy harmad részbe kedves unokám Gr. Teleki Annára [Kv Végr.] * (ha) Isten adja ~ nie ha Isten után megéri. 1640: az Füziesiek* az szokas szerent oztottanak földeket, nekemis attanak mind eőzi es Tauazi vetemennék valo földeket, s kender földetis, az mellet en az el mult eőszeon megh szantattam egiszer e' vegre, hogi ha Isten tauazt adna ernem, akkor ismegh megh szanthassam es kender maggal be vetessem [SzJk 49. *Ördöngösfüzes (SzD)]. 1659 Az Maroson penig az ekkédig valókon kívül több portus ne engedtessek, mely mostani constitutionk duráljon két esztendők alatt, isten azt adván érünk, amit akkor országh fogunk végezni, az akkori időnek alkalmatossága mutatja meg [EOE XII, 224 egy-i végzés]. 1721 talán kigyelmedis be fog júni ha Isten aszt agya érünk [Csapó KK; Berz. 17. XII]. 1726: hozass Brassobol, Puska port, s Srétet, mivel Isten azt adván ernem, ha le megyek, oda alá vadászok [Szentgyörgy Cs; Ap. 1 Apot Péter feleségéhez] * házassításnak idejét ~ i eladósorba jut. 1604: az fozagh haznabul . . a' tutor huz forinth adgion az Aruanak ruhazattiaira migh kezkened ala kél, ha pedigh hazasitnasnak idejet erj, az Tutor a' fozagh haznabul a' menjere illendeo viselljen gondot rah [UstT 20/128] * házasságot ~ kb. a házasság révébe jut. 1591 ha penig Zyluai Sophia előb meg halna hog' nem mynt az ket leyanj hazassagot Jrne, tahat az ket leyannak Tutora a' ky lenne vgya(n) byrhassa Zowatt* az leyanyoknak ky hazasitasaig [Szvaz* K; JHbK XIV. 6. — *^bOlv. Szova, a település nevének régies-nyj-ias alakja]. 1643: az Vr Jsten Atyai kegljmebeol az nagjobiknak Borbaranak szerencset paranczoluan, hazassagot engedet erni [Kv; RDL I. 131] * mit ad Isten ~ nie mit ad Isten, mit kell megérnie. 1696: Megh látom mitt ad I(ste)n érnem [Mv; Berz. 17. XII/36] * nem ~ harmadnapot a. nem telik bele három nap. 1584 Sophia Zekeres Gergelme vallya Ezt hallottam Jsac peterteől olylat cheleked(m) Neste kwrwa Ne(m) er harmad napot hogy meg Banod [Kv; Tjk IV/1. 208]. 1639: az en fiam Girko fertelmes rutul megh szidogatta vala ezt az Kallajnet, s nem ere harmad napot ugi megh teőrsőlek az boszorkanikok hogy egy niomra sem mehetet [Mv; MvLt 291. 189a]. 1641: hallam azt Kereztuor(n) lako Kis Araniaz

Georgyneteől hogy monda nem ir harmad napot hogj el vagtak az eöczjemnek az kis Ujat de nem ir harmad napot bizony megli nittiak* [Sajókeresztúr SzD; BfR „Kissebik Szaz Janosne” (40) jö vall. — *Ez az alak meg a másik lehetséges *uittiak* kettős olvasata (nyitják v. újítják) közül mindenik nehezen értelmezhető szöveget ad]. — b. nincs harmadnapja, harmadnapja sincs. 1641 nem ir harmad napot hogj el vagtak az eöczjemnek az kis Ujat [uo.; i.h. — A teljesebb szöveg. előbb a. al.] * *szabadságot* ~. 1753 valaki magát fel nem irattya, s melléje nem ál, soha szabadságot nem ér [Maksa Hsz; Wlt J. Teleki (54) ns vall.] * *vmilyen napokat* ~ vmilyen napokra virrad. 1738 Bizodalmas Angyam Aszszonyomnak Atyafiuságos köteles szolgálatom ajánlása mellett, . idvességes Husvétii napokat érni lása kivanok [Nsz; Told. Fasc. 24]. 1832: talám már jobb napokat érünk [Zsibó Sz; Wlt Kelemen Benjámin lev.]. 1785 Itt ezen a földön igen meg félemltet a nép bajos napokat értünk. Isten tudja mikor látunk jo napokat [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.] * *végét alig* ~ *i* alig győzi kívánni a végét. 1782 azakat mi Cselédekül kezünk hordattuk el, de az annyit volt hogj végít alig érjük vala [Mv; DLev. 4. XXXVI] * *végét nem* ~ *i* *vminek* 1632 monda Szakolczaine Peltotinak en el untam jmmar uarni, az te sok hazugságnak en ueget nem ere(m) [Mv MvLt 290. 93b].

14. vmeddig terjed; a se întinde, a ajunge (pină undeva); reichen, langen. 1584 vala Mas gyermekemis kynec a' laba(n) vyanak eg kis wtes miat el esek az keörnie Es valamj lele zegenek a' labat de megli tekeredet es fel all az Nagy laba vya. A feoldet Ne(m) ery [Kv Tjk IV/1. 279]. 1633: (A harcra) oli igen nagi uala hogi tarso(m) mikor az Vallara nõtte az foldet erte az farka, söt az Vizbenis ugi be rantotta uala hogi ha ot ne(m) leszek uala mellette az tarso(m)nak ugi oda õle uala az harcra otet, ugia(n) elig uohata(m)* ki az tarsomat az Vizbeól [Mv; MvLt 290. 120a. — *Tollvétség *uonhata(m)* (olv. vonhatám) h.]. 1736: Az uraknak első főrendeknek az pompára való mentéjük hosszú volt, annak négy hosszú szélyes galléra, hogy majd az háta közepit érte | az tartója is az hámnak kótél volt ..., az szemein alól az lónak nagy szívforma bőr, az ki majd az orráig ért [MetTr 350—1. 367]. 1751 csak a hó igazán irom terdig ér, alotta az Sár micodas maga az Mgos Ur még gondolhattya [Abosfva KK; Ks 83]. 1771: a viz ... az Silip Szellyit éri nem hogy még be buhatnám az silip alá [Ádamos KK; JHb XX/12.]

15. talál; a găsi finden, (an)treffen. 1577 kis galambfalvy kende Miklos feiedelem Jobagia eszt felele, mikor en ot timafaluaba szolgálok wala akoris menttem oda erdőbe . de ha tul mentem beszeg akor ha ot ertek be wittek az bet falwyak [UszT]. 1589/1590 Am fatealtassa eleozor Azzonionatt ha Inmar Mester vramatt ide hozatta, magha keozelb erthe volna az Conuentt [Méhes TA; Wass]. 1606: megj ezek felet

hint uolt ket bizonisagot az hiuatal az egiket ho(n) ne(m) erte az masik el ne(m) ieohetet [UszT 20/141]. 1618: az én uram azt vélén, hogy a főkövetet itt nem érik véle* . meggondolván, hogy eddig elindulhatott az főkövet, úgy csinálta az levélnek az másat az én levelembé [BTN 109—10. — *A levéllel]. 1668 Desen lako Szűcz Janos, Mostan az mi kegyelmes urunk ű Naga Desi Aknajan livo Maglassa, Annor(um) 40 fat(e)-t(ur) Magam petrik Janost nem irtem, ott mikor engem oda valo Ispansagra allattanak [Dés; Ks 9/XXXIII]. 1751 it érvén az boros Szekeret látván meg nyomorodásakat az Abasfalvi Jösszágból disponaltam az Sz Demeteriek(ne)k vantató Segitseget [Abosfva KK; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. 1775 azon Verő ab olim Nehai Tit. Thorotzkai János Ur részére birattatott 's vámolttatott, 's a' Mlgs Familia közt celebrált Divisiok ott érték, confirmáltak, örökösítették [Torockó; Bosla]. 1791 itt értem N. Nagjobb Kálmán Mihaljné Anyosom Aszszont aki Testvér Atyafi lévén Sz. Ersebethi Majzos János urammal Fiatfalvára hozánk sok izben jött és itt a N. Anjosommal Atjafisagason mint attjafijaval beszélgett [Usz; Borb. II „Juditha Menjhárt consors quondam Michaelis Kalmány senioris ex Fiatfalva” (78) vall.]. 1813 a' veszekedő helljre jutván még ott erém (!) a' meg verettetett Exponens Aszszonyt [Dés; DLT 162]. 1844 jo hogy nem az utba ért, mert életembe került volna [Kv Pk 6 Pákei Krisztina lev.].

Szk: *elevenségben* ~ *vkít* életben talál vkít. 1789 Szent Lélekről* olyan hírt hozának hogy az öreg Báro Apor Josef Ur halálán van, elevenségbe nem érik [Altörja Hsz, HSzJP. *Hsz] * *a tilalom peres földben* ~ *vkít* vkít a tilalmazás per alatt álló föld birtokában talál. 1580 u. mikoron a Tilalom tegedett abban ért az Peres földben mikor ot zantottal volna ekkeddel es tiltottanak tegedett három Teörwinnyel az eggik Ekewel meg nem allottal hanem Mind vegig kj mentel az földnek vigire, tudoman Tetel Mellett elsozör ebben varok Teorvint ezt lattatom meg [UszT] * *vhol/vminek birtokdában* ~ *vkít*. 1724 En az utrumban fel tött kö köből Uczai házban az örög Jérémiást értem [Ne; DobLev. I/106. 6b].

Sz: *vacsorán* ~ *i* Istent kb. vacsora tájig meghal. 1573 Gemes Anna Semy (!) Iacabue vallya hogy harmad Nap az vtan hogi Kerezturey petert megh vagdaltak volna Megien oda eohozza az zolgalo Ersebet, Mond eo neky ... Am az essekwrwafy kerestury peter Mezytelen háromsoris Ieot egy Eyzlen Ream, De byzon vgy chelekettek vele hogi talám vachoran Ery Istent [Kv; Tjk III/3. 50].

16. tapasztal vmit, tanúja vminek, megél vmit; a fi martor al unui eveniment/lucru, a apuca; erfahren/leben. 1653 (Az események sora) a mint egyik kalendáriumban vagyon, a másikban különben vagyon; söt még az kézírásban is — a mit értem benne és jól tudom mint volt — abban is látok olyakat, hogy hibásan írták, melyet ha

Isten segitt ide alább meg fogom jobbitani [ETA I, 41 NSz]. 1777 ezek* az mi határunknak az jegyei, ezeket értük ezeket hallottuk, eddig ezek-kelis tartottuk [Celna AP; EHA. — Szabás Opra (36) j b vall. — *Egy másik r. j b vall-ban ezek a jegyek vannak a mmi (!) határunk szeliben mellyek <meg> választtyák a más határoktól]. 1724 itt két nap ejjel nappal volt az nagy égi haboru .. az estve penig oljan szél, es csapo esső villanlas (!) volt itt regen oljant nem ertem [Nyujtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1784 Alázatos kötelességem szerint kívántom Nsgtokat az ide le folyo dolgokrol tudositani leg nevezetesebben pedig erről a hosszas térlől melyet emberi nyom nem ért ezen a földön hogy a Juhok ilyen idő táj(b)an még szenát egyenek [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1833: olly dühös pusztító Zivar (!) volt a milyent életemben meg tsak egyszer ertem [Marosludas TA; KfMiss.].

17. kb. lát, tapasztal; a vedea/constata; sehen, erfahren. 1585 Lengielfalwi Janchio Janos loffew eszt feleli Monda Mihál deak az Jobbagnak . En azt er(tem) hogy itt az zekeliek kezozott ha ket hold feold az Nemes ember(e) tahat az harmadik paraszt embere, ha ket hold az paraszt harmadik az Nemese [USzT]. 1670 Soha Szolgahírot illyent nem értünk ebb(en) a jóság(b)an), a'ki bennünket így huzzo(n) vonnyo(n) s bös-telenitss [Bodok Hsz; BLt]. 1774 Soha nem értem hogy Sem egygyik Sem másik Ó Natt-ságok közül vagy egygyiket vagy a' másikat kívánta volna azon Erdőnek birasabann akadallyazni [Kük.; LLt 47. F. 8].

18. vhol vkit/vmit ottér; a gási/afla; (vor)-finden. 1590/1593 Az zamos foliasatis tul Irte az fwzeken, feredettis ot az zamosban, ahol most zaraz, mert Christoff vram ide zorította rolla az vizet ez peres zygettire [Szásznyires SzD; Ks]. 1667 Chyeffei Laszlo V a' Kádár Ferencz háza mellett valo darab pusztát bekerteltette, marha Akolnak Chyeffei Lazlo V számára marha aklot érte(tem) ott [Noszoly SzD; Ks 41. E. 16]. 1741 az Legeni és Gyekei Határok között emelt régi Határ követ .. érte volna még irásos lett volna az köű, de ki vetetteké onnat, vagj csak el nyomult az földben azt nem tudhattuk [Légen K; Ks K. 73]. 1756 Az elé számlált Csáki rész Portiokban Sohultis Nemes Udvarházat nem értünk, se nem hallottunk [Liget MT; JHbK XX/23]. 1758 itten pedig az Üvernek Eszokrol valo felin Nagy Nyárás erdőt értem közönséges erdőt [Ditró Cs; EHA, GyHn 30]. 1770 Az utrizált Malmat ott értem, az én ertemre fundamentumából uj tőzvékkel hogy ujitatták nem értem [Dombó KK; JHb LXVII/146]. 1787 a Nagy Erdőben nagy derék fákat értem [M.király-fva KK LLt 24/25]. 1813: Ezen egész Hellyet fel fogva de szép fiatalos erdőnek értem az előtt mintegy 14 esztendőkel [F.berekszó Sz; BfR III 12/9 Moldován Gábor (60) zs vall.]. 1855 ezen jóságokat még néhai Vajka Mihálynak is birodalmába értük [Szentsimon Cs; Hr].

19. (még) életben ért vkit; a cunoscut/a-pucut pe cineva (in via); j d. noch im Leben erlebt/gekannt. 1703: er(tem) Tibodi Isákok aszt is tudom hogy a' Templomban Temeték és a zászlojat emlékezetre sinorral fel kötték vala ot álla sokaig a Templomban [Kőrispatak U; Pf]. 1736 Ertem magam is becsületes kálvinista nemes embereket, az kik az catholica iskolában tanoltanak [MetTr 422]. 1765 egy küsdöd öreg embertis értem [Kissolyos U; Márkos lev.].

Szk: életben ~te. 1753 Ertük életben Nehai Csáki Laszlot az oregetis a fiat Iffiu Laszlotis tudgyuk az Ezeres kapitánt hogy Hadadban holt meg [Nagyalmás K; JHb XXX/9 Stephanus Szabo (66) és Stephanus Andras alias Varga (70) vall.]. 1783 Ezek(ne)k edes Atyokat a Tanú életben érte é? vagy pedig bizonyos hallomásból mitsoda Characterü Ember(ne)k tudja len(n)i? [KSz; Borb. II vk] * ~te és ismerte. 1753: A Nehai öreg Csaki Laszlotis értük, esmértük, en Varró Juon Inassais voltam [Szurduk SzD; JHb XXX/9 Varró Juon (85) j b és Katroncza (!) Simon (80) j b vall.]. 1765: Az Exponensnek edes Anyját értem s ismértem [Kissolyos U; Márkos lev.]. 1777 A kérdőb(en) ki tett Néhai Nemes Etzken András értem és jol ismértem [Albis Hsz; BLev. Vall. 8]. 1791 Az Exponens Baktsi Sigmond Miklos, és Elek Uraimékat ismértem Sigmondnak az Attya István Miklosnak György, Eleknek Ádám, ezeket is értem és ismértem [Borb. II „Adamus Baktsi de Albis” (66) vall.].

20. vkit vminek/vmilyen helyzetben levőnek tudott (amióta eszt tudja); asa l-a apucat de cind se stie; jn. in irgendeiner Lage befindlich gekannt (solang er denken kann). 1777 Etzken András Albisi Öss, gyökeres Lakosnak, Nemes embernek, és Nemesi szabadsággal előnek értem Procurator is volt Nemes Kézdí Székben [Albis Hsz; BLev. Vall. 3].

Szk: amint ~te ahogy az ő idejében volt. 1800: En a' Morján irtásától a' Szamosig járó Határozásait a' Kőddi és Keletzei* őszve rugó Határoknak a' mint értem, és tudtam elé mondtam [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Morár Maftyé (75) vall. Vérvölgyi Bányai János kezével. — *Benedekfalvával Kelence északról, Kőd délről tőszomszédos település] * ~te (azt), hogy úgy volt az ő idejében, hogy ... 1631 Ertem aszt hogy Bradi Janos biria uala aszt az Veres patak torokbeli eoreokseget az kit most Valasz utj Istua(n) bir [Abrudbánya; Törzs. Petrus Laza (62) vall.]. 1736: Ertem hogy az nemes asszonyokon kívül nem volt három falusi asszonynak mentéje, azoknak is brassai posztóból, bárány bőrrrel bérelve s prémezve [MetTr 345] * ~te, mikor akkoriban már élt, amikor ... 1744: Tudom hogy egy Sessio volt Quondám, értem mikor fel hasagatták az attyafiaik [Koronka MT; Told. 14/11]. 1762 értemis mikor olly nagj nados és tos hely volt hogj még az ellenség előtt is el lehetett volna buni benne [Méra K; EHA] * így ~t vmit illyennek tapasztalt vmit, amióta eszt tudja. 1715:

(A) Határ a Pojana Szpinuluj nevű helyénél, én is így értem hogj éltek örökké a n. nagj Gorbai Lakosok is [Csákgigorbó, SzD; EMLt Vamos Mihály (60) vall.]. 1729 ezen erdösebb s fűzeseb helyet miolta én fel cseperette(m) így erte(m) [Kancapataka*; JHb I/19. — "Eltűnt település Csokmány (SzD) táján]. 1776 ha nem több vagy onnegyven esztendeje miolta ezen utrizált erdő az Expns Aszszony és Praedecessori által bíratik Mi ifjakul birodalmat azon erdőnek, így értük, és nem tudjuk hogj valaki ezen erdőnek birodalmában háborgatta volna az Expns Aszszonyt [Gyulatelke K; Szentk. 3 r. tanú vall.]. * mikor ~ni kezdte amikor tudni kezdett róla. 1804 mi mikor érni kezdettük edgy Nagy Dosa Mihály nevezetű ember kezdette birni azon Malmot [Makfa MT DLev. 5]. * mikor ~te amikor (annak idején) ott érte 1726 Mikor értem azt a Tot igen nádos Saros hely volt Senki Sem kaszált [A.detrehem TA; Born. IX. 5 Tonya Péter (60) vb vall.]. * mindörökké ott ~te mindig ott tudta/látta. 1744 Josef Mihály Vr a maga Falu szerin kül valo Tanorokjában most házat csinál, egy kis ház is van ot mellyet regen csináltak oda, .. én mind örökké ot értem [Koronka MT Told. 14/11]. * nem ~te u. nem látta (mivel nem az ő idejében volt). 1600 Ez a tanorok Albert Janose wolt, ki egy wolt Mihaly Ambrus apiawal Gyebörgyffi Janos Mihallial de en azt a foglalast mikor Peter Gereb el foglalta theöllek ne(m) er-tem, az előtt wolt [UsztT 15/51 „Gál András, Betlenfaluy” (70) vall.]. 1736 Nem értem, de hallottam régi emberektől | Nem akarom elmu-latni azt is, hogy, noha nem értem, de hallottam az régi emberektől, hogy mikor valamely leányos házhoz leánynéző ment, tyüktojást főztek s az legény eleiben tették [MetTr 376–8]. 1770 Az utrizált Malmat ott értem, az én értemre funda-mentumából uj tőzvékekkel hogj ujitatták nem értem [Dombó KK; JHb LXVII/142]. 1777: Azt hallattam hogj a Bűdospatak foljamatnál fel felé lenne valamelly La Kolib nevezetű hely, de én Kalljibákat nem értem azon a helljen [Rév-d körtvélyes SzD; TL. „prov. Turde Sziméon” (77) vall.]. 1801 ezen helyeknek Sem oldalán, Sem Derekán, Sem bütűjén utat nem értem, nem tudok [Kökös Hsz; Kp IV. 297]. — b. nem ismerte (mivel nem voltak kortársak). 1745: Szegedi Istvánt nem értem s nem ismértem [Dés; Hr 1/12]. — c. nem élt abban időben. 1780 ha szintén magok nem értékis, de rész szerént elejektől hallották s abból tudják Hogj Gyorkapataka” egész helység 12. Antiqua Sessiokból állott légyen [BSz; JHbK LIV/25. 23. — "Gyorkapataka SzD]. * nem ~te azokat a régi időket azokban a régi időkbén még nem élt. 1778 minthogy azokott a régi időket nem értem Atyáimtol és más régi örög emberektől valo hallomásból és értekezésből tudok ennyit vallani [Forbó AF BK sub nr. 908 Bonka Gávrailla (40) vall.].

21. Csak múlt időben: régtől fogva vmit vmi-lyennek tud; a şti/apuca ceva intr-un fel de multă vreme; seit langem eine Sache als unverändert

kennen. 1753 Pusztá Szent Mihályt* pr(ac)dium-nakis értem már Circit(er) tizenhat esztendeje a miolta meg últek [Dés; JHb XXX/9 Emericus Cziko de Csik Mindszent (62) vall. — "Később A.szentmihály TA]. 1772 az utrizált Erdő mely-lyik Falu Határához tartozzék, minthogy én azt közösnek értem, és mint a Bádokiak, mint pedig az Dobokaiak egy aránt éltek, meg mondani nem tudom [Doboka; Mk III. XVII/82].

22. felér vkivel, fogható vkihez; a fi egal cu cineva, a egala pe cineva; jml. gleichkommen. 1584 Borbely Demeter vallia kezdte azt mondani varga Mihaly, Michodak vattok thy Borbeliok Menyen vattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eo oly ereős zerzamokat chinal, ha az vasat bele tennedis, egy oraygh semmię leszen benne [Kv; Tjk IV/1. 274].

23. (értékben) fel/élér vmit; a fi egal cu ceva, a echivala cu ceva; einer Sache wert sein/gleich-kommen, etw. aufwiegen. 1599 latwa(n) azt hogj az haz Nem eryl Az Summakat*, vgy Intezeok hogj Mindenkinék kel twrny a karba(n), Mint hogj egiebwitis az wdobe(n) sok helieke(n) így c(on)tentalyak vala az Credotorokat (!) It az warasson, a hun az adossagh teob wolt az facultas-nal [Kv Tjk VI/1. 354a. — "Ti. az adósságok összegét]. 1766 hathatos szoval felelenek az Ex-ponens Aszszony ő Nga emberei mi nem Repella-hunk hanem hívjuk klmeketet jőjjenek hadd mutaa-sunk az Faluban Ház helyet az ha nem éri a klmek-praetensioját a mezőnis adunk kaszálot s szánto földet míg klmeket kíványa [Záh TA; Mk V VII/13 14 r. tanú vall.].

Szk: nem ~i pénzével nem éri fel pénzével, nincs annyi pénze, nincs annyija. 1585 Hagione. Az Seowenre leowe, es monda* Lassatok meg, lassatok megh, Megh fizetem Enis, ha penzemmel Nem ęrem beochwltetek [Kv Tjk IV/1. 499. — "A szomszédban a maga okozta esetleges kárt becsüldőknek]. 1635 (A mentét) veue megh Gergely Pap, praedikator ura(m), az felesagetol, seot megh en attám vala az praedikatornak Num. f 1. hogj ne(m) erte vala penzenel az mikor megh veue [Backamadaras/Mv MvLt 291. 37a].

24. vmely értéke van, vmennyit érő; a avea valoare a valora; Wert haben. 1572 Sofia lengel Janosne Azt vallia hogj Mond peter deak No Io fiam Ennyet sem ket Annyet myt Ez Erne hanem Tyz Annyet is vary En teolem helyeben [Kv; Tjk III/3. 46]. 1574 Igere my eleottwnk Elek wram horwatt gergelynek egy tyz forint ereo parypat mely ha tyz forintott nem erneys az felytt penzw megly aggya Elek wram horwatt gergelynek [Somlyó Sz; WLT]. 1593 Zilagi Janos vallia, mikor minket az Eottues Orban haza bechwilleni huanak egineha-n, kilencz zaz forintot emlegetnek vala eleo-zeor hogi erne vegre minthogy attiafiak keozeot vala az bechw, het zaz forintra kezdwk intezni [Kv Tjk V/1. 388]. 1602 Farczadban nywelek ńala Istúa(n) vrammal, teőbbi keozt egi zokniat weón ki sarga ziny zeöld saiat, monda hogi el adna, megh nezelem, En 14 forintra intezem hogj

érne [UszT 16/21 „Ambrosius Zabo de Vduarhely” ub vall.]. 1623 Fogarasban az pattantiusek hazatt bwcchiultesse megh. Mingiarast mytt Err mwn-keött tudosyczyon feleölle, mert megh akaryuk venny [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.] az haz most többet érne hogy nem mint akkor az mikor meg vettek. miuel az hazat Eppitettek [Kv; RDI, I. 121]. 1651: Egy eöreg Derekalj hatatla(n) f. 2d. — Egj vankos kett fevaliok hatatla(n) ernek f. 1 d 50 [Kv; i.h. 28]. 1699 a' Barany Hus Csetertyenek a' leg Jovat és kővérét adgyak a' Meszarosok es hentesek per. den.//12 az alab valot adgyak a' mit ér jo lelkek esmereti szerint proportionaliter [Dés; Jk]. 1746 az denominalt Executorok ő kgl(ne)k eleibe intra 8vum reportallya hitlesen az Debitor hogy az meg tiltatott lova az meg tiltaskor mit ért volna [Torda; Tjk III. 59]. 1764: A szekér viseltesetske lévén nem ért volna többet valami tizenhárom tizenegy forintoknál [Udvarfva MT; Told. 44/26]. 1775/1781: mennyi Török buza, Zab, és egyéb akármiféle Gabona szokott Teremni, és azok mit érnek közönséges Vásár szerint? [H; JHb LXXI/3. 348 vk]. 1796: magának is akkora Szőlő hegyet fogott hogy azon particulaja az egész el adott földnél többet ér [Lukafva MT; DLev. 3. XXV. 4]. 1824 Szarvas marhák, sertések voltak, de akkorba mit értek volna, azt sem tudom [Szentdemeter U; Told. 40]. 1841 Ezen vitzinált föld Kevesebet ér az Illyés András adta földnél [Bözöd U; Borb. II]. 1846 minden épületek fái tsak venitzébe pálinka főzni értek valamit egyébre nem — arra is keveset [Havadtó MT; TSb 49]. — L. még ETA I, 34.

Szk: nem sokat ~. 1586 Judit Budaj peterne vallia ez orsoliat Enfedre vym vele(m) Egkor el hagia hiremnelkw ... ladaiatis el vitte vala oda Menek, es fel nittata ladayat, ot az eu Inason es egy sahos ruhait (ky hitua(n) vala:) talala megh es fel singh vasznotis lelek megh, kyt el vit volt, de ezek Nem sokat ertenek mindis [Kv; Tjk IV/1. 570] * semmit ~ semmi, semmiség. 1717 az kitől értette(m) költ az az hir, eppen csak ram valo haragjából hallom hogj besteleniteni akarna, de annak hamiskodása semmit ér [Kv; Ks 96 Biró Mojzes lev.]. 1761 Baro Josika Imreh Ur ő Nga . latván az maga Nyillyát azt mondá nekem Semmi ez, ez csak bakatella azt mondotta ő Nga hogj nagyon meg csalatott volna, mind azáltal az a nyil huzás sem(m)it ér, csak bakatella [Branyicska H; JHb XXXV/46. 8. 17] * semmit sem ~ a. semmi haszna. 1653 Voltanak Nyárádtónél ugyan valami nyomorult székeleyek, ... úgy hiszem hogy volt két száz szokmányos széke ly — de a semmit sem ért. Utánok menének ugyan, de kevesen Ernyeí Mosa Gergely beléjek is kapott ugyan, de amazok hátra válogatták a javát a legényeknek, és a prédát elől vitték, és úgy mentenek [ETA I, 70 NSz]. — b. semmi foganatja. 1813 ezen engedetlensége mián kéntelenitetett osztán más Eszközre fokadni látván, hogy szép intő szova semmit sem ér [Dés;

DLt 56/1814] * semmit sem ~ az ember vmi nélkül semmi az ember vmi nélkül. 1794: Én tavul létomben is tsak arra Kérem hogy semmit el ne mulasson az Egességének meg szerzésiben mert semmit sem ér az Ember annélkül, és most is próbálom [Kv; IB. Sándor István lev.]. * sokat ~. 1654: Jm Edes Fia(m) küldötte(m) egy oruossagos keüet, mely bizony igen sokat érne, kérlek Edes fia(m) az J(ste)nért el ne ueszeseték vagy teörjetek, mért az en kezesegrem adta ide Betthlen Ferenczre Nénéd [Cyf; BesztLt Kallai Susana tollbamondott lev.]. 1789 Nem el hiszem (így!) hogy Nagodnak teljes contentuma lehessen ebbe a székely asszony gazdasszonyságában, mert ha a kezeis olyan lenne mint a nyelve, úgy sokat érne de el hiszem hogy a székely asszonyoknak tsak a Salakja és mint hogy tsak kofasággal kereste kenyerét, egyeben nem törte fejít, szereti a jól lakást, és az italbéli hig áldozatot pere puttystol egygyüt [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * többet ~ előtte vmi, mint becsesebb neki vmi, mint ... 1752: minthogy penig előtte egy paraszt ember informatioja többet ér egy emberséges Nemes ember attestatiojánál, lássa eo kglme [O.csesztve AF; Ks 83 St. Weegh de Kobor lev.].

Sz: a kiskörmét sem ~i. 1653 Meszaros Peternekis az bestye lelek kurua fianak kurua az Anyya ., Vas Daniel vr(am) olyan ezernél ktlőmb ember, csak az kis körmét sem érte volna Meszaros Peter [Ne; KemLev. 1394 Michael Feoldesi (30) ns vall.]. * egy barabolyt nem ~ egy fabatkát sem ér. 1674 Egy barabolt nem ér* [MNy XVII, 23 Bánffy Dénes Teleki Mihályhoz. — *Ti. a levél.]. * egy pénzt sem ~. 1593: eg pinzt sem irne az Na(gyságod) keozinkbe rendelt limitatioja [Dés. DLt 241] * nem ~ egy garast. 1761 arra a Migos Principalis Uram eő Nga aszt Monda, ne kapjon kend affele bacatella dolgokban difficultast á lancz teremttet (!) hiszem mind sem ér egj garast* [Branyicska H; JHb XXXV/45. 7. — *Valami hasadt fazakakra von. nyil.]. * nem ~ egy hagy-mát. 1800 k.: Régi Levél ugyan ez, de ma nem ér egy hagy-mát. Servit pro historica notitia [JHb XLIII/33].

25. megér vmennyit; a prețui/valora; wert sein. 1569 Bachy Peter adoth wolth halath kyth az vraym kyldtek wolth forgach ferencznek es gwlassy-nenek (!) es az vraym czedulath nem atanak wolth Nekje az hal Jerth (!) volna f 4 My penyg az adobwl fizetenk Nekye f 3 d — az egyj foryn-toth megh engedeth (így!) [Kv; Szám. 1/XIII. 252]. 1593: az tehen egy kormos zabasu zeoke wala, Az kít meg wagatottth seott illyen zotis szolt, ha zaz forintott yrnfs meg wagattia, chiak teolthesse bwzwyath [UszT]. 1600: Azon kiwol teob keresetönkis illie(n) wagy(n) az Alperesen, het zalonnat minden aprolekiawal eggieött, mely zalonnak ertek volna ket ket forintot [i.h. 15/53]. 1768 A nevezet Isten haragja le szálván egy Csere bornából rakott ... Házára és kamarára, mely langot vetvén aztott meg emésztetette, ért volna Rf 15 [Zalán Hsz; HSzjP]. 1823: 1821-ben

Áldozótól fogva elhordott* Aszszu szilvát 5 vékát vékája ért Rf. 2 [Pirtosváralja U Borb. II lel-kész feljegyzése. — *Ti. a tolvaj].

◇ Sz: özvegyet és árvať a szél jobban ~i. 1820 köz mondás hogy az özvegyet és árvať a' Szél jobban éri, ezen és minden tekintetre nézve . egyetlen egy kisdéd árvátskával az Excelentiad kegyességébe remélek abba bízom [JHb Fasc. 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövisi Borbára br. Jósika Jánoshoz] * úgy elviszik, hogy lába sem ~ a földet. 1743 Jobbagyaival ugj el vivek hogj az laba sem érié az földet be tévek Arestumban [Ks 48. 67. 31]

ér fn 1. véredény/ér; vas sanguin; Ader. 1637 megh vaga borbéli Istua(n) Ura(m) az eret az homlokomon [Mv; MvLt 291. 98a].

Szk: eret vág. 1584 Attam Georgy Kowachnak hogy Az Rudas lo meg Betegeolt wolt, hogy neky 4 ereth vagot es hogy az Zemen valot el weotte es az zayat meg Tyztitotta fzyet(tem) f. — d. 28 [Kv; Szám. 3/XIII. 8 malomszám.]. 1780 k. Janos Lovanak eret vagtam xr. 6 [Szászváros; BK kov.]. 1782/1799 Varga Gergellyt a' Tisztartot hallottuk, hogy Praefectus Desi Uramnak kemény dorgálásaért olly állapotra és változásra jutott, hogy azért nagy változása lévén, eret kellett rajta vágni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 371] * eret vágat. 1637 Szanto Marton egj kor monda hogi meghi keöppeöleözteti magat, s eretis vagat az homlokian mert igen fajdalmas az egyik szeme, s el mene en tülem es ugj uagatot eret az homlokian . . . s ugj vilagtalanult megh [Mv; MvLt 291. 104b]. 1696 Isten kiváltképpen való látogatását bocsátván réám husvét másod napján reggeli Praedica(tio) alatt az Feleségem nagj hirtelenséggel az Pleuritisben igen nehezen meg betegedék, . . . annyira hogj halálát reménlettük inkább, tegnap reggel Borbélyokat hozatván eret vágattam rajta [Cernyeszeg MT; BK. Kemény János Bethlen Gergelyhez és Elekhez]. 1702: 31. (Maji) Vágattam eret; estve felé igen rosszúl voltam az calculus miatt, egy darab ment is el tölem [TT 1890. 311 SzZsN]. 1739 az itten való Borbélynak az Regiment Után Kolosvár felé el kel menni, . . . Posztaczki G(ene)ralis Uramis magán eret akarván vágatni s curájával élni [Ks 99 Kornis Antal lev.]. 1851 Sala Farkas is tegnap eret vágattott magán mintha nyelvét valami kis guttátska legyintette volna meg, alig tudott hebegni [Kv; Pk 7].

2. vízér; piriás; Wasserader. 1700 k. Vagyon Csombord előtt az felső berekre megyen labbal az erre negy hold szena ret . . . bellyeb asztan egy er szakasztja meg [Ne; DobLev. 1/51. — L. még EM XXXVIII, 224, ill. ETF 58: 15]. 1728 (Egy földnek) az ut felől egj éér tartja a hatarat [Uzon Hsz]. 1746 Ezen Controversiában forgó, a' Kiss Küküllőből ki szakadott ér, ki földén s mellyik Méltóságos úr részin Vagjon? [Kük. ; JHb XIX/6 vk].

Hn. 1412: quoddam stagnum vulgo Er vocatum Nagyernye MT; Barabás, SzO 46]. 1432: Hydeg-

kuth ere [Vajdasztiván MT]. 1453 prope quoddam stagnum vulgo Er vocatum [Nagyernye MT; Barabás, SzO 83]. 1464: quoddam stagnum Nager^a vocatum. ad unum alium stagnum Horgasser^b vocatum. inter duo stagna Hargasser vocato [uo.; i.h. 107. — ^a—^bI.h. 112. l. Nageer, Horgaser alakban]. 1571 Az Ér mellett [Marossztgyörgy MT]. 1627 Az Hegies er oldalán [Lőrincfva MT]. 1628 hegyes er [Nyárádtő MT]. 1629 Az Bako Erin átal [Mv; MvLt]. 1642 az erben [Köpec Hsz]. 1651/1653 a Tatrangh vize ebbe az Veres erbe esett | az Veres Er feie [Bikfva Hsz; BLt, EHA]. 1656 az Száraz Eerben (sz) [Polyán Hsz]. 1658 Az holt Maros erinél [Ne]. 1674 felső Rhétben az Ér kerületinél [Balavásár KK]. 1681 Tökés ér között [Vajdasztiván MT]. 1693 Horgas érnél (sz) [Kilyén Hsz]. 1701 in loco Apahidi Ér [Ne]. 1722 Az Er martan [Páké Hsz] | A Csikos Erben [Papole Hsz] | A' Nagj Eren belljül a' Nádb(an) [Zágon Hsz]. 1726 A Nádos Érb(en). Tökés érben (r) [Vajdasztiván MT]. 1727 a hideg kut ere mellett [Ne]. 1728 Az Érben [Lisznó Hsz] 1732 Hoszszerű [Szék SzD]. 1737 Az Hanko ere mellett [Sárpatak MT]. 1738 A Nagy Éren tul (sz) [Nagyernye MT]. 1741 A Hegjes ér oldalán (sz) [Lőrincfva MT]. 1743: Patkós érben [Balavásár KK]. 1744 A külső Érben [Aranyospolyán TA] | Az Érr mellett és között egj Rét [Apahida AF]. 1754 a' nagy ér [Sáromberke MT]. 1756: A' Zátón nevű Helyben (sz) vicinusa az Ér [Kilyén Hsz]. 1757 A Nagy Er nevű Hellyben [Taploca Cs]. 1759 A' Harangos Tó Erin fellyül (sz) [Nagyernye MT]. 1769 Hegyes ér Nevezetű hely [Nyárádtő MT; SLt XXVIII. 15] | a Büdös kut ere [Ne]. 1773 A Follyom érben (sz) [Gyszm] | a Falu ere [Alfalu Cs] | A Veress ér [Szárhely Cs]. 1775 A Nagy érbe (sz) [Marossztkirály AF]. 1779 Gyepűsér [Kőrispatak U]. 1792 Nádas-tóere [Demeterfva MT]. 1799 Nagy Érben [Lövéte U] | az Ér mellett [Nyújtód Hsz]. 1818 Az Eger háta megett az Erbenn [Nagyajta Hsz]. 1826: az ér mellé* [Zilah; ZFaz. — *Értsd: az Érmellék-re]. 1833 Az Érre menőbe [Szörce Hsz]. 1850 A' veress ér dombján [Alfalu Cs]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók [L. még ETF 58: 15].

3. fonalszerű rétegecske (ásványban); nervurá; Flaser, Ader. 1816 Az el lopott Pipának le-irása Mind egy öt tzolnyi magosságu egy és fél tzolnyi vastagságu, a' leg fainabb tajtékból, a' nyakán, és az oldalán vagyon egy természet szerént való hamis ér, magában a' tajtékbán, alatt a' nyakánál a' füsttől alignyire meg sárgulva [DLt 816 nyomt. ki 1582].

eránt 1. iránt

ére 1. minereu; Erz. 1762 remélyük vagyon meg égyezése a' Mlgs Thesaurariatussal, a' szegénységtől fel váltando Ercznek általa vitele aránt rendelés tétettetett a' felyebb meg irt Tisztnek (gy l) [Torockosztgyörgy; TLev. 8/7]. 1785: Ci-

tályuk a' Bányákban lévő Mineráknak . Ertz. Quartz, Kattzender etc nevezeteket [Torockó; i.h. 6/1. 18b]. 1809 Nagyon jövevénynek kell pedig annak az Embernek lenni a' Bányászságot illető dolgokb(an) a' ki nem tudja azt hogj mindenféle Erczek(ne)k, u.m. Arany(na)k, Ezüstnek Vasnak, a' Bányákból való ki-hordattatások után, míg azok a' magok Nemékbe ki olvasztatnak 's tökéletesen ki műveltetnek hany rendbéli kézen fordulnak meg, és hany rendbeli Munkás nem kivantatik azokra [uo.; i.h. 9/43].

2. ~ művelése érckohászat; metalurgie; Hüttenwesen. 1784 Ambátor az erdők conservatiojarol való szentséges hasznos Rendelesek igen szorossok, 's azaktól recedálni valaminthogj káros, ugy nem is batorsagos, mindazonáltal a' citált 50ik Paragrapheus valamenynyire utat nyitvan arra, hogy a' Bányász helységekre nézve tsupan tsak az Ertznek művelése kedviért tagasabb ertelembe vétetessenek, azon Rendelesek, egy felől, más felől pedig consideratioban jöven az egész Nemes Hazának a' miatt következheto kára es vas beli szükség, meg engedtetik hogy a' szenelést Sz. György nap után is a' hol vett fájak vagyon mindenütt az idén üzhessek [Torockó; i.h. 10/4].

3. tűzsiholó/ütő acél; amnar; Feuerzeug (zum Peuerschlagen). 1660 Puskát ránta hozza reá ranta az keövet hogy megh ledje, melyre mas ember egy kép nyellel hozza wte hogy láta hogy megh akarja leöni, az erceti rea ranta az serpenjőre [Kv; Tjk VII/3. 317–8]. 1685 Küküllőváratt egy tonna puskafor holmi ércz próbálása miatt fellobbanván, egy ház meggyült [TT 1889. 267 SzZsN]. 1736 Már az kitől mint tölt ki, vagy egy pár stuczot, vagy egy pár tersényi puskát, vagy egy pár pulykát hordozott, töltve felporozva, az hintóban hátul az ülés mellett kétfelől, ettől nem kellett félni, mert ha fel nem tekinték, ércz lévén benne, az is távul az gyujtolyukhoz, magára soha az gyujtolyukra nem ment, ha reá nem vonták soha el nem sült [MetTr 372].

érbánya mină de minereu; Erzbergwerk. 1702 (A torockóiak) ha hol Ön, ezüst, Arany, vagy Ertzbányákat tudnak, ki mutassák [Thor. XIX/9].

érefazók fémfazók; oală de metal; Metalltopf. 1849 láttam szemeimmel hogy a' Sánta Vaszi Léánya, az urával és Apossával sok drága portékákat ércz fazekakat, gyertya öntőket, kasztenekeket ládákat raktak fel szekerekre [Héjjasfva NK; CsZ].

érefűtő öntöttvas-kályha; sobă de fontă/tuci; Eisenofen. 1843 Prostyan Nikuláj házánál kapunk egy ércz fűtőt, tökéletesen össze rombolva [Héjjasfva NK; CsZ]. 1877 vétetett itt a' fahuba egy haszonvehető ércz fűtő az iskola számára, addig örökös füst lévén az iskolában [Bádok K; RAk 255].

éregolyóhis kb. öntöttvas-golyó; bilă de fontă/tuci; Eisenkugel. 1847: Két mérő náusza, 8.

vasakba foglalt mérő súlyokkal s több ércz golyóbisokkal [F.árpás F' TSb 46].

éregomb fémgomb nasture de metal; Metallknopf. 1827 több rendekből állattak a' fejrő ércz gombok [DLt 1261 nyomt. kl].

érehereg főherceg; arhiduce; Erzherzog. 1769 Ferdinand Erz Herzog eo Felsője [Uzslt XIII. 97]. 1784: Mü Felsője Második Josef, Romái Tsászárnak Magyar Ország Királyának, Austriai Ertzherczegnek, és Erdély Nagy Fejedelmének Királyi Guberniuma [Nsz; Borb. II nyomt. kl]. 1801: Személyes Le-írása. Az Értz-Hertzeg Josef Lovas Regementyéből el-szőkött Katonának [DLt 127 nyomt. kl]. 1802 Ertz-Hertzeg Antal, és Szent Julien nevet viselő Gyalog Regimentek [DLt 528 ua]. 1811 A Percesenbe bé quartelyozott Erz herzeg János regementjébéli katonaságnak reitschulera lévén szüksége egy majorság földemnek nagy részét el foglalván ... a' sok reá hordott porondal haszonvehetetlenné tették [Szentk. gr. Korda Anna Kraszna m. tisztségéhez]. 1821: 1741 Születik Értz-Hertzeg Jősephus Benedictus [Kvi Kalendárium. Magy. krón.].

A szó előfordulásaira l. Loványi: Pais-Eml. 346 kk. — Erdélyi vonatkozása miatt megjegyzésre érdemes szótörténeti tény, hogy a szót először Bod Péter szótároza *Ertz herzeg* formában 1767-ben az archidux magyar megfelelőjeként [PPB1; a NySz tévesen PPI-re hivatkozik]; innen természetesen bekerült a PPI-be is, de egyik kiadás magyar-latín részében sincs meg.

éremíves hármormunkás, rég, táj verőkovács; ciocănar; Hammerarbeiter. 1803 Ditső emlékeztető Felsője Fejedelem Aszszonyunk Mária Theresia (!) egy Kegyelmes Rescriptuma által .. a Bányászokat, es Ertz Míveseket több az előtt gyakorlasba volt praestatioktól es Szolgálat nemétől immunitalni méltoztatott; még is ennek ellenére a mellett hogy a Bányász Pöld Urainak több rendbéli Daciakat fizetünk a Nemes Vármege által is minden nemű Terhek hordozására szorítottunk [Torockó; TLev. 15/9].

éremozsár bronz- v. rézmozsár; piună de bronz sau de aramă; Bronze- od. Kupfermörser. 1847 208 fontot nyomo ércz mozsár [F.árpás F; TSb 46].

éreszobor átv is bronzszobor; statuie de bronz; Bronzestatue. 1847 A' hidat ékesítő 28 nagy szobor közt nevezetes a' hid Középén Népomuk sz. János érczszobra [Méhes 4]. 1854: néhány évtized békéjét az 1848-ki év oly gyászos eredményű viharral szakította félbe 's nemzetiségünk érczszobra felett a' kérelhetetlen halál öldöklő anygala a végórát felszámálta [ÚjF. 4].

érdegel éreget; a se coace incet; langsam reif werden. 1844 a' Szöllő szépen mutat érdegel, de mégis nem nagyon biztat, jó Szürettel bár közepes lenne [Széplak KK; SLt évr. Sipos Miklós P. Horváth Ferenchez].

erdei 1. erdőben termő; de pādure; Wald-. 1806: Az erdei gyümölcsöt, és Makkot; valaki a' fel szabadittásig szedi 's hordgya 3 MForinttal és 25 tsapásokkal büntetődgyék [Oltszem Hsz; Mk II. 4/115].

Szk: ~ *eper* erdei számóca. 1825: Erdei epretis szedjenek vagy két kupát arra töltsenek vagy három kupa igen tiszta jó gabona pálinkát, olyan széles száju üvegbe [Kv; IB. Korda Anna ut.] * ~ *eperjuiz* erdei eper illatszer. 1679 Erdei eperj viz nro. 2. Bazsa Rosa viz első nro. 1. Szarka Láb 2dik vize nro 1... Borza virágh első vize nro. 6. 2dik vize nro 3. 3dik vize nro 2. [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 32].

2. ~ *gornjik* erdőpásztor; gornic, pādurar; Waldhüter. 1825 Én* az Méltóságos Groff Teleki Imre Ur Eő Nagysága meghűtölt Erdei Gornykja [Kötelesmező SzD; TSb 47. — „De-nyestyán Onutz”].

érdekel 1. bökdös, döföl; a impunge (de mai multe ori) öfters stoßen/stupsen. 1737: az I. ő kglme hol Szolgámat hol lovmat verte, s új hajigáló fákkal érdekelte mind addig, míg meg-irt Szolgámat, a Tzitz Hegjre által járo palló közzé ugratta, az holottis, Lovamnak lába ketté tört [Dés; Jk 228b].

2. 1795 (Az) ekképpen öszve todult temérdek jég meg mozdulásával az Exponens Aszszony eő Nsága nagy költséggel fel épült drága város hidgyát nagy erővel érdekelvén majd végső pusztulásra s veszedelemre hozná [Ádamos KK; JHb XIX/49].

3. érintget; a atinge repetat; öfters berühren. 1751 az Ur(na)k emésztő szele e virágot* érdekelni kezdvén mind addig lankasztá míg ... az I(sten)-nek drága kertében a több szép virágok közül éppen ki száraztá, énnekem meg keseredett Atyának el felejtethetlen bánatomra [Szászújfalú; Told. 67. — *Ti. a kisfiút].

4. *átv* érint; a atinge (in treacăt), a privi; berühren. 1809 látom, hogy a' Replicájában citált Documentumai mind egyig közösök Alföldi Antallal, és Fizi Mihályal, valamint a' Replicais hasanlolog közös 's annál fogva nem distingválhatom a' Orbán János Feleletit, amazoknak Feleletjektől, teljességgel nem felelhetek úgy hogy az Alföldi és Fizi ő kegyelmek Feleletjeketis ne érdekeljem [Kv; Pk 3]. 1821 Lévén olyan ben és kün valo portioik, melyeket vagy a Testamentum, vagy az osztály nem érdeklett ... [Csittsztván MT; MvLev. 8 Msz-i anyag]. 1822: ezen fenn forgó egyenletlenségnek el ítélése Czéhunk Privilegiumának, Articulusokban foglalt Törvényeinknek Fundamentomát érdeklí, és azoknak meg álhatoságát, vagy el rontását illeti [Kv AsztCLev.].

5. illet; a insulta/leza; beleidigen. 1796 (A gyümölcsfákat) a magok ujj foglalásaik környekeről úgy el pusztítottak és többis ki vagdaltak hogy azok sok szamu voltának szemlélese, a' közönséges jora, és előre nező szivet serelemmel érdeklík (így!) [Torockó; TLev. 10/6]. 1813 Jo emlékezetibe lehet a Mlgs Aszszonyának, hogy még

az elsőbb Házassági esztendejekben is, a Tisztelt Mlgs Groff Ur ő Nsgát mint Férjét nem betsülte minden aprolékos dolgokért, Férjébe akadott, azt káromolta gazolta, motskolta, régi Nagy Fami-liáját illetlen nevezetekkel érdekelte [Kük; IB]. 1846: Darvas János ... hátam meget engemet szájára jöhetett minden ki gondolható szavakkal érdekelte, hutzfutnak (!) Tolvajnak, gazembernek nevezett égtelenül — irtoztatolag káromolt [Dés; DLt 530/1847. 27]. 1847 Darvas János azon kívül, hogy leg kisebb szoval érdekeltem volna az érintett Fogado Házba: engemet Tolvajnak, hutzfutnak, gaz embernek, s minden szájára jöttekkel érdekelve — nevezett [Dés; DLt 530c].

6. kb. emleget; a aminti/pomeni; erwähnen. 1832: hogy beszédjében kiket érdekelte légyen Demagogusoknak maga lehet a leg jobb meg magyarázoja [Balázsfa AF; KCsl 6].

7. sért; a jigni; beleidigen. 1763 Minthogy az ő Annyok Bernád Kristina Aszszony az én házamban nem tsak lapis offensionis volt, hanem egyszer s mind olyan tövis, melly engemet .. nem tsak Szivemben, hanem lelkembenis érdeklett, külömb külömbféle sok nyughatatlanságok alá rekesztett, és nagy költésbe ejtett [Hsz; MkG]. 1805 A' mennyiben illetlen maga viseletével a' Panaszlokat u: m: a' Generalis Szék-(ne)k ki küldettyeit érdekelte, szükségesnek lattuk a' Nemes Magistratus által meg feddeni és dorgálni [Dés; DLt]. 1820: azt adtam szép szóval sok Embereknek hallattyokra válaszul: hogy mennél hamarébb ügyét elfgazítom ... nekem számos Embereim vagnak meg kik mondhatták, vallyon szóvalis, de kézzel is érdeketemé vagy nem? [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

8. fájdalmasan érint; a atinge dureros; schmerz-lich berühren. 1818 az effélék engemet érdekelvén mostani betegségetem öregbitik az orvosságok erejét semmivé tészik; mert nints mód benne hogy az Ember fel ne háborodgyék az illy eseteken [uo; i.h.].

9. kb. szorongat; a strimtora/incolți; drücken, (be)drängen. 1704: lattja mar Pater Györgyfi Peter Vram hogy mind az eőregség mind Pedig sok sanyarusagiból származot fogyatkozások naponkent inkább érdeklík életinek pedig hatarat nem tudhattya [Szárhegy Cs; Llt Fasc. 71].

10. kb. fenyeget; a amenința; (be)drohen. 1825 (Veszutz Vazilikát) minden kegyetlenséget rajta elkövetvén ki ölással ki szurásával, ki meg lövésél érdekelvén, s életének tsak ugyan meg kegyelmeztek [Kötelesmező SzD; TSb 47].

11. vmi vkiben érdeklődött kelt; a trezi inter-es, a interesa; Interesse erwecken. 1842 engemet nem érdekel, ki mivel, és hol foglalatzkodott [Km; KmULev. 3 Hintnár Juon (48) vall.]. 1848: Bátorokodunk ... mi ... Újfalusi magyar gazdák is, mint szabad polgárok, ezen magyar nemzeti gyűlésen* megjelen(n)i; hogy mi is tudjuk és haljuk azon ügyeket melyek minket, mint valódi magyarokat érdekelnek [Újfalú Br; UszLt XIV. 98. — *Az agyagfalvi székely nemzetgyűlésen].

1859 édes apám ... együtt találkozásokot és az együtt folytatottakat nekem le beszélt, mely beszélgetések hogy engemet igenis érdekelt azt ha nem írom ugys tudni meltoztat [Szu; Pf].

érdekelt 1. említett; amintit; erwähnt. 1795 ezen érdekeltt első Pont alatti, mind pedig az ezt követett s, fennebb inserált Esketésbeli Kérdéseinkre ugy vallottak mindenekben, mint az előbbeni megvallott Magyar Tanuk [Mazsámsond MT; Berz. 5. 43 S. 1]. 1815 Mint hogy az érdekeltt három hajok már a Teklőbe ki vannak huzattatva, azok mind addig, miglen a Maros hajokázható léssen itten maradhatnak [Marosportus AF; Ks 117 Vegyes ir. hiv.]. 1819 az elő mutatott radicalis Levelekből nagyobb részben meg győztettem arról; hogy a' felyebb érdekeltt Jóságok a' Fiu ágót illetnék [Déva; Ks 92]. 1824 ajánlatik Fori Commisarius a(tyánkfí)-anak az érdekeltt Czövekek(ne)k s Köveknek helyelyekről ki-mozdítottása [Torda; TLt Közig. ir. 252]. 1825 egy Darab allod(ialis) Kaszálo vagyon a' Fenn érdekelt Fogadon egyszeriben alól [Szentdemeter U Told. Conscr. 48]. 1831 szemébe mondanak a szerént mindeneket, amit érdekeltt Vallomásokban bé vallottak [Dés; DLt 332.5] (A másolatot) az érdekeltt D. Curator Ur kérésére Ki is adtam [Bágyon TA; Borb. II]. 1833 Melyekre nézve esedezem a ns Presbiteriumnak, hogy a fen érdeklet T. Esperesi rendelés nyomán meltoztat a mü ügyünköt jo Lelki ismértesen és Törvényesen fel venni [Usz; Borb. II]. 1838 az érdekeltt helyről el távoztam több társaimmal [Dés; DLt 8]. 1842 az érdekeltt kőgát forma áll egy minden mesterség nélküli kő, és ringy-rongy Téglákból össze gyurt Tömegből [Kv; KmULev. 2 László János mérnök kezével]. 1845: A' fennebb érdekeltt Joodi és Szalárdi alodialis Fűrész Malmok [Magyaró MT; HG gr. Kemény Sámuel hagy.]. 1849 Kelemen Béni nem élhetett levegővel, hanem igen is az általa az érdekeltt vendéglőből hordottat kosztból [Kv; Végr. Vall. 35]. 1857 a' közönségnek is nyilatkoznia kell hogy az érdekeltt Személyek által ígérendő haszonbér meg egyezik é az helység környületeivel vagy nem [uo.; Bosla, hiv.].

2. vkit érintő, érdeklő; care interesează/priveşte; betreffend. 1859 szükségesnek látom végrendelettembeis az el halálozot Károly fiamat érdekelt pontra valo néztis változást tenni [Kv; Végr.].

3. érdekeiben érintett; interesat; interessiert. 1814 (Az erdő) mind az érdekelt Szovátai közönség mind a Tisztelettel kinevezet Possessor Urak mind magok, mind mások hasznokra s számokra szabadosson élük és pusztították [Szováta MT Bereczki József lev.]. 1831 a Flgs Királyi Gubernium kegyelmes Decretuma ... publicáltatván, az érdeklet Szárhegyí, és Ditroi telyes Com(m)unitasok recurráltak vala a Felsőges Udvarhoz [Mv; Born. XVD].

érdekelletett érintett, sújtott; atins, lovít; betroffen, geschlagen. 1752: sok szükségűtől érdekeltte-

tett Ecclesiája mellett való hasznos fáradozását s zelussát nagy háláadással köszönnük [Pat.].

érdekelletetik illettetik; a fi insultat/lezat; beleidigt/betroffen werden. 1814 Mikor az ember minden igaz ok nélkül fenyegettetik és egyéb illetlenségekkel érdekeltetik nem lehet szájosnak nem lenni s bekességes türéssel el szenvedni [Dés; DLt 56].

érdekes 1. érdeklődést keltő; interessant, care trezeşte interes; interessant, in js. Interesse liegend, Interesse erregend. 1842 Nagyon érdekes és meg nyugtathato igazságok! [M.régen MT; Born. F. IXc Árkosi Daniel lev.]. 1844 Partialis Junius 3-án fog tartatni Az Ürességbe jött Fő notáriusi Hivatal mikénti be tölthetése érdekes tárgya fog ekkor szönyegre kerülni [Nagykapus K RAK 20 esp-i rend. kiv.].

2. ~ érintkezés érdekkapcsolat; comunitate de interes; Interessenverbindung. 1848 a Szolga Bírak a Birtokosokkal érdekes érintkezésben élnek [K; KLev.].

érdeklött 1. érdekelt

érdeklő 1. érintő; care interesează/priveşte; betreffend. 1866: Minthogy a' Köz 'sinatot érdeklő fontos teendők merülnek fel, minden T. Pap köteleztetik meg jelenni [Gyalu K; RAK 112].

2. sújtó; care apasă; schlagend. 1805 alázatosan esedezünk Ngdnak, . . . meltoztassék . . . benünket azon Articulusbeli Cikkellynek betű szerent való értelme állól fel szabadítottani . . . , hogy ebbe a' szerfelett való terhes időbe a' minket érdeklő sok féle terhek hordozására, sok véres verejtekeink után légyen miből magunkan segittenünk [Torockó; TLev. 9/38].

3. illető; care priveşte; betreffend; 1854: a Jóságaimat és más egyéb tárgyakat érdeklő Leveleim közül azokat, a melyek nevezett rosz fiamnak által adhatok . külön választva és kötvé indorsáltam [Kv Végr.]. 1855 Tisztelt néhai Ipja Mike István Urnak még 835 évben . . . 8 db MDersén* birtokomat érdeklő eredeti frományt adtam által [Bet. 4 ismeretlen lev-e Hodor Károlyhoz. *M.derzse SzD].

érelő. E szk-ban egy krajcár ~ivel kisebb egy krajcár éronyivel kisebb (űrtartalmú); (cu o capacitate) mai mică de valoarea unui creitar; weniger als einen Kreuzer wert (Rauminhalt). 1841: Bálas Mihaly egy fél fertályos űveget hozván előnkben, aztot a Falu mértékivel meg mértettni kéri . . . , mü a falu fa mértékit előnkhozattuk, a szerént meg mértük az árendátor mértékit, és egy krajtzár érelőivel kisebbnek találtuk a fel adott fertályost [Km/Bács K; KmULev. 3].

erdélybeli erdélyi; ardelean, transilvănean din Transilvania; siebenbürgisch. 1555 En Malom wyzy Kendeffy Gaspar walom az en lewelemnek általa ez vtan es Megh esmerem hogy az erdelybely

feyerwary kaptalan az Iános kyraly keth leveleth ... nekem megh attak (igy!) [Hácog*/Gyf; GyF Kápt. AF. V. 101 Vekov Károly kijegyzése. — 'Hátszeg]. 1594: ezen megh irt restantiának zam utelnek. keotek magokat egyenleo keppen mind az ket fel hat zaz arany forint keotel alat megh allani minden szikkelibwl, kit ha ualamellik fel megh nem allana, ... az megh allo fel az az megh nem allo felnek Erdely beli tellies porcziojat el foglalhassa [Szászkerked K; LLt].

erdélyi I. mn 1. az Erdély hn -i képzős szárm.; derivatul cu sufixul -i a toponimului Erdély/Ardeal; mit -i Ableitungssuffix gebildete Form des Land-namens Erdély/Siebenbürgen: ardelean, transilvanean; siebenbürgisch. 1565 az erdélyi had, a nemesség és a székelység készen indula a király^a után [ETA I, 23 BS. — *János Zsigmond]. 1588 Az my kegyelmes fejedelmeónk az Erdely wayda Somliay Bathory Sigmond [Somlyó Sz; WLt]. 1592 Sigmond jo lewele A(nn)o 1435 keolt, hoga az ideghen kalmarokathi, kiknek eoreoksegek ninchen ez Birodalomban hanem Masunnat ide Jeowen, minden tereh vieselesnelkw ... lappanganak, ... ezeknek marhaiokat az theob giwkeres Erdely Arossagh elvehesse [Kv; DiósyInd. 59]. 1665: Kgd levelét el vettük az Elesdi^a Jozságh felől ... Kgd azt ha mi hasznát veheti s be hodoltattya nem bányuk, sőt hogj Erdelyi Birodalomtól el ne szakadgion akarjuk [Wass. A fej. Ebeni Istvánhoz. — *Elesd B]. 1666 kötöm Fejedelem es Fejedelem Aszszoni az egesz Kalvinista Erdeli Uroknak lölkökre [Radnótfája MT; BLt]. 1711 a bujdosás, kivált erdélyi embernek, igen szokatlan s nehéz dolog [Rákos Cs; SzO VII, 172 Cserei Mihály a Moldvába bujdosott kurucokhoz]. 1736 Nézd meg Erdélyi ember, hogy bizony nem az császár adója szűkíti az pénzt, hanem feleségetekre, lányotokra valo haszontalan cifrázás | Bizony nem is volt az erdélyi vallások között addig olyan gyűlölség, amig ez az két szó: *Nostras*, *Vestras* bé nem jött ... Megvévén penig in anno 1660 Váradot az Török ..., az váradí kálvinista prédikátorok bójóvén Erdélyben, azok kezdették legelsőbben azt az két fertelmes két szót: *Nostras*, *Vestras*, és azok kezdették el tiltani az más vallásu urakat s nemességet, hogy katolika iskolában gyermekeket ne taníttassák, mert nekik is vagyion iskolák [MetTr 346, 422]. 1750: ezen Magyarokereki ... Portiot ... Teleki Mihály Vr(am) eő Nga Erdélyi Generalisságában apprehendalta volt. Mikola László Ur(am) eő Ngatol [Magyarókerék K; JHbK XXXIII/3]. 1797: Az uj Béres Szekereket az igaz hogy a Vártai Molnár el készítette de nem Erdei^a modon egész vágásra hanem fél vágásra mint a Szilágyi Szekereket Szokták készíteni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — *Olv.: erdélyi]. 1809 Az Erdeli Regimentek ki potlására a' Fgs. K. Fő Igazgato Tanács méltotzatot ezen Ns székre 150 szából álló Tyrokat repartialni [UzL ComGub. 1704]. 1820 minden Czéh Tagja iyyekezék az ide való Publicum számára Erdélyi Materialékból az időhöz, és a népnek ahöz alkal-

maztatott Sorsához, 's maga viseletéhez kívántato illő munkákat még pedig elegendendőket készíteni, és árulni [Kv: FésüsCJk 29].

Szn. 1569/1571: Erdely lenartne azzoniom [Dés/Székelyvásárhely^a; SLt XY. 24. — *Mv]. 1594: Erdélyi Ferentz Doctor [Kv.; Szám. 6/III. 20]. 1603 Erdely Balinth [Kv; Tjk VI/1. 663]. 1632: Erdeli Mihok [Mv; MvLt 290. 78a]. 1700 Erdélyi Péter [Csolnokos H; Szer.].

Szk: ~ *abrosz*. 1627 Egy szakadozot Crakkaj Abrosz tt f. — d. 32 Egy Crakkaj Abrosz tt. f. 1 d. — Egy Erdely vy Sáhos Abrosz tt. 1 d. — [Kv; RDL I. 132]. 1700: Egy Erdélyi Sáhos Abrosz Recze az közepin | Ket veg Sáhoson Erdelyben szót Abrosz [Hr 1[20]. 1728 Egy vég Erdélyi abrosz [Told. 19] * ~ *adó* Erdély török portai adója. 1614: az hatalmas császár ennek az mi urunknak^a és az országnak Bethlen Gábor által mikor athnamét adott, abban az athnameban őhatalmassága az erdélyi adót örökbe tízezer aranyra engedte, arrol ezt mondá az vezér, hogy adjuk elő azt az athnamét, s ha ugy vagyion, ő is abban hadja [BTN 72—3. — *Báthory Gábornak] * ~ *bélsz*. 1620: Zaz Erdely berlestül f 1.]. Egy Hod es Vidra beörtül f — /2 [KvLt II/69 VectTr 4] * ? ~ *ecet*. 1620 Egy veder Erdely eczettul^a f — /5 Egy Varadi Veder eczettul f — /5 [i.h. 14. — *Zavaros fog.; lehet: erdélyi ecet v. erdélyi veder? Az erdélyi értelmező is lehet, utána ugyanis váradi veder szerepel mértékegységként] * ~ *faj*. 1834 Felsőb Rendeléseknel fogva, az aláb irtnak köteleességévé tétetődött, hogy Ő Felsége Nemes Magyar Gárda (!) számára erdélyi fajból több fiatal Lovat meg vétetődjenek [Ne; TLt Praes. ir. 451] * ~ *fejedelemség* erdélyi fejedelmi szék. 1653 1599 Esztendőben Báthori Sigmond ... gondolkodék magában ilyenképpen: hogy ő maga menjen el az országból, a bátyját Báthori András — ki Cardinalis vala — hagyja az erdélyi fejedelemségbe [ETA I, 51] * ~ *generális*. 1697 Miltoságos Erdélyi Gyenerális nekem jo Uram. Isten sok számos esztendegh kívánatos jo egisseg(en) iltesse Uram Kgmdet sziből kívánom [Szilágycseh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez, az erdélyi hadak parancsnokához]. * ~ *gúndr* 1722 Az Nsga Ebesfalvi majorja ... adott el szárnyas majorságot e szrint Bétsi Gunárt nro 6. Erdélyi közönséges gunárt és ludat elegy adott el nro 14 [Ebesfva KK; UtI] * ~ *had*. 1565 az erdélyi had, a nemesség és a székelység készen indula a király^a után, mert Váradban immár király meg is nyugodt vala [ETA I, 23 BS. — *János Zsigmond] * ~ *hancsó*. 1754 (A) kis kamaraban tanaltatott két tarka erdélyi kancso [Ádamos KK; JHb XIX/10] | Ezen Házbol be járo kis Kamaraban. tanaltatot .. két tarka Erdélyi Kantso, egy kis bodonka, egj Dagasztó Tekenő [Kincsi KK; JHbK XXVIII/10] * ~ *ló*. 1731 Mint hogy penig az Erdélyi Lovak(ua)k ugy az anyimek(ne)kis többire kurtá nyakok vagyion, és alacsony elejek, és arra nézve fejeketis alá tartják, azért olyan Zabolakat kell nekik keresni, az kik alá tartják az fejeket az

melly Zabolab(an) fen tanulyák tartani [JF lovászmeisteri ut.] * ~ *lúd*. 1722 Eö Nsga Ebessfalvi majorja adott el szárnyas majorságot e szerint Betsi Gunárt nro 6. Erdélyi közönséges gunárt és ludat elegy adott el nro 14 [Ebesfalva KK; UtI]. 1735 Szárnyas Majorság... Erdéi^a Lud Nro 16. Mantuvai Lud Nro 4. Erdei^b Réce Nro 10 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 10. ^{a-b}

Olv. erdélyi] * ~ *öntál*. 1699 Bécsi közepszerű On talak Nro 20 Erdélyi Ontalak hitvan tokkal Nro 20 [O.csesztve AF; LLt Gyulafi László lelt.] * ~ *pénz*. 1709 Havasalföldb(e) ... Erdélyi penzel mentenek be apro penzt adva(n) nekiek szam tarto uram, sok kárral Tehtik ola pénz 200. zlotra valo penzt adott nekiek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.] * ~ *pokróc*. 1688 száz Sebesi pokrocztol f 1/150. száz Erdélyi pokrocztol f 1/150 száz ször-pokrocztol f 3/100 [BfR Vect.] * ~ *posztó*. XVIII. sz. eleje Semmi nemű Kalamárnak (!) sokodalmon kül szabot légyen (így!) erdéli Posztót el adni, ha pedig valaki raita találkoznék, annakis az két resze az Nemes Tanácsat, az harmad része pedig az becsületes Czéhet illet (!) [Kv PosztCart.] * ~ *réce*. 1735 Szárnyas Majorság Erdéi Lud Nro 16. Mantuvai Lud Nro 4. Erdei Réce Nro 10 Pésma Réce Nro 1 [Mezősztjakab TA; JHb XI/9] * ~ *sáfrány*. 1620 Féü (!) szerszámrul Egy font Beczi Safrantul f — /20 Egy font Erdéli Safrantul f — /8 [KvLt II/69 VectTr 12]. 1688 Egy font viaszos vagy Erdélyi safrantol f — /112., Egy font Port poray (?) safrantol f — /124 1/2 Egy font pogácsa Safrantol f — /118 Egy font köz safrantol f — /108 [BfR Vect.] * ~ *sajt*. 1618 mely kedves az Erdélyi jó sajt és az brassai öreg mézes pogácsa [BTN 119] * ~ *szappan*. 1620 Egi Masa Beczi Sappantul f — /25 Egy Masa Erdely szappantul f — /16 [KvLt II/69 VectTr 14–5]. 1688 Egy Masa Bécsi szappantol f — /32 1/2 ... Egy Masa Erdelyi szappantol f — /10 [BfR Vect.] * ~ *tányér*. 1611: Egi keözep bechj tal io. Egi kwsebb Angliaj tal, iob bechj talnal Egy roz erdelj tanyr [Kv; RDL I. 88] * ~ *váll*. 1724: Egy Erdélyi vállra kék ezüstös pántlika [LLt Pasc. 116] * ~ *vas-zár*. 1740 Erdélyi paraszt de jó vas zár [Kv; BfN Gyalui csomó] * ? ~ *veder*. 1620: Egy veder Erdely eczettul f — /5 [KvLt II/69 VectTr 14. — Az adalék kételyes voltára nézve l. előbb *erdélyi ecet* al.]

2. ~ *ház* az erdélyi portai követség lakóháza; casa de locuit a reprezentanței/a capuchehaiei transilvănene la Poartă; Wohnhaus der siebenbürgischen Gesandtschaft an der Hohen Pforte. 1613 költöztem alá az erdélyi házhoz. Minthogy az pestis az házba esett vala . mindjárt belécsém a pestisbe minden egész szolgálaimmal együtt [BTN 73].

3. Csak a rk egyház körében; numai în biserica romano-catolică; nur bei der römisch-katholischen Kirche: ~ *püspök* erdélyi rk püspök; episcopul romano-catolic al Transilvaniei; der siebenbürgische römisch-katholische Bischof. 1724: az Er-

délyi Pöspök [Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez; mindketten rk-ok].

A Gyf-on székelő erdélyi rk püspök a legújabb időkg ezt a címet viselte [L. erre Jakab Antal: EM XI, IX, 5 kk].

II. *fn* erdélyi illetőségű/származású személy; ardelean, transilvānean; Siebenbürger. 1613: Tanaczy pedig eo felg(ne)k nem Magyar orzagiak es nem idegenek, hanem Erdeliek hazank tiay legienek [KJ]. 1653 Mikoron már Calvinus, Brencius és többek elszakadtak volna az ő mesterektől doctor Luthertől ., ugyan akkortájban egy magyar, ki erdélyi lehetett, volt oda fel tanulni Németországban, a neve volt Martinus Kalmánczi, magyarul hívták Sánta Mártonnak* [ETA I. 33 NSz. — *Teljes nevén Kálmáncsehi Sánta Márton (1500 k. — 1557) ref. püspök, a magyar reformáció egyik vezéregyénisége]. 1736 amaz nagy emlékeztető nagy magyar cardinál Pázmány Péter még két kis papra fundál ugyan Bécsben az maga neviről nevezett collegiumban, fel is tévé fundativalisában, hogy az erdélyiekre kiváltképpen való gondviselés legyen [MetTr 423].

erdélyi ejtel erdélyi kupa; cupă ardelenească; Siebenbürger Ahtel. 1694 egy öreg Cseberben Tavalyi Vay va(gy)on erdélyi Eytellel circiter nro 20 [Kövár vid.; JHb Inv.].

Az azonosító értelmezésre l. *ejtel* és *kupa* al.

erdélyies erdélyi tájszólásos; characteristic graiului transilvānean/ardelenesc; in siebenbürgischer Mundart. 1838–1845 csíp, csipel — csép, csépel. Erdélyies [MNYTK 107. 16 *csíp* al.].

erdélyi font kb. 0,50 kg súlyú erdélyi mértékegység; pfund/fund ardelenesesc, aproximativ o jumătate de kilogram; siebenbürgisches Pfund (ca. 0,50 kg). 1699: a' meszarosok az husnak Erdélyi fontyát két Pénznel fellyobb (!) adni sehol se mereszellyék mert a' Militia is többet érte nem ad [UszLt IX. 76. 69 gub.]. 1755 Le tétetett, és prohibitatott Dutkát három sustákost, Oláh Zlotát két izben adott meg mérvén az Erdélyi igaz fontal és lottal ött ~ 5 egész fontot [Petek U; TGsz 51].

erdélyi lat kb. 1,75 dkg-os erdélyi súlymérték; lot ardelenesesc (cca 1,75 dkg); siebenbürgisches Lot (1,75 dkg). 1755: Oláh Zlotát két izben adott meg mérvén az Erdélyi igaz fontal és lottal ött ~ 5 egész fontot [Petek U TGsz 51].

erdélyi magyar forint 50 krajcár értékű erdélyi pénzegység; fiorin unguresc maghiar din Transilvania; siebenbürgischer ungarischer Florin. 1681: Ezentul minden esztendőre külön valo szakasztott adoioik legyen az egész falunak* ötven erdélyi Magyar forint, es Tizen öt öt io disznok [IB. — *Ti. a Zaránd megyei Betlenősnék; e település, az I. Bethlen család legősibb birtoka és szálláshelye a XVII. század második felében néptelenedett el: Kisjenő, Nagyzerind és Seprős között feküdt

[Jancsó-Márki, Arad megye és Arad
II/1. 188; Jakó ETA V/2. 78].

Hercpei, Adattár III, 577 kk az erdélyi pénznekem között csak magyar forintot szerepeltet a fent jelzett értékkel, de a címszövebeli pénzegység nyilvánvalóan értékre emezzel azonos lehetett.

erdélyi sing kb. 62 cm-es hosszimérték; cot ardelenes (ca. 62 cm) siebenbürgische Elle (ca. 0,62 cm). 1772 Az keresztül való rekesztes pedig mint egy 3 Erdélyi Sing magosságyra vagyon [Szászfenes K; BethKt Mikes-conscr.]. 1774 hosszáságra 4. rőföt, avagy 5 Erdélyi Singet téssen [Pókafva Al^r Kath.].

erdélyi szőnyeg ? (székely) festékes; covor ardelenesec/secuiesc; siebenbürgischer/Szekler Teppich. 1683 Az Predikallo széken egy szőr Erdélyi szőnyegh. Az Ur asztalara Portai szőnyegh mellyet N. Gebhardt Istvan ajandekozott I(ste)n Tiszteessgére [Menyő Sz; SzVJk 132] Vagyon ket vekony szőnyegh Erdélyi. Edgyik az Ur asztalara valo, másik az Praedikallo szekén áll [Mocsolya Sz; i.h.].

Nagyon kevés a valószínűsége annak a vélekedésnek, hogy a XVII. század végi szilágysági összeírók a magyar művészettörténeti irodalomban újabban értelemben, azaz a XVII–XVIII. században Anatóliában készült török szőnyegre vonatkoztatva használták volna az adalékokbeli nyelvi megjelölést. Az egykorú adalékok közül a menyői ugyanis határozott szembeállításal beszél a prédikáló széket (szőszéket) takaró szőr (érted: gyapjúszőttes) erdélyi és az Urasztalát borító portai, azaz török szőnyegről. A mocsolyai összeírást végzők szövegében is aligha állana a szőnyeg szó előtt a vékony jelző, ha súlyos és vastag török szőnyeg fordult volna meg az összeírók kezén. Éppen ezért a szerk. véleménye szerint a címszövebeli szőnyegfajta-név – nagy valószínűséggel arra a szőnyegfajta-ra vonatkoztatható, amelyet a székelységben festékes, Erdély vármegyei területén eredetűre utaló székely szőnyeg, a Szászában pedig erdélyi szőnyeg néven ismertek. – E szőnyegfajta-ra és névváltozatai magyarázatára l. SzE 118 kk.

erdélyi vászon pinzá ardelenească; siebenbürgische Leinwand. 1620 Egy Báál Podor uazontul f 3./... Egy Báál Veres szelű vazontul f – /60

Egy Báál Teőreök vazontul f 3./... Egy Báál Erdeli vekoni vazontul f /60. Egy vegh temerdeu uazontul f – /3. Egy vegh Bulia vazontul f – /8 [KvLt II/69. VectTr 11]. 1687 k. Egy Bál fodor Vaszontul f 4/50. Egy Bál Török Vaszontul f 4/50. Egy Bál Erdelyi Vaszontul f. – /190 Egy vegh Meszes Vaszontul – 04 1/2 [MvRK Vect. 16]. 1688 Egy Végh Tarka Vaszontul f – //07 1/2 Egy Végh Zöld Vaszontul f – 07 1/2 Egy Bál fodor Vaszontul f 4/50 Egy Bál török Vaszontul f 4/50 Egy Bál Erdelyi Vaszontul f 4/50 Egy végh Meszes Vaszontul f – //04 1/2 Egy végh Bulia Vaszontul f – //12 Egy Bál Jancsár Vaszontul f 3/00 [BFR Vect.]. 1844 jo Erdélyi házi vászony ingeknek és gatyáknak [Szűv; KLev.]. 1847 2800 Sing Erdélyi jo vászon [Szűv i.h.].

erdélyi véka 1. erdélyi űrmértékegység; miértä ardelenească; siebenbürgischer Scheffel. 1683 k. (A prédikátornak) ad minden ember négy négy pint bort, egy egy őregh veke buzat melly nem csak

az Erdélyi, hanem az Somlyai és Marghithai vekanalis nagyobb, ertsed egy egy vekanal [Nagyfalu Sz; SzVJk 50]. 1763 az egész Kővár-vidéken Erdélyi és Bányai Vékákkal promiscue szoktanak élni mind az által a' Község szokottabb a' Bányai Vékához, mely két féle Vékák nagyon különböznek, mert az Erdélyi Véka Tizenhat Kupás, a Bányai pedig most ugyan kisebbítetett, de eddig a' mint szokták hívni Hat Vatyikos volt, melljek közzül minden Vatyiko négy négy Kupát tett és ugy volt a' Bányai Véka másfél Erdélyi Vékás [TKhF 50/1. 480].

Az erdélyi mértékegységeknek földrajzi határok és időbeli keretek között nagyon bonyolultan ingadozó-változó nagysága [l. erre Jakó: EM I., 240–3] miatt a címszövebeli űrmérték egykori űrtartalma sem határozható meg egyértelműen minden földrajzi és időbeli egységre vonatkozólag érvényesen. A fennebb adalékaink közé iktatott 1763-i kijegyzésből Kővár vidékére vonatkozólag megállapítható, hogy ott az erdélyi véka 16 kupás, azaz – a kupát másfél literesnek számítva – kb. 24 literes volt, míg az e vidéken „szokottabb”, azaz járatosabb (nagy)bányai véka ennek másfélszerese: 24 kupás, azaz kb. 36 literes lehetett. Az 1683 körüli kijegyzésben a Kővárral szomszédos Szilágyság területén használatosnak jelzett margitai és somlyai véka űrtartalma a bányai és erdélyi véka között lehetett, de hogy pontosan milyen nagyságú, a fűtő utalásból nem állapítható meg. A szerk. gyermekkorában Erdélyben a nagyvéka 20 kupás, azaz 30 literes, a liter-mértékegység bevezetése után használatos új mértékegység, a litervéka viszont 20 literes volt. – A véka nagyságának időnként változó voltaira az ÉrtSz is utal ugyan, a határ-értékek azonban Erdélyre vonatkozóan a századok folyamán jóval nagyobb vagy legalábbis más véletek között mozogtak, mint amennyit (25–30 liter) a szerkesztők a magunk korára vonatkoztatva – jeleznek.

2. vány erdélyi vékányi mennyiségű; de o cantitate de ... miértē/ferdele ardelenești; einige siebenbürgische Scheffel groß/viel. 1683 k. A' kinek* dezmaja ne(m) leszen egy őregh veke buzat vagy Erdellyi két veke buzat ad^b [Szilágyságeresztúr; SzVJk 77. – *Ti. az eklézsia tagjai közül. *A. lelkipásztornak]. 1850: Egy kas törökbuza – melybe tétetett csőül erdélyi tetéz (!*) véka 384 [Bet. 3. *Elírás tetéz v. telézett 'tetejes, tetejezett' h.

Szk: vány ~ férőjü. 1860: nyolcz erdélyi véka férőü szántó földje [Mk III. XXIV.461].

Nyilván ide vonható ez az eredetiben csonka, de az erdélyi véka-férőjűség meghatározása szempontjából figyelemre méltó szöveg is: 1856 k.: Egy erdélyi véka* ... Tartalmaz 200 négy-szögölet [Márkosíva Hsz; Bet. 1. – *Kiegészítendő: férőjű föld].

erdélyországbeli erdélyi; ardelean, din Ardeal/Transilvania; siebenbürgisch. 1567 Nylywan vagion nalatok, mykppen ez erdel orzagbeli hyweink harom nemzeteol végeznek hog' az nemesség az clebbely Rawas zerent Zaz Sebesnek epetesere az w Jozagokbol minden kapwtol hwzon eot eot pynzt, . aggianak [SzO II, 212 a fej. Usz-hez].

erdélyországi erdélyi; ardelean, transilvanean, din Transilvania; siebenbürgisch. 1747: Tekéntetes Vr Zalathnai Dobra Péter Vr Nms Erdély Országi Fiscalis Causaknak Directora ... certificaltattya Kglmeteket Nms Erdély Országi Regium Gubernumnak akár holott legközelebb celebrando Mlgs confluxusara [JHb 53y]. 1764: Nehai B:

Em : Mlgs Groff Bethleni Bethlen Miklos F. A. R. Császár Arany koltos Komornikja, Belső Titok Tanácsa, a Nemes N. Erdély Országi Fejedelemség Fő Igazgató Tanács egyik Tanácsosa [Szentlászló TA ; JHbK XXVI/10].

Szk : ~véka erdélyi véka. 1776 : Minden magános Gazda ad a' Rectornak az Erdély országi Vékára fél véka Buzát [M.goroszló Sz; SzV]k 172.].

érdem I. merit; Verdienst. 1681 Esküszöm... az élő Istenre uallásom szerint üdueösségemet segéteő s dolgaimot eleb mozdítható boldogult lelkek érdeme nekem úgy használnának, hogy én az én megh említett kegyelmes urunk s kegyelmes asszonyunk, seőt az méltóságos ualasztott iffiú kegyelmes urunk s eo nagyságok méltóságos szerelmeknek igaz hiuek jó akarójoknak jó akarója, gonosz akarójoknak pedig gonosz akarója leszek [CsVh 86—7]. 1739 : Az minden hato nagj irgalmú, és véghetetlen joságu Isten ... én hozzáam minden érdemem nélkült ingyen valo kegyelmességéből világi nagy áldásitis nyujtani, és adni méltoztatott [JHb IX/30 Bornemisza János végr.]. 1752 : adtunk a Farkas utzai Reformatum Kő Templom ruináinak és ablakainak építésekre ... Ezer Magyar Forintot ... ha penig azon Confession valoktul el vétetődnek (: kitül Isten őrízen Szent Piának érdemeért:) azon Casusban ami (!) Maradékunk közül ... ezen Ezer Forint Capitalist fel vegyék és fordítsák más Helvética Confession lévő Templom építésére [Kv; KvLt VII. 22b]. 1776 : Bizom az en I(ste)nemben hogj ha ezen praescriptiot ugj observálhatom ezutánis mint a télen observálám, az köszvenjem távozni, az Agjam miattam nyugodni fog, az meljet az I(ste)n tselekedgjekis az maga érdemeért mivel 15. es-tendőől fogva elég keserves kinokon menek által [Négerfva SzD; BfN. Bánfi Péter lev.].

Szk : ~e felett a megérdemelnél jobban. 1682 egy Orosz Martzi nevű... szolgaja nyolcz esztendővel az előt idegen Országhból . . be bujdos-van . . Horvath Miklos Ur(am) eo kglme udvara-b(a) keze alat érdeme felet tartotta taplalta es ruhazta, kihez kepest . . Orosz Martzi . . kötelezne maghat es mind két aghon levo maradokit . . Horvat Miklos Ur(amna)k es ket aghon lévő maradéki(na)k eo örökösön [Széplak KK; SLt AU. 28]. 1764 : Kovátsot is érdeme felett meg betsül-tem eddig Bátyám Uramért, ez után pedig a rosz ember töllem Semmi betsületett ne várjon, mert nem érdemli [Középlak K; BfR]. 1797 Nagy szeméremmel ugyan, de bizván az édes aszony (!) Anyám én hozzáam érdemem felett meg mutatni méltoztatott nem napai, hanem valóságos igaz édes anyai gráziájában bátorodom néhány rendeimel alkalmatlan lenni, méltoztatik el szenvedni [Mezőcsásás MT; Kp II. 52] * ~e felett való meg nem érdemelt. 1737 : nemis tapasztaltam semmiben hozzáam valo kedvetlenségét Ngodnak, sőt Ngod előtt érdemem felett valo kedvességemet s tekintetemet mindenekben (így!) [Ne; TL. Onadi B. József gr. Teleki Ádámmhoz]. 1748 : Mélt-

toságos Ur Nékem érdömöm fölött valo Mlgs ur(am) [Gagy U; Ks 83 Péterfi Sándor lev.] * ~e szerint a. érdeméhez illően/méltóan. 1562 Ulimán béget kincstartó barát nagy békével el-bocsátá, mely elbocsátásáért ötet azon őszön meg-ölék hegyes törrel Alvinczben a Ferdinandus vi-tézi; kinek az ő holttestét érdeme avagy Iztorsága szerint egy néhány napiglan a párna tolla között tarták, mert abban gyanakodtak, hogy esmét a török mellé akart állani [ETA I, 15 BS]. 1608/1610 Az szegjny Rygo palnetjs ky Akkor Eő kegie szakaczja volt, Erdeme szerent Elegedende-keppen Toldalag Janos vram az Eőuebeől megh Elegeczje [M.gyerőmonostor K; JHbK LVII/49]. 1736 Az mely pénzt cántálásokkal s temetéseken kaptanak, azt el nem volt szabad költeniek, hanem vitték az nagy mesterhez, és mind addig az nagy mesternél állott az míg az nyári dolog békövetke-zett, akkor az nagy mester kinek-kinek érdeme szerint, az pénzt közöttök felosztotta [MetTr 429]. 1758 Ot az embereim közot valo discep-tatioknak mennyen végére és közöttök igazicsa el bajoskodásokat, és kit kit érdeme Szerent excon-tentájjon [Szászkerked K; LLt]. — B. vagyoni helyzetéhez mérten. 1571 vadnak Ez varoson sok Idegen Nepek ky Narat zaka Ith ez varoson kereskednek semmy segitsegel sem vadnak az va-roznak, Azonkeppen vadnak szok zolga Renden valo legenyekis es zolgálok, kyk sem Eztenedore sem felre sem fertalra Nem akarnak zolgálny, ha-ne(m) chyak hety Beren laknak . . ez felekreol eo k. Byro vra(m) es az Thanacz Twdakozzek megh Es vegienek adot raitok kinek mynd az eo Erdeme zerent [Kv; TanJk V/3. 41a]. 1589 : Tudom hogv az adott vgy vegezek hogy az kik egez adott attack ez eleott is tehat mostanis azok 50 penzt adgianak az utan ki ki mind érdeme zerent, es hogy az piacz zelben valok tobbett adgianak ezts vegezek de en nem tudom attack teobtet vagy nem [Szu; UszT]. 1590 k.: tu fel Pereoseok eskuttek uoltatok az uaros(na)k mind zege(n)nek bodognak hogy egy arant zolgaltattiatok az eo érdemek zerent kiki mit bir [i.h.]. 1603 : Az Sum(m)anak fel zedese felől vegeztek ő km(e)k Varossul, Az mely Azzony allatok es Leanyok bizonyos embereknel zegődúe laknanak*, Azokatis magok visselesse és ruhazattyokban valo Iarassokból, Ezekenis az ő érdemek szerent vegyenek [Kv; TanJk I/1. 454—5. — *A bizonyos al. sajtóhibával!]. 1606 : Delibe-ratúm Az Actor bizonicha meg feleletyzerenth hogj az ő Jobagian Selleren az falú keozj valo Zedesbe veuesbe az eo érdeme zerent vöttek raita, Az al peres falú is bizonjchion hogj Nem vöttek [UszT 20/9]. — c. kb. cselekedetéhez mérten. 1572 : Az Drabantok feleol kyk az kapuban habo-r-gottak vagdalkottak, Azt akaryak eo k. varoswl hogi Teorwennelkwl ely Ne Mwlassa eo k. Megis Bwntessek Az Eo érdemek zerent [Kv; TanJk V/3. 67b]. 1587 Az priuilegium zerent ha het Egienes bizonisagh megie(n) valakire, azt az eo Erdeme zerent bwntettessek [Kv; i.h. I/1. 48]. 1621 Vagion sok panaszolkodas, mind Ferfiakra, Azzonj nepekre, es leanzokra, hog mod nélkül valo

Isten elle(n) való farsangolások lennének az Lelekkel való szittkodásnakis, noha tilalma vagio(n), mindazon által meg nem szűnik. Azert kerik eo kglmek Biro vramat Tanacziaval eggiwt, hogj az eleobbj vegezes szerint eo kglmeknek effelekre legie(n) Zorgalmatos gondgia erdemek zerint eoiket megh bwnttetue(n). De elseoben eo kglmek publikaltassak [Kv; TanJk II/1. 311]. 1646 ha. hutet fogadasat meg nem allana ... meg foghassak erdeme szerent megis buntethessék mint a' fele huti szeget embert [Maksa Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1679 Ha mellyik Meszaros, emberseges ember cselegyet böcztelenséggel illeti azt az Ceh Mester erdeme szerent buntesse megh [Dés; Jk]. 1691 Ha kik azon Statiobeli Commissariusok közül akár melly tekintetek alat exorbitálni es excedálni compareáltat(na)k ugymint az Administralo szegénység(ne)k az meresben, vagj egybe másba kárt tenének, azokat érdemek szerent ... megh buntesse [Kv; Törzs. instr.]. 1743 néméllyek .. a' szemetet, gazt, Moslékot és akár mellj otsmányáságot házok elejében az Uttzara szoktanak sepreni 's ki hanni masok bantásokra végeztetett, hogy valaki azonon alkalmatlanságot tselekeszi ennek utánna, valahol bizonyoson tapasztaltatik, méltó érdeme szerent, mint a' Birák ítélik megh buntetéssék [Torockó; TLev. 10/1]. 1761: az I mind lopásáért, mind verekedéséért s vért botsatásáért juxta Patriae legum .. érdeme szerent buntetessék [Torda; TJk V. 37]. 1783 minek utánna ezen említett személyeket tselekedetek és érdemek szerent ezen Városnak Confluxussa meg buntette volna, ... a nagy praevaricatio a tilalmas erdők pusztítása iránt igen nagy lábat révén praetendalta a Város Confluxussa a Biráktól hogy adgya fel kik voltak a leg nagyobb praevaricatorok, és azokat had lássa a Város ha érdemek szerent meg buntetteé azon praevaricatorokat? [Torockó; TLev. 10/3]. 1796 Meltotzassék Ngod bennünket authoralni hogy .. ha meg ujjitando tiltás utannis találkozának olyan vakmerő meg atalkodtak a kik a törvénnel nem gondolnakak, mint transgressorakot az eddig efféle praevaricatioa* elegyedtekkkel edgyütt irremissibiliter meg buntethessük erdemek szerent [uo.; i.h. 10/6. — *Ti. az erdők és gyümölcsösök pusztításába]. — d. aszerint, hogy mennyit érdemel. 1621 Az Jo tanult eöreg fellajtaroknak teobbet ne adgianak f 10 . Az alab való es aprolek fellajtarokkal alküdgiek az Gazda az mint lehet erdeme zerint [Kv; TanJk II/1. 313] * ~e szerint való kb. méltó. 1603 Miwelhogj az eolettezetben való Luxus mind ferfy, mind azzony allat es Leanzo renden, az my varossy állapotunkat feletle megh haladta, .. Tetzett eo kegeknek ... hogy ... minden varosi rend kewl (?) való eolettezetet (igy l) ugy mint Spanyol hozzw farku boronalo keanteos es zoknya Arany premes nyak ruha, Lebegeo hozzw fodor tartostul, Arany Lancz, Arany perecz nyak ruha es akarmi nemes renden valo forma Ezeken az eo Erdemek zerent valo Adoot vegyenek [Kv i.h. I/1. 460]. 1738: Salamon Snejder kurucz kutya teremttével káromkodott légjen, mindazáltal most élete meg-

hagyatván, Deliberáltatott, hogj az I. kemennyen meg-palczattassék, olly Consequentiával, hogj ha többször hasonlóképpen káromkodik 's meg-bizonyosodik, érdeme szerint való büntetését elveszi [Dés; Jk 270] * ~eitől dhatva. 1863 Ezen t. érdem dús férfiat meg kísértette mégis a' rossz akarat meg buktatni, de ő magát ki tisztítván, a' köz-sinat az ő érdemeitől át hatva, őt nem csak missio hivatalába meg hagyta, 's néki Diplomát adni, meghatározta, hanem mellette a' magos kormánynál szót is emelt [Gyalu K; RAK 80] * ~et szerez. 1863 leányom körülemi faradozása és ápoltatásom által elismerésemre érdemet szerzett [Kv Végr.].

2. érdemesség, vkinek érdemes volta; vrednicie; Verdienstlicheit. 1813 k. Bárá Kemény Simonné Ur Aszszony ő Excellentiája és Bárá Kemény András Ur, ha a' Pap magát kedvelteti, a' Tiszteletes Papnak érdeméhez képest szoktak hol többet hol kevesebbet ajándékozni. De ez nem conventio gyanánt, hanem a Papnak ahoz szabhatása, és tudása végett mutatódek bé [Szava K; SzConscr. mell.].

3. érdemes cselekedet; fapta meritorie; verdienstvolle Tüchtigkeit. 1816: mivel terhes és hosszszas betegségében mind eddig elé jo gondgyát viselte ezen érdemiért nagy békességgel Tövisi Gergely holtig el használhassa* [Asz; Borb. I. *Felesége javait].

4. kb. (megérdemelt) jutalom; rásplatá (meritatá); (verdiante) Belohnung. 1592: examenbe vetettek az Also tanach Byro polgar kewansagat, hogy el nem hagyhatnak eleteoket az tanach hazban valo sok foglatatossagokert, hanem fizetsek kewannanak az varostol Wegheztek eo kglmek ezt Hogy noha az mj Reghy el holt Attiaink polgarink az Warosnak Zep Nemes zabadsagokat Zerzettenek melyben mostany Wdeoben Nagy Niugodalommal varosul florealnak, de mind azon által az Vensegh Nem emlekezik, hogy az illien reghy varos zabadsaga zerzeo eleink ezten deonkent valo fizetset kewantanak volna, hane(m) Jstenteol Wartak erdemeoket Mostis ... Vegheztek Reghy Attiaink Niomdokat keowetni [Kv; TanJk I/1. 176].

5. érték; valóare; Wert. 1605 Az ket vraink kiket az dezmanak percipialasara biztanak volt varosul amely buza megh kezeknel vagion .. az búzanak Arra erdeme zerent Atton Aggyak el [Kv; i.h. 532]. 1830: mind a' csupa szabad tett-zések szerent procedalo exequitorok (!) mind pedig a' dolgok érdemét vagy igen fel vagy igen alá betsüllő betsüsök által külömb féle, és a' perlekedő Feleknek kárt okozó rendetlenségek csusztattak bé [Kv Borb. II gub.].

érdemdús érdemekben gazdag; merituos, cu merite; verdienstvoll. 1863: Ezen t. érdem dús férfiat* meg kísértette mégis a' rossz akarat meg buktatni, de ő magát ki tisztítván, a' köz-sinat az ő érdemeitől át hatva, őt nem tsak missio hivatalába meg hagyta, hanem mellette a' magos kormánynál szót is emelt [Gyalu K; RAK

80. Czelder Márton havaselvi missziói lel-
készítj.

érdemel 1. a merita; verdienen. 1574 Katus Baly gergyne Azt vallia ... Mondot (!) eo neky Ne Mond azt Mert Nem oly Ember hogi azt Erdemlene, de vgian Azt Monda hogi Meg Mywely [Kv; Tjk III/3. 366]. 1575 Balogdy Farkas Be hywassek es megh Erchye Byro vram teolle kyk legienek az teoby kyk akarnak az feieelem Melle Menny, Es ott zolgalatiokat meg Mwtatny Mennye- nek Ely, De vgi Mennyenek hogi Nem Egiebwe hane(m) az feieelem Melle ha kyleomben chelekesnek Nem egiebel erik meg hane(m) Azzal myt az feleh ember Erdemel [Kv; Tan]k V/3. 123a]. 1585 Anna Aztalos Istwanné Vallia, Monda Ersebet kezben vagiok Amyt Erdem- lek azzal bewtessenek, eölliének megh bizony en tagom ez, es en vagiok ennek gilkossa* [Kv; Tjk IV/1. 454. — *Gyermekegyilkos leányanya halott csecsemőjéről]. 1625: semmiképen az malefactor, az en fogsagom alol, kj nem zabadithatta uolna, miert hogy partiat fogta es kj zabaditotta azt keuanom az teöruintul hogy az azon buntetessel buntetodgiek az mint (!) az malefactor erdemlet uolna [UstT 30a]. 1632: Hallottam azt Nag' Peternetöl hog' Sidta ezt az Körtouelifai Jstua(n)t es aztis mondotta hog' ezis az bambucz ember erdemlene olliat mint az fia [Mv; MvLt 290. 90a]. 1665/1754: Ha ki magát fel panaszollya, jó Szót adván az Társaságnak, fele büntetéssel bé éri a' mit erdemlene [Kv; AsztCart. 14]. 1738 Mit érdemlett légyen Rákotzi Joseph, Isten, ember Törvényeivel ellenkező gonosz tételeivel, ez annectált Felséges Vrunk ujjonnan érkezett Patensének Apographuma, rendesen elő adgya Borb. II gub.]. 1829: ugyan mit érdemel az olyan Katona, a ki a' maga armadiáját el-árulya? [Kv; MészCLev.]. 1847: Kászoni András szánako- dást nem érdemel [Kv; AsztCLev.].

Szk: *attenciót* ~ *figyelmet* érdemel. 1782 ezen panasz az elő számlált okokra nézve még tsak *attentiott* sem érdemel [Thor. XX/4]. 1796 az exhibeált haszontalan decisiókkal . semmit nem bizonyíthatnak, sőt még *attentiott* sem érde- melnek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 87 táblai dön- tés] * *azt nem érdemli, hogy* ... nem adott okot/ nem szolgált rá arra, hogy 1633 egy beöteös* keszkenöt varratot vala en velem Zabo Jacobne, az melljet ... azutan Abrugi Istvannak adott volt, Ez uolt rea varua. Buczumat vezem mar az en szeretőmteöl Remenséget tartot kedues ellensegem, Hogi ha mit vetettem megh boczas- ennekem, Nam az te keduedet en elegett türtem. Hogi most arua(n) hattal azt nem erdemlettem [Mv; MvLt 290. 124b. — *Értsd betűs, azaz feliratos]. 1825 meg mondhattya Bodola Urnak hogj én azt nem érdemlem hogj mindgyárt admo- nitioval fenyegeessenek [Kv; IB. Gr. Korda Anna lev.] * *büntetést* ~ *rászolgál* a büntetésre. 1762 Botrádi Josef nevű ifiu manifeste keményeb bun- tetést érdemlene, mindazonáltal consideráltván ... goromba ifiusagais ..., azon erdemlet bün-

tetést annyiban mitigálja hogy három izben száz páltzákkal meg meg verettetvén .. fog el botsáttatni [Kv; Tjk XVII/1. 77] * *égetést* ~. 1653 Nyerges Janos ezeket monda Mészáros Peter* felől Vittek volna el még az előtt az cordeógók az esse lélek kurua fiat; I(ste)n engemet ugy segillye(n) nem temetest, hanem égetést ér- demlene; ne(m) szannék magam egy szekér tóuisset hozni, es a' testetis megh egetni az Lélek kurna- fának [Ne; KemLev. 1394 Joannes Kovác de Ilosva (38) ns vall. — *Fejér m. akkor közelebb- ről meghalt viceispánja] * *figyelmet* ~ a. tekín- tetbe veendő. 1796: Az* pediglen hogy Religio- jokra nézve sem lehetnének azoknak^b maradéki, éppen *figyelmet* nem érdemel, mert ezen okból Erdellyben minden Nemzetnek Eredete kétségben hoztathatnék, mivel tudva vagyom, hogy ezenn hazában a' Religioknak változása a' 16ik Saecu- lumban kezdődött [Mv; TLev. 5/16 Transm. 67 táblai döntés. — *Az az állítás, hogy az Ausztriából Torockóra betelepültek rk-ok voltak, a mai toroc- kólak pedig un-ok. ^bAz osztrák betelepülőkné]. — b. *figyelemre méltó*. 1810: *Figyelmet* érdemel ezen Falunak Szép Tér helyen való fekvése, kies vidéke, és a Kraszna vize benne való átfolyása [Var- solc Sz; Ks 76 Consnscr. 346] * *figyelmetességet* ~. 1796 Egyebek a' mellyek itten ismét, meg ismét reiteraltatnak, mint ezen Processushoz nem tartozok még *figyelmetességet* sem érdemelnek [Mv; TLev. 5/16 Transm. 74 táblai döntés] * *haládatosságot* ~. 1741: kegyességbeli gratiájához Nagyságodnak bizony míg élek bizakodván foljam- odom, de kivált mostani távol létemben ha mire Isten arántam fel indittyta Ngos Groff Uram szívét, meg kettőztetett haládatosságot érdemelvén, há- ládatossággal lenni és Istenem eleiben Ngos Groff Uram életét haládatos emlékezettel bé mutatni el nem mulatom [EMLt „Onadi B. Josef”-nek Francofurti ad Oderam kelt lev. gr. Teleki Ádám- hoz] * *halált* ~. 1590: deliberatur hogy ighen ereosse(n) megh veriek es soha ez varoson ne lak- hassek ha ez hatarba talaltatik minde(n) teorwen nelkwl fel akasztassek, mert mostis ha az Iustitiat ne(m) elegytenek irgalmassaggal, halalt erdemelne [Kv; Tjk V/1. 54]. 1616 mikoron orszagh uege- zese ellen delinquant uolna olljat melliert halalt erdemleot volna [Hsz; BLt]. 1625 Zaz Janos neuü fellaitara Esset Suky Benedek vram ellen olj vitekben ki miat Halalt erdemleot volna az mint a' Teöruin megis sententiaza Hogy Zaz Janosnak megh kellene Halni [Melegföldvár SzD; SLt EF. 5]. 1690: Constal vilagosan ... Mate Janosnének az Nemetekkel valo paraznalkodasa, jarulva ehaz az előtteni két rendben valo vétkes cselekedete; az mellyekert halált erdemlene [Dés; Jk]. 1697 megkivánom a Jure hogy az ő egy- nihány rendbeli Isten s Emberek Törvénye ellen valo cselekedetiért; a' minemű halált fog erdem- leni olyan halallal buntetödgýék; mivel majd minden cselekedeti halalt erdemlő vetek [Dés; Jk]. 1745 jóllehet az patratumnak merituma bejégzést, sőt haláltis érdemlene mindazáltal a poena mitigaltván pro sui et aliorum documento

hogy három szombatokon, mindeniken tiz tiz páczával rabok által meg veretessék itiltetett [Torda; Tjk II. 98] * *hitelt* ~. 1772: ha néhány Malom mesterek(ne)k irattakis, hitelt nem érdemelnek ..., kiknek fassiojokkal csak nemis novizalhat eő Excellenciaja, annál inkább nem változtathattja az elébbeni Törvényes Deliberatutumot | akár melly számosak volnánakis azért azok mint hogj igassággal ellenkeznek, hitelt sokaságokkalis nem érdemelnek [Kük.; JHb LXVII/244, 248] * *jobban* ~ne különbet érdemelne. 1585: Zekely Marton hwteos zolga wallia ... Kwideneke engem Nemety szigmondhoz a' tanach meg tudny az okat myert leót Az veresege Grusz Peteren, S monda Nemety Sigmund, En vertem es en verettetem, s meg Iobban Erdemlette volna mert meg zidott [Kv; Tjk IV/1. 480]. 1779 Láttya láttya kityed (!) engemet Márton Ur(am) meg betsülhetne, mert én olyan helyre igazítottam 'a kiből meg élhet 'a mig él, de engemet nem bésül, héj jobban érdemelném de eli hagyott, már számba se vészen [O. zsákod KK; Llt Vall. 194-5] * *nem* ~ *vmit* n. méltatlanul ragasztottak rá vmit. 1587 Mordálnak mondatott Rottweos Andras, bizonicha megh hogy eo Nem ollia(n) ember, es azt az Newezetet Nem Erdemly, Ha megh bizonittia be weheteo zemely lezen a' tanachba [Kv; Tjk I/1. 57]. — b. nem való vmire/vmibe. 1570 Dorotthyia azzon Zygartyo Gérgy zellyeréh. Ezt vallyia Jllien Zokkal Zytta, Te eb henger bestie kwrwa ffy, Nem Erdemlened az chehet, mynt ez fele Eb henger Bestie kwrwa ffy [Kv; Tjk III/2. 74]. 1585: Zeoke Mihaly vallia, Ezt hallottam zayabol Nagy Casparnak felesegenekis, hogy Palastos Jstwan Nem Erdemlene zaz emberseget*, Mert Az Annia keryteó volt, es Akinek Az Annia Curwa volt az fiais lator Annak [Kv; Tjk IV/1. 417. — *Értsd: centumvirséget, azaz városi nagyobb tanácsbeli tagságot] * *nem érdemli tőle* kb. éppen tőle nem vár(hat)ná. 1573 Katalin feyer Benedekne, Azt vallia hogy tawaly Nyarban azt Mongia volt feketé kato, eo neky hogy feyet vetety es az alfelchez tetety, Mond Nagy agostonne Neky Myert Mondod azt ha Nem Erdemly Teoled [Kv; Tjk III/3. 86]. 1581 hogj te valakjvel En hozam merz Jvny zalagys Jozagy kynny Azertt Ezt az kyssebegett nem Erdemlettem volnja tulle (!) [Fűzkút K; Wlt]. 1592 kit en teoled Nem érdemlenek [UszT]. 1829: most egy darabtól fogva mind hergeted Pekrit réája — ..., nékie meg mondták hogy te Pekrivel foralsz ellene, ezt ő nem várta nemis érdemelte tőled öröke Pekrinél ülsz 's az olta ötet kerüled — egy Pekriért — olyan jo embert mind Daniel nem kéne meg bántani [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez, Gál Miklóshoz] * *nyúzd* ~. 1586 Palastos Istwan vallia, hallotta(m) mastol hogi Azt vetettek volna orczaiara Igyarto Georgnek hogy Niuzast Erdemlene | Lakatos Tamás vallia hogy Nem tudgya Minemeo vetekert érdemlene Niuzast Igyarto Georgy [Kv; Tjk IV/1. 483-4] * *panaszt* ~. 1618: Én, Kegyelmes uram, ezekkel az Nagyságod

fejét nem fájlalom, hiszem az Nagyságod jámbor szolgálai mondják meg ha panaszt érdemlek [BTN 115] * *tisztességet* ~. 1585: Ersebet Zeoke Mihalne Vallia, Ezt hallotta(m) Nagy Caspar felesége zaiabol ez karachonba, Akinek vgmond Az Annia Curwa volt, Annak a' fia fatthiw, es tizesseget Nem Erdeml [Kv; Tjk IV/1. 418] * *többet* ~ne nagyobb büntetést érdemelne. 1585: Anna Zep Miklos zolgaloia vallia, így kezde bezelgetny Hagione enneke(m) Az Azzoniód Nyelwe vgmond kezembe vala, Es mostis ladambá zezegtem be, Nem hat frtot Erdemlet volna, hanem teobet [Kv; Tjk IV/1. 499]. 1628 (A céhek) noha többet érdemelnének, de kegyelmesen akarván őket tractálni, többel ez egy úttal nem büntetjük [SzO VI, 79 fej.]. 1703 noha többet érdemlett volna* [Kv; ÖCjk. — *Ti. büntetést]. 1736: Tisztarto vr(am) . némellyeket az Jobbagjok között meg sem is páczazott, de a mint experialhatta(m) a dolgot némellyik többet érdemelt volna [Récse F JHbT] * *tűzet* ~. 1584: Catalin papfalwy Illies Ianosnak a fogolnak edes leania vallia kertek Aniamat illie(n) zowal az olahok, Azzony, vid el giermekedet Mert Ioznyw parazna ember a' te vrad twzet erdemel [Kv; Tjk IV/1. 492]. 1646 Lengyel Laszlo foglyot accusalua(n) director Ur(am) hogy az templomba(n) be menue(n) vecsernyekor .. a p(rae)dicallo szekbeol az szeonyeget le veotte s el akarta lopni kezbe(en) kaptak; Azert az Sacri-legiumert azt kevannyak hogi keowel veretessék agyon noha tűzet érdemlene [Kv; Tjk VIII/4. 81] * *vereséget* ~. 1605 Actor Kis Janos Thiboldj* dicit feleségemet el zeóktette ez Alperes^b, mert eő leanya vala, eő atta vala nekem Azert vagy fejehez illik zolno(m), vagy vereséget erdemel itellye megh az teórueny [UszT 19/37. — *Thiboldról (U) való. "A férjhez adott leány anyja: „Olah Istuan(n)e zataloki"].

Sz: *aki mit* ~, *úgy büntetessék*. 1584^a Walahol effeleket tudhatnak, Jarianak el teoweny zerent dolgokba(n) es Aky mith erdemel vgy bewntetessék [Kv; TanJk V/3. 286a. — *A *bún* 1. al. sajtóhibával!].

2. megérdeml; a merita, a fi vrednic; verdien. 1600: Intik eo kgmeket hogy zorgalmatosan az zegenieket megh latogassak es megh circalliak kik erdemlik megh az Alamisnat, s kik nem? Akik az Alamisnat nem erdemlik tehat az ollyanokat ky igazitassak, es biro vram az kapun valo darabontoknak commitalia zorgalmatosan, hogy affele kwldwsokat be ne erezzek az kapwkon [Kv; TanJk I/1. 374] | egyzer oda iwta Weres Janos, s monda neki^a Azzoniom, hizem mi woltunk az kegd iobagy mi erdemlettük volna inkab miért ada kegd az menes lowath Chiki Mihalnak [UszT II/2 F. „Balas Peter kecheti”^b vall. — *Ti. „Galfi Istwanne”-nak. ^bKecsetről (U) való]. 1653: Mikor Debreczeni Nyerges Janos az Keó hidon kezdet szitkozodni nehaj Meszaros Peter^a felől kiseben jutua(n) oda, ezeket hallám túle hogy mondá Nem erdemli hogy eleiben ki mennyenek, es hogy tisztessége(n) temessék, mindeltig rosz ember

volt lo faszt erdemlene, nem tisztesseges temetést | Debreczeny Nyerges Janos monda: Bizony ne(m) erdemli hogy eleibe(n) ki mennyek [Ne; KemLev. 1394. — "Fejér m. volt viceispánja. "A viceispán holtteste elé]. 1764 ha Bátyám Uram magais nem recognoscálja az én faratsagomat. Soha egy emberséges ember faratságát nem érdemli [Középlak K; BfR].

3. Csak tagadásban; numai in constructii negative, nur verneinend; nem érdemes/méltó rá; a nu fi demn de ..., a nu merita; einer Person/Sache nicht wert, nicht würdig. 1592 Debreczeni Janos vallia Eztis hallottam Lukachtol hogi nem erdemlette volna Niari Marton azt az eo azzoniat Cassai Katust [Kv TjK V/1. 196].

4. megér; a valora; sich lohnen. 1578 ennek vtanna a' ky hat penze(n) akarya borat kezdeny, az vasar birak hireknelkwl ne merezellie myweln, hane(m) előtte valo nap hyrre tegiek az vasar byraknak azok megh kostoltyak, es ha megh ery a' hat penzt, kezdyek haton ha ne(m), ne kezgiek, hane(m) a' mit Erdemel azon kezgyek [Kv TanJk V/3. 172b]. 1718 Bécsi Tubákatis el hozták, de nem erdemelte eppe(n) azt az Vecturát [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1785 egy nihány kalongya nem érdemli hogy potentiariuskodgyék akár kiis érette [Mv Bál. 1]. 1832 az osztozando Jok nem érdemlik a költséges Executios osztályt [M.köblös SzD; RLt].

5. kb. megkíván; a cere/pretinde; fordern, verlangen. 1736 u. : a gazda is leül, követi a vendégeket, ugy nem főzethetett amint a vendégek statusa érdemlené [MetTrCs 458]. 1790 : ha Történék, hogy az olyan személynek, annyi erő vagy Semmi Bonuma nem találthatnék, s, Gonosságaí is azt érdemlené (így!) Magistratualis fogságra is adatathassék [Karácsonfa MT; Told. 76].

6. ki/megérdemel; a merita; verdienen. 1599 : Chyzar Ferencz vallia ... hallottam Zakal Benedekteol hogy mongya vala, Im en ezt mind amaz bestieteol erdemlem hogy anny beochyeoletem sem leon hogi el bochyasson [Kv; TjK VI/1. 337]. 1782 : Boldog Isten honnet érdemlettem ő Ngátol ezt a Nagy haragot, Mivel tudtomra ő Ngának egy Zab Szem éró Kárt sem tettem [Told. 3a. 1780–1789. VI Demeter Balázs (52) néhai gr. Toldalagi László örökösei koronkai gondviselőjének vall.]. 1807 : egész nap semmi dítséretet nem érdemelt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 366]. 1813 a lakosok ... a már kivágott butukok mellett magoknak mind élelmük fenntartásokra, mind adojok pótlására sokat érdemlettek [ErdO III, 178–9 Mm hat-a az erdő tilalom alá vétele dolgában. — A teljesebb szö. butuk 1. al.].

◇ SzK: (ki) amennyi adót erdemelne kb. (kire a)mennyi adó esnék/jutna, kit mennyi adó illetne. 1593 Varosul lathwan ith ez Varosban az Luxust mind az ferfy rende(n) s mind feokeppen az Azzony Allaty es leanzo renden az Ruhazat dolgaban ... Az vonas ighazgatoknak azert Jlien potentiat Attak ... hogy Akiket latnak hogy vagy eo ma-

gok vagy feleseghe gyermeke, hozzaioik Allapatiokhoz zegensegekhez kepest Ne(m) illendo feo es draga Kuhazatokat, tudni illik Granatot Skarlatot, Atlaczo kamokat Mal Gereznat es feletteb valo ezwt Arany marhat Arany gycongyeos korszorut vissel vagy visseltet, haat Ameny Adoot erdemelne ket Anny Adora irathassak vethessek [Kv; TanJk I/1. 206] * ki mint érdemli kb. kire mennyi esik, kit mennyi illet. 1589 azutan aztan vgy rendekek hogy kin kin erdeme zerenet vegienek* tudom hogy veottenek kin 40 d kin 32 penzt kin 25 kin 10 penzt, ki mint erdemlette [Szu; UstT. — "Ti. adót] * ki mit ~ 'ua.' 1578 wegeztek eo kegnek eztis hogy a mely ridég es lezegeo legennyek vannak az varaso(n) kik senkit nem zolgálnak vgy mint zekeres legenyek mwes legeniek es egieb effele vrtatlan zolgak mindenike(n) az eo Iteletek zere(n)t ky mit erdemel adot vegienek [Kv; TanJk V/3. 167b]. 1589 tudom azt hogy az ado dolgabol vgy vegezenek hogy az ki Jobbadon biria magat tehat az teobbet adgion ki ki mit erdemlene | Tudom azt mert en nallam volt az legistrum hogj mikor az adott fel vetek így vola hogy az kj egez adott adott annak eleotteis tehat mostis 50 penzt adgion az, annak uta(n)na minden ki ki mit erdemel | en fellieb valo adott ne(m) tudo(m) hogy vetette nek akor, az utan ki mit erdemlett 40 penzt ki 25 penzt Zabo Tamasrais 50 penzt vetetteonk vala [Szu; UstT].

érdemelhet a putea merita; verdienen können. 1679 : Tagado(m) hogy az en feleségem mondotta volna azt feleséged felől, azt kivano(m) en is per retorsionem meg bizonyits (!) hogy mondotta, mellyet ha nem bizonyithatsz abban incurally az mit feleségem erdemelhetne nyelveskedeseert teörvény szerint [SzJk 142].

Szk: figyelmet ~. 1796 az All Peres Ur kifogása egészszzen el enyészik, és Törvényes figyelmet anyival inkább nem érdemelhet, mert a 9. 10 Tanuknak Vallomásai ellen semmi kifogást nem tud tenni az All Peres Ur [Mv; TLev. 5/16 Transm. 72 táblai döntés].

érdemelt l. érdemlett

érdemes l. mn 1. méltó; demn; würdig. 1653 : A mi azert az kapitansag allapottyat illeti, mi dispositionkban lévén az arra valo vigyazas, igyekezünk rovid nap kgték eleiben ollyat allatni a'kit erdemesnek s elegehesnek, es az kgték törvényenek es szokasinak megh tartojanak, s oltalmazojanak esmerhetünk lenni [UstLTIX. 75. 12. IIfej.].

Szk: (vmilyen büntetésre) ~ nek ítéli magát. 1730 : Ammi a D(omi)nus A* Sullyos allégatioját illeti hogy emberi gjarloságtól viseltetvén törvénytelenül Gyermeke lött légyen az Jnek^b azt maga sem tagadhattya mind az által hogy az A : eő kglime allegatioja szerint azon Gyermekeket meg ölt (!) volna ... hanem a midőn halva szülte volna külömben bódogtalan lévén gyarlo erőtelen ségből vetette halva az Sár(b)a melyertis hogy

megtorturaztassék s meg öletessék erdemesnek magát nem itili, amint hogy kivanis az A eő kglme impetioja alol irgalmason absolvatni [Dés; Jk 255a. — *A hivatalból felperes Josephus Lőcsei, város hadnagya (bíró). *Maria Timoffi-nak].

2. érdemekben gazdag, nagyérdemű; merituos, respectabil; würde/verdienstvoll. 1712: Nmzs Kovasznai Bogdány Miklos Uram ... hitt volt ki executiora, ugymint ... edgy házhely(ne)k el foglalására Nmzs Csernatonai Ianos Uramat Nemes Doboka Varnagy(ne)k edgyik erdemes Vicze Ispánnát [RLt]. 1718/XVIII. sz.: Szegőttete be az Apród Esztendőre Fűsűs Mátyás uram, az ő kegye maga őcsét Halasz Istvánt, ezen B. Czenek erdemes Tagjához az B. Czenek fővebik Czé Mesteréhez [Kv; FűsűsCJk 56]. 1737 Illyen okon kellett a proclamtal detentust in jus attrahnom, hogy ... irtoztato I(ste)n ellen nagy szitkokkal szidott karomlott, ugy Varosunk erdemes Hadnagyatis szidta karomlotta [Torda; TJk I. 134]. 1755: A Becsületes Fűsűs Czé öszvegyűlvén ... mostani Érdemes Chémesterihöz ... [Kv; FűsűsCJk 61]. 1809: Az Tekintetes Urfinak Nemes Kereszturi Processus erdemes Processualis Dullojanak az Urfinak alázatos tisztelttel (így!) [UszLt ComGub. 1638]. 1847: a Kolosvári Betsületes Nemes Asztalos Céh Erdemes elől Jároi ... arra bírának bennünket, mint Tized, elől Jároit hogy adnánk egy Hiteles bizonyítványt arról hogy Kászoni András mi némű maga viseletű Tizedünkbe [Kv; AsztCLev.].

3. jóra való, derék; brav de treabă; brav, tüchtig. 1675/1681 ember ez Vilagon kichiny ideigh, valo rövid életében mire igyekezhetik jobban, mint hogy maganak az élő embereknel el felejtethetlen es halhatatlan jo hirt s nevet szerezzen, es maga utan is jo emlékezetet hagyhasson, melynek meg nyeressére nagy eszköz lévén az erdemes hivek(ne)k valo kegye adakozás [Vh; VhU 277—8]. 1681 az illyenre szükséges volna az Officialisok(na)k vigyázni, ne defraudaltatnanak, az erdemes munkas fizeteket ne subtrahálnak, es ezzel az jobbágitól allo szegenj ember ne karosittatnak [VhU 67]. 1737 az A ... maga juramentumát violálta, mikor ezen Városban) Contribuáló erdemes Tagjára, es Nemes Emberre, in silentio noctis reá küldött, maga Nemes Házában fekvő ágjából, egj ingb(en), hajadon fővel el-hozatta, lántzra vettette [Dés; Jk 246b]. 1762 az I(ne)k eőkegyelmek ... 1760dik Esztendőben, es o'üddő-tajban, ex illicito concubitu meg viselésedése, es terében valo esése lött légjen ... ez közenseges hir volt eőkegyelmek, oly erdemes, es jo embe-rek között, es ma is continuáltatik, kik között el lehet mondani nem tsak azt, hogy szél nem indul fuvatlan, hanem azt is az Iránt, quod non sit sine sufficienti ra(tio)n(e) [Torda; TJk V. 92]. 1801 minek előtte valamely asztalos mester Ember meg nem hal, addig egy a' vagy több erdemes Jffiak annotvala lévén, es előadando első vacantia-kor bévétetik az Ifiu edgy is jobban qualificalodik a' Mesterségében [Kv; AsztCLev.]. 1865: honnan tsinályunk ki oly sok pénz mint a' mennyi

Elek fiunknak kell — holott meg kell lenni hogy ha erdemes Honpolgárt akarunk belőlle formálni [Héjjasíva NK; Pf].

4. ki/megérdemelt, méltó; meritat; verdient. 1665/1754: Ha ki meg haragszik az erdemes büntetésért, embertelenül szoll, vagy az asztalt meg üti, vagy a' pénzt tsak le veti, büntetése egy heti bér [Kv; AsztCART. 14]. 1670 az J. ... az Tanacz haz eleot palczáztassék es veretessék meg, de ugy hogy ha teobbé comperialtatik affele szitkoknak neméb(en) leledzeni, erdemes jutalmát el vészi [Kv; TJk VII/11. 21]. 1679/1681: Ha ... valamely jobbágit ... az e(n) földemről el akar idegenedni, az ollyantis meg fogassa*, es erdemes büntetése után jó es erős kezessegh nélkül el se bocsassa [Vh; VhU 676. *Ti. az ub].

5. alkalmas, arravaló; potrivit (pentru, la); geeignet, passend. 1590: kinek kinek rezebe hagyak az kinek otth Jrtasok wolt, Az kinek penig ot ninczien mas helyen kinek kinek az waroseból (!) warosul Jrto helyet erdemeseth attúnk waros rendőlesebeöl [Szu; UszT]. 1663/1728: Ha valaki Falus Birosgot, esküttseget es kert birosgot erdő es hatar pasztorsagot fel nem akarna venni az ki erde(m)es reaja falyu boszujan maradjon [Szentmihály U; Törzs. Jakab János más.]. 1755: Bartos Kelemen Elméjét fordítván az Académiai bujdossára ... hosszas, es kemény Censurája volt ..., mindenkéltl erdemesnek, méltónak ítéltetett, hogy ki-bocsáttassék [Ne; BLev.]. 1794/1795 a' Gen. Synodus arra ki rendelőndő Erdemes Atyafiak által ut mutatát készítvén a' Gyengébb Leiki Tanitok(na)k es a' szükségesebb Materialakra Pradikatiokat es ollyan könyörgéseket írni melyek erthetők es buzgoságosok lennének [M.bikal K; RAK 14 egyházker. közgyűlési hat.].

◇ Szk: nem tartja ~nek vmire. 1777/1780: Ezen Major Házat az aestimatorok nem tartották erdemesnek a meg betsülésre [Alparét SzD; JHbK LII/3. 90].

II. Névszói v. névszói-igei áll-ként; ca predicat nominal; als Prädikatsnomen. 1. megérdemel vmit, méltó vmire; a merita ceva, a fi demn de ceva; einer Sache wert/würdig sein. 1648/1650 Vezetek Cehwl eo kglk, hogy valaki az Cehben be akar allani, proba szedeskor legyen, es az probának latogatasa legyen eleb, hogy osztán az proba fel kel, ket keoz Mester által követzek be es annak vttana vetessek be ha erdemes leszen [Kv; ÓCJk]. 1681: (A molnár) azt meri mondani az Tiszt szemébe(n), hagi ... soha eő az malom beli proventusért, es à heti kenjerent rendeltetett buzaert ott nem lakik, meljben minemű nagi titkos gonosz-sag légjen akár kys által lathattya; azért hagi ennek utanna ot tarcsak, nem erdemes reá [Hát-szeg; VhU 603]. 1761 az I mint ház felverő erdemes volna az Akasztófára [Torda; TJk V. 30—1]. 1773 Egyszer mászszor a kik arra erdemesek voltak bizonyos hogy meg verték a szofogadatlanságokért, kire huszat s kire többetskét ütöttek [M.léta TA; JHb II/3]. 1800 It a válosz, azon erdemetlen levélre mely nem erdemes hogy

az én kezeimet fel emelyem annak válaszára litetlen és kegyetlen ember [Borsa K; IB. Petyko Rozsa lev.]. 1813 A' Czéh Articulussa szerinti érdemes é az ilyen hástártas s Elöljáróinak nem engedelmeskedő Ember, hogy a' Czéhbeli Társaságnak Tagja légyen? [Dés; DLt 56. 4 vk].

Szk: halálra ~ méltó/rászolgált a halálra, halált érdemel. 1763 az Illok minden ok nélkül az kik nékiek az uttzán elejekbe akadtak, bottal verték, rongálták, vérben kepltek szörnyű káromlásokkal káromalván mindeneket, melyektelen tselekedetekért mint olyas után álló tolvajok, vérengzők halálra érdemesek volnanak [Torda; Tjk V. 174] * illő büntetésnek elvételére ~ sé tesz illő büntetés elszenvedésére érdemesít. 1766 Az A. Vr Productumából igazán ki jő az l. ellen fel tett praetensioban lévő tolvajságok között a Pele Péter teheneinek általa lett megnyuzatása nem külemben a fen forgo kantza lovaknak, czondra, pokroecz, guluga el lopásaban részessége iránt valo gjanu, tolvajakkal valo tarsolkadása, melyek azaz (!) illő büntetésnek elvételére érdemessé teszik az It [Torda; Tjk V. 334–5].

2. méltó vmire; a fi denn de ceva; einer Sache wert/würdig sein. 1657 nem vagy te arra méltó érdemes hogy ott az Ecclesia hazaban lakjal, vagy mas emberseges emberek között. Nemis emberseges emberek kozze valo vagy diszno roz aszszony* [Sz]jk. "Felenyedi Györgyné özvegy papnének mondta „Petrus Bessenyei de Dees” szerint Szöllösi Gábor szentgyédyi (SzD) prédikátor].

3. alkalmas vmire; potrivit/apt (pentru/la); geeignet, angebracht. 1756: A Biroság Viselés közöttünk fizetéssel jár ugy hogy a ki érdemesebb annak Viselésére tanálatik az Falu közönségessen egy másra fel vetvén fizet a Bironak flh. 12 [Szirb H; JHb LXX/2. 76].

III. fn érdemes személy; persoană merituosă/respectabilă; der/die Würdige, Verdienstvolle. 1673 k./1681 kivaltkepen valo tekintetem lévén, az I(ste)n hazaban hüsegel forgolodó Egyhazi szolgakra, I(ste)n titkainak Safairaira, az Predikatorokra, hogy holtoni utanis jó emlékezetem mindeneknél fen maradgyon, kivantam ha csak mi kicziny részeczkebenis, jó indulatomnak kész voltat, az érdemeseknél irasban hadni [VhU 317 Thököly Imre ad.]. 1676/1681: az mi Méltosagunk-(na)k nem kicziny ékessege lévén az josagos czelekedet, melynek része áll az könyörületesség(ne)k s kegyességnek, szegenyeken valo szanakodasnak, adakozasnak gyakorlasaban, es egy szoval mindenekkel (: de kivaltképen azokkal az kik érdemesek:) valo jó tételben [Vh; VhU 262 ua.].

érdemetlen I. mn 1. méltatlan; nedemn, nevrednic; unwürdig. 1730: Milgos Gubernator kglmes Ur(am) eő Excellentiája érdemetlen voltomat nem tekintvén, méltoztatott vala az Nemes Küküllő V(á)r(me)gjére valo Inspectiot nékem imponalni [Csapó KK; Ks 90 Kun László kezével]. 1731/1768: énis Istennek ő Szent Pelségének,

érdemetlen voltomhoz képest való sok irgalmából és áldásából bővön részesülvén, itten utolsó akaratomat rövidléden le tenni akarom [Kv; Ks 14. XLIII/a Kornis Zsigmond végr.]. 1737 maradok Nagyságodnak Legküssebbik İrdemetlen Szolgaya Csik Somylai Condviselője Lestyán János [Ap. 2]. 1773 Méltóságos Grof Fő Ispány Vr! alázatosan könyörgök, méltoztassék előbbi kegyes reflexióját most is érdemetlen cliensitől nem tsak meg nem vonni, hanem egyszersmind nékem tellyes consolationra, ellenséginnek pedig confusiojokra meg tartani [Nsz; Borb. II Motok András lev.].

2. igaztalan, méltánytalan; nedrept, inechitabil; unwürdig, ungerecht. 1800 It a válasz, azon érdemetlen levélre mely nem érdemes hogy az én kezeimet fel emelyem annak a válaszára [Borsa K; IB. Petyko Rozsa lev.].

II. névszói v. névszó-igei áll-ként; ca predicat nominal; als Prädikatsnomen; nem érdemel meg vmit, nem méltó vmire; a nu fi demn de ceva, a nu merita ceva; einer Sache nicht wert/würdig sein. 1742 En arra érdemetlen voltam İdes Ngos Aszonyom, hogy Ngöd érettem be farasztá emberit s lovát [Brassó; Ap. 4 Apor Anna Apor Péternéhez]. 1855 az vöm érdemetlen hogy szerzeményemből legkevesebbéis részesedgyék [Kv; Végr.].

III. fn érdemtelen személy; persoană nevrednică; der/die Unwürdige. 1863 nehogy . megörzött javaimban érdemtelenek részesüljenek, . . a magam végrendeletemet a következőkben kívánom megtenni [Kv; Végr.]. 1864 hogy fáradságosan és szorgalommal gyűjtögetett vagyonunk felett czivodások ne történjenek, érdemtelenek ne részesüljenek, előbb történhető halálom esetére végrendekezésem következőkben teszem meg [Kv; i.h.].

érdemtelenség vkinek érdemtelen volta; nevrednicia cuiva; Unwürdigkeit. 1661 Köniörgők alazatosan Ng(na)k mint keg Vr(amna)k nem tekintuen eddigh valo érdemtelenségemet, jöendöbeli hüseges alazatos szolgálatomert méltoztassék Ngd Feiedelmi keg(el)messegeből Marus Nemetit* Joszagost és Andrasfaluat^b nekem örökösön ad utroque sexum conferralni Ngd [JHb XXXVI/7. *Marosnémeti H. ^bMelyik?].

érdemlendő (méltán) kijáró, méltó; meritat, cuvenit; verdient. 1676/1781 az ujonna(n) be állott német vitezekből álló szolgaim . . . félvén az Istent, az eő szentseges parancsolatinak és törvénye(ne)k meg tartasara igyekezzenek, ha eő sz: Pelségetől megh aldatni kívannak; es az érdemlendő büntetést e vilagh szerint is el akarjak kerülni [Vh; VhU 661].

érdemlett 1. méltó, megérdemlett; meritat; verdient. 1671 Causa Sz: Gothardiens(is)* Szekely János feleségétől Ilonától kíván elválást . . . Lőt illye(n) végezés ha férje méltatlan verekedesevel, bocztelenitesevel szitkaval ennek utanna

terhelne, gyilkoskodó szandeknak talaltassek es a' Magistratus(ua)k érdemelt censuráját viseli [SzJk 115. — *Szentgothárd SzD]. 1699 : Minthogy naponként a Szalonai szűkül es dragodik vegeztük unanini voto et consensu hogy . . a' Szalonanak az ige(n) jova(na)k es köverinek fontyat adgyak // 15 az azzal kereskedők secus érdemlett büntetéssel mulcaltassanak [Dés; Jk 286a]. 1737 (Az alperes) két szombaton elsőben ötven palczával, másodikon 33mal meg palzáztassék a Piaczon in exemplu(m) itiltetett, hogyha pedig vel in minimo deprahendaltatik ennek utánna, az érdemlett büntetést sine remissione el nem kerül [Torda; TJk I. 134]. 1747 Kis antalfi Jutka . . edgj elő ruhát s, edgj keszkenőt a' ládából ki lopot . . meg kívánom a' jure hogy érdemlett büntetését el vegye, és fel akasztassék [Torda; TJk III. 127]. 1780/1804 olly erős vigora legyen a' Törvények(ne)k, hogy ki ki bűnös lévén érdemlett büntetését mások(na)k is példájára a' meg írott Törvények szerint el vegye [Torockó; TLev. 43]. 1809 Ő Felsége méltoztatott azt parantsolni, hogy ennekutánna a szabadság ideje irás által kérésessék ki, az Előljárokot, írásbanis adattassék ki, melyet ha valaki . . által hágni mérészelne, az ilyennek, a réa háromolni érdemlett büntetésen kívül a Szabadságán felyül mulatot időre fizetése el huzatassék [UszLt Com-Gub. 1694]. 1847 ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék* ekkor a Biztosság adgja Megyei Tiszt kére a kitől érdemlett büntetést nyerjen [Torockó; TLev. 10/9. *Ti. fahordáson találtnék].

2. kiérdemelt; meritat; verdient. 1699 udvarlo levelemnek adgja I(ste)n találnia (!) Nagdat boldog oráb(an), mindenektől érdemelt Tekintetinek méltó sorsos gradussab(an) [TL. Fogarasi Sámuel gr. Teleki Sámuelhez Franekérából].

3. (méltán) várható, illő; corespunzator, cuvenit; gehörig. 1795 Léven L Báro Huszár István Ur ő Nagyságának a Küküllő Vízénn épült . . Négy kövű lisztelő malombann . . közös negyed rész malombeli része az eddig a tisztelt Báro Urral együtt birt negyed részből a magát illető hasonfelinek ennyire lett el aprosodása állall érdemlett hasznát nem vehetné [Ádamos KK; JHbK XIX/51].

4. illő; cuvenit; ziemend, entsprechend. 1772 Személyemhez ereszteti tettzet Vri Levelét MlgS Groff Uramnak érdemlett tisztelettel el fogadtam [Mezőbánd MT; Told. 5a]. 1846 Kresovitzki István bé adja kérelmét hogy a' remek éve, pénzbeli fel váltítását nyerhesse meg . . A' benn írt felesleges kérelem meg nem adodhatik . . a kerelmes érdemlett fizetés mellett a rendes remek év töltésre utasittatik [Kv; AsztCLev. Kül. perc. 48]. 1854 Érdemlett igazságos és lelkiösméretes fontolara véven Azt hogy kedves Feleségem többszöri huzonios ideig tartott terhes betegségekben fáradhatatlan gondoskodással viseltetett, ápolt, és dajkált . . Rendelem hogy minden névvel nevezendő ingo és ingatlan vagyó-

nom . . legyenek kirekesztőleg Feleségemé Dálnoki Benkő Juliannája [Kv Végr.].

érdemlő I. mn 1. illő, méltó; cuvenit, potrivit; gehörig, entsprechend. 1697 : Ezon Statioibéli Commissáriusok által informáltatván az Victuálekbéli fogjatkozásokrol az Administráns Tiszteket és Commissariusokat szoros keménységgel és érdemlő büntetésselis kényszeritse az azon statioib(an) rendelt minden féle elesnek idejekorán valo administraltatasa [Kv; Törzs. Militia-főinsp-i ut.].

2. érdemes; care merită; einer Sache wert. 1699 : Vagyon más edgj kised fekete paraszt rekeszes Ládais, melyb(en) vadnak missilis és egjéb kevés hasznu Levelek, holmi díb dáb, haszontalan, és fel írást Sem érdemlő kevés edgjtemásokkal [Kv; Wass].

Szk: halált ~. 1697 majd minden cselekedeti halalt érdemlő vetek [Dés; Jk. — A teljesebb szöve. érdemlő 1. halált érdemlő szk al.] * hitelt ~. 1796 a' 4ik Tanu . . jo híri, es egész hitelt érdemlő személly; Vallását . . fundálja a' 9ik Tanutól vett hallomásán [Mv; TLev. 5/16. Transm. 71 táblai döntés]. 1808 (A) Testamentaria Dispositio Törvényben meg álható es telles hitelt érdemlő, mind azért hogy ugyan azon Regiusok által . . hitek után tett helyben hagyások által is meg erősítettett, mind pedig azért, hogy az a Testánsok által soha manifeste nem revocaltott [Asz; Borb. II] * hitelt nem ~. 1796 : a Torotzkoiaknak, azonn Interessatus, és hitelt nem érdemlő Fassioján fundált assertumok, Consideratioba se vétetessék, hanem Simpliciter rejcialtassék [Mv; TLev. 5/16 Transm. 91 táblai döntés].

3. kb. kiérdemlő; vrednic de ; verdienend. 1814 minekelőtte Dobai Mihály Uram ezen mostani Feleségét el vette, az előtt Piros kurvának szokták nevezni; de Nevét érdemlő Cselekedetét én soha nem láttam [Dés; DLt 56. 5].

II. fn vmire méltó személy; persoană demnă de ceva, persoană care merită ceva; der/die Würdige, etw. verdienende Person. 1783 (A bírák a garázdálkodókat) elis fogták, de magok kezeségeken el bortsátották mindeniket, . . így szokták . . akár melly nagy Malefactort (: az egy halált érdemlőken kívül:) kezeségen el bortsátani, ugy hogy már két esztendők(ne)k el folyása alatt egy valóságos büntetést érdemlőtis nem Conationalhattam [Torda; TLev. 15/6 Nagy István szb kezével].

erdő I. pădure; Wald. 1546 : Mostan' magokath' meg' gondolwan, esz' Ew Erdeyeknek esz erekhsegekhnék' puztassagat meg-nezwen' azonynom Ew kegyelme Ez' mostan' yewendet' hushagyo' kedden' keez' penzyl aad' Bogathy Chasparnak' keeth' forynthoth, hogy Bogathy Chaspaar' ymmar az' kezli erdebeele' az Ew haza Eppylesere esz chenalthathasara' semi faath' ne wagasson' esz ne hordasson [Panot'; DanielO 5. — *? Panád KK]. 1572 draguzlon mynden Embernek zabad volth lakny Mynd Johauai keclykeyeüel Eokorrel tehenel es az erdüth Mynden Ember zabadon vagta hordotta az kynek kelleth [Erdőfa K;

KP. Chyarno Kozta j b vall.]. 1577: a ket falw perel volth egimassal, az ghortian erdeie feleol, es meg alkuttanak [Mv; Bál. 79] | En kett napp lakta(m) az erdeon migh az vallatas el vegezeodek [Küsmöd U; DLev. 2. XVIII B]. 1591 az Bodolara czügg eo erdwnek tulso oldalanal teob tilalmat nem tud, hanem innegseo oldala mindenwt zabad volt [HSzj *tilalmas-erdő* al.]. 1594 Mikor az Mak terem erdeiken minden tizbeöl egi egi disznót foghnak ki [Pacal*; UC 113/5. 86. — *Nagypacal, később: Érszölös Sz] | mind Erdeoth s mind zantho es Zina fewet Kendy Gabor fel zanthoth es el foglalt thewleök, Erdeyeket megh Irtatta [Moró SzD; RLt O. 5]. 1600 Aztis mongyak hogy tilalmas erdeiket el wagtuk volna, hasonlokeppe(n) a mikor az waros erdeietis le wagtuk nekikis rezt attunk [UszT 15/258]. 1610 az my erdeónkeött az hónatt hórdotta, az hol nekwnk falwwl szabad uólt önnatt hórdotta [i.h. 37a]. 1627 az falu erdeie az Niaras [Galambod MT; EHA]. 1645 az Encsieks(ne)k* azon Controversiaban forgo helyben volté erdelljek? [Told. 27 vk. — *Szászens (SzD) lakosainak]. 1672 mi okon kellett az eő Erdejeket Eczakanak Jdejen pusztittany s Lopnia [K; SLt P. 18]. 1700 Tavasz barany 10, most az erdőre vad(na)k [Csicsó Cs; Bál. 71]. 1720 Az falunak is vannak dirib darab erdejek (így!) [M.décse SzD; EHA]. 1727 A Falu Szabad Erdője között vagyon Méh kelenczéje [BfN Nagyalusi csomó]. 1744 Léven kglmetek(ne)k az Oh hegy nevezet alatt levő szőlő hegjben egj darab már jo darabb idoktól fogva Pusztán hagjot, Bongorrá vált pusztá szőlő földé, melyeknek is az után fellyül valo részék Erdővéis vált, mellyis az Exponens Mltgos vr(na)k mint hogj igen káros, mellette léven szőlője, ezért kgltek sine mora leg közelebb ez jelen valo Tavaszon azon káros Bokrokot, fakot irtsa ki [Koronka MT; Told. 11a. 14/10]. 1751 ök* hortak, pusztították, aszalták az környül valo erdőköt elsőbben [Remete Cs; LLt Fasc. 150. — *A tőszomszédos várhegyaljiak]. 1758 le menven innen Sz. Erkedről Jámbor András nevű Tisztartóm Miháczfalvára* Az erdömöt határt mindenütt járja meg hogy hol Vagyon karom, s hol nem [Szászkerd K; LLt ut. — *Miháczfalva AF] | ezen fen Specificalt Urak erdeit s helyeit tilalmas nyirfait pusztították s rontották Dohottat egetven némely részeiből [Zágon Hsz; Hr]. 1759 az Üvernek eszokrol valo felin nagy vészvonás volt, néhai Puskás Tamás uram pusztította, irtotta falu közönséges erdejiből [Ditró Cs; EHA]. 1767 Városunk kevés Erdője a' Bányákon háló 's éjjelis munkálkodó Vas bánya Czimboraság által szinte el pusztul vala [Torockó; TLev. 7/1]. 1775: A Kötkei Erdű szile | a Melto-sagos Possessoratus Dominalis Erdejek szile [Csaba SzD; LLt Csáky-per 107. L. 14]. 1782 A Harko László uram és Harko András eő kglmek Erdejik között [Vaja MT; VH]. 1794 A Nyértzei erdőköt pusztították [Ördögkeresztúr K; Somb.]. 1798 panaszkodott nekem, hogy az erdőköt mint pusztították [Backamadaras MT; CsS]. 1814: va-

gyon a' Falusiaknak egy közönséges osztatlan Paduritsa nevezetű Erdejek a' Határ közepében [Szászmóric SzD; EHA]. 1821 egy erdő szomszédgya Eszakrol G. Ifj. Teleki Mihály és Imre Ö Nagyságok padure liel mnyike nevű erdelyik [Uzdizspéter K; TGSz 18]. 1824 A Falu közönséges bokros erdője | a' Méltóságos Groff Kornis Familia osztatlan erdők [Szásznifres SzD; Ks 79 Conscr. 82, 84]. 1826 Apór és Baktsiak Erdejek [Albis Hsz; EHA]. 1842 a Kerekbük alatti Közös Erdejek [Bádok K; BHN 31]. 1847 dupa Dolyá nevű helyben ... a' Sárdiaknak* Erdejek Szomszédtságában [Kisfalud AF; EHA. — *A tőszomszédos Sárd lakosainak]. 1849 Pokafalván* jártam hogy az erdőköt meg betsültessem ténctelen károk vagynak az erdőbe [Hosszúaszó KK Born. F. Bartha György Török Emánuelhez. — *AF].

Szn. XVIII. sz. eleje Erdő Miklos [Karatna Hsz; HSzjP]. 1701 Erdő Györgj senior col. Josephi Maurer [Ürmös NK; IB V/9]. 1728: Erdő Katalin [Altörja Hsz; HSzjP] | Erdő Jakab [Selye MT; Bet. 7]. 1756 Erdő Ferentz iffiu legény [Kvh; HSzjP]. 1775: Nicolaus Erdő de Karatna Annorum cir(citer) 58 | Susanna Kováts Consors L. Michaelis junioris Erdő [Karatna Hsz; i.h.].

Hn. 1350 unam particulam cuiusdam silvae suae hereditariae, Agaserdeu vocatae [M.szóvát kör. K; BFO I, 174]. 1578 (Az) út, ki kijő a Harokkallj pataka mellett a Harminczember-erdeje szegire [Dálnok Hsz]. 1588 Hedzmege erdű. Okep erdű [Bács K; GyU 6–7]. 1600: az Mathias Birtalan erdeinek az zelebe(n) [UszT 15/17]. 1644/1756: az Var Erdeje [Gyalu K]. 1652: Vagyon egj darab Erdeois, mellyet Kep Erdejenek hy(na)k [Kajántó K; GyU 126]. 1683: Az Pot erdő allatt [Nagyalu Sz]. 1693 Az Mogyoros erdő [Szabéd MT] | A Templom erdeje alatt (sz) [Mezőpete K]. 1714: Nyir erdőre menőben (sz) [Lengyelva U]. 1728 a' Pap erdejénél (sz) [Nagycég K] | Az Erdő faronn (e) [Komját-szeg TA]. 1738 A' Kis Erdő faron (sz) [Toldalag MT]. 1740 Renget erdelye [Hodosfva K]. 1744 Nyirrasba az vraság erdő között (k) [Vécke U]. 1750 Erdőszeg [Koronka MT]. 1754: az Nyirás Erdo mellett [A.jára TA]. 1756 a Görgös erdő alatt [Csatószege Cs]. 1762: az Unitaria Ecclesia Erdeje [Nyáradsztlászló MT]. 1771 az Erdőszeg nevű helyben (e) vicinussa ab una az Koronkai Erdősség [Backamadaras MT]. 1781 az Söröstörök Erdejek [Tarcasfva U]. 1812 Falu Erdője nevezet alatt lévő öt darab Erdőket ... a falu használta s használja mais, de gyenge lábon áll [M.lapád AF]. 1816: Kerek erdő pataka fejibe (sz) [Csikfva MT] | Az égett Erdő Paron (sz). Gyertyán erdő alatt [Tófva MT]. 1818 A' Burd Pataka erdeje (k) [Bodola Hsz]. 1848 A Csere erdő [Méra K]. 1864 Aszalvány erdeje [Nyáradsztimre MT; Pesty, MgHt XXVII, 206b].

Szk: ~ látni. 1587 4 die (Aprilis) Kwlték eő kegemeok az vrainmal feleki zenafw latnj es az Erdeo latnj keolteottem — /10 [Kv; Szám. 3/

XXX. 13 Seres István sp kezével] * ~ osztani. 1632 az falu is mikor föld osztani megyen vagy erdő osztani, az ő kigyelme jobbágyinak is adgyának illendőképpen [Udvarfva MT; Barabás, SzO 367] * ~ re áll beveszi magát az erdőbe. 1739 egy néhány Falu egészen pusztán maradt a V(á)r(ue)gyéb(en) s a Többi is utánna menyén, nem álhatták a szegény emberek tovább, hanem szökten szöknek 's az erdőre állanak [H; Ks 99] * barázdás ~ tőszomszédos erdő. 1754 : Hegyes nevű helyb(en) nap nyugat felől Sipos István Borozdás erdelyek szomszédtságokb(an) [Somosd MT] * bárdos ~ szálerdő. 1636 Ez Falunak sem Makkos sem bárdos erdeje nintsen kwlőn az Uduarhazhoz | Az hatarokon leueő uduarhazhoz ualo szanto földekett signaltuk Makkos és Bárdos erdejeketis az mely falunak volt aztis de külőn az Uduarhazhoz az ki tilalmas volna semmi sincz [Siménfva U JHb Inv.]. 1672 Bárdos Tilalmas Erdéyek vagyon az Urak(ua)k Nagy Szegh fele, ... Udvarhely és Solymos felé, mellyet az Udvarhelyiekkel és Solymosiakkal együtt elik Épületre is szabadon elik az Erdőt [Újfaln (Dabjon)-Sz; Born. 6/24]. 1717/XVIII. sz. : Tüzi fára valo Erdelye vagyon de Makkos és Bárdos nincsen [Inó Sz; Berz. 7. 68/1. 66] * bokros ~. 1767 La Gyilkos Hago. . Csere, Gyertyán, Magyaró és más féle fakból álló Bokros Erdő [Doboka; DHn 14]. 1769 a' Falu felett valo vágott, és Bokros, Eszakra fekvő Erdő [Bós MT]. 1793 A Pojana alatt lévő Csegelly. . E Cseplez, bokros, tövisses, és Vad gyümölcsfájú, nevedékeny Erdő [Erdőszengyel MT; TSb 51]. 1797 Ezen Erdőnek nagyobb része szép erdő jo karoknak valo fiatalok találtatnak benne, keves része bokros cseplez, tserefás erdő Vagyon más cziheres bokros Erdő [Háporton AF]. 1807 : Rosa Hegy oldali szövevényes bokros Erdő [Dés]. 1819 : Az Ókor Tonál egy veszsős bokros Erdő [Hari AF]. 1820 Arnyekba ... bokros Erdő [Tarcsafva U]. 1864 : Bongor* ... általánosán megjegyzendő hogy egy kicsiny kiterjedésű sűrű bokros erdő, mely valahol félreesőleg fekszik bongornak szokott nevezetni [Márkod MT; Pesty, MgHt XXVIII. 162. — *Hn-felsorolásban]. — L. még bokros 2. al. * búkkmakkos ~. 1637 Vagyon sok teölgy es Bik makkos erdeyek [A.venice F; UC 14/42 Urb. 194]. 1721 egy búkk Makos erdő Gyalul Máré nevű [Marótlaka K]. 1769/1802 : 26 Esztendőktől fogva a Bezdédi Lakosak magok határakban. minemű Búkkmakkos Erdőken extirpáltak? [Torda; TjK III. 43 vk] * búkkös ~ → búkkös, búkkőserdő * cziheres ~. 1742 : Vagyon ezen Falunak is egj darabatska cziheres tseres Erdeje melyet a Falu most fel fogván tilalomb(an) kezdette tartani [Borzás SzD; Ks 4. VII/1]. 1771/1817 Ben a' Szurdokban egy Nyil Cziheres erdő [Kadic-fva U]. 1794 A' Halom nevezetű helyben ... kis darabatska és tsak tziheres erdő sem épületre, sem tűze való fa, se veszső nints benne [Jára MT]. 1796 Vagyon egy Falu közönseges Cziheres erdő [Pujon SzD; Wass]. 1802 : egy darabatska valamennyib(en) fel Serdült Cziheres erdeje [Lő-

rincfva MT; SLt 12. V. 18]. 1864 Kaszága . ez is szálos és cziheres erdőkkel környezett, gabonát termő határ rész [Középlak K; Khn 300] * cseplez ~ → cseplezserdő * cserefás/cserfás/cserés ~. 1740 : Lapos Csere nevű erdőben egy darab fel serdült Cserefás erdeje [Somosd MT; Berz. 15. XXXI/5]. 1742 : Vagyon ezen Falunak is egj darabatska cziheres tseres Erdeje [Borzás SzD; Ks 4. VII/1]. 1756 : Titt. Beretz András Vramat a kérdésben meg nevezett Makalo Cserés erdőn láttuk fát vágni [Bácsi H; BK]. 1764 : egj darab Cserés erdejek [Ákosfva MT; Told. 8]. 1777 (A) Szép tserefás erdőt ne vágossa, és ne pusztittassa [Majos MT i.h. 26/24]. 1786 : a falun fellyül valo verőfény cseres erdő [Borosbocsárd AF]. 1803 Eleskő nevezetű Szálos tserefás Erdő [Mikháza MT]. 1810 a Szilos tetején egy Darab Cserés Erdő jo Növesib(en) vagyon [Jedd MT]. — L. még cserés, cserefás al. * égett ~. 1598 : Az Feleký Egeth Erdeonek megh latogatasara valasztottak eo kgmek egyenleo Akaratbol* [Kv; TanJk I/1. 312. — *Köv. a fels.]. 1678/1741 A Somodi Erdeje Tet(ce)jibenn az égett Erdőb(en) egy darab Erdőtske [Nagylak AF; DobLev. 1/27a]. 1679 az égett Erdőben (e) [Nagylak AF]. 1699 Az Egett Erdő alatt (sz) [Hétür KK]. 1798 : égett erdő (e) [Ákosfva MT]. 1817 : Az Ugynevezett Egett erdőben (e) [György-fva K] * eleven ~. 1727 : Töbet pengit akit eddig birt eo kglme hozzája eleven erdőből kivált Makk termő erdőből ne irthasson s irthatasson [Dés; Jk]. 1758/1759 eszköz az Üveren innen még akkor vész vala s azután irtottá Puskás Tamas ep eleven erdőből [Ditró Cs]. 1801 a körüdes körül valo Erdőt az Uraság számára irtották ki az eleven Erdőből [F.szócs SzD; TKI Páska Pintyilie (80) col. vall.]. — L. még eleven al. * elvágott ~ kiirtott/letarolt erdő. 1756 : A meg nevezett Örményes Patak nevezetű Erdőben ... olyan ell vágat Erdő volt, hogy alig kaptunk vágni valo fát, hanem az heverő le dőlt, és mások által régen le vágott fákat hasagattuk meg karonak az melly fák senkinek nem kellett [Kóród KK; Ks 17. LXXXI. 15]. 1757 : A Görgény főben . Maxai rész el vágat erdő [Vaja MT; Llt Fasc. 129] * épületre való ~. 1706 : Vagyon egy tilalmas épületre valo Csere erdő [Hsz; Törzs. Rákóczi Ferenc lelt.]. 1745 Vagyon a Beczei Nagy Erdőn felyül felől, egy Cserfás, Tölgy fás, épületre való és Makk termő Erdő [M.bece AF]. 1761 A Falunak Epületre valo fenyves és makkot termő búkkös erdeji felesen vadnak, kivált a Havason [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1772 : Ezis tilalmas mindenkor, Szép Épületre valo Fialat Tölgyes erdő, Csere Makis terem [Szászfenes K; BethlenKt Mikes-conscr.]. 1797 : Ezen Erdő Tsutkos, Butykos, bokros és tseplez ... Ezenn Erdő Szüntelen vágattatott, hordatott, mig utolso pusztulojára maradt tsak ez előtt 15, és 16 esztendőekkel igen jo, derék, és épületre valo Erdő volt [Szentegyed SzD; Wass. Conscr. 177-8]. 1832 : a' Czicz hegyi épületre valo erdő [Dés; DLt 80/ * fenyős ~. 1864 : Szurdak ... nagyobb része ős fenyős

és bükkös erdő, melyek közt legelő és kaszállok is vadnak, magos csucos fekvésű és kő szirtos | Magos bük 1/4 része elhasznált fenyő erdő melyen jelenleg ujból fiatal fenyő erdő emelkedik [Gyszm; GyHn 42, 44] * *fenyves* ~. 1864: Kakashegy észka egy 3da . fiatal fenyves erdő [Tekerepatak Cs; i.h. 57] * *fiatal* ~. 1782/1799 a' Borévi Határonnis vadnak Fiatal Erdők, a' melyből Szenelni szoktak volt pénzek után a Falusiak adván a' Kovatsoknak | Borév mellett vagyon egy fiatal erdő, melyből pénzért adnak a' Falusiak egy egy darabot, a' Kovatsoknak szenelni [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 354, 363] * *fiatalos* ~. 1646 k.: egy Zugo hegy neuw Erdeo fiatalos twzre valo [Bányabükk TA]. 1745 A Biró nevezetű Csere, szép Szálas tölgy fás, fiatalos Erdő [Magyarbecse AF]. XIX. sz. eleje Verő Fenyb(en) . egy darab fel nyessett fiatalos erdő [Kakasd MT; DLev. I. II. 26]. 1813: Mlgs Ozveggy Groff Tholdalogi Lászlóné Földös Aszszonyom eő Nsga köz osztatlan erdős hejből fogattott maga számára edgy darab Fiatalos erdőtt [F.berekszó Sz; BFR III. 12/9]. 1815/1817 gyeres fiatalos erdő [F.dobó U]. 1830: (A) Sovár-büke nevű fíjatalos erdeje felől olyan vastagságu bükfa fíjatalokat őszve kötve huzogatott bé az hegyről nem tsak egyszer, hanem többször is [Erdő-sztgyörgy MT; TSb 35]. 1842: ezen erdő Mag Fákka merőben bé vagyon álva, mert mintegy létz- és Kert Karo vastagságu magnak valo Cse-refák rendesen — egy és két ölnyi távolságra egy másolt merőben mindenütt vagnak hagyva, és fel bortsátva — vagy nyessve, az allya két Eszten-dős vágott — e' bé állott szép fiatalos Erdő [Kakasd MT; DE 2] * *gyertyános* ~. 1737: A Szarvas tonál Tölgy és Gyertyános Erdő [Szász-fülpös K]. 1744 Doszul, bükkös, gyertyános, és tölgy fás közös Erdő [Apahida AF]. 1834: Tölgyes Cserés, Gyertyános, és bükkös Erdő [M.derzse SzD; DHn 42] * *karónak való* ~. 1797 E Tölgyes de nem szálos, hanem tsak karonak, 's kertnek való erdő | egy reszetskéje vesszőnek, és karonak való erdő [Ajton K] * *kerek* ~. 1694 A Beng szegeletin a kerek erdőn aloll [Abafája MT] * *kertnek való* ~ → *karónak való erdő* * *köz/közönsség/közös* ~. 1603 k. Tilalmas erdejekre en nem emlekezem ., de az keöz erdőt éltek azokis [Uszt 16/65 „Paulus Keömywes de Vdwarhely” (50) lib. vall.]. 1745: Doszul, bükkös gyertyános és tölgyfás közös Erdő [Apahida AF]. 1756: Olyan nagy, és jó erdő az, hogy azon kívül á melly köz erdők vadnak, azoknál tiszter is bősűsűd azon erdő ? [Kük; Ks 15. LXXVII. 17 vk]. 1758 itten pedig az Üvernek Eszokrol valo felin Nagy Nyárás erdőt értem közönsséges erdőt [Ditró Cs; GyHn 30]. 1764/1786: közönsséges osztatlan Erdő [Sárd AF]. 1772/1821: nem akarván a' Szent Gerlitzeiek^a meg engedni a' Szövérdieknek^b hogy azon közös Erdőt szabadon élhessék [Kelm. — ^a—Az egymással tözomszédos Szentgerice (MT), ill. Szövérd (MT) lakosai]. 1774: a' Falusiak Silipestye nevű köz Erdejek [A.füged TA]. 1778: Tölgyes es Vényikés köz Tilalmas Erdők [Szász-

nyires SzD]. 1805 Vagyon közönsséges Falusi er-dőnk is [M.öld AF; MúzRadák]. 1844 Vad al-mason levő köz erdők [Szentgerice MT] * *makkoló* ~ 1756 Titt. Beretz András Vramat a kérdésben meg nevezett Makalo Cserés erdőn láttuk fát vágni [Bácsi H; BK] * *makkos* ~. 1636 Az hatarokon leuő uduarházhöz ualo szanto földkett signaltuk Makkos es Bardos erde-jeketis | Ez Falunak sem Makkas sem bardos er-deje nintsen kweőn az Uduarházhöz a' ki tilalmas [Siménfva U JHb Inv]. 1647 vágion ket darab Erdeo Egyk makkos, Mitislaft neuē, de igen el vesztegettek, mert nem volt Tilalomban [Drassó AF; BK. 48. 16]. 1692 Tudode az Kiralyhalmi Petki Urak az Hideg Kuti határon levő Harham es Berlibas nevű nagj Makkos Erdőket bekesses-gezen birtak, és mak termésnek ideje(n) mind magok Disznajokat s mind masoket Gostinára oda hajtottak ? [Kük.; Ks 67. 46. 21 vk]. 1711/1761 A Maros Szigetiben levő Makkos erdő [Kutyfva]. 1717/XVII. sz.: Tüzi fára való Erdelye Vagjon de Makkos és Bárdos nincsen [Inó Sz; Berz. 7. 68/1. 66]. 1730: á Szurákosban egy Darab szállos makkos erdő [Szentlászló TA]. 1775 a' To megí nevű heljben egy Csutak fák(ból) álló . Erdő vagyis inkább Erdő helj régen jo Makkos Erdő volt, de ma többire tsak ág nélkül valo Csutak fák(ból) áll [Homoródsztpál U]. 1783 k.: (A szomszéd falusiak) Határinkon levő makkos erdokben fizetésre Nyájat gyűjteni bátorokod-tak, de nem olly véget, hogy a' fizetést nekünk bé adgyák hanem hogy magok el nyelleyék [Torockó; TLev. 4]. 1831 a Makkos Erdőbe (k) [M.valkó K; KHn 107] * *makktermő* ~. 1727 Többet penig akit eddig birt eo kglme hozzája eleven erdő-ből kivált Makk termő erdőből ne irtahasson s irtat-hasson [Dés; Jk]. 1740 A' Pányiki fordulora vagyon edgy nagj tölgyes makk termő Erdő, mellyis Nagj Cserén(e)k hivatattik [Gyerővásárhely K]. 1745: Vagyon a Beczei Nagy Erdőn felyül felől, egy Cserfás, Tölgy fás, épületre való és Makk ter-mő . Erdő [M.bece AF]. 1761: A Falunak ... makkot termő bükkös erdeji felesen vadnak, kivált az Havason [Oroszhegy U; JHbK LXVIII/1. 194]. 1779: nem csak egy vagy két Szál Cseréfát aszaltak es vágta le de igaz az hogy sokan derek Csere erdőköt aszaltak es irtottak irtyak ma is a makk termő erdőköt [Körispatak U; Pf] * *nyá-ras* ~. 1758: itten ... az Üvernek eszokrol valo felin Nagy Nyárás erdőt értem közönsséges erdőt [Ditró Cs; GyHn 30] * *nyers* ~ élő/eleven erdő. 1712 a Monaszterian mellett levő nagy vadon erdőb(en) az hegy oldalban tiszta nyers erdőből fogott egy darab Szőlő hegyet, és maga ki is irtotta s Szőlővelis be-ültette [O.németi BN] * *nyesőfás* ~. 1793 ez is most növéseben levő Nyeső fás Erdő [Erdőszen-gyel MT] * *nyilas* ~. 1632 Lénárt Ferencz nyilas erdeje [Udvarfva MT; EHA] * *osztatlan* ~. 1764/1786 közönsséges osztatlan Erdő ... hivatik Tövises vágának [Sárd AF]. 1770 a' Szarvas Tó és öt rész nevezetű erdőkön kívül van-nak ezen mi Határunkon több osztatlan erdőkis [Disznajó MT] * *rakottys* ~. 1750: a Rakoty-

tyás Erdő torkában lévő darab rét [Koronka MT] * *szabad* ~. 1585 (A tűzkárosult méraiaknak) Ezek felet tiz f(ori)n(tot es tiz keobeol buzat Aggia-nak segítsegekre, Az Meray zabad Erdeobeolis segitchek [Kv; TanJk I/1]. 1604 az zabad erdeo-ketis vgy elhessek az mint eo magok az Zabad zekeliek [Mv; Bál. 57]. 1610: az zabad érdeőt mindenkor zabadon hordotta [Farcád U; UszT 38]. 1720: az Utrumban Specificált Szabad erdőt az Felső orboiak Szabadoson usualtak [Ne]. 1734: nyires nevű Szabad erdő [Nyén Hsz]. 1752: A Szabad Erdő(en) [Szentmártonmacskás K; BHN 152]. 1756: a szabad erdőt emberi emlékeztető fogva minden Orbai embernek szabad volt élni vágni [O.orbó*; LLt 38/18. — *Később Désorbó SzD]. 1779 jó Tűzre való Csere Fák-ból álló Szabad Erdő [Búrjánosóbuda*; BHN 42. — *Később Bodonkút K]. 1795 A Kis Cserés Szabad Erdeje [Lecsmér Sz]. 1801: nagy ropant szabad erdő [Csicsókeresztúr SzD; BLt]. * *szálas* ~ szálerdő. 1570 az Zalas Erdeo felső veghere mely Erdeot vras Erdeonek hynak [Gyalakuta MT]. 1592 Zalas Erdeo (e) [Somosd MT]. 1604 Az Szalas Erdoben ... uagion ket nyl Erdő [Jedd MT]. 1629 Az melj Zalas erdejek voltis* aztis nem birtak modnelkül, hane(m) az Tanaczi Erdeo birakat tartot benne, senkj hirnelkül egy ujni fat sem mert le vagni benne hanem keremes szeszent az kinek mit engedet ugi Zúkseregere az Tanaczj [Kv; TanJk 50. — *Ti. Tordának]. 1650 az Szalas Erdeo [Borbátíva*. — *Később: O.léta TA]. 1680/1825: egy darab szalos Erdő [Vajdasztívan MT]. 1692: az Ur Hallér Janós ur(am) ő naga tilalmas szálas Erdeje [Mezőgerebenes TA; BK. Inv. 29]. 1711 az Radnoti Pap Diosi András vr(am) hordatta maga Szekerével azon cő Naga Borzik nevű Szálas erdeit [Búzásbesenyő KK; BfR IV. 30/26 Szabó István (52) j b vall.]. 1751 az kerek Tisztássa szélyn való erdőt, nem különben az Szálos erdőnek végiben egy darabatskát ... magok részke(ben) el vevék [Ákosfva MT; Told. 8]. 1767 Berettye nevezetű épületre való szalos erdős, mindenkor a Sárd várossa birodalmában volt [Sárd AF; TSb 21]. 1788 az Ertsei Reformata Ecclia szálos Erdeje [Nagyercse MT]. 1797 vagyon a Ródi Határon 7. Darab, szálas és Cseples Erdőjek [Ród K; CU IX/2. 43b]. 1805 az Anyaszék nevezetű szálos erdőből kaszá-lobol és szántó földből allo a Készoni és Szovatai közonség birodalma között lévő helység [Szovátá MT]. 1819: az Alperes ... a Devai Ns Uradalomnak Dévai határán lévő Besán nevezetű tilalmas Szálas erdejébe hatalmas vakmerőséggel erdőt [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. 1864: Kaszága ... ez is szálos és cziheres erdőkkel környezett, gabonát termő határ rész [Középlak K; KHn 300] * *tilalmas* ~. 1580 zanzandekkel fegiueres kezzel reia mentenek az en tilalmas Erdeomre [LLt]. 1590 az melj keöz tilalmas erdeők vadnak mas nemes vduar haz helyem-hez kit Acquiraltam [Szentdemeter U; Törzs.]. 1600: Aztis mongyak hogy tilalmas erdeieket el wagtuk volna [UszT 15/258. — A teljesebb szöve-

az 1. jel. al.]. 1625 az Balassy Ferenchy vram Dizinait kecczer haytottak kj az Rauajak* tilalmas Erdeyekbeol [i.h. 143a. — *Rava (U) lakosai]. 1666/1793 Ha valakit a Falu tilalmas Erdeiben kaphatnak az Erdő őrzők, a Biro házához bé vigyék, az jobb ökre meg úttessék [A.cser-náton Hsz; SzékFt 18]. 1699: Vagion edgy darab tilalmas erdeje mellyb(en) Csere és Bik fak vadnak [Pipe KK; LLt Inv. 89]. 1742 melly bőv Erdeje légjen Buzának <most> megis egj szál tilalmas fája ninczen, melly m<iatt> tellyességgel a régi tilalmas erdők el pusztultak [Buza SzD LLt Fasc. 222. B]. 1798 a' Könyörgők az erdők(ne)k pusztulására törekednek, midőn a' le vágott, és sarjuzni kezdett tilalmas erdőkben Csordájokat, az apróbb és fiatal fákból, s bokrokból álló Cserékben pedig, az erdők(ne)k leg nagyobb ellenségét, a' Ketskéket jártatni kívánn(ák) [Déva; Ks 76. VIIIc. 183]. 1803 az Nagyságod Tiszttye Semmit nem gondolván azzal melly keményen tilalmazták minden hazai Törvények a mások javainak el ragadozását, s kívált is nevezetesebben a Tilalmas erdők(ne)k praedálását s kívált mostani Nyárra hanyatlo időb(en) való vágatását [Ádamos KK; JHb XIX/64]. 1864: Tilalmas erdő [Ditró Cs; GyHn 34] * *tölgyes|tölgyfás* ~. 1718 per Viam facti ne devastáltassék annak emberei által a ki(ne)k oltalmazni kelle(ne)k, az eo H(e)r-(ceg)sége Tölgyes erdeje, Melly erdős ab antiquo tartatott és Conservatott a Várnak siető és kíváltképpen való szükségére [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1745: Vagyon a Beczei Nagy Erdőn felyül felöl egy Cserfás, Tölgy fás, épületre való és Makk termő ... Erdő [M.bece AF; EHA.]. A Biro nevezetű Csere, szép Szálas tölgy fás, fiatalos Erdő [M.bece AF]. 1762/1779: Vagyon a Szilágy mellett egy Motsár nevezetű Tölgyes Mak termő, és Épületre kívantato szép Erdő [Monó Sz; EHA]. 1781 Bükkes, Tölgyfás és Makkos Erdők [Mákó K; Hr.]. 1864: Veres kő szálos tölgyes erdő [Méra K; KHn 244] * *tölgymakkos* ~. 1637 Vagyon sok tölgyes és Bik makkos erdeyek [A.venice F; UC 14/42 Urb. 194] * *tüze-lő|tüzfára való|tüzfás|tüzre való* ~. 1646 k. egy Zugo hegy neuw Erdeo fiatalos twzre való [Bányabükk TA]. 1717/XVIII. sz. Tüzi fára való Erdelye Vagjon de Makkos és Bárdos nincsen [Inó Sz; Berz. 7. 68/1. 66]. 1762 Az mi erdőknből Krajnik Uram tavally Némelly Dobraiaknak adat volt tüzelő erdőt [Roskány H; Ks 193 Vegyes ir.]. XIX. sz. eleje: egy darab szép fel Serdült jo Tüzi-fás Erdő [Udvarfva MT; Told. 42] * *urak erdeje* földesúri erdő, rég alodialis/majorságerdő. 1744: Tanorokba az urak erdeje seljén [Vécke U; EHA] * *uras* ~'ua'. 1732: Vagion 'a meg irt Falunak', szabad és tilalmas Erdeje ..., Uras Erdő pedig ebbe(n) a helybe(n) nintsen [Told. 11/67. — *Ti. Erdőszengyelnek (MT)]. 1780: Vété nevezetű Cserfás Erdőnek ... Vicinussa fellyül a Nagy Vras Erdő; alól a' Vajai út felől rész szerént az Communitas erdeje; rússzer(ént) pedig a' Nagy Piai erdeje [Harasztkerék MT] * *vágott* ~ 1769: a' Határ Bértzen elé rugo vágott Erdő [Bós MT].

1805 A' Vágott Erdőbe (sz) [A.boldogfva U]. 1821 az Uram eő Nga Vágott Erdejében meg tanálván a Mlgos Széplakiné Aszony eő Nga Tehén Csordáját azonnal egybe gyűjtettem s a faluba béis hajtottam [Noszolyi SzD; MatskásiL't Noszolyi csomó]. 1852 kis vágott erdőm [M.köblös SzD] * *veszekedő* ~ peres erdő. 1618/1729 a két falubeliek kezeket nekünk* be adván száz forint kötel alatt egy darab veszekedő Erdő felől . . . mely vagyon a Göcsi és Balavásári határ között mely erdőtt mind az Göcsiek^b magoknak az Szerint az Balavásáriak^c is magoknak tartották azon . . . az két fél falubeliek így alkuvának meg^d [Ks 13. XV. — *Ti. az ügyintézésre fogott bírának. ^{b-c} Az egymással tőszomszédos Göcs (MT) és Balavásár (KK) lakosai. ^dKöv. az alku szöve. — A szk jel-re: EM LI, 45] * *vesszős* ~ 1732 A Vesszős Erdő alatt [Buza SzD; EHA]. 1768 Vagyon az Haris vápában Majorság erdeje; ez aproság vesszős erdő [Backamadaras MT; Ks 74. 55 Conscr. 77]. 1777: Közép Bértz nevezetű Erdő vesszős Erdő [Marosszentkirály MT]. 1795 Ezen Szomszédasított Hellyen ma vagyan é olly vesszős erdő . . . ? [Mezősámsond MT; Berz. 5. 43. 5 vk]. 1817 egy darab fel Serdült vesszős szálos Erdejek [Szentháromság MT; Sár.]. 1824 e' Tölgyes, és kevés bükkös karo létz, és vesszős Erdő [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 69]. 1846 Ezen vesszős erdő gypja betsültetett 14 Rf 40 Kr. [Kál MT; PFM].

Sz. 1669 Molendinum non habent; megh az erdőn a' faja a' felyhőben az Vize [Tormás H; BfN Urb. Székely László kezével] * (*vmi*) *olyan mint a zöld* ~. 1687 az szőlő olyan mint az zöld erdő [Szilágycseh; GramTr VIII].

2. ~ *földje* pámintul pädurii; Waldboden. 1846: betsültetett az erdő földje 48 m vfrton bokra 12 mfra [Kál MT; PFM].

3. ~ *gyapja* erdő kitermelésre eladandó/eladható/adott faállománya/anyaga; materialul lemnos al pädurii vlnudat pentru exploatare; Holzmaterial des zur Fällung verkauften Waldes. 1843 (A) megbetsült fiatalos Erdőnek erdő gyapját . . . az Nemes Szék az Megyesfalvát* sinter (!) végtére el pusztito Viznek más huva valo vételért az Csapo es odal gátaban tétetnek (így!) [LLt. — *MT]. 1846: ezen erdők' gyapja aránti betsű . . . folytattatva Kurta patak nevű helyen . . . gyapja betsültetett 100 Rf. [Makkos éle' verő fénye homlokában lévő azon erdő gyapját, mi betsültetett 110 Rf [Kál MT; PFM]. 1853: a' Kebeleiek Szobeli kérelemmel folyamodtak, hogy a' Mlgos Ur ígérete szerint jelemni ki az eladando Erdő gyapját's árrát mondanám meg, ugy a' felteteleket, hogy az Ünepre vághatnának magoknak fát — erről is tudósítást instálok [Mv; Újf. 2 Soós Josef Ujfalvi Sándorhoz]. — L. még *gyapjú* al. is.

E jellegzetes szk kialakulására, sajátos jel-ére és a vele kapcsolatos kérdésekre I. SzE 299–302. — Miksey: MNY I, 312 kk; vö. az azonjelentésű nyji ~ *szőre* szk-tal [i.h.].

Hu. 1650 erdeokeot [O.fenes K; JHbK XLVIII/31]. 1722: Erdejek [Fejér m.; KvAkKt

Mss 344]. 1753 erdejek [Ákosfva MT Told. 8]. 1773 Erdejeket [Bodola Hsz]. 1781 Erdője [Mákó K]. 1782 erdőteket. Erdőköt [Torockó; Thor. XX/4, TLev. 8/16 Transm. 343]. 1784: erdőinket [uo.; TLev. 10/4]. 1794: erdőköt [Ördögkeresztúr K; Somb.]. 1795 Erdőhez [Vécke U; Bál. I]. 1798 Erdőken [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1800: Erdőinket [Torockó; TLev. Bírósági ir.]. 1800/1827 Erdejek [Erdősztygyörgy MT/ Mv; TSb 51]. 1801 Erdőken [Koronka MT Told. 10]. 1807 Erdőhez [M.fráta K; KLev.]. 1810 Erdőhez [Doboka; Ks 76 Conscr. 87] | erdőköt. heljünköt [Kőrispatak U; Pf]. 1817 Erdőken [T; Tlt 1095 jk]. 1824 erdők [Szásznyires SzD; Ks 79 Conscr. 84]. 1830 Erdőmöt [Albis Hsz; BLev.].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók.

erdőadás erdőeladás; vinzare de pădure; Waldverkauf. 1588 Az erdeo Adas feleől wegheztenek eo kmeek, hogy Noha nem Annysa erzenek az Varosban az feo feo vrain az fa zwkseget . . . Mas hatarrolis eleget hordathatunak. De tekintik az zegeny Niomorult keosseget, akik Mezzeonnen sok keoltseggel fat magoknak Nehezen teremphetnek, Azert eő kmeek Negy vrainat valasztottanak . . . hogy ez Negy Vrain a' ket Espanokal ky Mennyenek az el adando erdeot ky hatarozzakk, chak kepes (!) zarent, hogy Ieowendeo zwksegeis Maradgion benne [Kv; Tanjk I/1. 88].

erdőaljai az Erdőalja (KK) tn-i képzős szárm.; derivat cu suf. -i de la toponimul Erdőalja/Subpădure; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Erdőalja. I. *mn* de la Erdőalja/Subpădure; Erdőaljaer, von Erdőalja. 1758: belé holt volt a Kis Küküllőben edgy Erdő allyi Legény [Gálfva KK; Ks 66. 44. 17f]. 1789: egy Erdő allyai Embert talált az Exponens Groff Aszszony részében [Abosfva KK; GyL].

II. *fn* Erdőalja lakosa, erdőaljai lakos; locuitor din Erdőalja/Subpădure; Einwohner von Erdőalja, Erdőaljaer. 1757: Midőn . . . Sombori Ur(am) meg látá hogy az Erdő-allyiak felesed magokkal érkezének ellene eő kglme bé nem vára az Erdőallyiakat . . . hanem alább szálla ezen földről [Erdőalja KK; Ks 66. 45. 17g]. 1758 midőn az Erdő-allyai Falus Biro . . . a Falu Tagjaival béerte a Titt Sombori György Uram ekéit, az Erdőallyiak kezdetek-e elsőbben . . . Szitkozodni és verni vagy e Contrario ő kegyelme és Cselédgyei offendáltak az Erdőallyiakot . . . ? [Kük.; i.h. 17f vk]. 1768: az eő Ngok emberei alább vicinálando . . . kaszálójokban a' tetején belé szántottak az Erdőallyiak [O.bocsárd KK; Ks 74/55].

erdőbarázda kb. erdőnyíl/rész; parcelă de pădure; Waldteil. 1691 mikor ki akarja váltani az Retet es az Erdő borozdat, Nyomasaban valcsak ki [Nagyernye MT; Told. 2].

erdőbecsü-biztos erdőbecslő megbízott; comisar pentru evaluarea pădurilor; Waldschätzungskom-

missar. 1850 Erdő Betsű Biztos Ts Silvester Mihály [Gyalu K; Rak 220].

erdőbéli 1. erdőben levő; din/in pădure; Wald-. 1690: Kőzsóné Buza, az erdőbéli gabonás házban Cub 355// [A.porumbák F.; UtI]. 1716 Silva Glandifera. Az fen Specificalt Curia után tartazo erdőbéli jussan mak termesnek idején meg hizhatik Sertes nro 200 ~ kett szaz [Grid H; BfN 92. 4]. 1760 Az Erdőbéli dificultades pedig componaltata(na)k e szerint; Hogy fel méretvén actű mind két résznek biradalmáb(an) levő minden Erdők és el pusztult Erdő helyek tehát valaholott az eddigis a Veress részről possidealt Erdő, vagy Erdő hely nem adequalná az tertialitast, hanem kevesebb lenne, tehát suplealtassék a közönséges osztatlan Pados nevezetű Cseréből [Szava K; K; RLt O. 4 hiv.]. 1774 egybűtt nem betsűltűk az erdőbéli vágásokat [Vaja MT Told. 46/14]. 1842 a két renden lévő Bírak el mentek az irt Erdős helyen jelen lévő Gidofalvi Domokos urhoz kinek is tudtára adták hogy a Barthos család Erdőbéli károsodását akarja meg láttatni általunk [Albis Hsz; BLv.]. 1842 k. A Jakab János-tól örökösítet Erdőbéli Jusrol való levél [Bözöd U Borb. II].

2. erdő- de pădure; Wald-. 1747 utánok való szánto kaszáló és erdőbéli nyilak [Csetelke K; LLt 56/1581]. 1786 az erdőbéli részek ... szomszédi Ejszakrol, valamely holt árok [M. köblös SzD; RLt]. 1794 (A kártevők) tetemes károkat tettek az Erdőbéli praevaricatiojakkal [Torokó; TLev. 9/26]. 1804: A mely fel nyesett Erdőbéli Rése vagyon ... G Toldalagi Josefnek ... [Majos MT; Told. 26/32]. 1827: Négy Erdőbéli Nyilait úgy mint Felső Nagy Bűkkel, Also Bűkkel, Tormást, és Kerek Bűk Kapuját Erdő Nyilatskáknak Fát meg vásárolta legyen [Bede MT; EHA]. 1850 k. szálos erdejét a mult forradalmi időben az 1848ik év telén ... le vágták az után azon bolyongo világ le csendesedet - azon erdőbéli kár meg fizetésiből reám is háromlot 105 Rfl és 13 xr [Szászújós SzD; TSb 35].

3. erdőből származó; de pădure, provenit din pădure; Wald-. 1837 Mint hogy mind a Joszágot el Zállagosito mind pedig a' Zállagban vevő Urak, külön birtoknokká válnak Also Szótsón olyan formán edgyeznek ... meg az határon létező Erdők hasznában, hogy az Also Szótsón lévő egész Szepesianum Joszágot után osztály szeresen jutando erdőbéli haszonnak egy aránti részesedése legyen [Dés; Bet. 5.].

erdőbér 1. makkoltatási díj; taxă pentru îngrășarea porcilor cu ghindă; Eichelmastgeld. 1651: Beldi Uramek(na)k attunk erdeő bert tedlleők* [Aldoboly Hsz; BLt. - *A disznóktól].

2. erdőlési/erdővágási díj; taxă de pădurit; Holzschlaggeld. 1808 Albisi Nemes Bartos Samuel mint verus Poss(ess)or, az rendes Erdő bér letétele mellett, az 1809k Esztendei Erdőlésre bátorságossá tétetik [Bodok Hsz; BLv.].

erdőbíró kb. erdőbiztos/gondnok; judele pădurii, administrator al pădurii; Forstkommissar. 1576 Eo kege Byro vram hagia meg az Mezeo pastoroknak hogy Az Lombon valo Erdeore es Télgesre vygazanak kywalt keppen Miglen az Erdeo oztasban leznek az Erdeo birak foglalatoszok [Kv; TanJk V/3. 131b]. 1582: Az Erdeo Birak Attanak be ez Ewen el Adoth Erdeo Arrabol f 100. Az thawaly Zena arrabol arultak volt f 63 [Kv; Szám. 3/VI. 7]. 1590: az Azzu fa az Erdeo birake | Az Erdeo Biraknak Jár eot eoth forintiok ezten-deigh, egjnek egyknek negj negj keobeöl buza, egj egj keodmeon [Km; GyU 13-4]. 1623 Erdeobiro Szabo Istuanne Durko [Mv; MvLt 290. 29b]. 1683 k. az Praedikator tartozik az Erdő bírákot, Contentaltvan, kivaltani* [Diósd Sz; SzVJk 156. - *A fát]. 1698: Ezen dolog hogy jobban megtartassek rendeltűk Erdő Bironak Szekelyhidi Jan(os) Ur(ama)t [Dés; Jk]. 1774: Erdő bírákat tettenek szerre minden Esztendő-benn [Kük; LLt 47. F. 8]. 1815 (A) hét szál csere fákott. mikor ki akarja huzatni az Erdő Bironak hirt adjon [A.csernáton Hsz; HSzjP]. 1838 ingemet és Kővér Domokost .. kért arra, hogy mennénk el az Eresztevényi erdő Birohoz [Angyalos Hsz; i.h. Bőjte István (42) vall].

erdőbírság erdőkártevő bírságdíja; gloabă/amen-dă pentru daună silvică; Forst-Geldstrafe. 1599 ha hordanannak, es fatt vinnenek, az frathay Janos Vra(m) erdeybeoll akár honnet az Gjrotj benedek vra(m) zopory Jobbagy az ky az karth chyelekedj, az erdeo byrsagott . megh veh(e)sse [M.fráta K; SLt U. 41].

erdőbiztos kb. erdőfelügyelő/gondviselő; comisar/inspector silvic; Forstkommissar. 1847: ellenőri erdő Biztosokat válasszon; akiknek kötelességekké tétetik az hogy, mint közönség Biztosai, az egész határon levő minden erdőt, a reájok bizott határ rész mennyiséggel edgyütt hitek le tétéle mellett tartoznak a leg pontosabb ügyeleték alatt tartani egy végbe három esztendeig és következhető kárnak czélszerűbben lehető meg akadályoztatására szükséges képpen állitando Pásztorok által, hiven és leg nagyobb szorgalommal őriztessék, pasztoroltassák [Torokó; TLev. 10/9].

erdőske pădurice, pădure mic.; Wäldchen. 1575 Zegenieknek az Zent lelek Espotalyaba zakzattasson Byro vram egy darab Erdeoczkett otth hwl Az varos hazahoz vagnak [Kv; TanJk V/3. 110b]. 1604: nagion egj Darab Erdeoczkije az falunak [UszT 18/63]. 1646 a halas tok felet valo ket darab Erdőske [Bethlensztmiklós KK; EHA]. 1668: csak az égh kis erdőczké vala köztünk [A.hagymás SzD; Ks 9. XXXIII. 4]. 1676: egy Kerek Erdőske [Mezőharasztos K; Told. 8] | Az Tsonker oldalban egy Erdocske .. alol Falu Erdeje Vicinussa [Szentgerice MT; EHA]. 1685 egy darab erdőske [Sepsiszkirály Hsz; BLt]. 1700: egy darab Erdőske melyis Erdő fark(na)k

neveztetik [Csekelaka Af EHA]. 1727 Vagyon . . . többire tövis, és csere törőskökből álló jó darab, de apró erdőcske [Mezőcsán TA; Ks 15. XLIX. 5]. 1747 a Földek útköznek egy csupotskán lévő erdőtské(en) [Nagyida K; EHA]. XVIII. sz. köz. Bagyoni Arkosi Páltól Zallogosított földetskeről retetskeről és Erdőtskerol való Contractus [AbN]. 1753: A' Margita* felől való Plágán vagyon egyerdő. . . minthogy igen el vágták gyarló erdőcske, mogyoró és gyertyán vessző is terem rajta [M.écse SzD; EHA. — *A tőzsomszédos Szentmargita SzD]. 1761 Vagyon bokros gyertyán fábol allo Erdőtskeis a nyíren kívül [Úlke U JHbK LXVIII/1. 152]. 1766 Ezen Sessiótska után való Erdőtske vagyon a Bodoni Felső forduló Határban [Told. 45. — *Mezőbodoni (TA)] | Somberek nevezetű Erdőtske [Szásznyíres SzD; Ks 33 Szásznyíres II. 16]. 1779 Groff Bethleni* Gergely Ur ő Nagycsága, a nyáron azon Jobbágyomnak írtásában nevedett erdőcskéjét hatalommal le vágotta [H; Bk ad nr. 305. — *Tollvétség lehet Bethleni Bethlen h.]. 1798 ezen miveletlen Szőlő . . . a mellette lévő kis erdőtskével légyen Sáráé [Dés; Dlt 12/1806]. 1803: a Magyaró gyakorlatban erdőtskéek vagynak [Bere MT Bet. 5 Sig. Vajda (70) lib. vall.]. 1831 az magam Nemesi Erdőtském meg vizsgálására menvén ki egyszer csak hallok valami ökröket hajtani [Hosszúfalu Szt; TKhf Drágos Dumitru (72) ns vall.].

Szk: bokros ~. 1718 Az nyar szegb(en) egj kis bokros Cseres erdőczke [Sárd MT EHA] * ciheres ~. 1747 (Égy) Czliheres keskenj erdőtske elé njúlván a . . . második Csupotskára [Nagyida K; Told. 9] * cserés ~. 1718 Az nyar szegb(en) egj kis bokros Cseres erdőczke [Sárd MT; EHA]. 1765 igen szép Szalas Cserés Erdőtske volt [Názánfa MT; Berz. 13. V. 12] * függő ~ ?' 1764 A két kerek erdő a kis széna fűn lévő ts bűk nevű függő erdőtskéekkel adatott részekre [M.köblös SzD; RLt] * makktermő ~. 1744 a Gyertyánosba mak termő tilalmas erdőtske [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67] * puszta ~. 1766 a Brányistván tul . indivise maradt puszta Erdőtskét [Doboka; DHn 13] * szabados ~. 1731/XVIII. sz. egy darabocska egres(!) fagból(!) allo Szabados erdőcske [M.nemegye BN; Berz. 7. 68. 1] * szálás ~ kicsiny szálzás erdő. 1750 A' Reformata Ekleisia Szálás Erdőtskéjének Bos felől való Széllýin lévő Erdőtske [Koronka MT; Told. — L. még cserés ~ al.] * tilalmas ~ → makktermő erdőcske.

erdődi az Erdőd (Szt) tn -i képzős származéka; derivat cu suf. -i de la toponimul Erdőd/Ardud; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Erdőd; Erdöder. Szn. 1717 Erdedi Gergely [Dés; Dlt 506].

erdőeladás vinzare de pădure; Waldverkauf. 1593: Az Erdeo el Adastis meltonak ílttek eo kgmek De az vegre: Menyt s meddegh Adhassak el Negy megh lato vraitat valazta(na)k eo kgmek

az ket Espan Melle Kik az Zamweweo vraitnak referalwa(n) a' dolgot az erdeo el Adasban a' zamweweo Vrait az elebbi Mod zarent rendelhesenek illendeo rendet [Kv; Tan Jk I/1. 225].

erdőelfoglalás erdőfoglalás; ocuparea pădurii; Waldokkupation. 1589 k. Tudom azt hogy az varosson az birsagh eleozeor az Zabo Thamas, Draga Matte, es Teoreok Leorincz, Erdeo el foglalások miat volt [Szu; UszT].

erdőfalvi az Erdőfalva (K) tn -i képzős szárm.; derivat cu suf. -i de la toponimul Erdőfalva/Ardeo-va; mit dem Ableitungssuffix -i gebildete Form des ON Erdőfalva; Erdőfalvaer. 1642 az Erdőfalvi határban az Füz kútban [M.gyerőmonostor K; KHn 76]. 1785: az Erdőfalvi és Derétei határok szeliben [K; EHA].

erdőfelügyelet paza/supravegherea pădurii; Forst-aufsicht. 1868 az erdő fel ügyeletet, most velle értekezve — tudathatam, hogy el válallya [M. derzse SzD; Bet. 4 Miklós József lev.].

erdőfelügyezatl. Csak e szk-ban: ~ hivatal erdőfelügyelőség; inspectorat silvic; Forstinspektorat. 1835: a Tordai erdő fel vigyázati Hivatal [Torockó; Bosla].

erdőfia fia-erdő, erdőcske; pădurice; Wäldchen. 1669 Egy kevés tilalmas érdejek is vagyon, a' Bironak is egy erdő fia [Tormás H; BfN Székely László lev. Urb.].

erdőfoglalás erdő (jogtalan/törvénytelen) birtokba vétele; ocuparea (ilegală) a pădurii; (rechts-widrige) Waldaneignung. 1770: Minthogy az Anak pretensioja a kár tételről vagyis Erdő foglalásról, tavalytól fogva vagyon, Biro Vram es a Gornits (!) Relátiojakkol eluceskál hogy a tiltás még tavaly meg lett [Torockó; Bosla].

erdőforma erdőféleség/szerűség; fel de pădure; Art Wald. 1821 Lá Pusztá nevű Hellyen van egy jó nagy darabb helyt fekvő Erdő forma . . . ennek also részén haszon vehetetlen surű gurdaly terem, egy egy hajtásnyira 's még távolabb is van egy egy lábón álló jó nagy Csere fa [Uzdisztpéter K; TGsz 18].

erdő-főfelügyező inspector șef de păduri; Wald-Oberaufseher. 1842 (Az) erdő főfelügyező az erdőpásztorokkal együtt . . . a falusi bírő házánál keményen megeskettessenek [Faploca Cs; RSzI 120].

erdőföld erdős terület, erdőbirtok; teren acoperit de păduri, proprietate de păduri; Waldbesitz. 1752: a' Gyujtó Samuel Uram(na)l lévő erdő földekre jövő lábban [Angyalos Hsz; SVJk].

erdő-gornyk erdőpásztor; gornic, paznic de pădure; Waldhüter. 1805: Furka Dávid Erdő-Gor-

nik [Bruznyik H; Ks 98]. 1815 magunk mellé vévén Ohábai Simon Péter nevű erdő Gornykot. (a) kaszálló hejket erdővel együtt 10. ölös lántzal fel mértük [H; Ks 111 Vegyes ir.]. 1823 a' Mlgs Bánffi Famillianak Erdő Gornykja vagyok [K; KLev.].

erdőhajtó erdőkerülő/őr; pädurar; Forstwart, Waldheger. 1792 Az Erdő hajtonak adtam Praemondát 8^a [Szentmargita SzD; Ks 67. 49. 41. — *Erdő Nyolc véka búzát].

erdőhántogatás kb. erdőaszalás; uscarea/cojirea pädurii; Waldabdörung. 1771 Tyiu György Senkit ok nélkül . meg nem büntetett, hanem az Udvarról az erdő vágásért s hántogatásért [Bukuresd H; Ks 114. 61. 135. 1.].

A jel-re nézve 1. assal, assalás és az e szóbokorba tartozó többi címszó al.

erdőharaszt cserjés, bozót; tufis; Gehölz. 1647 Vagion egy Tompa neuw Erdeo haraszt [Meggykerék AF BK 48. 16].

erdőhely 1. irtvány, irtás(föld); curătură, laz; Rente, Rodung. 1760 fel méretvén actū mind két résznek biradalmáb(an) levő minden Erdők és el pusztult Erdő helyek tehát valaholott az eddigis a Veress részről possidealt Erdő, vagy Erdő hely nem adequalná az tertialitást, hanem kevesebb lenne, tehát suplealtassék a közönséges osztatlan Pados nevezetű Cseréből [Szava K; RLt O. 4 hiv.]. 1775 Vagyon a' Ritza farkán egy erdő hely melj áll circiter 30 haszontalan Csutakokból [Homoródsztpál U; EHA]. 1798 ez a régi tsutkas gyökeres Irtvány vagy Erdő hely se Maftyej, se Nyikulaj között nem volt sohas fel osztva [Nagykristole*; JHb Bornemisza Anna Mária lev. — *Később Nagykeresztes (SzD)]. 1800 ezen erdő helyen, mit-sem erő apro agotskák vagynak [Csekelaka AF; EHA. — A teljesebb szöve. ciher 1. al.]. 1805 a Kigyos Toban egy darab erdo hely, mely most rész szerént Szántó földnek fel törtetett [Bágyon TA; EHA]. 1816 egy darab Föld Puszt Erdő Helyből Szántó földnek ujantában fel fogva [Ikland MT; UnVjk 253]. 1826 a Ször nélkül valo Erdő hely [Csomafája K; BHn 61].

2. erdős terület; teren päduros, regiune päduroasă; Waldland. 1794 sok idő haladék kívántatik arra hogy azon darab erdő hely, tsak az elébbeni mivóltára vissza nevedkessen is [Nagyercse MT EHA]. 1800 az Nagyságos Praeses Vr az Irtásokrol nem emlékezett azért alazatosan Kéri Társaságunk hogy ez az Erdők bővüléseért ezen tull meg szűnyék, és az erdo helyen tett irtásokat fel hadni, parantsolattytát a Nagyságos Vrnak el várjuk [Torockó; TLev. 9/31]. 1818 a' Tsorgo kövi hegyb(en) lévő ... szőlő tetején erdő hely név alatt bokros szakadósok hely [M.köblös SzD; DHn 49]. 1864 Bongold (!) most gabona termő nagyon észkos hely, nevét vette a nem régi cziheres borgondos (!) fajáról, mint hogy ezen egész düllő a'

régibb időben erdő és erdő hely volt [Moson MT Pesty, MgHt XXVIII, 193a].

Az 1797. adalék mindkét jel. alá tartozhatik.

erdőhordás transportare de lemne; Holztransport. 1590 Benedek Janos ismet hitta volth Az Eghej Biro elejbe ez Ganchos Jstwant nemy nemy zena fúnek el hordasáért nialablasert, Erdeo hordasert [USzT]. 1700: Simo György Erdő hordásért solvit d. 48 [Szentdemeter U Ks 90].

erdőinspektor erdőfelügyelő; inspector silvic; Forstinspektor. 1825 Ungvári György mpr B. Szolnok V(á)r(me)gye Erdő Inspect(ora) [Dés; DLt 3].

erdőirtás defrişare; Rodung. 1768/1771 ā mos-tani Dsugyánk Tyiu György sokakat kit 24. forintokig, kiken pedig többelis (így!) meg globázott és globázni szokott máigis az olyanokat, a' kik á tiltott erdőt irtják, ő ugyan azt mondgya nekünk, hogy az Udvari Tiszteink parantsolattyyokból globázza annyira a' Jobbágyokat az erdő Irtásért [Bukuresd H; Ks 112 Vegyes ir.].

erdőjárás erdőkerülés/pásztorolás; paza pädurii; Waldhüten. 1726 En soha sem éccér sem maszo ebben az Esztendőben se(m) Bukur Lázárt se(m) Nagj Andrást az Erdő járásban s annak vigázásabon (!) ne(m) látta(m) [Dombó KK; JHbK XLIII/ 17].

erdőkerülő 1. mn erdőt járó/kerülő; care păzeşte pädurea; waldhütend. Szk: ~ pásztor erdő-pásztor; gornic, paznic silvic, pädurar; Waldhüter. 1609 az biro mellett ket futo biro vagjon, es negj erdő es mező kerwlo paztorok vannak [Gyalu K; Sennyei 47/11].

II. fn erdőőr/pásztor; paznic silvic, pädurar; Waldhüter. 1588 Az feleky hatarban walo Erdeo kerwleoknek attam Ezstendeore mynd az kerwleoknek keez pinzt f. 10. Attam vgian azoknak negy keobeol bwzat, keet keoblet veotte(m) f. 3. d. 44 [Kv; Szám. 4/I. 63]. 1589 Erdeo Kerwleok fizetese [Kv; i.h. 4/X. 83]. 1590 vagio(n) teölgj erdeo Bercznek hyak, tilalmas minde(n) koron. Ezhez vagion keth erdeo kereöleö [Km; GyU 13]. 1642: Sipos Andras ... Erdeo kerüleö szabados [Szászfenes K; GyU 90]. 1652 Tibak Gergely ... Erdeo kerwleö [Vajdakamaras K; GyU 137]. 1758: meg látot . az edgyik hajto vagyis erdő kerülő [Szentbenedek SzD; Ks 25. III. 30]. 1815 Az Erdő kerülőnek Esztendőt által fizetése [Bálványosvárja SzD; Ks 77. 19 Conscr. 924]. 1843 a mikoron is bé jöttek hozzám erdő kerülok [Dés; DLt 410]. 1859 halt meg városi erdő kerülő Sarkán Márton 40 éves korában mellkelevényben [Dés; RHak 106].

erdőkijáratás erdő-határjárás; reambularea hotarului/hotárnicia pädurii; Forstgrenzbegehung. 1872 az erdő kijáratáskor a mult évben emelt halmokon belől szántottak a b. hunyadiak 7 borázdát [M.bikal K; RAK].

erdőköz kb. tisztás, luminiş; Waldwiese, Lichtung. 1593 En ezt twdom gyermeksegeomtl fogva ez Idey. Hogy az kj Hegeott akart venny az Erdeo keozbe(n) ott kerteott kellett tarttany Ha vette(m) kertem voltis Hogi az Barom keornywl jartta [UszT]. 1722 k. vagyon egy darab Széna Ret Jara fele az erdő közben 14 Szeker Szenara valo [Péterlaka MT; GörgJk 118].

erdől 1. (erdőn/erdőről) szálát vág; a dobori/táia copaci (in pădure) aus/durchforsten. 1580 vegeztek ezt hogy az epwletlensegek megh epwlylenek vezzeot hozzanak az álso Espotalynak Seowenyt kywel megh ipychyek, A kinek penig zekere ninchen gyalogh feyzeyewel menyen(n) el vagy erdeolny vagy seoweny fonny [Kv; TanJk V/3. 206a]. 1592 Nywlad tartomaniat or(oz)hegy hatarnak tudom lenni, erdeoleottem ott, orozhegiekteol tartottam [UszT]. 1600 Az Feir Nikonak az innkeső felit Oroz hegy felöl walo felit, mindenkör Oroz hegy hatarnak tartotta(m), a mikor erdeolni mentemis oda, soha az Farkas lakiaktól nem feltem, hanem az Oroz-hegyektől [i.h. 15/112 „Balassi Mihály Ilkey”, Zabud Zekely” (31) vall. „Ülkéről (U) való]. 1652/1653 az Purkeleczy (!) Berczen az hol az halmok vadnak azon belől ne erdeöllyenek az be függők(en) [Bodola Hsz; EHA. — „A tőzomszédos Pürkeres (Br) határán lévő.]. 1682 itt az uton alól soha ne(m) erdőllőtünk [Ilencfva MT; DLev. 2. XVIII B]. 1724 Az Csiga Vára avassában ha valaki erdőle forint az büntetése [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 32]. 1746 a’ Gyakorra ki szoktanak járni erdőlni [Vadásd MT; EHA]. 1752 egy néhányon elmentenek volt erdőlni [Szeredasztanna”; LLt 55/22. „Később Nyárádszentanna MT]. 1796 Apór Pál Uramot látam Tselédgyeivel hogy ezen az helyen Erdőlt s rakadott [Albis Hsz; BLev. Vall. 2]. 1819 az Alperes a Dévai Ns Uradalomnak ... Besán nevezetű tilalmas Szálás erdejébe hatalmas vakmerőséggel erdőlt, s midőn az általa le vagdalt, és pusztított fiatalokból egy néhány szálát szekere fel rakott volna tilalmas tseledetén rajta tanáltatván, mindenestől együtt az Udvarba bé hozatott [Déva, Ks 116 Vegyes ír.].

2. (erdőre) szálfa vágni (és hozni) jár a merge la pădure pentru a tăia și a aduce/căra trunchi de copaci; zum Abholzen und Befördern gehen. 1600: Semmit nem tud kie, hane(m) hogy eöis oda erdeölet, de se(n)ki ne(m) bantotta [UszT 15/112 „Miklos Janos. Ilkey” Zabud Zekely” (25) vall. „Ülkéről (U) való]. 1602 Semjen Janos migh ot lakę az húl most Semjen Peter, oda zantott wetett az Betlenfalui hatarban onnan erdeölit [i.h. 16/75]. 1652/1653 az bodolaj uton nemis Erdöltenek hanem az Nyeny^a uton mentenek ki az Pekete Erdeőre, azon innen nem Erdeöltenek az szászok [Bodola Hsz; EHA. „Nyén, később Keresztvár Hsz]. 1702 en az üdőtől fogva hogj egj lora fel tudtam ülni mind erdőlttem arra az pancsa nevű erdőre [Kvh/Lemhény

Hsz; HSzjP „Jancso István” (30) vall.]. 1712: A vaslabiak, a Tekerőpataki erdőről erdőnek [Kilyénfva Cs; LLt Fasc. 160]. 1761 Az említett Erdőkre, ezen Falun kívül Hermány^a a Bartaságon lévő Szász Falu, Tatrang és Pürkeretz^b nevezetű Falukis erdőnek [Zajzon Br; BRÁLT Conscr. dom. Törtsvár 614 (Binder Pál kijegyzése). — „Később Szászhermány Br. ^bPürkeres és Tatrang (Br), két hétfalusi csángó falu]. 1793: mi Soha sem tudjuk hogy sem Nehai Dosa András Ur sem az Exponens onnen erdőltének volna [Kakasd MT DLev. XIII B/b. 16]. 1834: én még a Burgus Háború előtt erdőlttem ide [F. csernáton Hsz; HSzjP Ferentz Pál (86) vall.]. 1859: adok egy ugy nevezett targonczát melyel itt e székelý földön erdőlni szokás [Buzaháza MT; EMLt].

3. ts (erdőt v. fát) vág és hord; a dobori s a transporta copaci; abholzen und befördern. 1625 akkor Makk leöt uala Tamas bwkiben az Matis faluiak az Musnaiakkal egeött itetek megh, az fayat es en ugi tudom hogi keoszwl erdeöltek [Nagygalambfva U UszT 155b]. 1652: Tudgyatok e ha az Bodolara es nyenre valo befüggeő Erdőket az Prasmariak^a auagy egyeb falubelyek szabadoson Erdeöltek volna? [Bodola Hsz; EHA. — „A tőzomszédos Prázsmár (Br) lakosai]. 1724 Az Pojánt és Falu fel fogot erdőket valaki erdőlné pusztitaná szántán három forintokig az Falu büntesse meg [Kisborosnyó Hsz; SzékFt 34]. 1767 Ezen helyeken rész szerint a Bük fákat erdőlik, rész szerint pedig Marhájokat legeltetik, a Bene völgyin kívül, melyet a Falu tilalomban tart [Krizba Br; BRÁLT Conscr. dom. Törtsvár 826. — Binder Pál kijegyzése]. 1768 ezen most Controversiában hozott darab helyet mindenkör a Szász Szent Lászlóiak birták minden ellen vetés nélkül, faját erdőlték tüzelték s marhájokat rajta pascualtatták [Szászsztlászló^a; JHb XXXVI/17. „Később Tordasztlászló TA]. 1776 mivel hogy ez a hely félen vagy on és távul Zágontól titkon erdőlték sokszor a Tzofalviak^a [Zágon Hsz; HSzjP. „A közeli Cőfalva lakosai]. 1818 a mostani vágás alatt lévő Táblában fel járó uton alól lévő szegletetske erdő adattassék által, ugy mindazonáltal hogy az a helybéli Ispany által mutattassék ki a Bácsiaknak, és horgyákis el onnan ne hogy ezen fogás alatt az egész Télen erdőljék az erdőt [Kv KmLev. 3].

◇ Szk: ~ni való szán erdőllő szán. 1688: Három Erdőlőni való szán [HSzj erdőllő szán al.].

Ha. 1606 erdeöllyeny [Olasztelek U; UszT 20/232].

erdőlátás erdőszemle; inspectarea/controlarea pădurii; Forstvisitation/schau. 1597 Az erdeo latásra ew kegmeke walaztottanak negi zemelt^a kiknek ew kegmeke megh hattak hogi ki menyen(n) al (!) el adásra zakazzanak elegendő fa, es wgian conkeozteok azon zemeliek intezzek el io ertelemből mind hozzaba zelessegebe hany

rudat ozzanak egi forintra [Kv TanJk I/1. 302.
*Köv. a nevek fels.].

erdőlés erdővágás és -hordás; doborirea/tăierea și căratul copacilor Holzschlag und -beförderung. 1680 Zoltani Andr(eas) fate(tur) Az erdőlés dolgabol ut Primus testis hoc addito Mihelt le hozok bizony mingyárt be büntetjük vala 12 forintig [Étfva Hsz KaLt Apor István ir.]. 1780 A vidék(béli) behírosokot is tapasztalja a communitás, hogy felettte abutálnak az erdőléssel a falunk praejudiciumára, mivel ki két szánnal, ki hárommal jár az erdőben erdőlni [Ákos Hsz; RSzF 108]. 1796 Kézdi Székben Szent Katolnán valék beszélgetés közben elő hozódik a Roskányi* Erdő mely erdőről azt mondá

Elekes Elek Uram, hogy Soha is á Kaba Familiát sem erdőlésben, sem halászatban, sem Makkolásban, a' Mlgos Dévai Uradalom egyszer sem ellenzette, nem tiltotta [ÁLt Dévai urad. Mixtae relatoriae et documenta XXVI/1-12. *Roskány (H) határában lévő]. 1800 énis Benedekfalvi több Lakosokkal együtt Mlgos Horváth Urtoi a' Kelentzei Erdőre bé alkuttam erdőlés végett, de a' Kelentzei* Lakosok meg nem engedték, ennél fogva a' Ködiekkel alkudtunk [Benedekfalvi Sz; BfR 58/21 Stefutz Györgyi (36) col. vall. — *A tőszomszédos Kelencére való]. 1814 ezen erdő a' szünet nélkül való erdőlés által nagyon elpusztult, ma tsak tseplestből áll, vagynak benne Tölgy, és Gyertyános jövések [Septér K; Bet.]. 1820 Erdőléssel nem kereskedhetünk nem lévén se nekünk, sem földes Urainknak ollyas erdejek [Náznánfva MT; Berz. 21] a Hullo Teőtg vagy Praedialig allittya a szabad erdőlést [Nyén*]; EHA. — *Később Keresztvár Hsz]. 1841 requiráltatván az aránt, hogy itten a' Nyárad Szt Annai és Gyalakutai* Allodialis Erdőt Ó Nagyságának az Erdőlés Rendje szerént esztendőnként használando Táblákra osztánám fel a következő fel osztást tettem [Nyárádsztanna MT; EHA. — *A távoli, Kis-Küküllő menti Gyalakután (MT) levő]. 1868 Az erdőlésre nézve multhatatlan feltétel legyen, hogy felelős erdő pásztorok legyenek [Szu; Pf. Gálffy Sándor lev.]. L. még *erdőbér* 2. al.

erdőlevágás erdőirtás; defrișarea pădurii; Waldrodung. 1627: Thot Mihalj Uramnak negj napi dolgozt igernek egez faluul hogj ne perellien vellek. Thot Mihalj Vramis megh engede nekik az erdő le vágást [Ákosfva MT; Bál. 82].

erdőlevágó erdőirtó; defrișor; Holzfäller. 1606 szegeniek zamara ualo Erdeő le uagonak, kert fonoknak, haz tapasztoknak kenieret attam ki [Kv Szám. 12a/1. 15].

erdőlhet 1. (erdőből) fát vághat és hordhat; putea dobori/tăia și căra copaci (din pădure) abholzen und befördern dürfen. 1555/1836 ha meg alkhathnak ugy erdőlhessenek [Százazajta Hsz; HSzJP].

2. ts (erdőn/erdőből) fát (vághat és) hordhat; a putea (dobori și) căra copaci din pădure; abholzen und befördern dürfen. 1729: A Praedicatorok szabadon erdőlhethik a holt fakat es gjer-tyanost [Kálnok HSz; SVJk].

erdőlopás furt de lemn; Forstdiebstahl. 1587 Amenyezer az erdeoben valo kart ... megh lattattak, megh tapasztaltak az Erdeo lopast es az sok Irtasokat [Kv TanJk I/1. 53].

erdőlő 1. mn 1. erdővágó-hordó; tăietor și cărător de copaci; holzfällend. 1796 Apor Pál, Barabás András, eő kegyelmek hajtották bé ezen helyről ... Barthos Kelemen Pap és Pia Sámuel eő kegyelmek Erdőlő Két Szolgait, 4. ökreit, egy Szekerit [Albis Hsz; BLv. Vall.].

2. erdőlésre való; de doborit și cărat copaci; zum Holzfällen/befördern geeignet, Holzfäller. Szk: ~ *fejse*. 1743 Erdőlő Fejsze jo [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1763 Erdőlő fejse jo Nro 1 [Pókafva AF JHb XXV/77. 3]. 1777 Nagy erdőlj fejse . . . Nro 1 [Mezőmehes TA; Wass]. 1791 Erdőlő felsze (!) [Zágon Hsz; CsS]. 1823 egy nagy erdőlj Fejsze [HSzj döngő-harang al.]. 1854 egy erdőlj Fejsze [Sárd KK; Wass] * ~ *lác*. 1717 Lisznyoban vivek az Ser főző üstöt az rez mazut, on talat s az erdőlj lácnot [Kökös Hsz; Kp I. 116]. 1743 Erdőlő láczt ötven szemből allo [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1768 egj hoszszu erdőlj Lácztát el vitette [Uzon Hsz; Kp IV 258]. 1816 Gyárfás Pál erdőlj lácztát el záloglották volt [Sszgy, HSzJP „Gyalog Katona Császár Mojzes” (45) vall.]. 1865 Egy darab erdőlj láczt [Szárhegy Cs; LLt] * ~ *szán*. 1714 erdőlj szán kettő [Kászonfelső-falu; LLt Fasc. 85]. 1761 Erdőlő szán Nro 2 [Siménfva U; JHb XXIII/31. 17]. 1771 Erdőlő szán egy [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. 1794 egy Erdőlő Szánért Rf I xr 8 [Koscsd H; Ks 78. XVII. 12]. 1795 Két erdőlj Szán [Szárhegy Cs; LLt]. 1827 Vagynak még három derek Béres, erdőlj és ganézo jo erős készületű Szánok [Koronka MT; Told. 34] * ~ *taliga*. 1791 Két kerekű erdőlj Talyiga egy, ket vessző vasal [Zágon Hsz; CsS].

3. fahordó; pentru căratul lemnelor din pădure; zum Holzbefördern. Szk: ~ *bércút*. 1721 Kut völgye nevezetű helyben ... vicinussa . . . kívül az erdőlj bérczút [Küsmöd U] * ~ *közút*. 1830: erdőlj köz uton [Hidvég Hsz] * ~ *szegeletút*. 1760: az erdőlj Szegelet Ut [Jedd MT] * ~ *szeherút*. 1769/1802 Nap nyugatra tartván egy erdőlj Szeker utban kapván egy nagy bükfában lattatott egy Csillag forma bé forratt kereszt [BSz; JHb LXVII/3. 50-1] * ~ *út* fahordó út. 1618 az Also mezeoben az Markos uttia, es erdeoleo utt altal keleoben (sz) [A.csernátón Hsz] 1622 az erdelleo utt [Rigmány MT; LLt 84/1]. 1633 Keozepseo Mezeoben az Erdeoleo vtra Jeouéobe (sz) [Szörce Hsz]. 1655 Farkas gyeptű farkától le járo Erdeoleo utt [Tarcsafva U]. 1699: (Egy föld) vici-

nussa . az erdőölő ut [Szentdemeter U]. 1702 (Egy föld) vicinussa ab una az Killyeni erdőölő ut [Szemerja Hsz]. 1722 az Erdőölő ut [Csomakörös Hsz]. 1730/1792 az Baksia nyíre felől Délre az erdőölő ut mégyen ki [Albis Hsz]. 1748 : (A földnek) Vicinussi egj felől az Falu erdőölő utja [Koronka MT]. 1757 A Vajda Tisztásán (e) vicinussa északrol az erdőölő utt [Nagyernye MT]. 1767 az Szt Simoni erdőölő ut [Szent-simoni Cs]. 1769 nap nyugat felől valo végével ütkezik a Falu Erdőölő uttyába [Bos MT]. 1772 Hú Völgyben (sz) vicin(ussa) napnyugatrol az Erdőölő Út [Tusnád Cs]. 1787 (A földdel) Szomszéd nap keletről az Falu erdőölő uttya [Bencéd U]. 1799 ezen két erdő közt lévő erdőölő ut [Jobbágyfa MT]. 1800 az Falu erdőölő utja [Kobátfva U]. 1805 a' Kápolna bükkön ki járo Erdelő ut [Fiátfva U]. 1835 Az erdőölő utra felmenő lábba [Bodola Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok itt és alább az EHA-ból valók.

II. *fn* erdővágó-hordó személy; táietor și cărător de lemne din pădure; Holzfäller/beförderer. 1674 : az oda valo erdőölőknek utát semmi lött okon el ne fogiak [Csicsó Cs; Bál. 60] | Tudgyae kegyelmek ha valaki fenyegetőzött volna az Erdőölőkre ? [Altörja Hsz; HSzJP]. 1759 Papoltz igen feles számu bizonyságokkal meg állította hogy emberi emlékezettől actualis usussa birodalmába volt a nevezett helyek(ne)k mint önnön maga határának, arról kárt harap-égésért valo büntetést fizetett, hasznát Taxáért elocálta és mint tulajdonába plenaria activitását exerceálta, az Pákéi Erdőölők vono marháját is bé hajtatta [Hsz; SzentkGy törvényes széki végzés].

erdőtlet 1. (erdőről) fát vágat és hordat; a pune/dispane să se doboare/taie și să se care copaci din pădure; abholzen und befördern lassen. 1679 ha a Czerjék uramék marhájok a falu tilalmas mezein járna vagy az erdőn, vagy ott erdőltetnének, Kálnokfalva addig meg ne büntethesse, míg elő nem izentetik [Zalán Hsz; Barabás, SzO 388].

2. ts (erdőt) vágat és hordat; a pune/dispane să se defrișeze pădurea și să se care lemnele; abholzen und befördern lassen. 1696 az Arapataki erdőt szabadossan erdőltette ., az ő Kgl posteritassi hasonlokeppen erdőltettek, s erdőltetik mais [Sepsiszkirály Hsz; LLt]. 1796 (A helyet) Nemes Barthos Kelemen Pap Uram Szabadoson minden impedimentum nélkült élte erdőltette birodalmába tartotta e? [Hsz; BLév. vk]. 1826 tudom bizonyoson hogy Bartos Kelemen Pap Uram Erdőltette maga tseledjei által ezen két Dombol álló helyet a mely hivatatik Pintze helynek | ezen meg neveztem helyet Bartos Pap Ur mint magát batron ugy erdőltette [Albis Hsz; i.h. Vall.].

erdőtletés erdővágatás-hordatás; doborirea/tăierea și căratul copacilor; Abholzen und Befördern. 1762 : az Marokházi Gondviselője ... azon

erdőköt vágattya, vesztegeti méltotassék az rendetlen erdőltetést a pénzért valo adást meg tilalmazni [Dés; Ks 5. IX. 8 Haller Pál lev.]. 1796 sem akkor sem az után a mostani ideig senkitől sem hallottam hogy ezen az helyen valaki háborgatta volna Tiszteletes Uramat az Erdőtletésért [Albis/Mátisfva Hsz; BLév. Vall. 6—7].

erdőmérő topometru forestier; Forstgeometer. 1576 : Az város Erdeye Adaszek el . Es hetfeon kezdyek ely az Meresztet Bochaszon ky az vramba Byro vram ketteot az Erdeo Merékel [Kv TanJk V/3. 134a].

erdőméta erdőhatár(vonal); linie de hotar a pădurii, hotarul pădurii; Waldgrenzlinie. 1841 a Mlgs Matskási Pál Ur emberei a Batsi erdő Metát áthágva a' Batsi erdőbe vágtak [Km; KmLév. 3].

erdő-mező pădure și cimpie; Wald und Wiese. 1584 : Ambrus Deak vallia, ... Janos Biróhoz Mennek Makoba*, Mert eötetis ez Lakatosnet mind erdeőkeön Mezeőkeön valtig hordozta, es oly fwveket tudna hogy meg giogithatna engemet [Kv; Tjk IV/1. 265. *Mákófva K]. 1607 : melj iozagok uadnak Czik zekben Kozmason es Zent martonon es Kazonban egjebutis akar hol legjenek kezeben itattuk* es attuk mind erdőn mezőn falun es akar hun es akar miuel neveztessenek örök birodalmába hattuk minden haznaival egjtembe(n) [BLt. *Elírást iktattuk h.]. 1704 : Hegy Vögy Erdő Mező hat jaj szoval zendül Sionnak Leanya Fekete gyazban üly [EM XXXV. 276 Kőröspataki B. János panaszáneke]. 1707 Sárdi Joseph Feleségének Dobai Marta(na)k Paraznasaga pénig innen vilagosa(n) ki jó, hogy nappal és éjjel . Leginyekkel erdőken mezőken conversalkodott ölegetőzett csokolodott [SzJk 352]. 1784 Erről a nemes regiment is poroncsol keményen esztendőnként az bírának és faluknak, hogy a keringő marhák oly securitásban legyenek, hogy erdőn, mezőn senkinek semmi kárt ne tegyenek [Ozsdola Hsz; RSzF 173].

erdőnövés kb. erdőszedés; împădurire; Bewaldung. 1586 Vegeztek egyenleo voxal hogy emberek valasztassanak, kik hyt zeren Inquiraliak az Zena retekneg epitetet, valamely Ret penig epitetet eot eztendeotóól (!) fogwa ez napigh. Azt mind el vegiek es Varos zamara el tilchak. Erdeo Neowesre eppen megh tarchak, eoriztessek zorgalmatoson [Kv; TanJk I/1. 29]. 1587 Amineo Czikkelek per limitatione(m) ky zakaztatnak, Azok soha megh se kazaltathassanak, hanem erdeo Newesre hagyattassanak [Kv; i.h. 53—4].

erdőnyíl (nyílvonásos) erdőpászma/pászta; parcella de pădure (impărțită prin tragere de săgeată/la sorți); (durch Los zugeteilter) Waldstreifen. 1798 : (Az) apro Bokros erdő nyilak szomszédja Eszakrol ... ugjan Mikola részből kiszakadott.

Erdő nyilak [Ádámos KK; JHb XIX/58]. 1846 : (A földre) rá rugo erdő nyilak bütiye [Vadasd MT Pf].

erdőnyilacska nyilvános erdőpázmácska/pász-tácska; parcelă mică de pădure împărțită prin tragere de săgeată/la sorti; durch Los zugeteiltes Waldstreifchen. XIX. sz. eleje Nyirágos Erdő nyilatska [Pk 7]. 1821 Köszönöm barátságos fáradozását, mellyet tett a' Kakasdi erdő nyilatskák fainak el adásában [Ne; DLev. 3. XXVIII A]. 1827 Négy Erdőbéli Nyilait, úgy mint Felső Nagy Bükket, Also Bükket, Tormást, és Kerek Bükk Kapuját Erdő Nyilatskáknak Fáit meg vásárolta légyen [Bede MT EHA].

erdőnyílás 1768 (Ez az út) a mely keresztül megyen az ország uttyán tsak valami Erdő nyílás forma, és tsak gyalog ösvenynek láczik, de mégis a válassztya meg a Szent Lászlói határt az Oláh Létai határtól [Szentlászló TA; JHb XXVI. 17].

Talán vmi 'erdőnyiladék/vágat'-féle

számolhatni.

erdőosztály erdőfelosztás; împărțirea pădurii; Waldaufteilung. 1848 most jelenleg a' Bözöd (!) erdő osztály utolsó Táblájának ki adásával foglalatokodom [Szentábrahám U; Pf. — "Értsd Bözödi]. 1867 az erdő osztály Feletti előkészületek Sessiók rendezése jelenho 14ére határoztatot amikor minden Birtokosnak el mulhototlon Szükség jelen lenni [Kőrispatak U; Pf. Péterfi Sándor főbíró kezével]. 1868 ha belé nem egyeznek a' falusiak az erdő osztályba, legalább azt meg kell kívánni, hogy a' mi fa illetőségiünköt egyszerre adják ki, 's azt az erdő pasztorok legyenek kötelesek őrizni, míg rendre el hordatjuk — lássák ők bel birtokosokul ha szekerenként viszik is haza osztály nélkül magok illetekeket [Szu; Pf. Gálffy Sándor lev.].

erdőosztás erdőfelosztás; împărțirea pădurii; Waldaufteilung. 1576 : Eo kege Byro vram hagia meg ez Mezei pastoroknak hogi Az Lombon valo Erdeore es Tölgesre vygazzanak kywaltkeppen Myglen az Erdeo oztasban leznek az Erdeo birak foglalatoszok [Kv TanJk V/3. 131b]. 1762 Doceallya . Hogy az Udvarban lako Jobbágy az Erdő osztásban jelen nem volt, nem maga huzta ell a Nyilat, s nem is tudta hogy holl jutott Nyil az Udvar számára, és Esztendőnként az előtt is, csak annyi Nyilat a Mlgos Udvarnak nem adtak [Usz; IB vk]. 1800 Mikor ezen . Erdő osztás alkalmatosságával sok és külböb (!) külböb féle hidegeket el szenvedtünk, és az erdo osztást el végeztük, akkor az Biráinkal egy Vatsorát tsiláttatunk [Torockó; TLev. 5].

erdőosztó erdőosztást végző (személy); împărțitor al pădurii (persoana care efectuează împărțirea pădurii); Forstteiler. 1780 k. mi azt nem lathattunk által, hogy az egyenlőkepen vetett költségek . . . A biro Kalakaja, Birak fele adaja,

Gorniyts fizetese, Az ado piznek interese, Az erdő osztok fizetesevel olyan sokra menne, hogy ilyen sok szambol allo hat, hat marjast szedjenek, neha hetet is [Torockó; TLev. 15/5].

erdőőrző erdőőr/pásztor; gornic, pădurar; Waldhüter. 1637 Mely administratiot* ha mikor termino solito nem praestaltanak, szabadsagok volt az Uduarbiraknak az Branyistereket auagy erdő eörzeöket ki küldenii, es valamenny eökröket zekereket az erdökeön hauasokon talaltak auagy kaphattak, be viuen Fogarasban, mind addigh arestumban tartottak, valamigh az fellieöl specificalt administratiot nem praestaltak [Holbak F; UrbF 507. — *Ti. a jobbágyok fűszer- és gyarmatáru-beszolgáltatását]. 1640 Koman Grozavul Szkutar es Erdeo eorző volt regtol fogvan [Sinka F; 14/48. 38]. 1666/1793 Ha valakit a Falu tilalmas Erdeiben kaphatnak az Erdő őrzök, a Biro házához bé vigyék, az jobb ökre meg üttessék és a Husa Falu számára fel osztassék [A.csernáton Hsz; SzékFt 18].

erdőpásztor erdőkerülő/őr; gornic, pădurar; Forstwart/Waldhüter. 1582 Az keet Erdeo paztornak fizette(m) B.V. paranchyolattyabol Myklosnak, es Radulnak Ez Eztendeore Eott Eott forintotth, Mely tezen f. 10 [Kv; Szám. 3/V. 56]. 1585 Eztendeo által az Erdeo paztoroknak fizettwnk az eo zolgalattiookban f 15 [Kv, i.h. 3/XVI. 39]. 1606 Tudom hogy Veres Patakban megh zaloglottuk az Malomfaluiakot, és az Orozlegiek tekenejiket Korondon laktomban. Az uta(n) zep zoual kertek meg mj(n)d keotelet tekeneöt, mert erdeo paztorok voltunk [Betfva U; UszT. 20/73 „Andreas Zakal de Betfalua Job(agio) nob(ilis) Petri Mihajl” (32) vall.]. 1625 nekünk erdeo paztorunk volt, megh hattuk annak hogj az A emberet ne banczia, de az valamire ualo gondoltabá megh szalaglotta [i.h. 83]. 1675 : Attam az Erdo Pasztorok(na)k salarionokb(an) Nagy veka buzat [Kv; Szám. 35/I. 13]. 1714 : az erdő Pásztor hoz vala be egy szanat az Erdőből [Mezőmadaras MT BK. Herczegán Prekup (32) jb vall.]. 1747 az erdő Pásztorok két pénzél jártak ugy kénáltak egyházfiakat, s Eskütteket hogy tiltsák meg nállok az Fát [Cintos AF Szentkgy. — Iklódn Michaila zs vall.]. 1768 : János György vala Erdő Pásztara [Csapó KK; Berz. 3. 7. C. 7]. 1781 Láttam az egyik erdő Pásztort . . . hogy egy fenn álló nagy Cserefát aszzut el pusztitot el hordott [Csóka MT; Ks]. 1799 k. (Az) erdő pasztorak az Erdőket igen ritkán járták, nem tsuda azért hogy a szamszed helységek és a falusiak áltolis ottan-ottan meg tsonkázottanak [Kv; Aggm. C. 114]. 1806 : A Panka Erdő Mellett lévő Láb az hol az Erdő Pásztor lakik [Buzásbocsárd AF; EHA]. 1827 magát a Város Erdő pásztortát meg rongálták és meg kinaszták [Szind TA; Mészköi cs.]. 1839 itten mindegyik Erdő Pásztornak akarja magát bé gyurni [Zágor KK; Pf]. 1868 : Az erdőlésre nézve

multhatatlan feltétel legyen, hogy felelős erdő pásztorok legyenek [Szu; Pf. Gálffy Sándor lev.].

Ha. 1771 Erdő Pásztor [Nagymuncsél H; JHb 93. XIX. 6.] **1798** erdő Pasztarakul eő Nga erdő Pasztara [Ádamos KK; JHb XIX/58]. **1818** Erdő pasztorak| Erdő pásztorak(na)k [Ákosfva MT MREmLt].

erdőpásztori erdőkerülői/őri; de gornic/pádurar; Waldhüter-. **1810** Erdő pásztori lakház . gonosz ember tüze által elégettetett [Vámosgálfva KK; Ks 77. 20 Conscr. 9].

erdőpásztorné erdőkerülőné/őrné; soția gorniciui/pádurarului; Frau des Waldhüters. **1796** igen sok izben járt az Erdő Pásztornéház [Kv Aggm. B. 15].

erdőpásztorolás erdőőrzés; paza pāduri; Waldhütung. **1847** azon nagyon terhes erdő pásztorolás [Torockó TLev. 10/9].

erdőpásztorság erdőkerülőség/őrség; slujbă de gornic/pádurar; Waldhüterdienst. **1585** : Groza New olahnak Azzonfal(van) cub. 2 az Erdeo paztorsagert [Kv Szám. 3/XVI. 41]. **1663/1728** Ha valaki Palus Birosagot, esküttseget es kert birosagot erdő es hatar pasztorsagot fel nem akarna venni az ki erde(m)es reaia falu boszujan maradgjon masnak advan azt az egj forintot az ki el viseli erette, más esztendőb(en) ugjan tartozzek fel venni azon ember excindalva(n) jobbagjos nemes embert [Szentmihály U Törzs].

erdőpásztortárs erdőkerülő/őrtárs; tovarăș de muncă al unui gornic/pádurar; Waldhütergenosse. **1783** Lázár Imreh Ur rész erdejében reá akadván egj helyen a' kár tételre, Erdő Pásztor Társammal edgyütt fel vevők a' Szekérnyomot melj Szekér nyomon menének egjenesen itt Sároson a' Szots alias Gálna Antal Uram életere, holott megis tanálok az el lopott veszszöt [Kissáros KK; JHb XX/8. 13].

erdőprédáló erdőpocsékoló/pusztító; devastator de pădure; Forstverschwendende/verwüstende. **1783** azon heltségben kiket látott a' Tanu Erdő predalokat, s tolvajkodokat? [Kük; JHb XX/8. 3 vk].

erdő-prevarikáció erdőkihágás; contravenție silvică, Forstfrevel. **1817** A Fáhyán László bíróságába 1816-ba Perceptum A baróti bebírosoktól sertéstaxát Rft 9 krajcár 30 Az erdőprevaricációból vettem által Rft 5 krajcár 2 [Bodos Hsz; RSzf 301]. **1862** A' Magoss Kormany rendeli hogy az erdő praevaricatiok a' bűn minőségéhez képest keményen büntetődnek [Gyalu K; RAK 67].

erdőpusztító erdőkárosító/pocsékoló; devastator al pāduri, Forstverwüstende. **1796** : Az Instansok-

nak ezen írásom által hatalom engedtetik elsőben arra hogy minden erdő pusztitokat a' kik vagy az Instantiab(an) fel irt modon vagy akar mi más modon az erdőkb(en) praevaricalnak meg tilthassanak a tilalom rontokat pedig meg-is büntethessenek (így!) [Torockó; TLev. 10/6 gr. Torotzkai Pál kezével].

erdőrész parte de pădure; Wald/Forstteil. **1773** mind az most fel osztot erdő részeben mind pedig annak előtte rég tilalomba Levő Szálos erdejében az Palusiak Marhajokat ne legeltessék [K; IB]. **1869** A gyakorlat szerint akár melyik erdő-rész vagy határból a marhalegeltetés szabadon feltiltható volt [Csób U Told. 21].

erdőrészeske parte mică/pärticică de pădure; Waldteilchen. **1863** A Paludi nevű Erdőben fekvő, erdő reszetském [Csekelaka AF EHA].

erdős I. m. 1. erdőborította; împădurit, acoperit cu pădure; bewaldet. **1729** ezen erdossebb s füzeseb helyet miolta én fel cseperette(m) így értem [Kancapataka*; JHb Fasc. I. 19. — *A vall. időpontjában Csokmányhoz (SzD) tartozó kisebb település]. **1740** : ezen Controversiaban forgó Rét, Szamos hely, fenék, és erdős berek volt, mellyet nagy kölcséggel, fáradsággal, irtogattam, tisztítottam ki [Dés; Jk]. **1751** A' Tsűr hely nevezetű gödrös hely mind két felől mellette lévő erdős két Ódalotskákkal együtt [Koronka MT; Told. 31/4] | A János Pap Ur Gáttánál (k) vicinussa egy erdős borozdája [uo.; EHA]. **1770** : Sipos nevű helyen vagyon egy szely föld mellynek egy része erdős ennek á mezeibe a Csutakossával edgyütt belé mene Cub. 3 [Tekerőpatak Cs; LLt Fasc. 158]. **1776** az Patakan tul való régenten Erdős, az Után bokros Részében [Ádamos KK; JHb XIX. 18]. **1802/1820** a Boddza vizére le függő Erdős oldal [Nyén*; EHA. — *Később Keresztvár Hsz]. **1815** azon környék havasos és erdős lévén nagyon kevés betse van a' fának [O.nemegye BN; Ks 77. 19]. **1830** Az Albisi erdős teritoriumba vagyon egy darab Nyírfás erdőm [Albis Hsz; EHA]. **1864** Emberfő erdős veszes legelő közben kaszálók is vannak [Remete Cs; GyHn 50].

Szk: ~ föld|hely erdőterület. **1571** Zekelsegnek nagioz rizze hawassok keozzeot es hawassok alat vannak es beowen walo erdeos feoldek, diznaiok tartassatolis meg puztultattak [SzO II. 330 a székelység panasza az ogy-hez]. **1723** Az Avar égetés kiváltképpen az erdős helyeken, de másuttis az hol kártul félhetni, absolute interdicaltatik [Kv; Told.]. **1728** : mind az ott lévő nyilakat mind a Város közönséges erdős földét határozván meg nap keletreül a Bercz tető — nap nyugotrolis a tető [Dés; EHA]. **1767** itten az Hídvegi határokon osztatlan erdős berkes, pusztás oldalos és árkos helyek találtnak [Híd-vég Hsz; Eszt-Mk]. **1773** A Kováts Kutyán külyel erdős hely [Gyszm; GyHn 38]. **1786** : 'a ... Cseresnyéről minnyájon azt valljuk ...

hogy eztis erdős-bokros cziheres helyből kezdette volt elsőbbenis irtani plantálni szaporítani Nehai Varga Mihály [Berekeresztúr MT; Bet. 6]. 1796 (Az) erdőket sok szanto föld és Rétek felfogásaival és irtásaival ugy el pusztítottak hogy már sok helyen az erdős helyből kopaszság és mezőség formaltatott [Torockó; TLev 10/6]. 1813 Mlgs Ozveggy Groff Tholdalogi Lászlóné Groff Korda Anna Földös Aszszonyom cö Nsga köz osztatlan erdős hejből fogattatott maga számára edgy darab Fiatalos erdőtt, és azt tilalomba tartotta, 's pásztortoltatta is a Faluba lévő Gornyikok által [F.berekszó Sz; BfR III. 12/9 Bontya Nikora (56) col. vall.]. 1864 Gyepős erdős hely lévén az Erdő ki irtódott [Alfalu Cs; GyHn 20. L. még i.h. 28-9, 35] * ~ helycske. 1774 négy ölnyi Szélességű Erdős helyetske [T CU].

2. erdőt birtokló; care posedá pādure; wald-besitzend. 1670/1740 Végezék azt is, hogyha valaki valakinek Erdejéb(e) megyen minden Szálfaért Zálogottassék egy egy forintra, Ennek p(e)d(i)g Ötven pénze légyen az Erdős Embere minden forintból Ötvene s meg ötvene (így l) légyen a falué [Homoródsztpál U Wlt].

3. 1829 most egy darabtol fogva mind hergeted Pekrit réája, mind te tanatsolad az erdős dolgaba is ellene, nekie meg mondták hogy te Pekrivel foralsz ellene, ezt ő nem várta nemis érdemelte tölled [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez. Gál Miklóshoz].

◇ Sz. 1577 erdős georg [Méra K; Aggm. C. 3]. 1582 Sara Erdeos Ianosne [Kv; TjK IV/1. 60]. 1592 Az Erdeos Georgy Erdeye [Kv; Szám. 5/XI. 23]. 1606 Erdeos Georgjne Margit [UszT 20/117]. 1678 Erdős Gaspar [Szeszárna SzD; Wass]. 1696 Erdős Judit [Szava K; SzjK 297]. 1705/XVIII sz. cleje Erdős Marton [Ne; Dob Lev. I/59]. 1773 Erdős Ferenc [Ditró Cs; GyHn 33]. 1774 Johannes Erdős [Dálnok Hsz; HszjP]. 1776 Erdős Istvánné [Kovácsna Hsz; i.h.]. 1801 Erdős Pál [Koronka MT Told. 10]. 1864 Erdősök rétte [Alfalu Cs; GyHn 23].

II. fu 1. erdőborította földdarab; pämint acoperit de pădure, bucată de pämint împădurită/acoperită de pădure bewaldetes Feld/Landstück. 1645 Tudode emlekezele, vagy eleidtül hallottade, hogy ezen Virrango Darab hatart ugyan csak az Sz: Jakabiak birtak, es azo(n) darab Hatar(na)k erdosse is Sz: Jakabhoz valo volt? (Szászsztjakab SzD; Told. 27 vk).

2. erdőkerülő/pásztor; pādurar; Forstwart, Waldhüter. 1800 a Groffné ő Nga Erdösse Joszip mondotta én nekem hogy latta Danyila Fogadost Sz Andrasrol palinkát hozni [Somkerék SzD; JF. Berla Bara (42) zs vall.] | Beszellete Agrisán Joszip az Erdős [uo. JF]. 1814 a Mlgs Grof Ur Szgyorsán Györgye nevezetű Erdösse [uo.; Ks 92]. 1830 Két Kereszturi Erdösnek négy pár Botskorért per 50 xr [Sajókeresztúr SzD; Born. F. IIg].

erdősarok erdőszöglet; colț de pădure; Wald-ecke. Hu. 1635 Erdeo Sark [Nagymoha NK; EHA].

erdős-berkes pāduros-cringos; waldig-buschig. 1767 itten az Hidvégi határokon . osztatlan erdős berkés, pusztás oldalos és árkos helyék találtnak [Hidvég Hsz; Eszt-Mk].

erdős-bokros erdő és bokor borította; acoperit(ă) de păduri și de tufiș; mit Wald und Gebüsch bewachsen, bewaldet und buschig. 1786 a' kérdésben lévő Cseresnyéscről minnyájon azt valljuk ., hogy eztis erdős-bokros cziheres helyj-ből kezdette volt elsőbbenis irtani plantálni szaporítani Nehai Varga Mihály [Berekeresztúr MT; Bet. 6]. 1828 a Bogátsi falu közönsége . . . a' Bogátsi Határ Szélben lévő Bokros Erdős helyekben bé harapozván sokat foglaltanak el [Szék SzD; EHA. — *Bogács, később Kisbogács (K), tőszomszédos falu].

erdőség codru; Waldung. 1771 az Erdőszeg nevű helyben (e) vicinusa ab una az Koronkai Erdőszeg [Backamadaras MT; EHA]. 1847 Valamint az Erdőségek, ugy a határnak több részei, a fogadando pásztorok(na)k keze alá tartoznak [Torockó; TLev. 10/9].

erdősz erdész; brigadier silvic; Förster. 1831 Kolozsmonostori Uradalmi Regius és erdész Kézdi polyáni Máté Péter [SL]. 1844 (A polcokat) az Erdősz el vitte [Km; KmULev. 2 Pávai János kezével]. 1846 Uradalmi Erdősz Tekintetes Máté Péter Ur [Kv; RLt II/1]. 1855 a' fák árta kamarai tanult erdősz által az arra vonatkozó törvények szerint állított meg [Gernyeszeg MT DE 5]. 1860 A Járási Erdősz Ur gyűlést tartand az erdő Szervezés és fa szükségletek aránt [Pálfa U. Pf. Illyés Péter falusbíró lev.]. L. még MNy XXXVIII, 131.

erdőszabadítás erdővágás-engedélyezés; aprobare de defrișare/abataj; Holzschlag-Genehmigung. 1778: az Külső Possessorok(na)k, se erdő tiltáskor, se szabadittáskor, sohais hirt nem adnak az Magyarosi lakosok [Msz; Berz. 15. XXXVI/14].

erdőszeg erdőszöglet; colț de pădure; Waldecke. Hu. 1738 fenn az Erdő Szegben (k) [Koronka MT; EHA 1751/1753 az Erdőszeg nevezetű Helyben [Koronka MT EHA].

erdőszél margine de pădure; Waldrand. 1639/1727 ott az Ormozaton, az Erdő zélben egy hal-mot hanyattunk* [Ks. — *Zágor és Kisszölös KK között]. 1732 a patak mellyeke az erdő szélíg mind falu földé [Mezősámsond MT EHA]. 1737 A Tekintő alatt vagjon egy darab szegelet az erdő szél(en) [Dés; EHA]. 1757 azt láttam az Erdő Szélből hogy edgy Szán, és egy talyiga akkor rakodott [Gergelyfája AF; BK sub nro 834]. 1834: Küis Somosban a ki nyulo pallag

vicinussa kívül az Erdő szej [Tarcsafva U EHA].
— L. még RSzF 114.

Hn. 1652/XVIII. sz. v. Fel Dobolyb(an)* az Erdő szélyb(en) vagyon egy darab Joszágotkska [DobLev. I/17. — *Hsz]. 1665/1753 az Erdő szelben [Dálnok Hsz; EHA]. 1723 A' Koronkai Erdő Szélben az alsó oszlásba két nyil erdő [Hagy-másbodoni* ekl. könyve. — *MT]. 1775 Az erdő Széllyben (sz) [Daróc K; EHA].

erdőszervezés kb. erdőgazdálkodás; silvicultură, gospodăriea pădurilor; Forstbewirtschaftung. 1860. A Járási Erdősz Ur, gyűlést tartand az erdő Szervezés és fa szükségletek aránt [Pálfa U; Pf. Illyés Péter falusbíró lev.].

erdőszeti erdészeti; de silvicultură; Forst-. 1858: a bérlő köteles a favágásra nézve az erdészeti szabályokat megtartani [Kendilóna SzD; TKHf 15 Kővári uradalomra von.]. 1864 a cs. k. erdészeti Igazgatóság [Tölgyes Cs; GyHn 60].

erdőszí erdészi; de brigadier silvic; Förster-. 1841 A Kerítések az Erdősi Szállás felől majok (!), és egésszek [Km; KmUlev. 2].

erdőtábla suprafață împădurită; Waldfläche. 1847: A Veres kő nevű spotály erdő táblája igen szép és nagy fákból álló erdő tábla [Méra K; EHA].

erdőtakarítás erdőritkítás; rărirea pădurii; Waldlichtung. 1876 Gondnok javaslatba hozza az erdő takarítást, miből meglehetősen öszveg gyűlné [M.bikal K; RAK 331]. 1877 Gondnok indítványozza az erdőtakarítást [uo.; RAK 336].

erdőtiltás erdőtilalmazás; interdicerea tăierii unei păduri; Waldschonung. 1778 az Külső Possessorok(na)k, se erdő tiltáskor, se szabadittáskor, soha is hirt nem adnak az Magyarosi lakosok* [Berz. 15. XXXVI/14. *Nyárádmagyarós (MT) lakosai].

erdőtisztítás erdőritkítás; rărirea pădurii; Waldlichtung. 1815/1840: A mi .. az erdő tisztítást illeti, leg szükségesebbnek az Erős oldalt a Bako lopassával édjüt, nagyon meg sűrűdvén az erdő, s a rogodozo állatoknak is igen alkalmassa vált [Dés; EHA].

erdőtlen fără pădure; waldlos. 1600: Az mellett azon kertem mellett azon eőreüksigen wala wgy mint het zal fwz famis, azokatis le wagtak vglan akkor mint ollian hazon weweő fakat, ollian erdeőtlen helen [UszT 15/242–3]. 1787 a' hol a' Helységek erdeőtlenek ottan a' Tilalmasok jo Sántzokkal vetessenek körül, a' hol pedig erdők vadn ak .. élő fákból is lehet kerteket tsinálni [Torockó; TLev. 3/2. 2b].

erdőtlenység lipsa pădurii; Waldlosigkeit. 1774 bben semmi Bonificatioját az Erdőtlenésnek ...

ő Nga nem láttya [Mv; Told. 21]. 1847 (A) ebbeli végzést* a mi Bányászatunk, és Vas művészetünk Erdőtlenésigiből roskadva szemléltető, és a jobb rendel a jövőndő szebb remények biztato elvből önkéntes meg-győződésünkből tettük [Torockó; TLev. 10/9. — *Ti. az erdők kímélésére vonatkozót].

erdőtolvajkodó erdőtolvaj; hoț de lemne din pădure; Forst/Walddieb. 1783 azon helységben kiket látott a' Tanu Erdő predalokat, s tolvajkodokat? [Kük.; JHb XX/8. vk].

erdőtörök **Hn. 1778:** Bartos Marton Uram ide alá lakot, Etzken Andras Uram pedig fen az Erdő törökba [Albis Hsz; BLev.].

erdőtűz erdőégés; incendiu al pădurii, ardere a unei păduri; Waldbrand. 1864: Wissza folyo melynek rajta volt Erdő Tűz által lett el pusztulása mián, magos, Csucos és Sziklos (!), Silány pusztá, egy részét pedig gyéres Erdő Boritya [Csomafva Cs; GyHn 28].

erdőút kb. erdőlő út; drum forestier; Aus/Durchforstweg. 1830: a Megyes patakáról kijövő Erdő ut [Hídvég Hsz; EHA].

erdővágás erdőirtás; defrișarea unei păduri; Holzung, Rodung. 1587 Fyzettem vizontak keet Embernek Erdeo vagasert hatt nap zamotth d. 84 [Kv; Szám. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével]. 1771 Tyiu György Senkit ok nélkül ... meg nem büntetett, hanem az Udvar-tol az erdő vágásért s hántogatásért [Bukuresd H; Ks 114. 61. 135]. 1795 Tiltá az Erdő Vágástol mig bizonyos Határát az Erdőnek ki nem járják addig ne vágjanak [Udvarfva MT Told. 44/82].

erdővágatás erdőirtatás; defrișarea unei păduri; Holzung. 1841 az Erdő vágatás a' Bakk Szurdukan kezdődve a' Somos elin folytatodva végtére az innetső vágottra megyen által [Gyalakuta MT; EHA].

erdővágó I. mn erdőt vágó/irtó; care taie pădure; Holz rodend. 1590 18 octobris fyzettem. Az erdo vago Zolgaknak 8 napra 12 Embernek mind az korchyoliassal egyetembe f. 19 d. 56 [Kv; Szám. 4/XXI. Kis István sp kezével].

II. fn erdőirtó (munkás); defrișor, tăietor de copaci; Holzfäller. 1587 Vitima January Attam vizontak Erdeo vagoknak Tyzen nyolch nap zamotth ... f. 1 d. 26 [Kv; i.h. 3/XXXIV. 1 Zabo György isp. m. kezével]. 1730: Számot vetvén a Sztolnai erdő vágokkal, tringelt Den. 50 [Kv; Szám. 56/XIX. 14].

erdővám kb. erdőlési bevétel; incasări din pădurărit; Rodungseinnahme. 1570: menek Banffy Istwanhoz kerem wala hogy az vram rezere walo Jeouedelmet az Erdeo vanbol meg adna vram zamara [Magyaró MT; Eszt-Mk].

erdővész vihardöntötte erdőrészt; pādure doboritā de furtunā; vom Sturm ingestürzter Waldteil. 1864 Perdikátor nagy bükkös és fenyves erdő vész — közbe-közbe tágos erdőből irtott kaszáló helyekkel [Bereck Hsz; Pesty, MGHnt XLI, 463a].

Az összetétel utótagjának jel-re l. MTsz; Kniezsa: MNY XI, 67–9.

erdővesztegetés erdőpusztítás; devastare de pādure; Waldfrevel. 1674/XVIII. sz.: Erdő Vesztegetésnek melly Gornik hire nélkül szokott az Juhászok által vegben vitetni, paenaja f. 24 [Bosorod H; Born. Vegyes 3/3].

erdőz erdől; a tăia și căra lemne din pādure; Holz fällen. 1800 Minthogy a' miénk Erdő nélkül való Helység, kéntelen más Helyekről erdőznünk [Benedekfva Sz; BfR II. 58/21 Mertse Togyer (56) ns vall. Vervölgyi Bányai János keze írásában].

erecske 1. csermelyecske; girliță, piriaș; Bächlein, Rieselbach. 1640: A szena rett hazul felül egy ereczkere jeő labbal [Ne; DobLev. I. 10]. 1685: Az Markos Molna Meget egj darabotska föld az Eretske mellett, vicinussa az Eretske [Kilyén Hsz; LLt]. 1728 Szena fű egj erecske tartja az hatarat, melly meg szakasztja a Papetol*, a Papet is környül Er tartja [Szzyg SVJk. — *A pap részétől a deák részét]. 1754 az Arokba szakadnak az Sáros Pakadékos erecskéek olyan helyt pedig belől az árok partján pástos-forrott helyekenn jár az ember [Szárhegy Cs; LLt Fasc. 152].

2. vererecske; vinișoară; Äderchen. 1759 az Gyermeknek az Bal kezecskéje keze fején alol tsundálatos mozgásban van, minden inai erecskéiben olyan rángotás formalag mozog ugyan tsak az kezecskéit az Gyermek nem fájlolta, kivált az hüvelykecskeivel, s mutató ujjával az Gyermek kolsokatis meg fogott, s tartottis [M.csesztve AF; Ks. Mike Antal lev.].

ered 1. indul; a porni; aufbrechen, gehen. 1573: onnat ky Megie(n) Adam Istwan, Az annya pedig Mingiarast vtanna kwldy az vallokat, mond hogy ereggyetek hamar Vtanna Mert Nylwan esz we veznek [Kv Tjk III/3. 198a]. 1711 utánnok eredvén ugy vetette el az szűrt és ugy vőtte fel [Dés Jk]. 1797 legottan utánnom eredett s egy bottal agjba fővebe (!) ütni verni kezdett [Náznánfva MT; Berz. 3. 3. N. 21]. 1800: láttam egy Aszszonyt egy Nagy atalaggal menni kinek utanna eredvén utol is ertük [Somkerék SzD; JF. Agrisán József (46) erdőpásztor vall.]. Szk: *útnak* ~. 1653 Más napra viradván, útnak eredénk és Jászvásárra jutánk, és ott megnyugovánk* [ETA I, 137 NSz. — *1621-beli eseményre von.].

2. Csak felsz egysz és tbsz 2. sz-ben; numai la imperativ, pers. a 2-a sg și pl.; nur für die 2 Pers. Sg. und Pl. Imp. — a. menj; du-te; geh! 1582:

Ereg' kerlek az Jstenert, Es keryed eoketh, chak hog ä giermeket rea(m) Ne hozzak, mind az giermeket s mind az Anniet es legent el tartom Zabad keoltsegemen [Kv; Tjk IV/1. 34–5]. 1585 Ezen megh haborodanak Es Monda Viczej Andras Az zolgajanak Eregye zolga tilch el a zenatol ihol Az pechet [Kv; i.h. 516 „Király Barlabas ombozy Kemeny Janos Jobagia” vall.]. 1586 eregy fel Dobolba es biryad azt az örökseget a kjt apadnak adot Sar Agoston masik apad [Feldoboly Hsz; HSzjP „Veres Antal maxay vrunk Jobba(gia)” vall.]. 1604: mondek Keomjues Georginek eregi lasd meg michyoda, ha lo e vagi tehen hozd be az buzabol, Vtan (!) Indula Georgy [UszT 18/88 „Chyergeo Istwan fenyedy zabad zekel” vall.]. 1616 Erigy segely az kochisnak az kochyt az Chyrbe vonny [HSzj kochi al.]. 1631 mikor Szantai Ura(m) fel ugrek hogi haza menie(n) en monda(m) Szantajnenak hogi eregy haza az Istenert [Mv MvLt 290. 261a]. 1638: eregy hid ide, kergyuk megh mi okaert czelekezy azt [Dés; DLt 402]. 1686 erigy haza egy enni az ökrök(ne)k [Mezősámsond MT; Berz. 14. XVII. 15]. 1736 eredj, öcsém, hozz kerestályt ő kelminek [MetTr 328–9]. 1757: En hallam . hogy aszt monda . eredgyetek hajcsatok ki mar ... az ökröt [Kovácsna Hsz; HSzjP Vajna Gábor Keresztes (20) pp vall.]. XVIII. sz. v. erigy mert én meg tudok ugy fizetni a' Musikusnak, mint egy Nemes Ember [Kisborosnyó Hsz; i.h. Szilvási István (20) vall.].

Szk: ~j *anyádba*. 1782 Bocska Gligor Fattyu Togyert el csapta Házátul azt mondván erigy az Anyadba nékem nem vagy fiam [Dob.; Eszt-Mk] * ~j *dolgodra*. 1582 Lorench Zeyfner, Julianna azonn Ember(ne)k Zolgaloia . hazanál vachoralik (!) volt az ablak alat Zolitiak, es mongiak hon vagy gazda Vram, felesége felel neki, nincz most hon eregy dolgodra [Kv; Tjk IV/1. 97] * ~j *ördögbe*. 1582 Elizabetha consors St(ep)hani Kadar fassa est mond, Keodmen Janosne, En zolgalóom* vala, egzer a vizre kwldem kilenczed napra Jeowe megh, hog megh Jeowe Mondam Neki, the Rut kwrwaneo ha ig Akarz zolgalny Nem kellez ennekiem, eregyi eor-deogbe [Kv; i.h. 3. — *Ti. egy Angalit nevű leány]. — b. *kotródj/pusztulj* innen!; carü-te, şterge-o; pack/scher dich! 1567 Angalita consors Luce Hozzw* . Alexius ita dixisset, Erergy chak kurua [Kv Tjk III/1. 118. — *Tollban maradt: fassus est]. 1568 Agatha vxor Bartholomei Fwzesi audisset vituperassent Eregy miklos, Ne moragy neste (!) mert meg vtlek [Kv; i.h. 167]. 1590: elseobe zitta Istuan kowachne az peter kowachnet eregh te lutchos kurwa, az masik akor rea mo(n)da ereg erez te nagi seggw lutchos (!) kurwa [Kv; Tjk V/1. 41 „Gal kowachne Ersebet Azzoni” vall.]. 1597 Jokeb Joger wallia mikor Chizar Peterne Feorkeoly Mihallial zola ., monda Feorkeol Mihaly rútul megh zidogatwan az leikewel, eregy innet mert megh ne(m) verlek de bizony ezennel megh rúglak, látam hogi megis rúga [Kv; Tjk V/1. 107]. 1635: Phuloph Palne

Azzonyo(m) Az ket kezét az nekonyara vété, es monda eregy meny el, mit gondolok uele, uigien ordógh [Mv MvLt 291. 57a]. 1684 eregy tova te rosz Aszonj, mert te neked ninceze(n) it egieb annal az tetves gereznadnal, heverj abban [Torockó; Pk 7]. 1735: Eltető Ferencz Ur(am) a Puskával meg akarvá(n) döfölni: azt mondván erigy [Szentegyed SzD; Wass. Mille Gábor (58) ns vall].

e. menj csak, menj, beszélj csak, beszélj; du-te numai, du-te, zi numai, zi; geh nur, rede nur! 1573 Margit Nerges peterne latta hoga lakatos peterne az vchan Megien volt, Azomba ky zeokellet Eleybe lakatos Leorinch Es Mond hoga te hytwan lator hytwan eb koffa (?) ageb ha valamit Nem Neznek vgy chapnalak Archwl hoga Menie fogad mynd zadba Romlana Mond az Azzony Miért vttuel ha Mas Bantana is te vednel Mond leorinch Eregy eregy chiorba ageb [Kv; Tjk III/3. 248].

3. elered; a porni/incepe; es fängt an. Szk: eső ~ porneste ploaia, incepe să plouă; es fängt an zu regnen. 1622 Petelén^a létünkben Varga Miklósné köztünk fekiúvék le. Egykor egy kis eső eredvén, hát felkölt onnét, s kezdők keresni, hova lőtt [Mv MvLt 290. 27a–30b átirásban! — *MT] * orra vére ~ il curge singele din nas, îi dă singele din nas; er/sie bekommen Nasenbluten. 1570 Zwrgoryan peter vallia ... Thawaly eztendeobe az hwar ferench hazanal voltak korchoman, hwlloth eoteth (így!) semmyt Nem veteth volt Balint Thywadarnak vgy wteotte Archwl, hoga Orrah vere Eredet [Kv Tjk III/2. 9–10 1573 Meg zydia az legent Es archwlis chiapia hoga azonnal orra vere ered [Kv; Tjk III/3. 110d] * vőre ~ il năpădește singele; es fängt an zu bluten. 1598: Ambrúsis fel kele az aztaltol ... azt az eoklewl vgi chapa az Nemet nyakon hoga mingiarast vere erede [Kv; Tjk V/1. 143].

4. keletkezik, támad; a se isca; entstehen. 1605 Tetzet ő kineknek^a hogy az kett priuatus Ember közet á minemü egyenetlenség eredet Periclitatlatnj latatik az varosnak regy szabadsaga es titkos priuilegioma [Kv; Tan Jk I/1. 535. — *Ti. a városi tanácsnak]. 1744: a veszekedés és verekedés miből es mint eredett nem tudom [Székásbesenyő AF; Told. 3]. 1761: miből eredet ezen beszéd, messze lévén nem halhattam azutan vegire se kevantom jární [Branyicska H; JHb XXXV/45. 9]. 1793 Hogy és nű képpen eredett pedig ezen civokodás közöttők .. meg mondani nem tudom [Dés; DLt]. 1817: (A) Nagy Égés ... a Musnai Házról eredett volt [Torda; KvAKt Mss 363].

Szk: hír ~. 1820 az a' hír eredvén, hogy . Rákosi Papné Tiszt. Ferentziné Aszszony azt beszéllette volna, No a' Bároné a leg első Aszszonyt választotta volt Kereszt Anyának, 's éppen az utolsot kapta meg, de jo ez egy bitangnak [Kercesd/Aranyosrákos TA; JHb Fasc. 48] * kedue ~ kedve támad. 1804: egykor itt lévén... valamelly mulattságban igen jó kedvek eredett mindnyájoknak [CU Aspremont vall.]. 1808 minthogy az Oláh írásra a' Popa meg tanított volt, 's látván

annak nevezetességét nagy kedvem eredett, hogy valamiképpen maga(n)n(a)k leírtam [J. Kemény Coll. Manuscr. Tom. XXX Varia XII] * szó ~ szóváltás támad. 1720 Annak az meg holt Biro-(na)k az Ponták kik Cserisoron^a laknak mind att-jafiai, és szüntelen szo ered közöttők, s fenjegetik Bur Laszkot az Fia cselekedetiért ugj az Fiaitis ki még mellette vagjon (így!), gjilkosok(na)k kiáltják őket akár mi kevés szobeli koczodások esik is, szemekre hánják [Uti. *H].

5. származik; a proveni, a veni de la; herrühren, stammen. 1762 Békési fassiojat ha fel vészszük Primo eredett azon részeges, és s.v. ringyo Patricariusnetol, vagy annak az szaván, ki el szökvén meg nem eskettethetem, magát személy szerint [Torda; Tjk V. 95].

6. fakad; a izvori/proveni; ersprießen, erwachsen. 1841 bővebben fel akarom a' lelkem anyámat világoftani arról, hogy lebeszélésém nem rossz szándékból, hanem azon jó érzésből ered, mellyel a' lelkem Anyám iránti tisztelet, 's nyugalma kívánsága, iránta viseltetnem parancsolja [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

7. kezdődik; a incepe; beginnen. 1760 el kezdvén a mérést a Maros felől valo felső részín, a hol a Marosbol egy kis Szakadekotska ered, a kotsárdi nagy Berek also véginel be jövő utig huszon két kötelnek találtuk [Székelykocsárd TA; Llt 1/11]. 1770 A Marha Telettesben vagyon részünk mostis rajtunk vagyon mellj tsak három Esztendőtől fogva eredet, az előtt Pedig nem volt Szokásban [Babuca Sz; IB].

8. a izvori; entspringen. 1864: (A) felső és alsó várpatakok, melyek az ott álló magos kő szirtos hegynék nyugotti részéből erednek [Csoma-fva Cs; GyHn 28].

◇ Szk: alkuba ~ alkuba bocsátkozik; a incepe să se tocmească; sich in einen Handel einlassen. 1826 meg néztem a' gyértya világánál az ökreket .. alkuba eredtem, és a' 100 frtot nékie meg ígértem [Dés; DLt 1039/1840-hez] * beszédbe ~ beszédbe elegyedik/bocsátkozik; a intra în vorbă cu cineva; sich in ein Gespräch einlassen. 1629 bezedb(e) erede Velle Crajczar Vram [Kv Tjk VII/3. 69]. 1798 Flora .. velünk beszédbe eredvén azt kérdé egyebek közt mü töllünk, hogy tudunk é valami ujjságot [Ádámos KK; JHb XIX/58] * mulatságba ~ mulatni kezd; a incepe să petreacă; beginnen sich zu unterhalten. 1768: egy alkalmatossággal hozzám jött vala Illyefalvi Kovács Páll betsületes Legeny egy Leanyotskámnak Látogatasa veget mulatság(a) eredvén egy más között, oda jove Simon Mihály es György Uzonb(an) Lakók, midőn eő kegyelmeket betsülettel Látták volna, nem elege-denek meg azzal hanem rutul tusakodni Gazlódni kezdenek [Uzon Hsz; Kp IV Sám. Kováts (64) pp vall.] * szöba ~ szöba elegyedik/ereszkedik; a intra în vorbă cu cineva; sich mit jm in ein Gespräch einlassen. 1741 Szirb Mihály Muntyan Janossal szoban eredvén mongya ... [Flapugy H; Ks 112 Vegyes ir.]. 1802: Dél után azon Nap

2 ora tájban ... az akkoronis a' kortsma ház körül lelkődő Sütővel szoba erednek végre bé kerekednek mind a' ketten a kortsomába hozzám [Mv; Bor.]. * szólni ~ beszélni kezd; a ucepe sã vorbeascã; beginnen zu sprechen. 1584 Chyszar Janos vallia vegre Az Isten mikor oztan gyermeket Adot volna es Immar zolny es eredet volna Ieowe hozza(m) ez Vargane Annia. es monda hogy bezzegh io chachio go giermek ez [Kv Tjk IV/1. 285].

eredendő kezdettől való, ősi original, strämö-
sesc; ursprünglich, Ur-. 1789 mindenkör elég az örökös Possessornak azon eredendő gyökerez Jushoz ragaszkodni, valameddig az ellenkező fél maga kívánságát ellenkező fundamentumra nem állítja [JHb II/7].

eredés 1. eredet; origine, inceput; Ursprung. 1647 it Enieden io kereseti vtan Isten annak utanna megh alda, Varadi Gaspar vr(am) jouai-bolis ha mi juthatot en ennél teobbet jouainak eredesében hol mit veót nem tudok [Ne; RLt 1 Michael Thot de Enied (72) vall.].

2. keletkezés; formare, constituer, Entstehung. 1762 az mely gjanus fassioi talaltottanak is, ki tettzik, azon fassioioknak haszontalan beszédekből lett eredése [Torda; Tjk V 131].

eredet 1. keletkezés; inceput, origine; Entstehung. 1573 valaky tolwayt kialt vgi futnak ky az Maiorbol hogi latyak Mindenfele fely gywlad, Ig leot az Twznek eredety | Molnár Andras azt vallia, hogy az twznek Eredetit ne(m) latta honnet leot, Mert hogi oda érkezett Immar leh eget volt az Daroczy chury [Kv; Tjk III/3. 189]. 1780/1804 Eredete Torockónak es kiváltképpen való Oeconomiaja a' Bányászokdásból függvén azért . Méltóságos Földes Vrai a' magok Torockzai Jobbagyinak a' Bányaszokdást usualni hagyták [Torockó; TLev. 2/4. 4bis]. 1864 Baraszo ... a név eredete nem tudható [Tölgyes Cs; GyHn 59].

2. kezdet, keletkezés; inceput; Anfang. 1757 az ilyen Arany többire korpa forma lapasotska, mert az hószzsas kövek közt valo devolutio és attritio által, az az eredetekor gömbölyég granumotska hogy meglaposodik opinione mea ac aliorum méltó a' hitelre [Zalatna AF JHb].

Szk: ~ét veszi a. kezdődik. 1725 Onnot már esmét a' meg irt útra törvén a' Metalis széle ezen erdőnek fel mégjen egész(en) a' Tetőig a' szekér útra, mely útról czéloz ezen ő ngok erdejé(ne)k az utolsó Metalissa egészszen arra az Lajtorjas nevű tsúpra, mely tsúpnak észak felől valo oldalbol leg először vészi eredetit* [Ménes MT BK 14 r és l m nevű tanú vall. *A határvonal].

1756 A Kornétz* az Vészi eredetitt Lungso-ráról, és mindenütt kerülőleg ezen Hunyad Vármegyei Határt a Zaránd Vármegyei határral con-terminálja [Branyicska H; JHb LXX/2. 42. —

*Egy erdő neve]. b. fakad, ered. 1687 az mely Lapos Patak főt, némellyek ott állították, az hol edgy nehány fellyül származo apro Patakok össze ütköznek, némellyek pedig annál fellyebb, honnan tudniillik azon folymak (!) eredetet vesznek [Nagykapus NK; EHA]. 1864 Kükülfő honnan a Kis Kükülfő eredetit veszi [Alfalu Cs; GyHn 21]. c. ered. 1796 Hogy magok között Birot, és egész Magistratust s Magistratualis Jurisdic-tiot eleitől fogva tartottak eredetét veszi a' fen-nebb citált Privilegialis Levéltől [Mv; TLev. 5/16 Transm. 32 tábl.]. 1864: megtelepedtek a mostani helység alsó felére a Gaál család birtokára „s épen innen vette eredetét a haj-dani elnevezés „Gaálfalva” [Újfalu Cs; GyHn 61]. d. származik. 1692 Leven pedig hatra, hogy az eo Annnyaval az földel, kitől eredetit vetté részesüllyen rendeltém Jó emlic-kezetű edés Elei nyugovo helyire temetessit [DLev. 5]. 1719 az én edes jo Feleségém még hi-degült Tetemi im(m)ar nem egyebet hanem az föld(ne)k az honnan eredetit vették meg asas-sat kivanják [Újfalu Gysz; Borb. II]. 1801 Pethő Sándor született magyar, eredetét vette Nemes Szalad (!) Vármegyének Szalater neve-zetű helységéből, visel télen által fekete bagó Süveget [DLt nyomt. kl]. — e. keletkezik. 1864 Gy(ergy)o kerületében Alfalu Gyó Szent Miklós után leggelőbb vette eredetét, és elnevezését [Al-falu Cs; GyHn 19] * vki e szónak ~i vkitől származik e szóbeszéd. 1583 Rosa Georg kowach-ne vallia, Gergel kowachne tudoma(n)t theón azon hog Ne(m) eo leót volna ez zonak eredetj [Kv Tjk IV/1. 154].

3. származás; provenientia; Herkunft. 1573 Sophia nehaj ferge Lukachne azt vallia hogi eo semny Byzoniost Nem thwd puskarnak Marhaia Eredety feleol honnat volt [Kv; Tjk III/3. 173]. 1721 egj oda valo noszodi hitos Krajniktól hal-lék erős hittel ilyen beszédeket, meg hidgye Makszin hogj el mégjek és bé adom Szent Bene-dekre mert ő oda valo eredetire nézve [Priszlop BN Ks 184. LXXXV]. 1793 Kémeren és Káva-san gondolom eredetekről s állapattyakrol jo Patenseket lehet kapni ezen Serbánéknak [Szi-lágycseli; TKhf 13/34 Lázok Miklos (40) r. jő vall.] 1799 A melyjet Miis Tamasfalva Helység-nek Birája Esküttyei megírtunk Hogy mi-keppen ismértessék Ifju Nemes Tussa Joseff Uram az maga eredetiben [Tamásfva Hsz, AsztCLev.]. 1808 Régtől fogva iga alatt nyögő Nemzetünk nem olyan el metsevézett indulatu, hogy ne érez-nék Nemes eredetét. Tudjuk mi azt, hogy az egész Világnak Törvényt adó Hatalmas Romaiak(na)k maradványai vagyunk, a' kiknek Neveket is vi-seljük [Jos. Kemény, CollManusc. Tom. XXX Varia XII].

4. származáshely; loc de origine; Ursprungs-ort. 1757 Kérdés támad ez iránt is Ha az vizek folyamataban találtato Arany ott termetté, vagy Míneralis Hegyekből devolvalodott oda? köny-nyebb hitelre hogy a Míneralis Hegyekben vagy-on az ilyen Arany(na)k is eredete [Zalatna AF;

JHb]. 1801 Illomba György, eredetére nézve Morvába Budschovitzi [DLt nyomt. kl].

Az utolsó adalék a 3. jel. alá is tartozhatik.

5. forrásvidék; regiune din preajma unui izvor, obîrşie; Quellengebiet. 1637 Azonn is panaszolkodua(n), hogy az Molnok Vamia jóuedelmében is hasonlokepe(n) az viznek giakorta masfele valo ell fogasa miat, mind magoknak mind pedig ő Naga(na)k nem kitsin karok vagio(n), holott az viznek Eredeti es folyasa az eő haasokbul uolna [Dragus P; UC 14/42. 139]. 1678 intre Ziuri Anyinosza nevű erdő két fele oszolván Vállya Pesteri nevű viz hasította az határt az eredetig [O.sil* H; EHA. — "Vö. Lipszky]. 1714 Csak nem meszsze a faluhoz kezdődővén eredeti a nagy vadon erdők között két setét kietlen völgyekből le folyo két patakocskának melyben Pisztrángok teremnek [Sztanisa H; JHb XXXVII. 7].

eredeti 1. eredendő; initial; ursprünglich. 1653 Ez lott azért a Zolyomi Dávid fogágának eredeti oka és módja [ETA I, 145 NSz].

2. original; originell, echt. 1797 Hogy ezen fellyebb meg irt két darabból álló Transummált és Copiazott levelek a magok tulajdon eredeti levelekből Transummaltattak. a Negyedik Paginán lévő pedig Copiaból Copiaztatván általunk az Originalisokkal össze olvastattak ... és corrigálván meg egyeztettek légyen, arról Fide Nostra mediante adtestalunk [Sz; Borb. II]. 1809 eredeti Privilegiumunkat, mind pedig Nemesi Praerogativánkat ... oly bizadalommal és reménységgel, hogy hajdani Székely Privilegiumunkban visszatételünk ... bé attuk vala [Asz; i.h.]. 1858: Köt levél eredeti példányban csak egy iratik [Kendilóna SzD; TKhf 15 Kővár vid. uradalmra von.].

3. ősi; strămoşesc; uralt, alt. 1792 k. mind(en) Székellyek Privilegiált Nemessek, és eredeti Nemes Szabadsággal birnak [UzLt X. 80]. 1835 mi eredeti Törökös Székellyek és valóságos productus fegyveres Nemesek vagyunk [AszLt 1134 Kövendi Kis Sámuel és Kováts István beadványa]. 1864 Alfalun hosszan folyo Békény vize eredeti elnevezéssel (Bölkény:) [Alfalu Cs; GyHn 19].

4. ~ lakáshely illetőségi hely; domiciliu stabil; Heimats/Herkunftsart. 1847 Virág László köz botrányért 14. Napi bezárásra s ennek eltöltével, mint bizonyos életmod nélkül korbólo eredeti lakás helyére kísértetésre ítéltetett [Kv; DLt 530a gub.].

eredetikeppen eredetiben, eredeti példányban; in original; in Original(exemplar). 1831: Titt Cameralis Chyrurgus Vajna János Ur a dolog meg világosítására nézve, Fassiott tévén, azt ezen Biztossagnak altalis adta tulajdon subscriptioja alatt, melyis eredetikeppen ide mellékeltetik [Dés; DLt 332. 24].

eredetileg 1. eredetiben, eredeti példányban; in original; in Original(exemplar). 1805 Hogy a' bé panaszolt derekas feleletet telessen tisztelettel és egyszersmind törvényesen meg kívánja ... hogy a B alatti Esketés élle eredetileg közöltetni rendeltessék [Dés; DLt 591]. 1848 az ezennel általam önnel eredetileg közlendő bizonyítván szerént általa is el ösmert cikkekre* öszvesen 102 ft 3 xrt adott intető aszszony saját pénzéből [Kv; Végr. — "Köv. ezeknek fels.].

2. eredetét/forrásvidékét tekintve; in ce priveste obîrşia/regiunea izvorului; das Quellengebiet betreffend, in Hinsicht auf das Quellengebiet. 1864 Hidegpatak eredetileg gergelyvesze és galambas helységeiről (!) vagyon és maros vizébe olvad [Remete Cs; GyHn 49].

eredetiség eredet; origine; Herkunft. 1864: Közönségünknek mint taxalis lakosoknak tulajdon földbirtoka nem lévén, az ezen község határában előfordulo többi topographiai nevek ... a cs. k. erdészeti Igazgatóság ... jegyzékeiben fordul elő, a kiknél különben eredetiségök is bővebben magyaráztathatván — tehát nem vétetődhettek fel [Tölgyes Cs; GyHn 60].

eredett 1. keletkezett; provenit, apărut; entstanden. 1801 a lábnak dagadása a hidegtől eredet Rheumatismus lehet melynek az meleg legjobb orvossága [Berve AF; GyK Miss.]. 1833: a' Meltóságos Exponens Aszszony ... perlette a' Mgs Major Urat ... Borozda Járásból eredett, s kisebb Hatalmosság Titulussa alatt indított Perben [Msz; SLt Vegyes perir.].

2. támadt; iscat; entstanden. 1783: (A) fogado ... a faluból eredett tűz által, minden épülettei fából lévén építve, hamuvá lettek [Nagyrápol H; JHb XXXI/28]. 1836 hogy ha az eő házából eredett tüztől kár lenne; tehát azt meg fizetni magát kötelezi és ajánlya [Dés; DLt 556].

3. kifolyt; scurs; (her)ausgeflossen. 1822: A' mi a' Veniczéből eredett vizet nézi, mig észre vettem volna, a' Sertések alolis ki folyt egy kevés csunyaság, de már azt rég el rekesztették [Dés; DLt 633].

eredetű származású; de origine; von ... Herkunft/Abstammung. 1854 Családom székely eredetű volt bárha a hosszas künnlakás után a székelyföldön lévő birtokomon kívül más összekötésem nem maradt származásom helyével [ÚjFE 7].

eredhet keletkezhet; a putea proveni; entstehen können. 1761: miből eredhetet volna egy másra valo haragjak nem tudom [Branyicska H; JHb XXV/45. 8].

eredhetű esetleg keletkező, care eventual apare/se iverste; möglicherwise entstehend. 1837: azon szerentsétlen tűzi veszellyek kárát melyeket a Zallagot biro vigyázatlansága, vagy tselédei támasztottak, a Zállagba vevő Ur tartozik viselni,

ki vévén a fatalis Casusokot um. a menkő vagy rosz emberek gyutogatásából eredett gyuladásokott ..., vagy rend kívüli ár víz által eredhető hijányokot [Dés; Bet. 5].

eredmény rezultat; Ergebnis. 1840 ezen esetet szorosan és körülményesen ki nyomozni, 's eredményéről ezen Tisztseget vélekedésesen tudósítani el ne mulassa [Kv; KLev.]. 1875 Előbb elvárando a megintés eredménye s ha nem fizet, czélszerűnek látja a p(resbiterium a felhozott ki egyenlítősi módot [M.bikal K; RAK 309].

eredményü következményü; cu urmări; Folge habend. 1854 nehány évtized békéjét az 1848-ki év oly gyászos eredményü viharral szakítá félbe [ÚjFE 4]. 1855: nagyba vágó szerencsétlen eredményü tervei [HG].

eredő 1. care izvorăste; entspringend. 1830: a hol a hidvégi határon eredo druga pataka belé szakad az előpatakába a druga patak tövén halom* ásatott a szén pataka tövére a hol a gyertyános nevezetü erdőből eredő Elő pataka nevezetü patakba belé foly [Hidvég Hsz; EHA. — *Határdomb]. 1863: Kupás Csuvár e közt foly a Likasbol erdő patak s foly a Kisbékás vizébe [Gyszm; GyHn 43]. — L. még KHn 280.

2. fakadó; care țîșnește; (hervor)quellend. 1837 a' Templom és Papi telek között lévő sikátorban erdő források árka ... régentén ... ment ki a nagy ország és Posta út utszájára, ezen keresztül a' Káli patakba [Nagyernye MT; EHA].

eregeltet 1. (szép lassan) terelget/legeltetget; a mîna/pășuna încetîșor; (langsam) abtreiben/weiden. 1775 Juhaitis az Ugarrol oda eregeltették [Málnás Hsz; Mk II. 2/71]. 1777 a pásztorok ne a régi szokás szerint cselekedjenek, hogy mi helyen felköltik, mindjárt indítsák reggel*, hanem hogy eregeltetve jókor a faluba behajtsák a túlsó gypűsön [Zalán Hsz; RSzF 189–90. — *Ti. az ökörcsordát]. 1824 a pásztor, ha a tolo meg szabadul a míg az Ökör Tsórdá eregeltetik köteles leszen a lovakat is eregeltetni [Étfva Hsz; HSzjP].

2. küldöget; a trimite treptat/încetul cu încetul; nach und nach schicken. 1826: A Csitko ... 30 Forint ..., annyit érő Törökbuza vékát, vagy Véka Törökbuzákat eregeltessen ide Miklos Bácsi [Kv; Pk 7].

eregeltetik ?(szép lassan) terelgettetik; a fi minat (încetîșor); (langsam) abgetrieben werden. 1824: a pásztor a míg az Ökör Tsórdá eregeltetik köteles leszen a lovakat is eregeltetni [Étfva Hsz; HSzjP].

eregeltető terelgető (személy); mînător; (Ab-)Treiber. 1822: hogy ha az eregeltető idejbe ki nem megyen ... 1 magyar forintig büntesse a Bíró [Étfva Hsz; HSzjP]. 1824: a Communitas

is ad két eregeltetőt s még pedig nem gyermeket, hanem jó Embert [uo.; i.h.]. 1847 a szükség idejbe elegendő eregeltetőt ad a közönség. midőn pedig csordának fele itthon vagyon, akkor eregeltetőt ad a közönség [Zalán Hsz; RSzF 203].

ereget 1. eresztget; a da drumul; nach und nach (hinunter)lassen. 1767 hallottam, hogy holmi Hidlásnak való fákat vágtanak volna, de magam nem láttam tapasztaltam azt is hogy alá felé eregették [Kiskapus K; Born. II. 41 Mart. Vincze (23) j b vall.].

2. indítgat; a porni/încerca într-una să pornească; in Gang setzen. 1600 me(n)tem az peóres malomba, lattam hogy az molnot eregetik wala Jakab Molnar es az Nemet Molnar, wgy annira meghis ereztek hogy ennek(em) is eörlettek raita egy keőbeől buzath [Lengyelíva U UszT 15/265 „Damakos Janos Lengyelfalui, Lo feő ember” vall.].

eregetett beeresztett; îmbucut, băgat in . eingefügt. 1737: (A) virágos kert ... az Udvar felől magos bikfa deszkából, tölgy fa sasokban sindellyen (?) Eregetett Kollat kertel vagjon bé véve [Gorbó*; JHbK XXVI/13. — *Később Csákigorbó SzD].

eregettetett beeresztett; îmbucut, băgat in . ; eingefügt. 1737 egy hoszszu tölgy fa boronából talpakra tsinált küllyel belől tapasztos, és Sendelly alá vetettett Lo Istálló, ... külön külön tölgy fa sasokban, eregettetett, és bikfa deszkából magossan fel rakott állásokkal distingváltatva [Csáki gorbó SzD; JHbK XXVI/13. 11].

erejü 1. vmekkora/vmilyen erőben/erejében levő a fi in putere; in/von . Kraft. 1747 ezen katonának egyike ... kőpczós és nem igen magos, jó erejü [A.hagymás SzD; Ks 27. XVIIb].

2. 1780 Rendes fizetesemen kívül, a' Collegiumnak egy krajtzár erő jóvához sem nyultam ... Hogy fel adattattam, nem tsudálom; mert affélében már sokat tapasztaltam Azt tsudálom, hogy egy fel adás bölts emberek előtt annyi erejü, hogy indulatot okoz [Ne; Borb. II Kováts Jósef rektor-prof. lev.].

3. érvényü, hatályü; in vigoare; von . Geltung/Gültigkeit. 1791/1798 az ország bölts Törvényé(ne)k máig is mind a' Négy bé vett Vallásra nézve egy arányu erejünek kelletik lenni [M.bikal K; RAK 26].

erekeio 1. építés; construire; Bau. 1723 ä jászol gát miatt ä Falu <u>tzáira a Viz olyan könnyen ki nem vethet mint ä malom(na)k erectioja előtt [Királyíva KK; MbK 162]. 1738: mint még azon Gátak Erecciojáb(an), annualis p(rae)scriptio nincsen, a Nms Haza Törvennye szerint Constanter végeztük, hogj azon(n) Gátak. (na)k Határunkon való része funditus evértál.

tassék, a Csatáni^a Jobbágjok által [Dés; Jk. — ^aA város tőszomszédos jő-falujaiból való]. 1810 A malom Erectioja Munkáját és egyéb meg kívántato minden Némű Materialékat per 180

Vonás Pior, felvéve leszen egész Summája a' Groff Kornis János Ur ó Nga reparatiojátis fel értve 475 Mf és 60 Pé(n)z [Rákos Sz; Ks 76 Conscr. 266].

2. felépítés; ridicare, construire; Aufbau. 1742 a Pogány tüze miatt ezen egész helység el pusztulván, a . . . felső házok(na)k is kő kéményei s fallai, nagyjára össze omolván eő Excell. által lett erectiojok [Gyeke K; Ks 4. VII. 1].

3. emelés, hányás; ridicare; Aufwurf/werfung. 1766 nem lehet egj uttal Meta erectiojátis keresni és Contractustis rescindálatni [Torda; TJk V. 328]. 1769 a praetendált Turka Pereuluj nevű helyen az három határ nem conterminalodik, aminthogy sem határ dombnak erectiojával sem pedig határ distingválo Keresztes fával nemis stabilialtattak, praetensiojakot [BSz; JHb LXVII/3. 53].

érel érlel; a matura, gar machen. 1823 A Szij gyártok dolgozzanak e-szerént Egy Nagy Marha bőrt hámnak érleljenek [HSzj érlel al.].

érelt érlelt; maturat; gar gemacht. 1763 A vad erelt bőrök ugymint: Medve, Szarvas, Hivuz, Roka, Öz, és Vad Matska Bőrök három részekre osztatván, kiki maga határját el vevé Nyil vonás által [Hsz; Ks 23. XXIIb].

érendő érő; care valorează; von . Wert. 1653 (A házon tett javításokat) megh bőczfűltesek ahöz értő mester emberekkel, mit irendő lejend [Gyf; Told. 1a].

érendőfélben érófélben, éróben; in coacere/copt; reifend. 1758 Vasas edényb(en) Zöld Narancz fák 12 Érendő félben Levő Narancs vagy^a rajtok 12 [Déva; Ks 76. IX. 8. ^aTollvétség *vagy*on h.].

erény virtute; Tugend. 1855 Az ebéd koronája a hófehér koplós cipő, a háziasszony sok szép erényeinek főbbike [Újfé 178].

eres vízeres; cu vine de apă; mit Wasseradern, wässerig. 1728 Széna fű A Pap tava, vicinussa körül tós és eress hely fogta be, mikor jó fű lesz három szekér szena termik rajta [Egerpatak Hsz; SVJk].

érés coacere; Reife. 1730 Az Mult vosarnapra viradolog olyan der lőt hog az szőlőt megfogyolta (!) hogy tova való irisit nem varhatni [Kisselyk NK; TKI „Mihály Deák” kezével]. 1797: nem azon esztendőben és napon készült és iratott . . . hanem 1787-ben az elein érő szilva érésének idejében [Kanta Hsz; HSzjP Rátz Josef (62) ns vall.]. 1808 a gabonának érése előtt némely Rós' főben egy, két, három, sőt néha 6–12 szem-is növéseben el-vetemedik, nagyobbbat nő, mint az egésséges [DLt 868 nyomt.].

érésekor kb. az ő idejébe/idejére eső; care cade in timpul său/ in vremea sa; in seine/ihrer Zeit fallend. 1753 Kilenczven hat esztendő volt az Atyám Varga Pal Andras mikor meg holt az eresemkori Kurucz világban [Nagyalmás K; JHb XXX/9 „Steph. Andras Alias Varga” (70) vall.].

érésére az ő idejében, rég az ő értére; in timpul său, in vremea sa; in seiner/ihrer Zeit. 1753 a többi Joszág pedig mind Csáki Sigmond Ur által biratott érésemre [JHb XXX/9 „Mich. Maxai de Récze Keresztur^a jurassor Dob.” (55) vall. ^aSzD] [Nem volt az en érésemre a declarált Szurdok nevű Falu egészen Csáki Joszág [i.h. „Senior Andreas Szénasi de Pánczél Cseh^a jurassor” (73) vall. ^aSzD].

eresz 1. streasînă; Dachtraufe. 1584 oly helre Allion hogy onnet valamý Erez Ala futomodiek Mert Zerenchietlenségis Eshetnek raita ha hertele(n) erez Ala Nem talalna Allany [Kv TJk IV/1. 280]. 1638 Varganit őtt katona hozta uala az en Ereszem ala hozak es el niutoztatak <a>z Feiet az elso garadiczra teuck, es az szemem lattam hoga az kettei megh giakta [Mv; MvLt 291. 142b]. 1688 az ház ereszsze alatt fonal tekerő három dagasztó székláb Egy kaloda [Kozmás Cs; Eszt. Inv. 4]. 1755 a Lovát az eresz alá meg kötette [Told. 3a]. 1807 este sétaltunk — de az eső meg kergetett megis vert jatskán az uttán egy eresz alá állattunk míg egy keveset szünt [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 367].

2. ereszalja; prispă protejată de streasînă (prelun-gită) Schauer | tornác; pridvor; Hausflur. 1591 oda menek, talagh Miklos az hasz ereszebe egy kúrúuál fekszik [UszT 13/70]. 1600 Lazlo el ruga az lowat chakant ranta Gergelyhez, Gergely be futa az ereszebe [i.h. 15/142]. 1629 Bodola Györne Aszszonyom a Bartok Kelemenne Aszszonyom Ladajat azon házból a hol Bodola Györne Aszszonyom lakik az ereszebe Szolgajával edgjút ki tévék [Feldoboly Hsz; DobLev. I/141]. 1843 portékáit mind ki hánta az ereszebe [Karatna Hsz; HSzjP „Keresztely András felesége Tamás Ágnes” (30) vall.].

3. tornác; pridvor Hausflur, Gang. 1595 Hogi az kis templum mellett valo ereznek egy gerendat ket feleol a' keofallba be vagattatuk (!) Attunk egy keomiwes legennek f. —/16 [Kv Szám. 6/XIII. 42]. 1596 nekem az zobaba s Leorincli Peternek az Kis erezebe chinalanak agiat [Kadic-síva U; UszT 11/52–4]. 1650 fenyes nappal Duda Miklos Toluajul ra mene az Bella Perentz házara, az ereszi aitaiais mind le ronta [i.h. 47/1]. 1737 a Nobilitaris Curia . Frontispiciuma előtt tornacz vagjon. Ezen Tornáczból nyilik egy bétlet, de zár nélkül levő ajto egy Kis ereszetskére Bemenvén ezen Kis Ereszben, az említett Ereszajtonak ellenében egy ajtotska találtatik [Csákgigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 5]. 1769 A házba éget el egj Csempe kementze, az ereszibe egj más hasonló, két ágy, két Tullu

derekaj [Dálnok Hsz; HszjP]. 1797 láttam, hogy ketten egy ágyba feküdtek az ereszbe [Sszgy i.h.].

4. fészter, szín; şopron; Schuppen. 1654 Darab(n)t Szekely Janos haza pituara kamaraja, jo Istalo egy, ket Eresz. Diszno pajta. Egy csüre [Gogánváralja KK; Ks. Bánffy Anna urb.]. 1750 (A pajta) mellett egy ereszis Istálloval egy fedél alatt, az eresz alatt egy soó őrlő Resnyitze [Szamosfva K; JHbK LVIII/4]. 1829 Egy eresz vagy szekérszín [Felfalu MT; DE 2].

5. fedélszín, rég árnyék; adăpost (pentru vite) Art Windschirm zum Schutze de Viehs. 1679 Vagyo(n) ezen kis kertb(en) fel hajra valo Eresz 2 [Uzdisztpéter K TL. Bajomi János lelt. 75]. 1685 e. Az Csűrös kert A kert mellet valo eresz alatt holmi regi épületnek az fái [Borberek AF; MvRK Urb. 10]. 1727 A Falu Szabad Erdője között vagyon Méh kelenczéje szokott belső ereszszevel edjűtt [BfN Nagyalusi csomó]. 1772: vagyon két Stempellyen Sendelly fedél alatt épített Eresz, avagy Árnyek Szín [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1797: Ezen Akolba találtnak két ereszek, szalmával meg-fedve, min-denik eresz 10. 10. cserefa ágosokon, cserefa szarufákkal, létzekkel építve [Ajton K; CU IX/2. 8b]. 1809 még betöltötte ... Jozsaga kúrúl Levő kerteket, Gjepüket, ugj Labas olot, eresz-szível egjűtt [Gálfva MT; Sár.]. 1816 Egy Istállo és annak nap-nyugoti végében lévő ugyan azon édgj Deszka fedél alatt — az Istállonak oldalai Fenyő borona fából ki vagynak rakva, az eresz pedig minden oldal nélkül szabadon áll [Friss BN; Bál. 66]. 1851 Még van a' malom udvarán egy 15 cserefa lábakan álló eresz; ez az őrlők számára készítettett [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

6. sajtoszín; şopron pentru teasc; Preßschuppen. 1746: vagyan egy jo modgyával készült Cserefa Sajtó egész készületivel Kinek is Színnye vagj Ereszsze Nád Ssuppal vagyan meg fedve [Ádamos KK; Ks 23. XXIIb].

7. szakállszárasztó; laviță la poartă cu acoperiș; mit Dach versehene Straßenbank. 1794 Leg elsőbben is bé menve job kezre találék kiunul a kapun egy szalmával fedett Kis ereszt alatta levő ülő deszka paddal [Várhegy Cs; LLt].

8. pince ~e? pincegádor; girlici; Kellerhals. 1600: Hogi a' dulok el jeowenek, el futek im egy paita hyara buam, egikor megh bizokodom oda menek, latam hogy Hegy Balint a' pince alatt az pincze ereszebe egy saitarbul izik uala, ne(m) tudom serte uagy borte [Uzst 15/27 Steph. Hoggiay de Hoggia nb vall.].

ereszajtó tornácajtó; usa pridvorului; Flur/Vortür. 1737 Be menvén ezen Kis Ereszben, az említett Eresz ajtonak ellenében egy kis ... vas kilincsu ajtotska találtnak [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 5].

ereszeeske 1. kis ereszalja; prispuşoară protejată de streşină (prelungită); Abdächlein. 1773 ezen Házból bal kézre nyilik más Ajto egy Ső-

vénnyel bé kerítettett ereszetskére [Szászpéntek K; Mk].

2. kis esőfogó fedél/tető; mic acoperiş contra ploii; Träufchen. 1699 egy kis hat kötesekre csinált kő falba meg gerendázot csere fa deszkával meg deszkazot ereszecké alát mennek bé ... ajton az gabonas hazba [Szentdemeter U LLt Inv. 22].

3. fedélszíneske, rég árnyékoska; şopron mic; kleiner Schuppen. 1754 egy süttö kementze a falu közönséges helljen egy kis Ereszetske alatt [Hszj erosz al.]. 1774 egy Sendelly fedél alatt lévő ereszetske [T; Conscr.

4. tornácoska; priav vor mic urchen. 1737 a Nobilitaris Curia Frontispiciuma előtt tornacz vagyon. Ezen Tornáczból nyilik egy fenyő deszkából valo, ziffira vas sorkokon forgo bélett, de zár nélkül levő ajto egy Kis ereszetskére [Csákigorbó SzD; JHbK XXVI/13. 5].

5. kis szakállszárasztó; laviță la poartă cu acoperiș; mit Dach versehene Straßenbank. 1632 Komana Uduarház . . . Az Uca feleől nilik be az Uduarra egy eőregh dezkas kapu, az fele Sindeliezett. Mellette uagion egy kis felszer parazt Ayto. Az kis aiton kiunl egy Sindeliezett ereszecke [Komana F; UC 14/38. 118]. 1772 Vagyon ezen bé járo kapu mellett egy sendelly fedél alatt lévő Ereszetske, mely alatt egy Cserefa ülő Pad találtnak [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1821 a Kapu előtt kívülről mind két felől vagyon két kised ereszetske avatag sendely fedél alatt ezen ereszeknek alyai és mindenek oldalai bé vagynak deszkázva mind a kettőben végig vagyon egy szakáll szárasztó karos deszka pad [Korunka MT; Told.].

ereszfa eresznek való fa; birnă pentru streşină; Traufbalken. 1599 Demeter Janos egy eresz fatis faragott uala ott abban az regi Zallas heliben [Uzst 14/10].

ereszkezhetik belebocsátkozhatik; a se putea amesteca/băga; sich einlassen können. 1752: hozá kezemben az Sz. Martoni Biro ezen itten includált mind mandatum Copiajat, mind pedig Legaliter emanalt Admonitoriát Az mely Instrumentumakhoz én magamtól nem ereszkehetem, hanem tartottam obligatiom(na)k, hogy sietségel ... az Mgos Ur(na)k inviazam [Mocs K; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.].

ereszkezik 1. a coborí; sich herablassen, sich nähern. 1653 láttuk Rázmány Istvánt, es Kállaj Gergelyt, kik látván bennünket hogy feléjük ereszkettem volna másod magammal ..., kérdők eöket hogy honnet jönnek, felelének hogy az szőlőből jönnek [Kv CartTr II Mart. Sós ötvös vall.].

2. bocsátkozik; a se băga; sich in etw. einlassen. 1764: jöven Tordára Boshol . . . maga bellyébb ereszkedett a' szénafüben . . . vélle lévően egy kutyája ugatni kezdé, melyről is eszre vette, hogy ottan közél emberek volnának [Torda; Tjk IV. 205].

Szk: *valakihez közelebb ~ valakihez közeledik*, vki álláspontjához közeledik. 1739 megkivánom, hogj ő kglmek, in instanti doceállyák a Czéh(b)a való bé-állásokat, és a Czéh(n)a)k rendi 's Privilegiuma szerint, hogj minden requisitumokat administraltanak, és a Nms Uáros egjgességét is le tötték, akkor osztán ő kglmekhez közelebb ereszkedünk [Dés; Jk 292a] * *vki/vmi mellé ~ vki/vmi mellé áll*. 1646 Mas szoual penigh hogi tagadgia obligatioianak fel bontassat abbulis elucescal hogi mellem, s Actiom melle ereszkedett [SzJk 63] * *vmi alá ~ vmi alá veti magát*. 1588 Megh kerdettek varosul Giulay Janost, ha ez varosban Elitetneye Zabadasagat Nemesseget vagy penig Az varossy theoweny rend tartas, engedelmessgeh Ala ereszkedneik, Kire Giulay Janos illie(n) valaszt teot, hogj amaeg (!) ez varosba lakasa leszen az varos Ala es a keozeonseges tereh viseles Ala aggya magát [Kv TanJk 1/1. 92].

3. *átv* vmibe bocsátkozik; a intra/a se amesteca in ceva; sich auf etw. einlassen/gehen. 1764 midőn belém nem mértis kapui eleget gazolkodott masokkal, akikhez náállomnál inkább illet, hogj ő vélle kedvetlen dolgokra ereszkedjenek [Középlak K; BfR]. 1791 ha Ngod minden törvéntelen keresetéről le mond, és maga ajánlása szerint az atyafiságos osztályra ereszkedik, azt az Exponens Ur öttsével edgyütt Atyafiságos indulattal vészen (így !), s meg is mutatták, hogj valósággal atyafiságos szívvel és szeretettel viseltetnek Ngodhoz [JHb XLIV/5]. 1825 ezen Commissio ezen Tárgyba nem ereszkedett, hanem annak meg határozását a Tktes Magistratus, és V Közönségere bizta [Dés; DLt 288].

Szk: *a dolog mellé ~ (érdemi) tárgyalásba bocsátkozik*. 1739 A.A. respondent .. ő kigjelme az appellátát vonassa ki és ereszkedgjünk a Dolog mellé [Dés; Jk 317a] * *alkudozásba ~*. 1880 Kozma János gondnok a temetővel határos kertrész megvétele iránt a néh. Kozma Bandi András örökösével alkudozásba ereszkedett [M-bikal K; RAK 354] * *beszédbe ~*. 1748 mint Curiosus ember igen szoktam observálni az olyan hírv emberek és beszédbe ereszkedvén véleik töllők néha sokat kitanultam az mellyel sokszor másoknakis használtam [Nsz, Ks 27. XVIIb St. Budai gub. janitor vall.] * *konverzióba ~*. 1750 k. a' feleségemnek természetét ha meg kell az Migos urnak vallanom, eő igen nyájas, tréfás, es batron sok féle bolondságot indito, s végben vivő Aszszony, ugj hogj minden tartalék nélkül a kivel conversatioaba ereszkedik, egész bátorsággal beszél és tréfáldodik [Ks 83 Onadi Szakáts Mihály lev.] * *traktátusba ~ tárgyalásba bocsátkozik*. XVIII. sz. v. Gyujto ur . tentallya G. Battyanine ő Ngaval a' Békességet, s ha nem bekellik, az asztalára vágja a' Plenipotenttiát, ha békéllik, 's nékem Plenipotentiam lesz, velem Tractatusba ereszkedik, ha Plenipotentiam nem lesz, Ngtkot sietve hívom az Egrestői Postára adressalendo Levelem által Sebenbe [GyL. N. Solymosi Kontz József lev.].

4. alá/lebocsátkozik; a se cobori; sich herablassen. 1694 Az Templom előtt valo Folyoson Kő Parkanyos Labakon allo bolthajtatos Teglaival padimentumozva mind az emlitet szugolyat helyével edgyütt, őt lepesű fa Garadicson ereszkednek reaya [Kővár; JHb Inv.].

5. alá/leereszkedik; a se lása (in jos); sich niederlassen. 1654^a Mikor Földvár felé vissza fordultunk volna, estvefelé nagy köd ereszkedik és homályos idő lön [ETA I, 108 NSz. *1611-beli eseményre von.]. 1837 én akkor ... mind tsak a Lovak fel keresésibe foglalatoskadtam, de nagy köd ereszkedvén, táplált a reménység hogj ki tudgya, hát ha a köd fel takaradásával Lovaimra rá akadhatok [Dés; DLt 332. 13].

6. húzódik, vonul; a se lua după; (hin)ziehen. 1653^a: Földvár tájant a síkon látánk távul nagy seregeket, s nem tudván micsoda had Mind a két fél sereget kezdők viadalhoz készíteni. Azonban túl is előljárót bocsátának. Egykorban látók, hogj megegyezének szablyavonatlan, és mi is után (!) ereszkedénk és hát az Omer bassa hada féle tatár [ETA I, 108 NSz. — *1611-beli eseményre von.].

7. *átv* vmibe belebocsátkozik; a se bāga; sich in etw. hineinlassen. 1757 mi az Ak feleletéhez Semmit sem szollunk s az Dologn(a)k meritumához nem ereszkedünk mivel az Ak között vadn(a)k olly(a)n emberek kik minekünkis Czimboráink, azert meg kíványuk, hogj reánk ne felellyenek hanem mellénk állyan(a)k, mivel törvény előtt Semmiképen meg nem engedgjük hogj reánk szollyanak az Ik penig az Ae(torok) actiojához s az dologn(a)k meritumához ereszkedni s szollani tartoznak itilletetett [Torokó; Bosla].

8. vmire adja magát/fejét; a se deda la ceva; sich einer Sache ergeben. 1801 a számadonak nem is illik a konyhán leszködni némelly kor restelte, hogj efféle alatsónságokra ereszkedgjék ..., tehát most a ki nem álhattya jóvendőre szerezzon egy lézengő tekerget, a ki a féllékre érkezzék [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós lev.].

9. ? rááll vmire; a accepta ceva, a fi de acord cu ceva; auf etw. eingehen. 1783 az Gyilkosok addig csdekeltek hogj békességre ereszkedtek [Szamosfva K; Eszt-Mk].

10. vmire bízza magát; a se bizui, a se increde in ceva; sich auf etw. verlassen, jm/einer Sache vertrauen. 1585 Az hatalmaskodo eoreokseges emberek ha valakinek vagy zemelyere, vagy hazara tamadnak, feokeppen Eyell, De wagy Semmy veresegeth, vagy Sebesewlest vagj kichin verth es Sebet vereseget hatalmawal chelekezik, Azt a Capitanok bewntetessel le chendesithessék, De wgy ha a' ket fel peres (így !) a' Capitanok itiletre, vagy le chendesitescere el igazitasara ereszkednek, Ha penigh a Biro eleot akarnak teorwenkedny, az Capitanok semmy ellent benne ne tartassanak [Kv KvLt Vegyes III. 17].

11. rámegy vkire, ostromol vkit; a incolti/asalta pe cineva; daraufgehen, bedrängen. 1653 Madarascn volt az apámnak hat ház jobbágya, s én is arról felültem vala ... Bethlen Gábor^a ... fel-

frata a hadba engem. Mely miá az öcsém akarat-jából eladák a jószágot bolondul Gáspár Jánosnak; de kételenség alatt lőn, mert egyébaránt is réám ereszkedett vala érette, és a fejedelmét is készítette réám, s a házat is nem akarám hogy félbe maradjon. És úgy oda kelle adnom. [ETA I, 140 1. sz. "Bethlen fej-mé választása (1613) utánra von. emlékezés].

◇ Szk: *békája* ~ *békája* nő. 1773 Oltyán Peternek ökre egésségesen jött haza az Uraság szolgálattából, s maga pajtájáb(an) *békája* ereszkedvén gondviseletlensége miatt, dögölt el [O-léta TA; JHb II/3].

A szk-beli *béka* tag bizonytalan jel-ére *béka* 6. al. és MPászt. 300.

ereszkedő lejtő; coborış, povirniș; Abhang. 1629 az ereszkeődeőben jöueők ismet talala ket katona [Mv MvLt 290. 154b].

Hn. 1560 az Ördög ereszkedője alatt [Maksa Hsz; SzO V, 76]. 1742 vulgo az Ereszkedő alatt [M. valkó K; KHn 102]. 1776 Az Ördög ereszkedő tetején [Maksa Hsz; EHA]. 1815/1817: Az ereszkedő nevezetű helyen (sz) [Béta U; EHA].

ereszkedős meredekes; cu pantă (repede); steil. 1592/1593: az mely porond ziget feleol perleodik Serienj Miklos Christoff deak Vrammal, azon nagy altal Jaro Rew wala es orzagh vtha, de az az hely az Kws zamos foliasa helie vala elejn, chiak megh kouachiosodek vigre az zamos keőrníwl kezdé folnj, meegh Dees feleol valo aga az Zamosnak gonoz ereszkeőds vala. Az Zent Benedek feleol valo aga chekilieb vala [Árpástó SzD*; Ks. — "A tőszomszédos Dēs és Szentbenedek birtokperében a közeli Árpástóról való tanú vall.].

ereszköz ereszalj; streasiună; Traufe. 1598 az Czynteremben az nagy templum eres keozybe vonatattunk egi kis chatornat fel [Kv; Szám. 7/XVI. 40].

ereszt 1. bocsát; a lása, a da drumul; lassen. 1573 Paisos Istwan Azt vallia hogy . egikor az keozen altal Ieot volt vyz az eo pitwaraba, kyert zolt volt az Zemlesiteonek..., az vtan Nem bochatta Rea hane(m) az arkon az Arniek Zekre eresztette [Kv; TjK III/3. 134]. 1600 Hogy Barotrol ieőwe, akkor az fel zemenek semmi niawaliaia ne(m) wolt. ., hanem Chiki Agotha ieőwe oda s monda Albert Palnak, Pal vram had che-naltassak aniammal Zemedbe walot, bar chak haromzor eresztek bele, meg gyogyul. Az nap az faidalmas zembe ereszthe, mas nap abbanis a kinek semmi niawoliaia ne(m) wolt, s ugy weze ki az ep zemeis [Uzst 15/124]. 1650 Vilagos(o)n megh bizonyítottá az J, hagi Miklos Ferencz az Arkot az reghy folyassabol ki vőtte Azert nem tartozik Damokos Peter el ereszteni, hanem Miklos Ferencz ereszze az reghy folyassaba [i.h. 8/64. 58c]. 1757 Mű szántszándékból a Vízét az I(ncti)re nem eresztettük; ha nem magától leszakadot volt egy

darab Föld, 's a' verte vissza a' vizet [Torockó; Bosla]. 1871 addig veré egy fuvval hogj a' természet dolgát is mind alája ereszté [Komolló Hsz; HSzJP Thomas Gáspár (40) jb vall.].

Szk: *bort* ~. 1765 az Páczájával olyanakat ütöt réám Kosztántin Foka, hogy az kékit Sokáig viseltem, némelykor bort eresztettem olyankor döfölt hogy az kupából az bor mint (!) ki locsogát [Marosbogát TA; Mk V. V. 97 Poszoroj Anucza kocsmáros vall.] * *rajt* ~ *rajt* bocsát. 1825: a' mult 182lik esztendőben az Udvari méhek 16. az az tizenhat *rajt* eresztettek [Streza-kercisora F; IB. „Rátz Ioseff Fogaras vidék hütösse" kezével] * *vért* ~ *ukin* vkinek vérét ontja. 1735 az I. .Nms lako házamra mera et absoluta potentia mediante irrualvan invadalta ott simili potentia mediante engem meg vert, rajtam vert eresztett, holott tolvaj kialtás is orialodott! Torda; TjK I. 90]. 1751 igen erőssen megverte, de hogy vért eresztett volna rajta nem hallottuk [Csapó KK; Berz. 12. 92/203].

2. szk-ban *alkuba* ~ *alkuba* bocsát; a negocia, a face obiectul unei tocmei; in einem Handel einlassen. 1828 Kardos György előbeszéli hogy egj félhold Földgyét alkuba eresztette Zallagul [Borb. I. „Huszt István Felső Sinfva" hites notariussa" kezével. — "A későbbi Sinfva (TA) egyik része, előbb önálló település] * *dru-da* ~ *áruba* bocsát; a pune in vinzare; in Handel bringen. 1600 Adamossy Balas vallya hogy Aroban eresztettek vala az marhat vgy betegedek igen Jo ket eokeor meg, kinek egyket bizonyioson twdom hogy megh holt [Kv TjK VI/1. 428] * *becsüre* ~ *becslésre* bocsát; a supune evaluării; schätzen lassen, zur Schätzung zulassen. 1697 *becsüre* ereszte* [Dés; Jk. — "Ti. vmely ingatlant] * *bizonyságra* ~ *tanúval* való bizonyításra bocsát; a face să fie dovedit cu martor; mit Zeuge beweisen lassen. 1585 Theley Jstwan es Leo-rincz Deak valliak hogy Amynt Az ket fel keozt volt az villongas, egieb Egiennesseget Nem lelteunk benne, hane(m) Razman Pal ha azt meg bizonyittia hog f 60 Adot, hat 12 frtal Marad Ados, ha penig megh Nem bizonyithattia hog' Viczej Andrasnak 60 forintotis Adott volna hat Az Adossagh fr 72/90 lezen. My eeket bizonsagra eresztettewk [Kv; TjK IV/1. 446] * *divizióra* ~ *osztályra/osztózára* bocsát; a lása să fie împărțit; zur Teilung lassen. 1621 kellelet ez megh Newezet portiot Boliaj Gaspar(na)k aequalis diuisiora ereszteni, ki Imar diuidaltatotis [Bolya NK; JHb XXII/19] * *kárba* ~. 1734: nappal, annál inkább ejjel a marha mellett Ember legjen, hogj kárba(a) ne ereszze [Dés; Jk 449b] * *kőzbe/kőzre* ~ a. közös tulajdonba/rég közosztályra bocsát; a lása să intre in proprietate comună; in Gemeinbesitz lassen. 1594: az mely rez iozagot mostan keozotteok ket fele oztak azzalis az eo hugait keozbe ereszteni meg kinalta uolt az teoruinnek processusa szerint [Szászkerd K; LLt]. 1761 Imre Ur praefectussa egj rokas buzat in granis nem eresztet közre [Branyicska H; JHb XXV/45. 19]. — b. közös használatba bocsát; a lása in folosință

comună; in Gemeingebrauch lassen. 1598 Reodi Marton . vallia Istwan deak kewannia vala hogi az kutat engedgie megh hogi kezd legien... de az felesége zilagi Jstwan(n)ak nem engede mikor ezt Jstwa(n) deak megh ertette . . monda . . minden rutsagot bele hordatok hogi kezdbe ne(m) ereztet az kutat [Kv; TjK V/1. 221] * *köz-osztásra ~ rég (köz)osztályra* bocsát; a lása sã se impartã in comun; in Gemeinverteilung lassen. 1761 Imreh Ur ne(m) eresztette köz osztásra a' szarvas marhakot [Branyicska H; JHb XXXV/45. 19] * *osztásba ~ rég osztályra* bocsát; a lása sã fie împãrțit; in Aufteilung lassen. 1573 Filstich leorinch, Kapa Myhal, Kapa gaspar, vrbeger gergel, valliak hogi Ez elymwlt Ideokben mykor Eok attiafiyak valamý zanto feoldekreol oztoszt Tennenek . ket hold feleol megh ne(m) alkhatnanak . . Mindenik Igery Magat Rea hogý vessek cyak Nilba wgy Ereztyk ozlasba hogý Nylat vessenek rea, az Nyl hozzw Jacabnak hozta [Kv; TjK III/3. 91] * *whi kezébe/kezéhez/kezére ~ a. kezére ad/bocsát, átad/enged; a da pe mîna cuiva; in die Hand geben, überlassen.* 1573 az chigan Ianos felesége az zek zynen azt Mongia hogi Eomaga az gereofy Zolgaia Erezette az vra kezébe az zabliat [Kv; i.h. 418]. 1591 : egj fwrez malomtul el valva kj Thamas Jánosé leot volna, mindent kezembe ereztet [UszT]. 1618 (A) hazat

Bela Istvannak kezeheziz erezte birnia [Kv; Incz.]. 1631 Cassai Istuan vram ezt az Tere-mihez tartoz (l) eot falubeli portiokot igi erezte kezemben, hogi (: quod Deus auertat;) ha mag-talanul találak megh halny tehát eo kegiel(me)nek uiszsza szállion [Nagyteremi KK; JHb XXI/1. 3 Sükösd György végr.]. 1701 Czegei Vass Georgy Ur(am) . . . mindennemű külső belső portio-ját kezében ereszté . . . Vass Daniel Ur(am-na)k és fiu ágon lévő maradekinak örökösön megh hihatatlantul [Cege SzD; Wass]. — b. (rá)bíz; a încredința (cuiva); anvertrauen. 1580 Az felekietis Amint ennek előtte is azon keppen mostan Biro vram kezéhez Ereztyk [Kv; TanJk V/3. 207a]. 1585 Amy peniglen illety Az Scholanak Ailapattiat, ennek gondwiseleset Erëztik eo kgmek Biro vram kezébe tanachbely vrammal egye-(te)mbe [Kv; i.h. I/1. 19].

3. folytat; a lása sã curgã; fließen lassen. 1608 Az pinczeben vagion kett Cziap allia Boczyka. Vagion kett lyo kett mwst Ereszteo Czeö. Vagion kett Cziatorna Mwst Eresztenj valo [Kv; RDL I. 83].

4. kibocsát/ereszt; a da drumul; (her)auslassen. 1756 k. A Bányászok szolgálja senki kérelmére a' Permester hire nélkül sub poena flor 8. a' Tokból vizet eresztetni ne mérészellyen ha más akárki is vizet botsátani mérészelné, az ollyan in poenam 40 flor. irremissibiliter exigendam incurrályan [Born. XXXVIII. 8 az abrudbányai bányászok törv.].

5. beenged/ereszt; a lása sã intre; (her)/(hin)ein-lassen. 1586 Vrunk eo Nga . . Int hogý Ne elegiedgywnk eo zwé az deogeós helyreól leoweo emberekkel, Ne bochatanank be ollyan Infectuso-

kat Biro vram meghi hirdettesse prohi-bealtassa, hogý Senky ide Ne kezwllyón, se Venny se Adny, Mert az hatarba Nem eresztik [Kv; TanJk I/1. 33]. 1606 (A penzt) mikor meg oz-totak . . . be rekezettek az hazba s ot oztottak meg ön köztek, minket oda ne(m) Ereztetek [Medesér U UszT 20/210 „Lazlo Imreh medeseri” vall.].

6. beilleszt/ereszt; a imbina/imbuca; (hin)ein-fügen. 1584 : Ach Antal . . . vallia . . . lattam hogý az vtan ot az darab helien Az dezakakat Nem eresztetek a' regy heliebe es a' talp vesesebe, ha-ne(m) chak Az talp fanak oldalara, es zinyre ze-geszték volt [Kv; TjK IV/1. 374].

7. leereszt/bocsát; a lása in jos; hinunterlassen. 1574 ez Margit ott al az Géreg eleot es kezében az gjolch Eleozer az Terdere Brezty az gjolchot Az vtian tytkon egy bal gjolch Mege vety [Kv; TanJk III/3. 362e]. 1736 : Az kétfelé-eresztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsát-tották, s kivált tavasszal mikor szép híves idő volt, kétfelé eresztették, úgy ültek benne mintha fedele sem lett volna [MetTr 364].

8. süllyeszt; a cobori/afunda, a lása in jos; senken. Szk : *alább ~ a. alább süllyeszt* (addigi szintjénél mélyebbre süllyeszt); a cobori/afunda mai jos, a lása mai jos; tiefer senken. 1734 kiás-ván az talpak alatt valo földet ugy bocsátták alább az házatt enis szegilyitettem alább eresz-teni ezen házatt [Szentkirály K; BfN Kalota-szegi cs.]. 1770 : tavaj mig aláb nem ereszték az utrizált Királyfalvi Malmat, mikor a Viz aradni kezdett hamar meg állatt az also kerék [Királyfva KK; JHb LXVII/107 — 8]. — b. alább szállít, alacsonyabbra vesz; a lása mai in jos; niedriger machen. 1771 az Királyfalvi Malomnak Gáttýát az Oculatio után alább eresztették [Ádamos KK; JHb XX/26. 12].

9. *kijjebb ~ kijjebb tesz; a pune mai in afarã; weiter hinauslegen/setzen.* 1607 : Az Meniuel penigh az cheopegest az J. killieb ereztette, eo respectu az A. sem Marad Judebita(n) megh probalhatta teruenniel [Mv; MvLt 290. 12].

10. (arat) leenged/szállít; a reduce (preful; (Preis) herabsetzen. 1588 vezgetek eo kgmek varosul hogý mostantol foghwa pwnkeostigh Ha Az eo keor lo, es keower, hat egy penzre ere-zek fontiat [Kv; TanJk I/1. 61]. 1728 Az mgos Fő Ispán vr(am) egyik hordo borátt a tizenkét penzrul, kilencz penzre kelletven eresztenünk hogý el kellyen minden ejtelt 3/ 3 penzel kel-letik potolnunk [Dés; Jk 381a].

11. átereszt/rostál; a trece/da prin ciur; durch-zerfen. 1749 : az itt Valo Buzákban buza féreg miat feles kár vagyon, holott a nyáron Vas rostán eresztettem, szellőztettem, de megis elég féreg benne . . . abbol bizony soha ki nem tisztul jól, mig nem Consummaltatik . . . had distraháltatnék innen ez a' bogaras buza Valamely felé [O.csesztve Al; Ks 83 Szabó István lev.].

12. bevon/ereszt; a acoperi/polei; überziehen, einlassen. 1580 : Aranya(s) Mwnek valo festek.

wegy 1/2 loth saletromot, 1 loth grispaunt, 1 loth saletromot, 1 loth galichkouet, Törd egyben vyzel, Mikor Erezteny akarz Miuet velle, hogy Meg eget, sengesen olch (!) vyzben es zep zinó lezen Mint akarod [Nsz; MKsz 1896. 370].

13. ráereszt/szabadít vkire vmit; a slobzi ceva asupra cuiva; auf jn loslassen. 1573 Marta Pais larto Istwanne hallotta Azt Mongia volt Marta Zeoch gérinek Ne Erezd Ream dyznodod (!) Mert Zok kart tezen, byzon Altal verem [Kv Tjk III/3. 201]. 1620 ha rea(m) ereztenek az Istentelen azzonalatoth vayda Janosnet rea esküdneyek gyermekekre [Páncélcseh SzD; RLt O. 5].

14. beszabadít vhová; a lása să intre undeva; hineinlassen. 1585 Anna Zep Miklos zolgaloia vallia Azoniom zep zoual Monda Hagionenak hogi a' tiukiát amy (!) kertewnke erezty vala, s kart tezen vala. fogd el vgymond zoned Azony thiukodat Ne tegie(n) kart kertembe [Kv Tjk IV/1. 499].

15. (állatot) vhová beereszt/hajt; a lása să intre/a miua (un animal undeva); (Vieh) hinein-treiben/lassen. 1590/1593 mondottak neki az ot valok hogy altal ide ez peres zygettre Ne erezzik barmokat mert be hajtiai rolla az Deesiek, mert Deeshez valo feold [Szásznyfres SzD*; Ks.

*Dés és Szentbenedek birtokosainak határperében a közeli Szásznyfresről való tanú vall.]. 1674/1573. sz. Hatalomnak, midőn edgyik Juhász az maga Esztenájá(na)k Határán kívül, más ember esztenájának határára eresztí Juhait, annak paenaja Juh Nro 12 [Bosorod H; Born. Vegyes oszt. 3/3]. 1735 nappalis senkiis senki földire mar-hajat, lovát ne ereszsze hanem magajen Czovekre kötelre bocsathattya [Dés; Jk 455a]. 1768 ott az esztenánál láték edgy szürke kantza Lovat edgy barna Lóval össze nyügözve vagy békozva, és mondek a' Pajtásom(na)k az edgy áttallyában lopott Ló hogy a' többi közí nem eresztik [Kovácsna Hsz; SzentkGy. Lad. Szóke (55) lib. vall.].

Szk : szabadon ~ kicsap. 1570 Eo kegek varoswl Ryro vramat es az Thanachyot Azon keryk hogy legien Tylalma az varos piachattli es vchayt Neh Iarya zabodon az Barom Azon keppen Az zeolekbenis es kertekben Ne eressek zabodon [Kv TanJk V/3. 9b]. 1797 senki-is a' maga Nyilyán kívül más Nyillyába szabadon az Okreit ne ereszsze mert ha más Nyillyában tanál-tatik legottan behajtatik [Kv; i.h. III/2. 54].

16. indít; a trimite; abschicken/fertigen. 1772 Személyemhez eresztetni tettzet Vri Levelét Mlgs Groff Uramnak érdemlett tisztelettel el fogadtam [Mezőbánd MT Told. 5a].

17. útnak indít; a porni la drum; fortschicken, entlassen. 1595 24 Octobris. Sebesi ferentzet Cancellarius Wram szolgálait, mely az Jo hirt hozza, az Szjnan Bassanak el menese felől: Biro w. egez Tanaczuól jól tarttata, és Thordaig Zigyarto Daniel 2 loan szekerem masod magauál erezte. .d 50 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 104 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1597 Janos Deak vitte 4 Loan szekerem vrunk penzet Varadda B V ket Dara-

bantotis ereztet a' penz mellett, fizettem f 7 d [Kv; i.h. 7/XII. 83 Filstich Lőrinc sp kezével].

18. vki elé bocsát/utal; a trimite in fața cuiva; jn vorlassen. 1583/XVII. sz. eleje valamellink (!) az masikat szidalommal es tizteletlen szoual illeti, ha az gialazathoz kepest, fellieb ualo bunt:est erdemel az Ceh lassa meg es ott igazod-giek el elseőbe, ha igazodhatik. Ha pedig az Ceh eleőtt el nem igazodhatik, Vgy erezzek Biro vrami eleybe teoruenirt [Kv; MészCLev.].

Szk : törvényre ~ bíróság elé utal. 1579 Meg ertettek eo kegmek. Az eo Naga walaz tetelet Cancellarius vram leczesséből hogy .eo Naga teorwenyre erezette az dolgot a ket fel keozt [Kv; TanJk V/3. 186a].

19. küld; a trimite; schicken. 1585 Minden hazas ember hon leteben, eoneon maga cörizzen, semmy vton Inast ne erezzen [Kv KvLt Vegyes III. 16].

20. rajt ereszt; a roi; schwärmen. 1702 az miliek ném eresztettének ur(am) s abbol igen keveset dézmalunk [Mirkvásár NK; Ap. 5 Szabó Ferenc Apor Péterhez]. 1797 A Mehek pedig ugyan keveset eresztének mert hogy Natsaktak bé menenek többet 3 Rajnál nem foghatánk mivel nem eresztének [Szilágycseh; IB. Fogarasi Ist-ván lev.].

21. csúsztat; a face să aluneca; schieben/gleiten lassen. 1839 3 Napos ... 8 Boronát huztak az Zapogyába 3rom Napos 13 Boronát eresztettek [Hodák MT; Born. G. XXIVb. *Úrdolgát tevő jb]. 1840 Tökét huztak 50* Tökét vagtak 68 Boronát eresztettek Tutajfát ereszte-tek [uo.; i.h. *Értsd jb].

22. úsztat; a pluti; flößen lassen. 1840 (A jobbágyok) Tökét eresztetek a vizen [Hodák MT; i.h.].

23. átad/enged; a ceda; übergeben/lassen. 1561 az mely wles helieknek laknak Zabo Janos, Zabo papp, Peter György es az Zabo Benedek Besse-nyeyek*, a kys Zylwas kert ... mely kys Zylwas kertet dobos györgy erezet volt [Hsz] *ülés-hely* al.

Sepsibesenyőről (Hsz) valók). 1562/1567 my zemely zerent hozza menenk Galtewy Marton-hoz es kereok az Jozagot hogy ozlasra Galtewy Ersebet azzonnak erezze es az my ew nala volna az Nemes es witezlew Wersendy Imre deakneual Galtewy Ersebet Azzonnal meg ozlani valo Jozag es kez ozlasra erezteny [Pókafva AF JHb XXVI/33]. 1591 az en Uram Simo Istuan Es az en fiamnak Janosnak mint Edes attya Erezteotte uolt az a keues eorokseget, Jlyen Jo okkal .. Ug mint Jo akarattyabol, kertelye is kertbe is tarcha, mint falu kezoott ualo eorokseget [UstT]. 1625 ezert tottem az tilalmat hogj nem engedem hogj masnak aggia az A. (igy!) mert engemet illet uerre, ennekem penig ugj eset erte-semre hogj masnak akaria ereztenj . de en koze-leb ualo uer uagiok [i.h.; 24a. — *Ti. az ingat-lant].

24. hagy (cselekvésében v. szándékában) nem akadályoz a lása/permite; lassen. 1597 Mondek neki, Nam el veotted az giewrewt teis attal mast

oda, monda El az Isten hogy nem veotte(m) nemis attam hanem Nenem vitte el ladambol de ne(m) thüdom howa teotte neki attae vagy howa teotte, immar vgia(n) ream ereosseodeot azt mongia hogi fel hiwat annal towab soha nem erezt hanem meg kel lenny [Kv; TjK VI/1. 63]. 1631 Hallam Kalman Gergelitől ez el mult napokba(n) hogy kialtia vala Halom Mihalinak ne erezd szomzed, mert meg ítem az latrot az kuruan es lata(m) hat az Czikor Geörgi szolgálaiat kergetek el onnet [Mv; MvLt 290. 47]. 1745 az Also Kománai* Jakosok az ott levő Fiscalis Malomb(an) járo embereimet az malomb(an) örteni nem eresztik [Ks 67. 46. 24b. — *F].

25. enged; a lása; lassen. 1574 De az hw(n) en az hatart twdom wala, en azon el Indwlek Az tekeyek penyg az ket kezemet meg foghak es enghemet erővel óth hordozanak az hwn wk akarak <ne>m ott az hwn en az hatart t<w>dna(m) meg mester* wra(m)nakys twdomant töttem hog erővel hordoznak nem ezetnek oda az hwn en twdom wala az hatart [Erked K; LLt FF. 29 „Koppany Andras orozfay Apaffy ferencz vram Jobbagya” vall. — „Wesselenyi Miklos” ítélmester.]. 1582 Thomas Dabo hoc Addit, hog hallotta az chetepatet ki es akart lathny Menny de az eoche Nem ereztette [Kv; TjK IV/1. 11]. 1718 azt monda Tartsafalvi Mihály ... had jöjjenek es egy was villat ki vévén az rend alol, mert evel bizony megh höjkölők bennök közel sem ereszttem [Szentmihály U; Pf]. 1767: azt mondotta, hogy minden betegségét nekem köszöni, de ha megtalál halni, átok alatt hagyja feleségének s gyermekének, hogy a holttestihez se eressenek [RettE 129–30].

Szk: (vminek) foglaldására ~. 1585 Maradek Peter vallia ... hogy ... meg hala Daroczy Peter es az Relictaia Sara Azony Haladek lewelet hozza, es az haladek lewelet mikor az Azzony le teotte volna wgy Ieottek Az Azzonyra az Adossok, es Az Azzony vgy eresztet minden Adossokat Az Boreoksegnek foglalasyra es az Azzony vgy Ment Tordara Pogan Mikloshoz [Kv; TjK IV/1. 393] * törvényt ~. 1591 el mene Varga Gergely es megh jeowe Egy keues vartatva monda farkasnak hogy nem adot az biro teorwent Egy kewes vartatva oda jeowe az polgar monda farkasnak allas teorwent, teorwent ereztet az biro [Szkr; UszT Ambrus Thamas fej. jb vall.].

26. vkit vmire vet; a-i impune cuiva ceva; auferlegen. 1774: 1772 Esztendőig 'a Fületelki*, és Szénaverősi* Jobbagyok fizettünk Minden Esztendőben taxát 7. Magyar forintot ... hogy bor taxára eresztetnek volt, ugy mint tavaly attunk 240. veder bort Mustul [LLt Vall. 218. — *bMindkettő: KK]. 1789 kértük hogy botsátassunk hetenként két két napi Szolgálatra, réa is eresztett volt benünket* [Kük.; Berz. 4. 34. O. 7. — *Ti. jb-okat].

Szk: vkit csigázásra ~ vkit csigázással való (kín)vallatásra bocsát/vet. 1595 (Az alperest) A toruin Az chigazásra nem ereztty [Kv; TjK V/1. 215].

27. ~vmire kb. engedélyt ad vmire, megenged vmit; a ingädui, a da voie; erlauben. 1583 Vrsula Maios Mathiasne vallia . hog ot Tanczol vala ez Igiartha Ianosne Az Meniegzeóban, latom megh Az en Sayat eleo Ruhamat Igiarto Ianosne eleot Meg Mondam Az Aniamnak hog el Akarnam vgian ot Az Meniegzeobe ranthany eleolle mert eo el lopta volna teolle(m) az en marhamat De az Ania(m) Nem erezte Arra, hane(m) meg monda Az Igiarto Ianosne Anianak [Kv; TjK IV/1. 138].

28. szemet ereszt; a aduce/da (seminfe); (Korn) tragen. 1702 még írtam u(ram) k(ne)k .. az proba kalongia is ménjt eresztet [Mirkvásár NK; Ap. 5 Szabó Ferenc Apor Péterhez]. 1735: egj véka el vetett Buzáról nem procrealodik, több, más fél, vagj legfellyeb két Kalongja, hol más fél, hol penig két Vékát ereszt Kalongjája, egj Kalongjában vagjon Penig huszon ött keve [Mezősztjakab TA; JHb XI/9. 24–5]. 1752: ereszt egy kalongya fél és egy vékát [Holtmaros MT; Told. 37/44]. 1798 egy kalangya ereszt más fél véka szemet [Bálványosváralja SzD; CU]. 1805 Czikudon: Őszi Rosz (!) s Tavaszubuzabéli vetések szűkebben termet a közép szerű termésnél, mivel gazos úszóges, és léhás, igen keveset ereszt kalangyai (!) [Torda; TLt Köz. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével]. 1825: A' mult Csötörtökön ki cséplettünk volt, 150 Zsákkal eresztett [Árapatak Hsz; BLt 11].

29. (a gabona vhogyan) fizet; a produce/aduce (grinele); schütten, ausgeben. 1597: Zabo Damokos wallia Legh elseoben en chepelte(m) el az Ispotali búzaiban hatuan niolcz kalongiat. . abbol het keobeol búza leon az alliawal cozwe az teobit azutan nem segitette(m) chepelni hogi ollian zegenyewl erzt wala [Kv; TjK V/1. 140]. 1606: 44 kalongiat, es 16 keuet el cziepeltetűen, mint hogj zegeny apro gazos töuisses buza uala. . . igen zegeniul erezte [Kv; Szám. 12a/I. 5]. 1736 Ertem hogy az gabona rosszul ereszt bár bizony jól eresztené, mért elég száj lesz Erdelljben csak Nimét tizen ket Regiment [Ohába F; Ap. 4 Apor Péter feleségéhez]. 1785: a Ros sem ereszt többet, vagy kevesebbet mint ezén elégy Buza [Miklósva U; Ks 73. 55]. 1842 A Ros jobban ereszt, az ad kalangjája három vékát [Görgény MT; Born. F/IXc Csiki Sámuel lev.].

◇ Szk: gusát ~ el/meggolyvásodik. 1833 látok hogy ... Nemes Kiss Aron Ur egj 5 Eszten-dős Bika Tulkat orvasal; mellyet mi látunk hogy nem életre valo mivel a Mejtch (!) mián el romlot nagyon gusát eresztett [Szecsora F; TL] * haldlnak ~i magát halálra válik. 1757: ugj meg üte hogy Pakulár Vaszil egészen el nyulék s halal(na)k ereszte magat, s meg is ijedtem vala hogy meg holt ... arra az szora meg eleve-nedek Pakular Vaszil s azt monda ne hadjgatók mert meg öl [O.kocsárd KK; Ks 8. XXV. 14] * vki ítélletébe ~ vki ítélletére/megítélésére bíz. 1586 Ha penigh Ez temeteo emberek a' hopenzt keweselnék, Eo kgmek varosul Biro vra(m) beolch Jtiletibe eresztik, myvel kellien fizetéseket Jobbtany [Kv; TanJk I/1. 35] * ? magán ~i vkinek

keresetét kb. magára veszi vkinek keresetét. 1625 Bodo ferenc vramot hon ne(m) találta(m) hogy megh kerddhessem ha fele felesége felől ugi kelet mind az kettőt hinom Azert most az törüeni elöt kerdem ha felele felesége marta azoni felől ha fele ereze magan keresetemet ha ne(m) felel perlek az J, azzonnia martaval [UzT 93a] * *szeget ~ vmibe* szeget üt/ver vmibe. 1586 : 30 die decembri (!) az kowachj legenieknek fizettem hogy zezett erzettenek az lowak labakba [Kv; Szám. 3/XXVI. I G. Sweges isp. m. kezével] * *tolvaj-kodásra ~ i kezét* lopásra/tolvajságra adja fejét/magát. 1753 Czigány Harko alias Josi Laczkot Gyermeketlen Öreg Emberek Farkas István Feleségével edgyütt Házokhoz fogadván tartván és ruházván, hozzája tött dajkázkodásokat nem hogy meg köszönte volna, sött olly notabilis tolvajkodásra eresztette gonosz kezeit, és két száz forintokig meg lopta [Kv; TjK XVI/7. 211].

eresztartó kb. eresztámasz; proptea de streasînă; Traufenstütze/Pfeiler. 1776 A haranglábhoz* eresztartonak, padlás alá erősségnek s állásnak fenyőfa-gerendát vettem tizennégyet, szálát két petákon, adtam érte fl. hung. 3 den, 08 [Kv; ETF 107. 13-4. *A Külmagyar utcai ref. haranglábhoz].

ereszték ? oldalbetoldás, *nép* aszaly; clin; Zwikkei. 1807 : Borsai László ... a' Fején hordoz feketé Bárány Börből Kalpagot, melynek vagyon veres eresztékje ezüst Vitéz kötéssel és veress Rojtya [DLt 607 nyomt. kl]. 1838 : Deák Ilia ... viselvén harina poszto eresztékkel kiczifrázott czondrát [DLt 92 ua.].

eresztés 1. bocsátás, engedés; lāsare; Zulassung. 1633 az Jozsagnak kezében eresztése, s az ados levelek kezbe adásais akkor legyen mingjart megh az mikor az Captalanbeli fassio celebraltatik [Gerla*; JHb LVII. — *Szűv]. 1743 : (A részjóságot) Borberekí Etsedi Josef Bátyám im-pignoraltá, Ruszkaj Mlgs Groff Kornis István ur eő Excellentiajanak háromszáz Rforintokban őt esztendőkgig intercedáltam azért, az zálog Tartó Mlgs Haeresnek remissioja és kezemhez való eresztése iránt, kit irgalmason meg halgatván, .. kezemhez bortsátotta [Ks 38. IV. 5].

2. (határ/mező)szabadítás; deschiderea hotaru-lui (pentru pășunat) (Wiese-)Freimachung. 1588 : Zena Reteknek megh eresztetet Nem itilik most eo kgmek Ionak lenny bizonios okokból, hanem az aratasnak dereka le zalwan, eresztessenek megh, Az ereztet penigh legien a' Regy mod zarent Rendel [Kv; TanJk I/1. 83].

3. hozam; producție; Ertrag. 1836 későre savanyodván az idén a' Trébej ezeket még most főzik — fele van mintegy ki főzve még van hátra 12 Kád főzetlen — ha több nem 50 veder pálinka az eddigi eresztés szerent ki kerül belőlle [TSb 20].

4. termés hozam; recoltă; Erntertrag. 1752 én a buzán(a)k olly vékony eresztetést az Öreg emberektől hallottam hogy 10 Kalongyabol is alig

lett volna egy véka [Told. 37/44]. 1774 nem maradtanak aratatlan a Földek, de ugyan Csak, hogy annak Ideiben le nem aratták az dolgokok széjel oszlása mian Csak volt fogyatkozás eresztésiben [Mocs K; KS Conscr. 80]. 1784 : minden kalangya eresztésre limitáltunk más fél véka buzát [Buzd AF; Eszt-Mk]. 1796 ezen elé Számlált földekis a magok terméseket, s eresztéseket meg adják [Szentgothárd SzD; Wass]. 1810 : bójó középszerű Esztendőben Gabonából 40 Kalongya Dézina .. ebből közepes Eresztés idejénn lészén 70 véka [Dob. Ks 76 Conscr. 193].

eresztet 1. bocsátat; a lāsa sã curgã; fließen lassen. 1575 Annak vtanna keryk azonis eo k. biro vramat hogy Latasza meg eo k. az Nadas teriben Az Minemw vyz folias ky az derek vtban foly Es vtat ely vezty, Eresztette eo k. az eleby foliasban [Kv; TanJk V/3. 127b].

Szk : *kőzre* ~ közös tulajdonba bocsátat. 1648 : egy Szekerey (!) es vagion Geoczy Istuannak vasas szeker az melliet 12 forintra bwczwillettek io lelky ismerettel Ezt is keozre eresztetti Geoczy Istua(n) az Battiaual Androssal ha valamý szerzama kereke Tengelye el teorik tehat az keoz-beol megh czenaltassak keozeonsegesen [DLev. 3. XXXIA].

2. adat; a dispune sã fie dat; geben lassen. 1588 : Az patricariúst vegheztek megh tartany, Aminemeo patika zerzama volna penigh az eleobi patricariusnenak, azt Biro vra(m) Io bechw zere(n)t Aru zarent eresztette ez patricarius kezebe [Kv; TanJk I/1. 77].

3. súllyesztet; a dispune sã fie afundat; (ver-)senken lassen. 1841 : a galambugot szedettesse le az Ispány, a kapu félfákot ásatassa ki ..., eresztette a többi kapu feleket mélyebben a földbe, ily módon ... a kaput állitassa helyre [Bács/Km; KmULev. 3].

4. *majorságot* ~ szárnyast szaporított; a dispune sã fie înmulțite păsările de curte; Geflügel vermehren lassen. 1623 : Betlenb(en)* Voylannis^b Egy-Egy Mayor hazot Czynaltasso(n) az holott az Jozagboll adando tiukott Tartassa s azon kúúlys Ereztesen tiuk Lud majorsagot beőueon hogy feyer varatt taplalhassa Tiukal Luddall [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *F. Voila F].

eresztetett illesztett; imbinat; hineingefügt. 1754 Az Vdvarház ... egymasb(a) eresztetett Tölgyfa Talpokon allo Sövényből font oldalú, Tapaszos meszes ... oldalú Sendellyes fedél alatt harom kisebb haz es egy nagy palota [Ádamos KK; JHb XIX/10].

eresztetik 1. elengedtetik; a fi lāsat; entlassen werden. 1760 Annak utána a násznagy, a gazda jóakarátját megköszönvén, elbúcsúzott. De nem eresztetett, hanem megmarasztván őszveelegyedtek a két rendbeli vendégek [RettE 99].

2. *szabadon* ~ szabadon bocsátatik/engedtetik; a fi pus în libertate; freigelassen werden. 1762 : Az ... Inquisitoria Relatoria fel olvastatván vilá-

goson ki jő Váradi Szabó Pálnak nyilván lett káromkodása új sokaknak általa lett motskolatása azért az Város Piattzán lévő fa lora fel ültetessék, . midőn onnan le vétetik, leg ottan alotta, az fen irt 40 palcza ütésekét végje, azután eresztessék szabadon [Torda; Tjk V. 112].

eresztetlen szítálatlan; necernut; ungesiebt | rostálatlan; neciuruit; un(au)s geschwungen. 1586 az eresztetlen saletrumert egy másaiert attam f. 7/ [Kv; Szám. 3/XXIV 27]. 1593 Wetettünk saletrumott az Por Chinalashoz egj Döbröczeni Embertől. Eresztelent Hatt Masatt Harom feraltitt [Kv i.h. 5/XXV. 3].

eresztett 1. fektetett; aszat; gelegt. 1740 (A háznak) tölgyfa talpokon és fellyül bikfa gerendáb(an) álló négy tölgyfa ágosokra eresztett Tornátza vagj ereszsze vagyon [Algyógy H; Ks 89 Inv. 61]. 1747 mentünk két tölgyfa Kapu félből bik fa és Nyárfa kötésekre és hegyes Zápokra eresztett bikfa deszkából tsinált Kapun bé [Borsa K; Told. 24].

2. beeresztett, illesztett; imbinat; (hin)eingefügt. 1761 : vagyon nyolecz cserefa ágosokra tétetett, tserefa talpokban eresztett, cserefa sasok közé elegyesleg metztetett és rakatott Cserefa, es fenyő fa deszka oldalú, fenyőfával gerendázott, szarufázott, és lecsezett Gabonás [Mezőcsán TA; Ks 15. LXXIX. 3]. 1797 Az külső pincze ajtaja vagyon tsinálva ... tserefa talpba eresztett tserefa Szömlődőkök közli [Kórispatak U Pf]. 1821 A Píok gerendákat tarto Mester gerendában eresztett tíz szál Cserefa oszlopoknak az alyai nagyon megrothadoztanak [Koronka MT Told.].

3. súllyesztett; ingropat; (hin)eingesenkt. 1765 A kapu négy újabb, tíz viseltesebb fellyül csipkésen metztett Fenyő deszkákbol, cserefa Hevederekre ött rend Létz szegekkel öszve szegezve, vas persellybe eresztett vas karikás vas csapon [HSzj galambbúgos-kapu al.]. 1842 (A) tölgyfa síga . a földbe eresztett és fejléről egy vas karikával megerősített fában forog, a felső végébenis vas csap mely egy folyó gerendába eresztett vas fülben forog [Km; KmULev. 2 papírmalom-leírás].

4. szítált; cernut; gesiebt | rostált; ciuruit; geschwungen. 1586 Veottem vala Zok Peterleot ket masa saletromot Thanachj akarattiatbol egik masaiia eresztet volt, attam f. 12/. It(em) az eresztetlen saletrumert egy másaiert attam f. 7/. [Kv Szám. 3/XXIV. 27]. 1593 Wetettünk saletrumott az Por^a Chinalashoz egj Döbröczeni Embertől . Hatt Masa ött Nioltzad rez Eresztett, tutunk az Tarara 1/8 Marad Masa 6 1/2 ... f. 65 d [Kv; i.h. 5/XXV. 3. *Ti. a lópor].

5. öntött; turnat; Guß, gegossen. 1637 Darab rez uagion n 3. Eresztet rez uagion taplaual (!) n 1. Jtem rez uagion pogacziaban 2. [Ebesfva; UtI].

eresztetű Csak jelzői szk-ban *bővebb* ~ jobban fizető, többet termő mai roditor/mános; mehr fruchtbringend/triftig. 1816 Ezen falnak határát kétszer szoktuk közönségesen szántani, a ki háromszor szántana több és bővebb eresztetű gabonát aratna [Tótfva MT Bál. 67].

eresztevény 1. eresztvény

eresztget bocsátgat; a lása treptat; nach und nach (frei)lassen. 1751 A Rabakat elégszer tudam . . . hogy Szabadan eresztette [Marossztkirály AP; Told. 29].

ereszthet 1. engedhet, bocsáthat a putea lása; lassen können. Szk: *vért* ~ vért onthat; a putea vársa sínge; Blut vergießen können. 1761 az Incta Aszsz(ony) maga vejét egy kövel meg hajtván fejét be törte, vérben keverte akár volt oka, akár ne (!) de semmiképpen vért nem ereszthet vala, maganak satisfactiot vévén [Torda; Tjk V. 35–6].

2. súllyeszthet; a putea cobori; (ver)senken können. 1772 (A) Királyfalvi^a új Malmat alább ereszthetnék, de a sík teres helyekre Dombai Kaszálokra nézve éppén nem bátorságos, mert azakot bizanyason el karosittaná [JHb I, XVII/2. 390. ^aA M.királyfalván (KK) levő].

eresztő 1. mn 1. eresztésre való; pentru scurgere; zum Her/Hinablassen dienend. 1838 Vízet eresztő fa tsatorna 6 [Km KmULev. 2].

Szk: *must* ~ cső. 1608 Az pinczeben vagion . . . kett lyo, kett mwst Ereszteo Czeö. Vagion kett Cziatorna Mwst Eresztenj való [Kv; RDL I. 83] * *viz* ~ rúd. 1677 Vas verő ház Vagyon e felet^a egy víz eresztő rud, mellyenis vagion fellyül és alól köpüs, horgas vonó és tartó vas [Madaras Cs; CsVh 50. ^aA vasverő tőke felett] * *viz* ~ tábla kb. zsillipkapu/rekesz. 1781: bár már . ezen molnárok emberei volnának víz eresztő lántzas Tábláit, fel tsinálni^a [Mihálcfa AP; Eszt-Mk. — ^aA malom zsillipjének] * *viz* ~ vashorog. 1703 Az végső botásos kamarában az háromi eszközöket találtuk ez szerint . . . Kohosok vagy fútatok eszközei víz eresztő vas horog 1 [CsVh 118].

2. selyem ~ bogár selyemhernyó/bogár; vierme de mătase; Seidenraupe/wurm. 1787 Itten ^a Szederfák plantálása nem usualtatik, se pedig selyem eresztő Bogarak nem tanáltatnak [HSzj selyem-bogár al.]. 1789: Selyem Eresztő Bogarak is a Lakosoktól nem tartatnak [i.h.].

3. lebocsátó, lebocsátásra való; pentru coborire/lásare în jos; zum Her/Hinunterlassen dienend. 1832 Két hosszu hordo eresztő kötelek és egy keresztül övedző kötél két vas horgaival [Sáromberke MT TSb 26].

4. kb. lebocsátós; care poate fi descoperit; Abiaß-. 1720 Hinto vagion kettő 1. Két fele eresztő Cseza forma veres Posztóval borított egész aparattussal, 2dik Közönséges Cséza Zöld

Posztóval borított egész apparatussal [Szurduk SzD; JHbK XXVI/12].

5. rostáló; de ciuruit; Schwing-. Sz: *kélszeresen* ~ *vasrosta* ciur de fier dublu; Doppel-Bisenschwinge. 1697 Egy ketzeres ersztő vas rosta Más kis kézbe(e) valo vas rosta [Borberek AF; Mk Urb. 5].

6. *lécszeg* ~ *fűrő* ácsfűrő-fajta; burghiu de mină pentru dulgher; Art Zimmermannbohrer. 1706 egy öreg bokazo furu, egy öreg csapoza furu, Egy kús hoszszu szaru furu Egy lecz szegh ersztő furu [Kőrispatak U Pf]. 1729: Leczező furú uro 1... Lecz szeg ersztő furú nrő 1 [Petek U; TL. Petki Nagy cs. szám. 79b]. 1787: két avatag Létzeg (!) ersztő kis furu Dr. 4 [Mv; MvLev. Csizsár György hagy. 4]. 1816 Egy létz szeg ersztő furu [Varsolc Sz; Born. IV. 14]. 1845: 2 létz szeg ersztő furú [Kv; AsztCLev.].

◇ Hn. 1726. Az ersztő laban (sz) [Bádok K; BHN 24].

◇ Sz: ~ *hely kb.* pihenő hely. XVIII. sz. Végeztetett egyenlő akarattól, hogy ... senki az útban egyi(k a má)sik szekerének eleit ne vegye ... mint itthon árulnak, minden mester(ember a)zonképpen bocsássa szekerét ... Az utolsó ersztő helyen peng hazajövéen az útban az minémű közönséges (kérdé)se vagy valami egyéb bajoskodása esik (erős) regula tartassék, hogy ott mindenek (el) igazíttassanak magok között, hogy a céh ne búsíttassék [Dés; DFaz. 31].

II. *fn* póráz; cureluşa zgărzii, zgardă; Hundeleine. 1710 Egy par karmasin szijra szkoffummal varrott ezüst karikaju agar örvök hoza valo ar(any) tettzin selyem Majtz ersztőjével edgüjt [Told. 19].

eresztőgyalu 1. ropánt; robanc, rindea-gealău; Rauhbank. 1799: Egy fél kéz Fűrész Egy Ersztő Gyalu [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.]. — A jel-re 1. Frecskay 8, 445.

2. ropánt; robanc; Rauhbank | kecskegyalu, ersztőpad, kádározo gyalu; gealău, rindea mare; Stoßbank. 1784 egy öreg ersztő gyalu [Berekeresztúr MT BLt]. — A jel-re 1. Frecskay 445.

3. kecskegyalu, ersztőpad; rindea pentru lambă şi uluc; Stoßbank. 1717: A kádárló szin melyb(en) talaltattak ezek ... Egy öreg és egj ersztő Gyalu [Abafája MT JHbK XXXIV/20. 5]. 1848 Nagy ersztő gyalu két darab 15 rft. Vono Szék egy ... 30 xr [Görgénysztimre MT; Born. G. XXIVd]. 1850/1851 Egy ersztő gyalu Négy Roppánt ... Tizen négy elegyes apro gyaluk [Kv; Szathmári lev.].

eresztőkád kármentő (kád); vas sub cep, picătoare; Zapftrog. 1600 bochatotta(m) wala zolgamot nemy nemy marhaimert hogy el hosza az felljel megh irt hazbúl, vgiminth három feoldes hordot, három kart (!), egy erezteő kadat, egy kapoztas kadat, ket olto kadat [UszT 15/127–8]. 1660 Egy erszteő kad. Hat olto kad. Ket kapoztas kad [Lázárfva Cs; LLt Fasc. 117]. 1691: egy ersztő kadat flo. 1., egy olto kadat den. 12

[HSz] *oltó-kád* al.]. 1729 három oltó edgy ersztő kádak [i.h.].

eresztőpad 1850/1851 Egy ersztő pad [Kv; Szathmári lev.].

Frecskay 445 ezt bodnár-műszóként szótározva, az 'eresztőgyalu, ersztőgyalubak, kecskegyalu; Stossbank, Pügebak, Fugbank' értelmezéssel él. — E címszó egyetlen adaléka azonban asztalos-leltárból való. A jel. nagy valószínűséggel azonos az *eresztőgyalu* 3. jel-vel.

eresztős 1. lebecsátós; care se poate descoperi; mit Ablaß. 1736 Az magyar hintó is kétféle vala, egyik kétfelé ersztős, az drágább is volt, az második orsós. Az mely uraknak kétféle hintaja volt, az kétféle ersztősön járt az úr, az orsóson az asszony | Az kétféle-ersztős hintónak az fájának az dereka felül vasban volt foglalva, az kin az hintó fedelit elé s hátra bocsátották, s kivált tavasszal, mikor szép híves idő volt, két felé ersztették, úgy ültek benne mintha fedele sem lett volna* [MetTr 364. — *I.h. a hintó további részletező leírása].

2. jól fizető, jó termést adó, jó terméshozamú; másos (care dă recoltă bună); mit gutem Frucht/Bodenertrag. 1639 Ezen esztendőben mindenféle mezei vetemény igen bővön volt ..., csak hogy nem mindenütt volt ersztős a buja idők mia [ETA IV, 60 HGN]. 1644 az menni buzat en othon hattam uolt uetni közel megh kellett uolna erni aual nem hogy anni sok buzat kellett el chepelni miuel most erestős az buza [LLt Gyulafi László feleségéhez]. 1712 Az Galacziak* arattanak mar harmad fel szaz kalongjatt ... nem is igen ersztősök lesznek az mint beszéllek [Ohába F; Ap. 2 Lakatos János Apor Péternéhez. — *A Fog. tőszomszédjában lévő Galac (I) j-b-lakosai]. 1825 Gabonája Ngodnak elég termett, de nem ersztős [Mv; Told. 7].

eresztőszíj szíjpóráz; lesă; Leineriemen. 1628: Eott ereztő Szyh ... Egy hituan Eörv [Gyalu K; JHbK XII/44. 12]. 1691: Egy pár ezüst csattos bársonyos eörv ersztő siyastol [Szentdemeter U Ks 31. XXXa]. 1711: Az agarakat uram en jo szivel ki küldeném ha len(n)e ki altal mar jol járnak ersztő szíjún [Kászónújfalu; BCs]. 1752: az jövő héten az puskásokat, és kopokott parantsold meg hogj indítsák be tsak Komlodra jöjjenek, ugj az agarakatt is hozzák el örvökkel lántzokkal és ersztő szíjakkal [Wlt Wesselényi István feleségéhez].

eresztőtlen gyengén ersztő; care nu dă recoltă bună, nemănos; schwach tragend. 1730: A buza ersztőtlen zab semmi nem lőt [Noszoly SzD; Ap. 4 So János deák Apor Péternéhez]. 1732 az gabona ersztőtlen leven töb nem örökődött (így!) belőle egj forintnal [Illyefva Hsz; SVJk].

eresztőviasz 1. ? bútorviasz; ceară de lustruit mobilă; Möbelwachs. 1625 Prefectus vr(am) hagasabol, küldéottünk eo felsege Zúkségere ala

Peyeruarra, negy keotes papyrossat f. 20
Erezteo viaszat Lottot 12 Kraczo Echyet
No 6 [Kv; Szám. 8/XXVII].

2. kb. ötvösviasz; ceară folosită în giuvaerie; Goldschmiede-Wachs. 1576 Erezto vyazt Jot Chinalny vegy 9 loth Cretat es Meg anny banyazoldet, 1 Nehezek porist, 1/2 nehezek borköuet, 1/2 nehezek egetet Timsot es ezeket vesd egyben egy Mertekben, es Mindezek Menyt Niomnak, Meg anny viaszt vegy es az fellywl Megmondot allatokban elegychd [Nsz; MKsz 1896. 368].

eresztvény sarjerdő; pădure tinără, lăstăriș; Auenwald. Hn. 1699: Eresztvény oldalában (sz) [Egeres K; KHn 100]. 1737 Eresztvény (e) [Erdőcsinád MT]. 1740 Az Eresztvény oldalán (sz) [Gyerővásárhely K]. 1741/XVIII. sz.: Az Eresztvényben a Nyres között (k) [Kócs SzD]. 1759 Az Eresztvény Dombján (sz). A Szeret-szei eresztvény nevű mezőben (sz) [Lázárfva Cs]. 1762/1779 Az Eresztvény Erdő alatt (sző) [Vérvolgy Sz]. 1783: Az Eresztvén megett (sz) [Fiátfa U]. 1798 Eresztvény. Eresztvény [Méra K]. 1832 az eresztvény Csere nevű helyen [Kémer Sz]. 1838 Eresztvényi (!) láb (sz) [Szucság K]. XIX. sz. köz. A Karaszteleki Határ felől az Eresztvény alatti kaszálló [Somlyóújlak Sz]. 1864 Eresztvény [M. d. cse SzD; SzD Mon. II, 560] [Eresztvény erdőréz ... egykor közlegelő volt, de ma földesúri erdő [Krasznahorvát Sz; Pesty, MgHnt XXVI, 65b] [Eresztvény (e, k, sz) [Farcád U; i. h. LVII, 124a] ? Öröszvény* [Székes MT; i. h. XXVIII, 259. — *Noha magyarázatképpen a kéziratban *Eresztvény* áll, a hn ide tartozása bizonytalan] [eresztvény alja (sz) [Köpec Hsz; i. h. XVIII, 129a]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

Az adott helyi magyarázat ellenére alkalmasint ide vonatko az adalék is: 1864: Ereszténfarka ezen helyől vagyon a város marha legelője, és itten ereszkednek le a marhák [Szk; MgHnt LVII, 335a].

? ereszű ereszes; cu streșină; mit Traufdach. 1603 Ezen Jarasba(n), lassak meg ő kk az Apro Sütő kementzeketis, és ha ollyra találnak, kyt felemles helyre kemény nélkül, Vduaron, aúagy sendyelys ereze haza he ala rakattak volna ... az mint egyeb karos felemles tüzelő helt, hogy el bontyak, azokatis el hanyak és el bonczak [Kv; Tanjk I/1. 449].

eretlen I. mn 1. necopt; unreif. 1595: 24 Juny

Kertemből az eretlen mezes körtüet le verettem es eretlen ugy hordattam saakokba(n). d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 206 if]. Heltai Gáspár sp kezével]. 1625 hogy ez giwmoiczot eretlen koraba(n) le uertek karomra ... gianakodom hogy eo mia eset azis [UzT 64a]. 1629: az Uarga Mihaly gjermeki feoztek az eretlen szilvat s hortak az kertbeöl [Mv; MvLt 290. 176a]. 1777 mind a két kért mész köves helyen lévő építve, a fák gyümölsötök eretlen korokban, és többire sengéjekben szoktak el hullatni, a melly kevés gyümöls meg érikis, nem nöhet meg az helynek

forrósága miatt [Nagyrápoly H; JHb XXXI/4–5]. 1734 Zabis és egjeb gabonais felesen vagjon aratatlan Az Kenderis eretlen [Dés; Jk 449b]. 1814 a nagy Sárokat miatt eretlen Törökbúzákat a Vízből és Sárból alig tudtuk ki szedegetni, melynek következése a lett, hogy még Ser-téseink sem Consummálhatták [Déva; Ks 117 Vegyes ir.]. 1847 Cizmántoron* kevesebbet javult dér óta a szőlő Itt savanyu sorvadtságba ment át a szőlő egyreszeis mivel ugy látszik éretlenebb állapotban találta a dér [KCsl. *KK].

2. ~ *almaszin* almazöld; verde deschis; apfelgrün. 1849 Egy kanapáj eretlen alma színre festett, szélei pedig egy unyi szélességre sárgán pántlika formára festve, — a kanapáj ülete pedig veress virágú massával bé huzva [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

3. nyers, csávátlan; crud, netábacit; ungar. 1768 Öreg ketskebör eretlen 1 Ki Csáválva ketske bor 1 [Mezősztygyörgy K; Ks 23. XXIb].

4. idő előtt született, fejletlen; născut prematur/inainte de vreme, nedezvoltat; vorzeitig geboren. 1819 Folyo Septemberi Holnap lő napjan dél előtti 11 orakor szülvén Rakosi Boldisárné egy fiat, az rendes idejére született é, az az meg volt érve, s a' meg érésnek minden jelei meg voltanak é rajta vagy nem? Az éretlenségnek ha mi jeleit tapasztalta, azokat is számlálva elő Akár ért, akár eretlen lett légyen a' született, mind két történetben mikorra számlálva Kegyelmed annak fogantatása napját ? [Kv; Pk 2].

5. zsenge; fraged; zart, jung. 1765: Jöven előnkben Nánási Andrásnak és Rátz Kalárának Hazaságbeli igen tövisses causajok. tapasztalta Venerabilis Consistoriumunk mind a két félnek igen ifjúi (!) eretlen és egymast meg nem értő állapotját [Kv; KvRLt I. B. 1 213]. 1782: Veres Samuel Uram a' Productio alkalmatosságával oly eretlen Ifju volt, hogy abban eshető factionnak ki gondolására, és végben vitelire alkalmas nem volt [Torda; KW].

Szk: ~ *elméjű/eszű*. 1730; ezen nyavalyás I: Ifju s eretlen elméjű lévő [Dés; Jk]. 1753: Josika Imre Ur, mint igen serény eszű ember ... amaz árvákat mint eretlen elméjű ifjakot könnyen el hitethetett (!), és el is hitetett, gondolván hogy az mostoha attyok igen nagy jovokot kívánná [Máda H; JHb LXXI/3. 260–1]. 1770: a tulso részt ezen völgynek, a mivota (!) mi értük eo Nga Salamon* Jobbagyai bírták Békességesen ... Ez jelen való esztendő(en) ... Pap Tyifornak eretlen eszű Fia Szimion kaszálni kezdett Közöttök, és némelyeket ell is csolt (!) [Bezdéd SzD; JHbK LIV/11. 24. — *Salamon, szomszédos Bezdéddel]. 1786: az Varosnak neve alatt senki leg kisebb illetlenséget sem szollatt az én hallattamra, hanem affele haszantalan eretlen elmeju Embertől hallattam hogy mondatta azon ki hirdetesre esztis tsak az Urak tsinálták [Torockó; Tlev. 4/13. 35].

6. felelőtlen, meggondolatlan; iresponsabil, ne-chizuit; verantwortungslos, unbedacht. 1698

eretlen cselekedetimnek méltó jutalmat elvegyem [Dés; Jk].

II. hat-i haszn-ban éretlenül; necopt; unreif. 1595 az eretlen mezes körttűet le verettem és eretlen úgy hordattam saakokba(n) ... d 16 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 206 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1757 a törökbuzájakatis azon éretlen tsak szedik [Retteg/Kendilóna SzD; TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1767: Cub. 4. buzát éretlen le gazlák [Kökös Hsz; Kp IV. 246 G. Füzi sen. (70) infant. invalidus vall.]. 1796 a késő vetés mián a Török buza el nem készülhetett, hanem éretlen maradt [Kv; Aggum. B. 15]. 1805: erről ezekis aztot valják hogy Törökbuzájuknak nagyobb része éretlen maradván haszon vehetetlené válik [Torda; TLt Közig. ir. 1182 ifj. Szaniszló Zsigmond szb kezével].

éretlen éretlenül; necopt; unreif. 1847 A Vápát szűrém meg ma . Az aljann csaknem csupa sorvatag volt minden; még pedig ecetes savanyúsága, minthogy éretlen érte vala a dér [KCsI 13 Kemény Dénes lev.].

éretlenség 1. fejletlenség; stare nedezvoltatá, nedezvoltare; Unentwickeltheit. 1819 szülvén Rakosi Boldisárné égy fiat ... a' meg érésnek minden jelei meg voltanak é rajta vagy nem? Az éretlenségnek ha mi jeleit tapasztalta, azokat is számlálva elő [Kv; Pk 2 vk].

2. kb. kiskorúság; minorat; Minderjährigkeit. 1782 Veress Samuel ... a' Productiojok dolgában ha akart volna is iffju éretlensége miatt nem tudott volna járni [Torda; KW].

3. éretlenkedés; lipsä de seriozitate, nerozie; Unreife, Albertheit. 1788 Infrascriptus adom ... Reversálsomat ... hogy Gyermeki éretlenségeket szofogadatlanságokat káromkodásokat másoknak meg nem betsülését fére téven ... Kedves Szüléimet illetlen vagy káromlo szokkal, vagy magam viseletemmel Soha meg nem bántam [Dés; BLev.].

eretnek I. fn eretic; Ketzer. 1590: latam hogy Pribek Gergely hozzáia leowe az kerezthez de nem twldhata(m) Jettembe(n) ha talalaie vagy nem az kereztet . Ereossen szida a' papas Balwanozo Eordeogh lelek kwrwak Eordeogh az á kerezst s pokolbol Jeott zaszlos este lelek kwrwak azokis mind Eordeogeok az kik alatta vadnak Eretnekek [Szu; UszT]. 1591 ezek az papok Eretnekek, miért hogi feleségemteol engem el valasztanak, de Inkab hizem hogi megh kentek volt az teniereket [Kv; Tjk V/1. 103]. 1726 Concludatott az is, hogy az eretnekek, a kik pápisták között laknak, tartozzanak a pápisták ünnepit megülni sub poena fl. 3 [Somlyó Cs; SzO VII, 324]. 1749 Csegezit ... recommendalom Imo Catholicus az Constenciajahoz nem ferhet anji hamisság mind az eretnekeknek | ő indutriosuskodot az a tolvaj eretnek csak az maga hasznat kereste [Noszoly SzD; Ks 83 Domokos Ferencz lev.]. 1752: Az Templomunk Paro-

chiank majd el pusztul az Tisztarto mian, .. illyen Papistas ember ez az Tisztarto eretnek-nelis alab valo [Mocs K; Ks 83].

II. Jelzői haszn-ban; cu funcție atributivă; attributiv kb. istentelen; ateu, nelegiuit; gottlos. 1572 Zeoch Benedekne Zytkozodot Ille Zowal hogy hazwd Eretnek esseh kwrwafawl benne ha ferfy, ha azzoni alat esseh kwrwaywl Az ky en ream fondorkodot Mert ne(m) En Zom [Kv; Tjk III/3. 18]. 1582 Martha Daly Martonne vallia azt, hallottam Rengeo Anna zaiabol, Mondwan: Ezt mondom en Igiarto Georgnek hog Kwrwas fattias erethnek parazna bestie kwrwafia [Kv; Tjk IV/1. 69]. 1590 Ezt tudom hogy Jw hozzank az leany s monta hogy az arwlo Engem el wezte Pribek Gergely az erethnek lator eo teolle vagiok nehezkes [Szu; UszT]. 1603: Eordeogh Andrasne vallia Az Zitkoknak formaia eszembem nem Jwt hogy ha eretnek kwrwanak mondae vagy pogany kwrwanak [Kv; Tjk VI/1. 693]. 1636: Azon kezdé el az praedikallast Jstvan Uram, az mikeppen Christus Urünk az Templomot megh tiztita, ugy enis elseoben megh tiztito(m), itis vagio(n) egy Iffiu Zabo Janos, feleségeuel, az ki Eretnek uallasu paphoz folyamodot, az ki Lator, es kurua, ki meny Te Zabo Janos, mint Lator az Isten hazabol, teis Borbely Janosne mint kurva [Mv; MvLt 291. 67a Kapusi István vall.].

érett I. ért

érette I. érte

érettetik találtatik; a se afla; gefunden werden. 1806 kegyelmed a tolvaj s réjám akarja kenni — ebben és az amazokban benn érettetvén [Szárhégy Cs; RSzF 264].

érettségi. E szk-ban; in această construcție; in dieser Wortkonstruktion: ~ bizonyítvány certifi cat de maturitate; Reifezeugnis. 1869 Ha te folyamodni akarsz, még be veszik a folyamodásod ... — küldvén a folyamodásoddal a keresztleveledet, apai engedelyedet; . és az érettség(i) bizonyítványodot [Kv Pf. Pálffy Károly lev.].

érez 1. a simți; fühlen. 1582 En . Zabo Ferenczne kerem Luczat hog Az femben (!) Nezen, mikoron feyembe Nezne enys az Lucza eoleben haytam az fëmet Azon keozbe erzem hog az gyermek Nalla megh mozdula, Lucza vewen ezebe hogy en azt meg erzettem el Mene [Kv; Tjk IV/1. 38]. 1644 ugjan igazan mondom hogj az mint az szekeren vlok vala, zokkana alattam á kerek, de gjernek volte vagy mi volt en bizoni nem tudom cziak hogi az zokanast erzem | latam azt hogj .. Egh vala az Nagy Miklos haza, de honnat giult megh en azt ne(m) tudom ... de hala az Istennek hogj Mas haza Nem ege el rola, mert vagion harmad Napia hogi Mind Erzettem az peors bwzt, de minthogy az felesége(m) beteg volt, Azt tutta(m) hogj Annak az Zagat erzeotte(m)

[Mv; MvLt 291. 414a, 432a]. 1744 érzénk igen nagy bűdességet és mondok egj másnak de micsoda bűdesség vagyon it [Mezőzáh TA; Told. 28]. 1774 'a nagyobbik Ládát láttam, tovább tapogatozván kisebb Ládátis érzettem [O.zsákod KK; Llt Vall. 196]. 1853 'a' lelkem Anyám . az erejét szemlátomást érzi szakadni [Kv Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

Szk: *érzi a gyomrát/lépét.* 1752 bizony vékony egeségban (!) töltöm időmet éppen hogy nem fekszem . . az lepetemet érzem, s gyomramat hogy nehéz s fajdágál [Szentdemeter U Ks 83] * *nem érzi a gyermeket magában.* 1842 (A gyermeknek) idő előtti el szülését semmi egyéb nem okozhatta mint az, — hogy én szolgálóságam ideje alatt két versen el estem, — égszser a' gará-ditsan hasra, — másszor a' kamarába hanyatt, a' mely időtől fogva többet a Gyermeket ma-gamba nemis éreztem [Dés; DLt 85. 11 Jánó Mária (19) usz-i karácsonfvi vall.] * *semmi lel-ket nem ~ vki-ben.* 1584 Ekkor az leania effelkorth hozza(m) Ieowe, ky hywa es hat az Annia a' fogoly Azony chupa Mezitelen fezik, es semmy lelket Nem erzewn benne | Susanna varga Georgy felesége wallia sok fele hittak orwoslany betegekheöz, de soha nem keolt-hettek vg Nem tazigalhattak hogy erzekenseget lellienek benne hane(m) ala Ieottek, es azt mon-tak hogy Am oth vagion a' teste, de chak ollian mint Anny test, semmy lelket Nem erzewn benne [Kv; Tjk IV/1. 246, 278].

2. vmilyen érzelem fogja/tölti el; a fi cuprins de un sentiment oarecare; (ver)spüren. 1610 Eoluessy Gergely deakne Balogh Orsolia Azony ... ezt referallia egikor Margit azony, Budaj Mihaly deakne . . nagy Zontiolodwa Jeowe eleo es mo(n)da(m) neky, miért vagj illien Zomorw margit Azony, es mo(n)da nem tudo(m) mit erzek, de oly Nagy buual vagio(n) az ziuem, s ennek eleotte mint Egy orauai niargalt vala ot eleó Kun Peter [Dés; DLt 321]. 1831 Baktsi Borbára egészen meghűlt éranta és valami belső nyughatatlanságot, s felesége eránt iszonyodást kezdett érezni magában [Angyalos Hsz; HSzjP „Angya-losi Gyalog katonáné Pető Péterné Csutak Borbára” (46) vall.]. L. még Űjfé 5.

3. vmilyen érzéssel van vki iránt; a avea un sentiment oarecare față de cineva; (mit)fühlen. 1830 árkos papirosok nem elegek anak ki jelen-tésire a' mit mik éretted érzünk [Kv; Pk. Pákei Krisztina férjéhez].

4. szk-ban; in constructii; in Wortkonstruk-tion: *hogy érzi magát?* hogy van?; cum vă sim-țiți? ce mai faceți?; wie geht es Ihnen? 1762 5-ta Martii reggel voltam a szegény bátyám Ret-tegi István uramnál és midőn kérddtem volna, hogy érezné magát, azt felelé „En édes öcsém-uram extreme vagyok” [RettE 134] * *jól érzi magát* jól van; a se simți bine; sich gut/wohl fühlen. 1769: én is az jövő héten savanyo vizre menyek, mert nem igen jól érzem magamat [Ma-rossztgyörgy MT Ks 99 Kornis István lev.] * *megsértődve érzi magát* vmiben magára nézve sé-

relmesnek tart vmit; a se simți nedreptăți; für beschwerlich halten. 1808 Mi felettébb meg sér-tődve érezzük magunkat abban, hogy Kontár-kodók támadnak Privilegiumunk ellen [Kv AsztC-Lev.] * *rosszul érzi magát* rosszul van; a se simți rău; sich schlecht fühlen. 1811 Bo-dis György Lonán tsipelvén rosszul ér-zette magát, a Nyavallya sullya miatt tovább nem mehetett, és itten Kádár Istvánnál meg holt [Gyalu K; RAK 149] * *sértve érzi magát* a se simți jignit; sich beleidigt fühlen. 1876 Törös János ha Csonkáné által sértve érezte magát, a törvény utján kellett volna elégtételt keresnie, nem pedig az utcán békésen járó megátádnia s gyalázó szókkal illetnie [M.bikal K; RAK 328].

5. megszimatul/érez vmit; a mirosi ceva; etw. riechen. 1593 Baika Mihali wallia, Taualy ez-tendeoben egi Gereó Monostori^a embernel erzet volt valami keues penzt Mondro Peter rea tamadt igen megh verte, es meg foztotta [Kv; Tjk V/1. 446. — *Gyerőmonostorról (K) való]. 1653 Sze-benből kicsatázik vala a fejedelem hada”, mikor közel érzi vala valamelyik hadát [ETA I, 105 NSz. ^a1611-ben a Báthory Gáboré]. 1657 talam a jo Ura(m) mikor aszt a bűt erzette, maga poszszantotta meg magát [SzJk 83]. 1818 Ifjabb Hegyessi Elek mihellyt pénzt érzett a Nagy Annjánál, töstént a zárokat fel rontotta, és azt erőszakoson el vette [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 321 Budai István viceispán kezével]. Sz. 1662 erezven az safrany illattiat mind igaz hivei mar nagsagodnak [Sszgy KJ. At-irva: SzO VI, 269].

6. kiérez vmiből vmit; a simți; herausspüren/schmecken. 1590 Hozzw Georgheoz hozattunk vala bort, megh kostolwa(n) Azt, Mehsert erzunk benne [Kv; Tjk V/1. 22].

7. átérez; a simți/impărtăși; mitfühlen/emp-finden. 1822 Hogy Nagyságod mint írja . . nagyon gyengéledik, nem tsak nagyon Sajnál-juk, de valóban érezzük-is [Kv IB. Kenderesi Mihály kormányzéki tanácsos lev.]. 1832 Meny-nyire érzem ezen szokot „elfognak csapni” csak én tudom [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.].

8. észlel; a constata/observa; bemerken, wahr-nehmen. 1842 haza érkeztemkor mingyár némű változásokat érzettem magamba, s tsakhamar a' szülés elő is vett [Dés; DLt 85. 9 Jánó Mária (19) usz-i karácsonyfi vall.].

Szk: *semmi nyavalyáját nem érzi.* 1719 Isten-nek hálá semmi nyavalyámot ném erzém [Szent-lélek Hsz; HSzjP].

9. észrevesz; a observa; bemerken. 1597 Ba-giony Pether Biro vram zolgaya . . wallia Azon eyel penigh az felesége mellet halt wolt veres Pal, mas nap az felesége monda hogi ingie(n) se(m) erzette mikoron az vra fel keolt wolt mel-leolle hanem chiak azon veotte ezebe hogi tapogatta az agiat s ne(m) talalta ot [Kv; Tjk VI/1. 82]. 1630 be uit engemet ez az Uram az pinczeben s mezitelen uetkeztetett s adigh el kinzot hogj ugjan megh halta(m), hogj en soha nemis erzet-

tem oza(n) mikor el hagjot, ugj ment el rola(m) [Mv. MvLt 290. 221a].

10. tapasztal; a constata; erfahren. 1572 k. Amy keresettem volnais azt massra kel biznom Azok penig mikor az en zemem ott nincsen chiak az isten Twgia mint chelekednek vele kyt nap-rol napra Jol erzek mert nem nevekedik hanem Inkabb apad az en marham [Kv; TjK III/3. 30d]. 1588 Az erdeo Adas feleol wegheztenek eo kgmek, hogy Noha nem Annyera erzenek az Varosban az feo feo vrain az fa zwkseget holot eo kgmeknek az Vristen beowebben Adwa(n) Ayan-dekat, Mas hatarrolis eleget hordathatnanak [Kv; TanJk I/1. 88]. 1673 erezuen maganak suljos betegszigitt' hogh I(ste)n ez vilagbul ki akarna szolítani [Dés; Hr 3/40]. 1698 az Ur Taná-csában vagyon el rejtve meddég hadgya életemet mert ilyen betegséget Többször nem érzettem [SLt AI. 50 Ebeni Judit hagy.]. 1741 Minden esztendőben a piricskei sánczot ujitanunk kell, házokot, istállókat építenünk, amelynek sohunna refusiojat nem érezzük [Gysz; SzO VII. 412]. 1792 noha Városunk nem tsak közönségesen, hanem annak különös Lakossai is a Só árulás ez előtti usussában voltanak, Sajnoson kell mind azon által érzenünk, hogy ezen Szokásnak elle-nére a Só Árulhatásnak Beneficiumával nem tsak Hazánk fiai közül egy is nem élhet, hanem ezen jót . idegen vészi [Zilah; Borb. II hiv.]. 1805 A Könyörgő Tarsaság esedezet s Nyert oly rendelet, mely által a Tarsasag könnyeb-bülesit erzette volna [Torockó; TLev. 9/38]. 1822 Most érzem még-is leg inkább, mitt tégyen négy Házaimból, és Szép Jóságaimból mint egy számkí-vettette lenni [Kv. IB. Kenderessi Mihály kor-mányszéki tanácsos lev.].

Szk: az Úristen ostarát érzi. 1594 Mierthogy penig az vristennek kemeni feniegeteset es os-torat feiwnkeon erezzwk, kire az mi bwnejnkel ingerlettk eo felseget nem egiebel hanem zw-beol valo olhaitassal, keoneiorgessel vehettiwk elejt ennek az reank keouetkezendeo vezedelemnek [Kv TanJk I/1. 240]. 1603 Nem tagadhattuk hogy az Vristennek ostarat sok keppen nem erez-neok, az teobby keozot penigh az nagy chsegh zorongath [Kv i.l. 441] * kárát érzi vminek kárát vallja vminek. 1779 mikoron mind az Mltogos Pamilia" lágyalkodása mind az Torotzkai Birák vigyázatlansága és kedvezése, mind pedig Communitasunkban lévő némely vakmerő és nya-kos Embereknek, álhatatlan és telhetetlen indu-lattya miatt Communitasunk Törvényeit fel rugta, es azokkal visszá élt, mindenkor Siralmas kárát érzette [Torockó; Thor. 21/20. — "A Thoroczky család] * súlyát érzi vminek. 1778 Minthogy esztendőnként súlyát érezzük kenyeretlenségnek és szénátlanságnak, tetszett az közönséges falu-nak, hogy az Ligat szakasztassék az Alsó Mezőlöz, hogy azzal azon írt Mezőben héjánosságunk pó-toltatnék [Taploca Cs; RSzF 145].

11. terhet ~ terhet visel/hordoz; a purta po-vará; Last tragen. 1733 eo kglmek nem regib(en) telepedvén helységünkben magok pri-

vatumat mas helyeken kerestek, s majd leg kis-sebb terhetis szegeny helységünk(ne)k nem ér-zettek [Dés; Jk 435a]. 1832 Erezvén a nagy Terhet — és az alaton vádoskodásokat — volt eszembe — hogy instályam elbótsáttatásomat [Torda; IB. Demény János udv. tiszt lev.]. 1837 A most folyó 1837-dik esztendőn túl az özvegy nem tartozik semmiféle huszár katonai terheket érzeni, általszáll a két nevezett vejekre [Jenőfva Cs; RSzF 246].

12. megérez; a (re)simtji; (an)fühlen, (ver)spü-ren. 1800 Tudom hogy mind az gabona szükít mind az Marha dogit az Expus uris a kerdett időben erzette [Ilencfva MT; DLev. 3. XXXV. 6].

13. kb. szenved; a suferi/räbda; leiden, (ver)spüren. 1589 laczik hogj cziaak az ti borotokott faylaltatok, ne(m) az mi ter (!) hordozasunkat meritt vganis az mi eokreonk es barmu(n)k erzzj (!) az tere hordozast ne(m) az tietek [Szu; USzT]. 1593: holot egi haioba es egi tarsasagban leuen, vgi maradhatunk megh, hogi ha az keozeonseges tereh viselesben, nem vonogattiuk magunkat, ha-nem az Igat, terhet egi arant viselliwk es erezzwk kiualt keppen holot ez ostar ado viseles mind vrnak, Nemessegnek es egieb rendeknek Zabadsaga es priuilegiuma ellen vagyon [Kv; TanJk I/1. 221]. 1741: Accedalhat és méltán Consideráltatik ezis hogj a Bethlen Eva Aszszony földinek a közepe el tapottassék a más Possessor uré pedig Semmit ne érezzen [Retteg SzD; Ks 14/XXXVIII. 11].

14. vmilyennek érzi magát vmilyennek tudja ma-gát; a se considera/socoti/simtji; sich fühlen/hal-ten. 1814 Én nem érzem még maig is alkalmas-nak magamot hogy a Birosagot vihessem ezert is küldöm a N(a)gyobbik fiamot ..., méltotzasson Bironak eskettetni [M.gyerőmonostor K; GyL. Varga Pál dom. bíró lev.]. 1823 Szegény árva, beteges és gyámoltalan állapotam miatt tökélle-tesen tehetetlennek és alkalmatlannak érzem ma-gamat [Mocsolya Sz; SL]. 1840 (A pásztor a csikót) Szorgalmatosan kereste — Kerestette ..., ebből azt hozom ki, hogy magát hibásnak érezte [Dés; DLt 370].

15. tudatában van vminek; a fi constient de ceva; sich einer Sache bewußt sein. 1808 Rég-től fogva iga alatt nyögő Nemzetünk nem olyan el metsevézett indultu, hogy ne érezné Nemes eredetét. Tudjuk mi azt, hogy az egész Világnak Törvényt adó Hatalmas Romaiak(na)k marad-ványai vagyunk, a' kiknek Neveket is viseljük [Kemény. CollManuscr. Tom. XXX Varia XII].

Szk: jól érzi, hogy bizonyos abban, hogy 1582 ereossen kerte Az felesége Georgy vra-mat hog Ne keolchieon ol sokat leu, mert vgian Jol Erzi hog meg hal [Kv. TjK IV/1. 71]. 1630 az Azzonj monda nekem: iol erzem hogj az en Vrainnak uerege miatt kell megh halnom es ugia(n) mjnd halalaigh beteges leon [Kv RDL I. 19]. 1663 én pedig jól érzem, csak igen rövid nap az uilágtól búczúm uézém [Polyán; Bál.

*Később: Kézdisztkereszt Hszj].

érezdeleg érzet; a simti; nach und nach **fühle**. 1682: Minekokáért énis mind údeom szerént immár, s mind penigh gyakorta valo beteges, nyavalyas voltomhoz kepest annyivalis inkább keozelitven utolso orámhoz, á mint hogy néha testemben ahoz sietteteo nyavalyákat, s fáidalmakat érezdelegyns kezdettem [Kv; RDL I. 160]. 1754: az Felesegem most kezdi érezdelegni az Adventi böjtölést lévén ottan ottan holmi aprólékos változása [Nsz; Ks 96 Haller János lev.].

érezget meg-megérez; a simti din cind in cind; öfters verspüren. 1771 emez Vass villát ragadván altalmazta magát ugj annjira hogj a Nád páltzája ő kgylmének mind pozdorjává ment kezib(en), talám .. még a vass villa Szelit ettzer mászszor érezgette is a' háta ő kgylmenek [Girbó AF JHb György Czitzu (50) zs vall.].

érezhető simtitor; apreciable; spürbar, bemerkbar. 1832 A Ttes Úr több versen irta — hogy a Gabonát takarítsuk meg — s noha érezhető kárunkal, megis takarítottuk (mely apadásul nekem soha fel nem fog vétetődni az Instuctio (!) kemény szovai szerént:) [Torda; IB. Demény János udvari tiszt lev.].

érezhetőleg érezhetően; (in mod) sensibil; spürbar. 1864 Likas jelentékenysége az hogy annak legmagosabb Csucsán egy meg mérhetetlen üreg találtato (!) melyből idő közt ki nem alható hideg szél érezhetőleg fuj [Gyszm; GyHn 43].

erge 1. folyóvizecske, patakocska; piriás; Bächlein. 1592/1593: az hol mostan az fúz fak vadnak, ot folt az derik Zamos vagion annak hatuan eztendeje, hogy en azon innét tudok egy kis erget az ki keorwl fol'ta, mèègh mikor sooth hortam is tetowa, mindenkor enis ki erzettem [Désakna: Ks. — A dési és szentbenedeki határon lévő területre von. vall.]. 1754: a Polgárok rétin kívül le folyo erge mellett [Dés;DLt.]. 1797 Ezen Dengelegi felső forduló Határon tudom, hogy van egy Erge, melyre éppen azon földék rugnak a mellyeknek színén hítünk letettük, lehet hogy a' régi időben csikos Érgének hívattatott, de már és ennek elotteis miolta tsak emlékezem la Sztanyistének nevezeték [Dengeleg SzD; EHA Bontzigyán Toagyer (56) vall.]. 1821: út közt valo Erge | Emittetnek az osztály-Listákban sok Haloványok, és Érgék, meljek köz haszonra fel hagyattaknak iratnak [Dés; DLt.].

Hn. 1622: Ergemart [Szentmargita SzD; SzD-Mon. VI, 279] | Azzon kut Ergen [Csicsókeresztúr SzD]. 1647 pratum sive foenetum vulgo Nagj Réth vocatum prope ad quaendam Rivulum Saros Erge dictum [Dés.]. 1687 (Egy szántó-föld) Az erge mellett .. ennek mind két vége az kétt ergére mégyen | Az Csíkos ergére mégyen véggel (k) | Az kétt erge és az két Ország uttya köszt (sz) mégyen egyik végével ... az Szamosig

[Dengeleg SzD]. 1694 birtunk zalogul egy daráb kaszáló szigetett nap nyugotrol az Szamos folya határatt nap Keletről az nadas erge folya körül [Szamosújvárnémeti SzD RLt I.]. 1730 Az Erge marton lévő föld | Az erge mellett valo föld (sz) [Szentmargita SzD]. 1767 A Sos ergénél (k) | Sós Erge partja [Retteg SzD, SzD-Mon. V, 531, EHA]. 1777 A Rettegi Határnak Felső fordulójáb(an) a Sos erge nevezetű helyb(en) (k) [uo.]. 1779 a Sos erge mellet a Széllyes Pallag nevezetű helybe a Felső Forduloban a Sos erge nevezetű hely lapossán. A Sos Erge mellett (k). A Sos Ergénél (k) [uo.]. 1785 a Soserge vizessében (k) [uo.]. 1796 A Holvány, másképpen Halovány előtt az északi végével a Sos ergére rug (sz) [uo.]. 1797 Pap Miklos uram vallja a mint régi Levelekből tapasztalta, régennten ezen föld Csikos Erge nevezetét viselt, Borso Föld nevezetét pedig nem látta, nem tudja hanem most Sztanyistának nevezik [Dengeleg SzD] | az Ormányi Patak ezen földeknek a végihez vert volt magának folyo helyet és abban az időben sok Csík volt benne, és úgy gondolom hogy azon okból neveztetett Csikos ergének, hanem ma s a miolta én emlékezem nevezik La Sztanisztjeje [uo.; EHA Kerekes On (51) vall.]. 1812 Ergemart [Szentmargita SzD; SzD-Mon. VI, 379]. 1822/1823 a Tőkös To Ergeje mellett jo két szekér szénára valo helj [Dés.]. 1845 A' Sós Ergénél (sz) [Retteg SzD]. 1883 Sooserge (sz) [uo.].

2. holt ág, halvány brať, mort (al riului); toter Flußarm. 1700 Adtunk egy irotvannak valo Gazt a Bernath Szigetihez ne(m) meszsze Délre egy Viz Partnak, Északra egy halvány vagy erge határozza meg [Dés; Jk.]. 1805: Ezen Erge a' régi időb(en) tos, Csikos, halas, Nádas, Bokros, Kaszállatatan, Dioszegi Tovának (!) és Barátok Tavának nevezetett, mivel hogy a' Barátok ott szoktak ennek elötte halászni, és Csikászni, Dioszegi Tovának (!) pedig azért hogy a' Dioszegi rész Kaszálló, a' Vas Kaputol fogva az Erge mellett a Szamasig nyulik .. már pedig az Erge, a' melly Szamos Fenék volt, mint fel osztatott nyilakat a' Városi nép birja .. az innetső végén az Ergének szelin addig bé kaszáltatta míg a' Viz miánn tsak lehetet (minthogy Nagy viz állása volt, az Ergébenn) és a' más vége fele a' kaszállonak tsak az Erge széléig kaszáltat mint hogy ott egy halas To volt, a' melly To ki száradván, a' Város fel fogta és Nyilakra osztatta A' mint fellyebb mondam ezen Erge Tos, mocsáros hely volt | Hallattam a' régi emberektől hogy ezen Ergében Halas To volt melly is Dioszegi Tovának Nevezetett, ezen Erge az én értemre a Vaskapu felől valo fele (így!), égy darabig felig az Ergébe bé kaszáltatott, de a' Szamas felől valo vége az Erge széléig kaszáltatott ..., azan hely Szamas fenék lévén | Tudam bizonyosan hogy Ergének egy része olyan tos hely volt, hogy az Marha még uszta Dioszegi tovának-is hivattatott, mert a' Dioszegi Kaszállója mellett volt, a Szamasig, a'melly érgét, a' viz

belőlle ki szaradván, a Város Nyilakra kiis osztat [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt].

Az 1805-i vallatásban emlegetett erge helyett egyik valló, id. Dadai József (57) ns a következő vallomás-részletben *halavány-t*, ill. *álveus-t* említ: „e rész^a rug az Erdő alatt lévő halavány mellett Kozárvál (!)^b felé a' Báro Dioszegi Urfi rész kaszálojáig ..., régen volt nap nyugat felől a' szél szomszédja a' viz régi folyamja Partya, de ez a' álveus használhatatlan volt, annyira hogy nem lehetett Nadnál, a két felin egyebet vágni, a' közepin halászni, a Décsi Barátok másak-is halászsák, egészen ... a' Szamosig, de hogy az ő Nagok rétyin keresztül vágott a' viz folyásra való sántz ... szamas Esztendőök mullásokkal a' viz, ezen álveusokból ki száradt, ki vált, mikor száraz idő volt, akkor kaszálta az Álveusnak felényi részt” [Dés; i.h. — “Ti. a br. Dioszegiek. A várossal tószomszédos Kozárvár]. — Ezek alapján az erge itt nyilvánvalóan időnként, sőt úgy látszik, száraz időben teljesen kiszáradó holt ág-, halvány-jellegű területre vonatkozhatott.

3. kb. holt meder; albie seacá; totes Flußbett. 1877 Ezen 60 öleknél az 50ik ölinél kezdette volt a' viz a föld színét ki kaparni, és lapajosítani, mely szerint, a' 40 ölektől az 50 ölekgig Ergéje tamadott a' viznek. Külömben a' 60 ölek hosszában a' part^a nem veszedelmzettik [Dés; DLt 19. — “Ti. A Szamosé]. 1821 A' Modrán alol a' Szamosnak régi árka Köz föld Ennek maradványai a' Béla hegy alatt a' 2 útt közt valo Erge [Dés; DLt]. 1838/1841 Fellyebb ... a Tőkös tón a Szomos vize mikor árjában van ki szokott ütni, 's mostan a Szent Benedekiek használása alatt lévő, és a Décsi földiek között egy ergét mosott mely e miatt a szántásra és kaszállásra haszonvehetlenné vált, 'a éppen ezért a füzes hamar fel fogta mely azt okozta hogy az erge esmét fel teljék A Szent Benedekiek ezen ergét ki irtatták még pediglen úgy, hogy a' Décsi mint egy két Szekér töröküzára valo földet el foglaltak, 's már két három esztendő oltá használgák is [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt].

4. ? tó; lac; Teich. 1821 La puturos al(ia)s Bika rét (k) Délről az Erge és a Varos Nyilai Eszakrol ugyan az erge, vagy To és a Város nyilai szomszédásokban [Dés; Ks 79. 29. 736]. 1842 a puturosabeli helynek szomszédjai ... Nyugotrol a To Délről az erge és a Város nyiljai Eszakrol ugyan az Erge vagy To és ismét a város nyilai [Dés; DLt].

Hn. 1821: (Egy szántóföld szomszédja) N. nyugotrol a' Horgas To vége, v. az Erge [Dés; Ks 79. 29. 734].

5. ? berkes kaszáló; finať in luncă/in cring; waldige Heuwiese. 1822 a' Papok Földje mellett lévő Ergének egy részét Vas János kaszálta le Tudok a' Jegenye fáknál az ujj Kő hídön fellýül a' Kozárvári, és Al-őri ut mellett lévő Ergét, de aztis ma ki használja nem tudom [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt].

◇ 1592/1593 Mikoron az Deesi hataron walo Rithi Malomhoz walo zygetembeól, mely zigaret rigen alias Dellew Rewnek hittak ... úgy mint tilalmasbol az eo kgeme^a chiordajat, Iaro marhaját be hajtani mentem volna ... Az eo kgeme Zent Benedeki^b Ispannia zolgaiwal, es zent Benedeky Jobbagywal, hogy az zygetbeol az Ergen az Saaron ... az patak melle által haj-

tottam volna, mely patak Teókeós thoo patakya-nak hiuattatik, hatalmasul az barmokat eleollem el veottik [Dés; Ks 35. V. 12. — “Keresztúry Kristóf szentbenedeki birtokos, kővári kapitány. A várossal tószomszédos Szentbenedek]. 1643 Beke^a felé való Zerge^b [Néma SzD; SzDMon. V, 242. — “Eltűnt település. Ez adalék idevonható voltára nézve l. MNy XXXVIII, 201–2, AE 378–85]. 1690/XVIII. sz. köz.: az Ország utyán alol hosszára az Ergeig [M.fodorháza K; RLt 1]. 1693: Gáterge. Hamoserge [Dés; SzDMon. II, 216, ETF 101]. 1697 a Két Somos (!) között

Ket Darab rét az Egyik(nek) vicinussa mind kírúl az Erge es az Szomos [Nagyiklód SzD]. 1699/XVIII. sz. eleje Város nyilas foldei mely (!) ezelőtt Kornis Rét volt ... extendálódik az Erge középig mely az bokrok között vagyon [Dés]. 1718 a' cserepes mellet valo erge mellet (sz). az Erge szélin belől (sz) [Dengeleg SzD]. 1738 A Dési Nagj Réten lévő Bika Rét nevű Bokros hely a Tőkös tó felől valo része ... Ebb(en) találtatott tisztás ... Zöldi Uramék felől tisztássán(a)k hossza Rúd 6. ezt határozván meg Zilahi István atyánkfia felől az Erge [Dés]. 1754: az Ergék közt (sz) [Dés; EHA, ETF 101] | A Nagyréten a Bethlen kertb(en) szomszédja Nap Nyugat felől egy fitzes erge [Dés; MNy XXIX, 273, AE 380] | Az Erge mellett (sz) az ergénél lévő Falu kaszálója [Kozárvár SzD]. | Az Erge torkában (sz) szomszédgya az Erge Pataka [Sólyomkő K; Bhn 163]. 1768 A Komlo Erge mellett (sz). A Komlos erge mellett (sz) [Sarmaság Sz]. 1785 Az Ergébe^a (k) [Varsolc Sz; EHA. — “Kétszer is így, de egyszer: Az Erkébe]. 1805 Erge Régi időkben Kaszáló vagy Toos hely volt? ha Toos hely volt, ki tavának hivatott? Ezen Erge a' Vas kaputol fogva vagyoné ... Kaszálója? Ha vagyon ... Míg az Exponens 6 Nsga kezében jött, meddig biratt az Erge ... Ezen Erge a' Szamos bé szakadtáig ki Kaszálója hosszában mégien? Most pedig ki használja ezen Ergét? [Dés] | ezen kaszáló szélbenn lévő Ergét; ennek előtte mint egy 12 Esztendővel feliben adván a nevezett Ergét Nyerges Mihály félig vagy tovább-is bé kaszálta volt; a' honnét a Város vagy három szekér szénáját elis vitte volt ezen Erge Tos hely lévén ennek előtte, Dioszegi Tovának nevezetett, mert a' Dioszegi rét mellett volt, a Vas kaputol fogva bé a vizig, mely Ergét-is a Város nyilakra fel osztot [Dés; DLt az 1825. évi iratok közt. — Deák Joseff (39) vall.] | az a' Erge tos és motsáros hely volt, és mindéig. Dioszegi Tovának hallattam, nevezetni, de tsak ezen okbol hogy a' Dioszegi kaszálója mellett volt és mostis vagyon a' Nevezett Vas Kaputol fogva egészen a' szamos bé szakadtáig hosszába, most pedig az Utrizált Ergét mint egy tiz tizen három Esztendőtl fogva a' Város használja de most-is mikor a' viznek ki ütése vagyon el szokta vinni a' szénát a' viz. a' Kérdésben jött Kaszáló, az Erge széléig birattott és kaszaltatott az én értemre [Dés; i.h. Jenei János (80) ns vall.] | az Ugy nevezett Dioszegi rét ... az én tudtamra

nem bellyebb biratott, hánem az Erge széléig | A' melly Kaszálo Majténál is volt zálogban, a' mellyet az Exponens Ur az Also végib(en) az Erge közepéig kaszált, magam lattam, a' felső vége felé pedig az Erge széléig [Dés; i.h.]. 1806 a' Kozár vár felé valo forduloban a' mikházi uton belől föld egy felől az Erge szomszédja [Dés; DLt 103/1807]. 1821 k. a' Béla hegy alatt a' 2 útt közt valo Erge [Dés]. 1822 A' Szamos Parton vagyon egy darab Szántó föld a' mellynek szomszédja egy felől az erge | a F. Porond felé az Ergénél. a' Tőkös To Ergeje mellett | Tudok még Tul a' Vizen a' Reff. Papok Földjek Ergéje mellett egy darabotska helyet [Dés; DLt az 1823. évi iratok közt]. 1830 az Ergék között valo nyíl [Kérő SzD; MNy XXVIII, 178]. 1841 kaszáloját, minek az erge a szomszédgya ki sántzoltatta, és az ergéből felinél — némely helyt a sántzolásal többet béfogott a magáéhoz [Dés; DLt az 1844. évi iratok közt]. 1850 k. Az erge mellett (r. sz) [Dés]. 1851 kiadando . Also berekbeni két kis erge 3 évre [Kv; KvLt 2135]. 1865 egy darab földet mind két felől a város ergéje határol [Dés; RLt C. 115/1]. 1868—1869 Ergén belőlli lejáró [Kérő SzD]. 1871 Ergén belőlli lejáró [M.köblös SzD; DHn 50, MNy XXVIII, 251].

A címszó jelzet nélküli adalékai az EHA-ból valók. — A szó földrajzi elterjedésére, életére és eredetére nézve l. Szabó Dienes: PaisEml. 375—83. — ETF 101, MNy XLIII, 221—2, Afé 378—85, valamint az ott id. irodalmat.

ergécske 1. ? kb. holt meder; albie seacă; totes Flußbett. 1762 mikor én ide szármoztam akkor a szamos egészen innét Magosmart felől jojt ... s tul Középfalva felől a hol most az Exponens) urfi malma vagyon semmi árka vagy nyoma nem volt egyéb egy kis víz nélkül valo Ergétskénél lévén ottan az előttis valamely kétsin száraz víz nélkült valo Ergétske s abból kapott osztég a víz oda [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 5].

2. ' ? 1592/1593 en azt az zigetett soha tilalmasban nem tudom . innét egy kis ergeczke volt rejtha [Désakna; Ks. — A dési és a szentbenedeki határ vitás részére von. vall.].

erge-forma patakocskaszerű; ca un pîriaş; bächleinartig. 1843 (A) házak utánni nyíllak kaszállók nyulnak egy Erge forma kis árokig [Dés; DLt 390. — A határnak Somkúti fordulójában, alkalmasint a Huhu alatti vízrajzi tényezővön.].

ergés holt ágas, halványos; cu braţ mort; mit totem Flußarm. 1823 a' Rét oszto Co(missarius Urak a' Nagy Réten a' Kis borso föld végiben egy darabotska bokros és Ergés helyet adtanak [Dés; DLt]. 1831 Ezen földeket ki tseréltük ... a régi Szamos árkába lévő a Gát-szer és a Felső porond Szomszédtságába lévő porondos hápahupás és ergés Kaszálonak egy darabjával [Dés; DLt].

Hn. XIX. sz. e. f. A Felső Forduloban a Soserghésnél (sz) [Retteg SzD; EHA]. 1846—1869: az ergén belőlli ergés tábla [Kérő SzD; EHA]. 1870: Az Ergés tábla [uo.; EHA]. 1871 Az ergés tábla [M.köblös SzD; MNy XXVIII, 250—1].

ergó tehát; deci, prin urmare; also. 1675 Mivel régi meg rögzött szokás hogy pénz adgjon ki ki l(ite)rale instrumentumából, ergo pénz kévününk [Kv; Tjk VIII/12. 36]. 1690: szértésemet megh ölte Ergo poténtian vagjon erette [Kovászna Hsz; HSzjP].

érhet¹ 1. juthat; a putea ajunge; gelangen können. 1592 Ilona Peterdy Balasne vallia chupa Mezitelen swtette Nezek vala kj Ablakomon . Mihelt Ablakom Ala erhte, zinte ot Ragada Tot Jstwa(n) ferenczet megh [Kv Tjk V/1. 253].

2. elérhet; a putea apuca; erreichen können. 1680: Szegedi Peter, Szegedi László és Olá Lapádi Várodi Istvan Úramek az . hatarrul potentia mediante el vitt 43 kalongya buzat Círcit(er) . Kováts Istánnok Gel. 11. Csibi Istánnok Gel. 7 . Kováts Pálnok Gel. 20, es egy baglya szenáját vittik el eő kglmek, mellyeket hamareb érhtettek [Fejér m. Törzs]. 1765 mezitelen kardal Murvai ki menvén a Házbol az udvarra, onnét a Legényeket mind ki kergette az uttzára, ada is pedig utánnok ki menvén a kít érhetett gyilkos modra halálosan vágta verte, és sebhette [Torda; Tjk V 254].

Szk: ahol kit ~ 1574 a hwl kyt Bennek Erhetek wteottek vertek karokai eeket [Kv; Tjk III/3. 370] * celt ~. 1825 edgyik helyről a más helyre szüntelen kelletik nyargalnom, hogy vétkes machinatioi czelt ne érhessenek [Mv; Told. 7]. 1840 Lényom (!) midőn Gazdájától erőszakoson meg terhesítettett állapotját észre vette, Catholizált is hogy inkább Czelt érhesen de fajdalom! meg tsalta a' reménység [Dés; DLt 1268] * kit, miként ~. 1779 ugy verték, ütötték kitt miként érhtetnek vala hogy rettenés volt tsak nézniis [Záh TA; Mk V VII. 12 Gramma Puj (60) jb vall.].

3. utolérhet; a ajunge din urmă; einholen können. 1596 Horwat Janost kwlde Biro wram egj kochis vtan de mint hogj sohul nem erhte maga erőssen wzte [Kv; Szám. 6/XXIX. 56]. 1627 ha az erdőben erhtettek uolna bennwnköt mind egj labigh megh ölte uolna [Nagygye MT Bál. 82]. 1638 latok az lovat, de az Oruot my nem lattuk ... el futot a setetben nem erhte [Mv MvLt 291. 168b].

4. eltalálhat; a putea nimeri; treffen können. 1573 Zeles Antal azt vallia hogi latta hogi az Nagi Pal hozza vagot, eo Ragatta meg az karyat mert le zakat volna peternek az valla, vgi Nem Erhte Igen, hanem megis Rayta eszet az vagas [Kv Tjk III/3. 203]. 1763 az ajto szemöldökiben meg akadtott a Baltája es nem érhte [Mv; Told; 16/51. — *Ti csapásával az ajtót].

5. megérhet; a putea apuca/trăi atita; erleben können. 1598 ha pedig kezd ezt az időt nem írhetne mikor az gyermekek huzon nigj eztendősek lenniük ... [Bál. 51 Kowachocz János lev.]. 1721 adja az Ur I(ste)n hogj ez jelen valo Husveti ünnep napokat szerencsessen érhesse Ntok [Nsz; Ks 96 Bornemisza Imre lev.]. 1762: 27-ma Februarii lett a feleségemnek egy leánykája, mely is alig érhetne keresztelést s meg is holt [RettE 133]. 1787 szivemből kívánom aztis hogy Gergely napját, melyet most sok próbák és szenvedések által rész szerént bánattal érhettenek Nsgtok, sokakat örömmel számlálhassanak kívánatos jo békességben (en) [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1814: Szerentsés uj Esztendő sakakat kívánom hogy érhesen kedvesseivel együt a Tekintetes ur [Sárd AF KmU Lev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. 1821: ha nevednek mái napját jo egészségben 's friss állapotban érhetted szivünköl örvendjük [Kv; Pk 7]. 1831 Feleségem Léányt szült, de idétlent, s annál fogva keresztséget nem érhetett [Dés; DLt 332. 11].

Szk: emberkort ~ emberkorba/felnőtt korba juthat. 1681 Mostani adólok felől valo alkalmok^a mind addig vigoraban allyon valamig I(ste)n annyera nyuitvan a gyermek(ne)k^b életet ember kort erhet, es maga dolgairol providealhat [IB. Thuroczy András Dósfalván^c lakó fogott közbíró kezével. — *Ti. a betlenősieknek, *Bethlen Istvánnak. *KK] **vmilyen napokat érhet. 1842* még érhet sz örömdöket, 's vidám napokat nélküllem is [Kv; Pk 6 Pékei Krisztina lev.].

6. nyerhet; a putea primi/avea; gewinnen können. 1722 Várnám ha érhetnék valami Consolatiot, különben éppe(n) desperalok ezeknek az el alélt szegénység(ne)k meg maradásáról [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.].

◇ Szk: panasz ~i. 1668 mindgyarast szorgalmatoskodtam abban mint tudhassak jo alkalmatossággal panasz tétellel meg előzni, hogy az melly falukat az Varadi Teőreőkők bé hodoltattanak, azok felől Nagodat panasz méltán ne érhesse, es az szegenysegis ne pusztullion [KJ. Székely Moyses a fej-hez Drinápolyból] **szerecsellenség ~i. 1817*: hogy ha az Udvar Biro Ur ügyesen Nád Páltzájával az ellent nem hánta volna . nagy szerentsétségség érhette volna [Udvarfva MR; Told. 78].

érhet^a a putea costa; kosten können. 1808 olyan gabanának vékája akkor mennyit érhetett pénzt? [Szászkerked K LLt vk].

érhető erő; care costă; wert. 1769 Persa Nikita 26ta febr. meg hólt, elis hajtotta Popa Urszuj két husz forintoss érhető Tulkát azért hogj az ő modjak szerint Szerindárt szolgaltasson két ökrit is el adta [Esztény SzD Told. Bálint Mihály és Gáspár István Ugton Istvánhoz].

erigál 1. épít, emel; a construi/ridica; errichten. 1694 Vagjon itt a' Sebes vizén, két bokor kovekre forgó, alól csapó malom; mellj ... el-

pusztulvan Bptakine Asszon Bőzuegjsége(en), sok költségevel, s maga jobbagjanak munkajok által, ujjolag erigalta [Sebesel AF; BfR néh. ifj. Bálpataki János urb.]. 1714 a Viz Szilvási^a határon három kövü Malmott es Vannyolot erigalt a kglmetek Attya [Wass. — *SzD]. 1723 a Melly Malom Mester erigálta a Deési gátot, aval kérkedett mások előtt, hogj mind a Malmot, mind a gátot fellyebb emelte égj égj Singnyire, a mint a Revolu(tio) előtt volt [Néma SzD; Ks 25. IV. 5]. 1761: Ezen Csüros kertnek közepire tserefa talpakra, buk fa boronabol szalma fedél alatt vagyon erigalva, régi de még meg szolgálható, egy fedél alatt kettős Székelyes Csür [Siménfva U; JHbK LXVII. 49].

2. (kerítést) állít, húz; a ridica/face (un gard); (einen Zaun) ziehen, verzaunen. 1680: eszakrol ezen szigetnek az olt Vize Vicinussa nap közel felől penig avagy Kércz^a felől, az melly kerttet mostonáb(an) erigált Praedecessor R(acion)ista Mathe deak ur(am), az mint az Szkoray (!) Boérok-nak panaszszo kból érttyük, aszt nem a' régi hataral vötte el, hanem az magok földekről is occupált [Szkorei F Ált Urb. 70. *Az előbbi településsel tőszomszédos Kerc].

3. (határdombot) hány, emel; a face (movilă de hotar); (Grenzhaufen) aufschütten. 1736 ezen le irt metától edgy Stucz lövésnyire edgy alma fácska mellé erigaltatott edgy föld halom innen a szeker uton elé menvén edgy Flinta lövésnyire a Tó fenékben erigálták a 14dik határ Dombot, és a Tó feneke közepire edgy barázdát Vonának ekével pro Meta [K; SLt F. 40]. 1750 Itt is hol az mérték ütötte jó határ dombokat erigáltanak [Koronka MT; EHA].

Szk: *metát ~ határdombot hány/emel | határ-jelt tesz. 1580* az Nagy Kereky^a patronusok elozor metakat akarnak vala Erigalni, Nagy Kerek es azon Eormenszekess Newo falw kozt walya puztának meg oztasara es meg Hatarozasara, Excindalasara [Pókafva AF; JHb XXVI/8. — *A tőszomszédos O.bogát (AF) előbbi nevének -i képzős szárm.]. 1592 Olah^a es Magiar Swk^b feleől valo hatarunkat paranczolattal megh iartak Swki Benedek hirewel es az Jtileo mester vy hatarokkal Metakat erigalt [Kv; DiósyInd. 44. — *—^aAz előbbi valószínűleg F.zsuk, az utóbbi A.zsuk]. 1748 A Mlgs Commissarius Urak mivel nem Saulitza Praedium Metázására, hanem a Nemes Kolos vármegyei Velkéri, és Thorda Vármegyei Mező Sállyi Hataroknak el igazitasokra . exmittaltattanak hogy a meg nevezett két Faluk Határi között determinállyanak, és Metát erigállyanakis nints ellenünkre [Ks 7. XV. 31]. 1766 Metát erigalni nem lehet, okát ennek bősegesen és értelmesen eléis adni kívántom [Torda, Tjk V 329].

4. létesít; a înființa; anlegen. 1671: Epitesen Es Erigalljon más molnot [Imecsfa Hsz; LLt]. 1679 Bizony dologh Tisztunk volna Ispoltalt erigálnunk [Dés; Jk 40a]. 1706 Ezen joszagn(ak) proventusa volna, ha buzát és szénát adhatnan(a)k el es ha penzen bort veven korcso-

mát erigálnan(a)k [Hsz; Törzs. Rákóczi inv.]. 1749/1753 a' Mál hegyen ... fűvelő Tanorokat akar erigálni [Koronka MT; BHA]. 1761 megengedettett nekik, hogy scholát erigáljanak [RettE 117].

Szk: esztenát ~ juhkosarat állít. 1727 Az Középső Határban Esztenát erigálni senkinek nem szabad az más két határban szabad [Szothy Hsz; SzékFt 36]. 1744 Hatos Antoni Uram színat erigalván az utrumb(an) nevezet helyre, és az juhok által pusztította el onnet azon gazt [Szentmargita SzD; Ks 17/LXXXIV. 27].

5. kb. elkészít; a confectiona; verfertigen. 1749/1770 k. (A) BVárallyai Refor Ekl(ési)a maga költségével a' Templom(na)k közönséges székeit erigálta de novo [Bálványosvárálja SzD; Sz-Conscr. 210].

6. telepít; a sádi; anpflanzen. 1726 Az nagjobbik Fiamnak Joseplinek hagjom Felső Nádason lévő embereket és Portiot, ott lévő új Szőlővel kit pásintbol magam erigáltam [JHb XXXV/21 Jósika Imre végr.].

7. felszerel; a inzestra/utilla; ausstatten/rüsten. 1689 ő kglme illye(n) potentiaruskodásokat nem szenvedhetven, az malmot megh allította, benne levő Vas szerszamaikt kiszedetven hazokhoz vitette; kire nevez meg szűkült állapotot talvan az falunak az fen specifical szemelyek intercedalanak ... Boer Thamas Uram(na)k ő kglmenek, hogy ő kglme vjolahg erigalván az malomhoz való Eszközöket, ő kglme inditassa megh [Szád. Szilágyi Mihály fej-i íródeák kezével].

8. szolgálatba állít; a angaja; anstellen, in Dienst stellen. 1745 en laudetur nomen D(omi)ni Sem magamra Sem Hugomra fel nem czifraztam a Szek penzit, Sem jo kedvemben a Hegedűsök(ne)k nem discretizaltam, s el nem tanzoltam a Damakkal, töllem se Hugom se frajam se szolgálatom a Szek penzit el nem keritette baragtsagert (!) a Nimet officialisok(na)k Superflue nem administraltattam, őt hat liberias szolgát belőlle nem erigaltam [Ákos Hsz; Ap. 4 Benkő Raphael Apor Péterhez].

9. (regimentet) felállít; a forma/alcätui (un regiment); (Regiment) aufstellen. 1763 Érkezett be a Kálnoki huszár regimentje még váratik a Bethlen Ádám úr magyar-lovasa Erigálta pedig Beleznai nevű magyarországi református nemesember [RettE 152].

10. megállapít; a stabili; feststellen. 1744 á Mlgs Reg. Gubernium á Miklosvár széki Kösségtől sok izben molestaltatván, ob varia ipsorum praetensa gravamina gratiose committalt volt Háromszék(ne)k, hogy a Szegénység ereje ne terheltessek, hanem igaz proportio szerent imponaltassek nekik az adozas. Igaz proportiot peniglen más uton módon nem lehetett erigalni, hanemha á Personak es facultások conscribaltatnak [Hsz; INyR].

11. átv támaszt; a ridica/avea; erheben, stellen. 1722 lássa az Actrix Asszony, a' Thót Jérémiás Vram jussán, kihez, és minémű p(rae)ten-

siot erigál, ahöz nem szollok [Ne; DobLev. I/102]. 1740: Toébra (!) Vig Éva Asszony is erigala illyen difficultast* [Kath. — * Köv. az ellenvetés fels.].

Szk: protestációt ~ protestál, tiltakozik. 1730: a Hidegvizi Lakosok új Malmot erigaltanak ..., melynek epittesének Contradicaltunk Protestatiot erigaltunk és annak epittését Legitime Inhibealtuk, ő kglmek mind azon által nem Supersedealtanak [Fejér m.; JHb XXIII. 46]. 1741 én ellenem, a' ki az rendes Törvény uttyát kívántam mindenekben observálni s követni, Solennis Protestatiot erigáltak, és adtak bé a Tktes Nmes V(á)r(me)gye Congregatiojában, kít is publice fel olvastatván Prothocoláltattak [Kv; TKI gr. Teleki Ádám prot.]. 1746 Láttatik ugyan az A. fatenseink ellen excipialni és protestatiot erigalni de helyes ratioját nem assignallya micsoda színű dolgokért szokták a Testiseket eliminálni, és így haszontalan ki fogása [Torda; TJk III. 91].

12. átv alapoz, épít; a baza/fonda; griinden. 1736 (A felperesek) olyan dolgokról erigáltak a magok Actiojokat, a nellyek is már egyszer a Tktes Nms Tanács előtt ventilaltattak és deliberative finialtattanak [Dés; Jk 195]. 1784: ezen vádnak pedig fundamentumát a' mint sajdhathattuk extorqvéalták abból, s erigáltak azon egyiken hogy midőn a' mi szegény Városunkban lévő Uraság Kortsoma házaira, Malmaira és más Nemeselek házaira rohantak 's azokat aggredialták, nem resistátunk (!) másikon pedig hogy mi is vélek consentialtunk [Torockó; TLev. 4/12].

erigálandó 1. építendő, emelendő; care urmeazá sá fie construit; errichtend. 1741 vagjan ... ő Nságának egj jó Darab Allogialis széna fűve vagyis Rettye az melj Retnek az mint tudatfik egy reszire azan erigalando Ulj Malamnak Czövekei által is hatnak [Rücs TA; Ks 14. XXXII. 3].

2. felállítandó, építendő; care urmeazá sá fie ridicat/construit; aufstellend, bauend. 1795 el kerülhetetlen szükségek levén a Kis küküllő vizén erigalando allando labos hidra ... mind fel epittésében mind Conservatiojában olyan praevisio s provisio tartassék hogy ... jövőendő bel romlasok s károk ne következzenek [Ádamos KK; JHb XIX/46].

3. hányandó, emelendő; de ridicat; aufschütend. 1752: az Ákosfalvi Határ, és Vatzmán nevű Praedium egyben folyó Territoriumok között erigalando határ Gyepük (Koronka MT; BHA).

erigálás 1. építés, emelés; construire; Errichtung. 1740 örömösteb Conventionalnak mint sem affele épületek erigálására cogaltassa(na)k [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.]. 1768: az Malomnak erigálása és a' Rétnék két Arokra való vétetése előtt az also Rét igen Seppedékes Nadas helyly volt [Cege SzD; Wass].

2. létesítés; infiniitare; Anlegung. 1715 Fogarasi Samuel wr(am) ... az ... Possessorokkal,

és falusi lakosokkal ... mint eddig, úgy ezután is
jo correspondentiat tartson, és minden közön-
seges, és hasznos rendtartasib(an), úgy mint szőlő
göpjük erigálásában ... meg tartásab(an) meg
edgjezik (így!) [Mezőbánd MT; MbK 117].

erigálhat 1. építhet, emelhet; a putea construi/
ridica; errichten können. 1690 Fogarasi Fő Ud-
varbiro Ntzs Rétyi Sigmund Ur(am) ő kglme. .
vött volna egy lisztelő malomnak való Boéri
puszta malom helyett örökk árron nyolczvan
Magjari forintokon Laczkul Boér Uramtul
úgy hogy . . malmot erigalhasanak azon helyen
[Fog.; Szád. „Gabor deak hites ass.” kezével].

2. létesíthet; a putea infintja; zustande brin-
gen können. 1681 Az földes Vrnak penigh
Hunyad varasaban ket korczomaja szokot lenni,
és ha az szüksegh ugi kévannya többetis erigal-
hat, melyet az Industriosus Tisztnek observal-
ys kell [Vh; VhU 49].

3. felállíthat/szerelhet; a putea monta; aus-
rústen können. 1679 a Malmokra, azok(na)k
jóvedelmére szorgalmatos gondgya légyen eő kgl-
menek . . . a' hol több követ erigálhat el kövesse;
kása törő kölyüt, poszto kallot az hol alkalmas
lehet csináltasson [Vh; VhU 671].

4. kb. kezdhet; a putea incepe; anfangen/sich
an etwas machen können. 1702 az ház helynek
an Semmi hasznát nem vettem, mivel ollj helye(n)
vagon hogj keués hasznát vehetni. Az apperti-
nentiali is kevesek, egjik egjik fordulora cir. 16
véka Buzát vethetni el e' utánna Minthogj
ez igen kitsin s nyomorik határ . . Oconomiát
kld nem erigálhat [M.régen MT BLt 6 Hegyesi
Mihály lev. — *Így, kétszer!].

5. támaszthat; a putea ridica; erheben kön-
nen. 1751 Pálfi Ferencz Vram ezen költsé-
gitt és jussát is . . Putnoki Istvánné Aszszonyom-
tól, ne p(rae)tendalhasa, pratseniott Putnoki
Istvánné Aszszonyom ellen, ne erigálhason, ne
movealhason [Mezőbánd MT; MbK VIII. 12].

erigálódik 1. építődik, emelődik; a se construi;
errichtet werden. 1723 a Berekben való Szekér
útat a szegeletben a viz attol fog(va) rontá el
a mitől fogva a malom erigálódik [Királyfva
KK; MbK 162].

2. létesítődik; a se face; angelegt werden. 1739:
Mótsón halas tó erigalodott in A(nn)o 1739
[Mocs K; JHbK XLVII/24].

erigált 1. épített, emelt; construit, ridicat; er-
richtet, gebaut. 1716 Vagyon hat agasra
erigalt Szeker arnyéka [Doboka; JHb III/68].
1734: az Anak ősről álló fundussara N Fekete
Mihály ur(am)tol ezen I. relictaval erigalt minden
féle épületekben imputaltatik [Torda; TJK I.
31]. 1748 az Incta eo kglme recenter erigalt mal-
ma(na)k gáttya nagy és elszenvedhetetlen p(rae)-
judiciumara vagyon az A. eo kglme malma(na)k
[uo.; TJK I. 248].

2. felállított, épített; ridicat, fäcut; aufgestellt.
1737 eő Nagokat s eő kegyelmeket egész Plé-

nipotentiával authorálván az iránt .. hogy ...
valamely kegyelmed által tet foglalásokat talál-
nak, Kegyelmedtől reoccupalyák, azokon kívül
erigált kerteket, és az hajot össze vagdalhassák
[Fejér m.; JHb XXIX. 13]. 1741 A nagy To
gattyán olol erigált hidon olol a nagy Rethben
[M.fráta K; EHA]. 1777: az Also kománai*
Határon ... oculalni akarnók, ha ... Migos Groff
Kornis István ur erigált Jászolly Gáttya volnaé
praejudiciumára az A.kománai(na)k [Ks 67.
46. 24c. — *F]. 1798: Az Krájnnyikális Fundus

körüdes körül tsak nem régiben erigáltt tá-
maszas sövény tövissel belészázott, mind azon
által szalma fedél nélkült való jó kertekkel va-
gyon kerítve [Brád H; Ks 76. IX. 27]. — L.
még BTF 108. 8.

3. felhányt, emelt; fäcut, ridicat; aufgeschüt-
tet. 1774 ezen erdő(ne)k Falu felül való Nyillya
légyen az Erdő között levő Pojánán vagyis Puszt-
án tul erigált Métékig [Királyhalma NK; Ks
23. XXIIb].

4. vont, húzott; tras; gezogen. 1766 a ...
Tábla .. felső vége kezdődik a Brányistya mel-
lett Badok felé járó utnál és függ hosszsza által
a Borsa felől járó uton fejül való Erdőnek allyán
erigált borozdáig [Doboka; Mk III. XVIII/57].

5. létesített; fäcut; angelagt. 1728 Vagjon Az
Arankuti Határon Fogarasi ur(am) erigalta To,
melyért itatván a Falu belölle marhajokat Klakaz-
tanak erette [Aranykút K; Ks 55. 73 gr. Petky
Dávid inv.]. 1731: A Maroson (!) Familia Prae-
judiciumára erigált Rév-Hajot vagy el vitesse
Inczédi Joseph vram vagy ha nem ... vagdal-
tassák el [Kv JHb XLII]. 1785 I. Rákotzi
György fejedelem nem engedte, hogy Eleink-
től magok Sumpstussakan erigalt Bányájakat el
vehessék [Torockó; TLev. 6/1. Transm. 20b].

erigáltat 1. épített, emelt; a dispune să se
construiască/să se ridice, a construi/ridica; errich-
ten lassen. 1702 k. Keg(ye)lm(e)s Úrunk idős-
bik Apafi Mihály, az oda Telepedet Réz Bányai
fugitivus Reformatosok instantiájára . Temp-
lomot erigáltatván ilyen rendet is tartani paran-
csolt* [Born. XXXIX/6. — *Köv. a rendelkezés].
1715 Soldos nevü helyen ... új malmot akar
erigaltatni [Karácsonyfa AF; EHA]. 1783 egj
új kő pintzét erigáltatatt [Buza SzD; LLt
Csáky-per 110. L. 17]. 1786 (A) Toroczkoí,
vas, és régebben ezüst Bányák Cultoriis igye-
keznének helyiségekbe tzellyokat könnyebbít
officinakat erigaltatni [Mezőmadaras MT TLev.
5/5 Medve Mihály ügyv. lev.].

2. állított, emelt; a dispune să se facă/să
se ridice; aufstellen lassen. 1726 jó lézsán tá-
moszos kertet ... erigáltasson [Dés; Jk].

3. hánnyat, emelt; a dispune să se facă; auf-
schütten lassen. 1639/1727 ott az Ormozaton,
az Erdő zélben egy halmot hánnyattunk .. fel-
lyeb menvén egy kis mezoocyken Eotódik föld
halmot erigaltattunk, Tul azon ... egy Chyer
fiatalt fel nyestetvén, alatta új földből hatodik
halmot csináltattunk* [Ks. — *Zágor és Kis-

szőlős (KK) között]. 1674 hanyattatuk az első határ Dombot ... egy kis rétecskén ... annak az Retecskenék Arankt felől valo veghiben rakattuk az harmadikat Tizen eggyediket fenn az Bérczen egy nagy Csúp mellett . erigáltattuk es rakattattuk [Felsőszóvát K; SLt Q. 13]. — L. még a 4. jel. al.

4. (határjelt) tétet; a dispune să se pună semn de hotar, a pune semn de hotar; (Grenzzeichen) legen/stellen lassen. 1766 az A. eo Kegjelme Métát nem kapott, azt pedig erigáltatni most idő multul vagion [Torda; Tjk V. 329]. 1775/1802 azon Commissarius Atyankfiai eo kigyelmek allando, és meg maradando Halmakat, és Jegyeket erigáltatván azon regtől fogva vigéalo Metalis Contraversiat a Két Falu között finaliter terminálják, és arról fide dignum Instrumentum expedialjanak [BSz; JHb LXVII/3. 151].

erigáltathatik. E szk-ban; in această construcție; im dieser Wortkonstruktion *méta* ~ határdomb hanyattathatik/emeltethetik; a se putea face movilă de hotar; Grenzhäufen aufgeschüttet werden können | határjelt tétethetik; a se putea pune semn de hotar; Grenzzeichen gelegt/gestellt werden können. 1766 Hogy pedig itten Méta nem erigáltathatik, azt meg mutattam, midőn az Inhibitionak ok adására Ra(ti)oiomat bé attam [Torda; Tjk V. 326].

erigáltatik 1. építtetik, emeltetik; a se construi/ridica; errichtet werden. 1717 Küküllőváratt^a a hid végénél, egyéb boros helyeken a faluk végén erigaltass(an)ak dézmás színek [Sárd AF; UtI. — *KK]. 1743: az ... Groff Aszszony Malma míg a' Sővényfalva felső Falu végén Malom nem erigaltatot mind jól forgot, és jó haszon vővő Malom volt [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. 1752: két három házak erigaltattak, és azokról külön külön szerviz, és quantum praestaltatik [Dés; DLt]. 1798: Ezen ... Udvarnak közeppe tájékán erigaltatot az Krajnyikális ház [Válye-brád H; Ks 76. IX. 27].

2. felépíttetik; a se construi; aufgebaut/errichtet werden. 1620: oda kj diligenter megh ocuallawan, az Ispotalj hazat, io modgjával valo fel epitesereől, és minden modgiarol tractálianak, vgy hogj epitessék megh, towab ne Allio(n) puztan, hanem Enny Jdeoteől valo rűnabol erigaltassék [Kv; TanJk II/1. 231].

3. (határdomb) hányatik, emeltetik; a se face/ridica (movilă de hotar); (Grenzhäufen) aufgeschüttet werden. 1694: mind ezen egesz határ osztasban pedig mindenütt bizonyos halmok, barazdák erigaltattak [Mezőmés K; Wass]. 1725 ott egy ki tecző Métalis dombotska erigáltatot [Ménés MT; BK]. 1766: a Borsai Akasztófán innét lévő Halomtól még egy Puska lövésnyire innét ... egy Ujj Halmotska erigáltatot [Doboka; DHn 13]. 1836: Föld rakásból határ domb erigáltatot ... a Budzilla Filep rosz földje felső bütfűn a domb tetején [Remete*/Toplica MT; Born. XVb. — *Cs].

4. (határ) vonatik; a fi stabilit/pus un hotar/rázor; (Grenze) gezogen werden. 1766: az én Praedecessorom és a Tiszteletes A. ő kegyelme Praedecessora, Consequenter műis tacite contractizáltunk és mutuo meg edgyeztünk abban, hogy köztünk Meta ne erigaltassék, hanem továbbra is azon Vdvar biratassék közre | Ezen Ház helyen ... a' két rész között Soha Meta nem erigáltatot, tehát nem is volt mit Rectificálni | az hol Meta nem erigaltatot ott azt nem lehet Rectificaltatni [Torda; Tjk V. 304, 306, 315].

5. létesíttetik; a se înființa; angelegt werden. 1671/1795: régen erigaltatot ot falu [Szászkerked; LLt 61/1686]. 1757: Mikor a' Bányafelé járó Posta erigaltatot volt, akkor Nms Kolosvármegyében Nemes Sukon a' mi jóságunkbolis excindáltatot volt egy Posta Mesternek valo Ház hely, ugy lo tarto rét 's egyéb appertinentiák [K; SLt D. 34]. 1785 (A bányák és verők) a' külső országakból e helyben impopolált Páter Familiásoktól erigaltatván, s extruáltatván, mint első Conditörökről 'a magok nevekre ugy mint: Simonnak Göndölnek, Tobisnak etc. neveztettek [Torockó; Tlev. 6/1 Transm. 18b].

6. 1713 a' Felsőes Udvar tettése szerint kellett az ország Gyűlésének Medgyesen inchoá-lodni; az holott primum et ante omnia, a legitimus Magistratus vagy Gubernium erigáltatván, az ország közönséges dolgai elő vétetnek [BLt].

erigáltatot 1. építtetett, emeltetett; construit, ridicat; errichtet, aufgebaut, 1738: Az Libáncson erigaltatot, és el pusztult vendeg fogado ház(na)k helje [Nagyernye MT; EHA]. 1754: A kuriára nyílik jó zsendelyes fedél alatt erigaltatot, cse-refa melyékű, cifrán kimetszett, megfestett, munkás, egy rendbeli galambugos kapu [Vice SzD; ETF 108. 17].

2. ? kb. felvonultatott; strins; anmarschiert, auferückt. 1722: A Plaj nélkül és szükségte-nül erigaltatot kezem alatt lévő Falubéli Plajásoknak számátis accludáltam [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

érik a se coace; reifen. 1677 küldettem ... dnyetis tizen hetet ..., csak hogy az jegh esső igen el vervén az szárát, idő előtt el szárad, az gyümölcszeis erővel és nem jökent erik [UtI]. 1683: Ngd Kglis parancsolattyaló ujjobban is küldöttem Sendült Szőlőt, ez már szeb az elsőnél, s jobban is erik ezen tul, mivel itt is szép eső lőtt [Balázsfa AF; UtI]. 1787 Ezental a Cseresnye émi fog fel küldjemé Nsgtokhoz Szebenbe vagy el adagassam [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1835: ezzel^a a' kenyeret is sokszor megmarasztjuk — kivált a gyermekektől kik azt, mihelyt émi kezd, nap estig örökké rágják s estig eszkebe sem jut a Kenyér [Zsibó Sz; Wlt. — *Ti. a gyümölcscsel].

érint a atinge; berühren. 1814: Barátosinét .. nem láttam hogy égy ujjal is érintette volna

Czéhmester Dobai Mihály uramat [Dés; DLt 56, 27–8].

érintés 1724 egjkor Néhai Dobolji Bálint Ur(am) tiltotta eő kimeket azon ház(na)k érintésétül* [Ne; DobLev. I/106. 9. „Barbara Beregszászi rel. nob. quond(am) Samuelis Szászvárosi” (50) vall. — *Nyilván alkalmi, hanyag, keresett szóhasználat vmilyen 'birtokbavétel, foglalás' v. 'hozzányúlás' jel-ű szó h.].

érintetlen érintetlenül; intact, neatins; unberührt/versehrt. 1850: Februárius 27-én olly iszonyu szél dühöngött, hogy kevés épület maradt el, mellyet meg ne rongált volna ... a Templomot sem hagyta érintetlen, a' déli feléről meg bontotta [Szucság K; RkAk 101].

érintetlenül intact; unberührt. 1868 köröskőrül majdnem határtalan sötömegek a' benn foglalt legtisztább sóval együtt érintetlenül maradnak [Désakna; Városi It].

érintett említett; amintit, pomenit; erwählt. 1834: az érintett hiányznak az Idő Zordonsága volt az oka [Borb. I Asz törvényszéke]. 1836: a Járás beli Tkts Sz Biro Ur ki rendeltetett a' végre, hogy az érintett adosok hátra maradtott Javaiokt, ki keresvén, azokbol az el vándorlott Adossokot illető adosságig tégyen eleget [Msz; SLt Vegyes perir.]. 1840: a Figs Királyi Fő Kormány Székhez téendő ajánlás mellett eszközöltethetik ki sükeresen az érintett kívánság [Dés; DLt 981]. 1853 e folyó 1853k évi aprilis ho 26k napján ... magam végrendeletét megtettem elhatároztam magamban hogy érintett végrendeletemet ezennel meg semmisíttem [Kv; Végr.].

érintget gyak érint; a atinge; öfters berühren. 1846: nem szünvén meg Darvas a' további piszkolodástól ellene csákányamat fel emeltem, — de tsak alig erintgettem [Dés; DLt 530/1847. 28].

érintkezés (érdek)kapcsolat; legáturá; (Interessen)Verbindung/Beziehung. 1848: a Szolga Bírak a Birtokosokkal érdekes érintkezésben élnek [K; KLev.].

érintő care se mărginește; berührend, angrenzend. 1860: csaknem minden marosszéki falvak határait érintő hegyeknek van egyes elnevezések is [Benkő, MszIsm. 5].

? erke 1. erkély

? **erkéske** kis erkély; balcon mic, balconas; Erkerchen. 1742: Ezen Házból az Udvar fele egj kis Stukaturás és padimentomos Erkéske* protendálódik [Gyeke K; Ks 4. VII. 1. — *Tollvétség is lehet *Erkélyetske* h.].

erkély 1. (csukott/zárt) erkély; balcon (inchis); Erker. 1589: Az toromba az eggik Erkel meg

tapazzattuk es egy kis kemenczet chynaltanak benne, azokhoz hozzattatunk egy zeker agiagot Kayanto üthbol, attunk attol f. — d. 12 ... Az trombitasnak az eggik erkelyben chynaltatunk az aytora sarkot pantot tezen f. — d. 10 [Kv; Szám. 4/IX. 22–3]. 1679: Úr Haza Ezen házban levő Erkély, vagi író hazacska, ennek fele az Ur házabul valo fele ismet az hazak vegit meghalatta. Altal rekesztő fala, festet deszkával borított fa rámas Félig mind kívül belől külömb külömbféle festekel czifrazott deszkával pártázatossa(n) burított [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János lelt. 19–20]. 1681 Erkélyek. Ezek ighen szép rendel a nap nyugot felol valo Palotak külső oldalanal vannak, mind egi végtéb(en), mellyek(ne)k az allya nagi magassan fel rakott, fellyül pogonyoso(n) hajtót [Vh; VhU 535]. 1720 Az Ur Házában levő Erkélyből Délre vagyon az Sötétes Ház [HSzj sötétes-ház al.]. 1744: Ezen Köz-belső házból Nyilik egj Füstös Záros ajto valami Bot hajtásos Sotetes Erkébe [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67]. 1781 (A) nagy Házból vagy Palótából járnak bé egy ajto nélkül valo Stakaturás meg hasadozott falu Erkében (!) mellyen vagynak három üveg ablakok | A' Pintze Vagyon a ... Nagy Palota és annak Erkéje alatt [Petek U; Hr].

2. balcon; Balkon | (csukott/zárt)erkély; balcon (inchis); Erker. 1692: (Az) erkely alatt kívül vagyon ket bor vető öreg korcsolya [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

3. kerti ház, gloriett; pavilion; Gartenhaus. 1647 Az Majorház mind körülbe jo Sövennel vagyon be kertelve, Vagjo(n) az Udvar kerti keozott harom Erkelj, ujonnan eppitetet, mind dereka, fedele, Ajtaja jo [Marosillye H; VLt 55/5415]. 1652 Az kuttul meg tervén az Tárház boltra, előtte van egy kis Erkély, rajta egy fa rostelyos vas sarkon panto(n) forgo ajto [Görgény MT; Törzs]. 1692 Jo erkely, jo szendelyesen (!), a menyezeti igen meg töredezet, regi parkannyi hullolag vadnak Ezen erkelyben vagyon ket öreg csere kád, egy eleven pisztrang hordozo altalag, egy egresnek valo desa [Görgénysztimre MT; JHb Inv.].

4. őrbódé, faköponyeg; gheretă; Schilderhaus. 1573 Michael Herberth luratus fassus est, hogy Ez ely mwlt Napokban egy Hetfeon Regwel hogi megh Nitotta volna az Thorda vcha kis aytot tahaat valaky az hidon az Erkelben al, Mond eo ky wagy otth Mond az ky ott al volt vrzo vagiok, Azonba Ele Ieo Kappa Myhal [Kv; TJk III/3. 49].

5. kb. huszártorony; turnuleț (pe acoperiș) Reiterturn/türmchen. 1536 Biro vram hagiababol, az Thanachi haz teteien valo kis harangos erkelt meg akariwk vala Czinaltatnj Cziak hogi az ónós ple hagiattata el velunk, hogi nem találhatank, az heiazattia foldozasara veottem vala zendelt ket ezert... f. 2/It(em) az erkely teteiere fabol egi gombot faragtata(m) vala az Nemet acchial attam — /16 [Kv; Szám. 3/XXIV. 40].

erkélyeeske bódé; dugheană, baracă; Bude. Szk: *strázsáló* ~ őrbódé, faköponyeg; gheretă; Schilderhaus. 1666 Az Vár előtt vagyon egj Sancz az Arkon kívül, ... egi Straszallo deszkából czinált erkelyecske [Gyalu K; GyU 162].

erkélyes 1. zárt balkonos; cu balcon inchis; mit Erker. 1692 Ezen vr ő kglme Belső Erkelyes Hazacsakája, az vr ő kglme nagy Házától az nap kelet felől-valo resze, fenýő deszkából csinált rostellyal vagyon el-rekesztve [Mezőbodon TA; BK Inv. 9].

2. erkély-; la/de balcon; Erker-. 1681 Vajda Hunyad vára . sok helyen az erkelyes ablakok faragott függő Keő labako(n) állanak ighen szép mestersége(n) | Erkélyes ablakai szép mesterséggel csinált függő keő labako(n) álla(na)k | Aranyas ház Erkelyes ablaka kívül szép mesterséggel faragott s czifraso(n) rakott kővekből allo Nro 3 | Ezen Tornácznak nap kelet felől valo vegin, erkelyes, kívül czifran faragot, függő kővon álló, kő keresztes pusztá Nagi ablaka Nro 2 [Vh; VhU 502, 507, 535, 552–3, 582].

erkélyke csukott/zárt kis erkély; balconaş inchis; Erkerchen. 1692/1737: Szen Peteren az Imátkozó Erkelykéb(en) láttom az Asztalotskáján sok külöm külöm arany műveket [Szilágy-cseh; EMLt].

érkezendő érkező; care soseşte/ajunge; ankom-mend. 1783 mind a Remonda, mind a Tiszt Urak Lovai meg a héten érkezendők lévén, ha a Torotzkaiok (!) a rájuk reparciált 3 1/2 szekér szénát 35 veka Zabot és 24 Csomó Szalmát nem talállyák bé szállítani, ki tudgya kire fog háramolni az ez iránt valo responsabilitás [Torda; Tlev. 15/6 „Nagy István processualis sz[olga] Biro” kezével]. 1809 mi a mindjárt végére érkezendő 1809dik Esztendőben is ... az utakat tsináltatni igazittatni az hol hibásabbak voltak, el nem mulattuk [Bardóc U; UszLt ComGub. 1722 u.].

érkezés 1. jövetel; venire; Ankunft. 1640 Nem hizem hogj az hitvan emberek kg(ne)k irot leuelemet megh attak volna, ha penig megh attak, az kgd leuelemre leot valazzat vezettek el, kjn nem keueset busultam, mert en az mint kg(ne)k megh irtam volt, akartam mjuden dispositiomat rendelnj az kgd ide be valo érkezesehez kepest [GramTr V, 359]. 1749 a’ Sáskak érkezéséből Semmit Sem értettem ha bizonyos Informatiot vehetek Ngodat mindgyárt tudositani el nem mulatom [Futásfva Hsz; Ap. I Dombi János lev.].

2. idejövetel; sosire, venire; Herkommen. 1724 Nagad poroncsolatya szerént igyekeztem volna az Repartitiot eléb véghez vinni ... de mel. Comanderozo Generalis ur(am) ő Excellentiája bizontalan érkezése után valo Várakazasunk, s arra valo bajas készülétünk mia hamaréb nem lehetet [Veresegyháza AF; Ks 83].

3. megérkezés; sosire; Ankunft. 1723: Mlgos Házához való szerencsés érkezésin Ng(dna)k szívesen eörvendek, de bajos utozásán Ng(dna)k szánakodom [Darlac KK; Ap. I Apor Zsuzsanna apjához, Apor Péterhez]. 1760 Így osztán nagy sereggel megindultak oda, az hol a menyaszszony szülei vagy maga lakása volt. Az hová is elérkezvén, nagy ceremóniával a násznagy a lakadalmas házhoz, aki gazdának tétetett ahhoz felizent, érkezésekről tudósítván [RettE 98]. 1788: Leveledet örömmel vettem itten Almáson, náí ide lett érkezésem után egy fél orával [Szászalmás NK; IB].

érkezett sosít; angekommen. 1738 Mit érdemlett légyen Rákotzi Joseph, Isten, ember Törvényeivel ellenkező gonosz tételeivel, ez annectált Felséges Vrunk ujjonnan érkezett Patensének Apographuma rendesen elő adgya [Nsz; Borb. II gub.]. 1748 Mit, és miképpen resolvált ő Felsége, a’ Mltgos Ur fel bortsattatása iránt promoveált Instantiájára, hozzánk érkezett Kegyelmes Rescriptumának accludált exemplumából meg láthathtya a’ Mltgos Ur, és magát ahoz dirigálhtya [Nsz; Ks 83 gub.]. 1739: (Az) ide érkezett Papi vizsgáló szék rendelményei [Nagykapus K; RAk 16].

érkezhetés kb. ráérő idő; rágaz, timp liber; Mußezeit. 1795: a Dombai^a köz helylek osztályára, a Tktes Vármegye kebeléből érdemes Co(mmi)sarius Urak vagynak ki rendelve, a kiknek már csak érkezhetésektől függ azon munka [Ádámos KK; JHb XX/18. — *Az előbbi településsel tőszomszédos Dombó határán lévő].

érkezhetik 1. érhet; a putea ajunge; gelangen können. 1600: monda Almasi Istvan deak es Antonia Benedek, Jo vrain, kegte(kne)k tudomant tezw(n)k hogy az mynt Bizonisagra bochatot vala ky az töruenj Vargias^a ellen, my ez Jeorúendeő kedre reggelre, vgy mynt nap tamat korra ra tartozunk, twis tartozzatok vargiasyj vrain: Mondanak a’ vargiasyak, hógy Erközhetnenk my ollian reggelre oda, ha tw is ne(m) erközhettek ollia(n) ideie(n) Mondanak az Almasiak my gondunk [UszT 15/15. — *U].

2. elérkezhet; a putea veni; (dort)hinkommen können. 1575 az varmegye penzebüil fog(adj) huszon ött drabantot magad oltalmara es hazadat epichy meg olly modon hogy hertelen valo kapdosoktu<1> magadat oltalmazhasd es mys segithsegedre erkezhessunk [BáthoryLev. I. 313–4 és hm. — A szatmári nemetek fenyegető készülődésével kapcsolatos fej-i intés].

3. eljöhet; a putea veni; kommen können. 1705 teczczet ad Diem 15tum ... Decembris Segesvárra közönséges országh Gyűlését promulgálnunk az Joszágos Nemes Emberek in particulari magok Szemellyekben ... kiki az mikorra érkezhetik engedelmességek(ne)k s hűségék(ne)k be mutatására compareallyanak [Kv; KvLt I/192 gub.].

4. eljuthat; a putea ajunge; hingelangen können. 1709 mig azt le nem arattuk ne(m) érkezhetünk csepetetniis sokfele distrahaltatva(n) à Joszag soha bizony nem érkezhetik annyifele [Fog.; K.J. Fogarasi János lev.]. 1713/1725 az törvényreis hivatalom miá nem mindenkor érkezhetem [Nagyajta Hsz; HSzjP]. 1740 mi V Tiszteklül annyi felé nem érkezhetünk [Kéménd H; Ks 83 Zejk István lev.].

5. ráérhet; a putea să aibă timp; zu etw. Zeit haben können. 1609 gondoltuk Jobbagisaga keoteles-segitis hogi netalan vra dolgatul nem Irkezhethik be leonni az teoruinire mert uolt Egizer eleotteonk mentsigeis az Arboy Dan kenez által hogi az kor vra dolgatul nem Irkezhethet uolna be Jeony [Dés; DLt 317]. 1652 igirem eo kgl(ne)k egy darab réghi Nemes pusztá szőlő helyet . . . adni, accedálva(n) ehhez azis hogy külön magának valo hegy lévén ez meghi irt szőlő sem colaltatasa, sem penigh kerteltetesere nem érkezhetne(m) [Déva; Szer. Solth János ref. esp. kezével]. 1681: gondviselőnk^a ha hol s miben fogyatkozást avagy orvoslásra szükséges dolgot tapasztal, késedelem nélkül orvosoltassa s ha mire nem érkezhetik, praefectusunk dispositioját sollicitálja [CsVh 107. — "Endes Miklós, a csíki fej-i vashámor gondviselője]. 1709 Fő Komornik ur(am) ő kglme Buzája(n) kívül meg eddig semmit sem csepettetünk bajlodvan a' mezei Takarmanyal, mig azt le nem arattuk ne(m) érkezhetünk csepetetniis [Fog.; K.J. Fogarasi János lev.]. 1784: a Lakosok magok privatumokban fáradozván az közönséges Tereh viseléstől nem excusaltathatnak, hanem, ha magok nem érkezhetnek, fogadgyanak mást, ki őket suppleállyá [Torockó; Tlev. 2/6. 3a]. 1794 a Benedekfalvi Szöllőt a héten fedettem el Botos vesszőt is is (így!) rakattam a mult héten^a beleje 2000ret még most a héten is a mennyire tsak érkezhetnek Szám Szerént Embert adván mind a Fedesire mind pedig a rakasara reménlem hogy sokat bé fognak rakni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev. — "A levél dec. 4-én kelt]. 1803: Filialis azután Partialis Szek tartás lévén pro 25a cur. ki hirelve a' miánt nem érkezhetem [Körösbánya H; Ks 108 Vegyes ir.].

6. módja lehet vmire; a avea posibilitate; imstande sein, in Vermögen stehen. 1670 mivel az szegenysegh igen meghi nyomot bennunköt arra nem érkezhetünk hogy magunk ereyetől Papot tarthassunk [Kilyén Hsz; BLt 1]. 1679: Templum Parochialis házak es schola körül eddigis ez utannis az mire érkezünk s érkezhetünk el követtük s el követtük [Dés; Jk 39b]. 1731/1768 Tisztségem után járandó fizetésemből kezdettem újonnan, lassan lassan, a' menyire jutott 's érkezhettem el-pusztult Joszágaimat, ab ovo restaurálni, zállagosokat ki-váltogatni, Ezüst és Arany művet szeregetni, köntösöket tsináltatni [Kv; Ks 14. XLIIIIa Kornis Zsigmond végr.]. 1800 kissebb Testvérünk Weress Samuelnek Curiaul, annyiban mint egy Nyilas ház hejjet valamint ez előt egy néhány Esztendőkkal által engedünk

vala ezennel ujonnan is megerősittyük, hogy ha érkezhetik ezen meg nevezett Telket építgethesse [Szászszombor SzD; RLt. O. 4].

7. támadhat; a se putea ivi; entstehen können. 1644/1785 az én szegény gyámoltalan Attyámfia(na)k igyés bajos dolgaiban, ha mik érkezhetnének légyen gondviselője [BfN Kémeri^a Huszti Menyhárt erdélyi főharmincados végr. — "Kémer Sz]. 1693 ha mi erőszakos érkezik (így!) melly ellen edgyikünkis nem alhat (így!) s valami oly rementelen kar erkeszhetik, emberseges emberek jidiciumaban (!) leszen [Ne; DobLev. I/38. 2].

érkezik 1. a sosi; ankommen. 1571 Eleozser mykoron Byro vram . . . az Zaz vramiat Beh gywtene, Es valaky az harangozasnak Ideyetwl fogwa egy oraiglan fel Nem leone, hane(m) az vtan Erkezhnek mykor az orah ely teolt volna, Tyz penzt vegenek rayta Zemel walogatasnelkw [Kv; TanJk V/3. 31a]. 1573 az Igarto Istwan leania eo cleotte volt Seres^a de Nem leot be Rea, hane(m) az Molnar neky engette, Az vtan erkezet az lean [Kv; T Jk III/3. 293 „Breda fodor peterne” vall. — "Olv.: szeres; értsd: soros]. 1675 minden ualaki fegiuer fogható Vintim, Capitim keszen legie(n) ha az szwksegh kenannia insurgallion, Magunk ez alatt Coloswar fele jnduluan Vigiazasban lezwunk, es második paranchiolatunk valamikor érkezik ott lehessen minden ok vetile(n) valahol az szwksegh kiannia [Gyf; Törzs. Bethlen Gábor rend. Usz-hez]. 1638 Mate Vajdanak Irkezuin csak akkor tajba(n) embere [KJ]. 1685 Szintén ezen órában érkezék a Vajda eo Nga levele, mellyben írja, hogy Drinapolybol a Kapithiája írja, hogy a Teftedár Passát indította meg az császár Ibraim Szerdár Passa segétségére [Zabola Hsz; GramTr II, 462 Mikes Kelemen a fej-hez]. 1692 Istennek kemény ítéleti szerint rettenetes temérdek sokaságu Sásák érkezvén határunkra az tavaszi vetést meg emész-tették [HSzj sáska al.]. 1700 érkezett vacsora előtt az havasalföldi vajda követje . . . , kit az lakadalomra küldött volna [VassGy 326].^a 1760 Elbomolván a gyűlés mentem br. Diószegi Zsigmond és Váradi János öcsémekkel Füzesre^a, az hova is későcskén érkezünk [RettE 102. — "Ördögösfüzesre (SzD)]. 1770: az Meszes iránt Commissio Erkezet hogy be vagjak es Liniait akarnak fel alítani minel hamareb [Somlyó Sz; Borb. II Szathmári János lev.]. 1800: érkezett Mvásárhelyről két fertály Tutajj az melybe volt 24 Gerenda és 2100 száz (így!) szőlő karo [Koronka MT; IB]. 1837 Mikor inditando valék kerülő írásmat akkor érkezék a' Felséges Királyi Fő Kormány Széknek . . . kegyes rendelése [Vaja MT; Hagymásbodoni eklézsia könyve]. — L. még EOE XVIII, 175; ETA I, 25, 42—3, 64, 81, 114, 153, 156, IV, 42; TMÁ VI, 110; Veress, Doc. X, 291, XI, 9.

2. megérkezik; a sosi/ajunge; ankommen. 1598 Hozzw János . . . wallia . . . vasarhelt egizer viragh sokadalom estin érkeztem vala az sokadalomra, hogi ot ne(m) volta(m) az nyl weteskor nem hattak

volt heliet hanem mikor immar az teobinek io vassara volt, el kellett eggiknek satorat bontany, meghis heliet kellett neke(m) adniok [Kv; TjK V/1. 178]. 1699 : Én J(ste)n jo voltából ma délb(en) érkeztem ide Fejérvára [Ks 96 Toldalagi András Gyerőfi Borbálához]. 1708 : Az éjel érkezek Segesvarrol az embör [Rugonfva U; Pf]. 1735 : A mi pedig Meltosagos Vr az Executorok dolgát illeti, mikor Bezterczéről Regenbe* érkeztek én mingjára oda mentem és totis vocibus ügjekeztem a patko pénz iránt ugj conuenialni, hogj jól eshessék [Görgény MT; Born. X. 10 Lestyán György lev. — *Szászrégenbe]. 1736 : az nagyobbik Lotharingus Herczeg viszsza ment Bécsb(e) a holott is mikor Bécsb(e) érkezet három száz ágyut egyszers-mind Sütöttek ki [Nsz; Ap. 2 Kálnoki Mihály Apor Péternéhez.]. 1763 : Erkeztén B. Hunyadirol a' Gyalui Ref. Nemes Ecclesiában, magamat devovealván azon Ecclesianak Praedikátorságára elsőben ezen Ecclesiát meg látogattam [Gyalu K; Rak 5].

3. megjön, visszaérkezik; a sosi/reveni, a se intoarce; zurückkehren, eintreffen. 1570 Vichey Antal vallya, hogy Mykoron eo Byro volt ... eo Theorwen zarent Rea Bochata volt Botth Annat hogy Kalmar ferenchnenek hazat megh Beochywltesse adossagaert, Az hazat felys kyalattata volt Egyzer vagy ketzer De harmadyk kyalatsnak Eleotte Kalmar ferenchne wy Jteletel érkezet* Es ely thyltotta Az kyalatsrol [Kv; TjK III/2. 183. — *Gyf-ról]. 1625 Nagj Peter érkezwe(n) Varadrol, kj az Budaj Teőreőkeőket el kíserte, Attam Etelt es Jtalt [Kv; Szám. 16/XXXIV. 53]. 1667 u. : Varga Mihaly sinten most érkezek hogy az Kgd leuelit uőttem, ipen Banyara* uolt, .. most mond egy kis Czendessiget lenni Banyá körül [Kozárvár SzD; GramTr XVIII. 644 Deesi Ferenc Beldi Pálhoz. — *Nagybányán]. XVIII. sz. eleje : Az édes Anyám az esteve érkezék Molduvából, hogy az ecsémet bé vigye az édes Atyámnak parancsoltatából, hogy ketten le mennyenek holmj árunak fel hozattalásáért (!) [Székelyföld; Born. XXXIX. 49 Csutak Mihály lev.]. 1812 (A grófné) mikor virradt elis indult; s kihaladván a Hegy-tetőig, a Groff eő nsgais azomban érkezett, találván a szekeret viszsza fordította 's, a rajta lévőket lerakatta [Héderfája KK; IB]. 1836 Titi* jfvede ugyan és roncsolodva, de Istennek hála minden baj nélkül érkezett [Kv; Pk 7. — *Pákei Krisztina].

4. odajön; a veni acolo; (da)hin kommen. 1573 Fazakas Georgy Azt valia hogy Nyreo Andras Megh fordwl es Mond Ne Ieo(!) Ream Mert Istenre Mondom altal leolek Mert nekem hazam vagion meg Talals otth ha my dolgod velem vagion, Azt halwan az legeniek Megh tartoznak, Azomba Erkeznek az varas zolgay azok fogyak megh [Kv; TjK III/3.79]. 1597 : Janos deakne Orsolia... wallia ... Mikor ot volnek azonkeozbe(n) érkezének walamy eotwes leginyek, Miklost az kamaraba reitek be, azután be bochiata kadasne az leginieket [Kv; TjK VI/1. 24]. 1627 : mikoron az fakat el

Jedzettem uolna ... Ezenközben érkezének az Somodi Uraim fegiueres kezzel [Nagyernye MT; Bál. 82]. 1629 : Varga Georgy is érkezek egj fustelyal [Kv; TjK VII/3. 94].

5. ér; a ajunge; gelangen. 1595 keesen érkeznek Thordara vőttem. 3. kennyeret p(er) d 18 Ennyedi bort hozottam 6. Eytelt ... d 42 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1599 <zegin>j Vram ... keőzel érkezet volt Immar az Alparethiak* fele hol zegeny-nek vtat meg allottak [Dés; Eszt-Mk. — *Alparétról (SzD) valók] | migh en az Nagy Janos chjres kertin az vduarra érkezem, tahagh eois az vthrol tartozas nélkül be iedott az Vduarra mezite-le(n) zablias kezzel [UszT 13/105 „Mathias Chanj de Rugonffalua” ns vall.]. 1652 : Ennek eleőtte olyan usus es teőrveny volt keőzteők Kamuthi ideitwl fogua, hogy mikor az Kortsoma bor el fogiot keőzteők, valameddig az Borert jartak, indifferenter valameddig az kortsomara valo borral az falub(an) nem érkeztek, mindennek szabad volt arulni. De az borral az falub(an) érkezven, mingiart a' masfele borb(an) bele metczettek az Chapott, ha ugyan sok leőt volna benneis [Jegyenye K; GyU 105]. 1692 Az varbol ala jüven, erkeztünk a lisztelő malomhoz [Görgénysztimre MT; JHb Inv.]. 1715 Én ott ebédem valami kövér berbécs pecsenyétől ... meg csömörőlőven olyan betegem érkeztem Slusába, hogy rettenetes [BethlenÖnél. 189]. 1750 : az Domb alá érkezének, ott meg fordulának az kert felé [Szegy; HSzjP Sigmond Ferenc (53) vall.]. 1772 : Tuddyaé a Tanu aztis vilagason, hogy az ... Adamasi Malom árkában a Viz olly sebsséggel foly hogy midőn a Kuküllő derekába érkezik, ki tezhető keppen keresztül által Lővődik a tulso martig? [Kük.; JHb LXVII/2. 371 vk]. 1800 : Ezen most le irt két Erdők közt való arkos Völgy választya el a' Kelentzei Határt a' Kőődi Határtól, a' már fennebb meg nevezett Pojanától el kezdve, és a' Völgyön megyen mind addig, mig a' Ptyátre albahoz érkezik [Benedekfva Sz; BfR 58/21 Stéfutz Györgyi col. vall. — Vervölgyi Bányai János kezével].

6. jut, ér; a ajunge/sosi; ankommen, gelangen. 1718 : mi helljen az Deszméeriekre* érkezte(ne)k^b az Tott Marton Pia elsőben is beléjek kezdte csappangatni a puskat [Györgyfa K; JHbK 21. 10. — *Az előbbi településsel tőzsomszédos dezméri lakosokhoz. ^bA györgyfalviak]. 1781 : az közelebb elmúlt esztendőben ... Szőkefalvi SzMiklosi Samuel Confrontator Co(mmi)ssarius Uram Adot irogatot itten Adamosan ... majd mindeneket szidot, kivált a ki midőn nevére érkezett a Tabel-láb(an) jelen nem volt [Ádamos KK; Pk 7].

7. (ünne)p eljön; a veni; (Feier) ankommen. 1752 : Hogy a fársáng érkezék penig, Alb Opra meg Házasadván, énis oda találtam menni ... [Algyógy H; BK. Pakalina Petru (28) jb vall.].

8. eljut; a ajunge/sosi; gelangen. 1606 : Protestalnak mind az ket fel hogy vadnak teőb bizony-sagokis kiket ra hittak de kik betegők kik erőtleneők Jde nem keőztenek azoknak feleletek-

nek napot es wdöt keüannak [UszT 20/172]. 1736 Minekelötte penig felköltének*, az muzsikások az völegénynek és menyasszonynak, nász-nagynak, vőfélynak, nyoszolyó-asszonynak, kis-nyoszolyónak, másoknak is az hová érkeztek, hajnalnótát vontanak [MetTr 389. — *Nászéjszaka után az új házások]. 1739: valahova érkeztenek az katonak és kaphatok*, Urét Papet Nemes emberet és az szegenysegét mind el hajtota (így!) [Pálos NK; Ks 99 Géczy László lev. — *Olv.: kaphattok (kaphattak) értsd találhattak].

9. ráér vmire, ideje van vmire; a avea timp pentru ceva; zu etw. Zeit haben. 1572: Az mykor Erkeznek az leh omlot keofalt rakassa fely eo K. biro vram [Kv. TanJk V/3. 64a]. 1609: ne talam vra dolgatul nem Irkezik be jeoni az teoruinre [Dés; DLt 317]. 1616: Mi Feketek, Lukaczok, es Geörfiek, kik lakunk Losadiba(n) Huniad varmegieben, egienleo Akaratbol nemzetesteol ilyen vegezest es keotest szerzettünk ... ha valamelly Atiank fia vagi betegsegh, Orszagh es Vármegie dolga mia, az Kaszalaszhos es hordashoz nem erkeznék, tehát az hordasra megh varjuk [Lozsád H; Törzs]. 1702: néha a panaszló ember vagy nem érkezik, vagy nem mér efféle helyre* menni [Gyf; SzO VII, 100. — *A német katonaság elleni panasszal a katonai parancsnokságra]. 1740 az Vtrumban Specificált helyeket mind Kováts György ... szántotta a mikor érkezett [Szász-nyfres SzD; Ks 17/LXXXIV. 13]. 1781 nem érkesztem az ked akori Levelit elé keresni [Jobbágyfa MT; Bál. I]. 1802: Minthogy én ezen fenn forgo panasznak investigatójára, egyéb tsoportos hivatalbéli foglalatosságaim miatt nem érkezem, tehát magam helyett Substitualom Proces-sualis szolga Biro Nagy Pál Uramat [Torockó; TLev. 10/8]. 1817: én nem érkeztem másokhoz járkálni [Torda; KvAKt Mss 368]. 1844: A' Kendert meg hehellettem, ha érkezem mindjárt megis eccselletem [Széplak KK; SLt évr. Sípos Miklós P. Horváth Ferenchez].

10. lehetősége van vmire; a avea posibilitatea; die Möglichkeiteit haben. 1716 A Tavaszbuzza vetését ugj igjekezze vettetni ... hogj ha a szükség kíványa annak a Torlojában ósz buzát vetethesse(n), mihelyt a marha egj kevéssé meg tapodgja mivel az ugarlásra ne(m) érkezik, a jóság(b)an) való marhak(na)k ige(n) meg fogjása miat [Szászkerked K; LLt Lázár Ferenc ut.]. 1776: Maga á Grofiné itten lévően beszéltette, hogy nem egyébert ment Vásárhelyre, hanem hogy a matkaságot el rontsa, de addig irkáltak, firkáltak, hogy arra nem érkezett [Egrestő KK; GyL. Joan. Tompos de Csik Sz. György (66) vall.].

11. hozzájut vmihez; a ajunge la ceva; dazu-kommen. 1814: a' Czéh Gyülésben nem annyira érkezett maga Czéh Mester Uram a' Dologhoz szollani, mint a' felesége, a' kire nem volt bizva a' dolog hogy még hozzá is szolhasson [Dés; DLt 56. 15].

12. kb. vmirájön/tör vkire; a se abate ceva asupra cuiva; einbrechen. 1609: Alkottunk volt

megh Diozegj Jstwannal negy forintban de az hidegseg reank erkezu(e)n) vegben ne(m) viheteok [Kv; Szám. 126/IV. 119].

Szk: *betegsége* ~ betegség jön/tör rá. 1672: az alat az Anakis sulyos betegséghe erkezet, ki miat dolgát nem prosequahattia [Kv; T]jk VIII/11. 205].

13. dtv támad; a se ivi; entstehen. 1573: Hendrik Myhal es chinek Balint azt valliak hogi egywt voltak es egywt lattak azt hogy az Twz erkezet az Kakas Andras Zeowenye megh gywladot otth hwl az zoros vagion, es azonnal az Hennigeis [Kv; T]jk III/3. 187]. 1603: Ha ... derek dologh erkezyk tehát az szaz vrainis czedulat ne varianak, hanem az eoregh harangzot halúan mingyarast gywlyenek be es megh ertwen az dolgot egyenleo akaratbol deliberalianak [Kv; TanJk I/1. 442]. 1780 Alazatosan jelentem édes Aszszony Anyámnak hogy a több gondolataim között egy gondolatam érkezett [Kp III. 203 Újfalvi Sámuel édesanyjához].

Szk: *jó kedve* ~ jó kedve támad. 1736: mikor az uraknak jó kedvek érkezett, szintén úgy ivutt egyest velek*, mert azok vagy fő vagy jó nemesembereknek gyermekei voltak [MetTr 361-2. — *Ti. az asztali szolgálkkal] * *szüksége* ~ anyagi gondja támad. 1699: Muntján Márkuljnakis el kerülhetetlen szüksége érkezvén adta, es engedte azon szólott. Kovács Marton Ur(amna)k [Nagylak AF DobLev. I/46].

◇ Szk: *baja* ~ baj éri. 1757 Pap Stephan, az Parochián az Attyával lakik, fat(e)t(ur) ... az Atyám Pap Sándor azt hirdette, hogy olyan könyörgést mond arra az emberre aki az ökreit el lopta, hogy nagy baja érkezik [Mutos Sz; Wlt]. 1788 Jantso Vramot héttől fogva mind várám ... de látom még el nem jöve el hiszem hogy valami baja érkezett [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. * *baja* ~ *vhonnan* *vhonnan* gond szakad rá. 1750 Midőn szinten ezen Leuelemet vegeztem volna érkezék Kalota Szegről ujjabban ilyen bajam hogj a mint az Dereteiek* edgj Darab határ véget perlenék az Bedetsieken^b ... most tizen harmad napra tesznek nekem tudositást, az holot nekem noltzadt nap alat jelen kellett volna lennem [O.csesztve AF; Ks 83 Péterffy Sándor lev. — ^bDeréte (K) és Bedecs (K) lakosai] * *baja* ~ *vkivel* (bajos) dolga akad vkivel. 1757: nekem bajom érkezvén egy emberrel, nem látthattom, hová telepednek fa vágni [Gergelyfája AF; BK sub nro 834/ * *búsulása* ~ *bú* szakad rá | kellemetlenség éri. 1652/1655 Én Csepreghi Mihály recognoscáalom per p(rae)-sen(tem) hogy az el mult napokban vitte volt Eötvös Rázmány Jstván Monostor Utzaj Ozdi Tamás Uramhoz két száz aranyimat, mellyek-b(en) difficultássa lévően külömben kezettől ki adni nem akara eő kglme, hanem ha magamra vallanám annak terhét, ha valaha búsulása érkezék azok miá ő kgl(ne)k (: noha azok Suspectusok nem voltak:) melyre igertemis magamat Veres Marti Gáspár Ur(am) előtt [Kv; CartTr II, 876]. 1653: Csepreghi T. Mihály Ur(am) ..., midőn

egy alkalmatossággal Veres Marti Gáspár Uram-(m)al eő kgl(nek) látogatására mentünk volna, kézdé beszelleni panaszkodó szokkal, mi nemű nagy busulása érkezett [Kv; i.h. 874] * *gondja* ~ gond szakad rá. 1639: azért immár enny gondo(m) érkezvén nem reméllem hogj it ben mulat-hassak hanem menteol hamaréb ki kell mennem, ha azért Kgdnek tágassága vagion az hozzám jeovéshez Sz. Georgyre jeoyeon had beszélget-hessek Kegldel [Homoródsztpál U Szád. Redej János sk Nagy Tamás szu-i vár-provizorhoz] * *halottja* ~ valakije meghal. 1800 A' Székely-(ne)k ha halotja érkezik, elébb káposztát keres, a' tűzhez téteti, 's azután a' Paphoz izen, hogj ő már készen van, azért ekkor 's ekkor temessen [Márkod MT IB. Gombási István lev.] * *nyomorúsága* ~ nyomorúság szakad rá. 1711/1792 Mostan mi előttünk szépen szolla Etzken Miklos Deak Uram az Attyának Etzken András Uramnak, ne nézze sok rendeletlenségét, mivel nagy nyomorúsága érkezett, ugy annyira, hogj ha meg nem szannya, abbol ki fesleni elégtelen [Albis Hsz; BLv. Transs. 25-6] * *olyan gondja* ~. 1612/1613 Czereny Gaspar mikor ollian gongia érkezett el küldöt valahova, vagy meh kertbe vagy paitaba, mingiarast utannam iött, ott dolgat tötte velem ... ki alhatot volna ollian *nagi* erős embernek ellene [Szászszombor SzD; KJ] * *szembe* ~ megjelenik. 1639 az eő kegielme tiztartója Kasza Peter is szemben érkezuen er-tesere adtuk [BLt 3. - *Ti. az admoniciót, azaz az intést].

érkező 1. közeledő; care se apropie; herannahend. 1750: a' néhai Tekintetes Nemes Tamás Uram seres hordoját Szekerestől ezen Barompiatzrol béhajtván Bako György udvarára, az ő kegyelme Emberei megijedvén az érkező városiak-tól, oda a' városiak utánna futának s a' feuekét bevágták [HSzj *söröshordó* al.].

2. közelgő; care e in perspectivă; bevorstehend. 1839 A Curator számadás az érkező visitiora készen lenni rendeltetik [Nagykapus K; RAk 16].

érkeződik érkezget, jövőget; a sosi; ankommen. 1749 még vasárnap reggeli két orakor ide Szebenbe érkezünk, de akkoron még tsak Méltóságos Gubernator Urunk eő Excellentiája volt ide bé ... ma kezdetek gyűlögetni ... az Urak most érkeződvn ki mosdodik ki öltöződik ki nyukszik és Semmi dologhoz nem fogtunk [Ap. 1 László András lev.].

érkezőfélben érkezőben; pe cale să sosească; in Ankunft (begriffen). 1738 ugy hallam 700 Recluta érkező félbe van [Harasztos TA; Ks 99 Orbán Elek lev.]. 1832 más Nemes emberek menyit fizetnenek; erre acludálni fogom a Bontzidáról mostan érkező félben lévő Prothocolli Extrac-tust [M.köblös SzD; RLt Pataki Mihály kérv. *Ti. nemesi felkelés-váltásgot].

érkezőleg érkezőben, érkezőfélben; pe cale să sosească; in Ankunft (begriffen). 1711 mostan az hat Compania Nemethis érkezőleg lévén a' Szekbé, nagy-Securitással lehetünk az utnak fell nyítására [Csíkszereda; Born. XXXIX. 50]. 1757 Az mely nap Németi István Uram érkezőleg volt ebédre, 's szintén érkezett is Somlyóra Jánosi Hadnagy Uram látta hogj jó Németi István Uram, 's monda azonban egy mellette lévő ... katonának, nézd Márton jó Németi Pista [Somlyó Sz; Mk IX. Vall. 188]. 1785 mondják ugyan hogj hová hamarább érkezőleg vagyon sok katanaság [Szászváros; BK. Bara Ferenc lev.]. L. még RettE 124.

érkezte vki érkezése; sosirea cuiva; Ankunft. 1849 Kelemen Béni azután irt egy levelet, s nekem kézbesítette, hogj azt Szebenbe érkeztemmel az ottani gyorssekér intézetnél mutatván bé, melyre nekem ottan szállást és kosztot fog-nak adni [Kv; Végr. Vall. 38 Krizsán Mária vall.].

erkölcs 1. morál; Moral, Sitte. 1589/XVII. sz. eleje Szwksegh penig . hogi minden tarto-manioknak, keossegnek, rendeknek, polgari tar-sasagnak az eő Teorueny es Articulusok, melyek az Regisegh miat az Vy emberek közéot, vagi az embereknek változando erkeolcziók miat megh romlottanak volna, . hogi megh iobbít-tassanak, meg uytassanak [Kv; KőmCART. 2]. 1751: En itt Balástelkén lako Vándor nevezetű Familiát ... ismerem s tudom . felöllek mon-dani, hogj életét holtig istentelen törvénytelen-ségben gyakorlo Attyoknak gonosz erkölce uj beléjek oltodott, hogj Ns Küköllő Vármegjében, sőt talám az egész Országban is ezeknél istentele-nebb, igasságtalanobb, verekedőbb, vérengzőbb, erőszakosabb, káromkodobb emberek nincsenek, minden közönseges igasságot fel forgatnak, akár kivél ok nélkült czivódnak, verekednek, csak ki-tsin okból vagj sokszor ok nélküli akár kit megh támadnak uton utfélen [Balástelke KK; IB. Michael Rempier (60) jb vall.].

Szk: jó ~ben viseli magát erkölcsös életet él. 1638 Tudom azt, hogj leani koraba(n) ez az varga Miklosne elegh io erkeolczben visele magat, nem latta(m) semmi gonosságot hozza [Mv; MvLt 291. 141b] * *maga rossz ~ét gyakorolja*. 1760: az gróf megholt s az asszony maga rossz erköl-csét gyakorolta egy Hunyor Mihály és Torma Dániel vagy Gábor nevű személyekkel [RettE 104] * *megért ~ben viseli magát*. 1599 Bokor Ferenc Bamfy mihaly Jobbagia huniadj ezt valla, tudom azt hogj notele(n) koraban, eltt paraznasagba Eztis tudo(m) mi vtatul fogva hazas ember meg ertt erkolczbe viselj magatt Jamborull minden dolgaib(an) az eo Jouajnak pedig mind Jozaganak, meg eorizoie es zorgalma-tos gondviseloie [Bh; BLt 1].

2. (erkölcsi) magatartás; conduită morál; mor-alisches Verhalten. 1570 Orsoliazzon Eotthwes Jmrehne, Ezt vallya hogj ez ferench lakot eo Nalok eotthwes Jnas volt, Es hogj Nem Thec-

cet neky erkeolche Myert hogi zo fogadatlan volt, Es egy kort az gywlay Borbel Marthon kertebeis kaptak volt, Es az haz hean egy Erzenben kyt otthi Reyteget volt talt (!) volt valamé ewsth drottot es Aranyazot penzt [Kv; TJK III/2. 109]. 1600 Gyeörgyfi Marton ki fia legye(n) en ne(m) tudom, en mindenkor Gyeörgyfi Balintnak hallottam, latom, hogy mi(n)d abrazattia, zawa, erkölche, termete, mi(n)t Gyeörgyfi Balintnak wolt (így!) [Uetz 15/37]. 1758 Már szándékom az, hogy staturámat, személyemet, erkölcsömet, szokásomat, természetemet, — verbo vitia, quae plurima sunt, et virtutes, quae perpaucis sunt, leírjam [RettE 77]. 1874 Kozma Ersébet panaszt emel férje Kozma János ellen türihetlen erkölcsé miatt, mely szerint őt sokszor mocskolja, piszkos szökkal illeti [M.bikal K; RAK 308].

3. *feslett* ~ *feslettség*; destrüáló, dezmag; Liederlichkeit. 1585 Nyreó ferencz . vallia ... En sem Akor sem az vta(n) semmy wdeobe(n) semmy feslet erkeolcheót gonozsagot paraznasagot Nem latta(m) sem ertetem Mastolis az Nyreó Mathias leaniahoz [Kv TJK IV/1. 406]. 1599 Kaczia Pall huniadj . eztz valla . . mj mostan sem tekozásat, semj feslett erkeolczett ne(m) tudgiuk, se Jozaganak el vezeteset [Bh; BLt 1]. 1603 Chiwka Gergely . . . vallia : hallottam varga Janos-ne feleol affele feslet erkeolchieot [Kv; TJK VI/1. 689]. 1632 lattam enis Szabo Miklost hogj volt ot neha az agjbanis le fekut ot Zabo Miklos, de en semmi feslet erkeolczett az Azzonnak nem latam [Mv; MvLt 290. 81a]. 1713 : Mind az két félnek bé adot Relatoria(i)bol vilagison ki jó Széki Tamásné Toth Lőrincz Ersoknak rut, feslet erkölcsé, az sz. hazassag elle(n) valo magaviseleése, masokkal valo evese ivasa, csokolodasi, malé, sokkal egj hazban különösön valo létele s meg egj ágiban valo fekveseis [Kv; TJK XV/1. 102]. 1815 : a Leányomnak már sok időtől fogva Szabadon gyakorlott alaton élete s feslett erköltsé szülték réája nézve azon rossz következt, hogy minden Jozágai pusztulni s hanyotlani kezdettek [Mv; Berz. 21].

Szk : *feslett* ~ *ét gyakorolhatja* feslett életet élhet. 1763 : az I(nct)a eleitol fogva, hogy annyira nevedett, hogj maga gonozsagát folytathassa, leg ottan gyanus személyekkel társalkodott, s oly rosra celozo cselekedetei voltanak, amelyből nyilván paráznaságát lehet concludalni, éjjel, nappal fogadokban katonák szallasára s mas olys helyekre ment és járt, hol feslett erkölcsét gjakalhatta, holott is minden szemérem és tartalék nélkül, csokolodot ölegetődzett, különös helyekre bé zárkodat, de a'mi nagyobb fassiókból ki jó világon gonosz cselekedete, paráználkodása [Torda; TJK V. 179] * *feslett* ~ *ét követi* feslett életet él. 1763 az In(ct)a . . . ezen vetkes cselekedetét ferhez menván . . . gjakarolni, mint aféle vétekben leledező, s bele rögzett gonozságokban szokásos, meg nem szünt, hanem sokaknak láttára minden tartalék nélkült külemb külemb féle helyeken olys esmeretes személyekhez járván feslett erkölcsét követte [uo.; i.h. 180].

4. *fortély*; nárav; Listigkeit, Pfiif. 1591 Tundo(m) hogy felele Zente Istua(n) az lo feleol hogy sem(m)i nyaualyaia sem erkeolche egieb ninc hane(m) eggik labaua santa [Malomfva U; Uetz]. 1591 u. az <eo> loua epp lo es sem(m)i gonoz erkölche ninczén, hane(m) az eggik labaua mikor megh mozdul santal de mi(n)dgiart elmúlattya [i.h.].

Szk ~ *öt vesz el/megfortélyosodik*. 1731 Amely lovak már joban tanultanak meg probalja őket a kik(ne)k semi inclynatioját nem latya az ugráshoz nem kell erőltetni őket, mert csak erkölcsöt vésznek lejtőre ne mennyenek véle* egy darabig, és neis bocsássák el az nyakától az tanult Lonak . . . , hanem csak akkor, mikor már nem fél(ne)k tölle, hogy meg hannya az embert, és így az Lo sem erkölcsöt nem veszen, sem nem kell félni hogy egy Legenytis el roncon [JF lovászmesteri ut. — *A csődöröcsikóval].

5. ? hiba; defect; Fehler. 1639 tuttuk az lonak ollian erkeolczet hogy az Szilagi lora rugta volna de en nem lattam [Mv MvLt 291. 199b].

erkölcsi 1. moral; moralisch. 1813 Nemes Háromszéki Körösi Csoma Sándor tanítványunk eleitől fogva . . . egy volt mindenkor a' leg jobbakközül. Hozzá járul ehez szelid és jambor természet, becsülletes maga viselete, és szép erkölcsi karaktere [Ne; NyIrK XII, 137]. 1844 : a szökefalvi Papot kereszturi Deákságába jámbor és jo tanulónak esmértem, de azon tul sem tanulási szorgalmát, sem erkölcsi állását nem kísérhettem [Bözöd U; Pf. Árkosi Mihály esp. lev.].

Szk : ~ *törvény*. 1830 nem hogy illendőleg szovának állott volna, és ötöt Constitutionk szerint rendesen el bocsátotta volna, hanem Pofon is verte, de nemtsak hanem még fávalis kívánta verni, holott ezt tellyességgel sem az Erkölcsi sem a' Hazai Törvények meg nem engedték [Mv; Mv-i szabó cég iratai].

2. ~ *bizonyítvány* certificat de buná purtare; Führungs/Sittenzeugnis. 1869 a kérelemmel* kellett egy szegénységi egy papi egy oskolai egy erkölcsi bizonyítvány és egy apai beléegyezés [Kv; Pf. Pálffy Károly lev. — *A katonai szolgálatra való felvételi kérvény].

erkölcsiség moralitate; Moralität, Sittlichkeit. 1850 Illeték mentes bizonyítványok e következők . . . Leleczeket ápolásba venni szándékozó személyek erkölcsiségéről [Nagykapus K; RAK 6].

erkölcsös 1. moral; moralisch, sittsam. 1807 mi közöttünk 's itt körülbe nagy darab Helysegekben is, erkölcsösöb emberek, és ház nem igen talaltatik* [M.fenes K; KL.lev. *Ti. a megnevezetkénél].

2. *fortélyos*; náravas, cu nárav listig, pfiiffig. 1591 u. Az lo pedig mi(n)denik labaua santa, erkölches az embert megh marja, ha terhet Akarnak rah tenny hozza ruggh, vgy Annýira hogy

ne(m) hadgia rah tenny sem(m)i fele terhet
megh keua(n)nyuk az my magunket teölle, mert
ollian erkeölches hogy az feyet be kell borítani
vgy whetnek rah, terhet ne(m) tehetnek rah
vgy atta my nekeonk tudúa mert hizzúk azt hogy
túttá eő az lonak ollian erkeölches voltat | az
santasagh búneuel véve el az louat So<fal>ui
Ferench Zente Jstua(n) ne(m) felelt feleölle, er-
keölches vol<ta> feleöl* sem felelt, merth Akkor
ne(m) kerdették [UzSt. *Ti. a lónak].

erkölcsösödik megfortélyosodik; a se nárävi,
a deveni nárävas; listig/pffiffig werden. 1729
szegeny Ember Tehenet bornyu nélkül hadni nem
akarta ... azon Tehen erkölcsösödvén magát fejni
nem engedte, ugj Bornyát szopni egj alkalmatos-
saggal az Bornyut az Hazban mintha az földhöz
vernek Csak megut döglik [Dés; Jk].

erkölcstelen imoral; unsittlich, amoralisch. 1677
Fiak erkölcstelenségekről Az erkölcstelen fia-
kat kik Attyokat, s' Annyokat nem böcsülik,
sőt kesergetik, decernaltatot, hogy a' Tisztek Vár-
megyeker és Székes helyeken, törvény* szerint
meg-büntessék . . . úgy tudni-illik, hogy ha
Attyát, Annyát, szidalmazza vagy poenitentiaz-
tassék, vagy egyebiránt castigaltassék a' Birák
itileti szerént [AC 132. — *A kiadványban sajto-
hibásan]. 1687: Tudode nyilván és bizonyosson
Midőn Vásárhelly Borbély Janos . . . a' Tabor-
ban jart, . . . valami gonosz vegre, hogy az eő
Kglme Hazához valami erkölcstelen iffju leginyek
jartak volna? [Dés; DLt 445 vk]. 1711 eő Kgle
hűtét, kötelességet és házasságbéli szövetséget
félben hagyván, várasakat, Vármegyeket feljár-
ván, erkölcstelen életét mindenütt kimutatván,
rosz hirit, nevit mindenütt hagyván, az Olt
Vízéb(e) a Tábori Tisztektől bé vettetett, a tábor-
bol ki veretett [Dés; Jk 359b–60a]. 1768: Drá-
gus Márkully jámbor, jo Erkölsüé? vagy Gyll-
kos verengező, ok nélkül másokban gráználkodó
Személyé? Törvényeztetetté meg eddig elé
erkölcstelen tselekedetiért? [Mezőmadaras MT;
BK vk]. 1844 Szakmári Ferencz nevű egyén,
mint koborgó, 's erkölcstelen életével másokat
botránkoztató személy, illő bűnhődés végett sa-
ját törvényhatóságához, nemes belső Szolnok vár-
megye tkts Tisztségéhez által kísértetendő [Szu;
BLev. 1441]. — L. még RettE 211–2, 257.

erkölcstelenség imoralitate; Unsittlichkeit, Im-
moralität. 1677: Fiak erkölcstelenségekről [AC 132
a teljesebb szöve. *erkölcstelen* al.]. 1691: Constál-
van a' Leányzonak mind erkölcstelensége, mind
penigh hogy ok nélkül repudiálta Mátkáját Ung-
vári Jánost, a' Törvény a' legint fel sza-
badította, a Leányzot penigh vinculállyá [SzJk
258]. 1714: Annak utána idővel erkölcstelensége
miatt gyanóba esik a nagyobb tantító kalugyer,
elszökik [Déda MT; BMúz. Gabriel Szile (68)
vall.]. 1757: Tudom bizonyosson . . . Czirilla Ma-
ria nevű szász személy erkölcstelenségét, hogy kur-
vaságban élő személy, mert kétzer vetett faty-

tyat [Kv; Mk IX Vall. 194]. 1807: (A szóban
forgó személy) nem ama Duzmás, Harag tarto,
Fenyegetődző, verekedő vagy vérengező; Káronko
(!), Tolvaj, vagy Részeges; ugy egyéb rosz tsele-
kedetekben vagy erkölcstelenségekben Magat gya-
korlott ember [M.fenes K; KLev.]. 1818: Ifjabb
Hegyessi Elek az ejtzakai korhelség és erkölcsten-
ség gyakorlásábann annyira el lévően áradva,
hogy . . . a Paraszt Legényekkel ivutt és tántzolt,
Cseledjeit medvének és egyéb maszkarának fel
öltöztette, az uttzán és a' kotsomákon tántzol-
tatta [Vajdasztiván MT; TLt Praes. ir. 321 Bu-
dai István visp. kezével]. 1844: Minden Bizonságok
ki egy, ki más Tetemes Törvenytelenségekkel
Káromkodásokkal, mocskolódásokkal vádol-
nak; a' mellyek aránt jelenleg magát nem is men-
tesitti, abbol is erkölcstelenségei gyarapulva állan-
dósítva véletik lenni [Sófva U; DLt 1441].

erkölsü. Csak jelzői szk-ban; numai atributiv;
nur attributiv: 1. cu moravuri; von Moral. 1566:
mys az gonosz erkölsü emberek közü ne szamlal-
tassunk [SzO II, 188 a székely főemberek és lófők
a fej-hez]. 1585: En teollem Mene ell Az Nagy
Tamas az zoned leaniail es egy feslet erkeöl-
chw Azzonnial Mene ell [Kv; T]Jk IV/1. 457
Deseo Benedek vall.]. 1603: Jo fjaim . . . fes-
let erkeolczw emberel ne barattkoszatok, zitko-
szodok neh legjetek [Csapó KK; JHb XXV/23].
1748: mostoni Ferjetekkel edgyütt paráználkod-
ván, feslet buja erkölsü életben éltetek . . .
meg holt ferjeteket étetövel éltetvén* meg ölté-
tek ököit [Déva; Ks 112 Vegyes ir. — *Tollvét-
ség éltetvén h.?). 1783: (A) tanczbol fertelmes bu-
jaság es boromnak s palinkamnak feslett erkölsü
szemelyekre lett pusztitasa s torbezlasa követke-
zett [Bözödújfalú U; Pf]. 1799: Az Exponens* . . .
ki kapo etzaka flangerozo, szállásán kívül másoknál
hálo feslett erkölsü buja természetü volna . . .?
[Dés; DLt. — *Veres István csizmadia legény].
1802/1816: Bajka Susának Bitangja vagy on és
rosz erkölsü Fejér nép [Dálnok Hsz; Kp IV. 317
„Szabo Elek özvegye Bede Rebeka” (45) vall.].
1846: Délben az Angol királynénál ebédeltém.
Holloi Corneliához közel, ki fétiseltetik az arc-
lányok (!) által, noha nem igen szép és szeplőtlen
erkölsü, — mint mondják [Szzy-i ÁLt Apor
lev. Kemény Zsigmond naplója. — Benkő Samu
kijegyzése].

2. rossz ~ fortélyos; nárävas; störrig, stetisch.
1634: Hogi valami rosz erkölcüz, fel rugo, vagi ki
magat megh ördöglen es el nem menne ember
alat, olliat ne talallion venni [KJ].

érlelőház melegház; serä; Glashauss. 1790: Az
Üveg vagy Virág házok készülnek, az Kissebb érle-
lő háznak már tsak kementze és ablakokba Üveg
hijja [Sztrézakercesóra F; TL. Wessényi Dániel
gr. Teleki Józsefhez]. 1801: Az Érlelő Ház téglából
jo moddal épült, téglá pavimentumos, padlásos,
edgy ajtóval, zsendellyes fedelezet alatt [Ger-
nyeszeg MT; TL].

ernyő ekhó, *táj* kóber; coviltir; Wagenplane. 1595: Zabo Miklos foldozta meg az Nagy kúczin valo örnýt (l), posztora költ d 23 vaszon p(er) d 9: tzerua p(er) d 2 tt d 11. Az czjnalasatol Attam d 25 [Kv; Szám. 6/XVIIa. 139 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1596: Biro vram tanaczaualegietembe, hagiak eö kegk hogi Kerekes Palnak fizessek ... d 75 Miert hogi ez niarban valami ernieöt chinaltattak volt velle az Azzoniunk zekere, es sarogliat es nem fizettek volt megh teölle [Kv; i.h. 6/XXIX. 82 Bachi Tamás sp kezével]. 1618: Ejg tars (l) szekerek czinaltak ernieöt attam Lecz szeget 25 d 3 [Kv; RDL I. 103]. 1681: Tár Szekérhez valo Uy ernyő Nro 1 [Vh; VhU 505]. 1740: Szekerre való Ernýő nro 2 [Pálos NK; Ks 11. XLI. 32]. 1771: Tár szekér ernýöstől 1 [Nagyida K; Told. 19]. 1816: Egy vasas Lo szekér Gyékényes Ernýóvel [Varsolc Sz; Born. IV. 41 Bornemisza Krisztina conscr.]. 1827: Egy erős készfűletű egész vágásu új Lo Tár Szekér viseltes ernýójivel [Koronka MT; Told. 34]. 1850: Úti löcsös használt szekér — bőrös vasas töltött ülés — bőr párna kettő töltve — kotsis láda, viseltes zöldre festett ernýő (: cober:) [Algyógy H; Born. F. II]. — L. még HSzj *ernýős-szekér* al.

ernýőbőr bőr-ellenző; cozoroc de piele; Schirmleder. 1846: Casagrande Felix ... főrevalójául veres gyapjubóli — ernýőbőr nélküli — kerek sapkát visel [DLt 1204 nyomt. kl].

ernýőfa ekhó/kóber-váz; cadrul/rama coviltirului; Plangestell. 1681: Vajda Hunyad vára Vagyo(n) eze(m) bátyában Ökör után való, minden hozza valo eszközzel, deszkával burított oldalival, ernýő fájával együtt új Tár szekér, jó vasas Nro 1 [Vh; VhU]. 1801: Egy hitván Ernýő fa [Vargyas U; CsS]. 1837: Egy vas Ráfos kerekű Tár Szekér ernýő fájával edgyütt [Szentbenedek SzD; Ks 73. 55].

ernýős ekhós, *táj* kóberes; cu coviltir; mit Wagenplane (versehen). Szk: ~ *hócsi*. 1591: Az waros kwchyahoz a' mitt Myweltette(m) Kerekes Maytyassal (l) vettetem Szamot, Az Ernws kwchyahoz egy Rűdot kett Tengelt egy Nywtot egy agost egy feel herzet* kett haam fatt, fizett (l) ezekől Mindt Nekye f — d 52 [Kv; Szám. 5/1. 9. — *Olv.: felhércet] * ~ *szekér*. 1591: Boitor Antal, Nadasi biro, vallia ... Latam hogi ez ernieos zekerral Nadason megh allottak vala. az kekbeli emberis ott vala, es egi veres zokniabeli azzoni emberis vala veliek [Kv; TJK V/1. 107]. 1613: (Az élet) kesedelem, es hallogatas nélkül meg szerezz, es Jo ernýős szekerekre rakassa, es taborunkba szolgaltassa, hogy taborunkba leü vitezek eles miat meg ne fogyatkozzanak [Kv; PLPr 63 fej.]. 1697: Azon szekerek mind legyenek hat ökrű jó ernýős szekerek, az mineműt hosszú utra szoktanak készíteni, es azon legyen egy vezeték kerek es tengely, item kerék kötő eszköz, fejsze égyg öreg kötél, es ökr fejere valo hat istrangok [UszLt IX. 76. 27 gub.].

erogáció 1. kiadás; cheltuială; Ausgabe. 1604: Az minemeő erogatiok zoktanak lenny ez boltoknak es Kamaraknak ieouedelmeebeol így keouetkezik [Kv; RDL I. 77]. 1615/1616: nem acceptalok sohul egyyk fele tiszt viselőktőlis semmj fele erogatiot [Gyf; i.h. 100]. 1649: Keouetkezik az Apa Hidi Malomhoz ualo Erogiatio Az Korongh uasat megh Aczeloltattam ... d. 25 [Kv; Szám. 26/VI. 487–8]. 1674: Superallya az Erogiatio az perceptiott f. 2/99 [UtI]. 1700: Discantistaknak fl 15 Az Déákoknak fl. 15 ... Eddigh az Temetesi alkalmatossaggal valo erogatio [Abrudbánya; Pk 6]. 1732: Vagjon a perselyben .. tizen egy forint s ötven hat penz, mullyet szokot reserválni az Eccl(es)i a kivantato ruinak reparalasara, s egyeb szükségese erogatiokra [Gidőfva Hsz; SVJk]. 1789: Szükséges a Com(m)unitás Ratiojának vite-lire szorgalmatos vigyazással lenni es hogy ha helytelen erogatiok tanaltatnának, azokat mindjarast el kellett törteni [Kv; TLev. 7/8] 1825: Nemes Székellj Keresztur Várossa Alodiális Perceptora Kováts Imrének ... minden Perceptiojirol es erogatiojirol készült Számadás [Szkr; Borb. I]. Szk: ~ *ba megy* fogyatékba vétetődik. 1749: Egy Jármás ökrö vagyis Tulok hosszas Sindődése után meg dögölven erogatioba megyen Nro 1 [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.].

2. elszámolás; decontare, socoteală; Ab/Verrechnung. 1615/1616: mind Juhos Janos Uramnak Instructioja az, hogy missilis nélkül ne erogalyon, mind penig enis absq(ue) mandato exhibitó ne acceptaljak. en Juhos Janostol semmi Erogiatiot nem acceptaltam [Kv; RDL I. 100]. 1674: Diszno aprolek erogatioia Gömböcöt napjaban gjomrával, es Kásás hurkajaval 2 [Fog; UtI]. 1749: Sertések Erogiatioja ... az Udvarb(a) kettőt vetettvén fell hizni, azok közül maga(m) Deputatúb(a) vettem ki Nro 1 [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.]. 1760: Bor séprő Erogiatioja [Szkefva KK; Ks 71. 52 szám.]. 1797: Juhak Erogiatioja [Dob.; MkG].

Ha. 1717: erogationkot [Nsz; SzO VII, 224 Ferenczi Ferenc lev. a gub-tól].

erogál 1. kiad; a cheltui; ausgeben. 1649: Exitus tritici in Granis Jobbagyokra, szanta-nak netesnek, kaszalasnak, es egyeb munkalkottatatsnak idejn . erogaltnak ... Cub: 45 [Kv; Szám. 26/VI. 495]. 1658: Per Diem Erogiation a' Hüteos kulcsar, a' szarnias Majorsagra korpat, Erogiat Cub. Sax. N. 11/12 [Borberek AF; Wass. Perc. 39]. 1677: Várbeli apros Szükségekre Erogiatomb vasat Libr. 27 [Ková; UtI]. 1714: Karikák(na)k Csinálására erogaltak eö kgyk Hunyadi pánt vasat Nro 8. es Rud vasat Nro 1 [Balázsfva AF; UtI]. 1749: Menyhárt Sigmond mentejének bereltetésére erogáltam ki készített juh Bőrköt Nro 5 [Kiskend KK; Ks 70. 51 szám.]. 1818: erogaltak 28 Mása Vasat es edj néhány okát [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1834: a' Tiszt ... hogy praevaticatiojot annál tovább 's nagyobb részben folytat-hassa a' Szám adását egész Februarius 28ik napjáig

be nem adta ekkor is zavarosan, sok Correc-tiokkal tellyesen s nem mindent inferálva mit percipiált, 's azt tisztán hol? s hogy erogálta légyen [Somb. II].

2. kifizet; a plăti/achita; auszahlen. 1616: mind Juhos Janos Uramnak Instrúctioia az, hogy mis-silis nélkül ne erogalyon, mind penig enis absq(ue) mandato exhibito ne acceptalyak [Gyf; RDL I. 100]. 1630: Az leuel megh szerzesere egyeb bizonyos keol-czieggel együt az mit Erogaltanak f. 256/25 [Kv; Szám. 18b/IV. 93]. 1678: En Palogiaj Mihalj ... az Desj Rationistasagban Principalisomtul hal-gatok, senkinek az Proventusból az ő Ngok Comissiojok vagi Principalisom paranczolatlya nélkül nem erogalok [Gyf; KaLt Apor István ir.]. 1702/1715: In Anno 1702 Die 5ta May meg szoríttatván az Nemetek Portioban valo Assigna-tioval nem lévén a Perceptorok(na)k pénzek Ero-galt az Exactoria az Nemetek(ne)k fl. 144,00 [Kv; KvLt I. 213]. 1746: Az Eccl(esi)a pénzi-ből Templom Szarvazattyára Sendelyeztetesire és egyéb epitesekre felesen erogálván, mostan talaltatik az Eccl(esi)anak . ki adott penze flor. 49 dr. 65 [Árapatak Hsz; SVJk]. 1796: nékem Melgos Ifiu Grof Ur eo Nagysága parantsal hogy egyetis mástis végyek és erogalyak az eo Nsága számára én nem tudam mi tévös légyek fé-lek az eo Nsága parantsolattyatis átlalhágni [Kop-pánd TA; Gyl. Csia Moses lev.].

3. elszámolásba felvesz; a trece in calcul/ socoteală/ decontare; in Verrechnung (auf)nehmen. 1652: egy baczinak in mensibus 3 teóbbet erogal, az mint kellett volna cum cubulis 8/3 [EMLt számvevői észrevétel]. 1708: Erogal igaz szám vetes szherent a' mit a szőlőre es egyebűvé költött f. 22,46 [Kv; AsztCJk 73]. 1754: Documentum nélkült erogált eo kegyelme őtt veder bort melly-nek erogatioját, ha legitimè nem doceállya, diffi-cultáltatik in Urnis 5 [Déva; Ks 107 Vegyes ir.]. 1802: Bikák teletetesiért s ahöz járulando egyebb szűkségekre hitelesen erogálnak 39 Mforintat [Torockó; TLev. 5].

erogálatlan elszámolatlan; nesocotit, nedecon-tat; nicht verrechnet. 1723: marad erogalatlân (!) fl 1.,62 [Kv; AsztCJk 125].

erogálhat elszámolhat; a putea încheia o soco-teală, a putea deconta; verrechnen können. 1752: eddig is a Birő erogalhatott, nem volt meg kötve, acceptálták is [Kv; Szám. 69 /XXVII. 8]. 1817: minden obvenialando Proventus egy aránt illeti mind a Civis mind a' nemessi rendet, mellybéli Jövedelem az Allodialis perceptor vagy város Gazdája kezében menyen, ki is kevesebb Summáig a' fő Biro, nevezetesebb Summáig pedig csak a' Magistratus Commissioja mellett erogál-hat [Szu; UszLt VIII. 68].

erogálódhatik kiadódhatik; a se putea cheltui; ausgegeben werden können. 1737: (A guberniumot) Kell azonn instálni, hogj azonn hidnak meg épí-tésére méltotassék ... Conferalni vagj 600. fo-

rintokat, mint hogj a mi csekély itéletünk szerint csak vasra és Mester Emberek(ne)k is ad minus annyi erogálódhatik [Dés; Jk 472b]. 1841: A Pálinkát meg visgálni instálom, miszerént erogálod-hatott [Görgény MT; Born. G. XXIVc Gáál István számtartó lev.].

erogálódik 1. kiadatik/adódik; a se cheltui; ausgegeben werden. 1657: Az hűteos Kulcsar Keserui Miklos szamadasa szerint, Erogalodatt, per Annum, az Udvar haz szűkségere, Eczet, Ur. N. 23/2 [Borberek AF; Wass. Perc. 23]. 1679/1681: a' Lisztet igazan administrállyák az én Asztalomra mikor Hunyadon lako(m) mi erogalodik, arrolis tartozzék a' Számtarto igaz Diariumot tartani [Vh; VhU 671]. 1716: Vasas Raboknak ... erog(a)lodat Szallona libr. 1/2 [Küküllővár KK; Utl]. 1735: holnap szám szerint, vagj hordo szám szerint mennyi erogalodott azt bizonyoson nem tudhatom [Kendilóna SzD; TKI. Beniamin Cseh de Akna (29) ns vall.]. 1742: a Sejki Magyar Lutheranus praedicatornak őtt kupa pálinkáért erogalodott Cub 1 Metr. 1 [Szászkerked K; LLt]. 1754: hová mi erogalodott volna, pénzért, vagy kölcsenb(en) nem tudom [Buzd AF; Ks 22/XXIa]. 1820: Ürmös actu a' Pintzébe vagyon, itt erogálódik [Déva; Ks 105].

2. kiadódik/fizetődik; a se cheltui/plăti; ausgegeben/bezahlt werden. 1727: vegire nem mehetvén, mi költ fel azan 600 forintakb(an) es hova erogalodatt concludáltatott azan repar-tialt pénz(ne)k Investigatiojára Zejk Miklos es Nalaczi Laszlo Atyankfiai eo kglmek [uo.; Ks]. 1731: ezen Buzának az árra Erogállodot [Abosfva KK; Ks 99]. 1771: erogalodott Temetési szűk-ségre 822 Mf és 47 pénz [Kendilóna SzD; TKI. Teleki Pál hagy. Cseh Benjámín de Miske nyil.].

A két utolsó adalék a 3. jel. alá is tartozhatik.

3. elszámolódik; a se deconta; verrechnet werden. 1721: hogy Tyuk ollya(n) majorkodtato helyben, holott a majorságra annyi temérdek ga-bona erogalodott a mi(n)t fellyebb meg teczik egy is nem maradott, szűkséges hitelese(n) docealni [Dés; Ks 26. XIV. 1].

erogálódott kiadott/adódott; cheltuit, dat; ausgegeben. 1659: Prebendara, es Töltelekre Eroga-lodatt szín Bornak sepreje volt Ur. N. 11 [Bor-berek AF; Wass. Perc. 45].

erogált 1. kiosztott; împărțit, distribuit; aus-geteilt/gegeben. 1700: Kővetkezik az Spotály Buzajat őrző Inasokra erogalt kenyerek szá-ma | Erogalt Buza .. Dizno és Bornyu pasztorok-(na)k attam Metr. 1 [Kv; Szám. 40/I. 20–1].

2. kifizetett; plătit, achitat; ausgezahlt. 1681: az D. Officialis ugi Industrialkodgyek, hogi Lene, Kendere elégseges légye(n), mert az vászon vételre erogalt pinz ez utan nem acceptaltatik [VhU 71]. 1803: Szamadása az Huszár Kováts László(na)k pro anno 1803 percipiált és erogált pénz(ről) [Bodos Hsz; RSzF 298].

vus, hospitális, generosus, víg kedvű, egészséges, jó erőben levő ember vala szegény [RettE 210. — *SzD] * *maga erejében levő jó erőben levő, ereje teljében levő*. 1769: Simon Juczi; Bestialis híres nagy Kurva; Kit M. Vásárhelyi Hincsnak Miklos nevezetű 80 Esztendő, maga ereiben levő, Iffiu Legénynek^a adtanak, De minekelötte a' szegény Hincsnak Miklósnak nyakára tudatott volna is a' nevezett Szűz, Koronkában^b Sokakkal sokszor jól tölt [Mv; Told. 19/45. — *Itt alkalmassint olyan gúnyos használatban, mint a következőkben is. ^bMT] * *maga erején/erejétől segítség nélkül, egymaga*. 1810: Attestatum ... Hogy Gáspár Kristóf huszár által hol és mi módon veretett meg Sajgó Lajos és megverettetése után maga erejétől hazamehetett-e, vagy ki által vitetett haza gazdájához? [Szárhegy Cs; RSzF 274]. 1813: a' maga erejétől tsak egy tsepp vizet se tudott innya [Szgy; HSzJP „Szöts Josef leánya Mária” (16) vall.]. 1853: a' lelkem Anyám pendülni kezdett, ... maga erején a napokban be tipegett a' kiti Lajosomhoz [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina férjéhez] * *maga erejével*. 1763: miolta az eleink Scithiabol ... ki jöttek, és ezen földet ... magok erejekkel és véreikkel szerzették, úgy az utánnis fegyverekkel s directiojokkal edgyüttis oltalmazták [Hsz; UszLt 16] * *nagy ~vel* a. nagyon erőlködve. 1716: igen nehezen, nagy erővel, es nyegéssal vizellet szegény [Nagyida K; Told. 22]. — b. kb. erőszakosan. 1769: mikor fel verték a nevezett pintzét ..., amint bé mentek a pintzébe a belső zárját is leszakasztották volt s nagy erővel mentek bé [Szu; IB. Szabo Josef (25) ns vall.]. 1810: kegyelmek ... Elekes Laszlo, Elekes pap Ur maradeki és Deak Mozes, az kiknek is ezen Etzken jushoz semmi reszek nintsen nagy erővel hatalmas-sággal bele mentenek [Albis Hsz; BLev.] * *nehezen vehet ~t* nehezen kaphat erőre. 1670: Uram eő kglme sulyos betegsége utan igen nehezen vehet erőt, mostis erőtlen allapottal migh vagyon eő kglme [Algyógy H; Ks 41. H].

2. életerő; vigoare; Lebenskraft. 1653: Igy azért mi is Vásárhelyt, a kik akkor ifju erővel bírtunk, reá biztatók egymást, hogy a fizetésre elmenjünk^a [ETA I, 106 NSz. — *A hadba].

3. testi, szellemi és lelki erő; forță, putere; Kräfte. 1592: ha ez kised Munkamath thy kte-nel kedwesnek esmere(m) lenny, mind ennek megh vittassaban s mindenekben anyalom minth Atthia-innak az en Vekony es beteges ereóm zerenth valo zolgalathomath [Kv; DiósyInd. 11]. 1758: Kérem is az én Istenemet, hogy ennek utána is tartsa meg énbennem azt a kicsiny szikrácskát, sőt nevelje s adjon erő, tehetséget mindvégig az ő útjaiban való megmaradásra [RettE 80].

4. lelkierő; tárie sufletească; Seelenstärke, Geisteskraft. 1815: én előre tudtam, esmervén igaz Magyaros chategoriját, hogy kudartzat nyeren-dünk, de nem volt annyi erőm hogy a' Tkts Soo Tisztseget az iránt Capacitállam [Kolozs; SLt évr. Koronka Lajos Margitai Jánoshoz].

5. férfierő; forță virilă/bárbatească; Mannes-kraft. 1716: nem tudom annak előtte menyére

valo ereje volt szegénnek az emberi magnak szar-paritására [Nagyida K; Told. 22].

6. erőfeszítés; efort, sfortare; Anstrengung. 1586: Bota Istwan Coloswary hitcos Capitan vallia Mikor oztan az Aranas zelre Iuttunk volna, ... En kialtek egy embernek hogy leone Altal lowaj-wal es vezetne a Rewre minket ..., De mégis az Isten vgy latogata azzal, hogy a' hatalmas viz ellen Ne(m) Alhatank semmy gondwiseleswnkel semmy ereónkel [Kv; T]k IV/1. 602]. 1614: az Pwspekek es Seniorok, ... az vetkes Embereket erdemek zerint valo bwntetessel, minden ereikkel haznos lozagos es dicziretes czelekedetekre indiczak [Kv 87 ogy-i végzés]. 1660: Mi ekkeddig tellyes tehetségünkkel, eronkel, és faradozasinkal, az haborgasoknak le csendessítésére, e' szegény hazának meg-maradasára igyekeztünk [LLt]. 1785: a Sajo Vize ... nem Sokára a Faluba bé csap és teméntelen károkat téssen, ha csak csapo Gatókka eleit nem vészik ..., már bizony bajoson vehetik eleit és sok munkával, mint hogj eleinten nem gondoltak véle amig kisebb erővel meg lehetett volna igazítani [Sajókeresztúr SzD; JHbK XXXV/7]. 1850: A' Bózi Pálinka házat jó lenne egy kissé bár a'mint lehetne könnyű erővel igazítani, mert különben ma holnap merőbe össze megy [Branyicska H; JHb XXV/68-hoz].

7. feszítő erő, nyomás; presiune; Druck, Expansionskraft. 1755: a borok(na)k is nagj erejek Léven vagj őt hordobol szu ljukakon égjszer egyik máczor más aprodonként míg észre vettük folt el 10 veder [Kiskend KK; Ks 71. 52 szám.].

8. 1736: Ha innya kezdett az fejedelem ... maga^a penig egy veder bort megivutt, mégsem részegedett soha el, csak le vette fejéből a bársony kozáksüvegét, s mintha megfáradott volna, úgy gözölgött ki az feje tetején az bor ereje, s azután még többet ivutt^b [MetTr 336. — *Értsd noha, jóllehet. ^aApornak e történelmi hitelfű megjegyzése az utolsó valóságosan uralkodó erdélyi fejedelemre, I. Apafi Mihályra von.].

9. hatóerő; putere de actiune, eficacitate; Wirkungskraft. 1560: ez Jelről meg esmered. Mykor az cemment pornak Ereye elmulth, Midön a 24 hora elközelgeth es latod, hogy a kemencheben egy sarga Vekony kőd kezd fen labny az zayan ky Jöny, az a Jele, hogy Immar az cementn pornak az ereye elkölt h es touab az aranyban semmit Nem chelekőzik [Nsz; MKsz 1896. 351]. 1692: de azutan midön osztanon sok bősületes emberek-től meg érttettem az okát megh esmertem osztán hogy nem volt az oka hanem annak az Etétőnek (!) az ereje [Dés; Jk]. 1807: A' bolond-buza ... erejére nézve mérés az embereknek, és sok más állatoknak [DLt 78 nyomt. kl].

10. természeti erő; forță naturală/a naturii; Naturkraft. 1653: A közel való embereken sok ugyan meg halt, mikor a nagygyát vetette ki^a, oly nagyot dördült akkor. Úgy kell hinni, hogy az agykérgét szakasztotta meg az olyan embernek a dördülésnek az ereje s úgy holt meg [ETA I, 154 NSz. — *A „köhegy”, vagyis tűzhányó]. 1765/1770: a' Viznek ereje mián a' gáttya el szakadván

okozott nagy Viz mosást, a' gáton alol [Széplak KK; SLt évr. Transm. 228]. 1771: tartván attol is ne talám a Molnár a követ igen Le szállította volna, az malom házba bé mentünk, de az kő még égen nagyra járta a Lisztet, úgy hogy még Léhettett volna a követ szállítani ha a víznek ereje Lett volna [Kük.; JHb LXVII/27].

Szk: ~t vesz. 1765/1770: a' Viz olyan helyt erőtt szokot venni, a' Mart allyát el ássa, és e szerint az Ország uttyát az Vízben süllyeszti [Széplak KK; SLt Transm. 307 évr.]. 1826: nem tartozom ennek az ároknak és pataknak vizét egészen a' Gyalakuti határomra bocsátani, a' midőn ez a' Szőverdi, a' Kelelmenteli és a' Gyalakuti három határok oldalából gyűli össze a' Csulokajj völgyébe 's úgy veszen erőt a' nagy zuhajjal való lerohanásra [Ms; GyL].

11. munkaerő; forjá de muncá; Arbeitskraft. 1687: az Soo Varadi felső határban Sáros Patak közti nevű helyben építettének volt fel egy más erejével egy két kőjű kása törőjű Malmot [Sóváradi MT; Sóváradi Bíró lev.]. 1758: tegnap egész erővel a Malom uttyát és azon lévő horam (!) hidakat renováltattuk [TKI Perlaki András Teleki Ádámhoz]. 1794: valamint egyenlő erővel és költéssel állították az Kozma Istvánét*, úgy az Kozma Jánosnéét is felállítsák és reparálják egyenlő költéssel [Jenőfva Cs; RSzF 240. — *Tl. épületét]. 1840: Somkeréken tsupa nyoltz antiqua Sessio lévén, az allodiális Földek mívelésére erő nem volt [Kv; Ks 100 Nyilak könyve 25].

12. igaerő, igasállat; vitá trágátoare, animal de jug, cal de ham; Zugkraft. 1647: Veres Janos ... Azt igitte hogy maga erejével szekerevel nyolcz ökerrel egy hetig szant ugarat vgyan egy hetig őszel kever, Azon kívül egy egy hetet buza hordáson szena hordáson örömet szolgál [Tötör SzD; Ks 42. 9]. 1740/1754: Minden erejekkel igen keményen szolgáltatatta, fogdostattya, Tömléczzetteti, és vereti mostani Földes urok [AF.; Told. 3a]. 1796: ígertem ... 4 Kőből alá való Szántó földet, ennek egyik köblit magam fogom meg szántani és a magam buzájával bé vettetem neki, a többit a maga erejével vesse bé maganak [Kraszna Sz; IB]. 1814: nem lévén erejek hogy magok erejeken mívelhessék meg az Arendás földeket [Dés; DLt 174]. 1820: a' közönséges erővel járo szekerek által nem járhatnak azon el seppedezett úton [Dés; DLt].

Szk: egész ~ egy iga. 1820: a' kinek vagyon egész ereje az maga erején Szolgál, akinek nintsen, azok Ketten Czimborába fogvan tsinálnak egy erőt [Jegenye K; KmULev. 2] * fél ~ fél iga. 1814: Pop Sili nevű zsellér, Belső tehetsége áll, 2 ökor, 1 Tehen és 4 Juhokból — Szolgál hetenként 2 napakat ökorrel fél erővel a' maga kenyerén [Septér K; Bet.]. * maga erején/erejében saját igájával. 1671: Mikor marhával szolgálták az harmadik hetett, akkor is Szimborával Szolgáltak, nem magok erejeken [Póstelke KK; BfN]. 1722: meg kell tudni maga erejen vagy Czimborával, és hány nap szoktanak szolgálni [GyK]. 1810: a Méltóságos udvar ... Az Allodiumok közül 5 véka vetésnek helyet ad, hova a maga mag-

vából maga erején Buzát vét a' Fogados [Dob.; Ks 76 Conscr. 99]. 1852: Kőtelesek a' feledeksek a' tulajdonos Mlgs Urnak is minden nemű terménybeli részét maguk erejeken, bé hordani — takarítani, 's azt jó moddal a' ki jelelendő helyre el helyheztenni [A.esküllő K; RLt O. 4 Tussai László jegyző kezével].

13. teljesítőképeség, nép tehetség; putere, putintá, capacitate; Leistungsfähigkeit. 1569: de az haz Chinaltatasaban tartozik Minden hethen, Egy Egy nap Iztrigj Janos az Ew Ereye zerint, az zegin neppel, minden Segyttchyekek lenny [Mányik SzD; BfN VI. 225/13.]. 1587: Az keofal Epwletire megh hozassak az zaz Vraim az egy zeker keowet, Azonkeppen minden keossegh Akinek Iowa zekere, es Eökre wagyon be fogia es egy Io zeker keowet ereye zerent hozzon [Kv; Tan Jk I/1. 52]. 1607: az my uekony erőnk es allapatunk zerinth az Orzaghnak adomanyunkkal fizetesswnkkel es egieb zolgalathuunkal lehetnenk iob zyuel es serenysseggel, kire my magunkat wdeöben igiriwk es anyanliuk, csak hogy mys ty nagtokban, és ty kgtekben megh ne fogiatkozunk [Kv; RDL I. 80]. 1658/1681: Szolgaly az mint eddigh, erőd felet nem terhelnek [Vh; VhU 444 Zolyomi Miklós vál.]. 1706: Harmad idén őszszel Méltgs Generalis Rabbutin eö Excellentiája, á város kőfalának egy nagy darabját porral fel vettetvén, most annak reparatioját nekünk imponálta, melyhez ugjan hozzá fogtunk, és eddég elé erőnk felett is munkálodtunk; de mivel már, ugjan el állottunk á minden-napi szolgálatban; alázatossan instálunk ezen is hogj segitessünk másunét is ez munkában [Kv; KvLt I/193. — A város a gub-hoz]. 1744: á Mlgs Reg Gubernium gratiose committalt volt Háromszék(ne)k, hogy á Szegénység ereje felett ne terheltessek, hanem igaz proportio szerint imponaltassek nekik az adozás [Hsz; IrNyR]. 1780: a praestatiokat tartozásunk szerint erőnk felet is meg tettük [Torokó; TLev. 9/18]. 1815: ha szinte olyan erejek volna is az ide való embereknek, hogy azt* meg igazithatnák a' mig emberek találkoznának beléjük mind el hordanák és fáját el lopdosnák [Újlakb; Ks 90. — *A házat. — *Ké-sőbb: Mezőújlak K].

Szk: ereje felett való dolog rendkívüli dolog. 1765: Ebben az emberben egyéb qualitas nem volt, hanem jó gazda volt és ereje felett való dolgokat vitt végbe szőlője s egyéb oeconomiaja körül [RettE 188] * amennyire ereje engedi amennyire erejéből telik. 1809: mi a mindjárt végére érkezendő 1809dik Esztendőben is, a menyire a Házoruba lett Számos ki menetelből itthon marattak Száma és ereje engedte az utakat tsináltatni igazittatni az hol hibásabbak voltak, el nem mulattuk [Bardóc U; UzlLt ComGub. 1722 u.] * ha ereje engedi ha telik erejéből. 1872: A gyűlés kérelmére végre visszsa veszi gondnok afia lemondását s nyilváníttja, hogy meg kísérti, ha ereje engedi, hivatala tovább folytatását [M.bikal K; RAK 295].

14. ~vel a. erőszakkal; cu forjá; mit Gewalt. 1542: Isten byzonsagunk hogh az the k. hazabul

ilyen zewksigbe el nem kywankoznank massuva mennie, de eröwel özne el bennewneth Ngod jambor zolgay Olah Balas es Mottnok Layos [Fog.; LevT I, 20]. 1573: Barat Istwannak vtolsory Birozagaban Idezte volt be Kis Antalt Hennig Iacob valamy feold veget, hagi otth felelenek Egimashoz Mond Kis Antal Hennignek, hagi vened ely te az en Marhamat Ereowel hatalomal ha en Ne(m) akarom adny, Erre tudoma(n)t teot henig Ezt Mondwan En ne(m) hatalomal hane(m) teorwenyel Iarok, Az biro Kis Antal zekteoresen Marazia [Kv; TjK III/3. 188]. 1588: Pascha vayda vtanna(m) Jeowen Jsmege ereowel ell veowe egy Sak buzamat [Zsákíva Sz; Wlt Luc. Barlas jb vall.]. 1589: az birak ... ennekem mondanak hogy Jo Azony teneked igen nagy ez a tanorok hanem mi el veezkw felett, es en teollem el veouek akkor eröuel az feoldemnek felett, kin igen kesergek [Szu; UszT]. 1613: Czereny Caspar Vram Osvat Annat erövel be vona az hazba es az hazban addigh tusakodanak, hogy Osvat Anna harom pislent nioma meg tusakodas közben [Görögnyesztimre MT; KJ]. 1668: Egy vadasso puska palackomat el vötte erövel [Szúv Born. XXXIX/5]. 1700: azt az Reformata Oo Scholát . ha csak erövel el nem vészik, edgy általljáb(an) oda nem adhattják, sőt ha erövel láboknál fogva ki nem huzzák az Déakokat belölle, de azok bizony ki nem mennek [Ótorda; Törzs]. 1812: Azomban a Groffné kapván edj páltzát hirtelen a Groffra útni kezdett kettőt, hármát . de látván hogy nem akar szünni, megfogtam a Groffné elhuzván az ágytól, a' páltzát a' kezéből erövel kivettem, tusakodván és perlekedván a' Groffnéval [Héderfája KK; IB. Molnár György (58) ref. esp. vall.] — L. még RettE 111, 185, 232. — b. erőnek erejével; din räsputeri, din toate puterile; aus allen Kräften. 1574: Koppany Andras orozfay Apaffy ferencz vr(am) Jobbagya ezt walla hog ... az hwn en az hatart twdom wala, en azon el Jndwlek Az tekeyek penyg az ket kezemet meg foghak es enghemet eröwel óth hordozanak az hwn wk akarak <ne>m ott az hwn en az hatart t<w>d-na(m) [Erked K; LLt FF. 29]. 1585: Kochis Georgne Ersebet vallia, hallotta(m) hogy Ereowel Dabo Mihalyra fogia volt, hogy megh terhesitette volna holot Nem ug volt [Kv; TjK IV/1. 507]. 1703: az mellyik job leszen abbul iszunk velünk erövel meg nem itattya [Ks 96 Kornis István feleségéhez]. 1808/1809: Pataki István a piazton sok szalonát vett, 's még Falurol is hoztanak bé ő Kegyelmenek 's erövel meg vétettek ő Kegyel-mével [Szu; UszLt ComGub. 1753 u.]. — c. erőszakosan; cu de-asila; gewaltsam. 1754: Látam, hogy Keserű Ferentz Uramra erövel réament és magát meg tekintette [Altörja Hsz; HSzJP „Catharina Incze, Consors Ppili Petri Töltsérés” vall.]. d. erőszakra; cu sila; auf Gewalt. 1765: micsoda dolog az, hogy a szegény ember erövel, vagy vagyon kedve, vagy nincs, a fegyvert felvegye, amellet lova legyen magának, a fegyvernek, szerszámnak, mondurnak az árát megadja, portiot adjon, gazdaskodják is [RettE 191–2].

Szk: ~vel érik kinyában érik. 1677 küldtettem dinyetis tizen hetet ... az jegh esső igen el vevén az szárat, idő előtt el szárad, az gyümölcsis erövel és nem joként erik. hamáris el vesz [UtI].

Sz. 1632 Töke Janos el alla az cheh elöt az mellöl az előbbi szolgaja mellöl mert en ugia(n) adtam tanacsul nekj hog' eröuel töt szemnek nincsen Világa mit kapdosz rajta ha nincse(n) kedue nallad ualo lakashoz [Mv; MvLt 290. 103b–4a].

15. fegyveres erő; fortä armatä; bewaffnete Macht. 1562 1528 esztendőben János király erdélyi és lengyel erövel esmét újabbban felkészüle és által menván a Tiszán szálla Szinnára [ETA I, 13–5 BS]. 1605 Ez az zegeny varas penigh nem ollyan, ky ereyewel valamelly Feyedelem ereyet elémenetleiben megh késlelle sem más ereosb rea jeoweo Feyedelem ellen megh otalmazhassa [Kv; TanJk I/1. 504]. 1759 (Fülöp spanyol király) igen nagy tengeri erövel indult volt Elisabeta angliai király ellen [RettE 95]. 1826 ha szép szerént az Oculatoria Co(mmi)ssiot bé nem eresztí, Szék ereje fog rendeltetni az akadályoztató költségére [Msz; GyL]. — L. még ETA I, 13–5, 22, 30, 125, 156; RettE 122.

16. hatalom; autoritate, putere; Macht, Gewalt. 1589/XVII. sz. eleje ez egész Társasagnak szwkseges bizosios ereősséggel es teőruennel es tanacziokkal birattatni, Mert az teőruennek ereie es sulysaganelkw, az bwntetesnekis felelmenelkw, az emberek bekeseges állapotban semmikeppen boldogul megh nem maradhatnak [Kv; KőmCrt. 13]. 1602: (A kezeseket) megh fokhassak, Es mind addigh tarthassak miglen az felljwl megh Irth Es nevezetth summat raytok kwlon kwlon, minden teőrueny nelkw megh fizetik, ki Ellen se Inhibitio, se repulsio, se semminemw Ereye az teőruennek ne haznalhasson [Bokaj H; BK]. 1740: a joszagat eő kegjelme masnak rajtam kívül el ne adhassa ha adna is ereje Senkinek rajta ne legyen, miglen az hasznot rollok el veszem [Albis Hsz; BLv.]. 1797: kedves Atyáinkfiainak* ... ezen nevezett ügyünk eléb mozdítására . adunk teljes eröt (Plenipotentiát) hogy azzal élhesenek mind az mü nagy érdemü Procuratorainkal Szükséges tractakban, mind egyéb, ügyünket Concernalo dolgokban [Torockó; TLev. 5/13. — *Köv. a nevek fels.].

Szk: ~t vesz elhatalmasodik/hatalmasul. 1577 Az Colostromba valo Balwanyozas felol Zoltak eo kegmek Miert hogy penig naprol napra howa towab az balwanyozas mind erot vezen, kybol leowendeo romlast es vezedelmet Remelnek lenny, es az iste(n)nek haragianak fel gerjedet, Annak okaert eo kegmt Byro vramat tanachyawal keryk hogy venne eleyt eo kegmek [Kv; TanJk V/3. 156b]. 1581 Lattiak eo kegmek hogy ez* oly Incendiu(m), es oly twz kit olalay ne(m) kel oltany hane(m) Menne (!) hamareb lehet Ennek eleyt kellie(n) venny hogy erot ne vegie(n) es langot ne wesse(n) [Kv; i.h. 240b. — *Az egyenetlenség és gyűlölség] * ~t vesz ukim

győzedelmeskedik vkin, legyűr vkit, 1792 Báboni Bodis Márton Csokoly Togyeris, egyben veszének ketten mint ittas értetlen emberek. De Bodis Márton erősebb lévén erőtt vett Csokoly Togyeren és gyilkos képpen kessel meg szurkálván el fogadtaték [Nagyalmás K; Somb. I]. 1855 a sütő ház ajtaján végig halgattam, a' mint nagy ígéretek 's fogadások között erőtt vett a' nevezett legény Miklos Annison [Uzon Hsz; Kp. V. 404] * *maga erejében bizakodik*. 1722 Ngod maga erejében bizalkodván ... szánto földit bizanyas Szolgáit és Jobbagyit fejjveresen ... rea küldvén el foglalta, ugjan ott Termet buzáját ... le kaszaltatta, es Szekerekre rakatván el hordotatta [Fejér m.; JHb XXVIII/26] * *maga erejében bizakodó*. 1702 senkiis ez után az Deesy Szekes Meszarosok és köztűnk Lako Hentesek között Bocskort metelni ne mereszellen, Valakik pedig Bocsorknak metelnek fel az Bűröket .. Authoralvan Hadnagy Vramat Toties quoties hat hat forintal büntesse az olyan maga erejében bizakodo Contumax embert [Dés; Jk 320a] * *maga erejétől/erejével önhatalmúlag*. 1746 édes gyermekem ... maga erejével és hatalmával ... Vr(anna)k Jozságából engemet mint Tutrit nagy káromra ki kergetett [Torda; Tjk III. 33]. 1786 Még mégyen a Dézma moston is, de ha nem adnákis magok Erejekkel az Urak meg veszik [Torockó; TLev. 4/13. 56].

17. törvényes hatalom; autoritate/putere legalá; gesetzmäßige Kraft/Gewalt. 1589/XVII. sz. eleje: Vegezetre, az mi téllies meltosagunknak ereiebelől itiltwk, es uegesztwk esztis hogi ha az Keómiues Céh ezeket az Articulusokat telliesseggel, vagy cziak resz szerent is, megh bontana ... Atiai kegiesseg nélkül az Biro es Tanacz, minden wdeóben ez egész Cehet eótuén forintal bwntesse [Kv; KómcArt. 28]. 1621 az melj szolgak szolgálok Jmmar be szegóttek volnais, es teobbet igertek volna az Gazdak nekik, hogj sem mint az limitatio contineallia: mindazon által teobbet ne adgio(n) senki nekik, hanem az mint megh vagio(n) limitalva. Ha penig az szolga szolgaló el hadna, es masúua futna es el menne, Biro V. eó kglme erejewel mindenwnnet ki adattassek [Kv; TanJk II/1. 312]. 1682 tiltam ... Aranjos szék(ne)k fő Kapitánjának és több Tiszteinek erejekkel [Várfva TA; Borb.]. 1786: nemis volt az soha szokásban hogj szolgabiro ereje által szedték volna az Taxát, holott restantiariusak mindenkor maradtanak és maradnak [Torockó; TLev. 4/13. 21]. 1840: Hadnagyi erejek van marhámot el köttenni [Dés; DLt 166]. L. még Barabás, SzO 366.

Szk: ~i ad hatalmat/meghatalmazást ad. 1580 keryk eo kegmeket hogj az varasnak valasztassanak engedelmesek lewe(n), vegyek fel az tyztet es az adoszedesnek terhet, es Iarion el eo kegmek az Instructionnak tartassa zerent zorgalmatosson, eo kegmek is erőth adnak az előbby instructio zerent [Kv; TanJk V/3. 207b]. 1590 Amy Az karokat illethy es a' Sendelt, melyben az eghesz Coloswarmegiej Nemessegh, consencialwan,

Az varosnak ereot Adot, hog' az Sendelt a' Nemessegh es Jobbagy harom Araznyra chinalliak. Az karonak penig hozzat eot singhre. es ha ezen kyweó hozattatnek, tehat el egettetnek [Kv; i.h. I/1].

18. átv támasz, oszlop; sprijn, stílp; Stütze, Halt. 1744 Még indignálodék Király biro Vram ilyen szokkal: hogj most ha volna kivel tudná mit cselekednék, de minthogy ezek volnának az Erei eo Kglmének a kik Conspiráltanak, ehöz képest nints mit Cselekűdgyék (!) [Nagyajta Hsz; INyR 39].

19. vminek ereje alatt v. erejénél fogva v. erejével vmi alapján, vminél fogva; pe baza a ceva, în virtutea/temeiul a ceva; kraft/vermöge einer Sache. 1556: Errol Adom az En lewelemeth Mynth kezem Jrassat Emlekezethwl Myndeneknek Es ezh hozza tewen Glesan Janos vram Myndyarast El foglalhassa ez lewel Ereyewel [Mikefva KK; Bf II. VI. 283/3]. 1559 ez Jeowendeo Zenth Margit Azzon napiara* Az okleueleket, Mindeneket, Az mellyek Az Zengiely Jozag feleol wolnanak, mely leueleknek Az Bizonsagaual es Ereieüel Az Zengiel myklostol Zengiel Andrastol es Az Sarkan reznek felereol, Eo Reaiok, weer zerenth Minden Jgassagal zallot volna, Barchaj Farkas kezebe Zengielbe tartozzanak Adnya [Mezőszengyel TA; BfR VI. 304/39. — *Júl. 13-ára]. 1592 (A kezesek) valamikor Capitany vra(m) eleo kiwanina, tehat eleo tartozanak hozni Ha penigh nem hozhatnak eleo, tehat ez kezeseken Capitany vra(m) hwzon eot forintigh vehessen Jgazat ezen jegzesnek ereiewel absq(ue) ullo Jur(is) Remedio [UszT]. 1641 Errejs rea köte magat Benkeó Gaspar, hogj ha jo Euictor ne(m) lehetne, arról az megh Irt Zalagos szena fűről, az derek summaigh, mind pedig eddigh az harmincz forintigh, akar mi neuél neuezet Jouajbol, Igazat vehessen, Rethy Istua(n) Vra(m) Eó kglme, auagy eó kglmek(ne)k posteritassi, minden teórueni nélkül, eze(n) leuelnek erejewel [Altörja Hsz; Borb. I]. 1714 kére Nemz Arkosi Adám Ur(am) ó kglme . hogj az mely Tanukat ezen pecsétnek erejével előnkbe) állittanak azokat erős hittel megeskettők, es ... hitek után valo fassiojokat le írrok [Msz; BK]. 1799 Nemes Barthos Sámuel Uram Általunk Tekintetes Szent Katolnai Dimény István Ur mint Nemes Kézdí Szék V Király Birája Petsetyinek erejével Citáltatya Kegyelmedet a Nemes K. Szek Törvényes Fiu székire [Hsz; BLev.]. 1873 ujj egyházfi tüzetett ki, melynek erejénél fogva volt egyházfi, Nagy Sándor ifj. ki köz kedvességben volt általános kikiáltással megválasztatott [Búrjánosbuda*; RAK 18. — *Később: Bodonkút K].

20. alap, lényeg; bazá, esență; Wesen. 1628: az en vram éczaka(nak) idejen is el ment töllem, es nem tutta(m) hol iart. Zó(!) az mi az hazassagnak erejere nezne abba(n) semmi nincz hanem abba(n) impotens, es az mint az Attiam hoz(za) engem el vit mostannis tizta zúz vagiok [Szjk 21].

21. érvény; valabilitate; Geltung. 1598: Mas okon azt forgattya hogy, ha ereje volna az leüelnek is de az Zyle attyok Simo(n) Hannagy testamentúma ereőtle(n) volna az oko(n), az eősteól marattat el ne(m) hagihatta volna [UszT 13/95–6]. 1615 A. dicit per procur(atorem) Joannem Biro de Z. Mart(on) ereotle(n) az wdeő vetsegh s az elebbi sententiat varo(m) ... J. dicit per Jo(an)em Imre de Chiekerd*: Jokor izentette(m) s ereje vagyon [i.h. 20/65–6. — *Csehétfa U]. 1654: Es ez kepen az Diuisio így mene my eleotunk vegben, es mindenik az eő reszit per manus kezehez veőveőn (!). Az mely dolognak nagyobb ereiere my hűteős Diuisorok adgiuk ez jelen valo Inuentariumunkot, szokot peczietunkel es kezunk irasauul meg ereősitueon (!) [Kv; RDL I. 142]. 1761 A mi pedig az allegált Testamentumot illeti az csak in simplici copia exhibealtatott, s anyib(an) se(m)mi ereje nincsen [Hsz; BLev.]. 1766: (A praescriptiót) az usus is nem enerválhattya nem lévén nagyobb ereje az ususnak, mint a' Praescriptionak [Torda; TJK V. 309]. 1810: Méltotassék a Tkts M(ag)i(s)tra(t)u)s minket ebbéli Törvényes Lépésünkben, s Törvényünk s régi szokásunk erejében Manutenealni [Kv; AsztCLev.]. 1822 Ezen tul meg irt edgyezést helyben hagyom, olyan feltétellel Hogy ezen esztendőre leg felljebb a' másakra következőre legyen ereje, azon tul pedig ha a Többségnek tettzik, meg változodhassék [Gyéressztkirály TA; TLev. 9/27].

Szk: erejében hagy a. helyben/érvényben hagy. 1558: Ennek elewthte walo Eztendewben Az Mynemw testamontomoth tetthem wala, Azon testamontomot Ereyeben Hagyom [JHbK XLIII/21 Mikola Ferencné Melyk Anna végr.]. 1567 Kwryak Demeter ez wegezesth minden rendbe ereybe haggya [Nagyböllön Hsz; HSzJP]. 1573: Elcossor eo k. varosswl az elymwlt Eztendobely wegezesseket mely Leot volt az Byronak valasztasakor, Melyre megis hitetették az polgar vramait Mostanis Eő k. varosswl vgian azon wegezest Ereybe haggyak es confirmalliak Minden Rendyben [Kv; TanJk V/3. 69a]. 1628 az Testamentumot Ereyeben hagiak, semmit ne(m) Ellenkezue(n) benne, miuel az Constitutionakis Ellene nintsen [Kv; i.h. 137]. — b. megerősít. 1592 Mathias kiraly lewele, kiben a' Varosnak neminemw vetkeyerth Gratiat adot, Es minden zabadasgit priuilegiumit kgmesen ereibe hadta [Kv; DiósyInd. 17]. 1633: En Gradiczki Katalin Azzony ... Az Nemes Coloswary Beoczwtetes Thanaczi-nak egy Gyira ewzsteott* ..., hogy az testamentumot eo kgelmek vigoraban ereiben hadgiak [Kv; RDL I. 102. — *Tollban maradt: hagyok] * erejében marad → erejében (meg)marad * erejében maradhat. 1606: georfi mihalj tutora Gagi Janos dijak ... tamaztia az teorwinyre. ha maradhat Erejeben az compositio auagy ne(m), ki-beől öys menthetne Jöue(n)döbe magat az compositio Jn wigore marada [UszT 20/299] * erejében meghagyatik. 1780 a' citált articulus maga valóságos erejében meghagyatik, annyivalis in-

kább mivel azon Articulus Generalis, annak modificatiojára semmi praetextalt okok nem admittaltatnak [Torockósztyörgy; TLev. 9/16] * erejében (meg)marad érvényben marad. 1574 Byro vram ... lassa meg ..., ha az testamentumnak leszen Ereye az Eo keotesse ellen vagy Nem, ha az testamentum Ereybe Marad aggya meg eo k. Neki az meg tartot rwhakat ha penig az testamentumot az Teorweny Ereybe Ne(m) hagi Bochassa eo k. biro vra(m) az Teorwent foliasaba [Kv; TanJk V/3. 97b–8a]. 1590: Mikor az Vice kirali biro Mihalj Kouach Előtt perlenek Vaghas falúa Sikeő faluauál Akkor az Előbbi vegezes erejebe marada keőztök, merth Mihalj Kowach azt monda hogy vgya(n) nem Akaro(m) hogy fel bomolljo(n) [UszT]. 1857 Azon esetre pedig ha egyik vagy másik fél jelen alkutol 14 napok alatt el állana, az el álo a' más félnek negy ezüst R forintokat fizesen banat penzül, és az örök el adás mind a' mellett erejében maradjon [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)] * erejében megmaradhat érvényben maradhat. 1780: Városunk Törvénye az maga erejében meg nem maradhat, mivel tudó (!) dolog Hogy ha az Törvény egy Részi-ben meg romlik, az más Részeiben utánna dől [Torockó; TLev. 9/19] * erejében (meg)tart a. érvényben tart. 1573: ez May Napon egyreol egyre fejenkent voxot adwan hozza, azkor ely wegezet Akaratyokat heleybe (!) es Ereyeben akariak tartany, Semmy kywlembeszt sem akar-nak tenny es wegezny, sem Most az eo k. plebanos vram Ideiebe sem ez uthan valamenye plebanos keowetkezyk eo k. vtan [Kv; TanJk V/3. 73b]. 1588 Giulay Janos illie(n) valaszt teót, hogy sem ez varosban, sem masut az Coloswary ember ellen az eo Nemessegewel Nem el chak az Varoson kyweol, es varossy ember kyweol valok keőzt Akaria Nemesseget ereoben tartany [Kv; i.h. I/1. 92]. — b. megerősít. 1603: az Romay Csaszár ő fsge az mi kegelymes Wrúnknak kegely-messege ala aianlyúk és adgyúk magunkat, Könyeregüen ő Nganak, hogy meg kegelymezzen, feiúnknak, marhanknak, religionkban meg hagy-úan, és priuilegiominkat rendtartasinkat ereie-ben meg tartúan [Kv; i.h. 452] * erejében való megmaradás érvényesség. 1583 Kerikis eo kgmek Biro vramat hog ez valasztot Zemelicket Nemely engedetlenek ellen megis otalmazza, ha kewantat-ik, az wegezesnek ereyeben valo megh maradasa-ert, es eőreőkeossegeyert [Kv; TanJk V/3. 276a] * ereje elműlik érvényét veszti. 1644 az Dési Janos vramtol adatot jokrol irot Inuentariumotis hasonlokeppen megh vetue(n). ugy tetzet hogy az elebbi Inuentarium le szallot es annak ereje el mult, hanem ez utolso Inuentarium al-megh [Kv; RDL I. 107] * ~t ad a. érvényesnek ismer el. 1592 Akar honnat valo, akart (!) honnat-valot, Ez Varos Biraya eleibe teőrwinyre idezhessen it ez varosban, Az Caussa penig Akar Crimi-nalis legien, akar Aprolek egieb dologrol, De a' Coloswary Biro zabadon teőrwent telessen feleő-leők. Kiert á Biro es tanacz, senkiteol semmi mo-don megh Ne bantattassek, Ezt melto volna ne

fillér ~ 1601 ertettek volna .. hogj egy Jakab Neweo olaz valami aranyat Akarna ky vinny

Deesen megh erem az rewen ott megh tartoz-(ta)tam . egy fillyer ereo marhajahozis Nem Nyultunk hanem eo Maga az olaz be pecheteleue(n) hattam az Deesy biro kezenel pechet alat [Kv; TjK VI. 533] * egy pénz ~. 1659 mindeneket megh mondottanak, hogy az szegeny Ország igen megh pusztult, Tatár Országba az penzt az mi voltis ighen ki hordottak de annak egy pénz ereo fogónattya sem leott, az Vezér rettenetesen haragszik [Borb. I Konstantinápolyi köv. jel.] * egy pipát ~. 1783 hallottam mondani, hogy itten Martonfalván* egy pipát érő örökségek nem volt [HSz]P Clara Rátz consors Agilis p(rimi)-p(i)li Sigismund Balog (60) vall. — *HSz] * egy talp ~. 1815 szárhegyi Czimbalmos albert gyalog katonának jószága pediglen egy talp érő korá (!) sincsen, sem belső, sem külső [Szárhegy Cs; RSzF 111] * ennyi ~ ugyanennyit érő. 1596 Bechwiltotte volt marhat Hozzw Janostol, melynek felét weotte azzonyom wiczey Gasparne kezehez Viczey Matheys zinte ennye ereo marhat weott kezehez [Kv; RDL I. 132a] * kézpénz ~ becsü kézpénz-becsérték. 1585 : Arany es ezewst zalogok kiketh az zamuewo Vraim kesz penz erw beochw zerent attak kezekbe anny rezebeol, ameniebeol nemely ezewst marhak latatnanak meg nem erni, azt a penzt amyert zalagul fekesznek [Kv; Szám. 3/XIX. 1.] * mit sem ~. 1800 ezen erdő helyen, mit-sem erő apro agotskák vagynak [Csekelaka AF; EHA] * nem nagy ~ nem sokat érő. 1573 zech Balas Nytot megh egy Boltot, oda Be Mentenek es egy Ladat Nytot fely ... valami egi mas Nem Nagy Ereo Approlek volt benne [Kv; TjK III/3. 94] * pénzt ~ pénzzé tehető. 1763 afféle drága Bokálylyok s üvegek (: noha romlandok :) sok pénzben kerülnek és így méltó lesz vala (így!) afféle Bokálylyokat s üvegeket mint pénzt érő Mobiliákat inventalni és fel írni [Kv TjK XVII/2. 234 néhai Gráff János özvegyére, Veres Katára maradt javak 1723. évi leltárával kapcsolatos ügyvédi észrevételek] * semmit ~. 1838 a Czéh Articulusai is tsak Semmit érok tsak el hánni valok [Kv; AsztCLEv. Hat. Prot. 9].

2. (vmennyit) kitevő, -nyi; care se ridică, care echivalează; im Wert von ... 1595 az zekemben az meny bontokozas kar uolt B.V. az kapitanokal meg bechyultette leott 5 forint erreó kar benne [Kv; Szám. 6/XIV. 6]. 1637 az Attiatul marat huszon niolez forint erő dutka [Mv; MvLt 291. 87b]. 1749 ha az I. életit meg nem jobbittya, és a' modo impostor(um) tsak edgy forint érő lopasb(an) is találattik, halálal büntetessék [Torda TjK III. 263]. 1789 egy esztendő(en) a véletlen elein valo ho harmat mián a Törökbuzáb(an), és szölloben nevezetes kárt vallott, de mennyit érő kár lett légyen az, minthogy a Birodalmat nem tudgyák, meg nem intézhetik [Désfva KK; GyL].

Szk: egy zabszem ~. 1782: Boldog Jsten honnet érdemlettem ő Ngától ezt a Nagy haragot, mivel

tudtomra ő Ngának egy Zab Szem érő Kárt sem tettem [Told. 3a 1780—1789. VI].

II. fn-i jell-ű haszn-ban; substantivat; substantivisch: vmennyit érő/kitevő holmi; lucr/bun care valorează .. ; Vermögen. Szk: annyi ~ (je) annyit érő java/vagyona; bun/averea care valorează atita; sein/ihr Gut von soviel Wert. 1702/1780: Tompaházán lako Gyáni János Uram Vállalván Evictiot magára, és két ágon lévő maradékira, hogy tartozzék meg oltalmazni minden impetitorok ellen említett Urat, Aszszont és két ágon lévő maradékjokat, melyetis ha nem cselekednék ..., teha<t> ezen Levelünknek erejével akár holot találhatando javaiból, vagy ha annyi erője nem tanálthatatnék, magához két ágon lévő maradékjáhozis hozzá nyulhasson [Marossztkirály AF; DobLev. I/58]. 1739 másunnét ... bonificállya azon Mlgs Ur Telkét annyi éróg [Dés; Jk] * vhány forint ~ vhány forintnyl/forintot kitevő holmi; lucr/bun care valorează forinți; Sache von etlichen Gulden/Forint wert. 1608/1610 Az mj penigh az Ezöst myet nezy Aszt Zalaghba monda Lennj melljnek Ket szaz forynt Iróit vgjan Mjkola Janos vramyrt vetette volt zalogba [M.gyerőmonostor K; JHb LVII/49].

érő^a care se coace; reifend. 1797: (A) Mutua Fassio ... nem azon esztendőben és napon készült és iratott ... hanem 1787-ben az elein érő szilva érésének idejében [Kanta Hsz; HSz]P „Kantai Nemes Rátz Josef” (62) vall.]. XIX. sz. eleje agustúsb(an) érő Segesvári körtővély Nro 12 Udvar helyi Juliusb(an) érő körtővély Nro. 4 [Keménytelke TA; IB].

Szk: árpán ~ körtővély. XIX sz. eleje A Spalérb(an) Udvar helyi Árpán érő körtővély Nro 8 [uo. IB] * árpával ~ almafa. 1751: keres az Árpával érő almafánál [Gyeke K; Ks Vall. 12] * búzával ~ körtővélyfa. 1727 búzával érő Körtővély fa [BfN Gyalui cs.].

érőfélben érőben; care dă în copt; im Reifen. 1779 Itt a' Czitrom fákot igen meddön találtam, valami Narantsok vad(na)k felesetskin érő felb(en) [Kercsesora F; TL].

erőhatalom. Csak -val hr-os hasonult alakban; numai cu sufixul adverbial -val asimilat; nur in der mit dem Adverbialsuffix -val assimilierten Form: erőhatalommal erőszakkal, erőszakosan; cu forță; mit Gewalt, gewaltsam. 1789 azon Fejős Tehénnek Bornyát erő hatalommal el vették [Déva; Ks 74. VII. 71]. 1807 az Határt ki jártottni, és az régi Usus szerént meg Határozotttni és magokat régi ususokban volt, de erő hatalommal el foglalt Birtokokban reponáltottni el sem is mulattyák [T; Born. XvD]. 1818 a Zagoni erdő Teritoriumban lévő Gergely Háza nevezetű Kaszalo helyemre a Zagoni Communitás, az ugyan Zagoni Possessoratus hire és tanátsa, s meg edjgzésén kívül a' Harangot felre veretvén erő hatalommal rá ment s ... valami Husz Szekérni

Szenámot hallatlan szitkot (!) és Karomlások között el Egették [Hsz; SzentkZs br. Szentkeresztzy Zsigmond panasza].

Ha. 1823 erő hatalammal [Kövend TA; Borb.].

erőleg kb. vkit már-már el/utolérve; gata-gata sá ajungá din urmá pe cineva; beinahe eingeholt. 1604: maga akor Erőleg wyzy wala az ket olahokot cziwkliakokat el haniak . az lowatis el weue töllek [UszT 18/146]. 1653 Csak másodmagammal elésieték, hogy a császárt^a elérhessem ... De oly igen mentek, hogy délután egy óra tájást értem el, maga igen jó járó lovam volt. Azonban mikor immár erőleg volnék szinte, egy völgyről egy patak jó vala le, melyen egy hid vala, és azon kell vala a császárnak általmennie [ETA I, 134 NSz. *Értsd a szultánt]. 1845 meg hivatta a' Gyertyán nevű erdejere vagy is vágatýára, mi utánuk gyalog mentünk, mikor ki érkezünk volna a' vágatra, hát valami gyermekek kiáltják, hogy mennyenek hamar, ezel pap Kíron közölünk meg futamodott mük is erőleg mentünk utána azon vágatra [Moson MT; TSb 35].

Szk: ~ ér vmit. 1731 Sok és nagy költséget tétetvén az Nemes Város az Jég, és Szertelen Arviz miatt meg romlott s el szakasztott Gátunkon Ugy-annyira hogy már szinte erőleg érnők, ha el esett Marhai között jobbacskán maradt Marhait kiki hárman négyen öszve fogván szal-mát földet hordana az öszve foglalt Gát-nak lé nyomtatására, Amint hogy ... Concludaltuk is, hogj ... az Marhas Emberek holnap föld hordani menet gaszt vinni senkiis el ne mulassa [Dés; Jk 415a].

A zavaros, nehezen érthető nyilatkozat ide vonható része talán ilyenképpen értelmezhető: már szinte az utolsó órában való volna, hogy a gátjavítást elvégezzék.

erőlködés erőfeszítés; effort; Anstrengung. 1800 A. bé gyűlvén a Verős Kovátsi Corpus, azt a határozást tette ., hogy minden három napos Gazda a Verőben Készítsen 60 vasat ne hogy a kohoban az ezközöket meg erőltesse a Verőben is a nagy darabb Vasaknak mivélésével az eszközökben kárt, és a munkálásokban az erőlkedés által veszedelmet ne okozzon [Torockó; TLév. 9/3].

erőlködi 1. iparkodik, törekedik; a se strádui, a-si da silinta; sich anstrengen/streben. 1570 kertek Razmannet Kowach Andrasne hogy ha megh valthatywk az hazat, K. megh engedye az haz Bert, Razmanne azt Montha hogy Erkedietek chyak, Megh latom azkor, en hatalmo(m)ba lezen az [Kv; TanJk V/3. 43b]. 1592/1593 azon az peres porondon haltunk zekersteol barmostul, senki nem zolt my Nekwnk erette, mert azt viz keoznek mondtak, es mindennek zabad viz keoz hely volt, Azt vgian ki erezteo helynek tartottuk mindenkor, mert viz hanias volt, es Nagy Rew iart altal rayta mind eyel Nappal rea verekedhetonk ot ereolkeottewnk kj bochatanj [Árpástó SzD; Ks]. 1604: az mondotta hogy Erökedik

rajta hogj ha meg tarthattia meg tartia az duloktol [Kecset U; UszT 18/125 „Palfi Janos fia Janos .. keziet”^a vall. — *Kecsetről (U) való]. 1688/XVIII. sz. v. I(sten)b(en) el nyugot edes öcsem Ur(am) Insztructioia helyben maradjon mi<n-den>ekre ez szerent szorgalmatos gondot visellyetek kolcsarral egyget ert<ve>n, I(ste)n segitsegi-ből mindeneket erőlködyetek, veghez vinni [Borb. I árva Petki Anna aláírásával]. 1803 hejtelenül erőlködnek most a Successorok magok Jussokra vonni ellenkezőt bizonyítván a' Levelek [Dés; Ks 79. 29. 321].

2. küszködik; a se lupta; sich abbalgen. 1724 a Leány . monda, bezzeg én többször Pekrihez ne(m) megjek, mert ha a Szolgája az ajtora nem jó vala, talám rosszúl is jártam volna, ha ugjan nem erőlkedtem volna epen meg ejtett volna, de az Inas is halván küszködésemet, az ajtót meg zördite [Mezőkirályfa KK; BK. Hét Pálusi István-né (50) nb vall.]. 1806 nem erőlkedtem semmit, mégis menekedem [Ádámos KK; Pk 5].

erőltet 1. kényszerít; a coustringe; zwingen. 1566 amel zolgainkat felseged rawoy, az felseged Instructioja zerynt, nekwnk engedet, kykkel mykor felseged parancholna, zolgalhatnank, azokat ys mostan Capitan Vrunk ereoltety az zolgalatra [SzO II, 182 A hat székely szék főembereinek és lőfőinek foly. a fej-hez]. 1573 vagion panaszok az kadarokra hogi regi Rendtartasokat az hordoknak keotessebe ely hattak volna, Azert hywassak be eokat Mind az chek lewelewl egenbe, lassak meg leweleket Mint vagion Irwa, es ereoltessék az zerent celekednyek [Kv; TanJk V/3. 92a]. 1606 az mikor az hadra erőltetthék azt monta hogy eő nem megjen mert eő ot az helybe chiak Zolga [Lövete U UszT 20/309].

1673 Nemke(m) (!) monda Virag Georgy hogy kötöte feytt Gabir Peterert csak megh ne ölliek, En monda(m), lassad de senki teged erre nem erőltett oztan latam hogy be ada kezitt [Szentgyörgy Cs; BLt 3 „Benedictus Kaycza de Z Georgy pix.” vall.]. 1700 Lorol mint hogj az Szeknek Constitutioja szerent nem szoktak adozi, eze(u) supplicantis ne erőltesse [Szu; UszLt XIII/94]. 1767: melljet a' midőn masoknak beszélett volna Zoljamine az említett Tisztarto füleben menván, az Tisztarto arra előltette (!) Zoljamine-t hogy mongja vissza mert a' njaka Csigáján huzattja ki a' nyelvét [Abosfva KK; Ks 4 Georgius Bor (30) ns vall.]. 1844: Én Beres lévén a Mlgs Czobel Udvarba, akkoris hozzám jött Kis János és erőltetett, hogy lopjam el az Eke vasakat — én felvén tőle, féltembe el mentem az Eke vasakat ki vettem Czüner Vasastol edgyütt s nékie által adtam [Bágyon TA; KLev. Vásárhelyi János (24) vall.] — L. még SzO IV, 60, 133–4; RettE 160; RSzF 166, 270.

2. kényszerget (nőt tettelegesen ostromol) a sili, a obliga cu violenta (o femeie); (handgreiflich) nötigen, pressen. 1724 Susi a Szalmáb(an) is el bújt Pekri Ur(am) előtt ottis fel kerestette, ruhát is ígért néki, és ha ejtzaka meg nem kap-

hatta, nappal is az házba bé szorította, ugy erőltette [Koronka MT; BK.] | Radnoti Susi ... Pekri Ur(am) szolg(á)l(ó)ja vólt az el múlt esztendőben(en) An(n)or(um) 15 ita ita fet(ur) ... ezzel tsalogatott Pekri Ur(am) magához, tsak tselekedjem úg, amint ő kglme mongya, Szoknyátis tsínáltat nékem, az ingemet is Sokszor fel fogta, az agyhoz húzott, és hogy ne(m) engedtem, megis vert, de engem nem tsak ed(d)zer hanem Sokszor erőltetett [Szentkirály MT; BK.]. 1820 : Kérdezzék igazē hogy el lett volna rothadva a Báro Urnak eleje, én azt mondattam ... ha el lett volna rothatva, tavally Nyáran Szakátsnéja nem panasztolt volna az iránt hogy a Báro nemtsak erőltette hanem még a keszkenőit is szakasztatta a méhes kertbe tsak ketten lévén a Bároval [Aranyosrákos TA; JHb 48 „Bolos Nasztaszia Opra Juon fel(esége) majorosné” (20) vall.].

3. gyötör; a chinui; qualen. 1613 : Eo felsege* Magatt, vduaratt, es mindennemeo allapatiat, az zegeni el puztult orzagunknak ieouedelmehez, es proutussahoz zabia s rendellie, zokatlan es el uiselhetetlen adozással, ez orzagot ne banczia es ne ereoltesse [KJ.]. *Báthory Gábor fej.]. 1710 : én sem térheltem szegént* s atollattam erőltetni elég hoszszas Sajlodási után avalis hogj hoszszasobb szókkal s vilagosobban erőlkögyék ki mondani [CsV. — *A haldoklót]. 1761 : Az a hely ugyan Dézma, mind azon által Dézma adással nem erőltettek, Sem Semmi némű Acces-soriumokkal [Farkastelke AF; JHbK LXVIII/1]. Szk : a hányás ~i. 1839 : Anyám ma reggel rosszatskán volt, — gymra szája fájt, és hányás erőltette, de a' mit a' fodorminta thea szerencsésen elszüntetett [Kv; Pk 7] * a természet ~i. 1842 : éngem a' természet* erőltetvén Rákoczi Aniska azan Burjánybol — melyet nékem Feketéné adott volt egy fél fertájas csuporba főzött egy keveset hogy tenném gymramra feltehettem ..., tsak ugyan a Gyermekek meg született [Dés; DLt 85. 10 Jáné Mária (19) usz-i karácsonívi vall. — *A szülési fájdalom].

4. késztetget, rábíni igyekszik vkít vmire; a incerca să convingă pe cineva să facă ceva; zu einer Sache bewegen/nötigen. 1573 : vagon hat Eztendeie Mikor az Ilna Azzony Molnar Mattet az házba Bochatta volt hogy az keozt fely chinalna, Mert eo zomzedsagaba vagon az haz Es hogy keozy Nem volt, Ereoltetty volt eoket hogi ky Mind meg chinalna keozyt (így l) [Kv; TjK III/3. 273]. 1625 : Az Agiagfalniak erotetik vala hogj melleiek allianak [Derzs U; UszT 157a]. 1637 : mihelt Uram el ment valahova ki az haztol, mind-gjárt ream jót s ugi erőltetett hogj bort hozassak neki, s ketelen volta(m) vele, mert el nem tudta(m) rolam vetni [Mv; MvLt 291. 96b]. 1710 : most uram lukacs péter uramhoz megjek vala, hogj vagj vasat agjon kívül barasoban sendel szeket (l) cserelhessek vagj penszt kívül Barasoban vehesek, én élégét erőltetem tiszt uraimekat hogj vagi végiének vagi csenaltássanak de elő nem méhetek dolgomba [Szentkirály Cs; BCs]. 1726 Kovacs Peter ur(am) ... a Falut is erőltette hogy

vagjak ki, de a Falu nem cselekvé [Mezőbánd MT Berz. XV/14. 10]. 1707 a' Sárdi Ember azon meg nem nyugadott, hanem erőltette Angyel Nyikulájt hogy adná elé az el szagatott Contractust ha hamis is de Angyel Nyikuláj tellyességgel producálni nem akarta, hanem magával vitte [Gyf; Eszt-Mk]. — L. még RettE 197.

5. késztet/unszol; a indemna; jm (gut) zureden. 1603 : Darabos mente magat hogy eo meegh n(em) eott ne(m) izik, vgy monda Horwat Adam hogy nem is ereoltete(m) kedget [Kv; TjK VI/1. 669]. 1633 : hus hagio kedden ... en menniek el ed hozzajok Vacsorara mert ed igen szep harcsát feoseot edes level, en ne(m) akarek el menni, nemis menek el, maga ualtig erőlteti hogy el menniek [Mv; MvLt 290. 118b]. 1726 : Tordai vr(am) engem erőltet vala, hogj vagjam be a hordo fenekit [Mezőbánd MT; Berz. XV/14. 11]. 1782 : a' Báttya Márton az én edes Atyámot is erőltette bizonyos számú pénzt igérvén, hogj tsak addig legjen sellére, míg a Productiojának vége lessz de az Atyám nem állott reá [Torda; KW].

6. noszogat; a imboldi; penzen, drängeln. 1694 : oda jöve(m) hozzá(n)k mentest erőltetni kezdé az el menetelre [Oroszfája K; BLt]. 1770 (A beteg az) által hozattatásra tudom hogy én magamis erőltettem Feleségemmel edgyütt, latt-ván házainak incommodumit, és magára valo gymoltalan letitt [Algyógy H; BK sub nr. 1017 gr. Kun István vall.]. 1822 Vass Josséf Uram azzal kezdett erőltetni ..., hogy egy előmben adott Kötelező Levelet azonnal subscribáljak melyet én subscribálni nem akarvan, Politiae szolgák után küldöttek hogy engemet Vasárnap csufoson a Piatzon keresztül a' Fogházban hurotoljanak [Kv; AsztCLEv.].

7. kb. hajt; a mína; treiben, drängen. 1613 : Eo felsege* az egez Szekelisegett semi teouen-telenséggel ki regi szabadsagoknak ellene volna, seminemeo ado fizetessel, zedessel, vedessel es zokatlan tereh uiselessel ne banczia, seott az Nemessegh es Vármegienelkeol valo hadba menésre ne kenzericzie es ne ereoltesse [KJ.]. — *Báthory Gábor fej.]. 1688 : éenneke(m) hűtes Ur(am) léve(n) az I ... engemet hűtes feleségét úgy tart, mint keresztiny hazátságba(n) élő emberek szokták Feleségeket tartani, engemet nem vér, rongál ok-nelkül el viselhetetle(n) tereh viselésre nem erőltet, természet ellen valo eleltre nem kénserit [SzJk 231]. 1758 : Esztis hallottam Kotsis Ferencz-nének a' maga szájából, hogy az ura Kotsis Ferencz arra kénsergette, 's erőltette őtett, hogy mennyen ki az úttára Udvar Istvánné eleiben mikor a' Templomból ki jö, és ugyan jó formá-lag nyelvellye le, mert meg nem maradhat tölle, ugy utánna vetette magát [Bethlensztmiklós KK; BK. „Christina Csatlós cons. jobb. Emerici Ersek” vall.].

Szk : ereje felett ~. 1673/1681 Hunyadon lako Csizmadia Istvan valasza. Ereje felett ne erőltessék a Tisztek [VhU 448 Thökoly Imre vál.].

8. rászorít vkít vmire; a sili/forja pe cineva la

ceva; zu etw zwingen/anhalten. 1590 Gabor soha minket ne(m) ereoltetet az seowenj tartasra chinaltatasra. hane(m) eó maga tartotta [Kv; TjK V/1. 33]. 1659: Koman falvi Hereczel Janos kote magat Jobbagyul Nemzetes vitezlo Berzenzei Marton Uramnak. Berzenzei Uramis kote arra magat egy vagy ket esztendeigh migh eletet foghat maganak nem erolteti olyan sulyos szolgálatra mint a többit [Berz. 12. 92/89]. 1761 Mondottam azt is, hogy eo jure ökegyelme is adja ki az én ökegyelménél lévő vásártelki részemet. Azt is javallotta a vármegye s justa petitionának lenni mondotta s csak azon eroltetett, hogy felel-jek iratas által [RettE 129].

9. megeroltet; a obosi peste másurá; anstrengen. 1756 (Vlád Muntyán) panasolván, hogy miért fogta az Ökreit különösön mivel az edgyik ökre az huzasban meg szakat, már beteg, mint hogy megis döglött azután kevés idővel, melly szavaira azt felelé Bátsi István hogy ő nem eroltette az okreit talám egyébb nyavallyája vagyon [Bácsi H; BK. Ioannes Onadi de eadem (63) nb vall.].

10. ~i magdát a. kb. erőlködik, erőlteti a dolgot; a se sforça, a força lucrurile; sich anstrengen/erzwingen. 1752: bizony vékony egeségban (!) töltém időmet, erőltetem magam, éppen hogy nem fekszem, Semmit nem ehetem az lepemet érzem [Szentdemeter U; Ks 83 Borbándi Szabó György lev.]. — b. megerolteti magát; a se sforça; sich (über)anstrengen. 1737: erőltetvén magamat recidivában esém, és még mostanig is ki nem épültem belőle [Ne; TL. Onadi B. Josef gr. Teleki Ádámhoz]. 1796: most Istennek hálá anyi erőm vagyan hogy ma Szindról által jöttem Koppándra de még gyengélkedem és a Doktor Ur azt mondta hogy ne erőltessem magamot mig nem erősödöm mert ha recidivát kapok Száz Doktor sem gyógyit ki [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.].

erőltetés 1. kényszerítés; constringere; Zwang. 1571 ele Zamlalhatatlan rajtok valo ado es birsag zedes karulioknak eoelveknek solymoknak keresesekre es zerzesekre fogsagokkal birsagvetelekkel ereoltetessek es kynzasok [SzO II, 330 a székely nemzet foly.]. 1691 Jöve mű előnkbe egy iden (!) fi úgy mint Eperjesi Nagy Geörgy neű iffiu legeny, ki is jelentvén, hogy ő ez országban idegen fi levén es az országnak vegezése szent, senkit is hereh módon, es szolgálatlan nem hadnak élny, Azert mű előttünk maga szabad jo akarattya szerent, es senki nem erőlteteseből köte, es obligala magat örökös jobbágycságra fiurol fiura, es leanyrol leanyra ... Tekintetes Nemzetes Uzoni Beldi Kelemen vr(amna)k [Szárhegy Cs; BLt 4]. 1769: A Felséges Udvar eleibe hatván Némely Lakosok(na)k panaszszai, hogy a so aknákon Lévo officium számára Fa vitelre erőltetnének, eo Felsége innen Anyai könyörületességéből vigyázván az elő Tárházának is meg maradására, az efféle erőltetést keményen meg tiltotta [UszLt XIII/97]. 1856: a' házasulandó egyének a' nem erőltetés, rábeszélés, vagy kény-

zerítés iránt kikérdezettvén ... öszveeskettém [Bádok K; RAK 69]. — L. még DFaz. 16.

Szk: ~t tétel vkin kényszerít vkit. 1795: Soha nem is tagadtam én azt, hogy nékem az Joszág nem Kalákázot falunként, a mint magok is feladták három négy Gjermekeket, a kik akartak délben vagj delután akkor jöttenek, de Semmi erőltetést én rajtok nem tétettem, hanem önként jöttenek [Dobra H; Ks Dévai urad. Mixtae relationae et documenta XXVI/1–12] * minden ~ nélkül önként, szabad elhatározásból. 1656 Szen-lako Batzi Mihaly ... jelenti hogy hazassagra advan magat legitime despondealta volt Barla Barbarat ...: szabad akarattya szerint minden erőltetés nélkül magat igere, ajandekomat el vötte: De igeretit revocalta [SzJk 79–80]. 1790: Tizenöt magyar forint az ellopott pénznek még héja. De Korda István ökegyelme minden erőltetés nélkül arra mene — attyanak* jámborságát nézvé —, hogy adja meg a fenn írt tizenöt forintnak felit, fizesse meg; a más felit elengedi [Jenőfva Cs; RSzF 261. — *A tolvaj apjának]. 1840: Melly Eg(g)yeződés előttünk a Felek önkéntes joakaratiából mint köz Birák előtt minden erőltetés nélkül vitetvén ... végbe arrol adjuk ezen ... bizonyosság tévő Levelet [A.szentmihályfva TA; Bosla].

2. erőszakoskodás; forçare, silire; Gewalttätigkeiten. 1820 Minek utánna ellenemre és ártatlan kised árvátskaim törvénytelenítésére az ellenem törekedők közbe járasok, ígéretek adományok és erőltetések mellett Válloltatások tettek magomis meg Szóllittatom az iránt, hogy annak igazságtalansága meg erősítésére declarálnám azt hogy ártatlan árvátskaim nem az idvezült N. Ferjemtől Származott legyen (így!) [Várva TA; JHb F. 48 özv. br. Jósika Istvánné Tövisi Borbára br. Jósika Jánoshoz]. 1831: ez az öszvekelés ... Kövér káplárnénak tokmalásából, erőltetéséből esett [Angyalos Hsz; HSzJP „Angyalosi Gyalog katonáné Pető Péterné Csulak Borbára” (46) vall.].

3. késztetés, unszolás; indemuare; Nötigung, Drängerei. 1570: Marthon es Demeter varas szolgay vallyak hogi My koron Byro vra(m) Kelement Rea zabadytotha volna hogi megh fogassa az leant ... szok zo Bezed es vgian Ereoltetes vtan Megh Mondyak hogi az zalmaba Bwt volna [Kv; TjK III/2. 88]. 1781 Én penig incus azt mondom erre, hogy mikor számot vetett az actor velem, nem consumáltatott finaliter, mivel olyan praetensiói voltak, melyek nem voltak törvényesek én penig szolga lévén nem solicitálhattam törvényt rá, hogy megítéltessek, hanem ez gazdát illetett és ennyi időtől fogva való erőltetésemre el kellett volna láttatni [Árkos Hsz; RSzF 272].

4. itallal való ~ itatás; indemn la báuturá; Tränkung. 1756 az remekezés alkalmatosságával való <fizet>ségben az eddigelő folyt abuzus toltatdik s a remekezés alkalmatosságával eddig excessive practizaltatni <szokott> itallal való erőltetés, vesztegetés s egy<éb arti>culusokon kívüli

valo praestatiok s kö<ltiségek> abrogáltassanak [Dés; DFaz. 16].

5. kényszer; constringere; Zwang. 1733 Assessorát önként s nem erőltetésből le tőtte [Dés; Jk]. 1765 Siskovics generális . megkérdezte, kinek melyik katonasághoz, azaz lovashoz-e, vagy gyaloghoz vagyon kedve, de legkisebb erőltetés sem volt a dologban [RettE 191–2]. 1810 magok declaralak előttem hogy semmi erőltetés nintsen egyik reszről is az ő Hazasságokban, ha(ne)m önként egymás személljén meg nyugodva kelnek össze az Hazossagi életre [Nagykapus K; RAK 16]. 1826 Gazdád . . azt mondja, hogy te mikor a' Felesége lármáját halottad, önként vállalkoztál, hogy te is el mész véle hogy adgyátok el az okreket, s így nem kellett semmi erőltetés hogy el meny [Dés; DLt 1039/840-hez]. 1840 azon egyeztünk meg, hogy . . akárkinek is szarvasmarhájában reméltelen kára történne, a hús felosztassék közönségünknek becsú árán És ha valaki ezen osztályból részt nem akarna venni, ott erőltetés nincsen, és ha az olyan embernek efféle kára történne, a nem leszen felvéendő [Jenőfva Cs; RSzF 105].

6. megerőltetés; sfortare; Anstrengung. 1731 azon Szoros utb(an) az Agyagos és Iszopos Sárt a Viz annyére concumulálni szokta, hogy Marhájok(na)k nem kicsind erőltetésével vontattatják azon ált(al) a terhet [Kv; Pk 7. – *Az agyagos al. e szó sajtóhibával]. 1795 az ökrömet az Havason által hirem és akaratom nélkül jármalták, mely erőltetés miatt meg szakadt, és mindjárt harmad napra megis döglött [Msz; MbK 104].

7. erőlködés; sfortare; strädanie; Bemühung, Anstrengung. 1796 hogy . . ezen Articulus* az ök praetendalt Privilegiale jussokot nékiek valaha vissza adta volna, azt semmi erőltetéssel ezen Articulusból, ki hozni nem lehet [Mv; TLev. 5/16 Transm. 56 tábl. *Az 1791. 26-ik novellaris articulus].

8. kénytelenség, kényszerűség; silä, nevoie; Notwendigkeit. 1776 én soha jó kedvét a M. Kis Aszszony ő Nganak M. B. Henterhez nem tapasztaltam, sőt . . a' mátkaságot is mint egy erőltetésből, és csábításból tette a M. Kis Aszszony ő Nga, abból tudom, hogy az előtt Velem mind a' M. Groffne, mind a' Mlgs Kis Aszszony magokat a' bótba Velem rejtették, azok előtt, kik a' mátkaságra jöttek volt [Kóród KK; GyL. Mart. Dénes famulus (30) vall.]. 1795 : oly iszonyatos Szagos volt, hogy még a' Cselédek is erőltetéssel bibelődtek ő véle [Mv; Told. 47].

erőltetésekképpen kényszerítéseképpen; silit, constrins, forat; gezwungen, genötigt. 1767 : ez előtt circiter 30 esztendőkkal a Tihaiak egy nagy darab hatarunkat mind egy 4 lábnak valot magok felől valo fordulóbol vettek el, semmi Törvényes igazság nélkül, korbátsal erőltetvén egy néhány Tíhoi emberek Nehaj Mlgs Groff Csaki Imre . . Tiszttyitól hogy réa esküdgyenek meg a hatarunkra, hogy eo határjok (így!) tartozik, ilyen mester-

séggel, örög emberektől hallottuk, hogy Tíhoj határbol valo földet kötvén botskorokban azon Tíhoj hatarunkra erőltetésekképpen meg esketett emberek, ugy esküttenek meg, hogy a mely helyen állanak az Tihai föld; és így ezen metalis helyeken belől, melyeket örög emberektől hallottunk igaz regi határ metainak . . égy nagy darab helyunket el vettek* [Galgó Sz; JHbK LIV/1. 20 Fet Von (60) jb vall. – *A kijegyzés második fele az eredetiben ilyen zavaros!].

A fenti idézet Arany János *A hamis tanú* című költeményének régiségbeli, népcleti háttérre szolgálat bizonygatót.

erőltethet 1. kényszeríthet; a putea constringe; nötigen/zingen können. 1776: hogy a gyonást annál is inkább el kerülhetné, s arra tovább ne erőltethetné, az Asztalról fel ragadván egy perczet, az ajtó nyílásában M. B. Henter és Tisztelendő Szeredai Domokos Urakkal Szembe álva, hogy láthatnék, egy darabotskát a perczből M. Annikó Kis Aszszony bé fala [Msz; GyL. Christina Kovás cons. Stephani Miklos (55) vall.].

2. rászoríthat vkit vmire; a putea forța/sili pe cineva la ceva; zwingen können. 1590: Nem erőltethety Kis Mihaly az Seowenybe valo fizetesre Gienghe B(ene)deket Az Reghy vsus ellen [Kv; Tjk V/1. 33].

erőltetik 1. kényszeríttetik; a fi constrins; gezwungen werden. 1761: A felségs Udvar eleibe hatván Némely Lakosok(na)k panaszsza, hogy a sok aknákon Lévo officium számára Fa vitelre erőltetnének, eo Felsége . . az efféle erőltetést kényen meg tiltotta [UszLt XIII/97].

2. szoríttatik; a fi silit; gedrängt/gepreßt werden. 1813: több Szolgálotra erőltettek a Cselédek mint a Mlgs Székelly Mihály Vr idejében [Kilyén Hsz; MvRK].

erőltető készítő, unszoló; stăruitor, insistent; nötigend, zwingend. 1776: Annikó Kis Aszszony ő Ngát Sok unszolásokkal, amittasokkal, hosszas alkalmatlanságokkal, Mlgs B. Henter Antal Urffii, és a Tisztartó Biro Albert ő kgyime vették arra, hogy Diszpensatioért írma, a' minthogy nemis maga írta a Czedulat, hanem a sok unalmas erőltető beszédekre subscribálta [Kóród KK; GyL. Anna Makó anc. (18) vall.].

erőltetődhetik kényszeríthetődhetik; a putea fi constrins; genötigt werden können. 1820: Nem voltam meg esketve mostanig egyszeris, tehát En nem erőltetődhettem Semmire, hanem közhirből hallottam azt, hogy első Eskető Vice Notarius Koronka László Ur az általa meg esketteknek mondott volna annyit, hogy valljanak most a' mit tudnak szép szerént, mert ha nem majd erőszakasanis meg kell mondani [Aranyosrákos TA; JHb 48 „Biro Gábor hűtes ass.” vall.].

erőltettetik kényszeríttetik; a fi constrins/obligat; gezwungen werden. 1632: Ieöuedelmek

mindenben, vgy mint Dezmalasokban Eles be szolgaltatásban, Korbi neuw faluual, uagj mas aproszerw falukkal egy foliasban Exigaltatik korczomaroltatással is cziaik az eő mi uoltok es erejek szerent, fellieb nem erölttetetik [Szevesztrén F; UC 14/38. 88]. 1809: A' Tartománybeli Pő Hadi Vezérség meg találtatván aziránt, hogy Dályai Oskola Mester Szabo Josef a' Székely Huszár Regimenthez leendő vissza menetelre ne erölttetésék a Székely Regiment tudositása szerént ... oda valo be irattatása tsak hibából történt [UiszLt ComGub. 1580].

erőmű készülék; aparat; Gerät. 1842: A' veres és sárgarézből — tombakból — Pakfongból's más nem nemes értzek vegyítékiből készült — és Samovars nevezetű Theafőző erő művek bé és kivitele viszonyaira nézve megállított Kör-Levél [DLt 1344].

erőnyl. Csak e szk-ban egy tojás ~ egy krajcárt erő holmi; lucrü care nu face decît o para chioară; einen Pfennig/Kreuzer wert. 1763: Soha pedig potentiose egy tojás erőnyíjket el nem vettem [Nsz; Told. 44. 6].

erős I. mn 1. tare, puternic; stark. 1612/1613: Czereny Gaspar mingiarast utannam iött, ott dolgot tötte velem ki alhatot volna ollian nagy erős embernek ellene [Szászszombor SzD; KJ]. 1663: ott az keösziklan alla hullanak az marhakb(an) es menesekb(en), ugy tudom uagy negyue-nig ualó ..., az amely erőtlennyebe volt benne, azokat ala taszitottak az érossebbek [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. 1687: Becski András uram egy jo Táborra valo eröss paripára lévén Szüksége, Szerette megh ... Josika Imre Uram(na)k egy Deres paripáját [Pókafva A'; JHb 37]. 1758: Legelső praeceptorom volt Éltető András, igen nagy, jóforma, erős ember, primarius deák [RettE 61]. 1795: Nagy Josit Nyakan ragadtam, ... de eő érossebb lévén nállamnál az karom közzül ki vitzkandozott [Kv KLev.]. 1848: érossebb lehet nállomnál [Dés; DLt].

Szn. 1567: dicta Anna Jacobi Eros [Kv; TJK III/1. 120]. 1570: Vajda Myhal Maskeppen Eros Myhal [Kv; TJK III/2. 41]. 1617: Ereös Mihalne [Mv; MvLt 290. 25b]. 1625: Erös Andras [Sárfva Hsz; HSzJP]. 1677: Erös János [Szentmiklós Cs; CsVh 62]. 1684: Erös Balintne Kata [uo.; Borb. II]. 1739: Erös uram [Abosfva KK; Ks 99]. 1761: Erös György [Hsz; BLev.]. 1839: Erös Márton [Jenőfva Cs; RSzF 276].

lin. 1864: Erősek utzája [GyHn 26].

Szk: ~ mellű kb. kemény derekú. 1770: Igen okos, értelmes és maga dolgait okoson folytatni tudó asszony-ság volt. Különben amely hazánk s nemesi szabadságunkra vagy annak romlásra célzó dolgokat a legerősebb mellű férfiak ki nem mertek mondani, bátran és helyesen kimondotta [RettE 220] * ? ~ szederjes' ? 1530: Ittem sub pantherina tecta cum Erews szederies* [Vh; MNy XXXI. 125. *A szókezdő sz feltűnő z h.]

2. életerős; viguros; lebenskräftig. 1819: Rakosi Boldisárné Iffiaszszonynak ép eröss, egés-séges és meg ért gyermeke született légyen, hitelesen mondhatom ... a' gyermek(ne)k körmei épek és egésségesek voltak [Kv; Pk 2]. 1842: a jótékony erős természet győzött a nyavalya sulyán, huzamos üdö mulva fellábbadván [Szu; Ben.].

3. jó erőben levő; in puteri; bei (guten) Kräften seiend. 1716/1793: Ehez* tartsa magát Erös és erőtlen Gazdag s gyámoltalan [A.csernáton Hsz; SzékF 31. — *Ti. a falu törvényeihez]. 1765: Csipkés Anna Aszszony ideje töltött, erőtelen, annyivalis inkább már sok időtől fogva terhes özvegységet viselt, a sok adosság fizetésb(en) e-nerváladott gyámoltalan Aszszony ember lévén, magánál érossebb Iffiabb embereket nem tarthat, Székely Elek eo kgylmétől ne várjon s intertentioja végett ne szomorgassa [Torda; Pk 2]. 1843: az irt mén még oly erős állapotba vagyon, hogy 8—10 évekig jo sikerrel hághat [F.zsuk K; SLt évr.].

4. tetterős; viguros; tatkräftig. 1703: küljön annyi számú Lovasokat megint de azokat az Tehetősbibul es fejveresibul conscribaltossa nemis erőtlen gjenje gyermekeket hanem erős, és egeséges az Csatazásra alkalmas Embereket [UiszLt IX/77. 77 gub].

5. erélyes; energetic; energisch, stark. 1724: az Isten tudgja menyit busulok laczika nyavalyáján az erős kenés neki nem jo hanem Csak gyengén kell kenni [Illyefva Hsz; Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbára férjéhez].

6. hatalmas; puternic; mächtig. 1605: Ez az zegeny varas penigh nem ollian, ky ereyewel valamelly Feyedelem ereyet élelemenetelebe megh késlellye sem más eroosb rea jeoweo Feyedelem ellen megh oltalmazhassa [Kv TanJk I/1. 504]. 1724: tudode ... bizonyoson, hogj Nehai Dobolyi Lakatos Bálint, mint Feleségének legitimus Plenipotentiariusza ... Váro Juditot perlette volna a' fenn specificalt jók iránt, de az akkori aetasbelli éross emberek miatt az maga jussát nem consequallhatta ... ? [Ne; DobLev. I/106. 1a vk]. 1774/1778: Nehai Déák István Vr(am) azért vétette el a Fiával életb(en) lévő Deák István Urammal Szikszai Borbára Aszszonyt, hogy annál fogva a' Poka vérséget hozza haza, és abban érossebb légyen [Ilencfva MT; DLev. 6].

7. ? nagyhatalmú; cu mare putere; großmächtig; tehetős; instärit; wohlhabend. 1602: herczeg Casparne sokzor panazolkodot feleolte, seot gyakorlatossagal mondotta nekyek io fiam vgi-mond Im az eoehyemnek Kathonay Mihalinak zal-lagban tize(n) ket forintban vetettem vala az ker-tet kit el akar teollem vezteny minth eroos hatal-mas, de Ne hadgyatok [Kv; TJK VI/1. 587]. 1713/1725: eő kegyelme erős émbür lévén, én pedig elégtelen, és az törvényre is hivatalom miá nem mindenkor érkezhetem [Nagyajta Hsz; HSzJP].

8. szigorú; sever; streng. 1562: De azon kívüi esmét egy néhányat találának kik abban részesek voltak ..., kiket nagy eröss fogságban tartata

király* Görgényben és Gyula várában [ETA I, 20 BS. *János Zsigmond.]. 1571: Megh Ertwen biro vra(n) által az feyedelemnek eo felsegenek az par taligak feleol walo Ereos parancholatyat, Melynek megh kesitese, Eo k. varoswl vetetenek Egy vonasra d 50 [Kv; TanJk V/3. 34b]. 1662: én Közép Szólnak Vármegyében Monoba(n) Lakozó Janos Deák ... nem gondolvá(n) sem az I(ste)nnek büntetésével, sem országunk(na)k erős törvényével ... Istentelenségben és Latorságba(n), aultatásban atottam (l) magamat ... Jstentelen és keresztényj természet ellen valo lator Armasságomért megh fogattatvá(n) ... erős foghságba(n) tartattam halálra mint afféle Pribék megh sententiaztattam [Monó Sz; Törzs]. 1737: Az Eröss-óldal alatt lévő Vér-mező, a kis hagonn innen, az Interueniensek marhai szakokra, eröss tilalomban tartassék [Dés; EHA]. 1785: határunkon a ketske(ne)k vagy egyebb féle Marhák(na)k szabados járási miatt az ujj jóvések meg évődtek és úgy el tseplyesedtek* hogy kevés vagy semmi nevedést nem ígértek azokat ki nyestük és erős őrizet s tilalom alatt tartjuk [Torockó; TLev, 4/11. 1b. — *Ti. az erdők].

9. védett, biztonságos; apärat, sigur; geschützt, sicher. 1592: ennekem vgi teccett volna, hogy tutiusb* lött volna oly erős b helien lenni, illien haboru időben [Törzs. Báthory Zsigmond Keresztury Kristófhöz. — *Vö. a lat. *tutus* 'bátorságos, biztos'; ennek sajtáságos latin-magyar alakkeveredés közepfoka].

10. megerősített; intárit; befestigt. 1571: Myert penig az harm zek az ket olah orzag zelien vagion es gyakran teoreokek ... miat rablas eset, vadnak keozteottek magok oltalmara epített ereos Casteliok es Cynteremek kyket nagy keolchegekkel puskakal zakalosoal porral goliobizsal valamennyre meg ereositettek volt, kykbeol nemely tiztartok beleole kyhozattattak, keonyergunk hogy azok adatattanak vizza [SzO II, 331 a székelység panasza az egy-hez]. 1664/1687: I(ste)n edes nemzetünk(ne)k szep erős veghazat, Varadot, bizonyos itelitibül idegen birodalom ala bocsata [Vh; VhU 219]. 1759: sokaknak gyűlölségbe esvén, addig kerestek hozzá egy s más gáncsokat, míg életét elfogyatták Bethlenben, az hová is magát (:mint-hogy erős vár volt akkor ottan:) recipiálta volt [RettE 92].

Szk: ~ hely a. megerősített hely, erősség, erődítmény. 1618: Kamuthi uram sok szóval monda, hogy: Jenőt az mi kegyelmes urunk meg nem adhatja, mert sok vitéz ember vagyon benne s erős hely [BTN 92]. — b. védett/biztonságos hely. 1734: Mínthogy nem tsak énnékem kellett magamat feles Bonumimmal erős helyre recipialnom, azért jelen nem lehettem [Branyicska H; JHb XXXV/51. 24].

11. ~ ló ? erős/kemény szájú ló; cal tare in gurá; hartmüliges Pferd. 1591 *után*: Ott volt Kerezsuratt mikor vissza kyldette Sofalui Ferench az Attiatol az louat, Azt mo(n)dotta hogy ne Adgia visza az ereöss louat [Szentlélek U; UszT].

12. kb. tartós; durabil, rezistent; dauerhaft. 1595: volt az folliamon rigen Hid az varos ku falla mellet oda kellett Egi nagj ttoltitst csinallttatnom Erös czöuekekkel [Kv; Szám. 6/XV. 64]. 1625: Az huszonegy ladat vasaztak megh által valo nagy ereos pantokkal [Kv; i.h. XXVII. 3]. 1680: vagyon ez alat eö Ngok(na)k két erős tölgy fa oszlopok között egy jo olaj útó sajtoja [A.porumbák F; ÁLt Inv. 35]. 1762: egy jo bog Sot is láttam egy erős fekete ruhaba csongoitott vala [Oltszem Hsz; Mk RN. IX. 109]. 1772: (A szoba) Felső padlását 9. jo erős Tölgyfa Gerendák tartják, melyek alattis ugyan egy Tölgyfa jó erős vastag Mester Gerenda vagyon [Szászfenes K; BethlenKt Mikes conscr.]. 1842: (A sajtó) ... két felfelé álló vastag tölgyfa oszlopokból, és három keresztül álló tölgyfa darabokból áll, a felsőn négy vas abrants van és két erős srofos vas szegekkel a' fel álló két oszlophoz van szegezve [Km; KmULev. 2].

13. szilárd; solid, stabil; fest. 1623: Capitannunk az mint megh mutogattuk Egy Ereös palankot allaso(n) fell [Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut.]. 1640: Vamos hid. Vagyon az Olt vizen egy sindely heyazat ala uetetet erős hid [Fog; UC 14/48. 12]. 1652: Az Bothaz szegeletiben vagyon egy eleven kut az föld szinitül fogva, erős gardas negy szegre gerezdekbe faragot [Görgény MT; Törzs]. 1699: Ezen folyos erős karfak között esztergaban meczet orsokkal vagyon be kerítve [Szentdemeter U; LLt]. 1732: (Az) ebédő palotából a megirt audentias palotába nyílik egy vas Sorkokon forgo, erős, borított záros fenjő deszkából csinált párkánjos ajtó [Köröd KK; Ks 12. I]. 1772: Ajtó Felei Tölgy fábol valok, és erősök [Szászfenes K; Bethlen Kt Mikes conscr.]. 1825: 'A Castélybeli épületek erősek, szépek, Pényesek, és szépen ki festettek voltak — el annyira, hogy messzire tündöklőtt pompásságok [Szentdemeter U; Told. Consr. 74]. 1840: épületek rognak egybe, bár mily erőssek [Kv; Pk Miss.].

14. súlyos; grav; schwer. 1574: En Salffy Anna leuen Jstennek fogsagaban es Ereös betegsigben, mely betegsigben remimlen Azt hogj az vrsten az w markaba vezy Az En lelkemet, Azirt zamon, nieluemen, Eszemen leuen tezek Illien Testamentomoth [Gyf; JHbK XXI/12]. 1583/XVII. sz. eleje: hogiha kweleombet czielekezik ... az Ceh nélkül ualo leteleneul buntessek mind addig, migh ereös birsag után az Cehnek keduet leli [Kv; MészCLEv.]. 1644: En Swteó Leörjncz az Jstennek Ereös fogsagaban leuen, Betegh Agjamban fekuen, Hiutam az en io akaro Vrajmatt, ... Hogj az en kjczjn Jouajmrol testalnek [Kv; RDL I. 132]. 1771: a' Bialnak ... bizonyoson az ütésekk és eröss Verések miatt kellett azt az Nyavallját szenvedni s a' miatt kellett meg is dögleni [Márkod MT; Bet. 7 Mich. Tökés (60) vall.].

15. kb. súlyos kötelezettséggel járó; care atrage după sine obligații grele, cu obligații grele; schwer verpflichtet. 1592: az battia ... Gialuból ... ily okkal zabadita penegh megh hogi valamit

az battia teolle kiuan kj neki tiztessegere lenne es eleo menetire, azoknak engedelmes lenne, kit eo nagy ereos eskwsszel (l) fogada [Kv; Tjk V/1. 242]. 1679: Deliberatu(m) Rognai Mihally-nának Hegedűs Magdonak ... urával való erős kötésének violálásaert teörvény szerint halál leve(n) fején Tetzet az Sz(ent) Partialisnak Rognai Mihallt hűtetlen lator feleségetől hogy absolvallyiuk [SzJk 139]. 1730: En Nagy Enyedi Szilágyi al(ia)s Halász István ... az Szentbenedeki Tömlőczb(en) rabságot viseltem, mely fogásombul magamat semmiképpen nem eliberalhattam meg Csak Törvényigis külömb(en) hanem hogy magamrul erős Reversalist adnek [Dés; Jk 400]. 1791: Adamosi Hellységre esett tereh béli költségek ki potlására, akkor kéntelenítettén az irt Hellység igen terhes de bizonyos Summa pénzt erős kötőlözés és Nagy interes mellett fel költsönözni [Ádamos KK; JHb XIX/32]. — L. még RettE 94–5.

Szk: ~ hit alatt. 1682: (Berki István) giakor admonitioia utannis perceptioiarol szamat nem adot, erős hűt alat adot reversalisa szerintis, hanem ez alat megh betegedven szamatatlan meg holt [Kv; RDL I. 161] * ~ hittel megeshet/hittel. 1669 My engodwen az felseged paranczyolatyanak: ez zemyleket eros hwteky megy eskwtoky (!) It Thordan [Wass]. 1570: elo hiuan az ot valo szegen nepet es eros hittel őket meg esketűen Illien valast tunek [Hagymás TA; JHb XXIV/17]. 1608/1610: My Azert Rendell Myn-denekett Ereős hittel megh Esketuen, Egienlo vallasokatt, Ez keouetkezendeokjppen Jrtuk megh [M. gyerőmonostor K; JHbK LVII/49]. 1617: az kiket my Eleonkbe hyuat azokott Ereős hittel megh Esketneok [Kozmás Cs; BLt]. 1656 az minemű vallokat mi előnkben hivatna es allatna mi azokot erős hittel meg esketnók es hitók utan valo vallasokot ... meg irtók [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.]. 1769: (A tanúkat) erős Hittel meg esketvén az előnkben adatott utrum(na)k punctumaira meg kérdeztük s Hitek utánnt tett Feleleteket ez ide alább valo mod szerint meg irtuk [Bögöz U; IB]. 1804 (A tanúkat) elsőbbszer is az hejnek Színén erős Hittel meg eskettük [Szászkerked K; Csáky-per 274. L. 20]. 1809: az Udvarhely és Szombatfalva között levő Hidhoz ki parantsolt Áts Embereket Kaditsfalváról, és Udvarhelyről megunk mellé fel véné Erős hittel meghitteltettük azon Tárgyra hogy a ... Czűvekeket Gerendákat piatzi árrán betsülljék meg [Szu; UszLt ComGub. 1552–3] * ~ hittel megeshetett. 1587: (Ilona asszonyt) Ereos hittel megh eskwtettewk, Hogy eo valamit az eo meg holth Urawal Maglas Tamassal eleleigh birtanak, es valamý halala vta(n) maradot semmy Newel Newezendeo marhat el nem titkol [Kv; KvLt Inv. I/2. 1]. 1608 az kiket elonkben hiwatot Beogeozy Andras Uram, azokat erős hittel meg eskettetteok, meg kerdezteok, kiknek wallasok ezkippen keowetkezek [UszT 20/357]. 1656 fel mente(m) annak utanna hozzajok Lupsara s még eskwtette(m) ereos hwttel

à Biro eleöt eökeöt [Kv; CartTr II. 902–3] * ~ hittel megeshűszik. 1608 Ereos hwttel megh eskvuin [Dés; DLT 301]. 1619: Baga Peter es . Baga Miklos megh eskut eros hittel hogi valameg elnek soha az vram neue alol el nem alnak, hane(m) fiurul fiura megh maradnak [Kozárvár SzD; SLT CD. 4]. 1641 Fwzesen* lako Teörpeni Jstuan Vrunck eo Nga Jobbagja Annor(um) 75 Ereos hwttel megh eskwuen hwti utan így ual ... Fwzesi Janos egj testuer Kamanczy Mihallyal [RDL I. 125. — *Ördögös-fűzesen (SzD)]. 1737: meg-haraguwán ... erős hittel meg-eskütt, hogj többé a Nms Városnak se szollója, se bolondja nem leszsz, és leis ült ., kevés idő múlva fel-költ és azonn szószollói Officiumában fungált [Dés; Jk].

16. megerőltető; care cere efort; anstrengend. 1799: Csendes nevű ökor az erős huzás miatt belső résziben meg-lévén romolva, egy ideig nyugodalomra, botsátottam hogy épüljön [Mezőcsán TA; Ks 65. 44. 11].

17. nehéz; greu; schwer. 1699 Kőpeczi Mihály Feleséget nem tapláta, hanem inkább ötet mint valami herés rosz dolgatla(n) embert a' Felesége az a' maga erős kezű munkájával tartotta [SzJk 322].

18. meredek; cu pantă repede; steil. 1617/1628: Kerek hegy eros oldalában (sz) [Ditró Cs; EHA]. 1653*: Az ország hada pedig vagy két nap ott marada, míg a futó népet kergették. Állott vala pediglen fel egy erős hegyre futó székelység — nagy csoport nép a kiket hívtak ugyan alá onnat, hogy adják meg magokat, de ok azt mondták, hogy nem jönnek, mert attól félnek, hogy levágják őket [ETA I, 56–7 NSz. — *1600-beli eseményre von.]. 1694 egy erős oldalon avagy marton [Hsz; Szentk.]. 1864: (A) Jajgato, mely erős kőszirtos magos hegy [Csomafva Cs; EHA, GyHn 28].

Hn. 1571/XVIII. sz. az erős oldal [Diós K; BHn 67]. 1626–1627 Az Erős oldalon (e) [Szamosfva K; EHA], 1683: az Erős oldalbali gyümölcs fak [Szentrontás*; Bál. 50. — *Később: Szentháromság MT]. 1715 erős nevű oldalban (e) [Póka MT; EHA]. 1728 Az Erős oldalban (an) (sz) [Dés; EHA]. 1740: Erős patak feijben [Gyerővásárhely K; EHA] | Erős oldal Pataka [Szamosfva K; EHA] 1793: Erős oldal allya [Kide K; EHA]. XVIII. sz. v.: Erős oldal alatt (sz) [A. rákos NK; EHA]. 1805: Az erős Szőlőben (irt, k) [Kide K; BHn 97]. 1816: Erős Arok tisztássa bértze [Hídvég Hsz; EHA]. 1826: Erős oldal [Istvánháza AF; EHA]. 1831 Az erős lejtőben [M. valkó K; KHn 109].

19. kemény, nagy; aspru, mare; hart, groß. Szk: ~ hideg frig puternic; strange/beifende Kälte. 1585 Zeoch Georgy, Pitter Krausz, Bennek Frólich valliak, Eorizeók valank Zent Marton Nap tayban, latok hogy haiadon teowel mezt lab eg' ingbe gatiaba az ereos hidegbe füt vala Biro vramhoz Grusz Peter, Nagi, liuk vala Az karia(n) [Kv; Tjk IV/1. 480]. 1709 hideg szelek, nagy hová, fergetegek és erős hidegek voltak

..., az juhok példa nélkül szerteszélyyel elromlottak, elhóltak [TT 1890. 761 SzZsN]. 1780 ebben az rettenetes erős hidegbe mind meg fagyna^a talám mikor le küld addig engedelmeskedik az idő [Borosbenedek AF; SLev. — "Az alma] * ~ idő kemény/nagy hideg; frig puternic; strenge/beiðende Kálte. 1592 4 febr. az korchiolasnak fizette(m) hog' az város Towara iart es iegelte à tot, mint hog' erős wdeò is volt f 4 [Kv; Szám. 5/XIV. 128 Eppel Péter sp kezével]. 1778 az a' Gonosz Molnár még itthon létében addig fársángolt Lakadalmazott Kálboron edgj éttzaka össze fagyott à Malom, illj erős időben a Malomra éjjeli nappali jozan Provisio kel [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.]. 1730 Vagyon à Lengyel avagy szálló patakán egy kövön forgo boronából építetett, szalmával födötett Malom téjben mikor erős ideo vagyon, ugy nyárban mikor szárazságh vagyon nem foroghat à viznek kicsin vóltára nézve [Szentlászló TA; JHbK XLIX/4] * ~ tél kemény/nagy tél, szigorú/zord tél; iarná grea; racher/harter Winter. 1742 Fájok penig sokszor nem volt erős Telek(ne)k idején, magam sokszor hántam à ház héjárul, hogy holmi dészkákbul és facskákbul tüzet tsinálhattanak magoknak [Kv; Aggm. C. 12]. 20. heves, kemény; violent, indírt; heftig. 1564 azután által költözék a Tiszán és megszállá Átlyá várát^a és erős ostrommal azt is megvévék [ETA I, 22 BS. — "Atya Bereg m.]. 1816: az Ur Istennek sujtolo látogato veszszeje sok helységekét igen erős föld indulás által meg látogatott [Illyefva Hsz; HSzjP]. 21. kemény, szívós, táj szívájkos, szívájos, vájkos; tare; hart. 1596 26 Die Xbris biro vram akarattiból, Az meli idegen deakot az olzok meg eoltenek volt hogi eltemettettuk attunk 4 Embernek az feoldnek erős voltaert d 50 [Kv; Szám. 7/II. 17 egyháziak szám.]. 22. 1741 ezen helyet, Földet .. az Falu .. eö Nga számára adá, ugy rontok fel s szántok erős gyeptől, még két Ekét is el rontánk benne [Velké TA; Ks].

Hozzávetőlegesen a 'nehezen szántható, rég, táj nehezen számoló' jel-sel számolhatni.

23. sűrű; des; dicht. 1757 egész cultivalo Határunkan mindennémű nevezetes szánto földünk, és kaszáloink nagyobb részint ami (!) értünkre, hol erős erdőkből, hol pedig bókrrs tövissel el lepott helyekből nyittattak és készítették [Guraszáda H; BK ad nro 144]. 1808: szakálla az ortzáján gyengés, az orra alatt pedig, és az álla körül erőss [DLt 580 nyomt. kl]. 1821 Petter János erőss vagy is tömött szemöldökü [DLt 631 ua.].

24. durva, nyers; grosolan, dur; grob. 1600 az battiais wgian azon napon ream ieött zidot azis erős zitokkal azt mondwa(n), keöwete(m) az kegték zekit, az ese lelket ha kaphatom megh eölem [UszT 15/75]. 1723 én voltam kötőzőjök edgyik (így!) az Oroszfalvi aszsz(onyok-na)k a mikor már az urakott Nemasági (!) ur(am)

mind el rémitette vólt erős magaviselésivel [Hodák MT; VGY. Prekup Gligore (34) vall.].

25. éles(hangú); ascutit, strident; scharf(tönig), schrill. 1632: Jm hallom az en uramnak ellenem valo ereös feleletit, meliekert töllem valo el zaka-dast kiua(n), de en cziak cziak^a azt kiuan(m) hogi azokat megh bizoniczia [SzJk 37. — "Így két-szer!]. 1691 felteszi eo kglme erős feleletib(en) ellenem, hogy Eu Dees varosznak lúttós Assessorit es Executorit közonsegesen le hamisoltam volna [Dés; Jk].

26. hangos; (cu glas) tare; laut. 1791 éttzaka vatsora után fekvő ágyomban hallék erős tolvaj kiáltást a Fogadoban [Galgó Sz; JHb 1/23].

27. nagy; mare; groß. 1558 k.: Wed az kymert onnoth es ted egy fazekben es agy erös twzet neky [Nsz; MKsz 1896. 282]. 1640: egjczersmjnd kertemis kgd(e)t abban az levelemben, hogy az keoztünk valo Attyafi szeretetnek erőssbizony-sagaert, kgd kcsin leankanknak kereszt Attjasaganak s Azzonjom eo kgme Kerezit Anjasaganak tiztit ne neheztellie fel vennj [GramTr V, 359]. 1781 (A) megírt jóságához pretendálnak négy erős gazda emberek [Árkos Hsz; RSzF 108]. 1784 erős reménységgel vagyok, hogy abban a perben meg-nyerem Bátyám Uramot [Mv; Told. Fasc. 20]. 1806 Fellegszakadásokból, erős záporokból hirtelen okoztatott áradásokba ne hajtsa s bocsássa, amelyekben elveszven a sertés, ugyan a pásztor kára lészen [F. rákos U; RSzF 198]. 1847: Az idő 4-én is 5-én is tiszta szép: de éjjel kemény derer vannak: 5-én az eddigiek közt legerősebb der volt [KCSl 13 Kemény Dénes kezével].

28. kb. nagy fokú; in grad mare; stark, hochgradig. 1756: A' malom ... viz felől valo oldala vízpaddal együtt erős ruinában [HSzj malom al.].

29. hatásos, nagy hatású; efficace; wirksam. 1584: Borbely Demeter vallia kezde azt mondany varga Mihaly, Michodak vattok thy Borbeliok Menyén vattok sem Ernetek az en Aniammal Mert eö oly ereös zezamokat chinal, hogy ha az vasat bele tennedis egy oraygh semmié leszén benne [Kv; TJk IV/1. 274].

30. ~ ecet kb. töményecet; ofet concentrat; konzentrierter Essig. 1570 Recepta Contra frigum doloris Vegy apiomot partem 1 Petrisoliomot partem 1 kaprot partem 1, Levestökömöt partem 1, Törd özwe Jol, es annak utanna ös^a erős echetet Reaia [Nsz; MKsz 1896. 372. — "Értsd: önts.]. 1644: pestis ellen edes Atiamfia illien oruossaghot chinali, egi tista üveghben tegi egi eitel igen io fele erős echetet, abban szaz sem fenő magot harom fő foghagímanak az gerezdit az menni leszén megh tistechak es eztsi bele haniak [LLt Gyulafi Lászlóné Balási Erzsébethez.]. 1744: edgy kised 12 ejtelesni Altalogba méser mellyis Bor-czetnélis erősebb [Szentdemeter U; LLt Fasc. 67].

31. ~ bor nehéz bor; vin greu/tare; schwerer/starker Wein. 1677 Balas falvi Majorság Borok ... Ezek mind erőssék, asztali bornak jok [Balásfalva AF; UtI]. 1715 Jó izü vékony bor ... eczetesedni kezdett, máskint vékony tiszta izü

erős bor ... Kedves izü erős Kedves izü, Tiszta, erős [Uti]. 1752 az Pater borából adgyak, mert a' más, hogy erős volt nem ihatta [Szentdemeter U; Ks 83 Sükei Mihály lev.]. 1844: 1841beli Másolás . . Alkalmas tiszta és erős [Csekelaka AI¹ KCsl 6].

32. alapos; intemeiat; begründet, gründlich. 1645: az mely Papiok akkor tayba(n) itt lakot az Vejuel eggiütt arra vagio(n) mind(en) erős Gjanosagok [Kisbudak BN; BesztLt 20]. 1680 Nagy Kata szollittattya ferjet Varallyai Nagy Andrast Miert kellett Nagy Andrasnak meg hazasodni holot ne(m) Aszonyi allathoz valo lehetet, erős gyanusagunk vago(n) ebben [SzJk 150].

33. állhatatos; perseverent, ferm; standhaft, beständig, beharrlich. 1678/1683 Feljetez az Is-(te)nt, az igaz Romaj Catolica vallasban erőssek legietek, az feleseg Is(te)n törveni betötésire igieketek, az Isteni szolgálatban szorgalmatosok legietek [Ks. Kornis Gáspár keze frása].

34. biztos; sigur; sicher. 1583/XVII. sz. eleje Az Colosuary Magiar Meszarosoknak awagy Hentelereknek rend tartasok es arrol ualo Articulusok mellieket az Varos pecziati alat kiuannak ki Jratni eoreokeosb es ereosb megh maradasertth [Kv; MészCLev.]. 1778 egy Czigány Jobbágyom hogy jobban manutenálhassom méltoztassék két három rendből álló Irást kezemben küldeni; hogy azon Irás mellett erősebb légyek Manutenciojában [Kissáros KK; Ks 94 Petki Klára lev.].

35. megingathatatlan, szilárd; de neclintit, ferm; unerschütterlich, fest. 1562 Ezen 1530-k esztendőben concilium lön Augustában az keresztyén-ség hite felől, holott a keresztyén doctorok erős bizonyiságot tőnek mind az egész concilium előtt az ő hiteknek vallásáról; de a római pápa annak semmit sem engede, hanem ugyan azon római hitben marada meg [ETA I, 13 BS]. 1762 reggel voltam a szegény bátyám Rettégi István uramnál ... Ez igen erős hitű, minden reménységét s bizodalját Istenbe helyeztető ember volt [RettE 135].

36. érvényes, hatályos; valabil, in vigoare; gültig. 1585: Amikor pedig oly ususba leó, hogy az kessegh keozot ez Articulusok acceptaltatik, es Ereosse giwkeresse valik, Az vtan zolhatnak eo kgmek az Jdegen procatoroknak be hozassa feleollis [Kv TanJk I/1.9]. 1591 (Ennek) bizonyisagara attűk, az vitezleo Gülay Balas wrannak, az my lewelűnk, Warossűnk peczetiűel Ereossebb eoreokeos woltaiert megh ereositett, attűk penigh az my bizonyisagh lewelűnk, Ez vitezleo szemeliek Eleott Nagiob bizonsagert, es ez dolognak megh Masolhatatlan Ereossebb Eoreokeos woltaiert [Déva; JHb Fasc. 53f]. 1674/1676 Az Leveleknek ki vételét, és el csálását ugy hallottam, hogy el csálá^a Kamuthi Miklos vramtul ő Nagátul, Bormenyessrűl valo leveleit, hogy annál állandobakat, erősebbeket ad [Köbölkút K; JHbK XX/21. — *II. Rákóczi György]. 1772: Iffiab Nemes Szekély Ferentz, és ... Nemes Szekély Miklos fiával tőnek mi előttűnk ilyen meg másol-

hatatlan örökös alkuvást es végezést hogy pedig ezen alkuvás erősebb es állandob lenne kezeketis mind két reszről mű nekűnk be adák, és aldomas itallal confirmálák [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1796 ezen Processusban Kérdés nem lehet, hogy az All Peres Báro Ur Donatioji erősebbeke? vagy pedig a' Turutzkaiaknak adattott, és nem Kérdés hogy mellyik Privilegium derogalhat a' másiknak [Mv TLev. 5/16 Transm. 74 tábl.].

37. hiteles; autentic; glaubwürdig. 1642 Keziben^a lako J: Matthiasne Kozta Clara, leaniat Jo Susannat igerven idővendő hazassagra, Desi Szűcz Ferencz Deaknak de mivel az leannak consensusanél kul ereozakkal adta volt leaniat nekj . melliet a leanszo docealt vilagosso(n) ereos bizonsagokkal Azert azokat az Relatoriakat megh oluasua(n), es megh ruminalua(n) teczet az sz. Coronanak edgiezeő ertelemmel hogi ad secundas nuptias transmittaltassek [SzJk 58. — *Keszűben (K)]. 1748 Roborallyak ezen Fassiokat ilyen erös Circumstantiak is [Torda; TJk III. 218]. 1763 Boros Miska mind addig, mig az dolognak nehézségéről nem intették, elébbeni recognitióját nem revocalta, a' midőn pedig revocalta már késő volt, erősebbis a spontanea fassio, mint a subsequalt reclamatio [Torda; TJk V. 156].

II. fn-i haszn-ban: 1. hatalmaskodó (személy); persoaná despoticá; Gewalttätige, Machthabersche. 1723 Instálak és igen alázatosan könyergek Excellentiadnak ., vegyen Nagyságtok Gratiájába és ezen ügyemben Méltoztassék Nagyságtok az erősek ellen pártomat fogni; had légyen egy kis kényere Szegény Gyámaltalan Árva házának [Sövényfa KK; MbK 163].

2. Csak hn-i használatban; numai in toponimie; nur in FN meredek oldal; coastá repede; steiler Abhang. 1577 az ereos Pataka feye [Jobbágyfa MT]. 1694: erősb(en) (e) [Póka MT]. XVIII. sz. c. f. Erösse pataka mellett [Bö-lön Hsz]. 1731: az Erös alatt van edgy Vad gyümölsös [Bh; KHn 12]. 1740 az erös patakára jár véggel [Gyevővárhely K]. 1761 Az Eröss oldalán fel fogott szőlő [Szentháromság MT] | a Szép ágy erőssiben [M.zsákod U]. 1769 Az Erös alatt (sz) [Nyárádsztanna MT]. 1784 Erös (e) [Várhegy MT]. 1795 Erösse nevű Heljben (sz) [Bö-lön Hsz]. 1801 Eröss aján [Nyárszö K; KHn 123]. 1804: Erössiben (sz) [Bö-lön Hsz]. — A jelzet nélküli adalékok az EHA-ból valók.

III. hat-i haszn-ban; adverbial nagyon; foarte; sehr. 1586 Anna Zabo Bartosne vallia, hogy elseobe a' leany Igyartont lakak, dichírtek hogy ereos dolgos [Kv; TJk IV/1. 572]. 1678: az Nagyságod erős panaszkodó levelét mind az Kamuti urannak írott levelének abban includált parájával együtt alázatosan vöttem [BTN 109]. 1697: az Czizmadia Inassát Tutonya Péti Janos mester részegen az szekér aloll az Űstökínél fogva randította ki, s ugi verte megh erőss kegetlenül [Somosd MT; SlT AK. 32 Gal György (30) sz vall.]. 1754 olj erős részeg volt ... Gjurka Cziganj hogj csak alig bagtatott az Nemetek után

[Mezősámsond MT; Berz. 14. XIX/11]. 1767 az közelebb Mult Telen ket Nyomorék Kantza itt Korodon meg dőglött, mellynek égjike Erős kehes a' másika el Nyomorodott [Kóród KK; Ks 19. I. 8]. 1803: Hát azon meg verés mián volte erős beteg Farkas Josef? [Feltorja Hsz; HSzjP vk]. 1850: énis el nem mozdulak Lelkem Anyám mellől — velle ülek, bajasan szokom az erős meleg házat [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

erősbít erősít; fokoz; a intensifica/mări; steigern, verstärken. 1558 k. Az chinobriomoth Igy chinald: Weegy 2 rez keneseoth, 3 rez kenkoueth es tord meg zep apron es ted' elozor lassu melegre, annak vta(nn)a erösbiched Mind' adeg, Meg nem lach te felforrany veresseth [Nsz; MKsz 1896. 283].

erősből erősödik; a se intäri; sich verstärken, starker werden. 1579: mennyenek procatorok oda az faluba, es az varasnak zabadsagat otalmazak menne (!) iobban tuggyak es vgy proce-dallion eo kegmek mindenbe, hogy az varosnak zabadsaga megh ne Romollyon. seot erösbwlie(n) Incab [Kv; TanJk V/3. 197].

erősebben 1. jobban; mai bine; besser, mehr. 1731 Az GyermeK Lovakat az kik nem igen gonoszok, gyengébben kell erőltetni az tanításban, az kik pedig gonoszabbak erősebben kell hajtani [JF lovászmesteri ut.]. 1759: az midőn le akartunk volna takaradni jobbanis ell álmosodván az GyermeK, azon szájocskája nyelve reszketése erősebben réá jött [M.csesztve AF; Ks. Mikes Antal lev.].

2. nagyobb mértékben, inkább; in mai mare măsură, mai mult; in größerem Maße, mehr. 1737 Moldvai Todor Kováts Péter Ur(ama)t éjjel nappal szolgálta nem ugj mint Jobbágy, hanem még annál is erősebben [Sövényfa KK; MbK VI/4.]. XVIII. sz. köz.: ott a két kupa bor meg itala után annál erősebben el részegettenek [TSb 47].

3. alaposabban; mai temeinic; gründlicher. 1699: Ezen épületeket penigh minel jobban erősebben, szebben, és Tisztessegessebben, úgy ügyekezzenek el készíteni, es sietnj az munkával, hogy az hydeg őszre ne szorulljo(n) az munka [Kv; BLt 7].

erősen 1. erélyesen; energic; energisch, stark. 1584 eo kgmek varosul Zorgalmatoson kerik Biro vramat, hogy mikoron az Aros RendeK a' sokadalmekbol meg leőnek, ereossen megh paran-chollia nekik el Iartatwan eoket hogy egy Bizonios Napon egygywt legienek es sohowa ne Mennienek ., Mert varosul az Aros RendeK fel AkariaK hiny, es dolgok leszen velleK [Kv; TanJk V/3. 285b]. 1591: ott az pala(n)tott ky szette kezembe(n) ott megh fogott es ereosse(n) taszigalt [UszT]. 1632 uramat ereossen keölteöm vala fel, de Vram nem kell fel [Mv; MvLt 290. 77a]. 1697 az Nemes vármegye az katonakra drabontokra

magok fejekre s egyegy lovokra portiot nem vetet de marhajokra vetetek meljett erősen kirnek rajtok [Szilágycseh; BK. Kümfves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1765 olly erőssen vezálta Biráinkot Fő Biro Uram, hogy az erdőkönis bujtak Biráink [Sárd AF; Eszt-Mk Vall. 36].

2. 1598 Damakos Mathysne Jloná azzonj vallyá Gergely Antalné ... kezde ereossen thwdomant tenny my eleotteonk hogy Borgyasne minemeo rwtt izonjw zittkokkal gyalazta es az chyüprottis fejeben verte [Kv; TjK V/1. 269]. 1600: Az vargiasiak ereossen kezdenek tudomant tennj, hogy az Bizonittasnak hellie ne(m) ott volna hane(m) itt, ahol most vagiunk [UszT 15/15 Pozto Jmre Fwlej (50) vall.].

A régiségben nyilvános becsületértés, gyalázkodás, gyarúsítás, rágalmozás esetén a sérelmes fél a jelenlevők tanúságára hivatkozva — nem ritkán a perbefogás kiállításba helyezésével — rögtönösen, erélyesen fennszóval tiltakozott a sértő fél szájáról elhangzott kijelentés ellen. Ha ezt emulassította, az elhangzott kijelentések „terhe alatt maradt.”

3. szigorúan; sever, cu severitate; streng. 1569: Paranczollywk neked ereossen, hogy ez lewel latvan mingiarast ez meg irt wdwarfalwat* bocssad Banffy Pal kezebe [SzO II, 245 fej. — *Udvarfa MT]. 1571 Az rawok ew Nagysága zawawal mynden falwnak, a hol ew felsegenek mayorsaga volt, ereossen meg hagygyak, hogy azt azon zorgalmatossaggal kar nekwel be takaryak [SzO III, 336 fej.]. 1573: Ezt kewanniak eo k. hogi Biro vram Meg kyaltassa hogy senky Seh Eyel sem Nappal farsangos Rwhaba es Alorchaba Ne Iarianak Ne Mwlassanak Mert eo kegelmek Eoresen meg Bwntety azokat [Kv; TanJk V/3. 71b]. 1597: megh wolt Erossen parancholwa hogy Min denekbwl waloban Gazdalkogganak Nagoknak Sem nibwl foghatkozs ne legien [Kv; Szám. 7/XIV. 14 Th. Masass sp kezével]. — L. még SzO II, 330.

4. nyomatékosan; apásat, categoric; nachdrücklich. 1585 Julia Themeswary Gergelne Vallia, Az Keomywes leorincz legendy (!) zayabol hallottam ezt, En vgmond ell vesze(m) Az Ersebetet mert zerete(m) De Az Anyam es Nene(m) elle(n) tart benne, ... Tudom ezt(is) hogy az Nennie a' legennek hozza(m) Ieot es ereossen monta hogy Nem haggia el venny Mert Ersebet ketzer valo komyah es azert Nem haggia el venny [Kv; TjK IV/1. 452]. 1600 en erösen mondtom hogy ne higye, mert eo chak ollian wygh kedwo iffiu legendy [UszT 15/64 „Bodo Janos Zent Egyházas Olahfalui Zabad Zekely” vall.]. 1654: Erössen meghagyta Máté vajda Kosztándinnak, hogy az erdélyi fejedelemtől soha el ne szakadjon, a mint ő mindenkben azt mije [ETA I, 158 NSz.].

5. határozottan; hotärít; genau, bestimmt, entschieden. 1598: Bachy Peter ereossen affirma malta hogy zamba(n) atta mind az fl. 192 [Kv; TjK V/1. 186]. 1644: Georeogh Thamas ... az Czjakannial Erosse(n) mutattia vala hogj Meny el kurua Aho(n) biro haza [Mv; MvLt 291. 430a].

6. nagy erővel; cu forțe mari, puternic; kräftig. 1562: azután esmét százhatvanezeren szállának Eger alá, kit harmincznyolcz napig erősen

vívának [ETA I, 16 BS]. 1570 Agótha Zamoskő Myhalne, Ezt vallya Lanchra vetette volt egi paytaba, Es egy Nir agh zéprewle erőssen verte volt* [Kv; TjK III/2. 128. — *Asszonya az elsőkött, de visszahozott szolgálóleányt]. 1599 : lata(m) hogy Benedekfi Christoph ereosse(n) uagh uala eggikhez [UszT 13/105 „Matthias Chanj de Rugonffalua” ns vall.]. 1626 : az nagy palo ueginel megh erek, az molnart, latam hogj ereossen uerenek az molnarhoz [Szentgyörgy Cs; Blt 3 Ficz Janos pix. vall.]. 1630 : az tüzhelyre le niomtak Szeőke Petert Szanto Marton feleségesteöl s igen verik, Szanto Marton a hasan ül Szeőke Peternek, az felesége penigh torkon fogta es ereösen verik [Mv; MvLt 290. 203a]. 1685 : (A keresztények) ujobban két váratot most obsideáltanak, mellyeket most erőssennis vának [Zabola Hsz; GrammTr II, 462 Mikes Kelemen a fej-hez]. 1796 a Beres is más szál vesszőt ragadván elsőben is Tusa Joseffhez tsapat ... ha Nem igen erőssennis oldalaslag a fejét és Vallátis érte [M.f.odorháza K; RLt Odorheján Nyikite (30) vall.].

7. nagyon gondosan; cu mare grijă; sehr sorgfältig. 1584 : az fewz az Espotaly Molnatol fogwa Az ket vyz keözben mindenewth az Nagy gatiglan tilalmas legien ereős bewntetes alat Es az Barnasibok mind Niary, tely, wdeoben ereossen megh eorizzek [Kv; TanJk V/3. 286b]. 1618 az hatalmas császár és az vezér az német császár-al való frigyét és békességet fölbontani nem akarják, hanem erősen őrizik [BTN 112].

8. (jó) alaposan; (foarte) temeinic; (sehr) gründlich. 1569 My wket hwtők zerynt Erössen megh kerdezven Es meg' tudakozwan ez dolgokrol, Jm felsiged Jm Megh Erty az tanwkat myt vallottanak [Kr; Bál. 78]. 1573 : Biro vram az eleby Themetteo helieket Zaroltassa ereossen Be legen Bekességet senky oda Neh Iarion seh drabant se egeb fele Ember [Kv; TanJk V/3. 79a]. 1717 az Tömlecz már készen Vagjon Csak Vas héja az Ajtaját is megh kellene erőssen Vasazni [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi János lev.]. 1748 a' pitvar ajtot is erőssen bé tsinaltuk, de tsak akkor vöttük eszre hogj bé rontottak*, s a lisztes sákunkat is ki rágták [Torda; TjK III. 241. — *Ti. a disznók]. 1839 Várhegyi közös Malmunk arendatora ... minden Szakadást, ostor és Csapógatókat, Silipeket .. jo moddal és erőssen megcsinál [Várhegy MT; TGsz]. — L. még MKsz 1896. 282.

9. nagy hangon, hangosan; cu voce tare; laut. 1570 : Kathalin Varga Marthonne Ezt vallya hogy hallotta Az hazban Jgen ereossen zoltak egy massal de eo Nem Thwgya Myreol feddetek [Kv; TjK III/2. 139]. 1590 : Engemet vizont Andras kouacziot igi habozitott megh vtamot megh allotta, kialtotta Erössen, Eöld az beste lelek kúrúfia, En beste es kúrúia sem vagiok, azoknak giaslazzattiat holt diomert fel nem vettem volna [UszT]. 1631 : halla(m) hogj Forrajne erőssen mondja vala, hogj saklopo, kapozta, ing aly, fazek, korso, tal lopo [Mv; MvLt 290. 253b].

Szk : ~ esküszik (nagyon/veszekedetten) esküdozik. 1607 en nekem mindenik azt monta hogj otalomnak, okaert mentek volna vtanna ... mert erőssen eskezik hogj fel akasztia [UszT 20/149 „Caspar Zeőleos de Kadiczfalua Inquilinus Gregorj Tibald” vall.]. 1610 : Gal Margit, Romany Janos felesége, Gykeniessen lako Nemeti Gergely Jobagia ... Igy val : ... Enis penigh mo(n)tam az Azonnak, miert Azonio(m) hogy az mineled, hal-lody mit kialt read az Santa Zabo, es en eleottem Ereossen eskeot Azt mo(n)ta, No Margit meg hid hogj menten giermekem lizen nekem ha en firfiuual halok [A.gyékényes SzD/Dés; DLt 321a].

10. nagy hangon; cu voce tare; laut ↔ nagyon; foarte; sehr. 1567 Anna Jacobi Eros sic fuisset loquenta Hadd el cha (!) ne Sapoldial illyen erossen byzony meg latod hogy ha Annal az Magiarorzagai azonnal lezen az the marhad El nem weez ha ne(m) meg lezen [Kv; TjK III/1. 120]. 1589 : Az Nenem Matias deakne ereossen feddek Irte hogi valami buzat adot Matias deak Janos kouacznak [Dés; DLt 226]. 1590 : Hallam hogy szidgia vala az keresztéseket a este (!) lelek papas kereztes kwrwak, ereosse(n) szidgia vala eoket [Szu; UszT]. 1627 : Ezenközben erkezenek az Somosdi^a Uraim fegiueres kezzel, szabliaual, puskaual, vizza szegezest kaszaual hogi latok veueók ezünkben hogy nem io zandekkal vadnak ki allank az erdőből, es kezdenek erőssen szidogatni az nagy lelekeuel hogj ki zabaditot uolna minket az eo erdejekre [Nagyernye MT; Bál. 82. — *Somosd MT]. 1638 : En akkor alutta(m) mikor az az veredes essek, s az nagj szitkozodasba(n) serkentem fel, hallam hogy erőssen kialtak hogj kiuagj kiuagj esse lélek kurua [Mv; MvLt 291. 127a]. 1765 : Palfi Ferencz Uramot a Controversias földgyők borozdaja véget erőssen Czáfola bestelenité [Tarcasfva U; Pf]. 1772 : (Gligorásék) az Ajtora jöven keredzettenek erőssen fenyegetözenek ugyan tsak végre meg nyitotta a Fogadosne az Ajtot [Sályi TA; Mk V. VII/17 4 r. tanú vall.]. 1844 : Ma két hete Szakmári Ferentz és Sebe Rákhel erőssen gazlodott, szidta Cseresnyés Dánielnét [A.sófva U; DLt 1441].

11. nagyon; foarte; sehr. 1582 : az vranak szemebol ky yő walla az keonyw hogi felesége oly erőssen remenkedig walla [Kv; TjK IV/1. 59d „Fassio Jo(ann)is Linzinger a(lia)s Borbely”]. 1589 : Eotweos Balint ezt vallya ... hallotta hogi Matias Deak Kew varbul Egi Serlegh pohart lopot volna ... es ereossen megh zidogatta az lopasert [Dés; DLt 226] | Thwdom azt(is) hogy az azzony ereossen Sankodik (!) vala az vra halalan [UszLt II/1. E. 26 „Simo Jsaak Kerestwri Vrunck Jobbagia” vall.]. 1631 latam hogi egi rudal kemenien megh uere Baczki Kata Koczis Mihalynet erőssen az Ucza középin [Mv; MvLt 290. 231b]. 1716 az el mult napokban az víz egy kévéség még kezdvén apadni az Malomhoz akarunk vala fogni de most ésmét ... erősen készdé arradni [Szentdemeter U; Ks. Fodor Márton lev.]. 1724 Laczika az lépít erőssen fajtattya [Nyujtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez].

1735 ide ki látom naponként erősen dragodnak az borok [Ap. I Apor Péter feleségéhez]. 1757 (A) Gaz Rezinis derekas bükkös volt, aszt erősen el is járták volt a' Sertések [Gyszm; DE 3]. 1765 azon időb(en) mikor vétkemért aggrá-váltattam, en erőssen részeg voltam [Torda; Tjk V. 264]. 1791 Csongvai András Uram ... panaszo-
lta hogy erőssen meg fogyatkozott a' miatt hogy annyi pénzt kellett fizetni az Anyossának [Váriva TA; Borb. II]. 1803 a két Ember Szőlője erőssen el pusztult tupa karo nélkül maradt a hely erőssen meg gyepesedet el gyokeresedet vala [Bábahalma KK; RLt O. I]. 1809 erőssen bosszantották, göröntsell hajgálták [Dés; DLt 145]. 1825 Ezenn kaszálók erőssen Tos, és ingoványos helyen vagynak [Barátos Hsz; Szentk-Zs]. — L. még BTN 129; MNy XXXVIII, 54; RettE 64, 74, 86, 134, 159—60, 248, 260.

Szk: felette ~ szerfelett. 1829 a' lovak felette erőssen sikomattak — el voltak fáradva lassan mentek [Kv Pk 6] * igen ~ igen-igen. 1698 Mikoron volnonk Szent Ersebeten jöven Előnk-b(e) Kováts György Jelente hogy igen erőssen meg szorult kéré Majzos János Uramot hogy szanya meg es adjon három forintot azon jo Szagra (!) Zalogara [Usz; Borb. II]. 1739 Mivel hogj ezen nyomorult város utban vagjan passus lévén bé az Bánátusba, szüntelen az alá s fel járo Ó Felsege vitézeinek szánokra (!) Forspant adással igen erőssen terhelhetünk [Hátszeg; Ks 83]. 1786 : igen erőssen el fogyott az erdő [Torockó; TLev. 9/23] * nagy ~ a. nagy erővel. 1584 Halasz Gergelne vallia, Egy tehenem . Regel mint ha ostorral haitottak volna az Lakato-sne hazara vgy Mene Nagy Rywa, Es az Aytayan Nagy erőssen Ryüt (!) be [Kv; Tjk IV/1. 263—4]. — b. kb. nagy hangon ↔ veszekedetten. 1653 (A székelyek) nagy erőssen fenyegetődztek, hogy ezt a mi kicsiny épületünket, ugymint a kastélyt* nem engedik meg hogy építsük, hanem elhányják [ETA I. 87 NSz. — *A mv-i várat. *1603-beli eseményre von.] * nem ~ nem nagyon. 1798/1821 Egy nem erőssen viseltes Szilva iz Főző nagytoska üst [Kv; Pk 5].

12. kb. folyvást; in continuu; (in einem) fort. 1734 Sikot én ha meg épül el küldhetem De az Asztaga Tetejeröl le esett edgy fára s az Meije Porczogója bé hoppatt s az olta fekszik erőssen [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.].

13. nagyon, nagyban; straschn; aufs beste, in vollem Gange. 1585 Zigiarto Ambrus vallia, Vincelerem vala ez Vuch Istwan Meg mondak eg-
kor Nyarba hogy felesegesteol erőssen lopia zeo-
leómból ky a' karokath, oda futamam lowa(m)
hata(n), hat Eoreossen (!) horgiak terehbe a' karot
az zeoleómból az eo Zeoleyekbe [Kv; Tjk IV/1.
391]. 1589 k. maradais az cziereben es azutan-
nis teobben ki kj ki mene rea es irtok erőssen
[Szu; UszT]. 1632 mys monar Giörgiel futottunk
utannunk (!), hogj oltalmazzuk, s hat immar
gjakuldoznak be ereossen [Mv; MvLt 290. 70a].
1653 Egyszer csak meghozák, hogy erőssen ké-
szülnek*, hogy ide a kastélyunkra jöjjenek ló-

vő-szerszámmal^b [ETA I. 97—8 NSz. — *A
szászok. — *1605-beli eseményre von.]. 1736 :
urfiak, elévaló fő és nemes emberek húsvét másod
napján az az vízben vető hétfűn rendre járták az
falut, erőssen öntözték egymást, az leányokat hány-
ták az vízben [MetTr 359].

Szk: ~ bának vkivel kb. javában/nagyban nyom
vkit (nőt). 1585 Zekely Georgy al(ia)s Ach^a
Zememmel lattam hogj Markos Mihaly az Mostany
fogoly Azzony hasan volt es raita lipiczkedet es
ereossen bant velle [Kv; Tjk IV/1. 448. — *Toll-
ban maradt vallja]. 1589 Vgi talalam ewket
az kapuba hogi Mizaros Mihaltet az Kapuhoz
tamaztotta vala ereossen banik vala velle [Dés;
DLt 226].

A szk jel-re l. még bának 5. szk al.

14. (nagy) buzgón; cu rivnă; (sehr) eifrig. 1598
Danchy Leorincz vallya . En Pazthor Jst-
wannal menek el az Magyar vcha (!) kis Ajtoban
az foldozo varga mellet le eole en soha el nem
hiliatam, hogy haza mennyeönk kerdeztem is
ereossen my dologh, s mikor haborottanak megh
de semmith arra nem zolott hanem chyak hal-
gatot es fwth [Kv; Tjk V/1. 253]. 1633 Abrugi
Istua(n) Szabo Jakabne Azzonio(m)mal halt,
lattam azt hog erőssen eoleltek es czokoltak egi
mast [Mv; MvLt 290. 120b—1a].

15. nagy igyekezettel; cu mare zel/sirguință;
sehr bemüht/eifrig. 1596 Horwat Janost kwide
Biro wram egj kochis vtan de mint hogj sohul
nem erhethe maga erőssen wzte [Kv Szám. 6/
XXIX. 56]. 1600 Hęz Janosne vallya
az Ven Razmanne mindenkoron azon pana-
zolkodot hogy eo igen zegeny azzony volt mikor
az vratol megh maradtott volt, hanem mind
az vtan kereste, Adossagbannis sókban maradtott volt
de ereossen futotta az világott, es vgy elegitette
megh Adossit [Kv Tjk VI/1. 449]. 1753/1781
Báro Josika Imre eő Nagysága a Nagy Almási
bányát erőssen miveltette, és abban az időben
igen hires arany bánya volt [Bózes H; JHb LXXI/
3. 231].

16. hevesen; vehement; heftig. 1568 Anna
Consors Marci kowach iur(ata) fassa e(st), Ezt
en zememel lattam hogy az keosz fal Az kowach
balase meg Gywlt vala, Razmane felol es Ige(n)
erossen Egy (!) vala [Kv; Tjk III/1. 221].

17. sebesen; repede, iute; schnell. 1572 lat-
tam hat egh gyermek Erwssen szaguld Egy veres
Lowon [Dés; DLt 182]. 1582 Vida Miklos Barat
Peter zolgaia vallia . Monda Vinche hogy
vary megh Im enys el vizek az vram theoreok
lowath ... Eg'kor oztan chimak latam hog' ereossen
Ieó az lowal [Kv; Tjk IV/1. 16]. 1626 : Hallek
dobogast az hidon azonközbe fel futanak az en
kertem mellett latam hogj az Beldj uram
tiztartoja egj ostorual ot legiez uala, ereossen
keozteok. A keözbe az molnar be szökek az mezes
Mihalj kertibe [Szentgyörgy Cs; BLt 3]. 1631
megh en egj embernek ki ueöm az kardot az ke-
zebeol hogj ereossen forgodik vala vele [Mv; MvLt
290. 245a]. 1672 : az kyaljfalui hataron az teren

uao szenajat mind el uitte uala az uiz, az Szent Martoni s az Dombai kalongjakot, szena bugljakot akkor ereossen hozta le mi felenk az uiz [Ádamos KK; JHbK XXI/16]. 1774: lo háton erősen nyargal egymás után két ember ... az Ugar Határ felé arra felé az hol én szántottam, az első egyenessen hozzám hasította [Zoltán Hsz; HSzJP].

18. nagyot; tare; stark. 1736 Mikor az császár, császárné ... egészségiért ittanak, mind az gyalui várban az bástyákról, mind az szín előtt* lévén három álgyu elkészítve, erősen löttenek, úgy hogy az várban levő üveg ablakok is összeromlottanak [MetTr 397. — *A főúri lakodalmi vendégeskedés helye előtt].

19. sokat; mult; viel. 1723 Most Kolosvaratt edgy edes kis hálót vettem ..., ma ki mentem vala véle, sok szep csukat, czompot potykát fogaték, erősen emlegetenk, ha itt volnál melj szep mulaccsagod lett volna vele [Ap. 1 Apor Péter feleségéhez Mezőmáhestről (TA)].

20. mélyen, adinc; tief. 1763: a koltsár ... ittasan le dőlt s erősen el alutt [Bethlensztmiklós KK; BKGazd.].

◇ Szk: ~ kezességre obligálja/hötelezi magát erős kezességre kötelezi magát; a se obliga la chezä-sie fermä; sich mit starker Haftung/Gewährleistung verpflichten. 1777: Getse János ökgime inasságra beszegődtette ifjú Székelyhídi Sámuel ... Csak ugyan kéz beadással magát erősen kezességre is obligálá a Nemes Céhnak ez iránt, hogy ha a beszegődtett ifjú az tanulásnak, azaz inas esztendejének eltétele előtt élábálna, avagy elszöknék is tehát a maga privátumából az fel-szabadulás iránt az Nemes Céhnak tetszése szent contentumot téssen [Dés; DFaz. 29–30] * ~ megesket/hitellet erős esküt/hitet tétet vkivel; a dispune depunerea unui jurământ solemn; einen festen Eid ablegen lassen. 1550 my elewnk-beh hywa kynd tartlio wrwnk poroncholattya-waly Iztrydy myhaly, pokay lazloth, Es sombory lazloth, wgy mynth kez byrakath, Es my ewketh eressen megv esketwen tewnek ilyen wallast* [Mányik SzD Bf II. VI. — *Köv. a vall.]. 1673 minek előtte az Divisiohoz kezdenek elsőbennis az Dna Relictat azon kövül az kiket illetett, szokot hüt formajával erősen meg esketven tudakozank az adosságokrol [Kv; RDL I. 154]. 1819: Szabo Borbára elsőbben erősen meg hütöltetvén, le tett Hite után az eleibe adott kérdésekre vall e következő módon [Kv Pk 2].

erősítet 1. erősítget, szilárdítgat; a tot consolida/intári; (wiederholt) festigen, stärken. 1701 kötöt gáttal tartottak erősítették azt az helyét [Mv; Berz. 13. II. 21].

2. erősítget; a intári; stärken. 1776 ez az hitván Martius gjongiti az Inaimat, de ellenben a jo Somjai Bor erősgeti [Négerfva SzD; BfN. Bánfi Péter lev.].

3. alátámasztgat; a sprijini (in repetate rinduri); (wiederholt) abstützen. 1746: az Istallyosok* comparealvan Causajokat meg beszellék,

ratiokkal erősgették, és azután leveleket is bé adák [Torockó; Bosla. — *A torockói Istályos-bányabeli résztulajdonosok]. 1809: Kolosváratt ... tartatt Nemes Ország Gyűlésére ... ebbéli sérelmünket alázatos könyörgő Levelünkben, eredeti Privilegiumunkat, mind penig Nemesi Praerogativánkat, Törvényekkel, és Felséges Királyi Kegyelmes Válaszakkal, Diplomakkal erősgetve, oly bizadalommal, és reménységgel, hogy hajdani Székely Privilegiumunkban és Nemesi Praerogativánkban vissza tétetünk | Nemesi Praerogativánkat Törvényekkel erősgetvén [Asz; Borb. II].

erősgetés 1. megerősítgetés; consolidare, intärire; Verstärkung. 1660 Az Kadnak Erösgetesetől attunk f/15 [Kv; SzCLEv.]. 1740 Replica ad Instantiam Stephani Tót a Tktes Nms Tanácsot Concernáló 22. M. forintokból 20. M. Forintokért, ígélet szerint szolgállyon, az külső Hid erősgetéséb(en) [Dés; Jk 542b]. 2. megtámasztgatás; proptire; Under/Abstützung. 1680: vagyon eő Ngok(na)k jo Suppos fedel alatt egj öreg ... Csűrök mellynek falai ... kívül belől jo taposzosok, ne hul pedig erősgetesére jo erős tölgy támaszokkal vagyon támogatva [A.porumbák F; Ált Inv. 31].

erősít 1. erősbit; a consolida/intári; starker machen. 1595: Elseoben azért az felseges Vristent kerik varosul eo kgmek hogy az kereztienssegh Confederatioiat egy értelmet elseoben eo zent felsegenek Newe tizesegere ereossiche eo zent felsege [Kv; TanJk I/1. 255].

2. megerősít; a intári; verstärken, befestigen. 1625 Palfi Balintnak attam) hogy az Foghazban egy Ajto melljeket Ablakokat es egi pogon hajtast ereossitet d 25 [Kv; Szám. 16/XXXV. 172]. 1770 Asztis szemlélhette a Tanu, mitsoda oldalon erős Jászol gátokkal hozták a vizet ... a Malomra, sok fűz fák ültetésével erősítették [H; JHb XXXI/17. 3]. 1826 k. A mint mi Gyalakuti közönség Határunkon két Patakunknak Küllöbe folyo vizével küsködünk, az árkoknak ki takarításával, ne restellené a kelementelki közönség is ezen egygyetlen egy Csulak ágy Patakjoknak árkát kitakarítani, és partjait erősíteni [Gyalakuta MT; LGy]. 1842 ezen asztal alol fejjül vas plattennel van erősítve [Km; KmUlev. 2].

3. erődít, megerősít; a fortifica/intári; befestigen, fortifizieren. 1653: Immár kastélyocskánk-nak tíz holnapja vala hogy csinálni kezdtük vala, és a czintermet is két kicsiny bástyácskával erősíteni kezdtük vala [ETA I, 81 NSz].

4. biztosít, megerősít; a intári; befestigen. 1813: A Koronkai fel dugott uj Tón vagynak két uj zugok. — az Eszaki oldalán lévő zúgó derék ujj erős vas kaptokkal erősítve [Koronka MT; Told. 18].

5. rögzít; a fixa; (be)festigen, festmachen. 1756: (Az ablaknak) kised üveg karikákkal On közé foglalva rakot Ablak Táblátskái vadnak Négy

részekben szakasztva, melyeket keresztül két-két Vas Rudatskák az üveg karikákhoz onnal foglalva erősítenek | Három Ablakai ... 4. 4. Táblákból álván szegletes Üvegéből ön közé foglalva, minden Tabláit két két vás Rudatskák üveg karikáihoz Onnal ragasztva erősítik [Branyicska H; JHb LXX/2. 18–20]. 1858 az előszobán végig nyulolag a' falhoz erősítve van egy kürtő [Mv; TSb 39].

6. tart; a sustine; halten. 1756 hosszsan az ház előtt vagjon kötéses Cserefa keskeny Tornácza*, mely tserefa talpfákba) bé vésetvén felső koszorú Gerendája az házból ki nyulo Gerendák végeit erősítik | az ház 4. fenyő fa simplex Gerendáit, meg füstölődött avatag fenyő Deszka Padlásával hasonló vastagab Mester Gerenda erősíti [Branyicska H; JHb LXX/2. 12. *A béres-háznak].

7. jóváhagy, megerősít; a aproba/confirma; be-willigen/stätigen. 1602 A Júhok feleol valo vegezéseket, kiket taúaly eztendeobennis helyen hatának volt varosul, mostannis ereositik eo kgmek, biro Vram kerestesse fel az protocholomban, es az Zerenth chelekedgyenek eo kgmek, arra legien vigyazasok az negy latho mester Vrainnak [Kv; TanJk I/1. 410]. 1773: Meltóságos Baro Boros Jenő Korda György Ur eő Excellentiája ... kénszerite hogy mind az most fel osztot erdő részben mind pedig annak előtte rég tilalomba Levő Szálos erdejében hogy az Falusiak Marhajokat ne legeltessenek magok az irt erdőket, ne hordgyák ne Lopját (!) el tiltsam erősítvén esztet, szüntelen tundeólkó Királyi ordinatiókis [K; IB hiv.].

8. igazol, megerősít; a adeveri/confirma; be-stätigen. 1580: eo kegmek az tawaly vraink nyilwabban megh Attak erteny az varasnak Balassy Gergelnek wetket es engedetienseget kyt kwlenkwlen fele engedetlen bezedywel It fen ma is nyilwa(n) confirmala es erossyte seot vgia(n) wyeta is [Kv TanJk V/3. 218a]. 1626: My ide fel meg nuezet Testamentarius szemeliek, ezekreol vagiunk ez Testame(n)tom tetelb(en) is lelki esmeret szerint ualo tanubizonsagok, melliet Szabo Mihálnak elő szaiabol hallottunk, melliet petsetwnkis erőssit [Kv; RDL I. 129]. 1789: A mi illeti azon Fő Biro Atyankfia Relatioját, mely szerint erőssiti hogy a Bányászok tereh hordozo Lovai Legelő helyére nézve a szükséges Provisio • fel tanaltatott légyen erre nézve Vigyazni kelle-tik szorgalmatosan hogy annak effectumabol a Bányászokhoz képest a Novellaris Articulusok szorossan tartassanak meg [Kv; TLev. 7/8]. 1803 Ezen fenn irt punctumok ... felolvasatott, helyben hagyatott (így!), és a pásztorok keresztvonásokkal erősítik, hasonlóképpen több falutagja is subscriptzionkal [M.hermány U; RSzF 191].

9. kb. (vminek birtokában) megerősít; a intäri in posesiune; (in Besitz) bekräftigen. 1601 Talala megh minket az mi Jambor zolgank zilagi chehben lako Janos deak, hogi eo az el mult napokba(n) az minemio haz helyet cziereltenek volt, az mi chehi Jobbagjunktwl, Varga Benedektl

mas haza teleken, tehát abban eotet in filios filor(um) az mi Consensusunkal ereositeneok [Szilágy-cseh; Borb. II „Ladislaus Giulafi de Ratot comes com. Zolnok” aláírásával].

10. kb. (hírt, híresztelést) megerősít; a confirma (o ştire/un zvon); (Nachricht/Gerücht) be-stätigen. 1806 Désen lako Arkosi Istvánné Szabo Anna erősítette-e ezen hirt másoknak, vagy akkor, vagy az után és gyalázta-e valamivel Kerekes Máriát ? [Dés; DLt 250/1808 vk]. 1808 k.: de hiszem mitsoda törvény tiltotta meg valaha, hogy gyanakodni, 's balul vélekedni ne legyen szabad? s azért nyelv váltságot nem is ítél a' Törvény, tsak azon valaki meg ne induljon, s mint bizonyost ugy ne erősítse, más gyalázat-jára [Dés; i.h.].

11. állít; a afirma; behaupten. 1596 p(ro)-catoro(m) azt ne(m) erőssiti volth hogy az ki fogasban beóúebben ne(m) bizonyt volth (így!) [UszT 11/73]. 1653: A fejedelem* karácson után el méne valahova ... Azt hallottam imígy-amúgy, hogy az aureum vellust adták fel néki, avagy hogy a szentelt vitézséget. Én egyiket sem erőssitem, mert nem tudom [ETA I, 46 NSz. — *Báthory Zsigmond]. 1798/1799: az Al Peres Bárá Úr, a' Processus folyamatjában nem ezt erőssitti, hogy ezen Recognitioja* extrajudicialis lett volna, hanem tsak azt állítja, hogy az illusive lett volna [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 424. — *Ti. annak elismerése, hogy a perben forgó kiváltságlevél birtokában van]. 1831 noha én a Tttes Ferentzi Károly Ur Lovait esmértem, de hogy éppen azok lettek volna tellyességgel nem erősítettem, s nem is erősíthetem, mivel ittas is voltam [Dés; DLt 332. 14].

Szk: esküvéssel/hittel ~ vmit eskü alatt állít vmit. 1762: A pápista papokra is feletle igen haragusznak, mivel a predikáló-székből nagy esküvéssel erősítették, hogy az országból ki nem viszik (öket), régi szabadságok megadatit ect [RettE 147]. 1784 (A kéme) olly relatiót tettek esküvésselis erőssítvén hogy minden bizonnal az ő Felségetől nyert authoritással támadtak fel* és ők tsak előll szagoldo szarnya a' Tábornak [Torockó; TLev. 4/12. — *A felkelők]. 1806 a káros Fitori Péter feleségével együtt letett hitével erő-síti, hogy a pásztor fiacskája nekik az attya szavával azt mondotta, hogy a bival bé vagyon kötve [F. rákos U; RSzF 221]. 1821 Csulak hitével erősíté hogy Nagy Istváné tanyitotta [Étfva Hsz; HSzjP].

12. hangoztat; a sustine; betonen, laut werden lassen. 1653 Én mondam Huszáimnak: hogy te azt erősítsd, hogy a tatár miá kellett a hagyott helyet megváltoztatni azoknak az eles-szekereknek, és nem voltak okai ennek a dolognak* [ETA I, 132 NSz. — *Az 1621. évre von. feljegyzés]. 1787: a Porkurai* kortsomáros ... 475 forinttal és 8 krajtzárral tartozik ..., de ő vakmerő képpen tagadja hogy ados légyen, s azt erősítette hogy ő azt a reversalist féltébe(n) subscribálta légyen [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev. — *Porkura H]. 1815 Aztis alaton (tsak ugyan tölle könnyen kitelhető:) réa fogással erőssiti, hogy

tsak szem szurásból administraltatók egy két Majorságot és egy kevés Vetement [Mv; Berz. 21]. 1849 Maczek Floriánne és Krizsán Mária álhatatosan azt erősítették hogy két Szekérről történt a' szekerezés [Kv; Végr. Vall. 91].

13. bizonyít; a dovedi; bewaisen. 1598: Ez leuel keol az fellwl megli Irt Eztendeoben es napon, Gerendjen^a, vgian az fellwl megli Irt szemelyek eleot. Mellyet mys igj leotnek lennj eroositwnk fide n(ost)ra mediante [Törzs. Gerendj Pál végr. — *TA].

14. alátámaszt; a dovedi; unterstützen. 1584: Domini Senatores deliberarunt Mierthogy az egyik vallo sokzor hallotta azt Zabo Catotol, hogy eo rea az Anniarol marat volna halala vta(n) az Bozorkansagh es attol az Bozorkansagot meg tanolta, Mely vallasa tantum facit hogy Bozorkannak mongia magát, Ez vallasahoz penigh hogy eo ollia(n) zemely volna, illien dolgay accedálnak es ereossitik tudomaniarol valo vallasat hogy az fazakasnet meg feniegette hogy chontorkaiabol ky vagattik nyelwet addeg Ne(m) Niugzik wadnak egieb Iambor keresztienek tudomania es glogitasa ellen valo bew Baiossagyes [Kv; Tjk IV/1. 278]. 1774 Ezt pedig én Benedek Márton azzalis tudom erősíteni (A.jára TA; BLt 12). 1785 ezt az igasságot erősíti az is: Hogy az elő hozott Reflexionak 2dik Punctumában citált Sententialisban ez szok olvastatnak^a [Torockó; TLév. 6/1. 20a. *Köv az id.].

15. szentesít; a consfinji, bestätigen. 1832: A Közöpin meg vala Felséges urunk, borított papirosra nyomva Erdelyországi Törvényes Petsetjével erősítve^a [DLév. 2. XIA. 2. — *Ti. az irat].

16. hitelesít, megerősít; a autentifica/legaliza; beglaubigen, legalisieren. 1824 adjuk ezen Contractualis Levelünkét jövendőbéli Bizonyosságul igaz Hitünk szerént tulajdon Nevünk s szokott Petsétünk feltételeivel erősítve^a a fenn irt Heljen s időben [Asz; Borb. I. — *Három aláírással és ugyanannyi vörös gyűrűpecséttel].

erősítés 1. erősítés; consolidare/intärire; Stärkung, Festigung. 1630 Ez wdeo alatt pedig igeriwk azt, hogj az magunk Fejedelemsagenek ereossitesere, Rakoczi Georgj Ur(am) promotioia ellen semmit ne(m) mouealunk [Törzs. I. Bethlen István nyil.]. 1782 és az orától fogva, valóságos Reformatus lesznek és Tiszt vram Kegyld által kívánok Ur(na)k Sz. Vatsorájával élni az én gyengélkedő Hitem(ne)k erősítésére [Gyalu K, RAk 75].

2. megerősítés; intärire; Befestigung. 1681 Konyha elöt valo kő börtös széles Tornác. Ennek külső oldala két keő labon áll; Anchor, vagi öszve foglaló rud vas ezen bört erősítésére Nro 4 [Vh; VhU 518]. 1752 A Malom körül nagy hiba vagyon ... ezer szekar ag tövissel együt kívántatik pince gatra, és odal gátra mart erősítésére [Abosva KK; Ks 83]. 1820 A' Két Hid között lévő Gát-nak, Füzesnek és Pataknak erősítése [Dés; EHA].

3. állítás; afirmație; Behauptung. 1831: Vonutz ujra a maga elébbeni erőssítéseinek mindekben insistál [Dés; DLt 332. 7].

erősített 1. megerősített; intärit; befestigt, verstärkt. 1743: Járnak be ... az udvarba észak felől négyszegre kifaragott, földbe beásott s felállított hat cserelábbba, a két első tekervényesen cifrázott, a középső paraszt és napkelet felől való kötése leesett, gombos kötésekkel erősített s kötött kapu alatt [Erdősztygyörgy MT; ETF 108. 14].

Szk: esküvéssel ~. 1776: ezen esküvéssel erősített ígretit M Groff Lázár János Urifi ő Nga, á Groffné, és Kis Aszszony ő Ngok előtt Kéz bé adásávalis bizonyította [Kóród KK; GyL. Lad. Lenger famulus (20) vall.].

2. gyamolított, proptit; gestützt. 1732: A Gyümölsös kert ... nem régen, erős Csere karokra, keményen font, két rend támaszszal erősített fedett, sátorozott . alacsony lészás kert foglallya bé [Erdőszengyel MT/Szentjakab SzD; TSb 51].

erősítget meg-megerősít; a intäri (in repetate rinduri); (wiederholt) festigen. 1789: Ha eo nsga, ugy, mint illik a Malnot curálni, procuráltatta volna, a Gáttját előre ujtigatták, erősítették volna, az árvíz annyira meg nem rontotta volna [Désfa KK; GyL. Lórintz János (49) ns vall.].

erősíthet állíthat; a putea afirma; behaupten können. 1819: én fogantatása napját elő nem számlálhatom, hanem hogy hét szám szerént számlálva a' gyermek néha a 11iki holnapba is bele lépik, a' mint esztet több tapasztalásaim után is erősíthetem [Kv; Pk 2]. 1831: noha én a Ttts Ferentzi Károly Ur Lovait esmértem, de hogy éppen azok lettek volna tellyességgel nem erősítettem, s nem is erősíthettem, mivel ittas is voltam [Dés; DLt 332. 14].

erősítő 1. mn intäritör, fortifiant; stärkend. 1836: Ezennel küldök üvegben valami nyál-hígító és erősítő orvosságot [Mv Pf. Dr. Engel József lev.].

II. fn-i haszn-ban: (nagyítva) híresztelő, terjesztő; propagator; verbreiter. 1806: Ki volt indítója s erősítője azon hírek? [Dés; DLt 260/1808 vk].

erősítőleg igenlően; afirmativ; bejahend. 1848: nincs e helyekkel ismeretes olly lelke vesztett ember a világon, ki erősítőleg felelt volna a Felperesi kérdésre [Kin; KmULév. 3].

erősítettet 1. megerősített; intärit; befestigt. 1737: a csürös kertben járó síkátorra három szál cserefa hevederekre, kötés nélkül, faszegekkel szegezett, tíz szál fenyődeszkából készített ... avatag és hulladozott, de hogy tovább ne bomoljék, egy szál cserefa kötéssel erősítettet kapu nyílik [Széplak KK; ETF 108. 10]. 1762: Az galambbúgos kétfelé nyíló fenyődeszka hitván kapui és kis ajtaja vaskarikákkal foglalt és azzal

erősítettett vascsapokon vasperpencében forogván, a kapunak és ajtónak felső sarkait a kapufélfához pántos vaskapcsok foglalják [Mezőpagocsa MT; i.h. 13].

2. gyámoltott; proptit; gestützt. 1803: égy már meg tzoneollott sendeljel fedett kö lábakkal erősítettett kövekből készített Torony [Bethlen-sztrmíklós KK; UnVjk 30].

erősítettik 1. megerősítettik; a se intäri; befestigt werden. 1694: (A fütökemence) szája vas pántal erősítettet [Borberek AF; BfR néhai ifj. Bálpataki János kúria-lefr.].

2. rögzítettik; a se fixa; festgemacht werden. 1851: a' középső köpad elhasadt, és két vas szká-bakkal erősítettet [Erdősztyörgy MT; TSb 34].

erősödik 1. a insista; (hoch und heilig) be-teuern. 1756: Zegrán Lupuj ... azt mondván hogy rázzak néki körtővélt, tsak erőskedett, hogy raznék mert kellenék egy tarisnyával [Galac BN; Wlt Kelemen alias Székely István (35) jé vall.]. 1800: Beretzkine erősödni kezdén hogy addig el nem menne míg tekerő levelét kezében nem ad-nák [Dés; Dlt]. 1806: a' Birák sem erőskedtek félvén a' rossz következtől mely bizanyasan meg is lett volna [M.sáros KK; Dlev. 4. XXXVIII].

2. kardoskodik; a insista; für jn/etw. eintreten. 1764: az Bagai lakosak közönsegesen ki jő-vén bennünket impediáltak a mikor mi erősödvén az edgyikünk úgy mint Simon György rabbais eset volt [Szászújfalú AF; JHb XXVIII/64. — *M.bagói (AF)]. 1841: A Tordai hidon egy egy Marháto 3 kr. jól lehet eléggé erősökdtem, hogy Urasági Borokat vizsúnk, de semmit sem érvén, kéntelen voltam meg fizetni [Pókafva AF; Born. F. IIf].

3. vkire ~ rátamad vkire; a lua pe cineva in rāspār; über jn herfallen. 1757: egj Nemet az Udvarb(a) ment hogj Galambokat löjjen az Kaput nyitva hatta, az ökreink magokra ki jötne-nek a Tisztarto csak ream erősökdvén hogy mik loptuk ki az okroket vagj pedig mik conveni-altunk az Némettel hogj ki bocsássa be hajtót okreinket ez okon vont rajtam három Marjasokat [Galac BN; Wlt Vidikan Lup (28) vall.].

erősleg erősen, erőst; foarte (mult) stark, fest. 1714: Az lovainkban pediglen elig maradt legto-vább hat hitván, az melyek ngs uram nem mehet-nek, az nmet vér, kerget erősleg [Kozmás Cs; SzO VII, 200].

erősödhetik felerősödhetik; a se putea întrema; erstarken/stärker werden können. 1857: ha annyira erősödhetem ..., oly szándékkal vagyok, hogy még egyszer az életbe a szokott helyekenn a kár-tékony vadakat meg üzessem [Kisdebrece SzD; Újf. 2].

erősödik 1. a se întrema; stärker werden. 1755: az szegény Feleségem igen Sullyos Porro hideg-

lelésb(en) volt ... méreszlettem bátorkodni (így l), mint régi jo Kegyes Patronus uramhoz vagy két Palaczkacsát küldeni egy kevés jo borért hogy annyivalis ételre kapvan talám erősödik azáltal is [Kecset SzD; EMLt]. 1795: Feleségem ... mi-helyt ... egy keveset erősödik, leg ottan Ked-veß Bátyám uramék atyafiságos látogatására sietni el nem mulatom [Kóród KK; Ks 101 Kor-nis Gáspár lev.]. 1807: Az kedves Hugom, hogy jobban vagyon, s erősödik szivemből örvendem [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11].

2. erőre kap; a se inzdraveni; zu (neuen) Kräf-ten kommen, (wieder) erstarken. 1796: még gyen-gékedem és a Doktor Ur azt mondotta hogy ne erőlttessem magamot míg nem erősödöm mert ha recidivát kapok Száz Doktor sem gyógyit ki [Koppánd TA; GyL. Csia Moses lev.]. 1806: nekem el ado életem nintsen mihelyt annyira erősedem, hogy utazhatok Ngod előtt meg jelenek [Mv; EMLt]. 1829: azt monda mihely (l) erőse-dem a' fájdalomis el szünik [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

3. gyarapodik; a creşte; zunehmen. 1795: Két bornyus Tehen is vagyon de azoktól hogy a bornyuk erősödgyenek tejet töllek nem fejetek [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

4. megkötődik; a se intäri/consolida; gebun-den/befestigt werden. 1844: a' fűzfákat szaparitani kellett, 's annál fogva a' fűzfák szaparadván, fejiül a' kertnek gypús része erősödik [Mv; TSb 37].

5. vkire ~ a. kb. erősen/eröst támad vkit; a ataca tare pe cineva; jn anfahren/herrschen. 1586: Jgiartho gieorgy az kinek perytt fel fogatta, sorgalmatoso(n) gongiatt uiselte, meg en ellenemys uiselt perth es kertem hogy ne erossod-giek ollian igen rea(m) [Kv; Tjk IV/1. 597a]. — b. kb. erősen/eröst fenekedik vkire; a avea pică pe cineva; einen Zahn auf jn haben, jnan-feinden. 1570: Anna Azzon Borbely Janosne, Es Lakatos Esthwanne Jiona vallyak Megien eo hozzaya Borbely Janosnehoz az Annys es keo-neregh volt neky hogy Terekednek Eretthe* Ne hadna ky veretthny Es eo Megen az Byrohoz Az Byro azt felelte neky hogy megh lehet, chyak hogy Eleozer Engeztellyek az perest Kwthy Anthalt, Mert Jgen Rea Erészedet [Kv; Tjk III/2. 100. *A megszentenciázott Rengeo An-náért].

erősség 1. vminek erős volta/ereje; forță, pu-tere; Stärke. 1635: Mi penig az teobbi keozet arrais ereos hittel wagyunk keotelesek, hogy minden Czeheket az eo priuilegiumokban megh tarczyunk es otalmazzunk Mert ez ni varasunknak ereossege az Czehek jo rendtartasin fundaltatott [Kv; KvLt Céhir. I. 15]. 1712: Az mi pedig az én flintám dolgát illeti .. én nekem nem oly feletem kellene az Czifrasága mint az erőssége [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.].

Szk: jó ~ben lévő jó erős. 1794: az én majorom előtt penig kár volna a' már jo erősségben lévő ... martot ... el sorvasztani [Kv; Pk 3].

2. a bor ~e a bor erős/nehéz volta; tária vinului; Stärke des Weins. 1752: olj erős bór volt hogy erőssége mián nem ihatták [Gagy U; Ks]. 1774: nem tudom Mitsoda féle bor volt, mivel szinte ki ütötte fenekit az uton erőssége mián [Szentdemeter U LLt Vall. 217].

3. keménység, vminek kemény volta; duritate, tárie; Härte. 1774: Csutak Ur(am) Ugorlás idein két Béres ekét küldöt Tordára Ugorlani egy Versben el mentünk, s az Földnek erőssége mián nem lehetett szántani [Mocs K; KS Conscr.].

4. kb. szilárdság, tartósság; masivitate, rezistentă; Festheit. 1718: a szt Demeteri gát csak fővenyen fekszik, nincsen semmi erőssége [O-csesztve Af Ks 96 Szegedi János lev.].

5. erősítés; consolidare, întărire; Befestigung. 1584: Keomywes Imreh vallia Azt monda Zeoch Marton hogy ... elegendnek meg ferencz vram Azzal hogy az eo Kapu keozy Boltjának erősségere vyfalt chinal [Kv; TJK IV/1. 375]. 1681: Az vas veretésre készített viz kerék forgó tengelye új Mindenik végében az tengelynek vadnak két öreg vas csapok: Itt az csapok erősségere vadnak vasbul való szorító szegek nro. — 50 ~ eötven [CsVh 92]. 1817: a' gyalog szeresek tsinálnak egy Jég hasított a' Hid eleibe, ugy a' Hidnak a' Fogado felől való veginél, egy jo kemény erősséget nyoltz Tzévekekkel, 's fejjül a' végeit bé huzva gerendakkal [Héderfája KK; IB. Veress István tt lev.].

6. támasz; proptea; Stütze. 1776: A haranglábbhoz eresztartónak, padlás alá erősségnek s állásnak fenyőfa-gerendát vettem tizennégyet ... fl. hung. 3 den. 08 [Kv; ETF 107. 13].

7. erődítmény; fortăreață; Festung. 1562: Azután megvevé Drégely várát, és sok egyéb erősségeket a török bassa [ETA I, 16 BS]. 1614: minden városokban es erossegekben akj houa zeret menni, az Nemes Emberek feleség(es)teol gyermekestől, marhastol be boczatassanak, es zagliastis adgianak nekik [Ks 87 egy-i végzés]. 1662: a váradi törökök Szabolcs és Szatmár, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyéket ugy behódoltatták vala, hogy az erősségeken kívül . hódolatlan hely már nem igen maradna [Szalárdi, Sir. 634]. 1693: Vette meg az gallus ... Rosa nevű erősséget Hispaniában [IIAMN 332]. 1770: (A törököt) megcsalta a reménység, mivel a muszka Bendert, Hottint s más erősségeket elvett tőle [RettE 218]. — L. még ETA I, 77, 87—8, 109, 150.

8. hatalom; putere; Macht. 1589/XVII. sz. eleje: ez egész Társasagnak szwkseges bizonios erősséggel es teóruenniel es tanacziokkal birattatni; Mert az teóruennek ereie es sulysaganklwl, az bwntetesnekis felelmenelklwl, az emberek bekesege állapathban semmikeppen boldogul megh nem maradhatnak [Kv; KóMCArt. 13].

9. megerősítés; confirmare, întărire; Kräftigung. 1562: Az ozlas, Es vegeztes, Es Főzze valo Jgenessytes Jgy Leónek kynek Byzonssagára, Erősségere, Es Rmlekezetyre Attwk Ez Jegyzesth Mynd az keth felnek kezekbe [K; KP].

1568: kynek byzonssagára es erossegere Aggywk ez My pechetes lewelewnkett, kj keolt, Gywla feyer waratt zent Vrban Nap vthan valo zerdan Anno d(omi)nij 1568 [BfN 54/6]. 1586: Kikknek* bizonysagára es Erossegere attwk az my leweleoneket peczyeteonkel meg eroositett [Nagydoba Sz; Borb. I. *Ti. az egyezségnek]. 1590: (Az egyezségnek) nagioB Bizonysagára es erőssighire az my hitőnk alatt megh irtt pechetes leuelőnkett attuk [Jobbágyfva MT; Bál. 89]. 1608: melinek bizonysagára es Erecssigire adom ez en leuelemet eo keglminek . peczetemmel megh Erecssituin [Dés; DLt 300]. 1612: Ennek Bizonysagára Es erocsigire Attuk Az my pecheteonkel meg Erecssitet leueleoneketh [Újfalu*; Ks 31. 29. — *Később Kalotánfalva K]. 1616: ezeknek erőssigire adtuk az mj leuelwnket peczettwnkkel megh erősituin [Melegföldvár SzD; SLt EF. 3]. 1659: Mely dolog(na)k erősségere es minden reszeiben valo megh allasara mind kett reszről kezek bé adásával kötölőzek magokat [Ne; DE 2]. 1703: Teszek Testamentumot Illyen becsületes személyjek előtt kiket ezen Testamentumomnak erőssigire es megh allasara kezem be adásával is meg biralok [Szemerja Hsz; BLt].

10. hiv. 1807: irtuk és adgjuk ezen Testamentalis Contractualis Levelűnkett igaz hitűnk szerint Petsétűnk és tulajdan Subscriptionk erősségei alatt [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1816: Melly Szeliű vallomások(na)k modja és rendi mindenekbenn a meg irtak szerint menvén végbe irttuk meg miis* ez mi igaz hitűnk szerint tulajdan Subscriptionk erőssége alatt [Gyéressztkirály TA; TLt 1215. *Torda m. szbfrái]. 1830: arról tulajdon neveink allirása es szokott Petséteink erőssége alatt Ami igaz hitűnk szerint bizonyságot tészűnk [Nagyikland TA; TLt Közig. ir. 1748]. 1847: igaz hitűnk szerint bizonyittyuk nevűnk al írása es usuális petsétűnk erőssége alatt [Bözöd U; Borb. II].

11. érvényesség; valabilitate; Gültigkeit. 1561: Ennek az dolognak Emlekezethire es örökke ualo erősségere* az meg' mondot őtwos mestereknek es maradokknakis Ez ielen való leuelet Az my warosunknak nagioBbik Peczetinek rea fwggeztesewel meg erosittett [Kv; ÖCArt. — *Így, de tollban maradt: adjuk]. 1573: Kynek Byzonssagára es Eoreskes Erossegere es Allandosagára attwk ez my Lewelewnket eo neky* kezewnk Jrasawal es Peczetewnkkel megh Ereosyithetteth [Fog; Törzs. Bekes Gáspár aláírásával. — *Ti. Kamuthi Balásnak]. 1631: Ennek penigh nagioB erocssegere es megh maradasara uetenk keozikbe f(loren)j 50 uinculomat [Szentgyörgy Cs; IB]. 1655: (A) végezésnek es örökös compositionak nagyobb erősségire kötelet is vetének mind Béli di uram ó kegyelme maga es posteritási képeben az prásmári uraiméknak* [Uzon Hsz; Szó VI, 202 — 3. — *A szomszédos Prázmár (Br) lakosainak]. 1760: Mi-is azért mind ezeket ezek Szerint irtuk-meg ... jóvendő bizonyságot ezen vásárnak meg-másolhatatlan erősségere es állandóságára [Mv; DLev. 5. XVII/2].

12. támogatás; sprijin; Unterstützung. 1599: Myerthogy ez felieol megh Irt Tanwnknak ereos-segere presentálja az megh holt Kis Kadar Janos-nak Testamentum leweletis kibeol manifeste c(on)-stal hogy ver zere(n)t valo Attiafia volt [Kv; TjK VI/1. 285]. 1646: Enis peniglen az en igassa-gomnak ereossegere ha mit exhibealhatok es doce-alhatok kesz lesznek [Kv; TjK VIII/4. 140].

13. kb. érv argument; Beweisgrund, Argument. 1788: azzal az erősséggel akarják gonos tselekedete-ket enyegetni hogy mi vala ha gonosz életűek (: latrok :) és lopók Tolvajok löttünk volna [Dés; DLt 1790. évi iratok közt]. 1796: az I. Betű alatt Citalt esketésenn a' praetendensek tellyességgel semmit se fündalhatnak, azért azonn erősségeket az All Peres itt hoszszasabban nem reiterálja | min-den ezen fel tett erősségei a' Praetendens Commu-nitásnak* tellyességgel nem igazak [Mv; TLev. 5/16 Transm. 28, 62 tábl. *Ti. a torockóinak]. 1798: Curiámon tartok egy Bírot, .. a' kít az irigység annyira üldöz, hogy nálla nélkül mara-dok; azzal az erősséggel kívánva élni az erőszak-o-sok, hogy Lovas szekeret tart, tehát nem Biro, hanem Sellér [Torda; Borb. II]. 1834: Meg-vizsgálván és szoross Biroi figyelem s megfontolás alá vévén a' Törvényes Derék Szék*. mind két részről felhozott okokat, Erősségeket és Bizonyitto Irásokat .. ezekbe teszi meg a maga Határozását ... [Borb. I. *Asz. törvényszéke].

Szk: ~et vesz vmiből érvt kovácsol vmiből. 1832: Teke Erősséget véssen abbólis, hogy a' Gubernium, V(ár)m(e)gye, és Exactoratus több ízben Magistrátusnak írták [Borb. II] * törvény szerinti való ~ jogi érv. 1593: kwlón kwlón tartoz-zunk Eo kgienek Zaz f(or)intot le tenny es fwzetny ..., melliet ha mi ... megh ne(m) ad-nank, Zabadsagha legien Eö kgienek mynd feiwnkhoz es marhankhoz hozza Niülny mely-ben semminemw törüny zerent üalo erwsssegh ne haznalhasson, ha ne(m) ezen ny maghúnk atta lefelnek Ereieüel myndenwtth mynd feiwnk-hoz marhankhoz hozza niullhasson [Perecsen Sz; WLt].

14. oltalom, védelem; protectie; ocrotire, apá-rare; Schutz, Obhut. 1589/XVII. sz. eleje: az eo reghi Ceh leuelekbeli Articulusok semmi keppen nem szolgálhatnak az mostani wdöben az ő Cehek-nek erőssegere es megh maradasara. Bereczk Mi-haly, Berkeniesi Mathe Ceh mesterek Keo-niörgnek ennekokaert, hogi mi az eo Ceheknek es Tarsasagoknak bekeseges, cziendes, hasznos bi-ro-dalmara talaltatot es ujjonnan iratott Articulusokat ..., eo nekiek egész Cehul edgi bizonyios erősségwl, Priuilegiumul, ki adnok az eo Ceheknek örökeos birodalmara, igazgatasara [Kv; KőmCART. 1].

15. ? védelem; apárare; Schutz. 1567: Az emberi okossagnak seren'sege meg mertekeluen maga-ban azt hogy az emberek el mwlaudok Dichiretesen ezt lelte Rayta hog az melly dolgok wdok zerent zerzettetnek onmagokkal az el mwlando emberek-kel epzne el ne wezzenek söt inkább leueleknek otalmaba es erősségeben zereztessenek [Kv; ÓCART.]. 1653: Bástát újabban megalálták ...,

mivel a fejedelmek annuentiája nélkül senki sem csinálhat eféle épületeket*, töle levelet az immuni-tásra és építésre kértek, melyet örömet ... meg-adott. És a volt osztán erősségünk egyideig^b [ETA I, 89 NSz. — *Váratat. ^bAz 1603. évre von. fel-jegyzés].

16. ? kiváltság; privilegium; Sonderrecht. 1635: az Warga Czeh mégh akkoron elewe latwa gondot akaruan wiselni, ugyan Bathori Sigmond Fejede-lemteol, oly priuilegiumot extrahaltanak az Tan-naczj engedelmeeol, hogy az Czismasiak, ha az eo Czehekben nem allanak, miuelniek szabad ne legyen. Es az Warga Czeh ez ereosseggel elwen, az Czismasiakat securé miuelni nem engettek [Kv; KvLt Céhír. I. 15].

Ha. 1593: erőssigire [Dés; DLt 237, 238].

erősségecske 1. kis erődítmény; fortăreață mică; kleine Festung. 1653*: Ilyen nagy vigyázással kellett a sok félelmes nép között oltalmaznunk magunkat a kicsiny parányi erősségecskében^b [ETA I, 77 NSz. — *1602-beli eseményre von. feljegyzés. ^bMv nagytemploma körüli erődítmény-ben, a Kastélyban]. 1677: Az Oláh Országi határok felől valo szély helyekben építettet Erősséget-s-kékre a' Székelység ugy provideallyon, hogy ne ruinaltassanak söt inkább job móddal conserval-tassanak [AC 156].

2. 1661: Az odabocsátott német kapitánál egyértelemből, ha tetszenék neki is, az istálló körül kellene valami jó erősségecskét csinálni, árokkal is bekeríteni, úgy hogy az váról is lehetne defensioja [SzO VI, 235 a fej. Fog. főtisztjeihez].

erősségű. Csak jelzői szk-ban: kb. érvényű, érvé-nyességű; valabil, valid; gültig, von Gültigkeitt. 1807: A mi a Testamentum valaditását illeti; arra az az Felelet: A Testamentumnak egy oljlas erős-ségűnek kelletik lenni, a melljb(en) mint intrinseca, mint pedig extrinseca Solemnitassaban leg kisebb hibazat ne tétettessek [Aranyosrákos TA; Borb. II].

erőst nagyon erősen; (foarte/tare) mult; seht. 1592: az Azoniom ereos (!) haragut rea(m) [Kv; TjK V/1. 218a]. 1730: A szölöt a hideg mind erüst (!) el vötte [Varsolc Sz; Ks 99 Datz Peter ub lev.]. 1822: Az emberek Pestisbe erőst elhalván és Sok örökség Maradván pusztán, a' Josa György nagy Attya . Ugy nyerte volt el ajándékba azon két telket [Bölkény*; Born. G. XIII. 22 Özv. Szabo Josefné Beretzki Klára (64) vall. *Ké-sőbb: M.-, majd A.bölkény MT].

erőszak 1. fortá; Gewalt. 1591: Nem eoreoszak-kal* veotte az szasokon az tiz tiz penzt [UszT. — *Kétszer is így !]. 1592: Lazlo lewele, Hogy valamely Nemes ember ez varosban potentiat: Boldeoklest, erőszakal iobbagy, vagy zolga kivitel czielekedik hat, ha de loco delicti el mehet, Nem az varmegien, hanem a' tablan legien teörwenie [Kv; DiósyInd. 27]. 1600: Mi akkor ottho(n) woltunk mikor az dulok rea mentek az eo kegmek hazara, akkor

vittek el ereozsak alatt eöket [UszT 15/26]. 1647: Vagion egy darab Tilalmas Erdejek de ereo szakkalis az szomszedsaga rea megyen, puztittiak vesztegetik [Teremiüjfalú KK; BK 48. F. 16]. 1696: Cserei Mihály Uram . hatalmasul meg foga Apankot, és magunk közül Jánost és bé es-kutotte jobbaisagra erőszakkal [Rákos Cs; Eszt-Mk]. 1715: Mikor az másodcori Trup Svécusok érkeztek, nem akartuk hogy az Vas Daniel Uram Udvara (!) házához szállyanak, de erőszakkal csak bé szállottak [Méhés TA; Wass]. 1784 k.: nem vallaltuk mi soha önként a Taxa fizetést, hanem kételenségből mivel a szép szín alatt örökké erőszak forgott [Torockó; TLév. 4/9. 12a]. 1806: Pataki István a nélkül hogy portékáit el rakhatta volna erőszakkal bé vitték a Város Háza-hoz [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.]. 1849: engemis a közelebb mult öszen egy vasárnap jo reggel . . . el fogván vittek az n. Cseh Joseff Udvarába erőszakkal [Héjjasfva NK; CsZ. Pap Ferencz (33) vall.]. — L. még ETA I, 118.

Szk: ~ esik vkin. 1722: Tudgyaé nyilván az tanu hogy Micsoda erőszak esett rajta* ütes, veres, Sephetes, fojtogatás es az miat letté halála, és ezen rendeletleneset ki követte el rajta? [Kük; Szentk vk. — "Néhai „Nimeth Uram"-on] * ~ot cselekszik vmilyen erőszakos cselekményt követ el. 1601: Amy az zaz lowas katonának it letet illety, Azokatis admittaliak eo kgmek az eo Naga paranchiolattya zere(n)t Instruc-tiot Adwan eo naga it letelek feleol kit meghis-t Allianak hogy keolchegekek ellyenek, ereozakat, dulast ne chelekedgyenek minth ekedigh hogy felette ighen megh esset, ky miatt az egez varos megh nyomorodot, es el puztulasra jutot [Kv TanJk I/1. 397]. 1634: remenkedik vala az Aszony

Ne hagy edes Azzonyo(m), mert megh akarnak szegyeniteni, de bizonyoson ne(m) tudo(m) mellik erőszakot czielekedni [Mv MvLt 291. 30a] * ~ot cselekszik vkin erőszakoskodik vkivel. 1587: Az zolgakat penigh eo kegme Biro vra(m) oly disciplinaba vissellie, hogy az varassy nepe(n) erőza-kot bechylletlenséget zidalmazast ne chyeleke-ggiének, Mert eo kegme Nehez keppe(n) veottek mostis à my esset es essyk Naponkent, kit ennek vtanna vgya(n) ne(m) Akarnak semmy vto(n) elis trwny [Kv TanJk V/3. 244a] * ~ot tesz erőszakoskodik, hatalmaskodik. 1589: Gywlay Pal wram ha teortenet zerynt panazolkodnek valamý ereo zak tetel feolel, hogy az my Jspanynk az hatarban ereo zakott teottek volna Eo kgme byro vram az Ispanoktol eleozor bizonyos ez dolog myben legyen iol vegere menwen tuggyon eo kegme byro vra(m) gywlay palnak valaszt tenny [Kv; TanJk I/1. 99]. 1746: Vas Miklos ur(am) Sellére házához bé ment de nem azért hogy erőszakot tégyen [Szentgyed SzD; Wass. Kötöles Illye (62) zs vall.]. 1770: hogy pedig Az mos-tani vámosok valamelyik erőszakot tett volna, és illetlen vám adásra kényszerítette volna, vagy talám desummált volna is valamí (!) illendő vám felett . . . nem tudgyuk, nem tapasztaltuk [Alpa-rét SzD; JHBk XL/8] * ~ot tesz vkin erőszako-

san jár el vkivel szemben. 1784: a M(é)l(tósá)-g(o)s Uraság a Taxa fel alításáb(an) erőszakot nem tett a querulansokon mivel önként valalták annak fizetését [Torockó; TLév. 4/9. 12a]. 1872: Etzeri-ben Erőszakot tetek rajtam Bors ur (így l) es kéte-lenitetem Csákyáról 6 Rfarintan bort venini . Szilágyi Adám mp [Sárd AF; KmUlev. 3] * ~ot tesz vmin kb. vhol erőszakoskodik/hatalmas-kodik. 1792: nagyon Agyarkodván a Papné illetlen Szókkal kezdett bennünket illetni, hogy a Házán erőszakot tettünk [Ks XLVIII/7. 21 Bunda György (36) judex pagi Gerend* vall. — *TA]. * ~ot vesz vmin erőt vesz vmin. XVIII. sz. eleje: a' nagy maros Vizén erőszakot bizony nehezen Vésznek, hagi abbol az árokbol a ki mélyeb, s az Viznek is ereje ott vagjon abbol csak Jászoly gáttal ki végjék és ebben az Kús Maros árka-ban csaptassák [Mv; Berz. 13. I. 16] * ~ tétetik erőszakoskodás/hatalmaskodás esik/történik. 1760: az Szebeni Contractus áltolom nem violataltott, a' mint Dálnoki Vr(am) írja, hogy erőszak tétetett, absque Stabili fundamento valakit excontentalni, és valaki(ne)k Jóságot által adni nagy botlás a' Leányom részéről violataltott a Contractus [Igenpataka AF; TL. gr. Teleki Ádám aláírásával] * (vmilyen) rendelkezés ~ot tesz vmilyen végren-delkeztést erőszakosan/önkéntesen kezel. 1786: át-kozott légyen az a ki ötet ezen rendelkezésben há-borgatná vagy háborítani akarná, és Testvéreim közzül is vagy Maradéki közzül a mellyik rendelé-semen erőszakot akarna tenni [Szökefva KK; Kp II. 21 Havadi Máthé János végr.].

2. nemi erőszak, megbecstelenítés; viol, siluire; Vergewaltigung. Szk: ~ot cselekszik/tesz vkin erőszakot követ el vkin; a viola/silui pe cineva; jn vergewaltigen. 1592: Debreczeni János . vall-ia Lukach az ablakra fel akart hagni, hagi be menien es az azzonion ereozakat chele-ke-giek [Kv; Tjk V/1. 197]. 1628 u.: Diosi Anna hol es miczioda helien czielekedtem volna, ereo-zakat raita nem specificallia, hanem prima Novem-brist emlegett, ezt penigh docealhattjuk ithon sem voltam, az utan ket hett mulua Jöttem haza is [SzJk 32]. 1665: egj szolgálóian ereozsakot akart volna czielekedni [Gidófva Hsz; BLt]. 1724: Tudom h(ogy) Pekri Uramnál egyszersmind egy Menyets-kének két gyermeke lett, és az után is meg viselő-södött az Udvarába, . . . Tudom, h(ogy) egy Nemet Leányon is erőszakott tett [Mezőkirályfa KK; BK. Kis Sámuelné (38) jb vall.]. 1768: Csikfalvi Bakó Beniamin Uram ő kigjelme Sokszor oda jöt Aszszonjomhoz estve s kényszergette a rosra, új annjira hogj erőszakotis akart tenni Aszszonjomon [Vadad MT; EMLt]. 1823: a Gazdám szolgálóját Kolosvári Szöts Julit ki szalta a Pitvarba, a kin ott erőszakot is tett, mert el vegezte velle baját [Dés; DLt] * ~ szerint fertelmeskedik vki-vel erőszakosan megbecstelenít/vég megfertéztet vkit; a necinsti/dezonora/viola; schänden, verge-waltigen. 1584: El Ne(m) tere az eo gonoz chele-kedetireol hane(m) ollia(n) vadon helyennis eg fanak tamaztwa(n) nagy erőzak zere(n)t fertel-meskedet velem [Kv; Tjk IV/1. 305] * ~ sze-

rint megferléstet (nő) 'ua.; idem'. 1629: Brassay Czismasia Georgy ... Szolgáló leányt ereo szak szert megf ferteztetue(n) hogy nem akart engedni chypadosta es szajat be dugta tapasztotta [Kv; TJK VII/3. 198]. — I. még RettE 182.

3. kényszer; constringere; Zwang. 1589/XVII. sz. eleje: Ha penigh ott veghez nem mehet, le nem cziendeswlhet, hát onnat az Ceh mesterek minden Causakat erőszak nélkül az Colosuari Biro eleibe bocziassanak [Kv; KóMCArt. 27-8]. 1765: Nagy dolog, ha nyaka nem szakad ennek az veszedelmes új találmánynak. Lehetetlen is, hogy az Isten el-szenvedje ezt a nagy erőszakot. Ugyanis micso-da dolog az, hogy a szegény ember erővel, vagy vagyon kedve, vagy nincs, a fegyvert felvegye, amellet lova legyen magának, a fegyvernek, szer-zámnak, mondurnak az árát megadja [RettE 191-2].

4. kb. önkényeskedés; procedu arbitrar, ac-tiune arbitrară; Willkürlichkeit. 1588: Megh ert-tettek varosul az Nyreó Kalman kewansagat, Suplic(at)ioiat Melyben vetkes voltat tagadgia, es az Birakat mind theorwenytetelekel egie(te)m-be taxallia vadollia, es tellies meltatlansagnak Magyarazza a Biraknak minden theorweny-bely zolgaltatasokat Erezaknak hatalomnak zam-lallia [Kv; TanJk I/1. 90].

5. önkény; act arbitrar; Willkür. 1849: Kelemen Béni a társam által felmutatott árjegyzékből 60 eftot (!) előlegesen erőszakkal lehuzva nekünk adott egy kötlevelet [Kv; Végr. Vall. 87].

Ha. 1818: erőszakot [M.fráta K; KLev.].

erőszakoltat kényszerített; a constringe/sili; nötigen/zwingen lassen. 1766: van szabadságában kinek kinek maga jóságát kertel körül venni másétol distingvalni, nem lehetvén erőszakoltatni más kedvéért maga jóságának pusztajáb(an) hagyására [Torda; TJK V. 241].

erőszakoltatit megerőszakoltatit; a fi violatá; vergewaltigt werden. 1849: a nő ... még serdülő korában az udvar tulajdonosa által szüzességében erőszakoltatván, a miatt néhány hétig az udvar-ban a szoba leányok által ápolatott [Kv; Végr. Vall. 25 hiv.].

erőszakos I. mn 1. erőszakkal véghezvitt; vio-lent, forjtat; gewaltsam. 1678-1683: Batori Gabor igen jstentelen es minden semerem kíl valo fail-talan Feiedelem leven, sok becsületes rendeknek, klyek felesagit s kinek hajadon leanjat, azkit mas keppen ne(m) erőszakkal, megh ferteztetett...Kor-(nis)Böldisar agiaras erőszakas ferteztetessel igie-kezet [Ks. Kornis Gáspár naplója]. 1689: Kgiteket ez mellet kére(m) szeretettel, az én igassagomat, s, nyaualyas Jobbhagiomnak sok ydőtől fogva eroszakos el nyomottatásokat perpendalvan Iste-nesen, dirimallya ugj az dolgot, eőkis elegedjenek meg az magokeval [Szókefva KK; Szád. Sárosi János lev.]. 1759: a' Papoltiz Bács Lovát poten-tiose vették legyen el a' Pákéiak p(rae)sentib(us) admoneáltatnak hogy ... restituályak, s a' mel-

lett injugáltatik az I Páké Falunak, hogy e féle erőszakos foglalásokat többször ne próbályanak [Hsz; SzentkGy törv.széki deliberatum]. 1769/1784: háromszor tudam azan ... Kertnek erőszakos el hányattatását [Galambod MT; Told. 29]. 1812: felvetetik Idősb Dán Cserna panaszsza Dántsa Balog ellen egy Berbetse erőszakos elvételért [Petrilla H; JF 36 Prot. 11]. 1823: erőszakas és törvénytelen elvétel [Várfa TA; Borb.]. 1840: Léányomnak ... Szüzességébe való erőszakos meg rontásáért férjhez mehető Szerentséjétől 's val-lásától való meg fosztatásáért nemtsak törvényes büntetésen marasztani, hanem Léányomnak Sze-rentsétlenségre való jutását a' törvény Regulája szerént meg fizetni* [Dés; DLt 1268.—* Értsd hozzá: kívánom].

Szk: ~ halál. 1831 Tudom azt hogy Kovács György az Gál György erőszakos haláláért sokat raboskodott a' Tömlőtze [Szentertzsébet U; Borb. II „agilis Idősb Török János” (61) vall.] * ~ halált szenved. 1818: az Unokám ... engemet ha meg öl, Ugy is ért Gabonája vagyok az Isten-nek, s azért kész vagyok a' halálra, de önkéntesre, vagy természet szerint valora, de ha erőszakos halált kell szenvednem, azért a' Te Lelked fog számolni, mert ha magad melled vetted volna, Ugy ötet is mint a Tékozlo fiut meg nyerted volna [M.régen MT; TLT Praes. ir. 321-hez. — Palatkai Anna fiához] * ~ hatalommal erőszak-kal, erőszakosan. XVIII. sz. v.: (A) verekedés után azon Nemes Házból* erőszakos hatalommal a Musikást Rádully Ferentz rántá ki az Asztal mellől [Kisborosnyó Hsz; HSzJP Kosztándi Lázár (30) zs vall. — *A Tompa Ádáméból]. 1832: az ezen jóságbol Szolgálatra jövő embereket ... erőszakos hatalommal ki akarta vinni az Curialis Telekről [Kisjenő SzD; TGsz 51]. 1837 de minek-utánna ki irtották, és fel szántották 's a' Gabonát is benne le aratták az Ispotallynak az akkori Arendatora Néhai András Antal ur, erőszakos hatalommal Puskával le menvén a' Dézmát a' maga számára vette [Méra K; EHA].

2. kb. mesterséges, a természetten erőszakot tevő; forjtat, artificial; gewaltsam. 1795: nem régen a Dombai határon fel épült különös mégy kővű Malma az egészsz Küküllő vizinek gaton le folyni szokott ereje, erőszakos vissza nyomat-tatásával leg kisebb mértékben lévő árviz ide-jenn is azon Dombai közönség birtokában lévő Commune Terrenumban Szemben Tűnő káro-kot ... már is szült, nemzett és okozott [Ádámos KK; JHb XIX/49].

3. önkényes; arbitrar, abuziv; willkürlich. 1782: el tiltatta volna, Nagyságad ... hosszú László uti dicit(ur) Manumissus jobbágját azon földnek tuváb való erőszakas Birásától, usurpálásától [Dob.; JHb IV/16]. 1805: Stéfán Bonta pana-szoll Dumitru Dianye ellen egy tzondrajának erőszakos el tartásáért, s kéri vissza adattatását [Volkány H; JF 36]. 1823 tiltám a föld erő-szakas colálásától [Várfa TA; Borb.]. 1828: nem tractálnak úgy mintha azon Iusnak erősz-akos bitangolói lettünk volna [Martonfva Hsz;

Bet. 1]. 1847 A Thorotzkói Közönség nagy Kárával érezteis azon eseményeket, melyek szerént az Határbeli erőkben minden Nap szerfelett vesztett, igen is egy felől az erőszakos kárt tevők, más felől az ... Birák rendetlensége miatt [Torockó; TLev. 10/9].

4. erőszakoskodó; impulsiv, violent; gewalttätig. 1714: az Utrumb(an) forgó földet ... birván kevés ideiglen a Nagj Anjám, egj Ónya Sárga nevű ember kiis igen erőszakos s hatalmas ember volt, a nagj Anjámot ki vetétté belőlle erőszakossan [Monor BN; Ks S. 11]. 1751: talám az egész Országban is ezeknél istentelenebb igasságtalanobb, verekedőbb, vérengzőbb, erőszakosabb, káromkodóbb emberek nincsenek, minden közönséges igasságot fel forgatnak [Balázstelke KK; IB. Michaél Rempfer (60) j b vall.]. 1792: igen Szerfelett erőszakos ember..., ottan ottan hol az Faluban kötelődzik minden ok nélkül, hol pedig más különös Gazda emberekb(en) [Szováta MT; Berz. 16. XL/5]. 1803 Az udvari Bíró fiaí igen hatalmas és erőszakos Emberek a tilalmasokat Sokszor étetik, midőn üdőt Látnak bénne [F.köhér MT; Born. G. XIX. 3]. 1847 a tüzelésre használando Erdőkbe valaki vágo eszközzel nyers fát vágna, és csak hátán hozando, az ilj egyén elébb egy M. forint, a kárnak meg fizetése, és a Pásztornak 10 xr díj büntetésen marasztassék ... ha többször is azon erőszakos Egyén hibáznék ekkor a Biztosság adgja Megyei Tiszt kézre [Torockó; TLev. 10/9].

5. ~ vad ragadozó; (animal) räpitor; Raubtier. 1835: Ha a pásztor maga a torda mellett volna és erőszakos vad amivel a pásztor nem birna medve is vaj egy marhát elrontana vaj megölne akkor a kár a' Gazdájé [Szacsva Hsz; HSzjP].

II. fn erőszakoskodó/hatalmaskodó személy; persoañ violentä; Gewaltmensch. 1716 Jövének ezek az ide alább meg irt Szemelyek Kezesnek Pap Szávuért hogy ... Pap Szávu hiven és igazán igyekszik szolgálni és Hadak vagy valami erőszakosok közzi nem igyekszik állani, s nemis áll, hogy ha pedig oda állana hatalmasok közzi vagy el szöknék ... az fen meg irt poenat negyven 40 Forintokat meg véhesse [Zápróc SzD; WH]. 1759: e féle erőszakos foglalatokat többször ne próbálynak kit ha cselekednének töstént manutenałya localis V. Királybiro Atyámfija a' proprietariusokat és via legali ab officio animadveraltion is, az erőszakosok ellen [Hsz; SzentkGy törv.széki deliberatum]. 1798 Curiamon ... tartok egy Birót, a' ki Conventio mellett számado szolgám ... a'kit az irigység annyira üldöz, hogy nálla nélkül maradok; azzal az erősséggel kívánva élni az erőszakosok, hogy Lovas szerket tart, tehát nem Biro, hanem' Selér [Torda; Borb. II].

Ha. 1818 erőszakas [M.fráta K; KLev.].

erőszakosan 1. erőszakkal; cu fortă; mit Gewalt gewaltsam. 1693: Horsa Thodor itt valo jobbagj bujdosóban lévén, az előtt hordott volt Csűrnek való fát azt erőszakossan el hordották es ugj

epítették meg a malnot belőlle [Macskamező SzD; BLt 11 Ungur Lukacz (60) prov. vall.]. 1703: (Nem lehetett) erőszakosan valamit el venni, mivel par puskaja es Goszperge volt a fogason [Kv; AsztC Jk 56]. 1722 k.: Az Abafáji R(e)-f(orma)ta Ekklesiab(an) az Ellenkezőktől Temp-lom és a' Parochialis Ház, minden Adperten-tiáival együtt erőszakossan elfoglaltatván ... Gróf N. Ertsei Toldalagi János Úr ő Nga adott Parochialis Fundusnak egy púsztá Sessiot [Abafája MT; GörgJk 164]. 1763 Daniel Lukács Ur(am), kévána, hogj in instanti aztot ellene comproballyák, hogj erőszakason kévánta volna az embereket alkalomra hajtani [Torda; TjK V. 173]. 1767: Lunka nevezetű helyben 3 szekér szénara valo kaszalott Cír 6 esztendeje hogy a falu erőszakason faglalta el [Gyurkapataka SzD; JHbK LIV/28. 14]. 1794: igazé az hogj erőszakason káramkodásak között Báro Bánfi Ester Aszszany ő Nsagát kivezetetvén, minden Jovaitol meg fosztatta volna [Koronka MT; Told. 42/1 vk]. 1806 a' mustat erőszakason el vitte [M.sáros KK; DLev. 4. XXXVIII]. 1828: az bor Dezmát Keserű Sándor potentiose elvete, Erőszakoson, elleget Czigánykotam velle, De nem birtam oda kellet engednem [F.gezés NK; Told. 7a]. 1846 Ifjabb Imre Mihály bé ment a' T: Dosa Imre Ur életére, és onnan a' már ital áráért el kötött Marháját erőszakoson ki hajtotta [Kakasd MT; DE 2]. — L. még RettE 92.

2. kb. nagy erővel; cu mare putere; mit großer Kraft, kräftig. 1768 látván hogy akit Popa Vaszily kinez Tominyi Vonuly lenne, torkánál fojtogatván el iszonyodám és kezét torkárol erőszakason el tasztítottam Popa Vaszilynak ne hogy meg fojtván gyilkosság(a) essék [Katona K; Born. XL. 81 Rád Gligorás (40) j b vall.]. 1841 a kapu meg hibázása fő képpen azon okbol esett, hogy a kapu felet két rendbéli galambug, és az is Szemétél meg terhelve lévén, aztot erőszakoson dólni kényszerítette [Bács/Km; KmUlev. 3].

3. önkényesen; (in mod) arbitrar/abuziv; willkürlich. 1697 az Betlen László vr(am) Tiszti az Lukácsfalvi határon három darab Szántó földet bir, .. Teleki Mihaj vram . ara tanita migh tavajl hogy producaltassak rulla en az szolgabironak le tivin az sállárimát s el küldöttem az Tiszthez migh az praefectussa Oklocsan is ot volt akkor hogy mikipen birják producaljanak rula de ez mái napig sem hozák ez föld bírásáru valo igassagokatt hanem erőszakoson szántyák vetik [Szilágycesh; BK. Kőmíves Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1744: Tálás Filimon ... bele kapott s akadott s szántani kezdette egészszén, s erőszakoson birta a Falu oszlo közös földit [Szentmargita SzD; KGy]. 1757 Az Ik ugjan tsak ezen Deliberatum(na)k sem tartóztatásnak nem engedelmeskedének erőszakoson el menenek [Torockó; Bosla]. 1812: az Allperesek nem Békességesen vetették bé azon földet; hanem a Felperes Úrnak ellent mondasai, és Tiltásai ellen, erőszakoson és alattamba; kövötközésképpen valóságos poten-

tiariusok, mint ezt alább ... megis esmerik [M. bökény MT Born. G. XIII. 16]. 1843 a Dimoszka porondgyán lévő Dereszté, az arra jövő Viz árkával együtt ... azon Deresztére jövő Árok tisztítására és szükséges gátak töltések helyre állítására ... az irt Dereszté használhatásától via facti, et absoluta potentia mediante erőszakoson megfosztotta, a' Deresztére nem folyható viz miatt [Bodola Hsz; BLt 10]. — L. még RettE 242.

4. kénytelenségből; prin constringere, de silā; zwangsmäßig/weise, notgedrungen. 1753 Koszta Juvon nem erőszakoson attá magát arra az hivatalra [Erdőfalja KK; Ks 38. X. 11]. 1820 (Az) első Eskető Vice Notarius Koronka László Ur az általa meg esketteknek mondott volna annyit, hogy valljanak most a' mit tudnak szép szerént, mert ha nem majd erőszakosan meg kell mondani [Aranyosrákos TA; JHb F. 48 Biro Gábor (69) hűtes assz. vall.].

Ha. 1771 erőszakosan [Nagyajta Hsz; AbN]. 1772 erőszakoson [K; KLev.]. 1790: erőszakoson [Msz; LLt 10/2]. 1801 k.: erőszakosan [M-fráta K; KLev.]. 1850 erőszakosonn* [Dés; DLt 780 — *Uo. csendesenn, péntekenn, ittasonn, alázatosonn].

erőszakosképpen erőszakkal; cu forță; gewaltsam. 1685 Enyedi Peter . meg részegedvén, rajtam erőszakos keppe(n) ugi tötte ezen gyalazott, ugi paráznított és ferteztetet meg [Kv; Tjk 13. 261]. 1751: Albisí özvegy Bartok Gáborné ő kgle Instantiája által proponálja, hogj ő kimek* a' Dálnoki Réten Sajgó nevű ... egj Darab széna fűvét erőszakos képpen el vették [Altörja Hsz; BLv. — *Előtte a nevek fels.].

erőszakoskodás erőszakos tett; act de violentă, fapță violentă; Gewalthat/akt. 1722 látván az eo Kglme illegális occupatioit én ellenzettem az ilyen erőszakoskodásáért [Balavásár KK; Ks 13. XV]. 1787 Kemény Responsabilitas alatt köteleztetnek a' Falusi Notariusok, minden leg kisebb magát az helységben elő adando Rendtelenségeket, vagy valami Törvéntelen erőszakoskodásokra tzelozó Tanátskozsokat ... a Proc. Szolga Bironak, és Commissariusinknak bé jeleníteni [Torockó; TLev. 3/1]. 1797 Ezen hatalmaskodását az Ur tetézte és nevelte azzal is, hogy a' Roskányi több Nemeseket, és az assumtusait, az hatalmaskodásra, és erőszakoskodásra ingerlette, ösztönözte és biztatta [H; Ks 115 Vegyes ir.]. 1807: az erőszakoskodástól, mely a' Társasági életnek leg nagyobb mélye, szűnyék meg [Balázstelke KK; DLev. 4. XXXVIII].

erőszakoskodik a face uz de violentă; gewaltsam/tätig sein. 1703 admonealtata Nemzetes Farkas Péter Ur(am) . . Alvinczi Pap Imre Uramat, és eo kglme által a több . Sztanisához praetendhalto Atyafiakot, az kik lehetnek, hogj supersedeallya(na)k és ne erőszakoskodgianak [Sztanisa H; JHb XXXVII/3]. 1768: A' Ngod

emberei requirálván Ngodat az iránt hogy én töllem valami Verőbéli Rész el-vehessenek, ugy tapasztalom Ngodtolis facultaltottanak; holott azon praetensioban forgó Verőbéli Rész Véréség szerént engemet és nem mást concernál a' Ngod emberei, in hoc casu erőszakoskodván illegitást tselekesznek [Torockó; TLev. 9/13]. 1794: ő Nsága nem káramkadatt; sem nem erőszakoskadatt [Koronka MT; Told. 42. 1]. 1806 protestalt Pataki Uram hogy az Árujától most ne vigye el, a sokadalom bé végeztéig. Magyarosi pedig tsak erőszakoskodott; s arestomba vitette [Torda; UszLt ComGub. 1753 u.].

Ila. 1811 erőszakaskadjék [K; KLev.]. 1835: erőszakaskadott [Szucság K; KLev.].

erőszakoskodó violent, impulsiv; gewalttätig. 1816 (A szolgálomberek) Udvarbiro Ttes Ilyés Adám ur által meg szolittattak, mi előttünk, hogy minden haragtartás és ránkör nélkül ha olyan praeváricatorokat erőszakoskodokat tudnak* adnák ki azokat név szerint [Déva; Ks Misc. 86/4. — *A hajdúk között].

erőszakosság violentă; Gewalttätigkeit. 1810: kegyelmetek . az kiknek is ezen Etzken jushoz semmi reszek nintsen nagy erővel hatalmassággal bele mentenek, és Törvéntelenül s erőszakoson az tulajdon magok jussoktól meg fosztattak, adatyák azért tudokra kegyelmeteknek az Expensenek ... hogy többbe ezen erőszakosagot ne tselekegyek [Albis Hsz; BLv.]. 1820: nem győzők ... eleget tsudálkozni az Exp(onen)s Vr A Ilosvai Gondviselőjének erőszakosságán [SLt évr. — *A. ilosva SzD].

erőszakotétel 1. erőszakos cselekedet; fapță violentă; Gewalthat. 1589: Gywlay Pal wram ha teortenet zerynt panazolkodnek valamı ereo zak tetel feleol, hogy az my Jspanynk az hatarban ereo zakott teottek volna Eo kglme byro wram az Jspanoktol eleozor bizonyos ezdolog myben legyen iol vegere menwen tuggyon eo kegme byro vra(m) gywlay palnak valaszt tenny [Kv; TanJk I/1. 99]. 1746: Étető Ferencz Ur(am) . . Sem Nemesekkel, Sem Papi rendel Sem a Szegény Parasztakkal helységünkben erőszak tetel nélkül meg eddig nem élhetett [Szentegyed SzD; Wass].

2. nemi erőszak (elkövetése) comiterea unui viol; Notzucht. 1823 bé jót hozzám, és erőszakoson ágyamba béle (!) tsapot, tolvajt kezdvén kiáltani el hagyot, akit azután vaskalánnal vertem ki, s ugy szabadultam meg erőszak tetelitől [Radnótfája MT; TLt Praes. ir. 65/1827-hez. — Szarák Parasztiva (30) vall.].

erőtelen 1. elerőtlenedett; sleit de puteri; kraftlos, schwach. 1604 En garda gabor Noha testemben felete igen erotlen es betegh uagiol, de lekemben egesseses es iozan ezemenis leuen Tezek azert az en iauaymrol ilien testementomot [Halmagy NK; JHb XVI/50]. 1606 Protestálnak mind az ket fel hogj vadnak teob bizonysa-

gokis kiket ra hittak de kik betegök kik erőtle-neök Jde nem erkeöztenek azoknak feleleteknek napot es wdöt keüannak [UuszT 20/172]. 1631 Miuehogy Colomban Keresztesnek es Pálnak ereö-telen fogiatkozott allapattiok, az unesegnek miatta leuen, az hadi szolgalatra elegtelenek Kele-me(n) Janos ur(ani) eletylgh, es Colomban Keresz-tesek(ne)k eletekigh ualo menedeket fogada [Szent-györgy Cs; IB] | hoszszu üdöt erőtlen allapattia-hoz kepest maganak eö kglme is nem igirhet [Szentmargita SzD; Told. 27]. 1666 erőtlen allapattal vagjok [Kv BLt]. 1705 Tiszteletes Dombai János vram testében igen beteg és erőtlen [Kv; Pk 6]. 1723 beteges allapottya-ban erőtlen korában jó darab időket töltettek, hozzá láttak, Cseléd fogadással, Cselédnek valo fizetéssel pénzél és buzávalis Segítették [Ilencfva MT; DLev. 1. IIB. 5]. 1732/1799 a Méltóságos Groff Ur, ö Nagysága Jobbágysai .az éhezés miá tehetetlenek, s erőtlenek lévén az ö nagysága Jobbágysai félbe hagyták a' munkát az Istájon" ... nekünk abban kárunk vagyon [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 380. — *Vasbánya]. 1833 k.: En tehát egy gyenge erőtlen Asszonyi állat.. hogy életemet meg menthessem ..., úgy vontam magam bátorságos helyre [Uusz; Borb. II. Válfőféiben levő asszony panaszirata].

2. leromlott; slábánog, slábit; heruntergekom-men. 1595 nem is találtunk volna az varosson Zabos loat, mellyet Iob modgyaual el vehettünk volna, mint hogy minden Ember az ö loat ekkor-ban füen Jarattya, es erőtlenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 145 ifj. Heitai Gáspár sz kezével]. 1663 mikor az Pogansag mi felénk az hauasra be erke-zek, az Gauay miklos, Naduduari Janos Szakacz Peter Uraimek marhaiokat, es Meneseket az gypü Sanecz mellől az Pogansagh alá szorít-tak .., es ott az keö sziklan alla hullanak az marhakb(an) es menesekb(en), ... az mely erőt-lenneyeb volt benne, azokat ala taszítottak az erősebbek [Szászfellak SzD; Born. XXXIX. 4]. 1795 Székelly marton Tinoja a' Sárban es-vén onnat ki huzták de hogy erőtlen volt fel nem kelhetett el kárasadatt [Msz; MbK XII. 104].

3. magával tehetetlen, magatehetetlen; nepu-tincios; hilflos. 1572 k. kerem Ke: mint vramait hogy az vonassba Ke:tek zalithson meg mert en im(m)ar Igen Erötlen vagiok nem forgolod-hattam es nem kereshettek Amy keresettem volnais azt massra kel biznom [Kv; Tjk III/3. 30d]. 1646 Szabo Janos Vram im(m)ar cziak egyedwl maradvan az feleségevel eggiwt, gyamoltalan es erőtlen lewen, kenzeritetik gya-moltalan erőtlen allapottiaiban gyamolt es fiat fogadni [Burjánosbuda*; JHbK XXII/29. — *Később: Bodonkút K]. 1680: Komsa Velkul, Toma Velkul ... Komsa erőtlen vén ember Toma pedig nyavaljás [A.porumbák F; Ált Urb. 45]. 1720: egj szégjen Böregh fijam vagion három széken az ki bizony oljan erőtlén nap haladat utan nem is lat [Szentkirály Cs; BCs]. 1746: Admonealtatta volt az A. ö kglme ab offo az Jt azért hogy á feleségit el tsapván, interea mig

Papok előtt decidalodik dolgok intertentiojáról provideálljon, mivel miserabilis és erőtlen per-sona lévén félő ne hogy éhel és hidegel mások kerte alatt meg halyon [Torda; Tjk III. 94]. 1799/1800 néhai Rákosi István igen el-öregedett, s erőtlen állapotra jutott volt [Harasztkerék MT; Told. 30]. 1813: tudom hogy ágyban fekvő nyavaljás világtalan volt olyan erőtlen volt pedig hogy minden természeti rutsága alaja ment a' fekvő ágyában [Sszgy; HSzJP „Para Antal hajadon leánya Rachel” (16) vall.]. L. még GyU 41, 77, 133.

4. gyámoltalan; neajutorat; unbehilffich. 1681 az egyszer meg engettünk nyavaljias Atyankfia-nak előttünk viselve(n) erőtlen venseget, es az bornak meg gyözesere valo tehetetle(n)seget [Szjk 152]. 1700: Méltó consideratioban veven Csatani Csörke Varacsuj Janosnak, kedvetlen öreg alla-potra jutott erőtlen venseget egy felől; más felől hogy herilesnek mestersegevel taplalvan nagy reszben vilagi boldogtalan eletedt circumscri-baltuk unanimi consensu esztendeig valo immu-nialtatasanak allapottyat három M forintokra [Dés; Jk 302a]. 1810 Alázatos Instantziámmal kéntelenítetttem, illy erőtlen öregségemb(en), a' mint maga láttya a' Tktes Ur patrociniümához folyamodni [F.rákos U Falujk 46 Sebe János pap-not. kezével].

5. inapt, incapabil; ungeeignet. 1669: Racz Miklos Somlyai katona feleségetöl Fogarasi Kis Annától kivan absolutiot, oka: mert nem alkalmasos ferivel valo lakasra, cohabitatio-ra, verfolyst szenjvedo. Deliberatum. Doce-alja hogj az felesége oljan alkalmatlan erőtlen ember volt mikor el vötteis s el titkolta erőtlen-seget [Szjk 105].

6. béna; paralizat; lahm. 1778 Allapottyára nézve hoszszas Vakságára emlékezik a Tanu Etzken András Uramnak, ugy Feleségének, Miklos Annának Agyban Feküvő, erőtlen lábakkal hosz-zas és terhes betegségeröl? [Hsz; BLev. vk].

Szk: ~né tetetik megbénuul. 1729 Ezen kötés miat job lába es bal keze erőtelenné tetetett, mivel á kötés után tsak hamar fekvő agjában á bal karja á kötözés miat, négy heljt ki is foka-dozot [Sövényfva KK; TSb 51].

7. gyatra; slab; schäbig, dürrtig. 1784 a széna gyujtésre nekünk annyi gyalog nem kéne keve-sebbelis fel gyujthetnök az mennyi szénája terem itt a Mlgs Uraságnak, de soha egy valamire valo embert nem küldenek, hanem tsak Gyermekeket .. kikkel nem hogy dolgoztatnánk, hanem Lel-künket veszesztyük, es így erőtlen munkájuk lévén az dolog vég(b) menetele tovább halad [Torockó; TLev. 4/9. 14b–5a].

8. tehetetlen; incapabil, neputincios, mach-tlos. 1589 Az meszarosok feleol Regteol foghwant weghesztenek varosul eö kgnnek, Mind io Intese-kei, mind Birsagholassal megh probaltak eo-keith, de nohá fogatton fogattak mind azon Altal ez oraigh semmy Jot Nem tehettenek benneök .. most penigh vgja(n) ereotleneknek valliak maghokat [Kv; Tanjk I/1. 106]. 1694/1799:

Kűs Gál István felelé eztis, hogy az Verőt nékiis Testálta volt az Annyok. Ezekre felele az I. Bartha Jakab, meg engedem én hogy bírtad, mivel mü erőtlének voltunk, 's én is gyermek voltam. De mihellyt Isten ember korban nevelt, én mindgyárt be szállottam az verőben [Torockó; TLév. 5/16 Transm. 280]. 1780 ha valaki(ne)k hirtelen olly nevezetes kára, vagy valamely gazda Házának változása történnék, u.m. lovainak hirtelen való pusztulása, a' Gazdának halála, és oly házba a' munka tételnek vagy folytatásnak olly erőtlen Cselédekre való szállása, kik arra elég-telenek ... a' kárvallás miatt el-maradó futatást Verővel edjűtt a' Tzimboraáknak, vagy ha ezek meg nem vennék, másnakis el adni meg engedtetik [Torockó; i.h. 4b].

9. Névszói és névszói-igei áll-ként; ca predicat; als Prädikatsergänzung: képtelen vmire; a fi incapabil de a face ceva; unfähig sein. 1633 My az Malmot azért attuk eo kegne, hogy az faluban nem volt malom, s my Erőtlenek uoltunk az magh Czinaltatasra, es igit Attuk eo kegmének. Hogy Építse magh s legien eoue Birja mint Sajattyat s mi nekunkys legien hol Erőtlünk ne kellessék falukrol falukra budosnunk Buzaczkankal [F.venice F; Szád. Patru Daykul (80) vall.]. 1635 az cziszmadjá Vraink Ezt kiutanyak, hogy az Szaz Varossokon miuet szerezzunk es Vtat Jrcsunk az eo Tanituanynak es Piajnak (igy!) mj oda nem procsolhattunk (!), seot Erőtlenek vagiunk ahoz, hogy mi azt Vegben Vjhetneők [Kv; KvLt Céhir. I. — A varga céh a tanáchoz]. 1765 a jóság pediglen a Vecturázásra erőtlen [Náznánfa MT; Berz. 13. V/12].

10. Nincstelen; nevoias, sărac; arm, besitzlos. 1702 Azon munkások ném valami lézégő ismértlen, erőtlen és tehetetlen emberek Gyermeki, vagj magok (igy!) legjenek, hanem házas, tűzes, lakos, és az munkára alkalmatos emberek legjenek [UszT IX. 77. 47 gub.]. 1758 alazatos könyörgő Instantián által remenkedem kegjelmes Aszszonyom, Tekintse meg Excellentiád erőtlen és ügyefogyot meg rongosodot (!), voltomat, és szannyon meg Excellentiád adgion nékem Jstenért, egj Czondrara való pénz, és ket bört [Szókefva KK; Ks 72. 54]. 1765 Csipkés Anna Aszszony ideje töltött, erőtlen, annyivalis inkább már sok időtől fogva terhes özvegyiséget viselt, a sok adosság fizetés(en) enervalodott gyámoltalan Aszszony ember [Torda; Pk 2]. — L. még SzO VII, 101.

Az utolsó két adalék a 3., ill. a 8. jel-hez is tartozhatik.

11. hitvány; prost, räu; schlecht, schundig. 1680: (A malom) kö padgya is rosz erőtlen garattyá, lisztelő valuja jo [A.porumbák F; ÁLt Inv. 34].

12. laza; infoiat; lose, locker. 1765/1770: a' meg irt Malom jo kemény földön áll, nem valami puha haszontalan föld ...; a' Melly Malmot itten ... az also Hátáron kezdetek indittani azon hely ... és föld ... erőtelenebb fővényes lágy

puha haszontalan nem Malomnak való föld [Széplak KK; SLt évr. Transm. 229].

13. gyenge; slab; schwach. 1638: ennekem vala egj kis leanikam az ki polgar balintne aszoniomnal lakek, de hagi szegeny ereőtlen vala nem vihette veghez az dolgot hanem ugi fogada megh ezt az Selie Mihalynt vala leant [Mv; MvLt 291. 124b]. 1716/1793: Ehez* tartsa magát ... Erős és erőtlen Gazdag s gyámoltalan [A.csernáton Hsz; SzékFt 31. — *Ti. a falu törvényeihez]. 1718: az kik jobban tudtunk szaladni békességesebben mehettünk el, az ki penig erőtleneb volt, im kgitek is láttja testé(ne)k roncsolását és inge(ne)k véreben való aztotását, azon helljen le tévé ... majd halo félben hadták [Dezmér K; JHBK LI. 10].

14. 1717 Mult esztendei Borokis ... éppen sovány, és erőtlének Voltak [Sárd AF; UI].

15. érvénytelen; nevalabil; ungültig. 1563/1539: Potyncza Azzon az mely lewellei Byrta az Jozagotth ha zenth gyorgy napigh megy talalya, tahat my ... wyzza tartozwnk adny Potyncz azonakk de ha addeglian megj nem talalhattya Annak wttana Erőtlen legén ha megy thalalnayais w kegelme [Mészko TA; Told. 27]. 1591: Azt mo(n)-dom hogy semmi keppe(n) nem kerhethe volna megh az Newel hogy magva szakat mert ehez Jllen vër vagiok az mint megh Irta(m) Azt mo(n)do(m) si juris hogy Ereottlen ez okon az eo Jktatasa Es az eöreokseget magamnak kiutano(m) [UszT]. 1650 Az Leuel erőtlen, ... mentse magat az J hogy az Leuelet nem tsinaltatta, tudua nemis elt vele hanem igaz Leuelnek tudta mind eddigh eo rea vgi devenialt, s igit az Tiszt elle(n) megh szabadul [i.h. 8/64, 65b]. 1702: semmi keppen Privilegalis levelek erőtlen lévén ... meg ne szabadulhassanak* [Torockó; TLév. 4/3. 2b. — *Ti. a torockóiak]. 1788 két Originalis Cantionális Obligatorialis, mindenik külön külön 100—100 Forintoknál többet érő Levelei ... el-veszték légjen, melyre nézve maga azoknak Amortizációját instálván ... parantsolyuk ... hogj ... Makai két Cautionalis Levelei másnak semmit érők s erőtlének légjenek [UszLt X. 80 gub.]. 1807 itten erőtlen az Allperes Novizáns állatása [Aranysrákos TA; Borb. II]. 1824 hogy ha az ottan lévő több zselléreinknek ezen ember odatelepedése valami elszenvedhetetlen kárára lenne és szolgálna, azon ember köteles légyen 8-ad napok alatt a nemes communitásnak megjelenteni sérelmét; mert ha későbbre hagyja, erőtlen lészen jelentése [Jenőfva Cs; RSZF 111].

Szk: ~né hagy érvénytelenít. 1596: Noha Ennek előtte volt valamj vezeseswnk mjniayan. Egiwt leuen, de aszt az mj attjank almai gaspar vram Istent megh tekintuen es az Jgassagot teliessegeel minden czikelieben Erőtlenne hagia [Szovát K; JHBK XVII/3]. 1665/1666: ha szinten az előtt valaha valamit valakinek kötöttem volna is (kire nem emlékezem:) azt ez utolszori Testamentomomban éppen Semmive tésszem vissza vonszom, es erőtlenné hagyom [Kézdipolyán*]; Bál. 1. — *Később: Kézdizstkereszt Hsz] * ~nek nyitód-nít. 1846: Ezen mostani Végrendeléseim által min-

den eddig tett rendelkezéseimet meg Semmisíttem erőtlenné nyilvánítottam [Kv; Végr.] * ~né lesz érvényét veszti. 1589/XVII. sz. eleje: Mikeppen az eő Céhekről regen ki keölt Leuelek, meliek Zechy Miklosnak, es akkorbeli kömiues mestereknek..., regenten az Vrban el niugut Birotol, Polgaroktol ki adattottanak uoltak (!) ez regisegnek miatta telliesseggel erőtlenné löttenek volna, el annyra hogi abban az eo reghi Ceh leuelekbeli Articulusok, semmi keppen nem szolgálhatnak az mostani wdöben az ő Ceheknek erősségere es megh maradasara [Kv; KőmCart. I.] * ~né lesz érvénytelenít. 1567 minden per foltha leueleket halny hagyak es erotellenne thewek [Nagybölön Hsz; HSzjP]. 1583: Kozaruary annazon... Komornyk Myhálnak ezfele hamyssan zerzeotth aal leweleth vgymyntth hamyssan es gonozul es nem eő akarathyabol chinalt es zerzetth lewelet semy chykelleben hellen nem hadna sem ereyeben nem hadna mynden Thörwenekben ellő Elewen Nelwewel Erötlenne teón, es mynden Czykelleben meg' erőtlentyte myntth az fele hamys leweleth [SLt V. 13 „Imreh deak Papay”, a gyfi káptalan not-ának kezével]. 1686: az ő klme keze irása alat enanalt ados levelet invalidalom erőtlenne teszem annihilalom [O.újfalu F; DLev. I. VIB. 2]. 1760/1794: Férjem Groff Bethlen Miklós Urnak tött... Kötésemet es Fassiomat revocalom, minden részeiben es czikkeleiben cassalom, annullalom, es ezen Protestatoria Contradictionnak es revocationak rigorával, tellyességgel erőtlenné teszem, es declaralom [Km; JHb XLVII/27. 5].

16. hatálytalan; nul, fără valoare legală; unwirksam. 1763 ha a közönséges Törvény... meg rontatik annak utánna erőtelen léssen Nsgtokra es Kegyelmetekre nézveis hogy ha továbbrais sine contradictione Nsgtok Kgyitek bē hunt szemmel nézi, tacendo consencéal, ugy el romlik végre a Nsgtok Kegyetek Statussais [Hsz; UszLt 16].

17. semmis; nul și neavenit; nichtig. 1569/1577: nemes ember keozoott paraszt ember biro nem lehet, az Paraszt Biro vallassa, erotlen [Dés/„Zékelyvásárhely”; SLt XY. 24. — *Mv]. 1598: Azt mo(n)dgia hogy lattia hogy az eggik J. Varga Ambrús bizonsagokat az Varossbelyeket hytt, kik az Vrunk eő felsege Varosabelyek Azt tudgia hogy ne(m) valhatnak megh, ha megh vallanakis erotlen volna [UszT 13/95–6]. 1603 u. (A levélnek) ne(m) leve(n) datuma s in bona forma az Level irva erőtlen [i.h. 17/49]. 1727/1751 mivel mindenik rendbeliek többire mind tsak Simpliciter fateáltak, nem declarálván, es fateálván, modalitássát tudásoknak honnan es miből tudgyák sem hallomások(na)k kiktől, holl es mikor hallották, azért az Actorok, azok ellenis excipialtanak, es elégteleneknek, es elégteleneknek arguálták [CartTr II/XXX. 4 határ-megállapító ftelet].

erőtlen l. erőtelen

erőtlenedik hatályát veszti; a-și pierde valabilitatea, a ieși din vigoare; außer Kraft treten.

1589: Az Chaplarok feleol valamit ez eleot eo kgmek varosul... vegheztenek, Biro vra(m) a' vasar birak vraitat Rea eskesse haladeknelkw, es rigide observaltassa, hogy ekeppen az Jo veghezések rendtartasok gondwileletlenségh Altal ne ereotleneggyenek [Kv; TanJk I/1. 114].

erőtlenít 1. gyengít; a släbi; schwächen. 1694: Ezen Haznak jo Kis Pinczeje van, maskint de az oldalbol viz szivarogvan belejje Oldalat az Viz mosadek es folyasa erőtlentiven sorvaztya [Kővár; JHb Inv.].

2. érvénytelenít; a anula, a declara nul; ungültig machen/erklären. 1606: ereotlenitteni akariuk az nouomot* [UszT 20/326 „Christ. Benedek iur. Not. sedis Bardoczj” kezével. — *Még uo. egyszer így, de aztán nuuum alakban is; helyesen novum].

erőtlenítő gyengítő; care slăbește; schwächend. 1684 gyakorta testét badgyasztói es erőtlentítő s halálát siettető sulyos nyavalyai [Csapó KK; Berz. 2. 27/13].

erőtlenkedés 1. gyöngélkedés; indispozitie, boală ușoară; Kränkeln, Unwohlsein. 1736: nem vehetvén Varo Anna azon fundusnak a cessionalis szerint semmi hasznat erőtelenkedese miatt mely szerint maga jussat a cessionak tenora szerint maga eleitéig transferalhatta masnak s cedalhatta haszon vételre [Torda; TjK I. 105]. 1750: Ketvetlenül(!) értem Mltsgs Angjom Aszszonj erőtelenkedését, kívánom Isten az Vj Esztendőben jobb egéséggel örvendeztesse meg [Folt H; BK. Bethlen Gergely lev.].

2. kb. el-eleroetlenedés/gyengülés; släbire; Schwächung. 1729: latta pediglen szemeivel testek(ne)k megrontsolódását, es ki Sebesedéseket mind ketönek... Balás Vonján(a)k is harom hétig valo kornjadózását, kik mind maig is labok(na)k es karjok(na)k erőtelenkedésekről panaszolnak [Sóvényfva KK; TSb 51].

erőtlenkedik gyöngélkedik; a fi indispus, a nu se simte bine; unwohl sein, kränkeln. 1783 az örög Aszszony mingyárt lábáról fekvő agyban esett es hoszsu idelyig terhesen sinlödett annyira hogj még ma is igen erőssen erőtelenkedik [Nyárádkarácsonfva MT; Told. 76].

erőtlenség 1. (testi) gyengeség; debilitate fizică; Schwäche. 1585: A tizt visseleó vraitm le tewen tizteokat, Es Legh elseobennis az felseo Espotálj Mester le tewen tiztiti, mellyet vensege es Ereotlensége miath Magyarazot eo kgme hogy Ne(m) viselhetne Varosul eo kgmek... valasztottak az Vnio zerent Az zasz Rendreol Syweges Gergelt felseo Espotaly Mesternek [Kv; TanJk I/1. 2]. 1587 Caspar Deaknak az Ferenczy Antal weynek nag hozu beteges erőtlenséget relax(ál-tunk) d. 43 [Kv; Szám. 3/XXXI. 9]. 1658: Az Vensegnekis Erötlenségi igen megh fogtanak az keresettől, nem kereshettem azok helyeben mast

[Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. 1697 nemzeti Jó Mihály vram az erőtlenség miatt annyira levén hogy házából ki jüni veszedelmesnek tartja, kiváltkeppen a martiusi hónapban [Kv; ÖCjk]. 1734 Az én resolucióm a T. N Tanacshoz és Universitashoz ez: En ... noha a Cxtus szolgálattá-ba(n) időmet el töltöttem minthog Istén erőtlenséggel meg latogatott, annyira hogy esztendőm hátra lévő részitis tölthetemé ki, nemé? Istén tudja ehhez képest vgj hiszem a kglmek punctumira meg felel az Istén s az idő az az szolgálhatók kglmek között nemé az l(ste)n s az idő megmutattya Kglmek Meg keseredett lelkű szolgálta Köpeczy Iános mpr [Dés; Jk 587b]. 1765: Cserei Mihály Ur(am) utoljára erőtlensége miá ágjából fel nem kelhetet [Bölon Hsz; Eszt-Mk Cserei lev.]. 1807 Esperestnek választatott notárius Péterfi László Uram..., de csak a nevét viselte ezen Tizti Hivatalnak erőtlensége miatt [Görgjk 186].

2. elgyengülés, leromlás; släbire; Abschwächung. 1681 Ha penigh az Lovak erőtlensége Causalatik az hosszas munka miatt; esztis eő kglme ugi intezze, hoga ea ra(ti)one 3 fel Suszt nem acceptaltatik [VhU 61]. 1688 Felméren^a, az erőtlenség(ne)k miatta holt megh örögh borjuzando Tehén nro 2 [Bucsum f^o MvRK. — *NK].

3. gyengélkedés; indispozíció; boalä usoarä; Kränkeln. 1736 Bálintit Uram csak rosszszul vagyon s nem is hiszem, hogy a Gubernium-b(an) comparealhasson erőtlensége miá [Ap. Kálnoki Mihály Apor Péternéhez Nsz-ból].

4. elesettség; decrepitudine; Hinfälligkeit. 1705/XVII sz. eleje (A) száz Forintot, melyetis szegény idvezült Atyánk Borberek István Uram Erőtlenségib(en) mostoha Anyákkal Bégányi Ersébeth Aszszonnyal edgyütt költett el tartozunk (!) Bégányi Ersébeth Aszszony gyermekinek vagy Legatariussinak ök(ne)k meg fordítani, meg adni [Ne; DobLev. I/59].

5. gyengeség; släbiciune; Schwachheit. 1782/1799 a' Bányászti Mesterséghez értenek többnyire^a .. hanem azok közül némelyek alkalmasok, némelyek pedig nem mert ha értikis a' Mesterséget, Vénsegek, vagy egyél erőtlenségek, 's némelyeknek tudatlanságok miánn nem fog a' Tsákan-nyok [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 337—8. — *Ti. a torockóiak]. 1819: minek utánna jöbban végire jártattam, és bizonyóssá tétettem, hogy a' Jóság erőtlensége miá Bérést, Béres Inast, Birót s más szükséges Cselédeket kell tartani, meg unatkozótam [Dombó KK; Pk 5].

6. gyarlóság, emberi gyengeség; släbiciune umanä; Schwäche, Hinfälligkeit. 1657 az királyok s fejedelmek is csak emberek, és nem lehetnek üresek az emberi gyarlóság s erőtlenségtől [Kem-Ön. 17]. 1670 Dioszegi Istua(n) ... Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte ... Praedikallyon az Templomban, es deploratiojával az offendiculomját amoveallyia, hogy mind hirtelenségéből, iffju erőtlenségéből teörtent esetit senki ne(m) kövesse [SzJk 110]. 1730 a midőn halva szülte volna^a külbömbennis bődlog-

talán lévén gyarló erőtelenségéből vetette halva az Sár(b)an [Dés; Jk. — *A gyermeket]. 1770: gr. Teleki Pálné gr. Haller Borbára asszony ... Igen okos, értelmes és maga dolgait okosan folytatni tudó asszonyság volt ... Volt emberi erőtelenség is szegényben, úgyhogy boldog ember volt akire meg nem haragudott. Az egész országot félt a nyelvítől [RettE 220].

7. gyámoltalanság; neajutorare, neputință de a se ajuta; Hilflosigkeit. 1580 az Tyzteletes Christina azzony az Nehay Vitezleo Eorminkeessy Nagy Janosnak meg hagiót eozeugie Theon illyen vallast miert hogi Eo az eo Azzonyallaty Nyaualass (így!) es Erotlensége miatt rez Jozagait, Nem birhatna es Nem oltalmazhatna rez Jozagait Ada es valla Zalanchy Gyorgynek Birny [Pókafva AF; JHb XXVI/8]. 1600 Capitan vram, tekintue(n) az vrstenth s az en vin Erotlenségemeth, leueleth irata az alperesnek, hog az en marhaimath meg tartozzek adni, kik eo nala vadnak, En az Capitan vram eo kegme leueleth megh vittem az alperesnek, Jamborok Eleoth kezebe adom vala [Uszt 15/177]. 1674: Nehai boldog emlékeztet Arkosi Benedekne Orelt Anna Asz(szo)ny solemniter p(ro)testal azon, mivel az Nadas teriben eő kglme feőldet, melyet őzvegyi erőtlenséghe miat eddég ne(m) birhatot, hane(m) masok(na)k adva(n) hasznoczkajával eldegelt, mosta(n) Czehi Marton .. határát el vesztegette, seőt potentiose el foglalni akarja [Kv; TJk VIII/11. 321].

8. kb. tehetetlenség; neputință, nevolnicie; Hilflosigkeit. 1587 Medwes Pálnak eoertlenséget (!) d. 25 ... relaxaltunk [Kv; Szám. 3/XXXI. 1]. 1669: (Felesége) nem alkalmas ferfivel való lakásra. .. verfolyast szenjvedo. Deliberatum. Docealja hog az felesége olyan alkalmatlan erőtlen ember volt mikor el vőtteis s el titkolta erőtlenséget [SzJk 105]. 1792: Abrán Marton öreg-sége felc tsuszó maszó nyomorék ember volt; olyan pedig hogy az al felin tsusztatván két kis fa botikokot fogott a kezibe meljekkel maga erőtlenségét segíthesse [Körspatak U Pf].

9. impotentia. 1680 Nagy Kata szollittattya ferjet Varallyai^a Nagy Andrast ... Miert kellett Nagy Andrasnak meg hazasodni holot ne(m) Aszonyi allathoz való lehetet; erős gyanusagunk vago(n) ebben. Inctus vero per Patre(m) Joanne(m) Nagy de Varallya sic proponit. Az en Gyermek(e)m Nagy Andras nem volt ollya(n) erőtlenséggel avagy ferfisagtalansággal annak előtte hogy meg hazasodot tagado(m) egyebarant meg nem hazasodot volna [SzJk 150. — *Bálványos-váraljáról (SzD) való]. 1688: Causa Sajokereszturien-sis^a .. az házasságra való elégtelen és erőtlenségis benne^b megh van [i.h. 231. — *SzD. *Ti. a férjben].

10. kb. alkalmatlanság, képtelenség; inaptitudine, incapacitate; Unfähigkeit. 1720 Kérem Nagjcsagod mindenek felől parancsollyon hogi keszületlenségben Néhai Méltosagos Groff Uramnak eő Nagjcságának vego Pompaja az én erőtl-

lenségemből en ne okoztassam (így!) [Petek U; Ks 96 Petki Széki István lev.].

erőtlenül fără vlagă; kraftlos. 1711 Kezdetem az házban czibikkelni igen erőtlenül [TT 1891. 292 SzZsN].

errál hibát ejt, hibázik; a face o greșeală, a greși; fehlen, einen Fehler begehen. 1722 Az extractus praeambulumában Notalt errorrol, a számtartó excusallja magát hogj maculatájában nem úgy van, Scribaja erralt [Fog.; KJ. Rétyi Péter lev.].

erre az ez mut névm hasonult -re hr-os alakja; pronomele demonstrativ ez suffixat cu -re; mit Adverbialsuffix -re gebildete Form des hinweisenden Fürworts ez. I. msz jelzői haszn-ban; attributiv; attributiv 1. cu privire la aceasta; auf diesen/diese/dieses. 1568: mond zabo Janos, ha nemet part vagy hat myert wotted feyet az nemetnek, es arra mond szöch Antal nekye valaky azt mongya, hogy en wottem feyet, hazud kúrúa fyaúl benne, es erre ez zora sokzor kere zabo Janos menyel kerlek az Istenert, ne mond azt, de ne(m) mene el [Kv; TjK III/1.14]. 1581: ha penigh Erre ez kolchylenezesre valamj Interesse megie(n), tehag az Attiafiak tartozzek (!) aztis visselnnyek [Kv; TanJk V/3. 247a]. 1602 vizza leoteokban vgy talaltak erre az Juhra a' ky feleol az perleodes vagyon [Kv; TjK VI/1. 594 „Szaszwarossy Miklos es Niztor Thiwardar Dezmeriek" vallanak" (jb). — "Dezméri (K) lakosok]. 1625 azt keuanom hogh erre az megh neuzet Jobagiom(na)k hazarays az Nylat jlendeo kepen megh adgyatok [UszT 94b]. 1629: Borbely Ferencz megh hala s akkor Az peresek erre az Aszonyra szallitak az perit es teorueniel elis erek [Mv; MvLt 290. 174a]. 1681 Jonasko Muntya(n) vago(n) ugian Taksza levele de nem erre az örökségre [Hátszeg; VhU 133–4]. 1755 erre az egy Joszágrais több vagyon meg száz forintnál adosság amint importályák az Emberek [Albis Hsz; BLev.]. 1798 ez a Pohár egy kegyes Joltevőnek ere a' szent tzelra" adott Pohara [M.bikal K; RAK 31. — "Úrvacsora-osztásra]. 1862: Mikor azért a' mi hiveink erre a' segélyre föl szállítottak, nyujtsanak a' t. papok segédkezeket [Gyalu K; RAK 71]. — L. még ETA I, 104, 124, 154–5; RettE 128; RSzF 165.

2. evvel; cu acest/această; mit diesem/dieser. 1638 egikor az Marosra megjek vala találkozom erre az polgar Balint szolgálójára [Mv; MvLt 291. 124b].

II. hsz 1. órá; la el/ea; darauf. 1568 Pro R(elic)ta Gasparis Kodory, Contra Consorte(m) fabiani szeocz Ketely Erse iur(ata) fassa e(st), hogy mind egy arant szgiak egmast, es oztan Erre allottak, ez Kodorinera, es vgy Rutoltak ezt [Kv; TjK III/1. 225]. 1572 Pilstich Leo-rincz azt vallia hogy Egykor Jeottek volt Bo hozza Varga peter es Tot Andras Mwtatnak egy Testamentum lewelet ... semmy Newek Nem volt

Benne az testamentumosoknak, Mond nekyk ez semmyre kelleo senky erre teorwent Nem tenne [Kv; TjK III/2. 198a]. 1584 Jgiarto Thamasne vallia egkor giernek Agiamba lewen megh Niomnak vala, de ez Sos Ianosne Bant velem es erre gianakottam [Kv; TjK IV/1. 244]. 1602 Vgi uagio(n) az eóczé Balint Deak newe wolt nagjuban az otalomsaghnak uewe, de eó rolla erre szallott [UszT 16/3].

2. az itt levőre; pe acesta/aceasta; auf diesen/diese (hier befindlich). 1772 ő Excellentiája Malma kisebb distantíára a Mikeianus haeresek Adámosi Malmára a' Vizet fel nem tojja; erre pedig a' ... Királyfalvi Malom nagyobb distantíára fel dugja | eő Excellentiája Malma ... a' ... Királyfalvi Malomnak fel állása előtt igen dicsiretesen forgott Miheljít pedig a' meg épült, a' viz erre fel tojolván mindgjárt meg hibázott [Ádámos KK; JHb XX/27. 34, LXVII/2. 295].

3. rá; pe el/ea; darauf/an. 1679 Also halas Tón lévő fellyúl csapo Malom Kő Padgya. Erre jaro egi garadies fabul vago(n). [Uzdiztpéter K; TL. Bajomi János inv. 141–2]. 1686 Tudom azt, hogy mikor két Tibodi Péter feoldeket osztogatának edgyiket el választá Tibodi Peter a' Nagyobb, monda hogy, Eotsém hadd nekem ezt, én is hagyom néked a' völgy főbeli földet, hadd hordogassak ganét erre, mivel é közelebb vagyon [Kőrispatak U; Pf]. 1732 Ezen kápolnában találunk, egj kicsinj arannjos oltárocskát, és erre függesztett aprolék párgament (!), üvegbe foglalt, aranjos rámás képeket tizennégyet [Kv; Ks 40 Varia XXVIIIc néhai gr. Kornis Zsigmond kv-i házának inv.]. 1783 hazatis lehet erre epíteni [Csákiya AF; LLt]. 1813 A' Fortzimmernek van egy ablaka minden hiba nélkült és erre egy pár szarukráter (!) is minden sarok nélkült [Koronka MT; Told. 18].

4. e dologra; asupra acestui lucru, la acest lucru; darauf/an, an diese Sache. 1555 k. az ketelensegh, es az reank kewetkezendew wezedelem Mynket Erre wyzen es ketelenyth [LLt]. 1561 az kyt effele wetekbe talalnak Else wetekert eg' lottal masikert kettouel harmadikert huzonn egg' lot ezwstel bwntettessek, ha mynd erre is meggy nem zwnnek, ha mester lezen az Celbol ky vettessek [Kv; ÓArt.]. 1570 Nemes Mathe ne fya palko ... latta hogy ferdeos Kelemenis egyszer az lo haton vgy wtheote az zekerechewel hogy vgian Megh hanyatthlot az Lowon, Es hallotta hogi ezt Montha ferdeos Kelemen zeoch Myhalnak, Byzon Erre Rea Emlekeztetlek [Kv; TjK III/2. 187]. 1613 En monda(m), lassad de senki teged erre nem erőltett [BLt „Benedictus Kaycza de Z Georgy" pix." vall. "Szentgyörgy Cs]. 1671 A harangozas" dolgaik vég(en) megie(n) reszünkről, tsak halgatoink érkezhesenek minden helyeken erre [SzJk 117. "Istentiszteletre hívó harangszó]. 1800 Otton a süvegét kivevé a fejből, és a condráját is levettette magáról mondván: ezt elveszem, barátom, mert erre még nem szolgáltál [Jenőfva Cs; RSzF 167]. 1873: Gombár Josefne Turák Juliska ...

azon feltétel alatt békél, ha férje ... többé nem veri, erre a férj magát nem kötelezi, mert a házi békétlenség gyakran megtörténik [Burjánosbuda*; RAK 19. —^a Később: Bodonkút K]. — L. még BáthoryErdLev. 46; BTN 140; RettE 127; RSzF 272.

Szk: ~ képest emiatt. 1618 hogy az tumultus indultatott Havaselföldébe, akkori kajmekám-nak és az vezéreknak igen nagy bizonyoson hozták volt, hogy Sorbán jött volna bé Nagyszombatból Havaselföldébe és ő üzte volna ki Alexander vajdát. Kit nem vettek tréfára, mert ha az úgy lőtt volna, az lőtt volna oztán nagyobb jele az háborúságnak, és erre képest küldte volt az kajmekám Dau pasát ingyen sem az Duna mellé, hanem csak Rácgrádra, hogy ez dologra valóban vigyázzon [BTN 112] * ~ nézt a. e tekintetben. 1843: azon végső Testamentum, minden pontyara nézve oly' formán Complementizáltatott, hogy a' fiu Rosalia Testvérenek fizessen 1500 ~ ezer ötszáz válto Rftot és azok mellett illendő ki paraphernizaltatás rendeltetvén, erre nézt edgyezének 1000 ~ ezer válto rforintba [Uzon Hsz; Kp V. 379]. — b. emiatt. 1839: az meg alkudt summát még nem assignálta a' Tekintetes Nemes Tanács, erre nézt: instálom az Tekintetes Tanácsot méltoztat ezen munkám Summáját assignálni [Dés; DLt 1200] * ~ nézve a. ezt tekintetbe véve. 1656 mwnkeöt le wltetett halat feözetet es, vendeglet annak utanna az asztal szegeletin keresztet mecczet, es kezwnkeöt ra tetette, es magáis ra tetötte, es mwnkeöt ruagahoz még eskwt-tet, es eö magáis Ozdy Thomás nekwnk még eskwt erre neze kezebe(n) attuk az my marhánkot, es inihelt az asztalba(n) teötte volna mindgyart puskat ragádot es mwnkeöt ki wzeöt az hazabol [Kv; CartTr II, 904 St. Razmany sen. alias Ada(m) (41) vall.]. 1769 a Biro maga kezdé mondani hogy az ökrököt el lehet hajtani, s a Határ pasztorak közül Csáki Ferentz jelen lévén eo Sem ellenkezett hogy el ne hajtsák, erre neze a kik az ökrök mellett voltak pasztorok azok ki kerítették az ur Joszagarol s el hajtottak [Bögöz U; IB. Fekete Daniel (37) armalista vall.]. 1807: (Adtam a kaszálókat) oly formán miképen az orótvány földet adtam vólt de mint hogy ezek többske capacitássuak, tehát erre nézve még adott Buza János nekem hat magyar forintokat [DLev. 1. VIIA. 2]. — L. még RSzF 99, 239–40. — b. e tekintetben. 1782/1799: nintsenis a' Tehen husból valo élés iránt semmi panaszuunk. A' Külsőkis ... kezdték a' Sertes Husokat darabjában árulni, de erre nézve eddig rövidséget szenvedtünk [Torockó; TLev. 3/16 Transm. 343]. 1792: ha penig valamelljik Félnek rátája Csonkulást szenvedne, erre nézve az említett Felek magoknak az egy Törvényes Rectificatiot fenn hagyván [Aranyosrákos TA; Borb. I]. 1799 erre nézve Kgyelmetek ebbéli lehetö Sérelmeknek orvoslása végett a Törvény úttýára útosítottak [Kv; Ks 101 gub.]. 1819: Ezen Ítélet ki mondatván Vojka Hutz egyebekbe meg elégedett; csak erre nézve apellálta, hogy

az Demeter András Ur porontsolattyából békéllet meg [H; JF 36 Prot. 4]. — e. erre vonatkozólag. 1632/1682: ugyan azon kenézségben, melyben az Apia szolgált Kozta Miklost megh hadtam, söt Gyalaron ... mindennemű örökseget minden-nemű ado fizetéstül immunissa töttem, Erre nézve hagyom s parancsolomis Hunyadi Várunkhoz tartozo gondviselőimnek, es Tisztviselőimnek ... hogy Kozta Miklost mas rendbeli szolgálatra ne kényszericzek [Vh; VhU 387–8 St. Bethlen és P. Bethlen ad. lev.]. 1815 Konrád Gyorgynek, és Biro Sámuelnek, azért hogy Thordán az Uttzán pipáztak, az Ezüst Zsebbeli orájokat Zállogul el vétette erre nézve az Urnak kívántam meg hagy-ni, hogy az el vétetett oráit a meg irt Legények-nek ... adassa vissza* [Torda; TVLt rtlen. — *A gub. a tordai főhadnagyhoz]. 1826 Zilajról ojan ígetettlen es fojos kellestett Procuratoromra biznom ügyemet [Sf. Kedei Jánosné Lázár Klára kér.]. 1814: A Csere vásár el rontásárais a Törvény másképpen Actoratust nem enged Sen-kinekis, hanem ha, a Cambiatum vissza adását offerallya; a Fellperes pedig ezt nem tellyesítette ... erre nézve is Actoratussa meg nem alhat [Mv; Somb. II tábl.]. * ~ való képest emiatt. 1568: Valentinus Erzengyartho, Simon Varga, Mathias Takachy, Equaliter fassi sunt ... Ezt tuggyk hogy Zöchy görg* hazatys wott vala, Erre valo kepest hogy ezt ök az Zeybert görgnek* attak volt, az aldomasra odais hitta volt, Ez embereket, az aldomast meg Jttak de az penzt ez napig sem vitte oda Soha [Kv; Tjk III/1. 170. — *A két György na. a személy] * ~ való né. et ezt tekintetbe véve. 1787: volt ökegyelmek között valami júbéli vásár, akit Mihály István vásárlott volt Nyaskuj János ökegyelmétől oly formán, hogy ha a metel miatt elkárosodnék, akármikor kontentálja Nyaskuj János Mihály Istvánt. Erre való nezet két jühből egy elkáro-sodván, ezért Nyaskuj János békesség mellett ígyire egy közönséges üvecsbárányt [Jenöfva Cs; RSzF 281]. 1815: Minthogy az határunk őrizése igen terhes, az határinspectorságra teljességgel olyan ember kívántatik, aki az egész határunkban mindennemű veteményeseinkre és szénafű helyeinkre szorgalmatosan jó gondot viselhesen. Erre való nezet választotta a becsületes communitás határinspectornak . Barabás Mátyás lovas katona ökegyelmét [uo.; i.h. 95] * ~ való nézt emiatt. 1664: ő azon ecca Tordán lett volna egész virattig, az más kettő pedig ott hált a szénafűben más fatensekkel edgűtt, erre valo nézt midőn az Ilok intercipaltottanak is akkor, nem fogattattanak el minnjájon azon szállásokon valo emberek [Torda; Tjk V. 207]. 1766 Feles számua turma Juhok lévén némely Melgo(kna)k

mellyek(ne)k tovább valo ott létek káros és veszedelmes, de külemben Városunk Constitutioja mellett is tovább lehető mulatások nem engedtethtik erre valo nézt admonaltottanak ... az kün lévő pakulárok [uo.; i.h. 337] * ~ való nézve ezt tekintetbe véve. 1731: égy ide Valo igen öreg Mik Gligor nevű öreg Ember akivel atyafiságos is Vólt, erre Valo nézve mondott le az ide Való örökségéről [Ilondapataka SzD· TKI] * ~ való tekintetből ezt tekintetbe véve. 1632/1720: Pap István uramis igirvén nekünk arra magát ... mentül felessebb(en) embereket Szalittson es Telepittsen az mi nevű(n)k alá az mi földünkre, Sz. Gothárdra*, en is erre valo Tekintetemből ... adtam Ostvát Orbán ház helyét pro f 32 [Wass. — *SzD].

5. ~ való a. emiatti; de/pentru aceea; des-halb, deswegen. 1638 ugi vagio(n) hogi rea igirtem vala magamat s megis czelekettem volna, az Atiafiusagert de hogi ez ejel ide jöue s megh az feisze fokkal az ablakomat s magamatis feniegette, hogj vagj megh halok vagj megh hal ... hat enis immar erre valo boszusagomba(n) nem adom* sohasi hanem ha az teórueni uezsi el teólem [Mv; MvLt 291. 140b. — *A zálogos szölvő]. 1702: Erre valo Haragjokban pedig Országunk Meltóságos Vrai, hogy a Felséges Császár ítélő széki eleiben appellált a Bironk mellett lévő két Polgárinkal együtt mindjárt meg fogatták ott az ország házában és meg kötöztettvén nyavallyásokat, tömlőbe vitettek és mostis ott njomorognak [Torokó; TLev. 4/3. 2b]. — b. e dologra rendelt; numit pentru acest lucru; dazu bestimmt. 1592: Az karo dolgarol amyt Wegheztenek tawaly, azon veghezis maraggyon megh Erre valo Circa-lok vgia(n) az tawaliak maradtanak heliekb(e)n [Kv; TanJk I/1. 173].

6. e szavakra, a mondottakra; la aceste cuvinte, la cele spuse; auf diese Worte/das Gesagte. 1568: la cele spuse; auf diese Worte/das Gesagte. 1568: mikor az bor egetó Matyas gyermekyt hozza fogya vala zgygyarto balint hogy Egy penz fizetes nekwl el tartya, es semyth tartasokra ne(m) tud, Erre hallottam hogy ezt monda, zgygyarto Andras, Ennys el tartom semyth sem tudok tartasara [Kv; TjK III/1. 175]. 1570 Mykor az Rengeo annat ky vertek volna, es az Jakab Molnar legen Bwdosoba eszet volna, Talalta volt harsongart alat zablayawal dardayawal, Es Mond Neky, Myt chinals Jt Jakab Mester, Mond Jm yth allók, esmet Mond nekyl Myert allas Jth ladde hogi ki verek Myattad az azzont, Erreh azt Mondya hogi ha ky vertek Nem en verette(m) ky [Kv; TjK III/2. 106]. 1578: Monda Frwsinaszony Az Atyafiaknak Twggya kigmeteok azt hogy az zeginy Aniamnak Sok Arany gyewreoy Maradanak, Azokból ti kigteok Nem Ada, Engemet(is) Illetne, Mondanak az attia fiak Erre Am tyzen Nyolcz Maradot tyzet Annakis oda aggywk neked [Torda; Thor. V/14]. 1590 Monda erre Nemes Georgy ha vgy vagio(n) hogy harmad Idennis te szantottad megh tehat szanczj (!) megh mostis ! ez re (!) en Nagy Zeocz Matthe feobiro Azt mondom ... [UszT]. 1632: monda Pete Istua(n) Meszaros Georg'nek ... hog'

jere jobba(n) lengeteg Georgi erre monda Meszaros Georg hog' ne(m) annak hinak engemet, miért neuezgecz engemet [Mv; MvLt 290. 100a]. 1653: Erre Debreczeny Nyerges Janos monda: Bizony ne(m) erdemli hogy eleibe(n)* ki mennyenek. Erre Feoldesi Mihaly monda neki: Miért mondog azt mert megh erdemli, holot ennek az hőziwletes Var(me)gienek Vice Ispánnya volt [Ne; Kem-Lev. 1394. — *Mészáros Péter elé]. 1741 Sipos István ... ezt mondja a Bátyjának, miért hál Kgd egy tűznél ezzel a Gyilkossal ..., erre monda Balog László hogy mondhatod felöllem ezeket en néked Soha Semmit se vétettem [Szilágycseh; IB III. 106/16 Gasparus Varga (20) jb vall.]. 1806 Erre Szóts Barabás állítja, hogy hozta volna étzaka. Erre Gáspár Ignác feleli: sem egyszer, sem mászor (!) nem adott Szóts Barabásnak szénát [Szárhegy Cs; RSzF 264]. 1813 (Az erdő) Divisio mellett jutott nyilamban szabad* kegyelmednek erdőlni, melyre viszont monda Csulak Sigmond nekem ott a' hol kednek szabad mindenütt szabad vaj nem monda erre ujra Mihály Joseff [Martonos Hsz; HSzjP. — *Előtte a nem szó tollban maradt]. 1843: ezre Czégényi és Veress István megszólítja Pap Gábort, — hogy részeltesse a' súlytyéből, — mivel nagyon sietnek, — nints idejek süttetni, ezre Pap Gábor nyilatkozván kérelmessele felé — hogy jó szívvvel [Dés; DLt 586. 5]. — L. még BTN 138; RettE 140; RSzF 99—100, 262.

7. erre vonatkozólag; cu privire la aceasta; diesbezüglich. 1572: Im ertem mit felel és mit keres en raytam Kys myhaly es valamj ruhazatotys emleget feleletyben, Erre azt mondom hogy en azt nem Mondom nem zolgart, De az kyt eo raytam keres, ezeket eo apronkent en tüllem fel keregette [Kv; TjK III/3. 262e]. 1584: Amy penigh azt allegalliak (így !) eo kgmek ot alat tanachul hogy Az Torda vcay zen vcay Monostor vcay es keozep vcay Chorda Az felek* Ala Iar, Erre azt mongiak varosul hogy ha oda haytiak is Ahowa az teobby Iar, senkinek semmy Iniuiaia Ninche(n) benne [Kv; TanJk V/3. 283a. — *Felek, a város tőszomszédos, egykori jb-faluja]. 1590 ezre p(ro)testalok ne legien keseo* [UszT. — *Ti. okát adni a tiltakozásnak]. 1634: Suki Benedek vra(m) erre igj replicala [Zsuk (melyik?) K; SLt A. 46]. 1671: Az hirek(ne)k be vetelett, Sibo es Zilay körül valo hodoltsaghiak, tartozzanak be hozni, etc. Erre is az Generalis Deliberatio contineal illet. Az hirek be vetele igen szükséghes [Dés; Borb. I egy-i biz. jel.]. 1766 Dtseri maga Processussat az A. eo Kegjelme, hogj az igen helyes volt: erre fellyebb feleltem [Torda; TjK V. 329]. 1785 Az inctus Sándor Ferenc erre azt mondja, hogy azon portékákra az dominus actor esküdjek meg hetedmagával, azután megfelel, mert addig nem szól hozzá [Taploca Cs; RSzF 260]. 1794 Gyárfás János Urat meg találván a kezünknel lévő Instructiot az Urral közlők, mellyet maga meg olvasván erre tőn illetén feleletet ... [Ádamos KK; JHb XIX/42]. 1808: Erre állítják az alperesek, hogy a víz

nemcsak az övéket*, hanem a másokét is, sokakat az elosztatott helyéből elhajtott [Szárhegy Cs; RSzF 162. — *Értsd: az ő kenderüket]. 1832 (Hogy) más Nemes emberek megnyit fizetnek; erre acludálni fogom a Bontzidáról* mostan érkező félben lévő Prothocolli Extractust [M.köb-lös SzD; RLt Pataki Mihály foly. — *Bonchida K]. — L. még RSzF 169–70, 224, 240, 273.

8. ekkor; atunci; da, nun. 1590: mykoron hogy Az zegeny Jobagiok eo keglmek eleyben Jottenek vona könyorgenek az vrainknak. hogy Adatnanak minden falúkra egy egy weder Bort, Adatanak ere vellem Dauit kenezel 3 weder Bort Tezen . . d. 72 [Kv; Szám. 4/XVII. 12]. 1629: Az Azzonj siualkodek s erre az Vra ki ieüen Ugy wte feöben az Varga fia Horuat Jstuanth hogy megszedwle [Kv; TanJk VII/3.94]. 1748: Bako a' fogados hozzánk jöve mondá: jüjjenek bé az Istenért mert Szabó János Pekarikot úgy veri majd megöli, mi erre bé is mentünk [Dés; DLt 586. 24]. 1760: erre Mihály fel haraguván azt kezdé mondani, hogy az ördögök szagassák el a ki a máséba lakik [Ditró Cs; LLt Fasc. 149]. 1766: a' Feleségem monda az olahnak nezmeg (!) talam tsak meg reszegedett el mene az oláh és meg taszigála erre meg üngete (!) magát, azon le ütött ember [Szilágy-cseh; BfR 104/2 Balog István (31) jb vall.]. 1795: Bodoki Sorbány Anna Kész Samuné így felel . . . oda jöve Nimetné és mondá valami kis fityelék darabot nem tudnék oda adni erre én bé nemek és az Ajto előtt fel vevék egy kis fityelék [Bodok Hsz; HSzjP]. 1814: előadja a falubíró Csiki István, hogy . . . igen jó volna a falu közönségének egy maglónak akármilyen módon való megszerzése. Mely feladást helyesnek esmérven a faluközönség is és hasznosnak. Előadja erre a nevezett falubíró atyánkfia, hogy Torás Bíró Ferenc maglovát a falunak általadja [F.rákos U; RSzF 179].

9. akkorra, akkor; atunci; dann. 1585: Erre lutek oda hogy a' lakatosok Mongiak vala hogy semmy All kolch Nem leot volna a' lada mellett [Kv; Tjk IV/1. 490].

10. ezek után, ennek utána; dupá aceca, pe urmá; nachdem. 1805: Mig Károly Letzkét mondott addig tanultam 4 Szot, ere fájinul, de illetlenül, lármázva, vatsorálván le feküdtem [Dés; Ks 87 Kornis Mihály naplója 63]. 1844: hallam lármázni Tolvajt kiáltani Kállyáu Istvánét s erre ember dugást, s réam szaladtak utomba Kis Zsiga, Kis János és Török Pista [Bágyon TA; KLev.]. 1852: Már erre bizony csak ki írithetnek vagy egy pohár borocskát magokis [Kv Pk 7].

11. ilyesmire; pentru așa ceva; so etwas. 1573: Am Nekem egi kis leaniom vagion De ha twdnam hogy Erre Newelne(m) fely Bator Inkab Isten ky venne Ma ez világol. Tharch leant vgy Mond hogy Igh Tyztellye Annyat, Mond erre vgian Mentebe Borbara azzon, Tharch fiat Newely fyat Bestye kwrwanak [Kv; Tjk III/3. 233]. 1584: balasi gergeli tartott egi madarat nem tudom ha cöka (!) uallaj az uagj zajko mynd emlekezem reja allom kiben hogj az madarral azt mondaták hogy

kúrua kato kurua kato erre tanitottak [Kv; IV/1. 194a]. 1780: A' sem igaz, hogy azért hogy itt első-ségre vágyom etc. Nem akarom, hogy ide püspöki ember jöjjön etc. Tollem senki a' világon erre zé-lozó szót és tselekedetet nem hallott és látott . . . Kováts József rect.-prof [Ne; Borb. II].

12. ezért; pentru aceasta; dafür. 1800: azt felelé a fenn irt Lőrincz Menyhárd — megládd Imre Gergely gazdám, erre megfizecz: a házodnak a hammát a széllal effútatom [Jenőfva Cs; RSzF 167].

13. evégett; din această cauză; deshalb, zu diesem Zwecke. 1590: Charachion eleot ualo Zeredan 1578 eztendeoben igis hattak uala hogy ha az megh neuezet napra megh nem adna tizen ket forint legien az keotele ezre hittam igaz tetelre hogy ma az kegielmetek teoruenieteol igaz tetelt keuanok feleolle [UszT]. 1620: Attunk erre . . . iambor Nemes embereket hogy ez sententia leuella ra menyenek az J. Joszagara, es ha leszen marhaia elsőben, azbol, ha nem leszen, veteséből auagy öröksegbeli igassagabolis satisfactiot impendallyanak az Actornak [Zsögöd Cs; BLt 3]. 1671: Erre is szemben hiuattua(n) eo kgiket mindkett reszreol pro et contra ruminalua(n) az dolgott, az expositio wresnek nem talaltatott, nem leuen mind egy aranyu az embereknek elmejek; Ehez kepest ki teczik hogy nem Communitas akarattyabol chyelekttek [Dés; Borb. I egy-i biz. jel.].

14. errefelé; pe aici; (hier)herwärts, in dieser Gegend. 1570: Azok az Mongyak vyzont Neky, hogy Erreh neh Jary Mert Nem engedjwk, hane(m) ha kertbe akarz Jary, chinal (!) Thwl hatwl Aytot Rea, Jar azon be Mert Innet ez kapwn Altalan fogwa Ne(m) engedjwk [Kv; Tjk III/2. 120]. 1592/1593: Az mely aga az viznek zent Benedek feleol foli wala az Nagiub wala, vgy Annyra hogy az Zamosnak az dereka inkab erre megyen wala, Az masik aga Dees feleol foly wala [Szilágytö SzD; Ks 35. V 12]. 1603: Engem hiwa hazához a biro monda hogy Tartozal rea holnapra mert sebe gergelt lukaczi Jstuan ki czöueklötte egi földből Jgazitanok közettek, mas nap oda menenk, Egikor monda az biro hogy sebe gergelj erre most nem jó mert, deak Janos az hadba wagion arra Tartia, akor cziak abba marada, ez dolog [UszT 17/29 „Engy Jstuan sofalwj zabad zekel” vall.]. 1636: mondott (!) Polgar Istvan, ugy vagio(n) hogy lopot márhá, de ezt szinte az Küküllelo mellol hoztak, erre nem igazodik senki [Mv; MvLt 291. 71a]. 1639: az darék (!) maros erre járt [Disznajó MT Told. 1a]. 1738: Bellicus Comisarius csikbol ere jöven it halt Bíró Uramnit volt vacsorán [Kvh; Bogáts 13]. 1764: talám jó lenne bagiasival erre jöni, s innen által Szent Mihály felé [Mv; Told. 5]. 1809: Sok rendbe meg tettem a magam jelentese met hogy az Utakat meg tsinaltasak de anak Semi hászna s foganatja nem volt holot ere Posta ut (így) s a kátonasag minden oraba járja nemely hejeken ugy el veszté hogy ketelenitettek a vetésen jarni [F.boldogasszonyfva U; UszLt ComGub. 1657]. — L. még ETA 68, 80, 116; HSzj gát-vetés al.

Szk: ~ és amarra. 1803: ott latok továbbá a' marhak nyomaiból, mintha azon marhákat, erre és amarra teringették volna [M.fenes K; KLev.] * ~ is, amarra is. 1821: Láttam hogy a Mgs Széplakine Aszony Tehén Csordáját s valamely más falusiak ökreit Tulkait Ere is Amara is sok falusi Emberek Teringetik Zavarják [Noszolyi SzD; Matskási lt Noszolyi cs.] * kit ~, kit amarra. 1793: az aszszonyok belé akadtanak a' Horvath Joseff Uram hajába, de ottis magától, kit erre, kit amarra el lodított [Dés; DLt az 1799. évi iratok közt].

Sz. 1639: ahun beste ilek (!) kurua fiak immar erre is ut s erre is ut s emerre is ut; ugj mond, meg az kezevel mutata, immar szabad minden fele [Mv; MvLt 291. 178a].

15. e tájra/vidékre; in această regiune, încoace, aici; in diese Gegend, hierher. 1722: Az Makoi méster Embér ... vissza jűvén haza sem ment hanem Macskason Szolga Biro Decsei Ur(am) hazat sendelyezi Nekem azt mondta ő kigyelme ha el vigezi éré jű [Szentpál K; TKI.]. 1724: itt két nap éjjel nappal volt az nagy égi haboru, megis I(ste)n- n(e)k hálá az súlja ecczer sém jött erre, csattant edgy nehányat, de edgyen kívül nem közel [Nyujtód Hsz; Ap. 2 Apor Péter feleségéhez]. 1750: holmi erre ki bujdosot székeleyeket és masokot tudok egyszer maczor ott lakni [Borsa K; Mk IV. XXIV 262].

16. e vidéken, errefelé; in această regiune, încoace; in dieser Gegend, hierzulande. 1767: Circoate 30mincz esztendeje én nem jártam erre amióta Tóhátról el jöttem, mely szerint nem is tudom ki dézmált rolla, 's ki nem [TKhf 21/19 Szilágyfűrészi vall. — 'A földről]. 1791: (A szántásnak-vetésnek) némelly helyeken hozzá sem fogtak, sokatis havazott Erre .., melyből ugy el ázott a' föld, hogy Medgyestől fogva az Oltig a' Nagy Sárban alig jöhettem [F TL].

III. fm-ban mm-ra utaló msz; cuvînt in propoziția principală care trimite la propoziția secundară; im Hauptsatz auf den Nebensatz hinweisendes Wort. 1568: Erre Jol Emlekezem hogy Zgyarto Andras es en azt fogattuk, hogy az aruak tartasara soha semyt ne vegywnk sem zgyarto Andras, sem en [Kv; T Jk III/1. 175 Valentinus zgyarto vall.]. 1570: Erreh vgian kezeket Atthak Beh hogy Ennekwtanna Jamborwl lagnak ely sem hagyak egymast [Kv; T Jk III/2. 148]. 1575: Mynd az ket fel kedig my elöttwnk erre köte magat, hogy egymast teorwen zerynt meg mentik mindenek ellen [Bölön Hsz; HSz]P]. 1582: Erreis igire magat Orban Vram es Annazonj az eo felesége, hagi valamikor az eo pinzet Vas magdolna azzonj megh aggia, minden per nel kwl az Jobbagiot es az feoldet megh bochiatia [Ne; Wlt.]. 1594: En erre emlekeze(m) hogy mikor Boldisar Ambr(us) Pal Gergelni Jeótt uala, valamint vezettek volt [UszT 10/81]. 1629: obligala erre magat Toroczky Zabo Jstuan, hogy Astalos Balintot, az felliiil megh neuzet hazaban statualtattja [Kv; RDL I. 144]. 1782/1799: Erre, mi okra vétetődött el a' Torotzkai Mészárosoktól a' nyuzás, és Hus árulás, nem tudok semmit mondani [Torockó; TLev.

5/16 Transm. 342]. 1817: Az Ipomnak Váradi Jánosnak intézett levele ebresztett fel engemet erre hogy a Tkts Urhoz ilyen aperte írják meg mindent [M.igen AF; KmULev. 3 Benkó Sámuel lev.]. — L. még MKsz 1896. 354–5.

errefelé încoace, de partea asta; in diese Gegend, (hier)herwärts. 1638: mind erre fele az varas fele kergetek azt az kerekas balas szolgálait [Mv MvLt 291. 149b]. 1655: az havasali vajda helyben van, de rettenetes hallatlan vérontás lett sok boerok szaladtanak erre felé ki [Kv; Veress, Doc. X, 287 a fej. anyjához, Lorántffy Zsuzsánna fej. asszonyhoz]. 1757: meg hatta sokszor által a Patakon erre felé ne jöjek az juhokkal, mert ha meg tizedelik a Gáborffi Uram Emberei én fizetem meg [Gyszm; DE 3]. 1793: a Groffnéuak .. Levelét vettem hogy a Vásárlást minél előbb bé külgyk a Szekér a mely bé mégyen erre felé jöjjön [Kraszna Sz; IB. Vay Ábrahám lev.]. 1803: a' Kőtski lábon Gyermeksegemtől fogva Örökké értem a' Gyitraiaknak egy Strás'a házokat, mint a' Toplitzai és Gyitrai határ szélén, mellyen osztán keresztül sem a' Gyitraiakat erre felé, sem erről másokot Gyitro felé, olyankor, a' mikor marha döge volt Marhával v. Marha szőrös bőr borskorral nem borsátották [Toplica MT; Born. XVc. 1/35 Moduván Szimjuon (30) zs vall.]. — L. még RettE 191–2.

error 1. hiba; greșeală; Fehler. 1585: Nagd paranchyol wala hogy az my Relatorya Lewelonkbe .., az my nemw defectusok es errorok loettenek volna, azokath megh Reformalnok es Renowalnok [Dés; DLt 216]. 1635: ha pedig valamy error es defectus az leuel irasba leöt volna azt mind velekk egwt czenaltak [Szászregén; Vlt 17/1603]. 1700: az Anak mind Certificatoria Relatoriajaba(n) error vagyon mert nincsen brevis declaratioja miről certifiáltatta az Itt; mind pedig a Supplicatioja hijanos es csonka [Dés; Jk 303b]. 1735: It Istennek hálá Galacson^a az Executio Véghez méne az Repulsio pedig Gloriose lön mert maga az Fiscus el hül belé mi csoda Cornatus^b errorrt Controvertáltam az Fiscus Instructiojab(an) [Ap.1 Hal-mágyi István Apor Péterhez. — 'BN. ^bHelyesen: Cornutus]. 1738: az mostani Incta Nevének el-mulátásával a Novum Simplexb(en) esett Nagj Error [Dés; Jk 277b].

2: tévedés; eroare; Irrtum. 1739: determináltatott, hogj ezen .. errornak remedizálásáért 's Posta Mester atyánkfiával ő kglmével lejendő Complatioert s harmoniáért, azon Posta rét mellett, mostan Ntzes Irsai Sigmund atyánkfia ő Kglme Dispositioja alatt lévő kertetis, azon Posta Réthez annectáltak [Dés; Jk 519b].

erről az ez mut névm ról ragos hasonlult alakja; forma sufixată cu -röl a pronumelui demonstrativ ez; mit Flexionsendung -röl gebildete Form des hinweisenden Fürworts ez. I. Jelzői haszn-ban: 1. 1581: keryk eo kegmeket Tanachywl hogy két attiok fiat kwlgie(n) Altal az Thordayakhoz es

erről a' dologról transigallianak hogy effele kichin bozzusagból, az io zomzedsag ne haboroggyek meg [Kv; TanJk V/3. 244b]. 1587/1721: fát hoztam néki Egregyre erről az Földről ki felől az vetelkedés Vagjon [Szentmarja K; Ks 15. XLVII. 21]. 1597: My ezról ez dologról ennibe emlekezynek [Girót SzD; Ks]. 1598/1635: De eo erről az eo fogadasról magu nem emlekezye(n), enneke(m) bözságo(m)ra azokat az fellül meg irt hazakat keduem ellen elatta [Mv; APol. I. 68]. 1629: Hallotta(m) aztis etteől az Andrastól hogy mondotta, hogy mikor eő ezreől az Uarasról el magien, bizony hireuel lezen s meg említik eotett [Mv; MvLt 290. 158a]. 1637: (A darabontok) marhajoktul csak adgyanak portiot mivel erül az hatarul ilnek [Szilágycséh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1702: Vass Daniel Ur(am) ő kglme innas) erről az földről ell vitette az Czente Ura(m) buzajat [Pulyon SzD; Wass. Gombkötő Pál (60) ns vall.]. 1784: Alázatos kötelességem szerint kívánom Nsgtokat az ide le folyo dolgokrol tudositani: leg nevezetesebben pedig erről az hosszas télről [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. XIX. sz. eleje: Ezen fogadóban tavairól és erről az esztendőről az Kortsomáros Rovásai meg mutatják hogy esztendőn által kell ital eszerént*[Szomordok K; JHb VI/31. — *Köv. a fels.]. — L. még Barabás, SzO 366; RettE 181.

2. 1591: Chlwr ferenczy es vgian Chywr ferenczyne ... neminemw kj felelt vetkekert bwdostanak volt el Keresztwr varosarul feiedele(m) foilderul hogy eo keme Capitany vram meg kieliemezne errul ez vetkekről [UszT].

II. sz 1. róla; despre aceasta; davon, derüber. 1588: Was Gergely az Waralliaj Malombiro Zama-dasa ... Ez buzat amint el Adhatta kileomb kyleomb wdeoben teot penzwl In summa f. 445/5 1/2. Ad erreol illien Exitust* [Kv; Szám. 4/II. 13. — *Köv. a fels.]. 1603: En magamys erte(m) azertu hogj ez ns(m) bytta(n)g marha ... Ezról aszt mo(n)da rygo Andras en mydenwth fellelek felölle [UszT 17/73]. 1745: vagon ... egj ujj Tornáztotska erről a' külső Recessusra szolgál egy kis Polyosótska [Marossztkirály AF; Told. 18]. 1750/1797: tudom hogy Mihály János is bír egy darab földet, a melyet maléval szoktak bé vetni, erről remelem hogy Levelek is vagon [Kisdoba Sz; Borb. II Nemes Illyés Mihály (67) vall.]. 1815/1817: gyeres fiatalos, Cziheres erdő, erről aszt vallyák hogy Vágási fiak bitangolnák [F.dobó*; EHA. — *Később: Székelydobó U].

2. e dologról; despre acest lucru; über diese Sache. 1556: Errol Adom az En lewelemeth Mynth kezem Jassath Emlekezethwl Myndeneknek [Mikefva KK; BfR VI. 283/3]. 1562: erevl En attam az en kezem irasaval valo lewelet Es pechetemel meg Brewsitettat [Zsombor kör. K; MNy XL. 138]. 1590: Ezen keppe(n) Az Zamosfalwy patronusokatis eő kglme* megu lallie. Az Capitanok Altalis es tizedesek altal erreol Certificaltassa a' keosseget [Kv; TanJk I/1. 127-8. — *A városbíró] meg keuannuik hogy meg mongiad hogy mith hoztunk magunknak feiedelmwnkteől vagy egyebwn-

neth, mikor ezreol my nekwnk walazt tez es doce-alz minketth Annak vtanna protestalunk [Szu; UszT]. 1599: ha Constal erwl valamj documentu(m), ktep p(ro)ducallya [Színye SzD; Ks]. 1605: Az Kisfaludi eőrekség feleol ... az en atiamnak leueleis uala bizonyos keppen, de az minapi rom-lott ydeóban az Rac Jaraskor el vezteok az leuelet, hane(m) erreol az mjt lehet bizonyitok [UszT 20/49]. 1624: errul emanaltatot breuis articulusinak Continentiaok szerint [Dés; DLt 353]. 1774: erről ő Nsga adott maga keze írása alatt költ Levelet [Sároemberke MT; GörgJk 137]. 1780: az inctus most erről semmit nem bizonyít, ad futurum bizonyítson [Taploca Cs; RSzF 248]. 1792: azt mondá a több ott lévő felelők(ne)k, hogy ami képpen én feleltem másis ugj feleljen ... erről Testimoni-motis adtunk exponens Uraimek(na)k [Borb. II „Nob. Gabriel Simon ex Kis Soljmos” (66) vall. — *U]. 1853: a' Kebeleiek* ... folyamod-tak, hogy a' Mlgs Ur ígérete szerént jelenlém ki az eladando Erdő gyapját 's árrát mondanám meg ... erről is tudositást instálok [Mv; Újf. 2 Soós Josef Újfalvi Sándorhoz. — *Kebele (MT) lakosai]. — L. még BTN 131; ETA I, 69, 71, 84, 121; RettE 261; RSzF 173, 222, 244, 263.

3. ~való a. erről szóló; despre această; darüber handelnd. 1576: Erreol walo vegezes lewelet ... Az meg holt Thorozkay Matthias tartott Minden egyeb lewelekkal [Torda/Kv; Thor. VI/3]. 1617: mind eddigh More Lazlonak kezenel maradnak ez ki ualtot eőrekség, valameddig az Szaz hetuen egi forintnak felett More Boldisar le nem tezi, az Creditornak, vagi Lazlonak erről valo Czedula More Boldisarnal legien [Abrudbánya; Törzs]. 1649/1681: mindenek felet inditatvan az I(ste)n-nek ugyan errül valo paranczolatlyatul, méltonan íteltem, hogy Haczkó nevű Varosomban megü telepedet Jövevény kereskedő Görögöket az tób Taxas jövevény Görögim közze be venném [Vh; VhU 311-2. — *Köv. a nevek fels.]. 1697: miltoagos ur(am) erül valo válaszát hamar el várom [Szilágycséh; BK. Kúmvés Gergely Bethlen Gergelyhez]. — b. ebben megnyilatkozó, ebbeli; in această privință; diesbezüglich. 1717: Hirekrül valo tudositat k(ne)k igen kedvesen veszem tovabi errül valo Atyafisagat el varom [Ap. 2 gr. Mikes Mihály br. Apor Péterhez].

4. e szavakra, erre; la aceste (cuvinte); darau/ an. 1597: kezdé Arra Emlekeztetny hogy Eő nekj Zeoleos balas ados volna, Nagy sok zamu penze es forintra zol vala bernald Andras Jilyen szoual az Jstenymeth (!) kerlek az Eő zent fjaert hogy Ne mesd meg az En gyermekj(m)nek torkat En maga(mn)akis. Erreol azt monda zeoleos balas hogy ebnek attal: Ereol meg lassudek zeoleos balas [UszT 12/60 „Benkeo Janos zombatfaluy” jb vall. — *Szombatfa Szu-be olvadt bele].

5. ettől; de la această; davon. 1590: Weghezte-nek volt eő kglmek mint Jarion a' Gywlesben* ... de az Orzagh keozibe Ne Menne, Most sem mehet-nek erreol el, Mert bizonyos okok obstálnak, mely okokat Reghy Atthianktol ertettenek, ky miat ne(m) illendeo Coloswary Bironak hywatla(n)

orzhag keozibe Menny Seot Nem Reghenis Biraink Artalmot hoztak otben letekkel [Kv; TanJk I/1. 141. — 9^a Az egy-ben].

6. emiatt, ezért; pentru aceasta, din cauza aceasta; deshalb, darum. 1584: Kuthy Marton vallja, Mene Viczey Andrasnak egy thiuka Danch Leorinczhez Altal, egy Inast kwide Andras oda Monda Danch Leorinch, Mit keresz te Essez Curwafy: Andras meg zolita erreol [Kv; TjK IV/1. 361]. 1592: a' paratzsagh Testamentumiban a' papy rend ne awathassa magát, erreol indulando pereket se itilhessen megh semmi keppen [Kv; DiósyInd. 44]. 1606: Jlyen vernek es gwkernek tudom magamot benne, az mint ez felyel is megh montan, Eröl protestalok Ketek elööt [UstT 20/7—8].

7. ebből; din aceasta; daraus. 1584: Zekeres Iacab vallja, Tudom hogy Giarfas pap az Kadar Mihaj hazaba lakik vala, de Nem tudom hog' eoreokeoskeppe(n) Birta, Mert az wdeoben papnak es Nemesekenek semmikeppe(n) Ne(m) volt zabad p(ro)pria hazat birnia es erreol velhete(m) hogy csak lakoul volt a' hazban [Kv; TjK IV/1. 327]. 1776: erről gondolom, hogy B. Henter unszolta volna ezen Level iratásra a Kis Aszszony o Ngat [Kóród KK; GyL. Georg. Vizi (30) rk kántor vall.].

8. arról; despre aceea; davon. 1568: azt monta neky, hogy ha az foldet meg ne(m) talalnod (l), erol meg talalod hogy vicy Janossal Egy borozdan vagyon [Kv; TjK III/1. 211]. 1717: Erről is meg esmerszik az Kőpeczi resz Erdő [Jedd MT; Llt].

9. arra; (cu privire la) aceasta; darauf. 1691: Valalik Kgis Fejedelem Urunk o Nga paranczolatlyát nem Contemnaltak, hanem producaltak Leveleket, Resolutiojokat, mind azok igassagosso(n) parialtattak; ezen Urbariumb(a) inseraltattakis; honnan kinek kinek az o ighassagat megh lathatni; erről megh tanit az Urbarium előtt valo Index [VhU 42].

10. e helyről, innen; de aici, din acest loc; von hier/diesem Ort. 1606: hallottam aztis zöke lörinczeteöl hogy monta hogy ezről ne Zolgallyon^a, senkj mert az en vram ezről az feiet oda vezteotte [UstT 20/309 Pal Janos löutej lib. vall. — *Ti. az örökségről ne szolgáljon a hadban]. 1770: Minek utánna ... Kurucz Tivador erről ki költözött, egy Blága Simonka nevű ember ment réá lakni [Burjánosóbuda^a; JHbk LVI/1. — *Később: Bodonkút K].

11. erről/innet felől; de aici, din partea aceasta; von hier, aus dieser Richtung. 1762: (A Szamos) már az előtt is ugy el haladta volt az árkát hogy tsak a mikor árja volt az víznek akkor fojt azon de egyébkör mind tsak erről Magasmart felől volt fojása [Virágosberek SzD; SLt XXIV. 6].

12. 1588: Mikor Georgy deak el veotte Az Azzont Akor volt, három Bor ... Ezt Amint ky Arulhat tak teot az Arra f. 28/60 Erreol Az Anniok tartozik eoket kileon kyleon megh Elegiteny [Kv; KvLt Inv. I/2. 27]. 1599: nem tartozunk sem bizonyitani erreol sem Iuralni [Dés; Eszt-Mk]. 1610: Kgmed erreolis Contentallya eokett [Törzs. — A

fej. a nsz-i bfróhoz]. 1681: Errül meg fizetet eo nga [Radnót KK; i.h.].

III. fm-ban mm-ra utaló msz; cuvînt care în propoziția principală trimite la propoziția secundară; im Hauptsatz auf den Nebensatz hinweisend: 1. despre acest/aceasta; von dem/der. 1573: Erreol Assecuralliak eo k. hagi az myt ely keolt az espotalnak zwksegera az Eo magaiebol Io zamwetes zerent Meg elegitik rolla [Kv; TanJk V/3. 91a]. 1603: Meg emlekeztek erről is, hogy miczoda forman czelekettek volna Nemelyek Biranknak Tanacznak, és az eleiben rendelt Centum patereknek engedetlenek leüen [Kv i.h. 453]. 1752: Erről sem attestalhatott volna Bus Uram, hogy én portiojokat el engedtem [Kv; Szám. 69/XXVIII. 12]. 1800: Hogy ... ezen tiz fertály Tutajj az én gondviselésem alá által adatott erről jo lekem esmëtetem által tészek bizonyyságot. Zilahi Szóts Ferenc [Koronka MT; IB].

2. arra; la/pe aceea; an den/die. 1570: Barbara vxor Stephani Pechy erről is emlekezik ez vallo, hogy halh arosok woltake vagy kyk oth akkor Theobbennis, mondottak hogy majd egy egesz oratol fogwa kinzottak volna oth az gyermeket [Kv; TjK III/2. 41]. 1584: Emlekezem erreol hogy Daroczy Peterne Sara azzony monda: Latom hogy az en vramtol maratba enneke(m) semmy Ne(m) Iut [Kv; TjK IV/1. 214 Lucas Trauszner vall.]. 1594: Erreolis megh fenychek valoba Zent palit, hogy jo Gondwiseleo embert tarchion a' haznal [Kv; TanJk I/1. 231].

3. azért; de aceea; darum, deshalb. 1602: Myert penigh any kewes takarmaniuunk leot azt Immar be hordottak, E Nagat Basta vramat erreol megh talaliak ... hogy az nagy zertelenseget eo naga tilchya megh az vitezleo nepet [igy l] [Kv; i.h. 416].

4. e miatt; din această cauză, pentru această/ aceasta; deswegen, darum. 1584: Az Urak erreolis Inthenek meg a' Iesuitakat hog mind Nemest smind Nemtelent ez fegwer hordozastol meg fognanak hane(m)* tartanak disciplinaban eoket [Kv; i.h. V/3 279a. — *Olv.: ha nem].

Ha. 1584: Errwl az dologrwl [Forda; DLt 212]. 1690: errül [Dés; Jk]. 1691: errül [Dés; Jk]. 1727: errül [Dés; DLt Liber Inventationis].

erről erről szóló; despre/referitor la acesta/ aceasta; diesbezüglich. 1850: 'A bé adott panas az adatik Sz. Biro Dabai Lászlónak hogy 'a panaszbeli tényt ki nyomozván, erről hivatalos jelentését Tanátsunkhoz tégye meg [Dés; DLt 780].

érsek arhiepiscop; Erzbischof. 1562: Tamás érsek, Esztergomnak főpapja nagy keresztshadat támaszta Magyarországbau a török ellen* [ETA I. 11—2 BS. — *1514-ban.]. 1671: Esztergomi Érsek [KJ]. 1760: Szekeres János megholt, az esztergomi érsek, gr. Csáki Miklós is sokkal segítette, az egyik fiának zászlótartóságot szerzett [RettE 101]. — L. még i.h. 209—10.

Szn. 1583: Ersek Balint [Kv; Szám. 3/XI. 33].
1729: Nzts Ersek Szabo Istvan [Ne; DobLev. I/139]. **1758:** Christina Csatlós cons. jobb. Emerici Ersek. Ersek Lászlóné [Bethlensztmiklós KK; BK].
1767: Ersek Andras conventios szolga. Ersek Fer-kő [uo.; BK]. **1780:** Joh. Ersek (43) jb [Bethlen SzD; BK].

érsekség érseki tisztség; funcția de arhiepiscop; erzbischöfliches Amt. **1772:** A catholicusok azt mondják ugyan, hogy esztergomi érsekségre hívatta* volna őfelsége [RettE 289–90. — *Baytay Antal József, erdélyi rk püspököt].

első l. első

erszény 1. pénzeszacskó; pungă de bani; Geldbeutel. **1560:** Egy el bontoth Eő hat boglaru ket chiattal ez wagon Egy Erzenyben [JHb QQ Temeswary János reg.]. **1602:** Segesuari Balintne megh marasztotta egj erzenyemet, ezewst so tartomat . . . Az Erzinen voltak Gyewreok, Araniak, kibem Gyemant volt, kibem Saphely, kibem Rubint [Kv; RDL I. 73]. **1671:** Tettem az Erszinyben f. 2 [Uti]. **1673:** Az Erszinyben tettem maradék penzt f 1/59 [Uti]. **1681:** Egi bőr Saczkoban, vagi erszinyb(en), moly ette, ighen apro dirib darab, csavalt hiuz, nest nuszt etc bőr hulladek [Vh; VhU 541].

2. pénzeserszény; portmoneu; Geldtasche | pénzeszacskó; pungă de bani; Geldbeutel. **1568:** Marta Bwday otues Janosne . . fassa e(st) mond Andras Katho hogy epeu*. Es az Arnyek szeken lelte . . . es dugta volt el, egy torsok ala, az onon Erzenybe [Kv; Tjk III/1. 233. — *Ti. a talált negyedfél tallér]. **1570:** Vayda Janos vallia, Janos kenez Thylyta volt Balint Thywadart hogy az Tharlora Jwhayt Ne Bochatana myglen az gabonat onnath ely hordanak, Mwtatya volt az Erzent hogi otth volna az Byro pechety kywel Thyltana, De eo Nem Lattha hogy ky veotte volna az Erzenbeol [Kv; Tjk III/2. 9, 11]. **1658:** En ez mostani feleségemnek attam) Negy igen szep Arany Geőreőt, Vont Arany Erzent [Mv; Nagy Szabó Ferenc végr.]. **1766:** az után ismég kezibe ada az erszenyit | az Cserelő Páll erszenyibe be tömte az pénzt [Gyszm; LLt Fasc. 149]. **1767:** mint hogy keveset ittom is volt, utol ért az álom s ott nállok le fekűtem s ott aluttom, midőn pedig ki aluttom volna magomot és fel serkenék Látám hogy az Erszényem ki vagyon huzva az Harisnyám Hasítottkjából, s az Erszén szájis ki vagyon nyitva, melyből az alatt még ott aludtom el veszett két Mármásom s egy gyűrűm [Bethlensztmiklós KK; BK. Molduván Juvon (20) jb vall.]. — L. még ETA I, 126–7, MNy XXVI, 76.

Szk: ~t metélhet. **1591:** Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia, Ezt tudom Kis Mihali feleol, hogi mind ez varosan s mind sokadalmokban lattam hogi mas vtan lesekedet, hogi erzint metelhesen [Kv; Tjk V/1. 137. — L. még a köv. szk-ot] * ~t metsz el. **1591:** Zabo Andras vallia . . . Boncidan*

az sokadalomban, az kenier zerben, ez Kis Mihali mindenwt Vtanna(m) iart Vegre mikor eggiwt kinieret veottem volna, akaram megh adni az arrat, tahat az Erzint el meccettek, es seemberol mind pinzesteol el vittek [Zigiarto Georgine Martha azzoni vallia mikor it az zigiarto zerben arulnek zemmel lattam hogi egi eoreg ven embernek az oldalarol egi nagi erzint mece el [Kv; i.h. 138. — *Bonchida K] * az ő ~éből az ő költségén, az ő zsebére. **1612/1723:** az Egyház jövedelme valami vótt, kezeknél vagyon, melyet hová töttek, nem mondják meg; mi tőlünk pedig azt kívánnák hogy minket meg-rónának, és a' mi erszényünk-ből epitenének magoknak Templomot [EMLt Hagymásbodoni (MT) eklészia könyve] * a maga ~ére a maga költségére/zsebére. **1653:** Ebben az esztendőben* a magam erszényire kezdem vala a várban a szent György felől való fal mellett egy kutat ásatni [ETA I, 112 NSz. *1613-ban]. **1761:** Szenási Iosephné Aszo(n)y(omna)k Circums(pectus) Dési István ő Klme ellen bizonyos arany munka béli kára proponaltatvan, léptenek ilyen compositiora, hogy ezen esztendőben esendő Sz György napjára tartozzék Dési István Vr(am) a praetendenst az Judicium szerint Contentalmi tovább pedig ha az praetendenst vagy Expressus-sat fogja fásasztani Dési ő Klme a maga erszényire farasztja és költeti [Kv; PolgK 43] * blázik ~éhez. **1675:** nemely io akaro ur(am) bizuan erszinyehez, nehany ezer Tallerok Zörgheteseuel Ngdal ilyen sulyos és nekünk szomorú, az ighassaglnak penigh akadaliara való vassárt hallatik indítani, mint ha Ngd Feiedelmi tarhazaban azoknak titkon való letételeuel megh gatolhatna, s nap finre hozni sem enghede ighassaghlunkat [JHbK XVIII/28 Mikola Zsigmond foly. a fejhez] * felnyitja az erszényt kb. megnyitja pénztár-cáját. **1585:** monda: Ha megh Ittatok kurwa lelek Curwanók az gazda borat, Ne igyatok orcza pohart, hanem Aggyatok ide ket ket penzt, Im enis Adok, Monda Biro Mihaly feleseghe Ha Innod kel Igial Nisd fel az erzent, Mert zeres tarsod Nem vagiunk, Nem Innia leottewnk ide, sem veled eggwtt Ne(m) Ittunk [Kv Tjk IV/1. 536]. **1589:** az Ado zedeo vraum vgy chelekeggienek hogy ha maghokat Nem akariak gywleoltetnj es a Nepet megh Akariak kemelleny, hat az eönnön Brzenieket Nissak fel, Mert volna Authoritassok mint es hog' kellene fel zedniek zemelj valogatasnel (!)* az Adót mindeneken [Kv; TanJk I/1. 105. — *Utána tollban maradt: kul (olv. kül)] * forditja az ~t kb. megnyitja az erszényt. **1628:** Boyer Peter ollian ember uala noha eo birta az falut de ualaki örkseggel megh kinalta csak forditotta az erszent mingiart penzt adott erette [Réce F; Szád. Iuun (!) Munteannl (60) jb vall.] * külön ~t tart. **1812:** ugy Nyilatkozatta ki magát Szathmári Anna özvegy Szabadi Joseffné, hogy a Néhai férjével mindig külön Erszényt tartottak; a' miket maga szerzett, azokat a' mint fellyebb meg iratott mind fel adta, Egyebek pediglen, amik még a háznál találatnak azok mind maga különös szerzeményei [Mv; MvLev. Sza-

badi József hagy. 15] * külön ~e van. 1812: a Groffnénak külön Erszénye volt és külön kereskedett, 's, az ebből gyűlt vagyont közre nem bótátotta [Héderfája KK; IB. Bali Borbára (22) grófi konyhaszolgálo vall.] * *lemetszi vki ~ét.* 1648: ugyan azon leginnek Erszinjt Eöüirül le mettczet, ket forint volt akkor az Erszin, mind pinzestül [Majszin Mm; BesztLt 82] * *megtölti pénzzel ~ét.* 1599: Petki Andras egy nehanzer megh teöltette volna penzel erzenjet, merth azzal eo magha kerkedett az eleött [UstT 14/41] * *nem sok ~t tölt.* 1722: Abbol az kis oconomizatiobol a mit Házamnál vitetek, bizony nem sok erszenjt töltök [Fog; KJ. Rétyi Péter lev.] * *töltheti vki ~ét.* 1617/1681: Felette szük-séges léven tudni, ki mikor, myert promovaltatik, avagi e Contra degradaltatik közülök, elég hitván szokas volt eddégis, az azzal valo kereskedés; nem vigiázvan Tiszt Vraim arra, ki mire lehet alkalmas, csak tölthette az ő erszenyeket [Vh; VhU 677] * *vki ~ére iszik.* 1750: a Korcsomárosok erszenyere iszik [Sz; Told. 3]

Sz. 1717: az hosszas várakozás mia* az erszénből, minden drága léven Szebenben, az sok nép közzött, kikoppán az susták s a poltura [SzO VII, 225. - * Ti. a számadást igazoló kvietanciák küldésének késlekedése miatti várakozás következtében].

3. zacskó; pungá; Beutel. 1770: ihol énnékem a' Lada koltsait, petsét nyomajat erszényestől edgyütt által adá, ne hogy vala mellyik cseledgje el lopja [Algyógy H; BK sub Nro 1017 gr. Kun Susanna nyil.].

Szk: borsoló/borsos ~. 1595: 19 Augusti: Gazdalkodot Janos W(ram) hazatol, az Tanacz hazban: Az en borsos Erszenyemből borsoltunk [Kv; Szám. 6/ XVIIa. 20 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. 1628: Egy altal Vetőbe' . Egy borsolo Erzenj. Valami török Lakatok [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 13]. 1688: borsolo erszénynek való berbécshör irkát hármát, nro 3 [Fog; AUt 525] * *pénznek való ~* 1628: Valami wres penznek való sakok es erzeniek [Gyalu/Kv; JHbK XII/44. 13].

4. zsebbeli ~ pénztárca; portimoneu; Geldtasche. 1780: a Néhai Grof Ur eo Nga életében a Sebbeli erszénnye a nadrága Sebiből el vezett mellyben egész Suverin aranyok is voltanak [BK. Beniamin Orosz de Sárd (20) ns vall.].

5. ? régi török pénznem; veche monedă turcească; alte türkische Münzsorte. 1655: Az viszterünk is meg indult két száz hetven erszény tallérral [Rák-DiplÖ. 221-2 a „havaseli vajda” a fej-bez]. 1658: kellett ... igirni Eöt száz Ezer Erszeny Penzt ugy szüntenek megh minden helyyeken a rettenetes égetestől es rablastol a Tatarok [Mv; MvLt].

A TESZ - a Nagyszótár kézirat alapján egy 1697/1842-beli adalék közlése nélkül - a címszónak 'egy fajta pénzegység; Art Geldeinheit' jelentését is felsorolja. Minthogy a FrMsz szerint a fr. bourse 'erszény' szónak' régi török pénz (500 piaster) jele is van, a fenti két adalékban is kb. ilyen értékű régi török pénzegység, ill. pénzmennyiség jel-sel ajánlatos számolni.

◇ Szn. 1773: Szóts alias Erszény Karácson. Erszény Demeter [Alfalu Cs; EMLT].

II. Jelzői haszn-ban; vhný erszénynyi; attributiv attributiv de citeva pungi de bani; von einigen Beuteln (viel). 1570: Borgyas Matthias ezt vallya, hogy zemewel Lattha hogy Az Jsthwan Vayda felesége az Sylwassý olali papnak keo(n)tthese kettzerezeset kessel ky hazytotta volt es egy erzen penzt vont volt ky beleole [Kv Tjk III/2. 59]. 1629: Látám azt is, hogy egy erszény penzt kivón az asszony a kebeléből s az katonának adá, s ugy ada énnékem az katona két forintot [Mv; MvLt 290. 150-3b átrásban! Debreceni Istvánné Ilona asszony vall.].

erszényes I. mn erszéngyártó/készítő; care confecționeașă pungi de bani; Beutel machend. 1637: Az mikor az Erszinies Cehbe Uraim el viuek ez Kerekes Istuan Ersziniet en túlemis ugjan akor, vive el Erszinies Pal az Erszinieket [Mv; MvLt 291. 77b].

II. fn erszéngyártó/készítő (mester); mastru care confecționeașă pungi de bani; Beutelmachermeister. 1637: Az mikor az Erszinies Uraim az piazon el ragadozak az Kerekes Szabo Istuanne erszeniet, latta(m) enis [Mv; i.h. 82a].

Szn. 1614: Erszenjes Balas Vassarhely [Nyáradtő MT; UBeth. 2]. 1617: Erzenies Balasne [Mv; MvLt 290. 25b]. 1630: Erszenies Peter [Mv; i.h. 217b]. 1633: Erzenies Janos. Erszenies Janos [Mv; i.h. 125a, 127a]. 1634: Erszenyes Pal [Mv; i.h. 217b]. 1631: Erszinies Giörgj [Mv; i. h. 291. 10]. 1636: Johannis Literati Erszinies. Erszenyes Lengyel Martho(n) [Mv; i.h. 67a, 73b]. 1639: Erszinies Janos Varos hites Notariussa [Mv; i.h. 187b]. 1641: Erszenyes Mihályné [Mv; i.h. 274b átrásban!] 1848: Erszenyes Mária [Mv; KLev.].

erszéngyártó I. mn erszénykészítő. erszényes; care confecționeașă pungi de bani; Beutel machend. 1597: Lakatos Nagy Mihaly wallia Az ket Erzengiarto Czeh mester hozta wala hozzam az Czeh ladayat mikor megh nyottam volna talalek egi regy kolchot [Kv; Tjk VI/1. 68].

Szn. 1514: Paulum Erzengiartho [Brassó; MNY X, 182]. 1567: Christina Mathie erzengyarto [Kv Tjk III/1. 20a]. 1568: Johannis erzengiartho [Kv i.h. 157]. 1570: Orsolya Erzen Jarto Jacabne. Erzen Jarto Peter, es erzen Iarto Symon. Erzen Jarto Balint. Margit Erzen Jarto Janosne [Kv; Tjk III/2. 16e, 72, 94, 164-5]. 1574: Anna Ersen Iarto Iarfasne [Kv; Tjk III/3. 362f]. 1585: Anna Erzengiarto Christofn [Kv; Tjk IV/1. 414]. 1590: Erzengyarto Jakab [Km; GyU 10]. Erzengiarto Mihalne [Kv; Szám. 4/XXII. 23]. 1593: Erzengyarto georgy [Kv, i. h. 5/XXI. 125]. 1596: Erzengyarto Janosne [Kv; i. h. 6/XXIX. 50]. 1597: Erzengyarto Istuan [Kv; Tjk VI/1. 68]. 1617: Erszenyarto Marton [Kv RDL I. 102]. 1640: Erszenygyarto Georgine [Km; GyU 46]. 1642: Erszenygyarto Istuan [Km; GyU 93].

Szk: ~ *legény*. 1573: lattak hogi vachora felet egy Araniat adot aiandekön az Erzen Iarto legenek Io zerenche feiben |egi Myhal New legentwl... Kikelleo varat veot volt egy Bokor kapchot d. 80 Eo penig egy Monostory Erzen Iarto Legennek atta volt fl. 3 d 50 [Kv; TjK III/3. 283].

II. fn erszénykészítő/erszényes (mester); maistru care confecionează pungi de bani; Beutelmachermeister. 1589: Ezek mellett műtatot enneke(m) a' Juhaz 29 Jüh bort, ki doggel holt volna megh ezeket attam az erzeny giartoknak [Kv; Szám. 4/XI Ispotály reg. 9–10]. 1597: Takach Istwan wallia. Ott walek az Czehben az Erzen-giartok keozeot Erzengiarto Istwantolis kerik vala az adossagot [Kv; TjK VI/1. 68]. 1621: Inuentariumba(n) marat nallam dögg beör No. 26... attam el az Erszeni giartoknak egiet f – d 9 [Kv; Szám. 15b/VII mell.]. 1662: czináltatunk egy tonnát f – d 40. Az tonnanak az száára egy szattyánt f – d 45. Az tonnának az száára az Erszenygyárto hogy oda czinálta attunk f – d 40 szyiát (!) szeget attunk hozzá f – d 08 [Kv; SzCLev.].

erszénygyártóné soția maistrului care confecionează pungi de bani; Frau des Beutelmachermeisters. 1573: Erzen Iarto Mihal azt vallia...

kerdy hogi Mynekvanna ely temettek volna az Zanta orsoliat... kerdy hogi Nem volna teob Attiafy valahwl, Mond az kadamne vay volna egi Besteren Egi erzen Iartoneh Az volna my Nalwnknal keozelb erzen Iarto Bartos felesége | Thorozkay Gergelne Orsolia Azt vallia hogi... Meg kerdy hogi My keppen valo Rokona volt neky az Erzen Iartone [Kv; TjK III/3. 241–2].

erszényháló '?' 1699: Egy onos kerek erszeny háló [Szarhegy Cs; LLt 150].

Az 'ólosmányos (halász)háló' jel-sel számolhatni?

erszénymetelő zsebmetsző; pungaş; Beutelschneider. 1570: hazuwch Bestia kwrwa fyawl benne Tyztessegem arwloywl (!) Mint Il-lien Erzen Methaleo felesegw [Kv; TjK III/2. 59]. 1593: Mikor az erzinnmeteolo Inast Zylagit az fokhazba vittetük attunk az zolganak f – d 4 [Kv; Szám. 5/XX. 172].

A valószínű értelmezés lehetőségéhez l. *lencsészi úki erszényét szk*-ot.

erszényszakasztás 1585: Erzen zakasztast penigh my oth nem lattunk, hogy senky chielekedet volna, vagy zakasztot volna [Kv; TjK IV/1. 486].

erszényvágás zsebmetszés; pungăşie; Beutelschneider. 1745: Sokadalmi alkalmatosság lévén akkor és feles erszény vágás és sok lopás estenek [Torda; TjK II. 65].

ért 1. (beszédet) érthetően hall; a pricepe; verstehen. 1570: Angalit Greger lwchne Angalit Jacob Thakachne Ezt valliaik hogy eok zomzedok

Kwpas Janosnewal, hallotak hogy erőssen fed-deottek az leanyawal, De Nem ertettek myt zol-tak [Kv; TjK III/2. 139]. 1573: Katalin Markos Antalne azt vallia hogi lattak hazok eleot agostont es katot zaigottak feddeotek de eo ne(m) Ertette myt zolnak egmasnak [Kv; TjK III/3. 87]. 1630: az Eözue veszeit kialtozast hallotta(m) de nem ertette(m) [Kv; RDL I. 20 „Theremi Janosne Judit azzony” vall.]. 1746: nem értettem mit mond az Inasak [Nyárádsztlászló MT; Sár.]. 1799: egy süket asztalas Legény... némelly beszédeket jól nem ertvén, gyakran magára és balra magyarázta [Kv; AsztClev.]. 1810: szegény Kis Antim mind kinlodik..., a' gyermek irtozatosan el vagon gyengülve mikor magánál vagon alig lehet érteni a szavát [Buza SzD; JHb Jósika János lev.].

2. a fntelege; verstehen. 1540: the k. ew hoz-zayok az wrakthol mnyden thanosagal mennyen, merth igen akarnak meg thwdny es ertheny, hogy az wrak myhez thartyak magokat, ewk elezer ez wrakthol akarnak eertheny [Kv; LevT I. 9]. 1570: Gergel deak eo maga vallast Theot rola, hogy eztendeye ely Theolt, Es Megh elegitettek zolgalat-yarol, Azert eo K. varoswl nem erthy (!) az felet myt kewan [Kv; TanJk V/3. 6b]. 1595: Ertem, hogy Capitan Vra(m) eo kegne még fogatta Bartha Istuanth myerth hogy ornak mo(n)dottak Azt monta hogy Artatlan veteten: En pedig az mondo(m) hogy ne(m) Artatlan fogtak még [UszT 10/37]. 1596: Vöttkw az kegh levelét, ertwik irasat; az vy hirek föllök kik noha nem mind igazak; gondolhattia kegd, hogy az Erdelnek (igy!) vgian propriuma volt mindenkor hogy affele hireket oly nagion es bizonnial hordoztanak, azert nem ciuda ha mostis azt chielekzik [Törzs. Báthory Zsigmond Keresztúry Kristófhöz]. 1598: P(ro)-ponit I Ertem myre akar mennj az P(ro)curator hyuatal mellett hol azt mo(n)dgia hogy abban tett vetseget Akkori p(ro)curatora hogy az derek dologhoz zolt volth [UszT 13/42]. 1617: Erteom Tiztelendeo Birak Vraim az Inctusok(na)k az en propositiomra valo valaz teteleoket [Kv; RDL I. 11.] 1625: Jm ertom kegyelmeteok által az eo kegyelme akaratyat [UszT 166a]. 1683: Ertem Kgd ellenem valo sullyos propositiojat es Actio-jat, a' mellyekb(en) semmi vetkem nincsen [Dés; Jk]. 1756: azon Instructionalis irást, Udvarbiro Kesarü Imre Uram(na)k kezében adtam, mellyet midön eo kglme el olvasot volna, és annak tenorát meg értette volna; tön ilyen Feleletett, Ertem s alázatos köthöllességem szerént Migs Aszszonjom eo Excellenájának meg irom [Déva; Szer.]. 1775: szomorán értettem Ngd nékem illy sullyos beteg-ségébenis iratni nem sajnállott [Szarhegy Cs; LLt Fasc. 78]. 1779/1781: a Tekintetes Continua Tábla Resolutioját fel olvasván meg értették az Ifi Aszo-nyal, melyre az ifi Aszony így felele: értem [Hato-lyka Hsz; HSzjP]. 1789: a Schema Németül lévén nyomtatva aztot nem értették [Szu; UszT XIII/97].

Szk: ~ *enie ad* tudomására hoz. 1571: eo k. Byro vramat es kyal byro vramat keryk azon

varoswl hogy az eo Naga parancolatit Mindenfele cebhely ceh Mester vrainnak Idein Agyak erteny hogy Tarciai hozza Magokat [Kv; TanJk V/3. 52a]. 1575: Az kapukon Minden Ieowe larot Tyztessgesen Megh kerdezenek es ha valamely oly Ember Ieowend Eo K. biro vramnak Erteny agiak [Kv; i.h. 122a]. 1590 k.: be haytatty az eokreokeoth, Erteni aggia Vduarbiro vramnak, hogy be haytatta Az Jstuanphi Kelemen eokreth [Szu; UszT]. 1655: Kézdi-Vásárhelyen lakó Barabás Péter hűtös táblai deákunk adja alázatosan értenünk, hogy ugyan Kézdi Vásárhelyen lévén egy nemes háza ..., annak uraságában és birodalmában azon kézdivásárhelyiektől törvénytelenül sokképpen háborgattatnék [SzO VI, 199–200]. — L. még BáthoryErdLev. I, 118; SzO II, 337 * ~enie esik értésére/tudomására jut. 1590: mikoron pedig az en Jobbagym kara lett volna, Az vtan hamar valo ydeón esett vgj Ertenwnk hogy ez Alperes hazanal niuztak volna megh benne* [UszT]. — *Ti. az elorzott juhokból] * ~ és hall v. hall (és) ~. 1605: Mostann is ertwen az Generalis giwlesnek mind napiatt, s mind heliett ... Varosunknak reghi szokasa szerint kwideótenek ide, hogy erczywk és halliuk mind az Nagod kewansagatt s mind penigh az orzagbeli rendeknek eggies allapattiat es ertelmet [Kv; TanJk I/1. 512 a kv-i követek egy-i ut.]. 1705: Melly Testamentumot im fenn meg irt Birák igitvén és hallván arról mi is az mi hitünk szerént attestalunk szokott pecsétünkkel, és kezeink írásival ezen Testamentum levelet meg erősítvén Judices. * [Altörja Hsz; Borb. II. — *Köv. az aláírások és pecsétek]. 1746: Halvan es ertven is becsületes Oculatorok(nak) igaz lelkek esnereti szerent be adott szavakat ahozkepest azon ígérte az utánis megh alljan [Torockó; NyIRk XII. 116]. 1770: más idegenek vámolttását p(edi)g valamint a' több fatusek declaralták, a' szer(int) tudgyuk hallottuk, és értettük lenni [Bujdos SzD; JHbK XL/8]. 1797: Hallyuk ertyük boldogítsa Isten fel telt szándékába, mivel nekünk semmi ellenunkre niutsen az Détsei Sándor Uram Nemességének meg erősítése [Sámson Sz; Borb. II. Juhász István falusbírónak a nevezettek nemesség-igazolási perében tett válasza]. 1803: Tudgyae a Tanu nyilván és bizonyosan értette hallottae vagy levelekből olvastae. ? [Szenterzsébet U; Borb. II vk] * ~em, hallom. 1747: Miis azért ködölösségünk szerint . ezen Instructioval el menvén szorol szora el olvasuk és az Instructionnak tenora szerint Inhibealtuk, Mely Instructionkra és Inhibitionkra tón az Migos B. Ur(am) ily feleletet, Ertem es hallom [Pókafva AF; JHb XXVI/12]. 1767: Ertem hallom én az ki bontot köd falat be tsenáltatom [Kv; Ks 11. XLVI. 46]. 1802: értem, hallam [Mozópagocsa TA; Berz. 5. 38. P. 14]. 1804: értem hallam híré tészem a Dominális Bironak [Marosludas TA; Berz. 21] * imigy-amúgy ~. 1538: Embereónkelis az Bassa nagy fel kedwel bezelleth, az kyrol megh talaltok, kyt chak feőle melleől bochatóth s kit pedig chak ymigy amúgy erteth

[Gyf; BáthoryErdLev. 79 az erdélyi hármastanács Báthory Istvánhoz].

3. *érted* íntelege; versth (darunter), das heißt. 1683 k.: Minden házas ember ad az Prédikatornak d. 25. Ismet ad minden ember négy négy pint bort, egy egy őregh veka buzat mely nem csak az Erdélyi hanem az Somlyai és Marghithai vekanalis nagyobb, ertsed egy egy vekanal (így!) [Nagyfalu Sz; SzVJk 50].

4. *értésére* esik/jut; a afla; erfahren. 1559: Az kegmed leweleth ennekem megh attak, kjbul ertem az kegmed jo egessegeth lenny, mynd az kegmed zerelmes wraual egyetembe [Gyf; LevT I, 304 „Bathory Andras Somlyai” Bathori Ersebethhez]. 1567: Marton Saranak Vary Peter deaknak panazolkodasabol ertywk hog te Vaya neweo falut, kyt my az eo Vranak eltebe kegyelmesen attunk volt, holta vtan eo kezebeol ottan ky foglaltad volna [SzO II, 215–6 a fej. Telegdi Mihályhoz, a székely székek kapitányához]. 1610: Ertieők hogy Az Gerendi Templomba melibe ez eleótt Papista Papok tanítottak Gerendi Marton mas heőteón ualo Arianus papott akarna Allatni [Gyf; JF 36 fej.]. 1689: ertem hogy kgld Janos Deákot oskolába küldötte, azt nem banom hogy Kgld tanittattya mert most ideie [Nagykászon; BCs]. 1700: Az Udvarhely széki Solmárok alázatos Instantiájokból értettük, hogy réghi boldog emlékezetű Erdélyi Fejedelmektől adatott Privilegiumok ellen, kgk által meg bántodtanak volna [UszLt IX. 77. 3 gub. Usz-hez]. 1735: (A levélből) értettem Ngd szerencsés fel érkezését örömmel, kevés impedimentumát pedig a' kapub(an) szomorán [Lozsád H; Ks 99 Győrffi József lev.]. 1769: Örömmel érttettem az minap az Némén a szony Fiscalisatol hogy szándékozik Batyam uram bé jünni [Marossztygyörgy MT; Ks 96 Kornis István lev.]. 1802: Hozzám küldett leveliből Ötsem Uramnak sajnálva értetem sokféle bajoskodásait [Dés; Ks 34 Szásznyíres I. 10 Kornis Zsigmond lev.].

5. *megért* vmit; a pricepe, a cuprinde cu mintea; begreifen. 1575: Ertyk eo K. biro vramnak panazolkodasat es az postak myat valo Nywghatatlansagat [Kv; TanJk V/3. 122a]. 1597: Ertuin az vrunk Commissariusza az sowagoknak eo Magok Referalasabul hogy Semmi Mogyok Ninchyen az Teoruni dolganak Igazgatasaban eo Maga aggyon Annuentiat arra, hogy chyak desy bironak legyen arra Jurisditiya (!) [Dés; DLt 233]. 1593: Azt tudgia, erti hogy ninch vitek nelkil az edche [UszT 13/74]. 1602: az doigot ertwen Basta vramat mingyarast talialik megh [Kv; TanJk I/1. 416]. 1639: Megh adák a Kegld levelét melybeol értem mit irjon Kegld [Homoródsztpál U; Szád. Redej Janos lev.]. 1708: Az ókrók arant valo kgd parancsolattyát alázátossa(n) ertem ur(am) és effectualni munkalkodom [Fog; KJ. Fogarasi Janos lev.]. 1716: az Biall Bika Iránt Ngod parancsolattyát érttettem [O.csesztve AF; Ks 96 Szegedi Janos lev.].

6. kb. hall; a auzi; hören. 1542: en wg erthem az mw porkolabynkthol az wraynkthol, hog azon ewk

meg eskewttheek, hogha kewol walo ellensege lenne az haznak, ewk keth felol walo ellen-segre nem wyselnék gondoth hanem chak az kewlsewre [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Jánoshoz, Fog. vára urához]. 1551: Erth-yewk valamý nehessgit az my kegmes vronknak Ngos Nadasdy Thamasnak ez my athyank fiara Janos Deyakra [Fog.; i.h. 77]. 1584: Weres Thamas Coloswary .. vallia hallottam hogy a zombatiak A feielede(m) parancholattiaira Ne(m) teotték volt igazat neky, es azert verte volna fel a' zombati kalmarokat, ertette(m) ezt(is) hogy harom ezer forint fele volt a' marha kit el veot volt Biz-zonniat ertettem mastolis hogy kergeteobe volt erette [Kv; TjK IV/1. 290]. 1592 ha mas kwlseo Ember, latta(m) vagy ertettem volna bantasodra vagy artasodra leot volna .. inkab attolis oltal-masztalak volna [UszT]. 1597: Eztt hogy Erte Az Al peres Azt kerde hogy Jm Ertem Az Bizonsag vallasi Azertt Azt kerdeom hogy vagyone kjral Biro kepe kj Az hyteott fel Agya [UszT 12/67]. 1635: kiról azt hiszem bőuebben fogh kegđ maghatul Szunyog Ur(am)tul érteni [KJ]. 1749: a' Sáskak erkezeséből Semmit Sem ertettem . ha bizonyos Informatiot vehetek Ngodat mindgyárt tudositani el nem mulatom [Futásfva Hsz; Ap. 1 Dombi János lev.]. 1772: Ugy ertettem hogj Gálfi Therési a rusnya nyelvivel ingemet rutul motaskolt [Héderfája KK; Pf]. 1831: Holnap leszsz őt hete hogy el fogtak, és ide a Város. Hajdui Házába hozattattam, amint ertettem Tttes Ferenczi Károly ur két Lovai el lopattatásának gyanujáért [Dés; DLt 382. 1]. — L. még Báthory-ErdLev. 71; BTN 115; ETA I, 145, 162–3; RettE 75, 198, 230–1; SzO II, 191.

Szk: *vhihez ~ vmit vkiről vmit hall; a auzi ceva despre cineva; über/von jn/jm etw. vernehmen.* 1570: Maradek peterne Anna, ezt vallia hogy eo Nala zolgalt ez Borbara New lean es my (!) egy kort keretzett volt Teole az predicatora es sokaig keset oda, Masnap Megh Montak nekj hogi nem volt az predication, hane(m) Brassay Janoshoz Ment volt, Es hogy azt Ertette hozza, Rezeksegbenis kaptha volt, es Igen zydogatta es ky wzte hazatul [Kv TjK III/2. 89].

7. ~ *vkítől kb. vkire hallgat; a asculita de cineva; auf jn hören | vkítől függ; a depinde de cineva; von jm abhängen.* 1573: Annak vtanna Adamot is Nagy sok Beo Bezedekkel meg Engeztettek volt haragyarol az Bekesseget vgy vez fel vgy engedý meg az pert Vincze, Adam, hogy Eggyk se Nyulion towab az Masiknal, hanem Mindenik az Anniatol erchyen es onnat fwgiönn [Kv TjK III/3. 198]. 1600: Barrabas Demeter nem magatol hane(m) az azzonia akarattialor kwidet a kit kwidet az hadba, mert minde(n)kor ki me(n)t hozza es theölle ertet [UszT 15/2 Zente Isthwan Bogardfalui vall.]. 1673/1681: Motorga Opra válaszsza. Ha Vér ninczen hozza, szallyon bele, es szolgaltatnyarul ertsen Udvarbiro Vramtul [VhU 446 Thökoly Imre vál.].

8. ~ *i egy(ik) a más/másikat megértik egymást, egyetértenek; a se íntelege; sich verstehen.* 1581:

Miert penigh hogy gywlesbe lyttak eo kegmekeket tehat Megh ne zakadozzanak hane(m) eggywt legienek es eggywt vyssellyenek minde(n) dolgokat Mindenek elót, ne hogy egyk lmiide az massyk Amoda Tanachykozzeek es eggyk se erchie az massykat [Kv; TanJk V/3. 245a]. 1586: Az Capitannokatis megh intettek hogy Biro vramnak tanachawal egyembe zowat fogaggyak es parancholatit exequalliak Mert ha egy mast Nem ertik, es szoh fogadas Nem leszen, ne(m) mehet semmy dologh vegheöz [Kv; i.h. I/1. 32].

9. tapasztal; a observa, a băga de seamă; erfahren. 1577: Miert hogy penigh ertyk eo kegmeke az wdeonek haboru voltat. keryk eo kegmeke varasul Byro vramat hogy az kapuknak wygyzasara Rendellye el az vramat [Kv; TanJk V/3. 142a]. 1600: Jakoch Andrasnak semmi gonoz akarattiat zandekat ne(m) ertettem Albert Ferenczhez, sem fiahoz Janoshoz, a mygh ez a dolog ne(m) eset keoztek [UszT 15/64 „Bodo Benedek, Zent egyhazas olahfalwy” vall.] | Soha penigh semmi gonossagat orsagath ne(m) ertettem sem hallottam [i.h. 15/129 „Ola Isthwa(n), Ferencz Geörgy paptora” vall.]. 1729: Értette é a Tanu: Ha az említett Zágoni határon á Boza mezején, vagy arra függő és menő völgyekb(en) á kik kaszalo helyet birnak, azon helyekre be függő hegyeket, oldalokat és orrokat á mig kaszalhattyák kaszályáké, és eleitől fogva á szerint bírtáké és ma is úgy bírájké? [Hsz. Szentk. vk].

10. megtud; a afla; erfahren. 1573: Mond eo hogi ez ne(m) Io hane(m) azt akarom hogi zembe legetek pecinewel es vrawal Erchwk Mellyetek oth gazda Mert teis gazdanak Mondod Magad eokis [Kv; TjK III/3. 232]. 1586: 6 octob vetetet volt Biro vram egi szeker fat az Tanacly hazhoz hogi Bathorj Jstuan ioveset ertette eo kegme — /24 [Kv; Szám. 3/XXIV. 60]. 1600: Talaltam megh az alperesek kezebe(n) eöstol maratit eöreöksigemeth Bagyalwaban*. .. mely eöreöksigre ertettem hogy az en attia(m) weött volna florenis 18 beöchwtt [UszT 15/72. — *Bágy U]. 1679: Én Csík Sz Simoni Endes Miklós ... állítatván az csíki eö nagyságok vas háromának és oda való harminczadjoknak gondviselésere Eskiiszöm . hogy az én hivatalomban eö nagyságokat igazán és jámborul szolgálom .. ha mit az eö nagyságok méltóságok ellen értendek, azt eö nagyságoknak ideje korán ertesire adom [CsVh 66]. 1730: kérem Ngodat ne terheltessek Migos Pó-Ispán uramnak recommendalni; minthogy az mint ertettem mentől hamarébb resignalni fognak az ide valo szolga Birák [Szilágyfőkeresztúr; Ks 99 Szikszai László lev.]. 1740: Malombiráink(na)k ő kglmek(ne)k panaszzszokból értvén, hogj némely atyáinkiai, az Malom gáttya, és az Hid ruináin(na)k reparatiojokra rendelt tövisset és ágat nem akarják p(rae)stálni, Concludáltattott ... [Dés; Jk 533a. — *Köv. a hat.]. — L. még ETA I, 131; RettE 125–6, 140.

11. tud; a ști; wissen. 1542: az rabok el bocha-thassa feoles wzenth volth azonywmnak, hog elbochathathna; arra ezt wzene azonywm: azoknak el-

bochathassa, jol erthy ew k. hog en thwlem nem lebeth, merth enneken nag draga zalogom wagon ezekerth | Wram felelos myndenth erth k., az thewrewk zolgayath minth bochatthakel, hizem myndenrol irthak [Fog.; LevT I, 17-8 Petrus Orozy lev.]. 1570: Racz Agotha, Azt vallya hogy

Ez Santha Cristina ... Az vranak Jgh Zolt, Azt erthem vgy Mond hogy meg Akars eoletny De ha megh kely haluomis, The myatthad lezen Mert Jol Thuttad The Minden dolgomat [Kv; TjK III/2. 146-7]. 1603: En magamys erte(m) azert hogy ez ne(m) bytta(n)g marha mert ha en aszt tudnam czyak hat foryntot sem adnek Jrette [UszT 171/73]. 1663: Vitézlő Enyedi Szabo Márton ... Enyeden lévő házát még üdösbik Rakoczi György nobilitálván, parancsollyuk seriő, hogy azon házat mi töllünk-is Praedecessorinktol adatott Szabadságban confirmaltotnak értvén lenni, sem most, sem ennek utánna semmi némiü ado vévésre. paraszti Szolgálatra ne vesse, sem erőltesse [Borb. I fejj.]. 1722: a men(n)yi-b(en) Ngod tsekély opiniomot erteni kívánnya, Kemedi vr(am)na)k szoval boveb declaratiot tettem [Székelykocsárd TA; Ks. Sándor Gergely lev.]. 1802: ezt azert így ertven Kegjelmekkel (: nem ugj mint edig :) T. Notarius Uramnak jo idejen ádmistráljak [Énlaka U; Borb. II]. — L. még ETA I, 94, 121.

Szk: jól ~ i, hogy tudja ő jól, hogy 1542: Azt jol erthy k., hog en wg erthem az mw porkolabynkthol az wraynkthol, hog azon ewk meg eskewttiek, hog ha kewol walo ellensege lenne az haznak, ewk kethfelol walo ellensegre nem wyselnék gondoth hanem chak az kewlswre [Fog.; LevT I, 17 Petrus Orozy Zalay Jánosnak Poson m. ispánjának, Fog. vára urának]. 1572: Sophia Grwz Tamasue Azt vallja, hogy ... Eyel Mint egy ora vtan Ment volt ky az hazbol aztalos Jacob, talalya az haz Eleot wlwe Istuan vayda fyat kerdy Myt wlne othz Mond hogy keomyes gergne hit vala vacorara Mond Aztalos Jacob No Jol ertem essez hogy Nem Jo Jaratba vagi de byzon gonozwl Jars [Kv; TjK III/3. 5-6] * vmit ~ vmi-ben vmit tud vmiben. 1571: Az hatarokat Mindenfele Latassa megh eo k. Byro vra(m) azon keryk eo kegelmeket, Mert foglalast ertenek benne eo k. varoswl [Kv; TanJk V/3. 36b] * vmit vmi-lyennek ~ vmit vmilyennek tud. 1588: Az varos hazanal hitwannak ertik az Estallot, Az Zena Ala fwgh beleolle, feleő gywlastol [Kv; i.h. I/1. 86] * vhit vminek ~ vkit vminek tud. 1591: Beke Georgi ... vallja, Latam hogi Haczoki Thamassal egi feierbeli ember kit Bonczidai vasarbirónak ertetem, vezeodik vala, es az legini keru vala azt az Bonczidai embert hogi beket hadna neki [Kv; TjK V/1. 87] * vmit vhol ~ vmit vhol tud. 1590: Maradek erdeot ertettek varosul az Lombon kinek be takarasara a' tanach hazhoz, Rendeltek gondwseleowl, Orelt Janost, es Was Gergelt [Kv; TanJk I/1. 144].

12. a íntelege (o limbá) verstehen. 1764: Mikor bejött, Szászsebesen ... a szászok nagy készüléttel várták ... németül különösen recommendál-

ták a magok natioját öxcellentíájának gondolván, hogy a Fehér vármegyei tiszték közül ... egy sem ért németül [RettE 175. — "Hadik András, Erdély főhadparancsnoka és főkormányzója]. 1802: miből indult ... a Verekedés elé nem beszélhettem, mivel Németül folyt köztők a viszongás, én pedig ezen Nyelvet nem érttem [Déva; Ks 115 Vegyes ir.]. 1810: magyarul is ért, de beszélteni keveset tud [DLt 737 nyomt. kl].

13. számít, vesz; a socoti/lua; nehmen, rechnen. 1756: Valahol ől, és l'ertály iratatik, ott nem közönséges, hanem Királyi ölet kelletik érteni, és annak négy részre osztott Fertályait [Branyicska H; JHb LXX/2. 11].

Szk: vmiben vmit ~ kb. vmit vmiben számít/vesz. 1732: Minden Orgiakban avagy egy egy ölben három Szebeni Singet kell érteni [O.bogát AF; JHb XXVI/59]. 1815: azon részen volt ujjitásokat, építményeket meg Betsültettünk ..., folyozást Huszasakba értve, in Summa 350, Reues Forintakra [Orsova MT; Born. G. XV/13 Pop Illya (63) vall.] * vmit vmihez ~ vmit vmihez (hozzá)tud/számít. 1671: Az Killyenieknék olyan törvények vagyon, hogy az hajnalt nappalhoz ertik [HSzj falu-talalmasa al.].

14. jártas vmiben; a fi inítiat/versat/ priceput in ceva; in einer Sache bewandert sein. 1584: Az mi pedig az aknabeli es So vagok keőzt walo dolgot nezi, azt my ne(m) Erthywk hanem az so vago bira(k) ertik es w igazitasok [Torda; DLt 212 „Gregorius Zekel Iudex Salicidar(ius)” nyil.]. 1592: minden hazaia Zereteo io gondwseleő, es a' keossegh igazgatasara otmara be walaztatoth Atiakhozis illik Tizteletes Atthiaym: Annak az Varosnak priuilegiumit, es minden Zabadsagit, melyben megh telepedtenek, melynek igazgatasara eok(is) megh eskwttenek, tudny, olvasni, erteny. Es velle mindenkor iol eelni [Kv; DiósyInd. 9, 11]. 1808: ha az eskető Regiusak jok volnának, az dolgot ertének, az igazság szépen ki világosodnék [F.detrehem TA; Ks 65. 44. 11].

Szk: jól ~ i magát érti a dolgát/mesterségét. 1734: az segesvári borbély is el érkezett, melyis amint tapasztalhatam jól érti magát [Moha NK; Ks 99 Kornis Antal lev.].

15. ~ vmihez a se pricepe de ceva; sich auf etw. verstehen. 1558 k. Illienkeppen zolok es tanobizonsagoth tezek Mindenek előth, tudny illik, kyk erthenek ehez es bolchelkettek ez dologban [Nsz; MKsz 1896. 294]. 1570: Alcz Balaz, ezt vallya Ew vgy lytta volna az zomsedyat Balassy Lazlot oda hogy Lassa Az epites ha ellene Ninchen, Mykor Lazlo oda menth volna, Mond hogy en ehez nem Jgen Ertheke, hanem Jm Jde hywom atthyamat hogy eo is lassa es zolyon hozza [Kv; TjK III/2. 61]. 1629: Az Ak is penigh semmi oly bizonyos factumam rea nem bizonyítottak liane(m) az testisek az mit be hoznik chyak suspiciok, Azert tertiose (!) expurgall, a magat az Incta hogy eo nem boszorkany es az boszorkanj büabajossaghoz semmit nem tud nem ert [Kv; TjK VII/3. 207]. 1743: én ahaz nem értek [Ádamos KK; JHbK XXVIII/9]. 1738: ez előtt való

őreg vintzellér nem derekasint értett a' Mesterségéhez [Kercsesora F; TL. Málnási László ref. főkonz. pap gr. Teleki Józsefhez]. 1828: ért az Asztalosságához [DLt 939 nyomt. kl]. 1844: Erdéli Sámuel* elő adja, hogy közelebből Mártiusba, a' láto mesterek valamely Zöld mázos kávé ibrikért, minek mázza készítéséhez nem értenek, úgy mint ő, — Láto Mesterek meg büntetik [Zilah; ZFaz. látómester al. — *A közlésben sajtóhibával].

16. kb. vélekedik, gondolkodik; a fi de pärere, a gindi/crede; meinen, denken. 1681 Nagyságod azért a Panajot uramnak innét irt görög levél felől így értsen, a Budai s Andrásí factiója, úgy vélem hogy nagyságod és az úgy mellől Panajotot, általa logophétet elvonja [TMÁ VI, 122 Paskó Kristóf Drinápolyból Csáki Lászlóhoz].

17. tekint, tekintetbe vesz; a considera, a lua in consideratie; berücksichtigen, in Betracht nehmen. 1676/1681: Hunyadon Csizmadia Peter valaszsa. Ertvén értéktelen egyes voltat, hogy Mesterségitis jobban üzhesse az Taxa helyet szolgályn, Mesterségével [VhU 444 Thököly Imre vál.]. 1766 vagy edgyik vagy pedig a' másik részre a' Fundusnak quantitássából többet vagy kevesebbet absorbeálhatnának, és így értvén a Métázást szükseges képpen kell az illyen Inaequalitást rectificáltatni nem tsak az két ház között lévő Udvar(na)k kellett ketté hasadni, hanem in Concreto kell érteni a' Jóságot, mintha Ház sem volna rajta, mert különben Divisio aequalis non esset [Torda; Tjk V. 308, 310].

18. magára ~ vmít magára vet, magának tulajdonít vmít; a-și atribui, a fi vina lui; sich selbst zuschreiben. 1853 az állam költsönt ha 3 nap alatt vagy hozzánk vagy illető helyre bé nem szolgáltatotta a leg kedvetlenebb következtést érte magán Uraságod [Pálfa U; Pf. Illyés Péter főbíró lev.].

19. kiért/vesz vmiből vmít; a înțelege (din. .); entnemen. 1574 Maradek peter azt vallia hogy Eois vgi értette zabo Sebastian zowabol hogy zabo ferenche az Marha, aztwl fogwa eo Nalla al [Kv; Tjk III/3. 311]. 1659 fírod, hogy úgy értetted Gyulai uram leveléből, hogy nekem házat adtanak, de énnekem, tudja az én Istenem, egy cseppet sem adtanak, hanem a nélkül vagyok mind ez mai napig is [TML I, 315 Teleki Jánosné Nagyváradról Teleki Mihályhoz]. 1708 a bort kezdettek .4. és nem 3 polturán a Korcsomákon azt én magamtól nem cseleküdtem, hane(m) akkor nekem küldött kgd leveléből ... ugi értettem hogy a' hordok czedulajokrais fell volt jegyezve mellyik bort hány penzen kezdgyek [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

20. beleért vmibe vmít; a include/cuprinde; (mit)einbegreifen. 1810: egy Gyeresi Nyilas Sessio után lenni kell Mintegy 12 Darab Szántó Földnek, approját Nagyabjt értve [Gyeres TA; Born. IX. 58a].

21. vmin vkít/vmít ~ a. kb. vkire v. vmire céloz; a face aluzie la cineva sau ceva; auf jn/etw. anspielen. 1630 mikor Kaloz Gíorgj az feleséget megh verte, oda hiuata engem az azzonj, hogy

megh kenniem: kerdem mj lelte, s monda nekem, Megh mara az eb (az vrat erte:) [Kv; RDL I. 19 „coregj Borbara azzonj Thorday Lakatos Tamas relictaja” vall.]. 1748: ehezis tsak alig juthatánk hozzá (: értvén a Kolosvárról hozott jokat:) [Torda; Borb.]. 1761 aztis izente M. B. Josika Imreh Vr ő Nga Daniel Urfinak hogj ugj menjnjen bé a Néh(ai) Generalis Vr Udvarában most a napokban hogj bizonj elég s.v. kopoja vagjon (: mit értett ő Nga a kopokon én azt nem tudom, nem disputalom:) [Branyicska H; JHb XXXV/46. 14]. 1813: bizonyoson Dosánére czélozott s azt értette rajta [Dés; DLt 71/1814]. — b. vhogyan értelmez vmít; a interpreta/înțelege ceva într-un fel; etw. irgendwie erklären, deuten. 1666/1701: Az Fel ülésnek modgyát az mint ő kgek kívánnýak abban sok homály vagyón), mert ha azt értik rajta, hogy csak akkor üllyenek fel, és mennye(ne)k ki az Haza szolgálattýára, midőn az Feő Ispán el megye(n), ez méltatlan kívánság sok okokra nézve [Kv; KvLt I/188 egy-i végzés]. 1679: Ebben senki nem ellenkezik hogy a büntetés ala valok, ne büntetessenek, az többiről nem szolnak ki tuggy klmed mit ért rajta [Dés; Jk 39b].

22. vmít vmire vonatkoztat; a se referi la; etw. (auf etw.) beziehen. 1665: ha a perceptorok eddig szunnyadoztak serkenjenek hozzá, és a data praesentis mindenütt felszeduen jó pénzül... két hétre Brassóban magok administralják Bódogfalvi Mihály atyánkfia kezében ... Ezt peniglen értjük csak az portára viendő adóról mivel siető az dolog [EOE XIV, 156 egy-i végzés]. 1681 Minden napi szolgálattal tartoz(na)k, es minden fele szolgálattal tartoznak supportalni, Telb(en) nyarb(an), mezőn, kertekb(en), szőlőb(en) etc., valamint az Tisztek fordittýak; Sz Kiralyrol es Also Nadasdrol is ezent kell érteni [VhU 84]. 1845 meg támmodott az utszán Madarasi Ádámné és engem minden fele képpen le piszkolt ... azon okból, hogy ... valami huszasakat emlegettem, mit meg halván madarasné, híhető azan huszasakat értette, melyeket Rosi leánya tavalyi gazdájának a Fiscalis Úrnak sebéből el vett volt [Dés; DLt 502].

23. értelmaz; a interpreta/explica; erklären. 1762 arról is parancsolatja jött őfelségének, hogy minden cseléd tizennyolc krajcárt adjon capitís taxát eztendőben. Ezt ... nem akará Bethlen Miklós úr másképpen érteni, hanem hogy a cseléd a tulajdon maga conventiójából fogja megfizetni [RettE 141].

24. vkik közé ~ vkít vkik közé számlál/vesz vkít; a socoti pe cineva printre. ; jn zu jn rechnen/zählen. 1780 őllyanakís voltak kik telhetetlenkedvén törvény ellen a' mennyire éppen tehetségek volt, hat ágas vasat, sőt talám többetis futattanak, kiket nem hogy a' törvényt meg tartók közé lehetne érteni, hanem törvénytelen-ségeért büntetést érdemlenek [Torockó; TLv. 9/17].

ért¹ I. mn kb. el/megért; ajunge; erlebt. 1760: Ezen esztendőben karácsony előtt egy

hétel hala meg a szegény Becski Miklós bátyám is itt Köblösön, jó vénséget ért korában szép csendes halállal [RettE 115].

Szk: *törvényben* ~ elítélt, ítélettel sújtott. 1626 ha penig megis eszen hitit megh szegne, tehát ... mint teörvenben ért sententjas Embert mind Nemes Nemtelen szabad szabadtalan ... megh fogni es fogatni (így!) mint hűteótlent megh büntetessek erdeme szerent [Melegföldvár SzD; SLt EF. 6].

II. fn eltalált/ért (személy); nimerit, atins; Getroffene. 1838 — 1845: Béadó (és beálló) ... játéknem, kiméretvén a kör egyet vagy többet abba beállítanak a künnlevők rendre rájuk ütnek laptával; ha érik, az ért jogosítva a künnlevők után hajtani kit ér, a megy bé helyette s ha őt nem találják kiszabadul [MNYTK 107].

ért^a 1. érett; copt; reif. 1625 Tikmoniat ad-tam. 75. ért saított, kit az meszben chinalt az kepiro [Kv; Szám. XXX. 18]. 1681 Mint hogi eze(n) szőlők ighen el sovanjodtak, kellene Úy ért földel mindenik tövet megh burítani vagi földelni [Vh; VhU 586]. 1717: Dinnjét is küldenék de nincsen ért [Búzásbocsárd Af; BfR Lörinczi László lev.]. 1768 Itt Károlyi leg szeretesebb már negyed napja hogj ért dinyén tsemegészik, az övé előre érik [Mezőzáh TA; Told. 5a]. 1775 Most utobbszor, a mikor kukuriza ért lett volna Togyer ujra reá állott és hivta azon gyilkosságra* [H; Ks 114 Vegyes ir. — *Ti. hogy öljék meg a korcsmárost]. 1814 A' Felső Virág Házba Czitromfa vagyon 35 Narants fa 5 ... Citrom és Narants fákon találtat(ott). Ért Citrom 7 ... Ért Narants 49 [Vessződ NK; Told. 18 gr. Toldalag Kata lett.]. 1844: jo éret ganéjal ha meg hordanák a' virág táblákat jo bővön ..., tsak a' virágakat el ne taposák [Kv Pk 6 Pékei Krisztina férjéhez].

Sz: vki ~ gabonájába veti sarlóját belekaszál más rendjébe. 1710: hol vagynak az mi Papjaink, miért ne(m) allanak melle az szegeny Aszsz(ony-nak)k hogj imadkozatnak, azonb(an) az Papok elő jöv(en) aszt mondák az Paternek mint veti az mi ért gabonankb(an) az eő sarlojat nám mi ne(m) vettyük eő kglmekeb(en) [Marossztkirály MT; Told. 2] * vki ~ gabonája Istennek vki megérett a halálra. 1818 az Unokám ... engemet ha meg öl, Ugy is ért Gabonája vagyok az Istennek, s azért kész vagyok a' halálra, de önkéntesre, vagy természet szerint valora [M. régen MT; TLt Praes. ir. 321/1818-hoz Palatkai Anna fiához].

2. (korra, magatartásra) megállapodott; maturizat; abgeklärt, reif. 1776: (A templom ügyeletére) ért idejű és elméjű embert rendele a' szent Visitatio [Torockó; TLev. 16/1] * ~ ebb idő érettebb (élet)kor; vírstá mai maturá; reiferes Alter. 1669: Nemes es Vitezleő Harinnai Ferencz edgyik melletünk lévő Inasunk Szülejetől neveletlenül maradván már Isten erőbb időre jut-tatvan majd három esztendeje hogy bennünket is szolgálja [Told. la] * ~ kor felnőtt kor. 1865:

Azon esetben ha Antos Klára kedves unokám meg halna, mielőtt ért kort érne, száljon minden ... hagyományozott vagyon egy harmad részbe kedves unokám Gr. Teleki Annára [Kv Végr.].

3. kb. idejére született, kifejlett; născut la timp, dezvoltat; entwickelt. 1819: Akár ért, akár éretlen lett légyen a' született, mind két történetben mikorrrá számlálva Kegyelmed annak fogantatása napját ? [Kv; Pk 2].

érte fn 1. vki élte/élete; viaja cuiva; js Leben 1779: Surs Togyer ... az én értem előtt származott volt onnán ide, az Ipjához [Marisel K; GyL. Kolto (!) Kosztin (72) zs vall.].

2. az ő ~ ben/re az ő idejében, in timpul lui, pe vremea lui; in seiner/ihrer Zeit. 1684: azon haz helyeken Fiscus jobbágyi lakta(na)k az én értemre [M.ign AF; Incz. V. 53]. 1699: (A földet) en Kovats Ist(van) vramenak tudom lenni, .. en ugj tudom senki nemis haborgatta eő kgl(ét) mind eltiht, en értemre bekesegekepp(en) birta eő kglme [Mezőkölpény MT; MbK 90 Kölpényi Kocsis János (40) jb vall.]. 1725: az én értemre azon az helyen . örökké malmot tudok lenni [Türe K; Told. 28]. 1739: Tudom hogy én értemre eleitől fogva a Sz: Benedeki kastélyhoz birattatott az Vtrumban fel tett rét [Dés; Ks 28. V]. 1751: Emberi emlékezettől fogva, az az a' mi ertünkre soha Gyeptü nem vóit [Ákosfva MT; Told. 8]. 1759: Az én értemre még a grófot, bárót sem igen nagyságotlák, hanem „az úr” vagy „az úrnak ökegyelmének” (szóltották) [RettE 88]. 1762: En értemre ugy tudom bizonyoson mivel magam is laktam Oczfalván* az Udvarba vagj 8. Esztendeig, hogy midőn közönséges falu erdeit osztottak, annyi részt attak mint egy oda valo szabad embernek^b [Bögöz U; IB. — *U. ^bTi. az udvarnak is] | (A) kétt Víz között lévő kis Berek eleitől fogva az én értemre tilalomban tartatatt [Körtvélyfák MT; Bál. 87]. 1778: Dosz nevezetü Erdő melly a mi ertünkre a Jobbágyak(nak) Zsellerek(ne)k élésekre meg engedtetett volt s mostis élük [M.fülpös MT; Told. 44a]. 1796: soha azon helyt iránt a két Hellység között haborgas eddig az óráig az én értemre nem volt [Panit Sz; TSb 2]. 1806: az az hely az hol a' nyárfák vagynak plántálva az én értemben lett fővényes és porondos helyé [Erdősztyörgy MT; WH]. 1825: a' Kérdésbenn jött Kaszálo, az Erge szé-lég biratott és kaszáltatott az én értemre [Dés; DLt 1805 Jenei János (80) ns vall.]. — L. még RettE 87, 100, 109.

3. az ő ~ től fogva amióta esztét tudja; de cind se stie; seitdem er/sie zu erinnern weiß. 1748: azon helyet a mi értünkől fogva a Nadasdiakénak tudjuk [H; JHb XXXII. 29].

4. vki vhol léte/létele/tartózkodása; sedere; Aufenthalt. 1614/1616: kertünk töle az praedicator esztendőkre rendeltetett nyoltz nyoltz szaz kő sokat, mellyet hallottam gyakorta Juhos Janos szaiabol, hogy nekj meg igrte. Sőt egy kor Raz-man Istvan Uram(m)al, itkün Colosson ertünkör, ugyan nagy obtestatdoál szolla nekj meg igrúen.

Annak előtte, mioltatul fogva en emlekezem, mindenkor meg adtak [Kv; RDL I. 100 „Steph. Gyöngyössj camerarius salis fodinae Colosiensis” vall.].

érte, érette *haz* 1. vminek ellenértékéül/ára fejében; in schimb, in contul prețului; dafür, als Gegenwert. 1568: Paysos Lukach fass(us) est hogy amikor feyerwary Jmretől veúe othues lörinc az felso Parthat, hallam hogy Egy gyras parta Bouet Jgyre erette Jmre pedig azt monda hogy Egy Gyra legyen es három Nehezek, othues lörinc pedig azt monda hogy o ne(m) toldoz foldoz erette hane(m) Egy Gyras Bouet ad [Kv; Tjk III/1. 222]. 1573: walamykor, wag’ en wag az en Maradekom ezt a falwth eo thewle wag’ az eo maradekyathwl fele-segethewl Es gyermekeythewl el Akarnok wenny wag’ foglalny hat tartozzwnk w neky az Ezer forynthoth apro penzawl. Eleozer eo neky wag’ az eo maradekynak le tenny Ereotte [Fog.; Törzs. — Bekes Gáspár aláírásával]. 1591 u.: az alperes nagy pinzt adott érte [UszT]. 1593: 2 ludat Jzent biro wram hogy agyak nem wolt ithoni hanem az maiorban attam nekik irete f — d 14 [Kv; Szám. 5/XXI. 36]. 1637: Tudom aztis mikor Czeglédi Demeterne beöczültete az leanira valo keöltseget, kit ennek az Nagi Janosuenak adott volt, s egy darab kertet beöczültete erette [Mv; MvLt 291. 93b]. 1644: 4 frtot Attak volt Ereotte [Mv; MvLt 291. 431a]. 1730: A hizlalo (!) Serteseket most már tíz forintert is oda adnám ha valaki meg adná ertek de senki nem ad, s meg kell öletnem [Noszolyi SzD; Ap. 4 So János deák Apor Péternéhez]. 1765: Az Béres ökreik számára Vévén 6 Istrangat fizettem érettek d. 36 [Nagybarcsa H; Ks 71. 52 szám.]. 1782: Vizi Péter megalkussza az bárányokat ... De pénzt nem adott volt érettek [Jenőfva Cs; RSzF 280]. — L. még RettE 196; RSzF 288.

2. cserében; ca schimb, in schimbul; tauschweise. 1573: Gruz peter ... vallia, hagi kerte volt Eot Hennig Iacob hagi zerzene Kis Antalwl egy be laro vtat az eo kertere ... Az eo teorekedesere meg Engette kis Antal es az varos Me-reojewel Merettek ky egy eolt es ket lab Niomot, Hennig Iacob pedig adott Masfel Annye feoldet Erte [Kv Tjk III/3. 184]. 1591 u.: en uelem meg hitety az alperes vagj pinzt adott érte uagj pedeg mas eoreoksiget adott érte tehát kiz vagjok mast adny [UszT]. 1705: En Kézi Széki Alsó Torjay Mihály senior, Nemes Személy Elsőben is, itt Alsó Torján az Templumnál az ut mellett lévő nagy kertem magam kerestem cserélvén az Benkóktól, az mely cserét, tudni illik Szántó földet érette adtam, azokat is magam acquiráltam [Borb. II Nic. Márton scholae magister pp keze írásá].

3. kb. viszonzásul; drept recompensă; als Er-widerung, zum Dank. 1654/1670: Mezei György én töllem három bort akar vala el foglalni ... , hane(m) addighi szollank néki az egyik bort le hagyá s három forintot adék néki érte [Szénaverős KK; LLt Henczel Lénárt (65) jb vall.].

Sz. 1820: az Eskettető Báronéra kezdett nehez-telni Tötöri Ur .. azért hogy a Köz mondas szerént tégy jól a’ Kutyával s’ meg ugat érte [Várfva TA; JHb F. 48 Bfio Sigmond (49) hűtes assz. vall.].

4. (vmennyit/vmit ad/fizet) váltságul; (a pláti/da a sumă oarecare) drept recompensă; als Auslö-sung (eine bestimmte Summe zahlen/etwas geben für jn). 1594: hwsz forintoth fizete Zabo Fabi-a(n)nak irettek asz Zolgakirt [Dés; DLt 246]. 1676: Hallotta(m) magatul panjultul hogj monta-eo Maramarosi Dragnesti Eorőkös Jobbagj edgj magyarorszagj Ember Jobbagja volt es Tököl-li Marto(n) kolosvarj posztot adott Erettek ugy szal-lította Dersere [M.derzse SzD; Wass. Kis Gergely (60) jb vall.]. 1703: Váltottam volt meg a’ Csik romlás alkalmatosságával el rablot három Csik széki Ifju Legényeket rabságból a’ tatár kezéből, ... adván értek in Summa nyoltz száz Izlotokot [Marossztyörgy MT; Ks II. 14/XLIIB özv. Torma Jánosné Petki Anna végr.]. 1804: édgj veder bort kellett fizetni érettek [F.gezés NK; Told. 30].

5. helyette; in schimbul; statt, anstatt. 1570: Angalyt Emryh Kasneren eoazwege, Azt vallyia hogy My kor gereb Balas megh holt Maradot volt ket germeke, Es az My Marhacs-kaya Maradot volt azzal Egetembe hoz Bartosne hordotta hazahoz, .. Megh Beochwiltette volt, Es azt Mongia volt hogy My kor az gyermekeknek kellethyk eo Jobbat ad erthe | ez chinek gergelenek attam ket hordo Bort vgy hogi ennekem zwrtette Mast Teolchen Erette | Kochis gergne Barbara ... vall-ya, hogy Egykort kerdy volt palochy Janost hogy ha megh veotte az Thorozkay gergel hazat vagy chyak Berbe Laky Benne, Azt Monta neky hogi fizettem 75 f-ot adossagot Ertek. Al enneke(m) az haz 200 fba [Kv; Tjk III/2. 80a, 98, 116h]. 1587: zallassunkrol lopanak egi Calapas sweget el kit keolchion kertem vala mast kellett ithon érte vennem — /75 [Kv; Szám. 3/XXX. 10 Seres István sp kezével]. 1593: attanak mast Jrete az quartas wrain[Kv; i.h. 5/XXI. 43]. 1594: mind Erdeoth s mind Zanto es Zina fewet ... mast ad Nelyk Irte [Moró SzD; RLt O. 5 Thooth Gal jb vall.]. 1631: adok abba(n) akkor (!) araniat s akar tallert, csak hogi ismet olliant adgjakot erette [Mv; MvLt 290. 250b]. 1644: mast adok szomszed Uram irette [Mv; MvLt 291. 422b]. 1673/1681: Ket jo köver verő Dicznok jarvan an-nuatim, ha ily nem adathatik ki, ket masa Vass fordittassék érettek, vagy az Vasnak az árát [Vh; VhU 465]. 1715: nekem arra valo Cseledem nin-csen az ki ennek az 35 ökrök(ne)k gondgyát Tudgya Viselni, hanem én néktek adom, ilyen formáb(an) hogy ha én meg halok, az Fiaim kere-sik, agyatok mást érte akár Tarcsát akár barnát [Bálványosváralja SzD; Ks 26. XIII Vass Peter (50) vall.]. 1717: mint hogj pedig jó füvet ne(m) vihetett az szegénység executorok ménvén utánnok, vérték, Taxálták, és szántalan zabot pénzt, Tjukot, Vajat huztak, vontak érette [Csasz; INyR]. 1763: Csak ett ivutt, és én fizettem érte

[Sár.]. 1782: adott volt az actor az inctusnak fél-mérés szénát 1781-ben tavasszal, olyformálag, hogy egy mérest ad az újból érette [Taploca Cs; RSzF 172]. 1837: Ezen meg nevezett Helly agyagos és porondos lévén sován és csak inkább Zabnak való Hely; igen de a Téglá vetésre nagyon jó és alkalmas Helly lehetne ... a Tkts Magistratus ... meg tetheti hogy az irt Gazdákto! bé cserélye és azoknak másutt adjon erettek nyilat [Dés; DLt 904 mell].

6. rá; pentru; darauf, für jn. 1722: ha valamely magtalan ember ..., vagj más pazérlo Jobbágy ... el idegeniténé földét; Az olljannak Fiai viszsza telepedvén vagj ember kort érvén, vagj ahoz közelebb való vérek viszsza vehessék az el zálagasított föld(ne)k felét, a' Felét meg hagják az érette adot pénzért [Zágon Hsz; SzentkZs]. 1740: Solemniter Protestalok azon, hogj Néhaj Hiripi Mihály Uram Unokái(na)k Házokhoz senki ne nyúlhasson, mig engemet, eddig való Expensáimról, azon árvák iránt nem excontentál, ... minthogj, én, érettek felesen költöttem [Dés; Jk 328a]. 1767: egy Aszsz(ony) ember ott mulatván, pénzül meg nem fizethette az bor árát, hanem egy kendőt, és párna haját hagyott zalogb(an) erette [Torda; Tjk V. 46].

7. az ő személyéért; pentru persoana sa; für seine/ihre Person. 1569/1571: Andras mester ... Engemetis ker vala hogy kezes lennek Erette de az vr kepe nem veon be [A.zsuk K; SLt XY. 24 Varga marthon jb vall.]. 1572: (Azt monda) hogi ha engem zerez ely Nem Megi haly it, Mondek neky Nem hialok Mert egwld Az vrad Megh Jeo Megh eoly Mind ketten (!) Monda hogi Neh fely semmyt feyemig allok en Erte!d hogi senky Nem bant [Kv; Tjk III/3. 7-8]. 1576: Kezesek leot-tenek Erette*, Az vyuari Mate Cigan vaida, Betleni Janos vaida Es mihaly vaida [Dés; DLt 193. — „Az ven Janos Cigan fia Thamas Cigan"-ért]. 1592: Az mikeppen Capitany vram megh fogatta volt Kénosi Vas Martont birot mihogj Kornis Farkashoz Jart perre, leot-tenek kezesek erette [UszT. — Köv. a nevek fels.]. 1599: Lucas Trausner fassus est Jeowe hozza(m) Kópeczy Janosnak egy embere hogy lennek kezes erte [Kv; Tjk VI/1. 274a]. 1613: halla(m) hogy Peter deak monda hogj kj köti feyett Gabir Peterert, monda Virag Georgy En koteom fejemett erette [BLt 3. „Mart. Gabir lib. Zent Georgy" vall. — *Cs]. 1614: Sylagytn* lako Gykinyesi Lazloirt es Lazar Janosirt Lun azirt kezes irtetek az ket. Zilagytni emberekir kuleon kuleon mindenikirt Negyen Negue(n) forintigh [Tötör SzD; Ks 42. E. — *Szilagyto SzD]. 1710: a mely böcsületes emberek érettek kezesek lesznek, az kezességbe belé nem hagyom [Csíkszereda; SzO VII, 151]. 1715/1761: idegen országra bujdosásra kellett mennünk el hagyván éretteim kedves Hazáját*, s' ott esztendő!k forgása alatt velem türt szenvedett [Nsz; Berz. 17a. — *A feleség]. 1823: László János kezes érettek [Veres-egyháza AF; Told. 7]. — L. még RettE 79.

8. az ő érdekében; in interesul lui; in seinem/i-
ihrem Interesse. 1570: Kadar Mathe ... Vallya

hogy Zekel peterne Es Nagy Barlabasne .. Azt Montak noha Janos deak Zol Erthunk, De Nem Merwnk semyt Barlabas hyrene!kwl chele-
kednwnk, Mert vgy tartywkw Minth fely p(ro)ca-
torunkat [Kv; Tjk III/2. 16d]. 1574: Chanady Tamas Azt vallia hogy ... keryk volt Eotet hogi kezes lenne az karert melliet Maradek Peter Mar-
haiaba teot volna ..., Eo azt Monta hogi kezes Nem leszen de Eoremest teorekedik Ertek ha Nem Igen Nagi az kar [Kv; TJK III/3. 119]. 1588: az sok Jambor addig esedezenek eretteim hogy ket for-
inther zerzenek meg hogy ell ne vigyenek [Zsákvfa Sz; WLt Luc. Barlas jb vall.]. 1600: Mediomontan-
Janos Pap vra(m) wallot p(ro)katort Pyros Alber-
tot, egyebeketis mindene!et walakik erette zolnak,
mindenek ellen, es minde(n) dolgaiban, infra anni
reolutione(m) | Gellerd Gyeörgyne Bagy Apalin
p(ro)katort wal Gellerd Gyeörgiet, az vrat, egyebe-
ketis walakik erte zolnak [UszT 15/218, 219].
1627: fertelmes modon zittak bennwnkeot, ha
egj nehany ember ne zollion erettwnk, keszek va-
lanak megh ölni [Nagyernye MT; Bál. 82]. 1629:
enis eot uttal uittem Kolosuarra Deuai Istua(n)t
s igen sokat farada s teoruenkeözekis irtette [Mv;
MvLt 290. 175a]. 1764: Szétsi Ferentz valami
buzát ki vivén az udvarbol erette ő futott
faradott belé hogy kezességén kivehesse, nagy
bajjal ki is szabadította [Bögöz U; IB.]. 1797:
Juonasko is hasonlo modon nekem érte interce-
dálván, nékie simpliciter neg is engettem [Sebes-
hely F; JHb „Honorabilis Popa Opra Praesbiter
Graeco Catholicus ex Poss. Szesztsor" vall.
*Szeszcsor F].

9. ennek érdekében, ezért; din această cauză,
pentru aceea; deshalb/wegen. 1768: ha égett-bort
lehetne belöle* készíteni, úgy méltó volna érte a
kukuruzt elhadni, de külömben többet érne a ku-
kuruz [HalmNir. 402. — *Burgonyából].

10. az ő kedvéért; de dragul lui/ei; seinet/i-hret-
wegen, ihm/ihr zuliebe. 1776: hallottam, hogy
gyakorta Csizi Hadnagy Groff Uram ő Ngat kü-
lömbféle ámitásokkal untatta hogy Groff Kornis
Kis Aszszont el ne venné, ilyen Szavaira em-
lékezem El ne végye Ngd, hogy érette Pápista
légyen, másképpen majd B. Henter-is meg mutattya
a Gubernium előtt, hogy tsak azért a Léanyért
lett Papista Ngod [Kóród KK; LGy. „Fridericus
Nóvák (21) kamerdiner" vall.].

11. kb. az ő nevében/képében; in numele/locul
lui; in seinem/i-hrem Namen, statt seinem Person.
1657: Ersek Ujvari Szabo Ferencz jelenti, hogy
ennek előtte három esztendő!kvel jegyzette volt
el Sombori Annat, vgyan Somboron lakot. Erette
az hadba elment [SzJk 81].

12. ezért; pentru aceea; dafür. 1570: Aztalos
peter, Vitez ferench Hoszw Jacob, Gallus Man, azt
valliak hogy ez ely mwlt Ideoben hittak volt eoket
Koppany leorinch es Kolb Myklos hogi az Thoroz-
kay hazat megh beochwlnék senkyt otth Nem
talaltak Es Mondanak hogy eok Nem Zoktak volna
vgy beochwlny Mykor otth Ninch az kye az ereok-
segh Mondanak Kolb es Koppany, My allwnk erthe
Mert my Theorwenbe Erthwk es haromsor fel is

kialtattwk [Kv; Tjk III/2. 150a]. 1645: Jöuendeöb(en) megh keresi irtette az Enczifalusiakat* [Szászsztjakab SzD; Told. 27. — *A tözsomszédos Szászens lakosait]. 1785: áldassék az Istennek szent Neve érette a' ki meg örzötte minden szerencsetlenségtől [TSb 13 Bethlen Zsuzsanna lev. Nsz-ből]. — L. még RettE 195, 230—1.

Szk: ~ van azon/rajta van, azon igyekszik. 1570: Eotthues Jacob es Eotthues gaspar Zattmaryak ... vallyak hogy .. Mykora Jmmar hazayokból ky Bwdostak volna es Jde Be Jeottek volna, Jgen voltak erette fizetesekek hogy Be ferkeshessenek az cebhe az zattmary Mestersegel, De semmy keppen Beh nem veottek eoket [Kv; Tjk III/2. 135]. 1583: Erthe woltunk hogy az mit a predaban nálok találakis egybe kerestesswk [BáthoryErdLev. 115]. 1584: úgy kere hogy Jo zerzodie legiek neki az hazhoz mondek erre az mitt kemged: Velem er eöremest erte lezek [Kv; Tjk IV/1. 292].

13. azért, amiatt; pentru aceea; deswegen. 1570: hyak Byro eleybe Erte, hogy Theorwen zertent ely veszek (!) a feold Melleol [Kv; Tjk III/2. 116]. 1591: Istuan Deakne vallia ... Miert hog penigh az Janos vram zolgaloia lopta volt el az Daikatol Susannatol az Araniat, en az leant verem es firtatom vala erte, hogy ele aggia az Araniat [Kv; Tjk V/1. 179]. 1691: (Mely földet) olyan formáb(an) zálogosított volt Harangláb Sig(mon)d Ur(am) Nagy Andrástól ... hogj a mennyi adót erte le teszen az alatt mig birja a' ki váltaskor mind megh fordítsák [Harangláb KK; Ks 39. XIV. 1]. 1756: áldassék Istennek szent neve érette, hogy eo Ngának frissedését érhetem [Ks 96; Baló Antal lev. Bécsből].

14. emiatt; din această cauză; deswegen, deshalb. 1568: Margareta Consors Ambrosy varga ... fassa est ... azt halatta, az hachyertol hogy adig zol, az leanna, hogy meg eger, arczyul vagya, erette [Kv; Tjk III/1. 185]. 1572: Zabad akaratywk zerint Mw eleottwnk keotteottik eot zaz forintra magakat, hogy ha Meg nem allanaik, ... Az Reouidre hinassak egymast irté [Gerend TA; BK]. 1588: Ennekem azt monda Balazfy Christof ne fel sogor mert az mig Ea ilek soha meg nem perellek Jrette [Kövesd NK; SLt V. 14 Fodor Matias jb vall.]. 1589: igen haragzik az Vr rea Irte| Azon keozbe ziggia vala es rutollia vala ewket Irte [Dés; DLt 226]. 1589 h.: Demeter deak azon kiüül az dombra czinalta az kertett, de en ne(m) tudom hogj az varos megü zolitotta erette [Szu; UszT]. 1590: Ez al pereseket törüenyhez hyua(m) Jrette hozayokt mo(n)dam Ez folyeb megy Jrth dolgokath [Farcád U; i.h.]. 1592/1593: azon az peres porondon* haltunk zekeresteol barmostul, senki nem zolt my Nekewnk erette [Árpástó SzD; Ks. — *Dés és Szentbenedek határán a Kis-Szamosban lévő porondszigeten. A többi vallomásrészlet is erre von.] | bochatotta neha barmat ide altal az peres feoldre, de senki nem bantotta edöt irté [Bálványosváralja SzD; Ks] | oda altal az Zigetbe hajtottam az eökreöket az porondra, es

tördigh valo vizben menthem vtanna hogy vizza haychiam, Nem zolot senki irtette [M.déce SzD; Ks]. 1596: ezeket vexalliak irtette [Dés; DLt 249]. 1603: ez alperes . erokseg keresso bestye lelek kuruanak szydoth hogy kuruanak szydot ferfyu leuen en kurua ne(m) uag yok Jrette dyomo(n) uagyon [UszT 18/67]. 1621: hamis az Deesi fő biro mind az egez tanaczual Egetemben, Mert az minap engemet egy roz Kouacz igen megh vere, de azt megh sem fogatak erőte, mert egyk farkas az masikat megh ne(m) marya [Dés; DLt 345]. 1679: Kaszo(n) székbén Felsőfaluban lako Péter Lukacz Icania Jlonia, .. egi uttal impregnáltua(n), az mü törüenjük szérent megh büntetődöt érte [Ksz; BLt 3] 1687: Mikor Vár szüksegére, az Nemes V(árm)eg(ye) fel vetése szerént valamit kévännais Hadnagy Vr(am), ha azt mondgya az szegény ember, nem mehetek, mert az Ur dolgára vetettek, nem bántya, se nem bünteti érette [Szilágycseh; GramTr VIII Somogyi István (50) a szilágycsehi lovas sereg zászlótartójának vall.]. 1724: Az az atkozot Szikszaine .. a val köszönte meg az en szolgálatomot, de csak izend meg az Uradnak, úgy hiszem bizony meg declinalja erte az hátát [Ap. Apor Péter feleségéhez]. 1734: (Ha) valamellyik Urfinak hoztak volt valamit az Néhai Ur hire nélkül ... haragudott érette [Kv; TKI Joan. Farkasdi (27) preceptor rhetoricum vall.]. 1837: Egyed László sok haszontalan beszedü és tselekedetü ember volt Tolvajnak meg szidták, senkit érette meg nem perelt [Szenterzsébet U; Borb. II]. — L. még DFaz. 11, 13; KemOnél. 17; MetTr 360; SzO II, 330.

15. miatta; din cauza lui/ei; seinet/ihretwegen. 1570: Anna Seres Janos leania vallya, hogy talalya Keomies Georgue eotet es Mond hogi Mynem En Bwnem hogy az Esse kurwa fia meg vagta az te Apadat, hogi engem gywleolték Erte [Kv; Tjk III/3. 13]. 1589: kewligiem vizza mert igen haragzik az Vr rea Irte [Dés; DLt 226]. 1590: ha wallamely Attjamfyanak közy wajon az En hazamhoz wallo byrodallom felöl Engemeti keressen Jrette [UszT]. 1600: walami wetekbe eset wolt, meghis fogtak erette, wassba wertek [UszT 15/139 „Nagy Antal kenossy”, Zabad Zekely” vall. — *Kénosról (U) való]. 1631: temagad mondad, hogy el agja(m) ha veszik imar te magad zidogacz irtette [Mv; MvLt 290. 49a]. 1637: szalai Tamas ... csak ugi kere el uramtul az Nierget ..., s az ultatol fogua oda wajon; az uta(n) Matias Deakis elegh sok busitast czelekedet erette Uramon szegenj [Mv; i.h. 291. 100b]. 1720: Az Bur Láczk Fia nem akarván menni, mondgya az biro, ha valami executio követi az Falut értetted, ide réatok szállitom az executiot [H; UtI]. 1762: evictiot is fogada ha walaki habořittana érette [Szentimre Cs; Hr 5/41]. 1797: immár vénségünkre ne tzigérezzük magunkat, és azt a Léányt ne tégyük arra ki, hogy érettünk szenvedgyen ártatlan [Mezőcsávás MT; Kp II. 52 Máthé János lev]. 1841: Veresnek vettem a levelét, de meg is Szidom holnap jól érette a Procurátorral edgyütt anyi bokkot csináltak minden réájok bizott dolgaiban [JHb

Jósika János levele feleségéhez Bécsből]. — L. még RSzF 237.

16. pentru ceva; für jd/eine Sache. 1570: Dobo Tamas Mongia volt az feleségének hogi Az Bachy pal Nenyte erthe Jeot vala az Mwstert, En Nem adam fely neky Neced fely vedrewel [Kv; TjK III/2. 2]. 1585: Az Ides Mesterek azt Akarnak hogy el hoznak Leorinczteol Az ladat, Myes ezt ertwe(n) Ne(m) tehetenk ez ellen, es wgy kwide nek erette [Kv; TjK IV/1. 439]. 1600: Gyeörgy Lukachtolis weottem egy diznoth, me(n)tem erte, s ott talaltam hogy eöriztek az diznokot [UszT 15/111]. 1632: az szabijajatis ki uonta, hogi megh vagja a lakutostt ma ha az puskajat megh nem czenalta mert sokszor faradot immar be erette [Mv; MvLt 290. 79a]. 1711: Hozánk is adtak vala 2 Tulkot ..., hogi a Telből ki tartván, Tavaszszal Száncsunk rajtok ... Tavaszszal, mikor hasznát vehettük volna, érték jöve a Lazár Ferencz ur(am) Biraja Gjörgy Mihály István, és el hajtata a fiammal [Kilyénfva Cs; Wlt Margaretha Fülöp Georgii Pál János cons. (60) pp. vall.].

17. iránta; față de el/ea; ihm/ihr gegenüber. 1830: árkos papirosok nem elegek anak ki jelentésre a' mit mik éretted érzünk [Kv; Pk 6].

18. utána; după el/ea; nach ihm/ihr. 1607: Miért hogy az Vasarhely gywlesben el viűek az Colosuariaktol az Aknakat, Ngod penig meg ighire hogi modot mutat honnan vegyek meg summaioakat. Keonyeorgwnk Ngod(na)k az Varos mellett meg tekintue(n) az sok zegeny ehez eo keos segtwtl zedtek azt fel, kik most sirnak Rinak írte talallyo(n) modot benne honnan conte(n)taltassanak [Kv; RDL I. 80]. 1639: az szüleis azt monda hogy, am bar legjen czak hogy mehessek az szegeny gyermekekhez lathassam eöket, mert megh szakad a lekem erte [Mv; MvLt 291. 171a]. 1785: az csíktaplocai tisztelendő páter Botár Györgynek gonoszul elveszett egy szántó hosszúvása és egy erdőből lánc, puhatólózván érettek .. Azon portékák tanáltattak zsgöti Pál Mátyásnál [Taploca Cs; RSzF 260]. 1830: Miklosam ha tsak egy mod van' s en'em szeretsz szegény Anyámertis jöj bé anyit esdeklík éretted [Kv; Pk 6].

Ha. 1568: yrethe [Sajókeresztúr SzD; KJ].

érteget hallogat; a auzi; hören. 1585: Az Capitanok Walaki feleöl paraznasagot, Orsagot es effele Zarwas Wetket megh ertnek nilwanvalo Sorokat értegetnek, Azokat a' Zemellieketh tartozanak hwteok alat az Ortaly Mondoknak vagj az Waros procuratoranak be mondany [Kv; KvLt Vegyes III. 18]. 1618: én magától értegettem, hogy ha Nagyságod ezekről ökegyclmétől ... tudakozik ugyan copiose tud beszélni [BTN³ 157]. 1645: Miuel azirt Uram az mi bizonsagok lehetne, es az kitül értegettik hogj az Viaszszot hul oluaztotta volna az az Janos pap, es az hul masokat kinalt az Viaszal, az keglidtek Jozagaba(n) vagj(on) [Kisbudak BN; BesztLt 20 „Retteghy István mp"]. 1708: értegettük azt hogj az sancz kapujaba(n) megh vagy on hagyva Senkinek meg

ne engedessék hordostol oda bort vigyenek be [Fog.; KJ. Fogarasi János lev.].

érték 1. vagy on; avere; Vermögen. 1573: Vezetek ezt eo k. varosswl, hogi Ez May Naptwtl fogwa semktyt Selh Magiarorzagbely sem Ez orzagbely Embereket varos keozybe Be Ne vegienek, kyleomben hanem hogi Eleosser ha Neotelen meg hazasodiek hazat Eorekseget zerezzen, ha penig annyera valo Erteke tehetsege keolchege Nem lenne kywel azt meg zerezhetne, tahat Summayg valo kezesekeket vessen ollickat kyken az Summat Meg vehessek [Kv; TanJk V/3. 71a]. 1589 k.: vgj vetenek adott az varosra vgj hogj kin kin mind vgy vegiek az adonak quantitassat az kinek mint vagion erteke [Szu; UszT]. 1647: Szent Marton napba az Adot kiki az eo erteke szerent fizeti vgy mint hat Eokrw Ember d. 70 vagy 75 Az kinek Eokre nincz d. 25 [Nagyteremi KK; BK 48. 16]. 1667: ez el mult haborusagos, es szegeny varosunkat, s orszagunkat pusztito nagy veszedelmekben el fogyatkozvan minden ertekebol szegeny varosun(na)k lakossi eronk felett, hova tovab penigh annál inkább nevedeket az Pogansagnak saczoltatasa [Kv; RDL I. 179]. 1758: Minemü értékekkel jött* Palifi Erosk nem tudam [Aranyosrákos TA; Borb. II Joannes Ballo (59) vall. — *Ti. férjhez].

2. anyagi helyzet/állapot; situație materială; materielle Lage. 1593: Varosul lathwan ith ez Varosban az Luxust mind az ferfy rende(n) s mind feokeppen az Azony Allat, es leanzo renden az Ruhazat dolgaban, itiltek eo kgmek sokaknak rendeihez es erteokekhez (!) kepest, Alkohmatlannak lenny vegheztek azert eo kgmek eghez varosul ezt megh Zabolazny* [Kv; TanJk V/3. 206. — *Köv. az adókövetőknek szóló, erre vonatkozó intézkedés]. 1598/1635: az en kissebbik fiam Koteles Istuan, eleitol fogva hozzam idegenssegett mutatot, En attam uolt nekie, ket hazart, ez mellett egeb fele ingo jouaimbanis az en ertekem szerint mindenekből rezt atta(m) uala neki [Mv; APol. I. 68]. 1625: Engemet az J hazahoz fogadott volt leanyara Kouaczy Katara es minde(n) Jouajba bele vallott es fogadott volt, mely nek(em) igit Leanyat enneke(m) meges ada annak modgia zarent, az menyegzes után enis Vgy Viseltem az ott valo mind kwlseő es bel-eő gondot az en tehetsegem szerent a mint illien szegeny legeny ertekem szerent fogiatkozas nekwl [UszT 107a]. 1758: Minde-nik Leanjit Szekej Boldisár ur(am) tisztesseges köntössel hazasította ki ertekek szerint illendőképpen [Aranyosrákos TA; Borb. II]. 1773: egyenlenséget tapasztaltam a Nép között, mert nem kinek kinek érteke es tehettsége szerint repar-táltak edgj más közt azon Taxa fizetést [M.léta TA; JHb II/13]. 1801: Lisztelő s Vanyolokot, Malmokot, a Falu engedelmléből kinek kinek maga értéke es tehettsége szerint építhet [Nagy-nyulas K; DLev. 5].

3. kb. nép tehettség; posibilitate, putință; Mittel und Wege (zu etwas) 1578: ky ky mind cz eo maga haza elejt meg tiztichia, es a ganet ky hor-

dassa, A kinek penig erteke rea ninchie(n) hogy ky witehesse az olyanak eo keg Biro vram legien Itelety zerent segitseggel [Kv; TanJk V/3. 164b]. 1583/XVII. sz. eleje: Valamellykunk Nia-radczaka meszarlot, tartozzek teledczakays meszarlani mert ha erteke leuen rea, nem meszarlana, bntessek egy forintal [Kv; MészCLev.]. 1829: az alkalmatlan koldulást tsak kevesiteni tzelja ezen joltévo Intezetnek, eszt egészen el törölni, nintsen sem elegendő erteke sem hatalma [Kv; BLt 12 kv-i dologház nyomt. szám.].

4. képesség, tehetség; capacitate, putere, putință; Können, Fähigkeit. 1592: immar tiz ezten-deoteol foghwant, megh nem Vonwan faradsagomath az en gienghe es beteghes ertekem zerenth .. Eleo hozattam az varosnak reegly zent kiralyntkol feiedelmynteol adatot minden priuilegiuminkath, mellicet eggienkent az en vekony ertelmem zerenth zorgalmatoson megh olvasvan minden leweleknek continentiaiat ertelmeth, summa Zerenth ky irtham [Kv; DiósyInd. 11]. 1654: Na(go)d meltoztassek Asztalom tartasara valami keves Büzáczkámatt megh adatnj; es az Arestum alol fel szabadittani, hogj eojs nyavalyas job kedvel leven hozzá(m) s enis Na(g)tokhoz közeljeb esven vekony ertekem szerent szeveseben (!) es job alkalmatossaggal szolgálhassam N(agysag)tokatt [Gerend TA; KemLev. Maxaj István lev.].

5. valoare; Wert. 1780: Csíkvárdotfalvában commoráló Boga Józsefné Bartos Anna protestál ... Gergely Péter vejem minden jószágot pénzzel vett vissza, azon írt jószágot senkinek nem engedem az írt Gergely Péterén kívül, és protestálok; a jószágoknak is eladása értékét feljül haladván [Tapolca Cs; RSzF 228]. 1837: A Czel arányos hasznos, Szükséges külső vagy belső gazdasági önkényes, és szabados építményekben, és elkerülhetelen jovitásokban, a zállagban vevő Urat gátolni, és korlátozni nem akarván, ez oly formán engedtetik meg: hogy azoknak értéke ... a ki válto által fordittassék meg [Dés; Bet. 5]. 1849: Krizsán Mária csodálkozott hogyan kap annyi pénzt vissza a bankjegyből, — hihetőleg Krizsán Mária azon bankjegy értékét nem esmerő [Kv; Végr. Vall. 84–5]. 1868: Minden fekvő felkelhető vagyonok commassaltván és mindennek értéke igaz törvényes becsű szerint meg állittatván ..., ezekből leg előbb is az én félrészem és köteles részem ki szakasztasson [Kv; Végr.].

értékes 1. vagyonos, tehető; instárit, avut, cu stare; vermögend. 1606: menteol teobben lehetnenek az Varosokon ollian irtekes marhas Emberek annal haznosb uolna [Dés; DLt 285]. 1630: Tudom hogy elegh ertekes ember vala Gal Mihaly, megh f 100 változek megh jobbagysagbol [Mv; MvLt 290. 210b]. 1670: ezek jo Ertekcs gazdagb jobbagjok valanak az vta(n) Daniel Istva(n) Vram mod nelkult valo szolgáltatasa mia el szegenyodenek [Szentpéter U; Ks T. 33]. 1716 k: Anyámról való nagyanyám volt Túri Borbára, tordai, jó értékes, jószágos, gazdag ember,

Túri János leánya [BethlÖné. 147–8]. 1736: Értékes, mind szabad, lófó, darabont, jobbágy embereknek feleségek, leányok, téiben zekében, nyárban egy abroszt vagy kendőt kerítvén nyakok körül, úgy mentenek az templomban [MetTr 345].

2. (vmennyi) értékű; de valoare; im Werte von, Wert sein. 1648/1653: Takacz Peter, Henczel Andras, Kis Ianos, Kótel veró Mihály, Kótel veró Mattyás, es György vadnak ollya(n) ertekcsesek, mint Henczel Lenárt, mert nemellyeknek fiok is va(n) [Szénaverős KK; LLt].

értéketlen 1. értéktelen

értékezés kérdezősködés, tudakozódás; informa-re, întrebare, cercetare; Erkundigung. 1778: mint-hogy azokott a régi időket nem értem Atyáimtól és más régi örög emberektől való hallamásból és értekezésből tudok ennyit vallani [F.orbó AF; BK sub nr. 908 Bonka Gávrilla (40) vall.].

értékezhetik 1. tudakozódhatik; a se putea informa; sich erkundigen können. 1586: Az feold-mereok feleol most hertelen eo kgmek bizonyoson Nem erthetnenek, Jollehet egy nehany zemely feleol leót emlekezet, Azert Amegh ioban értekezhettek eo kgmek, Adégk Veres Lükach Vramra bítak ez feoldmeres es latogatas dolgat [Kv; TanJk I/1. 36].

2. tanácskozhatik; a se putea sfătui; sich beraten/verhandeln können. 1826: a' tiszelt Gróf hozzám VK Bíróhoz küldött Missilissében 8ad napi dilatiót kért, hogy holmi ezen tárgyat illető leveleit kikereshesse s Procuratorával értekezhesen [Msz; Gyl.].

értékezik 1. érdeklődik, tudakozódik; a se interesa/informa; sich erkundigen. 1575: eo k. Byro vram hywassa be az Mereot zollion neky es Tartoztassa zep zowal hogy legien Bekeseges zolgalion az varosnak, Ed Ideo alat Eo k. Ertekeznek feleolos Mas ky volna Ez fele zolgalatra alkotmas es Twdos [Kv; TanJk V/3. 114a]. 1587: Towabba lathwan Az Varosban az bwnnek el Aradasath Valasztottanak ket feó vraitam, ... ez ket feó vraitam az Jstennek tiztesseget melynek otalmara megh eskuttenek eo kgmek ... eorizek otalmazak, ha mely zemely-heöz Bizonios Sorok ertetodnek, az bwnnek megh chelekedeseben (így l), Azokat citalliak, seot iob-badon értekezzen az bwnreöl meghis fogtathassak, zemely valogatas nelkwl [Kv; TanJk I/1. 48]. 1602: Chanady Antal .. vallia Posonban az Duna parton Theompe Miklossal es Kalmandy Janossal setalunk vala vgy erkezek az zoliomy notarius es értekezny kezdé(n)k az beoreok feleol, ... vgy mondak hogy regen fel oztottak [Kv; Tjk VI/1. 589]. 1642: Keziben" Iako Veres Mihali ielenti hogi hatta uolt el felesége ötet ... Azert teczet az sz. szeknek hogi megis iobbban értekeznek felelőlle es keresse tölle el futót hitőtlen felesége [SzJk 58. — "Keszű K.]. 1734: Vig Sándor akarná Ngodtól értekezni hogy ha biztathatja Ngod hogy itt meg maradhatna ... jo házat és Csírt Csinalna

magának [Gyeke K; Ks 99 Biro János lev.]. 1824: a Kuthoz minden munkára meg kívántam Mester Embereket fel véven azokkal értekezvén a Kut újra való és jomoddal leendő ki építésére a következő költségek kívántatnak [Dés; DLt 424].

2. beszél, szót ért vkivel; a vorbi cu cineva; (be)sprechen, reden. 1812: én oda fogok menni és értekezünk majd ha jeb idők lesznek [Sárd AF; KmULev. 3 Szilágyi Ádám lev.]. 1854: Lajos ötésem ben létébe el felejttem az iránt vele beszélteni értekezzék Néném aszszony velek [Uzon Hsz; Kp V. 394 Kispál György özv. Kispál Lászlónéhoz]. 1868: az erdő fel ügyeletet most velle értekezve — tudathatam, hogy elválallya [Derze SzD; Bet. 4 Miklós József lev.].

3. tanácskozik; a se sfätui; verhandeln, sich beraten. 1590: á wensegh mindenkor Jelen lezen, ha mit értekezny vagy twdakozny akar eo kegmeok, azokis semmybe megh ne wonnyak magokat eo kegmeoktwl [Kv; TanJk I/1. 133]. 1848: A' jövő tavaszi pár. Synodusra, mely a' Köz Sz. Zsinat elfogadásáról értekezend, minden Pap bé menjen [Szucság K; RAK 72].

értekeztet 1. értekeződé, megbeszélés; consfătuire; Unterredung, Besprechung. 1867: még holnap ... menniünk le, mert ottan az árverezést megelőzőleg készülleteknek és fontos értekezleteknek kell történni [A.siménfva U; Pf. Marosi János Pálfi Lajoshoz].

2. conferință; Konferenz, Tagung. 1868: az Erdélyi Fő és Közép Tanodák Januári értekezlete ... Kolozsvárt fog tartodni [Gyalu K; RAK 146]. Szak: tanári ~. 1868: Az erdélyi fő- és középtanodák tanári értekezlete f. év és hó 25lk s következő napjain lesz Kolozsvárt [M.bikal K; RAK 167].

értekeződhetik tanácskozhatik; a se putea sfătu; verhandeln/sich beraten können. 1839: A' napokban meg érkezővén az also jországambol, kívántam tudossítani a' felől ..., hogy ha ma le jöhetne, hogy az eg(g)ütt végzett dolgakról értekeződhetnénk, hogy mikor tellyesedhetnék [A.szentmihályfva TA; Bosla. Br. Miske Ferenc Bosla Ferenchez].

értekeződik 1. érdeklődik, tudakozódik; a se interesa; sich erkundigen. 1641: Vizaknaj Ersebet az Eccl(e)síától értekezik allapattia feleől hogi ha ferjenek mi keőzi lezen velle őtet megh talallia, azért a hol akaria ot lakhatik es Compareal az Eccl(e)sia eleől ha törvenben hija [SzJk 56]. 1797: a' Nehai Groff Ur eo Nagyságáról-is értekeződvén hogy hol volna, és mit csinálna [Kolozs; Told. 42/24]. 1838: Zágonyival 's Seressel is értekeződjék az én dolgaim felől 's a' utis jónak lát utasítsa őket, mert látom hogy nem igen tudnak hozzá [Hadad Sz; Borb. II Árva Kendeffi Rákhel lev.].

2. tanácskozik, értekezik; a se sfätui; sich unterreden. 1824: Szoszolló T. Szolga János Urral a' Napokban értekeződvén: úgy láttuk, hogy a' Balogianus Successorok némelly szükségképpen

meg kéveántató levelek héjjával vagyunk [Vaja MT; SLt Balla Mihály P. Horváth Károlyhoz]. 1852: ha az idő, és a Ttkts Ur környülményei engedik legyen szíves a jövő Vasárnap (:bővebben értekeződvén egy mással:) le menni Siménfalvára* és a T. Simény János Ur leányát Ágneszt nekem Nöül meg kérni [Enlaka U; Pf. „Bartha Zsigmond Enlaki Rector” Pálfi Lajoshoz. — *Siménfva U].

3. beszél, szót ért vkivel; a vorbi; sprechen. 1830: fus bé Vásárhelyre s ott György Joseffel értekeződjél — ő haragudat volt hogy néki nem írtál [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez].

értéktelen 1. vagyontalan; lipsit de avere; besitz/vermögenslos. 1676/1681: Hunyadon Csizmadia Peter valasza. Ertvén értéktelen egyes voltat, hogy Mesterségétis jobban üzhesse az Taxa helyet szolgallyon, Mesterségével [VhU 444 Thököly Imre vál.].

2. kb. (anyagilag) tehetetlen, pénztelen; lipsit de mijloace materiale; unbemittelt, geldlos. 1662: Mivel Nemzetes Várad Incedi Mihaly özvedje, Nemzetes Csokasi Catha Aszszony ... birodalmunkba szárnyunk alá igyekezik, de az be jövetelre és költözésre, elégtelen es értéktelen: Annak okáért minden rendbéli hiveinknek kegyelmesen ... parantsoljuk ... birodalmunkbéli minden helyeken botsássák békével, és annak felette szekere eleibe elégedendő vono marhatis adgyon, szállás adással és egyeb jo akarattalis levén valamig hozzánk érkezik [Inc. III. 1 fej.]. 1670: Capitany Vr(am) maradéki ereőtlenek es értéktelenek lévén es hosszas pernek keresésére, részek szerént kellett volt Nehai Mikola Janos Vra(mm) al ... bizonyos Contractust czinalni [Kv; JHbK XXIV/25].

3. nevaloros; wertlos. 1868: Mily visz(sz)ás ... eme nagy költséggel nyert jömenynyiségből (!)* tetemes részt (10–30%:) mint elnem adható, tehát értéktelen anyagot a felszínre azért kiszállítani, hogy véglegesen mint értéktelen döntések k [Désaknai városi lt. 'Elírá sómennyiségből h.]

értéktelenség kb. pénztelenség; lipsă de bani; Mittellosigkeit, Geldnot. 1643: Minek utanna syralmas karokon elege töreodtwk volna, fordítok elminket ez zent eszközöknek Ujolah valo építésenek go(n)dolkodasara azonba(n) fordulva(n) előnkben sok akadaliok, insig es nyomorusagos ideo, fogiatkozot allapat, es fenekig valo értéktelensigh nagi bizodalommal boczatottuk Nagodhoz mint k(e)g(ye)l(me)s Vrunkhöz hiteles bizonyias emberwnket hog ez szent Vsura Nagod mit akarna conferalni [Dés; DLt 408]. A dési tanácsnak az 1642-ben villámütés következtében beomlott boltozatú templom és leégett torony újraépítése ügyében I. Bethlen Istvánhoz intézett kérése-levele].

értékű 1. vagyoni; cu avere; mit Vermögen. 1759: Mitsoda értékű emberek Voltak az Utrizált személyek ugymint aquiraltaké valamitt vagy inkább abalinealtak? olly értékű embernek tudgyuk az utrizált Csetre Marton és Pere(n)cz

Uraimékat hogy nem hogy ők valamitt aquiráltak volna, de meg az mijek az attyokrol maradt, azt is mind el Vesztegették s idegenítették [Msz; MbK VIII. 22].

2. de valoare; von. . Wert. 1851: az árvák vagyonna kevés csekély értékű [Dés; DLt 651].

3. osztrák ~ forint osztrák forint; forint austriac; österreichischer Forint. 1860: Halálom után azonnal Létzfalvi Bitai Lászlótól való Létzfalvi Bitai Vilmos nevű természetes fiamnak (így!) részére 1000 egyezer osztrák értékű forintot, kész pénzben az én hagyaték tömegemből szakaszszának ki, 's azt alább fel kért gondnok kezébe fizessék be [Kv; Végr.].

értelem 1. minte; Verstand. 1592: Eleo hozatam . minden priuilegiuminkath, mellicet eggienkent az en vekony értelmem* zerenth zorgalmatoson megh olwaswan, minden leweleknek continetiaiat értelmeth^b, summa zerenth ky irtham [Kv; DiósyInd. 11. — "A megadott jel. e szóra von. "Ennek értelmezését l. a 9. jel. al.]. 1642: magam hallando sorsa feleöl illik gondolkodnom, melyet vekoni értelmem zerenth ha posthabealnek miuel az Szentírás ki haza nepere gondot nem igiezkiz viselni az poganal gonoszabnak mongia [Ks 41. K]. 1699: ép és meg nyugut elmével és értelemmel, akarok utolsó dolgaimról emlékezni [Meggyesfva MT; Bál. 93]. 1764: arra való értelemnek nekik nintsen, s kétség kívül kedvek sem igen volt ra [Udvarfva MT; Told. 44/29]. 1780: ki nyílt értelemmel ki nem ítéli meg, hogy a' mit törvényesen futattunk, ha mód lett volna szabad volt felis mivelnünk, de akadály miatt maradtak meg darab vasaink [Torockó; TLev. 9/17]. 1846: három héti tanítás után az én jelen létben ki kérdeztettek a Templomban és az ő értelem, meg vagy fel foghatásához képest a' meg elégedésig felelték* [Bádok K; RAK 257. — "Ti. a ref. konfirmálók].

2. értesülés, tudomás; informatie; Kenntnis, Information. 1619: Felséged senki szavára semmiben meg ne induljon, az valamedig önagságával az dologról nem tractál, hanem csak interim is az odaki való dolgokról Felséged igen sollicitus legyen s bizonyos értelem legyen minden dologról [BTN^a 293].

Szk: hire és értelem van vmiben tudomása van vmiről. 1583: Ersebet Dabo Thamasne vallia Nem volt hon Biro Mihaly akkor mikor az elseo feleséget Az vizbe vethek hallottam Mastol hogy Biro Mihalnakis a felesége gonossagaban hire és értelem leöt volna [Kv Tjk IV/1. 411].

3. vélemény; pärere; Meinung | vélekedés; opinie; Ansicht, Auffassung. 1605: ö kk Varossúl nem mehettenek arra hogy most illye(n) hirtelen, azokat az akadalyokat mellyek az Dywisionak és Successionak Jnstructioniaban talaltattak emendalyak aüagy el igazyczak, Vegeztek ö kk hogy ... azokat az Akadalyokat discutialuan es consignalua(n) Ertelemket irva a Jóú Szombatra ez Egez Varos eleibe hozzak hogy így a Successionak Alapattya determynaltassek és meg allapodgyek [Kv; TanJk I/1. 500] 1678: Tanats Vr

hiveinek bölts itiletek, es egyező értelemkből, méltosztassék keg(ye)(me(se(n) ... ezen Controversiamban olly dispositio tenni, igassagomban ne bantodgyam meg [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez]. 1797: A kutnak a mélysége 3 német öl de még bizonyos és jó forrás nem találtatott az én értelmem szerént jobbnak állítom továbbis asni minsem anyi munkát hasztalan úgy ki rakatni [Szilágycseh; IB. Fogarasi István lev.].

Szk: értelmet vesz a. kikéri vki véleményét. 1570: Ertyk eo K. varoswl aztis hogy Byro vram Ertelem akar venny az Zaz vramtwl ha forgacz vramal perleny kelj Az megh zerwt* (!) Ember feleol [Kv; TanJk V/3. 27b. — "Értsd a megsérült?]. 1594: eo hegmeke vox zerenth vegeztek, hogi vrunkat, és az Tanach vrakat* consullialik, es az vniobeli cikkel feleol, meli feleol az controversia vagion értelmet vegenek eo Nagoktol [Kv; i.h. I/1. 234. — "Értsd: a fejedelmet és a fej-i tanács tagjait]. — b. tájékoztodik. 1573: eo k. varosswl

Zebenbeol vegenek Ertelem Ez dolog feleol ... Azert ketteot az Idesh vramba kwigienek Be Zebenbe Es Ertekezzenek meg eo k. varosnak Newewel polgar Mestertwl kyrál birotwl es Tanachtwl vegenek Ertelem hogi ha volte valamikor keoztek az Compulsoriaual valo vallatas Es ha volt, my Moddal es my dologba volt, Mindenkeppen vegenek Ertelem es Informatioirol rola [Kv; i.h. V/3. 85b]. 1575: eo K. birot vramal es Kyrál byro vramal Mindiarast Mennyenek ala az feyedelemhez es eo Nagtwl vegenek Ertelem az Ember feleol ky legen az ky feleol eo N.* Irt [Kv; i.h. 121a. — "Ti. a fej.]. 1595: Erre ökk: az örög Wraimat be hivan, vegezek, hogy az Birak W: Ala feierwara mennyenek és törökegyenek ... Es az előby Cornis W(ram)nal valo restantiaiarolis értelmet vegyenek [Kv; Szám. 6/XVIIa. 127 ifj. Heltai Gáspár sp kezével]. — e. kitud vmit. 1573: <...> Mathe hity zerenth ezt vallia hogi <ei>s oda talalkozot, Mykor Molnos Mihál az Sombory <har>minczadost Mihál deakot vendegge hytta volt, es egy <le>welet forgattanak volt oth de eo Semmy Ertelem tül abbol veot hogy tudna mire valo volt azt sem tugya ky veotte fel [Kv; Tjk III/3. 210a] * egy akaraton és értelem van. 1619: Eddig penig az hatalmas császár országából Erdélyből ki sem indultam hanem ő magok az magyarországi urak felkelvén es nemesség ... az Ferdinandus főszderjárát Kassán magok megfogták és én kezembé fogva hozták ..., Kassát ... én számomra foglalták; mind az Fátarán túl és Dunán túl való urak ebben egy akaraton és értelem vadnak [BTN^a 341] * egyenes ~ből ' ? ' 1589/XVII. sz. eleje: Bereczk Mihály, Bekeniesi Mathe Ceh Mesterek .. Keoniörgenek ..., hogi mi az eő ujonnan iratot Articulusokat, kegiesen Atyai engedelemmel vennők ... Annakokaert mys az mi bizonios egienes értelmwnkbeol, tanacziunkbol megh halgatvan es helyen hagiuan az megh neuzet mestereknek köniörgését ..., illienkeppen ki attuk örökeoswl, s meg allandoul [Kv; KömCart. 2] * egyenlő ~ből teljes egyetértésben. 1604: Az mostany es Ieowen-

deo nyawaliaknak vigiazasara es ez varoscn leweo Capitanok es hadnagioknak eleottok Jarowanak (!) valasztottak feo Capitanioknak az Vnyo Zerent Kadar Mihalt es Roger Martont ... mindenekben azert biro vramtol es az Tanachtol fwgyenek eo kgmekis es mindeneket egyenleo ertelembeol chekedgyenek [Kv; TanJk 1/1. 488]. 1657: Paranczollyuk azert kgd(ne)k kgm(e)sen az megh irt napon s hellien jelen lenni el ne mullassa, hagi az t6b Statusokkal egyenl6 ertelemb6l minden k6z6ns6ges haza javara nezend6 dolgokr6l hasznosa(n) concludalhasunk [Wass fej.] * egyenl6 ~ b6l/~mel es akaratb6l. 1578: wegeztek voxot kerdwe(n) egienleo ertelemmel es akaratbol, hogy ennek vtanna minde(n) zaz ember vagy Nagy, vagy kichin, vagy iffiu vag' 6r6gb, tiztess6gesse(n) zollyon itben az gywleosbe egy masnak [Kv; TanJk V/3. 169b]. 1679: Ha ez mind 6gy vagyon, hogy vagyon h6t az, hogy ez az mostani k6vet egyenl6leg s egy6tt hozott levelet az magyarokkal es nemetekkel, hogy egyenl6 ertelemb6l s akaratb6l k6v6nj6k, hogy az hatalmas cs6sz6r az b6kess6get-frigyet megtartsa v6lek? [BTN* 309] * egyenl6 ~mel. 1578: nioicz ora vtan korchio(n) bort ne aggianak Senkinek Ezt penig az vrunk eo Naga hadnagyval es wdwanak el6tte Jaroywal keozollyek, es egienleo ertelemmel igyekezzenek ebben is el6 Menny [Kv; TanJk V/3. 157b] * egyenl6 nyelvel es ~mel egyhang6an es teljes egyet6rt6sben. 1589/XVII. sz. eleje: (Az artikulusokat) az farago es Rako k6mives mestereknek 6r6k6s Priuilegiumara, egienl6 nyeluel es ertelemel t6rueny szerent megh itiluen, illienkeppen ki attuk 6r6keoswl, s meg allandoul [Kv K6m.CArt. 2] * egyenl6 v6llal, egyenl6 ~mel egy emberk6nt, egyk6nt. 1771: egienl6 v6llal, egyenl6 ertelemmel kiv6nv6n hordozni minden terh6nk6t, mell6je t6ven ehez eg6sz 6gykezeztel az Istenhez val6 szolgalatunkat is, melly leg f6vebb es sz6ks6gesebb J6, mind erre az 6letre, mind a k6vetkezend6re n6zve [Kv; KvRLt VII. 24 Fajk Andr6s es feles6ge v6gr.] * egy ~b6l egyet6rt6sben. 1597: walasztottak ew kgmek keozowl vonas Jgazito vramnak Leorincz Hozt Nicola6s Markot Bachy Thammast Vas Gergelt kik egi ertelembeol Jsten es az ew igassaga zerint mindennek az ew erteket megh ertwen wisgalwa(n) illend6o tereh wiselet vessenek mindenre, hagi senki tehets6ge felet ne terheltessek [Kv; TanJk 1/1. 305]. 1600: egy ertelembeol es egienl6 tezesbeol dirigaltak [Torda; DLt 263]. 1643: paranczollyuk jelen lenni Feieruarott el ne mulassa, hogy kegylmeddel egy ertelemb6l, minden k6z6ns6ges haza javara nezend6 dolgokat concludalhasunk [Thor. fej.]. 1795: m6g k6t rendbenis praemitt6ltatott Kegylmed ellen az el tilt6s 6ppen azon helyr6l m6g pedig egy rendben az eg6sz Ad6mosi Titt. Possessoratussal k6z6sleg, es egy ertelemb6l [Ad6mos KK; JHb XX/18] * egy ~mel, egy sz6vel egyet6rt6sben | odaad6an. 1590: Kerikis varosul eo kgmeket hogy egy ertelemmel egy zwwel, Zeretettel forgoggyanak Vrunk* it letekorben, es mostis orankent, a' Biro mellet [Kv; TanJk 1/1.

149. — *A fej.] * egyez6 ~b6l teljes egyet6rt6sben. 1659: vegye k6zhez Kegylmetek az v6rat* es Boldai^b uramt6l meg6rtekezv6n kik haz6jokhoz h6vek, es abban az der6k helyben val6 szolg6latra is alkalmatcsok, els6ben Ebeni Istv6n uramat instell6lv6n az vicekapit6ns6gban, 6 kegylm6vel egyez6 ertelemb6l 6llason olyanokat porkol6boknak s hadnagyoknak az v6rban [EOE XII, 213 fej. — *Nagyv6rad v6rat. 'Martinus Boldai de V6rad, a fej. helyi bizalmasa]. 1670/1740: Homorod Sz.: Palcn* lako emberek ... az eg6sz telyes Falu ez ide al6bb meg6rt dologban meg bir6l6nak es t6nek m6 el6tt6nk egygyez6 ertelemb6l eg6sz Falustol flyen v6gez6seket, hogy minden t6rv6nytelens6g ki sz6lycn a Sz P6liak k6z6l [Wlt. — *U]. 1691: (Az oda k6v6ntato Portiok folytat6sa ir6nt eg6z6 ertelemb6l tegjenek k6v6ntato dispositi6t [Kv T6rs. ut.] * j6 ~b6l j6/teljes egyet6rt6sben. 1597: Az er6eo latasra ew kgmek walasztottanak negi zemelt*.. kiknek ew kgmek megh hattak hagi ba ki menwe(n) al^b el adasra zakazzanak elegend6o fat, es wgian eonkeozteok azon zemeliek intezzek el io ertekmb6l mind hozzaba zesles6gebe hany rudat ozzanak egi forintra [Kv; TanJk 1/1. 302. — *K6v. a nevek fels. *Tollv6ts6g: az h. a r6k6vetkezd6 sz6 alaki hat6s6ra].

4. egy ~ egyet6rt6s, egys6g; int6legere, unitate; Einverstandnis, Einvernehmen. 1595: Elseoben azert az felseges Vristent kerik varosul eo kgmek hogy az kereztiens6gh Confederatioiat egy ertelmet elseoben eo zent felsegenek Newe tiztes6gere ereosiche eo zent felsege, Aggion es gykerezteszen ighaz zeret6tett az kereztien feiedelmeknek zywekben egymashoz, hog' ami (!) kgmes gondwisseleo Menniej zent Attiank az poghan ellen, az kereztien feiedelmek eggies6ge által zerelmes hazankban tarchien megh bekese6gben [Kv; i.b. 255].

A szk-ot FFB 6gy 6rtelemzi: Unanimitas. Item. Consensus. die Einm6tlichkeit.

5. sz6nd6k; intentie; Absicht. 1663: tudv6n aztis 6z haza keg6teke, melinek meg tartasa nem k6l6mb6n, hanem keg6tek(ne)k vel6nk edgy6z6 ertelemb6l, es igiekezetib6l t6lhetik ki, sz6ks6gs6nek itelt6k partialis Gy6l6sben convocaltasuk [UszLt IX. 75. 48 fej.]. 1782 a Mlgs F6ldes Uraink Felelet6b6l ugy l6tt6yk, hogy a mi azon Instanti6nk n6mely szavai nem a mi cz6lunk es ertelem6nk szerint v6tettenek [Torock6; TL6v. 4/6].

6. kb. 6rtelmi szerz6s6g; calitate de autor moral; intellektuelle Urheberschaft. 1629 el hihteo seot en elis hiszem hogy az Apia ingerlesebeol es ertelemebeol es keolchyege segits6geuel perli az Zeoleot az A [Kv; TJk VII/3. 83].

7. kb. elhat6roz6s; hot6rfire; Entschlu6. Szk: ebben van 6rtelme ez az 6 elhat6roz6sa/sz6nd6ka. 1586: Was Gergely vallia, Mikor megh Akarak vezzeozny az eotw6os leghent Ben valek Az chehben, ugyan zechy Istua(n) hazanal Akori Czeh Mester6nk6l, Mikor voxra Mentenek volna

sok fele Mene Az vox, kinek Arra Mene zowa hogy Ne banchak hane(m) mywet tilchak fel ky penigh azt monda hogy megh Veriek, ky penigh azt hogy chak a' vezzeot Mutassak megh Neky, es megh fedgyek ... vegezetre zechi Istua(n) vgy monda hogy vgia(n) Megh veriek es eo majd megh Mutatna Neky a' vezzeot Mert eo ezt vgia(n) megh proballia, Egyedwlis vagy Akariatok vagy Ne(m), Mert enneke(m) ebbe(n) vagyon értelme(m), Az Birowalis zolota(m) vgymond [Kv; TJK IV/1. 555] * *más értelmet vesz* más elhatározásra jut. 1658: Rákóczi ... Szamos-Újvárbán magának lón egy darabig, és pihenést vón s nyugovék. Ugyan azt is írték az emberek, hogy talám le hagyá az fejedelemséget az újvári gyűlés után Ezenközben Rákóczi urunk is más értelmet vón, és hadat kezdte gyűjteni ... És így két fejedelem* vala az országban [ETA I, 166 NSz. — *Ti. II. Rákóczi György és a helyébe 1657. nov. 2-án fejme választott Rhédey Ferenc; ez utóbbi azonban két hónap múlva lemondott az előbbi javára].

8. határozat; decizie, hotárire; Be/Entschluß. 1588: az Zaz vrain ala kewldwen az Ideos vrain keozzewl Bornemiza Gergelt. Syweghes Gergelt, Igiarto Mihalt, es feyer Thamast, Az Also tanach vrain eleybe, megh kerdeny es bizoniosson megh tudnj, ha Eottweos Andras az Also tanach Consensussabol értelmekebeol hagasabol montae Vrunck fejedelmwnk elot hogy Nem ertene eggiet seot zakadwa volna az also tanach az zaz emberekteol, vagy Nem [Kv; TanJk I/1. 69a]. 1603: Miert-hogy eo kgmek egez varosul igen failialak seot vgyan gyalazatnak tartyak hogy zabadsagunk eilen varosunknak kapuit az Nemeth gyalogok kezdettek allany mely dolognak semmi keppen Tanachnak es az varosnak akarattya értelme ellen nem kellett volna lenny: Eo kgmek ... az kapuknak eorizetist magoknak akarjak tartany varosul az Instructio tartasa zere(n)t biro vram azert Tanachawal izennye megh ez varos vegezese az nemeth Hadnagyok(na)k hogy az nemeteket az kapukrol el vigyek [Kv; i.h. 442].

Szk: *értelme van vmiben vkitől kb. jóváhagyása van vmire vkitől.* 1886: Eotweos Peter vallia azt monda Zechi Jstua(n), vagy Akariatok vagy Ne(m) de megh Veretem, Megh keserte(m) en ezt Mert ebbe(n) enneke(m) értelme(m) vagyon Mind az Jdeos vraitol s Mind az Birotol | Niary Marton vallia ... zolank esmegh hogy Ne chelekgyek az Wdeos vrain hitek nelkwl, Monda esmegh, vagy Akariatok vagy Ne(m) de Altal megiek ebben, mert értelme(m) vagyon ebbe(n) Mind Biro vraitol s mind Az vraitol [Kv; TJK IV/1. 556–7].

9. lényeg, veleje vminek; esentā, substantā; Wesen. 1592 minden leweleknek continentiaiat értelmeth, summa zerenh ky irtham [Kv; Diósy-Ind. 11 — A teljesebb szöv. az 1. jel. al.]. 1787 a mostoni törvénykezésnek modja tsudálatos, a Birák annál tsudálatosabbak, huzzák, vonják minden felé, de mégis igaz értelmét ki nem találhatják [Bencenc H; BK. Bara Ferenc lev.]. 1763: Minden T. Pap igyekezzék az utasítás ér-

telmet tisztán ki venni mert ha a' bé vallásba* zavar lejend, magok lesznek felelősök [Gyalu K; Rak 78 esp. rend. kiv. — *Ingóság-bejelentés].

10. magyarázat; explicatie; Erklärang. 1619: Elhittem ... hogy ... egyéb országoknak igazgatására nézendő derék dolgok ... eltítkolva az Fényes Portán Nagyságodtól nincsen. De hogy Nagyságod mi magunktól mind ez ideig is nem értette, ebből hozzám Nagyságok semmi idegenséget ne gondoljon, és egyébnek ne is vélje, hanem mint ilyen nagy világnak egy részének felháborításának az még tökéletes állapotját és értelmét magam is jó és igaz móddal meg nem érhettem, addig biztalanul hírekkel az Nagyságod fejét fájlalni nem akartam* [BTN³ 329 levél a kezlár agának. — *Köv. a törökellenes „praktikák” leírása]. 1749: Sub 10° Current(is) írott uri válaszára, mlgs ur(na)k ezuttal udvarlok viszontagolva kötelességgel, hogy mlgs Groff Kemény Laszlo ur levele continentiaját magam is tudom azon emberre, a ki a Fel Dobolyiaktól elvőtte a rabot, a maga mlgs levelében Groff ur(am) háromlani az büntetést, láttatik javasolni in claris vagjok, és nállamnál ennek értelmét az Mlgs ur jobban tudja perpe(n)dálni [Zágon Hsz; Ap. 1 Szentkereszthy* lev. — *Az aláírásban csak így!].

11. tartalom, rég tartás; continut; Inhalt. 1673: Sertések felől requirálvan az Ngod Tiszteit jó köver marhakat nem adhatnak ó kgmek, Convention értelme kívül roszt el nem vehetek [Vh; VhU 465]. 1782 a Cíalt 154dik paragraphusnakis; mellyen a Deliberatum fundatlatot nem az volna az értelme [Hsz; Blev.]. 1796: a' Toroczkaik Lakosok az elő számlált beneficiumoknak proprietassát magoknak, az exhibealt Felséges Udvari Végezésnek tartása, 's a Törvénynek nyilvánosságos értelme ellen temerarie vendicalyák [Mv; TLev. 5/16 Transm. 89 tábl.]. 1826: a Decretum 3-k része 4-k Titulussa értelménél fogva meghatározott 12 magyar forint és 50 pénz pénzbeli büntetés helyett hogy 12 pálcautéseket kapjon ... az alperes, ezennel megítéltem [F. rákos U; RSzF 259].

12. vmi értelmében vmi alapján, vmi erejénél fogva; in virtutea, pe baza; im Sinne, laut. 1843: a' Contractust több levelekkel együtt Balás Annától kívánhatta az erről szollo osztálylevelé értelmébe [Mv; Tolvaly lev. „Haraji Fejér György” hites ass. kezével]. 1848 a' cserében kötött tíz évi határ idő még el nem tölt, és így a' cserét a' kötlevelé értelmében egyikünk is fel nem bonthatná [Ipp Sz; Végr. Veres József lev.]. 1853: Köz tudatban vagyon az, hogy mindenem a' mi csak vagyon szerzemény, mellyről a' törvény értelmében szabadon rendelkezhetek [Kv; Végr.]. 13. értelmezés; interpretare; Erklärang, Deutung. 1673/1681: Hedri Benedek Ur(am) lévén az Fiscus részéről Tiszt, akarvan hűségét azzalis mutatni, úgy mint a kinek nem bornya nem nyalya az magyarai ertelemlként, ... fordította az Ministerek fizetésének némely részét más karban [Kv; VhU 465]. 1780: ne hogy jóvendőben Néhai

édes Férjem Testamentomának értelme iránt köz-
tök* villongás és Atyafiságtalanság légyen [Mv;
Told. 27. — *Ti a testvérek között]. 1843: Még
1836ba el halálozván Néhaj Nyitrai Mihály
az aszonyságod* volt férje mint Simplex
Viduát törvény szoross értelmében sem(m)i
vagyon nem illette az el holt Férje után [T; Tol-
valy lev. — *Sos Sándorné Balás Anna]. — L.
még RettE 302.

Szk: *betű szerint való* ~. 1805: alázatosan esede-
zünk Ngdnak, méltoztassék ... bennünket azon
Articulusbeli Cikkelynek betű szerent való ér-
telme alóll fel szabadíttani [Torockó; TLev. 9/38]
* más értelmet adhat vminek más értelmezést
adhat/tulajdoníthat vminek. 1797/1799: sokkal
világosabbak, és meg határozottabbak ... azon
Tanuknak vallomásai, mint sem az All Peres
azon maga ki nyilatkoztatását, vagy Illusiora
Magyarázhassa, vagy annak más értelmet ad-
hasson [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 413] *
tágas ~. 1784: Ambátor az erdők conservatioja-
ról való szentséges hasznos Rendelesék igen szor-
rossok, és azaktól recedálni valaminthog káros,
ugy nem is batorságos, mindazonáltal a citált
50dik Paragraphus valamenynyire utat nyitván
arra, hogy a' Bányász helységek nézve tsupan-
tsak az Ertnék mivélése kedviért tagasabb érte-
lembe vétetessenek, azon Rendelesék ... meg
engedtetik hogy ... a szenelést Sz. György nap
után is ... az iden üzhessenek ..., de jövődre
... a Királyi parantsolatot maga szoros érte-
lémében kívánván a Tabla meg tartani, meg nem
fogja engedni fiatal fákból a Sz. György nap
után való szén tsinálást, ebben a tekintetben nem
lehetvén oly tágas értelemmel venni a citált pa-
ragraphust is [uo.; i.h. 10/4 táblai hat.].

14. sens; Sinn. 1698: melyeket ellene(m) a'
D A. allegel en azokat tagadom, sem nem kerked-
te(m) affelekkel, eletemetis ugy tudom tisztan
viseltem azert ha eo klme ... Comproballya nincs
mit tennem, lehet hogy valami dolgott valahol
beszelgette(m); de nem ollya(n) értelemmel, a'
mint eo klme magyarazza [Dés; Jk 273a]. 1771
(A) katona fatensek közül is, akik különbözökép-
pen vagy értelemmel felelnek, hogy meg ne állhas-
son, megkívánom, cofrontáltassanak evégre a re-
latóriák [M.hermány U; RSZF 268].

15. jelentés; íntes, semnificatie; Bedeutung.
1838—1845: lapadát ... oláhlú láped annyit
tesz, mint felmond valamivel (!), megtagad vala-
mit ... Innen jöhetett a tájszótári* értelem [MNy-
TK 107. 26 lapadál al. — *A Tsz-ban olvasható].

értelmes I. mn 1. intelligent; vernünftig. 1605:
Melly vezedelmek legien ket feyedelem keozot
lakny, kiknek birodalmok ellenkezesben es az
viadalmak bizontalan ky meneteliben forogh, min-
den értelmes férj meg gondolhatia [Kv; TanJk
I/1. 503]. 1623: Ha Istenteáll magara bocsattat-
tott Nyauallak myatth tisztinek megh nem felel-
hett vagy a' mint kenantattnek az te (!)* omnia
Egy Jo serený Ertelmes Iffiu Embertt keresen

maga mellé kit Vice Vduarbironak substitualion
[Törzs. Bethlen Gábor gazd. ut. — *Tollvétség ante
h.]. 1656: ezeke(n) kvvwlis mindenik fel vigye(n)
ket ket beoczwlletes értelmes embert [Dicsősz-
márton; BLt 85]. 1735 Zabolaj Istvan Atyank-
fia ... ordert adgjon, hogj amelyik strasán mit
fognának eszre venni, mingjart a Piaczra fusson
az értelmesébb közzállók ... edgyik mennyen a
Torony alá a Harangot felen verje [Dés; Jk
456a]. 1750: Balog János ígért néki husz
veder bort, hogy tégye bironak s azt az régi ér-
telmes birot is ki akarta tenni [Mocs K; Ks 83
Csegezi T. Gergely lev.]. 1801: meg edjezetenek
azon, hogy értelmes és dezinteressatus Lakosok
által a mi praesentiankban azon Telkekre be járo
uttza a sistalando Lakosok(na)k hitek le tételek
mellett igasságoson reambulaltassék [Páncélcseh
SzD; RLt O. 1]. — L. még HSzj tized al.; MetTr
420; RettE 76, 84, 118, 122—3, 136, 140, 161,
165, 167, 169—70, 192, 198, 220, 240, 246—7,
254.

2. dolgát értő, hozzáértő; priceput, cunoscător;
sachkundig. 1632: Vram submittalu n magamat
annak hogi ualamikor kd hozza erkezik es terni-
nust praefigal értelmes emberek iteletire kez ua-
giok az kuztunk ualo difficultassoknak el igazi-
tassat tamasztani [Kv; Ks 41. D. 21 Lad. Bor-
nemisza lev.]. 1691: ha kívántatik az Nemet
Colonellus vagy vice Colonellustol vagj egy szoval
az ot közél Commendirozo Nemet feo Tiszt vise-
lőtöl keressen (így!) értelmes Auditort vagy val-
lato Regiust, az ki .. vallasson az dologhrol
[Kv; Törzs. ut.]. 1782/1799: Bánya béli reszeket
a' Méltóságos Uraság eddig elé értelmes pénzél
fogadott Bányászokkal Colaltatta, de ma Jobbá-
gyokkal, ugyantsak Torotzkaiakkal Jobbágy szer-
ben művelteti [Torockó; TLev. 5/16 Transm.
337]. 1819 Utollyára a Laetare napkor* tartatni
Szokott közönséges Czéh gyűlésen választassék
meg egy értelmes írástudo Notarius is [Kv; Mész-
CLev. — *Húsvét előtt a 3. vasárnap (az évben:
márc. 21-én)]. 1844: (A megrongált fatornyot)
egy értelmes mesteremberrel megtekintvén, ha a
harangok többé veszedelem nélkül abban fenn
nem állhatnak, le vétessék s egy haranglábcskára
emeljék fel [Választ K; RTF 107. 19].

3. okos; deştept; klug. 1589/XVII. sz. eleje:
az Iffiu rend, nem cziaak az eo hertelen, vakmerő
es éretlen elmeiekteől, hanem az wdőseőknek ér-
telmesb tezesekből viseltessenek, gubernaltassan-
nak [Kv; KómcArt. 13]. 1590: Az Zam wewo-
vraim ... Nem Hamar Nem hertelen értelmew
feriak, hanem értelmes lassu tanachuwak [Kv;
TanJk I/1. 128—9].

II. fn-i jellű haszn-ban; substantivat; sub-
stantiviert: om intelligent; der/die Vernünftig.
1724: Némely Paterek, a' mikben elegyitik ma-
gokot bizony nem szép dolog; Látom az okossa,
értelmesse valoba busul rajta, gyanakodnak a
mostani iffiu Paterekre, igyekeznek is meg tud-
gyák ki dolga ez a sok bestelenség [Altörja Haz;
Ap. 2 Apor Péterné Kálnoki Borbála férjéhez].

értelmesen 1. okosan; in mod inlept; klug. 1587: Zwksegh azert, hog' minden az eo Jowaywal, iol es bolchien, haznoson es értelmesen ellyen [Kv; KvLt Vegyes III/65]. 1669/1726 k.: Azért A Hadnagy(nak) igen szorgalmatos gondgya légyen arra, hogy mikor effele advénak incorporaltatni akarják magokat a város közzé Testimoniunmot kívánnyon töllök ... vagy értelmesen végére mennyen micsoda rendű és állapotu emberek voltak az előtt [Dés; Jk 4]. 1803: Iro Déáki Hivatalában értelmesen hiven és jámborol, el kívánt jární [Válaszút K; Becski lev.].

2. érthetően, világosan; deslusit, limpede; verständig. 1736 Kedves maradváink! ezen régi erdélyi módot és szokást ..., hogy tisztábban és értelmesebben az dolgokat kitéhessem és a maradváink is jobban megérthessék, eltökélém magamban, hogy magyarul írjam [MetTr 315]. 1766: Metát erigálni nem lehet, okát ennek bőségesen és értelmesen elé is adni kívántom [Torda; TJK V, 329]. 1795 Kováts Máriát ki szolittván az Major Ház elejében .. az Instructionnak utóbbi részét szóról szóra fel olvasván 's nékie értelmesen meg magyarázván, általla ... eő Nagoakat 8tzad napra Anulator Commissarius Urak ki kérésekre Törvényesenn Certificáltuk [Ádamos KK; JHb XIX/48].

értelmetlen megokolatlan, oktalan; nejustificat, fără rațiune, nerezonabil; unvernünftig. 1855 Mondják s tán nem is ok nélkül, hogy a magyar nemzet függetlenségi vágya merőben értelmetlen volt s épen ezért kellett sükertelen elenyésznie [ÚjFE 334].

értelmezhet a putea interpreta; erklären können. 1863 Jo lesz az egymás szomszedságába lévőeknek többen össze gyűlni, hogy az utasítás szabályait tisztábban értelmezthessék [Gyalu K; Rák 79].

értelmű. Csak jelzős szk-ban, numai in constructiūi attributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: 1. eszű, elméjű; cu minte; von .. Verstand/ Sinn. 1783: maga gyengességét az fórum megvallja, hogy igen súlyos és nehéz az causa, nem elégségesek annak decisiójára, ... a két felperesek vigyék az civile fórumra, ahol hova hamarabb decidáltathassék nagyobb értelmű urak eleibe [Taploca Cs; RSzF 234].

2. ítéletű; cu judecată; von ... Urteil. 1590 Az Zam weweo vrain ... Nem Hamar Nem herelen értelmev ferliak, hanem értelmes lassu tanachuwak [Kv TanJk I/1. 128–9].

3. egyenlő ~ egyetértő; care se înțeleg; einhellig/vernehmlich. 1605: az meli kett Vraink valaztatnak es el mennek azok eggiesek és egyenlő értelmev legienek egyik az masik nélkül se eggiel se massal ne tractalodgianak [Kv; i.h. 512].

4. tartalmú; cu/de conținut; von .. Inhalt. 1776: Mgs Groff Lázár Jánosnak illyen forma értelmű tzeduláját mutatta nékem Groffné Asz-

szony ő Nga: Hogy à M. Anniko Kis Aszszont Szereti, holtig nem hadgya, örökös Feleségül el veszi etc. [GyL. „Adalbertus Biro sículus ex Csik Kartzfalva nunc residens in Pago Csokfalva” (MT) vall.]. 1796: ennél sokkal szarvasabb, és Vallásunk Principiumával ellenkező Cselekedete Ambrus Gedeon Uramnak bizonyos bűvös bájos babonás értelmű Írása [Récse Sz; KCS]. 1829: Ezen Director nem fogja kedvelleni az goromba, paraszt, neveletlen értelmű, 's matériájú Játékokat, mint a milyenek Lúdas Matyi, Prágai két néne, Boriczki [Kv; KvSzLt].

értés. Csak szk-ban; numai in constructie; nur in Wortkonstruktion: ~ére ad tudtára ad, tudomására hoz; a-i aduce cuiva la cunoștință; zur Kenntnis bringen. 1571: mideon az ur isten orzagunk allapatiat es fejedelmunket kit eleonkben kell vennunk meg mutatia, az utan az my nagy el zenvedhetetlen sanyaru niomorusaginkat el giatkozasunkat ... ty kegielmetek eleyben es ertesere agyuk [SzO II, 322 a székelység foly. az ország rendeihez]. 1587 Adgiuk az mj leuelönknék rendiben Mindeneknek ertessere es tudására, Hogy jwue egj felől .. Bilkfaluarul Marhatt Peter Mas felől Teölgyes pal darabant es teőnek mi eleőteonk ylyen zerest es uegezest [Bikfva Hsz; Törzs. — *Köv az egyezség]. 1588: Agiuk mindeneknek ertesere az my leuelönknék rendyben [Vécke U; Bál. 81]. 1606: Adak ertessere hogy nemelly Vrain Bedeo Mihali Vramott ott nemw nemw dolgokért haborgatni akarnak [Kálnok U; UszT 20/13 „Stephanus Bedeo trium sedium siculicalium capitaneus” aláírásával]. 1670: Akarok Felsygednek Ertysyre Aduj hogj Hoza mjnekőnk Az Nemzetes es vyezteleő Mjkola Janos vram Szamosfaluj kolosuar megyenek Feő Jspann-lja az Felsyged vallato paranczolatattjat [Kv; JHbK LVII/49]. 1639: Nagod, kegms Parancziolattiaira oljan ualazt teőtt uolt, hogj Beldi uramnak ertesere adgia [Csz; BLt 3]. 1644 ugi adak ertessere hogi az az posta mas feli ment uolna, ha ualamin oda fordul edes fiam kerd meg az leueleket tole [Szamosfva K; JHbK XLV/29]. 1676 Akaram vram kgtek(ne)k ertesire adni [Sóváradya MT; LLt Fasc. 140]. 1692 Akarok Nagtok(na)k s kigltek(ne)k Ertessere es Tuttara adnunk [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1789 Mind ezek Fő Biro Atyankfianak ... olly hathatos Parantsolat mellett adatnak ezennel tudtára ..., hogy az iro (!) Rendeleseket Valamint a Földes Uraságnak Ugy a Banyaszoknak* is ertesere adni .. egyszersmind ... az Off(icio)latust ... tudositani szoros kötelelőséginek ismérje [Kv; TLév. 7/8. — *Ti a torockóiaknak]. 1828: a Fő Notarius Ur által ki nyilatkoztatott dolgot értékre adtam [DLt 87/1829] * ~ére adatik tudtára adatik; a fi adus la cunoștință cuiva; zur Kenntnis gebracht werden. 1671: Ugi adatik ertesünkre Dés es Sibó közot valo Szinnje nevű Faluhoz Radak Laszlo defectussan mas verek nem találkozanak [BLt 9 fej.] * ~ére adhat tudomására adhat; a putea aduce la cunoștință; zur Kenntnis bringen können.

1610: Felsegednek mint kegielmes Vrunknak ezt* adhattunk ertesere ... [Gysz; Törzs. — *Az adhat 1. szk al. sajtóhibával]. 1653: ne neheztelen tudositani egessege feleol s egyeb ot ualo alapotrolis ualami reouidenen, hadd az szegeny Aszonyom Anyamnak is adhassam ertesere [Szarhegy Cs; Törzs. Lázár István apósához, Petki Istvánhoz] * ~ére esih tudomására jut; a afla, a-i ajunge la cunostintă; zur Kenntnis gelangen. 1604: azt nem tudom ki által Esöt wolt ertesere wgi hiwata oda Engemet [UszT 18/147 Fanczaly peter de eadem pp vall.]. 1639 En Szakmari Marton Segesvar mellet Szent Lazlon* lako, Adom emlékezetre mindeneknek Mideon ertesemre esőt uolna, hogy az Isten, az szegeny batiamot Szakmari Mihalt, ez arnyek vilagbol ki szolitotta ... megh maradot ionaj latogatasara menek Kolosuarra [RDL I. 117. — *Szászsztlászoló NK]. 1653 De ez alatt történék, hogy értésére esék, hogy a vajda* az egész székelységnek levelet küldött volna [ETA I. 61 NSz. — *1601-ben Mihály vajda]. 1731 Most esvén értésünkre hogy Varosunk érdemes Hadnagjai Perceptor és Erogatori Mgos Fő Ispán Urunk(na)k és az Nemes Vár(me)gyének tartozzanak .. de extraordinarys Rationális [Dés; Jk 409b]. 1745: Miser al(ia)s Takács János [Dés; Jk 409b]. 1745: 2 esztendővel aufugiálván, ugj ez előtt circit(er) 2 esztendővel aufugiálván, ugj esett értésünkre, hogj Debrezsen várossába ment volna [Hada Sz; Wlt]. 1758 Esett értésünkre hogy némely vakmerő Embereink az fel hagyott ezüst Bányákat fel fogták [Torockó; TLev. 8/6]. 1830: a' Tekintetes Conscriptor Urak amint bizonyoson értésemre esett a' Nagy Iklandi* Határon mind a Fekvő, mint a' Felkelhető Jokra nézve valami Conscriptiot, és Sequesteriatot akarnak véghez vinni [T; TLT közig. 1748 id. gr. Bethlen Josef protestációja. *TA] * ~ére jön 'ua; idem.' 1749: vaját másunnán kellett szerzenünk, nem is volt értésünkre az dolog mikor ennek előtte bé küldöttünk hanem az után jött volt értésünkre [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely lev.]. * ~ére lehet tudomására juthat; a putea afla, a-i putea ajunge la cunostintă; zur Kenntnis gelangen können. 1614: Balasfy Balint Ur(am) certificatio által ertue(n) hogy Hatuanj Jstuan dolgat sollicitalyak: Keri Bjrak U(rai)-mat, hogy defferalyak a dolgot, Az meg Hadnagy Jstua(n) Attyafiainakis ertesekre lehetne ez igyekezet [Ks 110] * ~ére van tudomása van vmi-ről; a avea cunostintă despre ceva; Kenntnis haben. 1603: my neku(n)k az Erteswnkre sem volt mert ha lett uolna el nem ueztegettuk uolna gondot uiseltunk uolna ra [UszT 17/10]. 1609 Az mint Ertiseonkre uagion az louat In Anno 1602 uontak el Zabo Thamas birosaga Ideiben [Dés; DLT 317]. 1629 az leuelben specificat koetes ugy mint az haznak el keotese es idegenitese ertesere es tudasara nem volt [Kv; Tjk VII/3. 170]. 1653 Eligge szolitottuk rola, hogy ne mondgia azokat hane(m) halgasso(n), mert ha az Urnak (: Kemeny Janos* vr(na)k eo Nga(na)k:) ertisere leszen, nem leszen iol az dologh [Ne; KemLev. 1394. — *Fejér m. főispánja, a

későbbi fej.]. 1749 nem is volt értésünkre az dolog [Szentdemeter U; Ks 83 Ambrus Gergely lev. — A teljesebb szöveg értésére jön al.].

értésít tudat; a instiinta; benachrichtigen, verständigigen. 1834: Értésíteni kívánom e' következőkről [Vaja MT: a hagymásbodoni (MT) eklézsia könyve]. 1839 alázatosan ertesitem a Tktes Urat hogy híd utczai házomhoz . nem bocsáthatom [Kv; EMLt Lécfalvi Bodor Pál lev., Czirkák Jánosné Bodor Elekhez]. 1856 eljárásomról van szerentsém az alábbiakban ertesíteni [Kommolló Hsz; Bet. 4 Sylvester Dávid lev.]. 1867 ha reménségem ellenére nem jöhetnének el kérem ez alkalomtól ertesíteni engemet hogy gondoskodjam szekeresről [A. siménfva U; Pf. Marosi János Pálfi Lajoshoz].

értésítendő tudósítandó; de instiintat; was zu verständigigen/benachrichtigen ist. 1864 A' való személyek ertesítendők a' R. sinat idejéről [Gyalu K; Rak 87 esp-i kl].

? ertesítettik '?' 1844 Czizmadia Szakmári Ferencz szembesítették; és a' fennebbi Vaddgyai, bünei, és Tett mocskolodásai aránt ertesitetett; a' melyre Közönségesen azt felelte ..* [A.sófva U; DLT 1441. — *Köv. a válasz].

értet 1. hozzáértet/értint; a atinge; berühren. 1842: a' Burjánt alig értették a' Jané Mária gyomrához, 's a' gyermek azonnal megis lett [Dés; DLT 85. 12].

2. juttat; a face să ajungă/să parvină (ceva undeva); irgendwohin schicken/befördern lassen. 1602: Ertwen penigh az hadnakis ide felénk való igyekezetit hogy annakokaert az mezaros Vraim elegendendeob hwst ertessenek az keozeonsegesszegre pro tempore mostan rendelték eo kegemfontiat az tehen hwsnak harom penzre, az Jwh husnak fontiat ket penzre [Kv; TanJk I/1. 414].

Szk: izennettel ~ vkit üzenetet küld vkinek. 1675: Nagy Anna Uratul Mathe Istvá(n)tul absolutiot kévá(n) Mert már negyedik esztendejéb(e) fordult hogy el hadta semmivel nem tartotta sem izennettel nem ertette [SzJk 128].

értetik¹ 1. éretik; a fi prins asupra ; ertappt werden. 1809: Az ide valo Hohérnak Szilágyi Dávidnak Felesége Kálára a ki magát néha Máté Kálárának is Szokta nevezgetni, teteemes némű tolvaiságon értetvén, Szeldi valamósában fel adta, hogy Nemes Udvarhelyi Széken is fogva volt [Sv; UszLt ComGub. 1646].

2. '?' 1619: Kornis Vram azon instalt, hogi valami naguib dologrul walo productio ne erteszek rayta [Ks 38. I. 33 Véglai Horváth Gáspár lev.].

értetik² 1. értetődik; a se inlegele; verstanden werden, sich verstehen. 1588: Hogy Jgienesen tiztan eleo Mennien az Waros veghezese, Mely

Igy Ertetik hogy valamely Meszaros egy eszten-deoben theoserkedik hat az masodik eztendeoben az a' Zemely Meszaros, telliesegel penitentiat tarchon ... Ha ky teolti ez egy esztendei poenitentiat, oza(n) megh engedik varosul* [Kv; TanJk I/1. 72. — *Ti. Mészáros Jánosnak a mészárlást]. 1787 mind ezek* értetnek az Aranyas és más Réz vagy fa edényekkel kereskedő, és valóságosan már Domicilalt Ciganyokrol [Torockó; TLev. 3/2. 4b. — *Ti. az intézkedések]. XVIII. sz. Ha penig valamely mesterember meghal, vagy felesége, vagy gyermeke, tartozik minden meterember olyankor adni egy-egy pénzt az céhban; ide értetik az is, hogy minden dologtehető cselédje fia, felesége, szolgálja tartozik megjelenni sub poena dénár 33 [Dés; DFaz. 32]. 1844: a bizonyítvánbeli „Lovag” egyéb aránt elég tiszta Magyarságu ki fejezés alatt nem más mint „primipillus” rend értetik [UstT XI. 85/1. 8].

2. vki értésére esik, tudomására jut; a veni/ajunge la cunoştinţa cuiva; zur Kenntnis gelangen. 1589 mostannis az Eley gondwisseletlenssegh miathi minde(n) feleol Walo hatarunk perbe Wezedelmazik Mosta(n) penig bizonyioson értetett hogy Gyereoffy Janos vgy fel dugta thawat az Wize a tho farka feleol Ez my hatarunkba(n) Io darab feoldeth foglalt Wolna be [Kv; TanJk I/1. 105]. 1769 A Felsőes Királyi szent Igyekezett kívánván az Határoknak három Részekre valo szakasztását .a Tavasszal ki intéztetett Com(m)issariusok által De most már .a mint értetik fel akarják hagyni, és tsak két határokra. a régi modon akarják bírni [UstL XII/97 gub.].

értetődik 1. értődik; a se inlelege; verstanden werden. 1769/1802 ha a Bérczen belől Nagy Kristoltz* felől valo Érdő értetődnek a Conscriptioban, ... a bükkös Erdő a Conscriptiobol ki maradtott volna [Torda; Tjk III. 45. — *Később: Nagykeresztes SzD]. 1830 A' durva és szörös Börek alatt értetődnek mindazok a' Börek* [DLt 529 nyomt. — *Köv. a meghatározás]. 1862: csak az ideiglenes haszonélvezeti jogra nézve teszem e' rendelkezést, önként értetődik, hogy hasznát élvező leányaim arra semmi nemű terüht nem fektethetnek [Kv; Végr.]. 1864: Baraszo ... itten Tölgyesben* „Baraszo” elnevezés alatt inkább a román lakosság értetődik [GyHn 59. — *Gyergyótölgyesen (Cs)].

2. kb. hallatik; a se auzi; hören lassen. 1587: Towabba latliwan Az Varosban az bwnnek el Aradasath Valasztottanak ket feo vrainmat, tudni illik Botweos Andrast, Benchel Andrast Hog' ez ket feo vrain az Istennek tiztesseget melynek otalmara megh eskuttenek eo kgmek corizek otalmazak, ha mely zemelyheöz Bizonios Sorok (!) értetődnek, az bwnnek megh chelekedeseben (így!), Azokat citalliak, seot iobbadon ertekezwen az bwnreöl meghis fogathassak, Zemely valogatas nelkwl [Kv; TanJk I/1. 48].

3. számítottik, vevődik; a se socoti; gezählt/geréchnet werden. 1735: Téli időkban a Collegium-b(an) a Kamaraba tudnillik és Classisban, ugj

hideg ősszel feles fa cosummálodott, a háznál olykor két helylt, de többire oda értetődven a Sütő Kementze és fejr őltöző viz hevítésre valo tűz, három helylt tüzeltek egész esztendő által [Kendilóna SzD; TK1 Beniamin Cseh de Akna (29) nb vall.]. 1761 Ezen nevezett Malomnak, à Pénteki Vámját ... Josika Joseff vr eo Naga, Cedalta volt az Illyei* reformatus Papnak e sem értetődik a fellyebb meg irt Summához [Szirb H; JHb LXX/3. 182. — *A marosillyei] 1794: a' külsők pedig ... a' Mészki* Határon oszolljanak három egjenlő részekre, ide nem értetődven a' Malombéli résznekis hasonfele [Asz; Borb. I. — *TA]. 1807: (A) sub A exhibeált Documentum ideis értetődik [Ádamos KK; JHb Jósika Miklós lt].

értetlen 1. tudatlan; neştiutor, ignorant; unwissend. 1711 az asztalomon lévén a levelek, mind értetlen, tolvaj emberek fel ragadgyák a leveleket, meg futamod(na)k [Marossztkirály AF; JHb XXIX. 18]. 1753: Nem keves karat Tapasztalvan mind az Bodolai T. Possessoratus mind Bodola ut falu az gyümölcs fáinak le vagasa meg hantasa miat mind az értetlen erőszakos emberek es Kecskek miat [Hsz; BLt 1688]. 1768: a tavaji zűrzavar ismét elé kerülne, ha a köz nép voxára eresztetnének az Ecclesiái dolgok igazgatási; mert az elég belej értetlen népek sok fele szakado voxa nem egyebet szűlne confusionál [Szilágyi-keresztúr; WLt Dobai Sándor lev.]. 1817: Nehéz Dolog értetlen együgyű, azonban vakmerő durva emberrel tractalni [Somkerék SzD; Berz. 11 Fasc. 75].

2. értelmetlen; nechibzuit; unsinnig, unverständig. 1792 Nagy Almási Demeter Napján esni szokott országos vásár(an) meg jelenven a' többek között Báboni* Bodis Márton estvére kelve a' N. Almási Fogadoba bé menven a' holott jelen vala Csokoly Togyer is, egyben veszenek ketten mint ittas értetlen emberek [Nagyalmás K; Somb. I. — *Bábony és Nagy-, később Váralmás (K) egymással tőszomszédos település].

értetlenség 1. esztelenség; nechibzuință; Unsinnigkeit. 1681 Hogy ha mű* magunk, értetlenségül viseltetven az mű Kgl Urunk Fejedelmünk ellen olly dolgot tselekednenk, ... valamennyi summa penzigh az mű kezessink megh karosittatnanak anny summa penzigh, minden ingo, és Ingatlan Jozáginkot, az kezesek eo Nagok s. eo Kgl(me)k el foglalhassák [BLt 1. — *Uzo-ni Béli Kelemen és Dávid].

2. meg nem értés; neinfeligere; Nichtverstand. 1699 tartván az Cseledek közt értetlenségtől szarmozható egyénetlenségtől, ugy vagon az roz Cseled hazugsága miat magunk között is valami zenebona ne essek [Szentdemeter U; Ks 96 árva Gyulai Zsófia lev.].

értett felfogott; priceput, inleles; aufgefaßt, verstanden. 1762 Micsoda ok nélkül való bosszúságot tett rajtam ánygom, midőn szegény édes

bátyám halálán siránkoztam volna s mire magyarázta nem jól értett szavaimat, hogy historice ide írjam, a szemérmesség nem engedi [RettE 135].

értettetik értetik, értetődik; a se socoti; verstanden werden. 1679/1681 valakiknek az e(n) pinzbeli jövedelmem forog, azt magok hasznokra ne fordítzák ... hanem Congerálván szolgaltatásuk annak kezib(en) az hova illik, ide értettetik a minden féle bírság pinzis [Vh; VhU 675–6]. 1796: ezen Rendelés* tsupán csak az oláh országi lakosokra értettetik, a' Császári K. Jobbágyok pedig az eddig szokásban Volt Taxa fizetés mellett meg hagyattnak [Kv; TVLt Közig. ir. 623 gub. — *Tl. a marhákat után fizetendő taksa].

érthet 1. érthetően/tisztán hallhat; a putea auzi clar; klar/verständlich hören können. 1569: Catherina Coniunx, petri farkas Jure fassa est hallotta eztsz hogy Janos deak nagy feddessel ment volna el, de ne(m) erthette Mit Mondot [Kv; TjK III/2. 172b]. 1634: Az elobbi szajgasuk uta(n), en semit ne(m) hallotta(m) Csiki Georgytol ..., csak szagottak, en nem erthetem mit mondanak [Mv; MvLt 291. 8b]. 1752: Boda Mihaj beszilt felénk de mint hogj rosszul hallok nem érthettem mit beszilt [Diósd Sz; Wlt]. 1772 A Rovai Lakosok(na)k Sok Sibongások között egyéb elméjeket nem érthettem [Szenterzsébet U; SLt id. Szakáts György vall.].

2. hallhat; a putea auzi; hören können. 1584: Erthettek eo kgmek warosul az be Adoth Níreok priuilegiúmat, Melybe(n) elegy Abusust tapaztaltanak megh [Kv; TanJk V/3. 281a]. 1610: Mint-hogy biro vramek erthetik minemio hyrek visseltnek, kihez kepest eo kgmek ítelhetyk meg ha az magyarwchay kis Aytonak lehete megh nittatasa Awagy nem? [Kv; i.h. I/1. 377]. 1690: Elhisszük, érthette keglemetek amaz magyar nemzet veszedelmére, hazája romlására született és az egész kereszténység injuriájára az pogánynyal öszveczimborált Tökölly ... patenseket bocsátott ez hazában [EOE XX, 399, TMÁ VII, 314–5 az erdélyi tanácsurak Bethlen Elekhez].

3. megérthet, felfoghat; a putea înțelege/pricepe; verstehen können. 1584: Sophia Nagy Leocine vallia ... Monda Pulachernę Talam en foleollem mondad azt the mereth Zemew, Monda Zabo Marthonne En bizony Nem monta(m) ..., Zazul kezdettek az vtan (így!) es Nem erthette [Kv; TjK IV/1. 233]. 1630: hallamis hogj Nagj Gergely Meztelenseget emleget vala, s kardot de nem erthettem mi dologh [Mv; MvLt 290. 196b]. 1759: minthogy oláhuul nem tudok, mit mondott nem érthettem [Kovácsna Hsz; HSzJP]. — L. még ETA, I, 130–1, 135.

4. megtudhat; a putea afla (ceva); erfahren können. 1600 De az mi ezeknel nagjub erthette azt is Kegtek [Torda; DLt 263]. 1663: at hallottunk ugian fülhegiel ualami lengedező hirt, mellet megh bizonyoson nem tuduan nagisaktokat terhelni nem akartam, ... ha mi bizonyost erthetünk

nagisaktokat tudositani eiel napal el nem mulat-tunk [Kékes SzD; UtI]. 1727 Az Szent Pali Rectorrolis tudositcon édes Özsem Uram kigyed ha valamit erthet; mint vagjon, s mint bójtölhet, elhiszem gjakran ebedelik tekenős békával [Királyhalma NK; Ks 96 Petki Dávid lev.]. 1769: (A) széna rét ... mennyi summában ment a' Kabos Ferencz Ur keze alá azt nem érthettem [Szamosfva K; JHb XXXVII/12-höz]. L. még BTN³ 395; ETA I, 17; RettE 46.

5. tudhat; a putea ști; wissen können. 1661 Az komaságra is becsületes fő bóérját bocsátja ő nagysága, csak érthetné annak bizonyos napját [TMÁ III, 511–2 Budai Péter Bukarestből a fej-nek].

6. tapasztalhat; a putea constata; erfahren können. 1604: (A) lovas örök) az határookban forgolodgyanak es vigiazuán amith erthetnek biro Vramnak es Tanachnak ertesere adgyak [Kv; TanJk I/1. 492]. 1675 kerem ne igyekezek nekem is faratsagot szerezni, azon jobbagyert az penzt fel venni, csak erthessem Kegy(me)d jo akaratyát az penzt megh küldem [Gyeke K; Wass].

7. kb. észlelhet; a putea observa; wahrnehmen/gewahren können. 1692 A mi akadályt titokban az Asszonyi állat részéről forgatnak tudniillik Ferihoz valo alkalmatlanságát, nem érthettyük sőt az Attya relatiojából inkább hisszük valami alá s fel járo servése testében, mely meg orvosolható és a congressust perpetuó nem impediálhattya [SzJk 261].

8. együvé ~ vmit egybevehet vmit, egynek vehet/tekinthet vmit vmivel; a putea lua laolaltă/împreună; in einem nehmen können. 1775/1802: a sokszor említett 1743-beli Conscriptioban ezer rész Erdőtskeről emlékezet nem tétetett, s különös nevezet vagy különös Erdő számba(n) azon Conscriptioban nem inferaltott. ezen kis resz Erdőtskét feladni, s meg mondani vagy meg felejtkeztenek vagy ezen rész Erdőtske egy Contiguításban lévén . edgyüvé erthettek a Bezdédi Lakosak ezen rész Erdőtsketis a Dumbrává Grosilor nevezetű Erdővel [BSz; JHb LXVII/3. 97–8].

érthetetlen neínteles, ininteligibil; unverständlich. 1759/1845: Vala ez a' Szántó Mihály vastag nyakú 's nyelvű, 's ha iszik vala, majd érthetetlen beszédű ember [Hermányi, EDem. 264].

érthetetlenül neínteles, ininteligibil; unverständlich. 1847: Rozának éppen zápfogai jönnek, sok szót tisztán mond ki, — néha őszve gagyog mindent érthetetlenül [Kv Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

érthető de ínteles, clar, limpede; verständlich. 1794/1795 a' Gen. Synodus arra ki rendelőnd érdemes Atyafiak által ut mutatást készítvén a' Gyengébb lelki Tanító(na)k és a' szükségesebb Materiakra Predicatiokat és olyan könyörgéseket íratni (így!) melyek erthetők és buzgóságokat

lennének [M.bikal K; RAK egyházker közgyűlési hat.].

érthetőleg 1. hallhatóan, érthetően; audibil, intelligibil; hörbar, verständlich. 1855: a Grof szemeit reám fordítva alig érthetőleg mondá^a serus [Marosgeze AF; DE 5. — ^aA szolgának].

2. érthetően; clar, limpede, intelligibil; verständlich. 1820 k. el mentünk Petrutz Gávriila lako házához — az holott az elől irt Instructiot hasonlilag fel olvastuk, s érthetőleg megmagyaráztuk [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

értelés fölfortyanó, lobbanékony, táj puzduri; iute la minie, irascibil; aufbrausend/fahrend. 1838–1845: Értkilis (ért kelés természetű:) minden kicsisést haragvó, sértést el nem tűró [MNYTK 107].

értő care se pricepe (de ceva); -kundig, -verstandig. 1592 Ammi az Var falanak eppwletit nevj. Kerik eo kegmt Biro vramat hogi az fundalasban teob ehöz erteo szemeliekel legienek jelen [Kv TanJk I/1.185]. 1669 magok közül tizenkét személyt haza szabadcsagát szereteo es orszagh Törvenyet értő jó lelki ésmérető embereket valaszszon [Dés; Jk]. 1795 minek előtte ... az el szagगतott Gáttokat újra meg köttetnek Tessék mind Malmakot mind pedig annak Gáttját, az ahoz jól értő Mester Emberek javaslo Tanátsok szerént jóvalis alább szállítottni [Ádamos KK; JHb XIX/48]. 1831 Sz Régennek Erdje lévén, ezen fa matérialekat maga fogja az Erdőből adni — úgy osztán Dedrád^a a Hidat felállítani, adván Sz Régen egy a munkához értő pallért [Torda; TLt Praes. ir. ad nro 340. — ^aMT]. L. még HSzj *tímár* al.

eruál 1. kiderít/nyomoz; a dezválui/descoperi; aufdecken, ermitteln, eruieren. 1780: azon régi Levelekből az igazság ki tettzvén de vicinitate ad vicinitates eruálnik hogj kik(nek) lett volna ott földek, és kiktől lehetett volna de bono jure Vásárolni [Msz; MbK X. 57]. 1842 a' ... helybéli Pelfalusi^a Jokat tudo ... embereknek közbe jöttekkel az osztály alá kért belső, és külső mind szabadon, mind pedig idegen kezeknél lévő Jokat — valamint azt is — hogy az elidegenítetteknek elidegenítése mikor és ki által történt eruáltak e' szerént^b [Szászrégen; DE 2. — ^aMarosfelfalun (MT) levő. ^bKöv. a fels.].

2. dív előrángat; a scotoci/căuta; herbeiziehen. 1752: Meszet a menyit Ratiomb(a) fel töttem anyit is vöttem, a Bironak is kellenék hinni nem csak a' sok haszontalan informatiok(na)k embereknek ... nincs könnyebb dolog mint difficultast eruálni [Kv; Szám. 69/XXVII. 8 „St. Pataki^a judex primarius” nyil. — ^aEz a város híres főbírája volt.].

3. kiszakít; a rupe/defalca; (her)ausreißen. 1718 az előnkben adatott Jóságoknak és Dominiumoknak Inventariumat, Conscriptioját kezünkben vévén, abból három egyenes, és egy mással meg eg(g)yező részeket erualtunk, és kinek kinek maga

részire háromlott nyilait kezekbenis assignaltuk [Nagyrapolt H; JHb LXXI/3. 483–4].

eruáltat kiderített/mutattat; a dispune să fie dezvăluit/descoperit; ermitteln lassen. 1824: (A2) investigatiot, el készülésével azonnal küldjék- le, hogy a' Királyi Commissariusi Határozása (így!) szerént eruáltassam, hogy melyik Contribuens Helységnek mi kárt tett [Gyéressztkirály TA; TLt Praes. ir. 65/827-hez].

eruáltathatlık kideríttethetik; a putea fi dezvăluit/descoperit; ermittelt werden können. 1735: Mező Csánbanis az antiqua Sessioknak dolga ... egész Confusiob(an) találtatván és kinek kinek valóságos rata portioja pro hic et nunc nem eruáltathatván az falunk antiqua sessiok után lejendő felosztása és rectificaltásais mostanrol el marad [Mezőcsán TA; Born. X. 7].

eruáltatik kideríttetik; a se dezvălui/descoperi; ermittelt werden. 1795: a tisztek Számadásából, és általunk adott Quietantiakból erualtassék, hogy Nehai tisztelt édes Anyánk Ő Nagysága halála után akár mellyik Joszágbol maga Számára akár mellyikünk akár Kész Pénzűl, akár Naturalékből, akár egyéb felkelhetőkből mit perciált és mit vett kezéhez, ez mindeniknek tudodgyék maga részében [Ádamos KK; JHb XIX/47].

erumpál kitör; a izbucni; ausbrechen. Szk *kacagásba* ~ kacagásba tör ki; a izbucni in ris; in Gelächter ausbrechen. 1755 B. Bálintot ide hozá a Tatár, mikor asztalnál vagon, nem nagy gyönyörűség, kivált az ilyen szórú szegény Légenynek, mint énis ottan föl, mivel anyit kutyálkodig (!), hogy á katzagom már mind egybe romlott, s á nyelvem is majd ki sebesedik, hogy nem mérek á kacagásb(an) erumpálni [Nsz; Ks 96 Baló Antal lev.].

erupelő kirohanás/törés, kiütés; ieşire dintr-o poziţie (fortificată); Ausbruch/fall. Szk: ~t csinál kirohan/tör, kiüt; a face o ieşire dintr-o poziţie fortificată; herausbrechen, ausfallen. 1739: Az Perisani, vagy Lovistai sáncotis, az Törökség az el mult napokban agrédiáltak, de ottis az miénk szerencsésen jártanak, mert eruptiot csinálván hat agyujjokat el nyerték, s felesceksénis vestek az elenségek közül [Nalác H; Ks 99 Kornis Antal lev.].

erű. Csak jelzős szk-ban; numai în construcţii atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion: *vastag* ~ *kút* kb. bővizű érből fakadó kút; fntină cu izvor bogat in apă; aus wasserreicher Quelle entsprungener Brunnen. 1864 Bodomos (!) kut szép kaszálo rét, rajta egy vastag erű kut [Bh; KHN 26].

érvágás veneseccie; Aderlaß. 1637 En az doctortul nem hallotta(m), hogi az er vagas miat let volna niavaliaja az szanto Marton szemének

mert hiszem az eleötis tudom hogi faidalmas vala az szeme [Mv; MvLt 291. 104b]. 1763 Azt hagyom azért tanácsul, hogy az ilyen negyednapi hidegből senki magát ne siessen kivenni . . . , vagy ne minden inexpertus medicussal fogja dolgot, mint én Mérki Borbély Gáborral fogtam, s ő is gondolatlanul érvágással, purgatióval megfojtá bennem [RettE 158]. 1807 a forró hideg, és török gyék ellen leg szaporáb és könnyeb orvososság az érvágás, e nélkül az angina igen veszedelmes [Berve AF; GyK gr. Gyulai Sámuel lev.].

érvágó I. mn 1. ~ ruha érvágáshoz használt kendő; pénz folosítá la venesecție; Tuch zum Aderlaß. 1823 Érvágó ruha [LLt Csáky-per 601. I. 1 hozomány-leltár].

2. ~ **vas** érvágó (eszköz); instrument folosit la venesecție; Aderlaßeisen. 1589 Borbely zezam . . . Egy tuczyn Erwagho Was Nro. 12 (így!) Rez keoppel Nro 12 [Kv; KvLt Vegyes I/2, 71-2]. XVIII. sz. eleje Az melly loutak a lapoczkaja Szárad; le döjtve érvágó vassal megkel a lapoczkáját vagdalui jó formában [JHb 17/10 lőttartási ut.].

II. **fn** érvágó vas; instrument folosit la venesecție; Aderlaßeisen. 1858: 1 marha Cristirozo 1 Érvágó [Nagynyulas K; TGsz].

érvény validitate, valabilitate; Geltung. 1868: örökösömnek kinevezem Ügyvéd Simon Elek öcsémét s felkérem végrendeletem végre hajtására . . . és csakis miután az biroilag meg nem állíttatnék hanem azzal szembe a Károly fiam Codicillusanak adatnék érvény, akkor végrendeletem szerint járjon el [Kv; Végr.].

Sz: ~ en kívül lépik érvénytelenné válik. 1859: (A) Szerződvény . . . a' mai nappal érvényen kívül lépik [Kv; HG. Eszterházi-perek].

érvényes valid, valabil; gültig. 1854: Az izráelitákat illetőleg csak azon bizonyítványok érvényesek, melyek azon kerület Rabbinusától adatnak, hová a' született tartozott [M.bikal K; RAK 54].

érvénytelen nevalid, nevalabil; ungültig. 1843: Kegyelmed a Kertsedi Fogadoba Ejszakanak idejen Testimonium szedni Regiusokat vitt ki a . . . , mikor a Törvény ki szabta, hogy fassiokat ejfel be venni nem szabad és azok érvénytelenek [Bágyon TA; KLev.]. 1862 ha ezen havankénti pontos fizetést teljesíteni csak egyszeris elmulatná Péchy László azonnal ezen Egyezés megszűnik, ezen Szerződés fel bomlotnak, és érvénytelennek tekintessék és tartassék [Kv; Végr.].

érvíz kb. (folyóvízből kiszakadt) mellék/folyóág; braț de riu (rupt dintr-o apă curgătoare); Flußarm. 1746 Mint hogy a' Kis küküllőből kiszakadt érvíz azon Küküllőnek régi járását ell mosván, és más felé ásván az árkat, igaz ab antiquo observált határát . . . én meg nem mondhatom | a' Küküllőből ki szakadott érvíz a' kétt Méltó-

ságos vrak széna fűvinek egjbe folyo köz határán foly le, szakasztott penig az Gróff Aszszony eő Nagysága földéből azon érvíz a' felső partya felől az Groff ur eő Nagjsága széna fűvéből az alsó partya felől, in eodem alveo mellyeket mostis mos [Dombó K; JHb XIX/6] | az utrumba forgó helynek igaz ab antiquo observált határát a' Küküllőből ki szakadott érvíz ell szaggatta [Ádámos KK; i.h.].

A címszóbeli szót CzF 'érből, forrásból fakadó víz, forrás-víz', Ballagi, MNSz pedig 'Quellwasser' értelmezéssel közli ugyan, a fennebb felsorakozó adalékokban azonban a címszóul kivetett szó így nem értelmezhető.

érzékeny I. care suportă greu o nedreptate/pagubă; (auf Rechtswidrigkeit) empfindlich. 1823: értésére esvén a Verős Kovátsi Társaság érzékenyebb* Tagjainak az: hogj közülök némely magokat s állapottyakat meg gondolatlan Gazdák, idő előtt kovatsokat alkudtak s fogadtak magokat meg erőltető s törvénytelen fizetéssel [Torockó; TLev. 9/47. — * Még alább is egyszer!].

2. kb. (szívet) győtrő/kínzó; care chinuiește/frământă (inima); quälend. 1800: Tiszt(eletes) jó Ur(a)mra bizom ezen dirib-daraboson ki-fejezhettem érzékeny Indulataimn(a)k ő Ngokkal való alázat(os) közlését [Mv; IB. Borosnyai Lukáts Simeon ref. pap lev.]. 1876: siratta Nagyságod is egykor vigasztalhatatlanul a' jó Atyát, nem foradtak bé a' sebek azután is, s az érzékeny fájdalom örökesen maradt Nagyságod nemes szívében [Héderfája KK; IB. Molnár Sámuel lev.].

Számba vehető CzF 'szívrható, keserves' értelmezése is.

érzékenyítő vkit érzékenyen/keservesen érintő; care atinge sensibilitatea, care afectează; empfindlich/bitter berührend. 1831: Mivel . . . F. Sukon keresztül . . . szüntelen jövő és menő Katonáknak . . . Statiojok nem egyebűve, hanem tsupán ide F. Sukra assignaltatik, mely terűh reájok nézve annyival letiporabb és egyszer s mind érzékenyítőbb, mennyivel nem kímélőbb hangon rakatik vállaikra, vagy is tsikorkják ki azon Katonák ő tőlök a' Szállásadással öszve kötöt Szükségeket, főképpen a' Hust és Kenyeret akkor, a' mikor ő nékiek magoknak is málénál egyéb mindennapi élelmekre tellességgel nintsen [F.zsuk K; SLt Vegyes perir.].

érzékenykedik elérzékenyül; a se emotiona/induiosa; gerührt werden. 1851: a' lelkem Anyám . . . mind maga után sovárogo 's mindnyárt mindgyárt érzékenykedik, mint szokott tenni másokis, mikor rá érlek, hogy magát lássa [Kv; Pk 7 Pákei Krisztina lev.].

érzékenységek I. életjel/megnyilvánulás; semn/manifestare de viață; Lebenszeichen, Offenbarung. 1584: (Katalin asszonyt) sok fele hittak orvoslan betegheöz, es Noha fel hagtanak az haz heara* Eyelis, de soha fel nem keolthettek vg Nem tazi-galhattak hogy erzekenseget lellienek benne hane(m) ala Ieottek, es azt montak hogy Am oth vagion a' teste, de chak ollian mint Anny test,

semmy lelket Nem erzewnk benne [Kv; TjK IV/1. 278. — *A hálólhelyére].

2. kb. érzékenykedés; sensibilitate, susceptibilitate; Empfindlichkeit. 1832: Méltotzat a Ttes Ur ezen közbe irtakat, melj ártatlan érzékenységből származtak, felnem tudni — sőt inkább igazi, és valódi magyar Karaktere — Lelke — érzése, és cselekedetéből kiindulva megjelenteni nekem hogy ő Ngok ... engemet nem tűrhethvén — mást kívánnak [Torda; IB. Demény János tt lev.].

érzékenyül érzékenyen; sensibíl; emfindlich 1807 Az elenyezett 1806dik Esztendőben December(ne)k 8dik Napján Sombori Farkas ur az Levelek kiadásáért Admoneáltat ... még pedig töllem érzékenyül vett kitételekkel, hogy néhai kedves Férjem Tékáját petsét alá nem botsátottam, és az ott találatott Levelek ki adását tsak el melőztem [F.esküllő K; Somb. II].

érzelmű. Csak jelzős szk-ban; numai in constructii atributive; nur in attributiver Wortkonstruktion; vmilyen érzésű; cu un anumit sentiment; gesümt. 1865 kérem gyermekeimet, .. legyenek mindig nemzeti és vallásos érzelműek, ragaszkodjanak buzgón azon valláshoz melyben születtek [Kv; Vég. 4–5].

érzés sentiment; Gefühl. 1677: az egész esztendő sok bajoskodással és Isten látogatásának szomorú érzésével tölünk eltölt [AMN 216]. 1816 Mitsoda érzések között telyesitem ezen kötelességet Nagyságod nemes szíve előtt nem esmeretlen [Hédér-fája KK; IB. Molnár Sámuel lev.]. 1853: szüntelen az a belső érzés kinzot, hogy soha a jó Batyámat életbe nem fogom látni [Uzon Hsz; Kp V. 393 Kispál György Kispál Lajoshoz].

érzet érzés; sentiment; Gefühl. 1855: Öntsünk bátorságot és életrevalóságot az utódokba, hogy élihetetlenségük érzetébe ne legyenek kénytelenek csökönősen ragaszkodni kiváltságaikhoz [ÚjFE 143]. 1867: itt bételik édes Sogor Ur! az köz mondatt Ebnek huzzák padra fejít, s' eb huzza pad alá — ne hogy a Sogor ur ezért meg ítéljen, mert csakis atyafi érzetemet kívánom kifejteni [Bözdújfalú U; Pf. Kovács Sándor lev.].

érzik a mirosi; riechen, wahrnehmbar sein. 1770 Apahidja dolgát a mi illeti, mint hogj már várakio büz érzik, attol ezen a perioduson nem tarthatni [Ne; Told. 5a]. 1793 (A bort) kostollyák meg és mikor láttyák hogy eléggé érzik rajta az Űröm szag akkor vessek ki belőlle [Hadađ Sz; JF 36 LevK 358 Benkő Elek Vintze Józsefhez].

es l. esik

es l. is

és l. s; si; und. 1507 Che(h) Janost en mge Elegytetem mynden Barmombol e(s m)nynden

hazy ezkozbol [Kv körny.; NyIrK VI, 187 Cheh István kezével]. 1539: az wytezió Sombori benedek es Sombory myhal . My eleottewnk thewnek Illyen zerzysth [Zsombor K; MNy XL, 136–7]. 1558: Thwry Gewrgh az warost, Byro wramot Loponak montha Ees egyeb wndok Bezedekkel yllette [Kv; TjK V/1. 47]. 1592 Azzert mynt hogy Ennekeo(m) Annak az Erdeonek proprietassagahoz Es vsusahoz keozeo(m) volt Jmmar az Eleottis es mostis vagio(n) [UszT]. 1675: az szegenyek szamaras sütetve(n) es az Jobbagjok szamarais hasonlatos keppe(n), hol egiszer hol maszszor rostaltatva(n) es paloltatv(an), apadott el buza Tizenket veka [Kv; Szám. 35/I. 14]. 1736 Nem szíja vala akkor más sem az portúbakot, sem a füst tubákot ... hanem kocsis, lovász, darabant, azok is ritkán, hanem az hajdúk és az fejedelem németjei s peczér s afféle [MetTr 354]. 1778 ép es csendes és jozon elméjin, minden elmébéli fogyatkozás nélkült lévén tón illyen Testamentumot [Hatolyka Hsz; HSzjP]. 1815: azon környék havasos és erdős lévén nagyon kevés betse van a' fának [O.nemegye NB; Ks 77. 19]. 1852 vitt el a' Grofne szekerezni is és G. Teleki Pálnéhoz is el vitt [Kv; Pk 6].

2. meg; si; und; 1540 En Ba(n)fi Gaspar nagjfaluy^a az Valazutj^b és Bonzidabelj^c rezemet wettem szalagon [Sebesvár K; MNy XXV, 55. — *Szilágynagyfaluban levő ^{b,c} Az egymással tőzomszédos Válaszúton és Bonchidán (K) levő]. 1546: Ez Lewel keelth az meg yrth, helyen, Es napon, Ezer Ewth zaaz negywen haath Ezthen-deeben [Radnót KK; JHbK XXXVIII/19]. 1560: az my Anyank kezét es ew kezewttek ewtaz forint kewtel alat valo vegezes uolt [Kv; SLt ST. 6]. 1570 az Klok vinche Annys es az Janos pap egyek voltak atthyawal Anyawal [Kv TjK III/2. 133]. 1606 meg erteöttem az Actornak raitam walo kerese<tit> az hul azt mongia hogj az meg neuezet ezendőben es nap tauatl <ra m>entem volna Jobagira [UszT 20/162]. 1850: Egy és fél veder szálló iz [Algyógy H; Born. F. II].

3. Ellentétes v. nagyon különböző jelű szók, ill. mondattagok közt; între cuvinte sau părți de propoziție cu sensuri opuse sau foarte diferite; zwischen Wörtern bzw. Satzgliedern mit adversativer od. sehr verschiedener Bedeutung. 1585: Az czech ladayat Ne(m) eg voxbol vitetek el onnat Nemis kerdeztek meg feleolte, hane(n) Keotel-wereo Tamas monda hogy Az Jdes Mesterek Akar-ratiok Az, hogy leorincz Mesterteol el vigiek a' ladat de keozzwlnk ky Akarta es ky Nem. woxot ne(m) kerdetek Rea [Kv; TjK IV/1. 439]. 1615: mig en az eo kglme penzet megh nem adhato(m), addigh az hazban lakhassék, es be-kessegesen birhassa, de az hazon semmitt ne epiczen^a, en akaratom es hirem nélkül ..., ha penigh hirem es akarato(m) nélkül epitetne, ne legien zabadsaga annak fel tudasara [Kv; RDL I. 9 Zilahy Janosne Seres Anna kötelezvénye. — *Seres Péterné]. 1754: Hogy utat és modat szerzett volna Szasz János a Tolvajok(na)k el iktatásában nem

tudgyuk nem Láttuk [Káptalan AF; TL. Catharina Kereszturi (17) vall.]. 1804: olykor mikor Aradások vadnak az uton járok mindenkor élet és halál között ... utoznak [Sárd AF; TSb 51].

4. Rokon jel-ű szók közt; între cuvinte cu sensuri înrudite; zwischen sinnverwandten Wörtern. 1561: Mynden mesternek Saiat es twlaidon Belege leg'en es azt kiki mynd az o miere fel wsse eg' lot ezwt bwn tetes alat [Kv; ŐCART.]. 1713: magokban eleve meg edgjezett joakarattjokból adának és ajándékoznak meg hihatatlanul ... Josika Imreh Vr(na)k eo Nganak ... egj Házhelyet [Torda; JHb XV/10]. 1838: bé mentem Czako János urnak ... Fogadojába is, — dehogya (!) mikor és mitsoda időbe már meg felejtettem [Dés; DLt 8].

Szk: *hogya* ~ *mi módon* *hogya és/s mint*. 1852: nem tudom *hogya és mi módon* kaphatok e' cseléd-szűk városban ilyen megbízható cselédet [Kv; Pk 7] * *mint* ~ *hogya* 'ua.' 1570: Dorothyia Zekel Janosne vallya, *hogya* Eo az kor Zekel Peter Jngen sem Esmerte, sem penigh vele walo keresetyben vagy adossagban semmyit nem Thwd mynt es hogi volt zabo vincheuel [Kv; Tjk III/2. 82]. 1678: azt az Zagori Ferenczi resz Portiot ante omnes alios Donatarios legitime apprehandalván, sok esztendeig birtam, osztan mint es *hogya* kötölözött bele, es tsudalatos utakon modokon ... fogot Törvenyb(e) es vött Contractusra ... Kende Janos [Törzs. Osdolai Kun István a fej-hez].

5. Toldásszerűen csatlakoztatott mondatrészek-ként; ca conjunctia unei părți de propoziție care se adaugă ca anexă; als Bindewort eines ansatzmäßig beigefügten Satztheiles. 1590: Amy Az karokat illethy es a' Sendelt az Sendelt a' Nemessegh es Jobbágy harom Araznyra chinalliak, Az karonak penigh hozzát eot singhre [Kv; TanJk I/1. 125]. 1592: az keosseget eo kegmek Inchek az zwbeol valo keonieorgesre, hogi Jsten eo fel-sege tamazzon oli Iambor beolch tanított, ki az eo tiztesegenek otalmazasara es zent teorueniek hirdetesere elegendendo legien, es melto [Kv; i.h. 125].

Szk: ~ *hogya a. hát amint*. 1570: Molnar gérgh Azt vallya ... *hogya* egykor ew hytta volt zeoleybe mywelni More Janost es Kwthy Antal (!), Es *hogya* Az zeolebe mywelnék volt, Mond Kwthy Antalnak More Janos Neh fely atthiam fia Kwthy Antal semty chyak Jdez be Engemet az byro eleybe Megh Mondom en Mynt vagion az Rengeo Anna dolga [Kv; Tjk III/2. 107]. 1589: es hogi oth Jarnak volt az borozdaba dewyteotte volt le Matyas deak Azzoniomat Es az alfelit czattogatta [Dés; DLt 226]. — b. és minthogy, mivelhogya. 1568: My es ala szallank az var fokrol hozayo keb *hogya* senkith ne(m) lathatank az orizokuel egyeset my haza menenk [Kv, Tjk III/1. 199].

6. s; si; und | aztán, azután; apoi; dann. 1553: Azt Az dolgothi halaztothak vyz kereszt vtan valo vosarnapra wásárhelyre Jlyen modon mynden Alapatyawal *hogya* Az napon nygy <J>amborokat <te>gyenek Es keozótók Bykesegét zerezenek

[Kv; BfR VI. 295/1]. 1558: Pether Bernald Megh eskewen Azth walla, *hogya* ew adoth wolph zal-lasth Annosnak egy kys hazba. Annak wtanna lattha *hogya* sok darabonthok oda mentek Annos-hoz ees oth haltiak [Kv; Tjk tör.]. 1568: Marta Bwday otues Janosne fassa e(st), *hogya* o Tordau Egy szallason volt, Andras Katoual, es Andras Kato valamý penzt kezd keresny, kyth azt mongia volt *hogya* el vezet, Es Talal az gazda szolgaya meg, negyed fel talert, s mond Andras Katho *hogya* eque, Es az Arnyek szeken leelite, valamý arany fonalal eo zue, es vgy dugta volt el [Kv; Tjk III/1. 233]. 1570: Thamas deak ... vallya, *hogya* Zekel Barlabas hitta volt Eo thet Ebedre, voltak oth zekel peterne es az theob atthiafiak, Es egetembe keryk volt Eotet azon hogi gongiat viselne az zekel peterne perinek zabo vinche ellen, Es Jol megh fizetnek Mwnkayat [Kv; Tjk III/2. 16a]. 1584: Margit Regeny Tam-asne Sokzor monta(m) Bozorkannak zemebe sok Iambo releót onta(m) Azt(is) es kenalta(m) *hogya* tegie(n) Bar tudoma(n)t es keresse(n) rea, de chak el halgatta es chak kigionak mondoth [Kv; Tjk IV/1. 263]. — *Tollban maradt: vallia. 1593: marad az cwywr Balintnak egy fiacykaia Aruaie, ky meg polkas (!) volt es nemis wl vala [UstT]. 1634: En hozzam joue es minapiban ez fogoly leanyso es en mondek neki, Te leany nem egiedul vagy te; kjre monda az leany: Jay Istenem mirol ismered *hogya* nem egiedul uagyok; En mondek neki, Arrol mert latod *hogya* nem er az felseo ingh, es elol rouideb az felseo inged. Es min-giarast rini kezde, es kerdem tolle te leany volte raytad az havi kórsagh, es monda; En raytam nem volt ur napjatol foghua [Mv; MvLt 291. 32a]. 1731: fü az oldalakon elég van de az réteken igen igen roszz van *ugy* *hogya* vagy kettőt nemis hiszem *hogya* meg kaszáltathassunk ha nem ha az mig az Tóbbit el vegezzük addig az viz ki szall belölle es valami fuvecske epülne benne utollyára [Gyeke K; Ks 99 Bíró János lev.]. 1761: mikor a tutajfakat ... a szekelyek a vizen MVásárhelyig Le szallitottak o kegyelme mindenikben gantsot talalt, *hogya* ki hoszzu ki vastag, ki vékony volt, es e szerent mindenikből ket ket forintot ell is hu-zot [Harangláb KK; Ks CII. 20 Jos. Szarka de Kővesd (44) ns vall.]. 1843: melj Remek munkát az Ns Czéh. bé vehetőnek találván az Czéh bé állás taxát 30 Rftokat váltóban leis fizete és neve a Czéh tagjai közé béírodot, [Kv; ŐCJk]. — L. még ETA I, 89, 96, 121 151, 166; MKsz 1896. 283.

7. de; dar, insä; doch, aber. 1570: Zakardy Boldyzar vallya *hogya* Ew egyszer meg Kaytar Balas elteben Ment volt hozzaya *hogya* penzt kerne theole Es Nem adot, hane(m) azt Montha neki* [Kv; Tjk III/2. 203. — *Köv. a nyil.]. 1592: Tot Istuanne kezdé panazolkodni, hogi zakanne az eo zeolejebbe volt, es egi haitasrol muta-tata hogi ket gerezdet le zakasztott Es azomba zereodni kezdé velwnk, mikoron en zaz pinzt kernek teolle, monda hogi ninch nalla anny pinz [Kv; Tjk V/1].

8. Következmenyes moondat kapcsolására; pen-tu introducerea unei propozitii consecutive; in consecutivem Satz: hát, tehát; aşadar, deci; so, also. 1568: ez giermek el akar velem Jóni es el vizem [Kv; TjK III/1. 238]. 1570: Cathalin Dancz Palne Ezt vallya hogy Az eo Boche vette volt az Markos Antal hwgat orsoliat, Es Mykor Immár az Menegzeore kezwlne nek, Megien oda ez vallo Bochehez Az lean Mattkajat Latogatny volt Rayta egy Barazlay palast [Kv; TjK III/2. 136c]. 1642: Ennek eleötte valo ideökb en iambor emberek által megh kerettem volt Jövendö hazas-sagra Kis Balint Cathát igerte is vala magát es ajandekatis el vöttem, en ugi tartottam mint köteles iegies matkammat, es mikoro(n) haza keret-tem volna nem adak, hanem megh tartak [SzJk 59]. 1758: semmiképpen reá nem vehettem a nagyanyámat, hogy taníttasson. Szüntelen csak azt felelte, hogy taníttasson a mostohaapám, mivel ő bírja a jószágot. És így a sok apa s anya között tanulás nélkül maradék [RettE 63]. — L. még ETA I, 53, 64, 96, 134, 165.

9. ~ *peniglen* mégpedig; (şi) anume; und zwar. 1591 u.: az à peres haz feiedeleme volt abban oly Ember lakot ki ado fizeteo volt Es peniglen az varossal egywé zolgalt feiedelem swkse gere minden-be(n) [UszT].

10. pedig; iar; aber, doch. 1547: Ez zewr-zesth mohay Laios megy nem Akarya wala Allany es My Akarank az ew Jozagan Igazath vennwnk Biro Espan nekwl [Sv; MNy XXXVI, 53].

Szk: ~ *ha* ha pedig; iar dacă; wenn aber. 1571: Es ha oly dolog alland eleotte ky myat az zolgalatban Ielen ne(m) lehetne Tartoz-tek byro vramnak eleosser megh Ielenty [Kv; TanJk V/3. 54b]. 1590: az Sendelt a' Nemes-segh es Jobbágy három Araznyra chinalliak, Az karonak penigh hozzat eot singhre. es ha ezen kyweöl hozattatnek, tehát el egettetnek [Kv; TanJk I/1. 125]. 1651: Es ha kerteimbeöl hogyha Szent Georgy inepigh hol mi edgyetmasinkott ki nem hordhatnanak Pünköstig avagy azutanis szabadon ki hordhassak [Altörja Hsz; HSzjP]. * ~ *nem* nem pedig; iar/şi nu; nicht aber. 1655: miuel az Tatrangh uize folyasanak el arkolasa . . . tekergeösen es nem igyinesen len-ne engede eö Kagle az maga hatarabol bizo-nyos darab szegeletes feöldekett, azon Tatrangh uize arkanak igyeneseben valo el اساسa [Hsz; Blt]. 1677: (A dinnyének) az jegh essö igen el vervén a szárát, idö előtt el szárad, az gyümöl-czeis erővel es nem joként erik [Utl.]. 1760: Ugy emlékezem, hogy a' miolta Mósa László Uram bé kezdett birni Árpásto nevű Pa-luba, vagyon cir. 15 vagy 16 esztendeje es nem több [Dés; BK. Joannes Also de Nagy Pestény (60) vall.].

11. mégpedig; (şi) anume; und zwar. 1677: Marhajokot azon az uton, es csak anyi szelyés uton hajthassák fel s alá pascuatoria a' Csa-nadi földönn . . . addig, a meddig . . . esztendőn-kent ki mutattják s determinállyák [Csanád AF; JHb XXVI/42]. 1783: egy egy kaszáló nyi-

lat birván kénszerítettetek es kertek barattságos szeretettel minket hogj edgyütt meg edgjezett akarathöl egy mást stringalo Constitutionis Punc-tumok mellett applicaltatnok edgyüve, es nem tsak gjepüvel, hanem sántzalis jo modgjával ven-nöök körül [Ádámos KK; Pk 7]. 1806: Tudjaé s hallottaé azt is a Tanu ott létib(en), hogy . . . Árkosiné nem hogy erősítette volna az Ujj hírt, hanem inkább mást le vert rolla, hogy ne szolja azt, es nevezetesen kit, s mitsoda szokkal intett? [Dés; DLt 250/1808 vk].

esd esedezik, esekedik, *táj* esenkedik; a implora, a ruga fierbinte; jn um etw. anflehen. 1852: alá-zattal esdek, egy annyi helynek a' köz hely-böl leendő adásáért, — hová egy kis kunyhót bonyolihassak [Dés; DLt 608].

esdegel eseket (az esö); plouă puţin; (ein we-nig) regnen. 1801: itt bizany most keveset lehet tsinálni, mert majd mindenap esdegel [F.zsuk K; SLt 17 Margitai János P. Horváth Ferenczék]. 1847: mi előtt haza érkezünk, 's azóta is jócska essöök voltak, s' éppen mostis esdegel [Kv; Pk 7]. 1847: 9 óra tájban ismét csepegni kezdett, es egész nap több izben esdegelt [KCsI 13 Kemény Dénes kezével].

esdekel *ts is* 1. esedezik; a implora, a ruga fierbinte; jn um etw. anflehen. 1783: az Gyilkosok addig esdekelték hogy békességre ereszkedtek [Szamosfva K; Eszt-Mk]. 1812: bé jöven a Groff magais esdeklett nem tsak söt leis térdeplett Cso-kolván kezeit es Lábaít* [Héderfaja KK; IB. Takáts Joseff (45), gr. I. Bethlen Sámuel tt-já-nak vall. — *Ti. a grófnénak]. 1842: Mély aláz-atossággal esdeklek Méltóztasson A Tekintetes Ki-rály Biro Ur a Hajdu Imre eo kelme . . . keresete alol kegyesen fel menteni [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)]. 1844: a Lövételi Közönség bé ad jelenleg két kérelem leveleket . . . melyek-ben ezen tűz által történt káraiért Ó Felségétöl Segedelmet esdeklik [UszLt XI. 85/1. 69–70]. 1847: kérelmünkre kegyelmes rendelést, a midőn leg mélyebb tisztelettel esdeklünk, vagyunk Nagy Méltoságu Grof Fő Ispány Ur Nagyságodnak alá-zatos Szolgai Colonussai [Torockó; TLev. 9/10].

2. *vmire* ~ *vmire* kér; a cere cuiva ceva; um etw. bitten. 1843: énis mind szegény Méhés Gazda a' ki kitsin vagyonkám után tsaknem utolsó ke-nyerem keresése volt ara esdeklem alázatosan Natságod előtt méltóztat . . . a' Méhem által oko-zott károsodásomat meg fizettetni [igy!] [Torda; KLev.].

? esdekés esedezés; implorare, rugă stăruitoare; Anflehung. 1647: (Makszint) az Annyanak Tho-dornak esdekesere* ki ereszte Cseffi Laszlo Ura(m) eö kglme Uduarabul az fellajtersagbul [Önök SzD; Ks 42. D. 23 Petrus Kadar (35) jh vall. — *E szó tollvétségéből *esdekesere* h.? Ez esetben az adalék a köv. címszó alá vonandó].

esekelés esedezés; implorare, rugă stăruitoare; Anflehung. 1817: ne kénтеленítsem én ... szigorogni és mazurkodni akkor a' midő(n) az Ekklesia a' mivel nékem restál ... sok esekelés után és apránként fizette [Kv; RLt ad nr. 32 Krizbai Dezső kv-i ref. pap kezével].

esekellik eseng vkiért; a se ruga fierbinte pentru cineva; zu jm um jn flehen. 1830: Miklosam ha tsak egy mod van 's engem szeretsz szegény Anyámért jőj be anyit eseklik éretted [Kv; Pk 6. Pákei Krisztina férjéhez].

esekelő esedező; stăruitor, cu rugămintă stăruitoare; inständig. 1838: és ha Szükséges Consiliarius Gálnak írhatok esekelő levelet [Hadad Sz; Borb. II árva Kendeffi Rákhel lev.].

esedezés esekelés; rugă stăruitoare; Anflehung. 1586: Megh ertettek Biro vram Munkalkodasat az Nagy Summanak le zalitasaban, kit beosegesen Sombory Vram megh mutogatott elseobe Negy ezer forintra, Annak vthana haromra zalitotta volna ket zas forint hean, Birak vram esedezesere [Kv; Tanjk I/1. 32]. 1605: Megh tekintwen Teutsch Janosnak sok sapankodasit az varos elet valo esedezeset keoneorgeset karvallasinak mutogatasi az Colosi Camara Jsansagarol ... engettenek megh neky szaz hatwan kilench frtot [Kv; i.h. 526]. 1724: továbrá is eő Sz. Felsége Sz. Annja esedezése által kegyelmet mutassa [Darlac KK; Ap. 2 gr. Haller János anyósához, br. Apor Péternéhez]. 1772: mind alázatos esedezéseimet, mind jó Uraim Patronusaim érettem való törekedéseket eo Ngok méltó tekintetben vévén, méltóztatának hozzáam engesztelődni [Koronka MT; Told. 26]. 1837: alázatos esedezéssel reménkedem Nagyságodnak és kegyes lábai előtt le borulva könyörgök [Szentdemeter U; Told. 39].

esedezik 1. esekel; a ruga fierbinte; anflehen. inständig bitten. 1572: Kezdek Esedezny Neky Hogh ky Ne mennyen [Dés; DLt 182]. 1585: Esedezik vala Az legeny, Mongia vala hogy Ne bantanak mert király lewele volna Nalla [Kv; Tjk IV/1. 486]. 1644: megh nem tudom írnia szerelmes Atiamfia minemű keserues szíuel uagiók tüled ualo tauul letelem miat, az is szomoret tuduan menni szok busulasid legiened (!) adígh edes lelkem migh Isten haza hoz, de kerlek edes lelkem az Istenert semmit ne busuli, mindeneket Istentől halaado neuel uegi, es szüntelen neki esedezzel [Gyf; LLt Gyulafi László feleségéhez, Balási Erzsébethhez]. 1702: nagy alázatossággal Felséged lábai eleibe borulván esedezőnk, méltóztatassék a Felséges Császár e' mi alaton, de méltó panasunkot tekintetbe venni [Torockó; TLev. 4/3. 1]. 1756: esedsztünk Balog Uramnak hogy Szányon meg bennünköt és agyon pénzünkért fűvet mert az Márhánk el vész [Szakattúra SzD; TK1]. 1768: halottat bucsuztatván azzal vigasztalta a keserveket, hogy a meg holt már a Menyben Isten előtt esedezik érettek [Illyefva Hsz; HSzJP].

1850: esedezem alázatosonn a' Tekintetes Tanátsnak méltóztatik, azon le vágott kertemet, a' bépanszoltakkal helyre állattatni [Dés; DLt 780].

2. ? sopánkodik; a se tingui/jeli; jammern. 1573: Orsola nehay Beke Matiasne Azt vallia hogi mykor puskar varadra ky hywatta volna feleséget ... Mykor varadra Jwtok (!) volna kezd az azzony vran esedezny hogy ha meg holt volna eo otth Nem letebe, Mint haborgattak volna Eotet holtá vtan az attiafiay vagi adossy, Mond puskar ha meg holtam volna is Bator aztwl Ne feltel volna .. Nekedis eleg Marat volna benne Meg Erted volna vele [Kv; Tjk III/3. 169].

esedező esekelő; stăruitor, cu rugămintă stăruitoare; inständig. 1739: Az I. Iffjú Dési Szent-Miklósi Péter attyafiai érette való esedező Instantiajokb(an), 's mind pedig maga ore tenus meg-vallotta 's meg -vallották, hogj ő lopta el sok betsülletes atyának előkről az Harangokat [Dés; Jk 112b].

esekedés esekelés; rugă fierbinte/stăruitoare; Anflehung. 1647: (Orosz Márton) eő kglmét egy nehany Esztendeigh szolgálta Fellajtársagauall, annak utanna az Annyanak Thodoranak esekedesere kiereszte Czeffi Laszlo Uram eő kglme ... Makszint Uduarabul az fellajtarsagboll [Ónok SzD; Ks 42. D. 23 Mich. Balogh (38) jb vall.].

esekedik esekel; a ruga fierbinte/stăruitor; ja um etw. anflehen, inständig bitten. 1600: adig esekettem elotte, mi(n)t hogy attiamfia es, az egy vttal ne(m) bantoth, hane(m) bekewel el bochatot [Pálfa U; UszT 15/105 „Nagy Gyeörgy Palfalui, Zabad Zekely” (35) vall.]. 1610: feletle igen megh fogiatkozua(n) en magamat es apro arua giermekimet nem uolt miuel tartanom es tapalno(m) sok embereknk esekeduen niomorult állapotomban sohul senki nem talalkozot ..., ky en raita(m) keőniőrölt volna [Tövis AF; Bál. 62]. 1671: az captivus ... könyörögh csak, és esekedik gratiáért [Kv; Tjk VIII/11. 123]. 1727: Ngod(na)k itt levő két Sellere ... eseked-(ne)k Ngod(na)k Istenert hogj ... Cseleked(né)k anyi Jstenesseget Ngod velek hogj az adobol had vonattnának ki őkis Ngod(na)k alázatosan meg igyekeznek szolgálni [Szemerja Hsz; Ap 2 Bora Sigmond Apor Péternéhez]. 1778: (A communitas) Náságadnak mászsoris mutatatt kégyességiben teljes reménséggel bizván az iránt alázatos könyörgő leveliben esekedni kíván, hogy az mostani Biro-nak minden szolgálattját pénzü a' szerént mint szokott Taxát fizetni és egyebeket praestalni a' kalákáért kész oda bé szolgáltatni, hová Natságad parantsolya, sőt azt egy arannyal meg potalja [Torockó; Bosla].

esekedő esekelő; stăruitor, cu rugămintă stăruitoare; inständig. 1756: Német Istvánért esekedő Leveleket, minekutánna meg adtam volna, ő Ngok azt resolvalák, hogy mennyek bé Szebenbe,

és requirállyam Németi Istvánt [Kv; Mk IX Vall. 85].

esemény eveniment; Ereignis. 1837: a jövődök és az események története bizonytalan az Isten rendelményei pedig el fordíthatatlanok [Dés; Bet. 5]. 1854: Születésem évitől ... 1792 ... nagy idők, fontos események vonultak el a világban | fölvevém a' tollat, hogy ... a körültem fölmerült eseményeket lejegyezzem [ÚjFE 3, 5].

esendő 1. folyó, ömlő; care curge/se varsă; fließend, strömend. 1843: ahol árkot nem huztak, ott lehet ezutánis használni – de ha az árok által oda esendő viz kiűt – akkor egészen bé iszapolya [A.jára TA; BLt 12].

2. (vmihez) járó, járuló, tartozó; care apartine (de ceva), fäcind parte (din ceva); gehörig. 1790: a Szőlősz Gazdák . minden Nyil Szőlőre esendő Vég és oldal Gyepüket meg mérdekelvén s, igazságosan listába vévén minden Ember a maga vég és oldal Gyepűit olyan meg tsínálva tartsa a Marha által ne melhessen a Szőlőben (így!) [Karácsonfva MT; Told. 76].

3. vmivel járó; care cere/solicită; verbunden. 1807: ha az Istennek még továbbis tettzik életemet nyujtani, többreis véres verijtékeimmel esendő munkás fáradságam utan akarok terjeszkedni [Kv; Incz. XII. 3a br. Josinczi Józsaf lev].

4. (osztályrészü) járó/jutó; care i se cuvine/a-i reveni cuiva (ca parte); zukommend. 1760: azon Josika és Szilvási részekre sorte divisionaria esendő Fertálynyi nyilatksát . az ötödik Atyafinak cedálák [Runk TA; Ks 89 Vall. 7]. 1768: az hat nyilatkot ki dolgozván, kinek kinek maga rátájában esendő részét assignállyák [Mv; Ks 19/I. 6-hoz].

5. tehetetelként eső; care revine ca povară; als Passiva jm zufallend. 1712: (A föld) proven-tussából csak az reája esendő portionak le tételereis nem sufficiálhat [Batizháza AF; DobLev. I/74]. 1786: az Thorockai Lakosak ez mai napig ki ki az reajak eset s esendő Vasakat bé fizettek és fizetik [Torockó; TLev. 4/13. 24].

6. befolyó/jövő; care intră/se incasează; ein-kommend. 1652: Az falub(an) esendő Vér birsag' a' falus Biroje [Kajántó K; GyU 127].

7. care cade; fallend. 1756: esztendőben esendő három sátoros Innepekre leg alább huszon ött veder bort tartoznak administralni [Déva; Ks 101]. 1768: midőn Kis és Nagy Karátson Között a' Hét Csonka léssen, tehát a' Bánya Mű után esendő napok, ragasztassanak az el mult két Karátson közti esett Csonka héthez, hogy így a' Csonka héti ki potolodjék [Torockó; TLev. 9/12]. 1814: az Alperes Báro Urak Dllatlot kérte-nek a' jövő törvényes Szakasz, úgy mint a' Karátson után esendő Periodusig [Mv; Borb. I].

Szk: legelsőbben/(leg)közelebb ~ legközelebbi; cel mai apropiat; der/die/das nächste. 1668: mind az megh nevezet harom személyeket certifikalam a-zert az megh irt hatalmassagokert, Colosvar(me)-gie(ne)k ez eztendeob(en) keözellyeb esendeo teor-

venyes partialis szekire [K; Ks 65. 43. 10]. 1679: en altalom certifikalták ... nagj János ura-(ma)t Nemes Kolozsvármeg(yene)k legj közéljéb esendő Giras szekire panasztételre [K; SLt P. 27]. 1725: Instructiom szerent procedalek es Certifikalam ... Tar Sigmond Ur(a)m(a)t ... Aranyos szek(ne)k akar mikor s akar holott leg elsőben esendő alsob Törvényes szekire [Asz; Borb. I]. 1763: közlebb esendő kárátson napjára [Kilyén Hsz; LLt]. — L. még RSzF 272 * vmelyik/vhányadik esztendőben ~ vmelyik/vhányadik évi (care cade) in anul/din anul irgendeinem Jahr/in einem bestimmten Jahr ... fallend. 1699: az Nemes Vármegjetől exmittattattu(n)k egj bizonyos terminusra ugj mint ez jelen valo 1699 esztendőben esendő Pvköst hovanak 19 napjára ez okon hogy eo klmek között ha lehet bekesseget es megh egjezet munkalodgju(n)k [Dob.; SLt AM. 13]. 1734: el foglalt Házok(na)k ki váltását ... az Tktes Nemes Tanacs engedte ez esztendőb(en) esendő Sz: márton napjáig [Dés; Jk 448b]. 1803: ezen pásztorok a kezek alatt lévő nyájáról tartoznak az 804-k esztendőben esendő Aprószentek napjáig mind éjjel és nappal számolni [M.hermány U; RSzF 192–3].

8. tartandó; care se ține; was abzuhalten ist. 1746: Makfalván a Kortsamárítás rendit ... Esztendőnként három rendben esendő Sokadalom Reditusakor limitainok [Mv; DLev. 5]. 1754: Timár Miklos és Timár Roska György Lévál-tanak . két száz m. forintokat ... az jövő ezen Esztendőb(en) Szent Katalin napján esendő Alvinczi Sokadalom napjaig [Alvinc AF; Incz. XI. 4a]. 1766: az említett napon esendő Országos Sokadalom ezen Városunkban lévén, a' szokás szerent, a Circumspectus ide gyűlt Ormenyek meg fogadtak volt Szekelly Janost Etzakai Orzónak [Szilágycselh; BfR 104/2 Jos. Szabo (26) jb vall.].

9. keletkező; care se produce/se face; entstanden. 1681: Ezekre azért viseljen szorgalmatos gondot és ha mellyeket szükség orvosoltassa és jobbítottassa, hogy azokban s azok miatt esendő fogyatkozás maga kárára ne forduljon [Szu; CsVh 106]. 1735: Az Szőlőkben esett és esendő károk aestimatioja iránt tett ilyen determinatio* [Torda; TJK I. 83. — *Köv. a fels.]. 1836: A Pavai Joeff Haza felet* adom ki . Sz. Gjörgy naptol fogva Esztendeig 35 Rfor Taxa mellett nyílak nélkül Pavai Mihally(na)k Egi Tűz és a' Szomszedsból harapozo Tűz nem lesz hibajok; a' magok tuzitől esendő karrol felelni tartoznak [Dés; Törzs. Dési taxálisták 5. — *Értsd: a Pavai Joeff-féle házat].

10. eső, fekvő; care este așezat/se află; liegend. 1777: szomszedgya Eszakrol . vagyis Nyári Nap kelet es Eszak között esendő Clima felől [Sereden Sz; HG. br. Brukenthal lev.]. 1826: ha azt* a' Gyalakuti határomra egészen bevenném, megeshetnék hogy idő folytával a Gyalakuti határombol is azt a részt, a' mely az árkon tul Kelementalke felől esendő lenne, a' Kelementalkei Communitas a maga határához tartozónak kezdené állítani [Msz; GyL. — *Ti. a patak árkat]

11. történendő, történő; care se întimplă; vor/ zugehend. 1826: egyesenes lineára vétetvén az ezen patak és ennek árka ... az én láb földembe is káros és veszedelmes szakadásokat s mély gödröket csinálhatna, egyesenes lineán nagy zuhajjal esendő lejárásába [Msz; GyL].

esernyő umbrellá; Regenschirm. 1833: Egy esernyő tokostul 6 vf [Algyógy H; Born. F. II]. 1842: Egj gyapattas esernyő [Dés; Újf. 3 Újfalvi György hagy.].

esés 1. cädere; Fall. 1649: ha fel vetnék a Gáttyát gondviselés lenne reaja jo esesi volna, s jó lenne a malom [Kv; BLt]. 1772: természet szentis mennél magosabb a' Gát, annál nagyobb a' Víznek esése [Kük.; JHb LXVII/225].

Szk: földre ~ (le)rogyás, összeesés; cädere la pämint; Zusammenbrechen | pletérítés/ütés; trinitire/doborire (la pämint); Niederschlagung. 1590: Ez mellett verem hwllasitt, es testem fájdalom, kitt 25 fl: fel nem wöttem volna, földre esesemnekis penaiatt warom az törwenjtől [UszT]. 1603: szo nélkül hozam hayta az foldre essem mellyert foldre esesnek terhen huszo(n) negy gyra(n) uagyon Azal megy ne(m) ellegedue(n) az folden ugy ütte uetseg fektü helyyemben [i.h. 18/67].

2. elesés; cädere; Sturz. 1574: Borbel Marton es Leorinch Ceh Mesterek Azt valliak hagi eeket Byro vram kwlte volt Meg lattny az meg holt Inast, Immar Maszod Nap, lattak hagi az orran valamj Nyzallas volt Mint egi Essesbeol leot volna, Az faranis ollian Nywzas volt ket helien [Kv; TJk III/3. 351]. 1606: ne(m) latta(m) hagi wteott uolna Pal myhalj hozzaiok hanem chjak magatt ottalmazsa az palchjauul mykor el ualtak egy mastól. s az esestis nem latta(m) kezdetitt sem lata(m). sem uegezettitt, hanem chjak az kezepitt [UszT 20/189 „Nagy Ferench Vagasi Veres Drabantt” vall.].

3. jutás, kerülés; ajungere; Gelangen/raten. 1753/1781: En ezen Portioknak idegen kézre való esését így hallottam, hogy ... Rátz Kristina Asszonyt Josika Imre ur eo Nagysága el vévén az Mostoha gyermekeinek Tutora volt [Máda H; JHb LXXI/3. 262]. 1819/1831: (A levelek) két Léány Testvéreire ezeknek Gondviselés alá lett esésekkel a' Házassági egyben köttetés által, A' Rákosi Fodor Pálra által szállottak [Aranyosrákos TA; Borb. II].

Szk: akadályba való ~. 1751: szintén mikor várom vala sok bajoskodásink kimenetelit, akkor látom kgmed leveliből, nagyobb és újabb akadályban való esésemet [Fog.; JHbT Árva Bethlen Kata lev.]. * árendába való ~ bérbeadás. 1732/1799: Ezen árendába való esése ... a Mészárszéknek a Praefectustól függött [Torockó; TLev. 5/16 Transm. 374] * teherbe való ~ teherbe esés. 1694: Deliberatu(m). Nyilua(n) leue(n) Dienes Istva(n) Feleségének Busi Katanak Nemetekkel való paraznasaga, és tereb(e) való esése ... Azert az artatlan fel absolvattatik, a parazna vincualtattik

[SzJk 280]. 1746: gjanokodgyék az terhb(en) való esése iránt [Páros H; KvAKt Mss 419]. 1762: az I(ne)k eökegyelmenek ex illicito concubitu meg viselésedése, és tereben való esése lött légjen ... ez közenseges hir volt [Torda; TJk V. 92] * vérbe ~ vérbe borulás. 1754: (Feleségemet) lováról le huzták, s verték, tagolták, meg véresítették ... meg kívánom, hagi feleségem meg verését, és vérben esését complanallyák [Újbárest H; Ks 62/3 Ujbár Ursz vall.] * vétségbe ~. 1738: (A patenst) minden helységekre nyomtatásban ki küldöttük, hagi esnek tudokra mindeneknek, nevezett Rakotzinak irtoztato bűnével érdemlett sententiaja, és értenék meg jól vétségben esséssel tusakodo elhagjatott állapotra jutását [Nsz; Borb. II gub.].

4. ? fekvés; asezare; Lage. XVIII. sz. köz.: az három Falunak a Vízhez tavulyab esését minémű ra(ti)okkal lehesen a panaszalkodo félek ellen hogy ne ponderallyon defendalni, enúmeraltam [H; Born. Vegyes 4/34. F].

eset 1. esés, zuhogó; cädere; Fall. 1580: Mosta(n) az wy gatot keossek megh, de magasen ne keossek hogy Az wyznek essety lehessen az Gaton altal [Kv; TanJk V/3. 225a]. 1722: mentől magasabb a' Gát, a' Víznek annál nagyobb esete van [Ádamos KK; JHb XX/27. 42, LXVII/2. 327]. 1771: fateálák 1° Hogy míg az also malom nem épült a Silipnek fél Ember magasságnyi esete volt egészszen addig alá míg a Silipről Le menő viz a Kűköllőbe szakad oly Sebességgel folyt, hogy derék télnék idején is bé nem fogyhatott [Kük.; JHb LXVII/28].

2. ' ? ' 1826: a' víz ha kerengőleg, nem pedig a' maga esete után jár, egyebet nem teszen, hanem tölt [Msz; GyL].

3. kerülés, jutás, esés; ajungere; Geraten. 1566: gjakorlatossaggal indított mwneket az my nagy wzksegwkn, es nagy nyomorusagban walo esetwnk, felsegedet keoneorgeswnk altal megh lelnwnk, Mely nyomorusagba a keosseg gonoz tamadasa mia Jwtottwnk, kybe nekwnk bwnwnk ninczen [SzO II, 190—1 a székelj főemberek a fej-hez]. 1678: Meg tekintvén nemzetes Ercsei ifjabbik Tholdalagi János hivűnknek sok rendbéli gjakor alkalmatossaggal walo karokban esetit [Gyf; Told. Ia fej.].

4. lefolyás; desfásurare; Ablauf. 1573: Zylassy Myhal Es Beke Gergely ... valliak hogy Eket biro vram kwlte volt be az Thoromba Az nap mykor Kerestwrit ely Temettek, hagi Megh kerdeznek az fogliokat az dolognak essety feleol Eleoszer zolt az legennek ky Illen vallast teot* [Kv; TJk III/3. 69. — *Köv. a vall.].

5. vminek (meg)történte; intimplare; Ereignen, Vorkommen. 1594: Ez dologhnak esetj eleottis Gergelliel Marton vgia(n) Gergelj hazanal be rekezkedwe(n) tanachkoztak sokzor [Kv; TJk V/1. 467]. 1772: Az utrizalt Casusnak esetekor ezen Malomban lakott Molnároktól hallottam beszélleni, hogy egj alkalmatossaggal ... a' Malomház is vízzel megtölt [Dombó KK; JHb LXVII/307].

6. esemény; eveniment; Ereignis, Vorfall. 1653: hogy haza juték, hát azon törekednek*: hogy ha levágtak a hajdak vagy hogy elvittek? Azonközben látának és igen örülének rajtam, és én hasonlóképpen ő rajtok szegényeken, mint ilyen nagy és szokatlan eseten [ETA I, 72 NSz. — *Az emlékiró szülei, testvérei]. 1818: az effélék engemet érdekelvén mostani betegségetem öregbitik az orvosságok erejét semmivé téstik; mert nints mód benne hogy az Ember fel ne háborodgyék az ily eseteken [Vályebrád H; Ks 111 Vegyes ir.].

7. következmény; urmare, consecință; Folge. 1824: a' Nemes Városi Közönség Mlgs Principalis Urunk ... Jussa meg sértésére fel kelni potentiose ne próbálly, hanem ha mi praetensioja van, keresse Törvény uttyán, az ellenkező esetben protestálunk az erőszak által történhető szerentsétlen esetről [Dés; DLt 206].

8. caz, intimplare; Vorfall, Sache. 1579: Kerik ... biro vramat hogy ismegh Az feyedelmet tallalyak megh, es Jelenchie megh az zegeny varasnak sok kwlemb kwlemb Niomorusagat, es fizeteset karos esetit, mind Az monostoriakon esset dolgot mind Mihaly deak myat valo nyawalyaiat [Kv; TanJk V/3. 201b]. 1744: A szegény anyja aludt nem tudtam soha, felköltsem-e vagy még elnagyjam, tartván attól, hogy oly hirtelen tudja meg szerencsétlen esetét*, magának is nyavalyája következik. Ugyancsak felszerkenvén észrevette ily példás szerencsétlenségét [RettE 68. — *Ti. hogy gyermeke álmában a pótyában megfulladt]. 1851: mi előtt szerem el következett volna történt azon eset, hogy a' malom el romlott [Dés; DLt 87]. — L. még RSzF 181.

Szk: abban az ~ben, as/azon ~ben/re akkor. 1796: az All Peras Báro Ur, a' feuu forgo Privilegialis Levélnek viszzá adására szorittassék, és azonn esetben, ha további tellyesíteni nem kívánna, kéréti, hogy a' Torotzkai Közönség Privilegialis szabadságába viszzá tétessék [Mv; TLev. 5/16 Transin. 76 tábl.]. 1817: Kozma Gergely ily tetemes károk tétele aránt megbüntettette 3 Rforintokkal oly feltétellel, hogy: ha többször ... csak egy águak levágásában is megpasztaltatit, tehát azon esetben minden szekér fájért, fizet a constitutio szerént 3 forintot [Szárhegy Cs; RSzF 117]. 1844: ha levelem veszed s valami akadály lenne abba az esethe egyszerű küldj levelet postán [Kv; Pk 6 Pákei Krisztina férjéhez]. 1857: Azon esetre pedig ha egyik vagy másik fél jelen alkutól 14 napok alatt el állana, az el álo a' más félnek negy ezüst R forintokat fizesen [Szováta MT; Bereczki József lev. (Mt)] * ellenes/ellenkez ~ben/re különben. 1822: az ellenkező esetben az ilyen Tisztek hivatalaiból mindjárt el mozdittatván, mind azon Tisztek, mind pedig azon Földes Urak közkereset alá vettessenek [Kv; Borb. II gub.]. 1850: Minden T. Pap a másiktól csak úgy vegye által a küldött taxákat hogy ha ... a rundelet telyesitve van; ellenes esethe utasította vissza oda, ahol a hiba esett[Nagykapus K; RAK 6] * ezfelen ~ben. 1795: ha nál-la nélkül ő osztozni nem akar, én is velle osztozni

nem akarok. és ezen esetben azt irtam á feleségemnek, hogy minden nyilazást félbe szakasztván, simpliciter jöjjön el [Mezőbodon MT; IB. gr. Toldalagi László lev.]. 1816: ha azt az Exponens Közönség nem remittálna, ezen esetben Törvény uttyánis kezek alá venni el nem mulattýák [Asz; Borb. II] * minden ~ben mindenképpen. 1814: Én minden esetben azon vagyok, hogy hozzámutatott barátságodat köszönettel viszonlagollyam [Görgény MT; Ks 94 Vegyes. Lev.] * minden ~re a. mindenkör. 1847: (A pásztorok kötelesek) ha valakinek ökre elmarad, annak szorgalmatosan utánalátni és hazahajtani minden esetre a szokott gyűjtőhelyre épen eleikbe adott ökröről épen számadolni minden esetre tartoznak [Zalán Hsz; RSzF 202–3]. — b. mindenképpen. 1814: Ezen inkább Nsagodra, mint reánk nézve hasznosabb ajánlásunk remélvén hogy Nsgod előttis nem lészen megvető, ... Nagyságod(a)k ez aránti maga kinyilatkoztatását minden esetre elvárván [Dés; Borb. I]. 1828: méltostasson ... Kedves Uram Bátyám ezen dolgot a' több Testvéreivel is közleni, 's minden esetekre (!) münket Valoszsza által tudositani [Marossztygörgy; P] * semmi ~ben/re semmiképpen. 1823: el nyugudatt hammait semmi esetben sertenem nem kívánnyuk [Aranyosrákos TA; Borb.]. 1826: a gyermeknek semmi esetre nem szabad szüleit még csak rossz szóval is illetni [F. rákos U; RSzF 275–6] * szükség ~ében szükség esetén. 1859: Jámor tanítványunkat, munka adással, és oktatással, s pártolással, vagy ha szükség esetiben segedelemmel is el látni ne terheltessenek [Szúv; KovCLEv.] * vmi ~ében/én. 1836: Ötsénk Mihaly is kötelezi magát hogy a közös osztályig a joszágnak ... apánk el gyengülése esetébe is hiven gondját viseli [Görgénysztimre MT; BalLev.]. 1859: Tamás Zsófia özvegy Czakó Jánosné ... bekövetkezendő halála esetében az ezen városbani Helvéthitű egyház . házát és telkét minden akadály nélkül foglalja el [Kv; Végr.]. 1864: Csinod pataka essző esetén gyakran Sebes folyamu Csintalanysága nem reméltet károkat okoz [Szárhegy Cs; GyHu 53] * vmi ~ére. 1858: Tamás Sofia öz. Czakó Jánosné kevés vagyonykájáról halála esetére rendelkezni kívánván vég akaratját mi előttünk a' következendőkben nyilvánítja [Kv; Végr.]. 1862: Tekintve az élet bizonytalanságát Isten segítségével szerzett vagyonykám felett éltmben kívánok bekövetkezendő halálom esetére rendelkezni [Kv; i.h.].

9. ügy; chestiune; Angelegenheit, Sache. 1821: Petru Fág azt adja fel, hogy nekíe egy tulka el tévellyedett sok keresete után akadt nyomába meg nyuzva akkor előmbé jött és esetét panaszozlyha [H; JF 35 Prot. 17]. 1840: ezen esetet szoroson és körülmenyesen ki nyomozni, s' eredményéről ezen Tisztséget vélekedésesen tudositani el ne mulassa [Kv; KLev.].

10. kb. baj; necaz; Übel, Schwierigkeit. 1599/XVII. sz. eleje: Ha ki az Mesterek készwl kiult-keppen valo esetek miat, ugi mint: Nehez Vensegh, nagy szegenisegh, keő wtes, sérűes, es egiegh

hasonlo nyomorusaghi miat, megii nyomoruszik, keresztien kegies indulatbol tapialtassanak; segittessenek az Ceh iouedelme által. Vgian ezen keppen az Inasok es Legenyj Rendekis az eő hosszu betegsagokban, vagi sörűes miat valo nyomorusagokban, segittessenek, feőkeppen az szegenie, mely eseteket Isten el táuosztasson [Kv; KőmCART. 25]. 1806: A' Pásztorok, a' Közönség ... csordáit hiven és igazán őrizik ... Ugyan a' régi mód szerint tartoznak a' Pásztorok, a Vértetéstől, Vértártól, Békától, 's Más Nyavallyától, Ároktól, Győkértől, és hasonló egyéb veszedelmes esetektől oltalmazni [Frákos U Falujk II és RSzF 196 Sebe János pap-not. kezével].

11. kb. botlás; grezealá, pas grezit; Pehltritt. 1670: Dioszegi Istua(n) . . régi előttünk profitealt Schismaticusságát Pünkösdi publicu(m) Scandalumjával nevelte . . Scandalumjáról az Ecclesiastiat reconciliallia, melynek módusa ilyen. Praedicationon az Templomban, es deplorationjával az offendiculomját amoveallia, hogy minl hitelenségéből, iffjui erőtlenségéből teőrtent esetit senki ne(m) kövessz, seőt minl előttejárónak illendő tisztasságot tőgyan [SzJk 110]. 1699: Székely István Ur(am) dolgát elé forgatván mi eseti légyen az Beczűletes Céh tudakozván azt találta fel az B: Céh es így Büntette 3 forintal [Kv; MészCLEv.].

12. kb. vétak; pátat, viní; Vergahea, Schull. 1673: ennek előtte nem sok üölvel az praefectus vram szolgájának boársága felől münket megsektek volt, de mivel magyarul nem tudunk sem is értünk, ez dolgot esünkben nem vehettük, mely miatt vallásunkban fogatkozás tanálatott, mely esetünkért kapitány Üram ó Kegyelme címlatott [Fog.; Veress, Doc. XI, 139—40 Fogi bojérok Bornemisza Anna fejedelemszonyhoz]. 1833 k.: Férjem meg mást is haragjába s itason Ollyan mérgesen megtámadott az uton, hogy ha alkalmas Segedelem nem érkezett volna talán történetes esete ejtette volna magát is [Uz; Borb. II].

esetből esetenként való; de la caz la caz; von Fall zu Fall. 1840: mőltotassanak Lányuaknak kereskedő Kapitány Kristóff által való minden esetből meg tsalattatását és hírébe nevébe lett meg tsufoltatását Szívekre vétetni [Dés; DLt 1268].

esett 1. hullott; cüzut; abgefallen. 1768: ezen Szőlő az Tavaszig minden részeiben jó status volt, hanem akkori hideg, és a Nyárban esett jég nagyon meg rontotta, és gyengítette [Backamadaras MT; Ks 74/55 Conser. 75].

2. (el)dőglött/hullott; pierit, crăpat; verendit. 1597: (A hús) ne(m) embernek walo wala, seőt vgian) megii lacozt rayta hogy degeers volt, mert az weris mind el fogta vala, esett volt az tehen, az oldalán nagy lyk volt hogy megii az zelis ki ment rayta [Kv; Tjk VI/1.6 Marttes Raw vall.].

3. Csak szitk-ban; nunnai in injuraturá; nur im Fluch. 1722: az ebb Pitsájából esett ki vereti az

emberemet [Széplak^a K; Cs. Vajda lev. — *Később Dódrád- előtaggal]. 1768: beléd vágom^a disznó valagából eset [Tarcasfva U Pf. — *Ti. a fejszét]. 1772: Széplaki Lajosnő Asszonyom szidta s.v. kutja Pitsájából esetnek, nagy ajakunak s több eféléknek teli torokkal kiáltotta nevezgette [K; EMLt]. 1788/1790: (minket) Lud lopo Tolvajok(na)k mondani uton utfelel Piaczan . . Ludas Baloghok(na)k kiáltani amellet adtával teremttével káromolni kutya pocsájából s.v. esettek(ne)k mondani nem iszaudyodtanak sok ízben és versben különbözö helyeken [Dés; DLt]. 1809: annal jobban kezdett lármázni és mőtskolodni kutya pitsáján esett fertelmesnek kiáltván [Dés; DLt].

4. jutott, került; ajuns; geraten/lanzt. Szk: ágyba ~ ágyba került, ágyának dőlt; cüzut la pat; bettlägerig geworden. 1857: Ezen Egyházba^a a' mir ágyba esett azz öreg T. lelkész haláláig fél fizetéssel választódik lelkész [Gyalu K; RAK 133. — *Ti. a diósadiba (Sz)] *parázmaságha ~ kb. parázmaság bűnűben leledző; care este destrăbuilat/defrinat; unzüchtig/buhlerisch sein. 1637: Kis Orsik new vettkezet es parázmaságha esett azoni allatt Sepsí Bacznó Baló László vram megh akarta perangerezeteni [Bölon Hsz; HSzjP. — L. ugyanezt HSzj asszony-állat al. is] *rabságha ~ cüzut in captivitate; in Gefangenschaft geraten. 1814: (A javak) időbb Dési Makai Mihály által még a' Tatár futáskor Tatár Rabságban esett Dömökös Tamás urtól acquiraltattak, fizetvén időbb Dési Makai Mihály, néhai szüle Atyának édes attya Dömökös Tamás ur sattsában [Dés; Borb. I] *teherbe ~ másállapotba került, megterhesedett; rümas insärcinat; schwanger geworden. 1737: égy idegen Pataki Boricza nevű terhbe esett parázna Lányt tudva tartott mind addig lappangtatta míg a szülésnek ideje el jöven azon meg nevezett gonosz léányzó szült [Torda; Tjk I. 133]. 1761: Tudgyae a' Tanu hogy Dualis Bírāja . egy Nagy Aranyasi Lányra Bukesten majd erőszakosan járván aztot meg szeplösítette volna, melyet észre vővén Sztán nevű Szolgájának feleségét ell Zaklatván azon tölle teherbe esett Szemelyt néki adta Feleségül? [H; Ks 113 Vegyes ir. vk]. 1849: az itten verbunkon levő egyik katonától terhbe esett személy [Dés; DLt 933] *ürösségbe ~ megüresedett; devenit vacant; frei geworden. 1838: Al-jegyző lemondását elfogulván helyibe második Al-jegyzőnek substituita eddig volt Archivarius Tussai László aat az eszerént Ürösségbe esett Archivariuságha tette Protocolista Szabo Györgyöt [Dob.; RLt].

5. nem lágyra ~ ember nem a feje lágyra esett ember. 1774: Minthogy világí, friss jókedvű és nem lágyra esett ember volt . . maga is felment Bécsbe és sokáig solicítált, de minthogy református volt, nem consequitátott semmit [RettE 338].

6. dő (vkire/vmire) rászakadt; a se abate/a cădea pe neaptelea asupra (cuiva/a ceva); über jn/etw. gekommen/hersingebrochen. 1605: Mind az által magis ha Vgian towab urgealtatnak . . az

ennek előtte raitunk esett sok Nyomorusagokatt megh mútoghathattak keönyeörges keppen amellek eddigh raitunk estenek az Commúnitasnak közönséges értelmének eggyességes nem lete miatt [Kv; TanJk I/1. 513]. 1696: méltóztassék vram kgd ujjobbann Considera(t)ioba(n) venni az Türieken* esett alkalmatlanságot [Balázsfa AF; BK. — *Túr (AF) lakosain]. 1718: Tarsoly Borbára Aszszony ez mostani édes Hazánkon eset Istennek kivált képpen való iteleti miat feletéb való szorulásra jútót feles neveletlen Arvaival edgyütt [Torda; JHb XV/17].

6. támadt; ivit; entstanden. 1703: abban a Repartitiob(an) esett fogjatkozások emendáltasának [Uzsl IX. 77. 57 gub.]. 1750: vér birságot az itt való Biro igazított, ugy egjéb itt esett veszedéseket és dolgokatis [HSzJP Kováts György de Killyén (57) nb vall.]. 1835: Meghalt Kováts Jánosnak, és Szóts Er'sebetnek János Gyermek, a szerentsétlenül esett tűz réa pattanása által kinos halált szenvedve 10 Eszt(endős) [Vista K; Rak 164].

7. kb. vkit ért/vki által elszenvedett; indurat/suferit (de cineva); jn getroffen. 1590 k.: az Eo rayta esot nyomorusagot* keresny akaro(n)* [Uzsl. — *Értsd: nyomorítást. *Ti. törvény útján indított keresettel]. 1603: Zeochy Gergelne ... vallia ... Mikoro(n) Ballos Jstwany Megh verte Neb Janosnet Masod Nap ... be leove pitwaromba(n) es vg Mutogata megh az Rayta esett veresekett [Kv; TJk VI/1. 693]. 1729: (A halál) olly tagján esett Veresbül rugodozasbul s tapodásbul következett, melyeket rajta nem az I. hanem mások követtek el [Dés; Jk]. 1763: (A) bal karja egésszen es hata az rajta eset verés miatt, el kéült [Torda; TJk V. 171].

8. keletkezett; apärut, ivit; entstanden. 1648: latua(n) szöleombe(n) eset sok karomat. az veszszeot hozza illetwk az szeöleomben es hozza illet [Kv; TJk VIII/4. 292]. 1697: én eskettetem az Léeratoriát be küldöttem az it eset romlás iránt [Szilágycseh; BK. Kúmiyes Gergely Bethlen Gergelyhez]. 1766: (Láttuk a) hátán és lábán essett vak ütéseket [Koronka MT; Told. 3a].

9. származott; provenit; herrührend. 1725: Az kertet a' régi gazból, és az építés alkalmatosságával esett forgaczból, s ág bogból tisztítottak [Kv; Ks 15/LIII. 4]. 1807: egy bot vastagságu tsaponolag esett ütés [Déva; Ks 116 Vegyes ir.]. — L. még RSzf 217—8.

10. eredő; provenit; stammend. 1711/1792: minden eddigh Etkzen András Uram Felesége és Miklos Déak Uram között meg lett, és gyarloságból vagy szászándokból esett egyenletlenség ki szálla [Albis Hsz; BLv. Transs. 33]. 1780: vakmerőségből esett negligenciajáért, irremissibíliter poena praescrípta büntetessék [Torockó; TLv. 5b]. 1806: Désen lako Arkosi Istvánné Szabo Anna erősítette-e ezen hirt másoknak ... ha igen, hol, mikor, mitsoda szokkal szollott, ugy mint valoságot, vagy pedig mint másolt indított szokát, vagy téveljedésből esett gyanut? [Dés, DLt 250/1808 vk].

11. kb. lett; devenit; geworden. 1718: meg tekintvén az B: Céh az legénynek már sokaig való Vándorlása miatt esett meg üdösödését ugy meg mátkásodotságátis engedte ebbéli büntetését ad fl. 12 [Kv; AsztCjk 100].

Szk: döggel ~ vmilyen bőr dögbőr. 1679: Konyhán, e döggel esett nro 153 bárány es berbécz bőr arra [Büroök restan(tíja)] ... Döggel esett Öregh Juh és berbécz bőr nro 49 ... Döggel esett morvai Tavalji Kos és Jerke bárány bőr nr 7 [Uzdisztpéter K; TL. Bajomi János inv. 147—8]. 1681: Döggel esett nyers ökök bőr nro 1 [Hátszeg; VhU 601] * konyhán ~ bőr. 1679: Konyhan esett Fekete bárány bőr nro 135 [uo.; i.h. 147—8. — L. még előbb döggel ~ al.].

12. való; care este/cade; seind, vorkommend. 1759: ó* szerint eset Pünköst első Napján [Bulzest H; EMLt. — *Ti. az ó-naptár]. 1768: midőn Kis és Nagy Karátson Között a' Hét Csonka léssen, tehát a' Bánya Mű után esendő napok ragasztassanak az el mult két Karátson közt esett Csonka Héthez, hogy így a' Csonka Hétis egészre ki potolodjék [Torockó; TLv. 9/12]. 1812: (Az) esketes ellen ha kifogást tennének az allperesek, azoknak a rövid idő miatt esett authenticationon voltakért, kéri a Fellperes Ur ... a végre ki nevezendő Birák által lejendő authenticáltatásokat [Bölkény MT; Born. G. XIII. 16].

13. történt; intimplat; passiert, geschehen. 1587: Cosma Balintal ketten kwlték eö kegnek filere* az hawason eszet ember halál feleol hogi Nemes nepeket hywunk, kik eleot p(ro)testaliunk [Kv; Szám. 3/XXX. 9 Seres István sp kezével. — *A. v. F.füle (TA), Kv két jb-faluja]. 1593: Talaltam megh kapittan wramot keonieorgescum attal Hon nem letteomben walo hazamon es hazam nepen esot Dogaym (!) feleol [Szu; Uzsl]. 1684: Az céh házánál esett dolgokban illy rendet tarthatni* [Dés; DFaz. 12. — *Köv. a rendelkezés]. 1717: a Maros ujarb(an)* eset rablas előtt ezen faluban lakván Nagj Miklos . épité ezen hazat [M.csesztve AF; JHbXXVIII/21. — *AP]. 1836: ide bé adott Kérése melletti hiteles Bizonyítványokból nyilván való lévén Babos Istvánnak hibából esett taxáltatása, ötet ezen Kír. Fő Szám-vévvő hivatal a' relaxalandok közé . feljegyezte [Kv, RLt gub.]. — L. még RettE 53, 166.

14. (vkire) eső, háruló; care ii revine cuiva; auf jn fallend, jm zufallend. 1801: ha ne talám valamelyk Possessor a maga részét le nem tette a nyil vonás előtt, tehát annak részéből annyi cedalyon a költséget tévök(ne)k az mennyi a rá esett költséget fel-éri [M.zsombor K; Somb. II].

15. kirótt/vetett; impus, stabilit; aufgelegt, bemessen. 1703: kk(ne)k parancsollyuk igen Serió, admatúrálly a kgkre esett pénznek késedelem nélkül való fel szedését [Uzsl IX. 77. 59]. 1721: (A) Szebeni fortalitiumhoz ... a Kglmetekre esett palizada fa Summáját ... Szebeni Polgár Mester Atyankfia dispositioja alá administraltozni el ne mulassa [Ks 83 gub.]. 1795: az Hadi segedelemre a' Parochialis Hazakra esett 4 Rftot 12 Xrt nem

a' Pap hanem az Eccl(es)i a fizesse meg [M.bikal K; Rák 20].

16. befolyt/jött; incasat; ingenommen. 1670: Fogarasi boérok székin s egyebütt esett bírságot*, fl. 48 [Fogarasi; AUt 13. — *Ti. beszolgáltatott].

17. felmerült; ivit, apárut; aufgetaucht. 1820: (A kaszálo) sok időktől fogva törvényes kereset alatt forogván, mái napon a Méltóságos Udvarnak vizsont, birtokába által adgyuk, a Perfolytatás alkalmatosságával eset költségben [Egerbegy TA; Tolvaly lev.].

18. vmire fordított; cheltuit pentru/la ceva; an etw. angewandt. 1763: az p(rae)tendens Asz(zon)ynak minden kára, s' annak restauratioja alkalmatosságával, az elégett háznak felepitese, ugj szinte az perre esett költséget, fáradságát . legitimaltatvan, Executio(b)a vétetessék, itilte-tett [Torda; Tjk V. 159]. 1778: kérvén egyszers-mind bennünket arra, hogy ... mindenikének azon közös Malomra esett Erogatiojit megnézővén, és szamba Vévén, Computust tennénk mind a' két részről tett költségekről [Záh TA; Mk V VII/20].

19. (vhol v. vmikor)tartott; tinut (unde va sau cind va); (ab)gehalten. 1676: most az Szent Antal napi Kolosvarat eset sokadalo(m)kor valo vasar-lások Polthi Kato es Pannus szamokra [Beszt.; Törzs]. 1750: Anno praesenti 1749 Maros Vásár-helyen esett virág napi Sokadalomkor [Koronka MT; Told. 18]. 1774: En attam ell harmad idén egy szapornytzás Lovat a' Makfalvi Szent György Napban esett Sokadalomkor [Szentdemeter U; Llt Vall. 106]. — L. még RettE 141.

20. elkövetett; comis, sävirsit; verübt. 1599: az az chelekedet ha valakit orzagh vtaban megh les es ezkeppen adorial, mint ez Kun pal chelekedet az en Jobbagiomuál toluajsgot representat ., Nem tagadhattfa, mert Jobbagiomon eset factum Constal, kit biro vram oculalt, es relatoriank vagion rula [Szinye SzD; Ks].

21. bekövetkezett; intimplat; erfolgt. 1699: mind az Postának sietése miat mind egj kedves Professor Baráttjának nálla léte az levél írástól el rekesztette, igiri ebb(en) eset hejjanosságot prima occasione ki potolni [TL. Fogarassy Sámuel gr. Teleki Pálhoz].

22. vkihez intézett; adresat cuiva; an jn gerich-tet. 1780: még annak sem lett egészszen talám vége: a' Tzéh mesterek kezdettenek szollani ekkor holmi néphez esett szókra kezdett a' Gyü-lekezett beszélleni, zugni [Ne; Borb. II Kováts József rektor-prof. lev.].

23. vki ellen irányuló; indreptat impotriva cuiva; gegen jn gerichtet. 1570: Georgius Zegedy Emlekezyk arról Jol Fodor Istvan Birosagaban perel volt Kolb Miklos Thorozkaywal Nemy El-lene esset Bezed feleol [Kv; Tjk III/2. 145].

25. elejtett/hangzott; rostit, spus; ertönt, ge-fallen (Äußerung). 1724: az . uton esett holmi egyik az másik ellen való illetlen szó [Dés; DFaz. 14.].

eshetendő eshető, lehetséges; posibíl; möglich. 1690: most is el kellene innet Fogarassa(n) men-

nünk de tartvan az uton eshetendő inconvenienti-aktól nem mehetünk [Ebesfva; Törzs. Bethlen Sámuel fej-i ut.].

eshetett állítólagosan történt; presupus că s-a întimplat; angeblich erfolgt. 1799: A Vetzelei* közönség ellen, a Dévai Uradalom Kortsomárlás-beli Jussában eshetett avatkozása, s ezzel az Urada-lom(na)k okozhatott sérelme aránt bé jelentett panaszokra nézve ..., bizonyossá válik, hogy az említett Vetzelei Közönség, még á Szelybelli katonaság fel-állása előttis, á Kortsomárlás Jus-sával békességesen élt [Kv; Ks 101 gub. — *H].

eshetik 1. juthat, kerülhet; a putea ajunge; geraten können. 1716: azon Buza erdő között levén vetve, és ne(m) égj lábba(n), hanem dirib-ban darabba(n) Gaz között, a melyet is ne(m) remelhattünk ugj el osztani hogj mind a két reszre egj áránt eshessek subdvidualása [Pestes SzD; Ks 95]. 1801: (Ha) valamelyik Birtokosnak in-dustriaja ratajaban nem eshetne*, azon esetben más Birtokosok által annak industriája bonifical-tassek [M.zsombor K; Somb. II. — *Vmelyik föld].

2. befolyhat/jöhet; a putea intra, a se putea incasa; einkommen/ingenommen werden können. 1677: Contrabant ... az harmincadnak alkalmatosságával itt több eshetik mint az hámoron [CsVh 64].

3. támadhat, keletkezhetik; a putea să apară/să se ivească; entstehen können. 1810 k: a' bizonyos, hogy a' kutyák megmarodosták vóit, s abból eshe-tett bajok [Dés; DLt 82].

4. vkire/vmire találhat/akadhat; a putea da peste cineva/ceva; auf jn/etw. stoßen/antreffen können. Szk: vminek útjába ~ ráakadhat vmire. 1572: Zekel Margit ... vallia ... Azon ker vala az azzon hogi esmet oda Mennyek addeg ha vtaba eshetem vgy Mond az penznek byzon Meg ado(m) [Kv; Tjk III/3. 7—8]. 1577: Ez mostany el wezet talak felől eo kegmek Megis io moddal legienek erette ha . . valahogy vtaba eshetnek [Kv; TanJk V/3. 155b].

5. nekieshetik vkinek; a se putea năpusti asupra cuiva; über jn herfallen können. Szk: előbe ~ öltre mehet. 1633: Latam aztis hogy egj veresbely ighen igjekezik vala raita hogy varga Andrassal előbe eshessek hogy megh foghassa [Mv; MvLt 290. 114b].

6. keletkezhetik; a se produce; entstehen können. 1720: Eddigis az Avar, Csérék és Erdők tavasszsi gjujtogatási miat sok károk estenek, ugj a' sokáig tarto szarasság utan nagjobbak éshetnek [Beszt; INyR gub.]. 1768: a Gáton fellyül lévő állóványos vizre a Poss(esso)ratus(na)k Colonialis Sessi-oji réa rugván itt esiké vagy eshetiké több, vagy kevesebb kár, mint a fennebb említett Láb Pöl-dökben? [Abafája MT; Told. 17a Huszár lev.].

7. vkitől ~ vmi vki műve lehet vmi; a putea fi fapta cuiva; etw. von jm herrühren können. 1598: nagy suspitio Sarkeozyhez, hogy teolle eshetet az kes gyakas [Kv; Tjk V/1. 163].

8. eredhet; a putea proveni; herrühren/stammen können. 1596: a minth faidalmat keresi, abbol eshetett hogy eő maga zabad ákarattia zerinth le zeokett az erezeből [UszT 11/52]. 1783: Demets Bori egykor meg kenven az Aszszony ő Nsgát, erőssen folyt a' vére, melly abból eshetett, hogy erőssen bé fütött néki* [Perecsen Sz; IB. Elisabeth Kassai cons nb Georgii Sombori (35) vall. — *Ti. a szeretője].

9. megeshetik/történhetik; a se putea intimpla; sich ereignen können. 1640: Néháncor olyan dolog is eshetik, hogy valamely pastor két felé is igírkezik* [SzO VI, 147 fej. — *Ti. lelkipásztor papi állásba]. 1666/1701: ezen kivüls sok külömb külöfélé Casusok eshetnek, mellyeket most ember elméjével sem érhetne fel, azonba(n) egy illye(n) exceptioval valo élés az egész dolgot bontaná el [KvLt I. 188 ogy-i végzés]. 1782: Senkitis semi szolgálattal nem agraváltam, sőt meg hiba hoba eshetett, hogy ki nem tölthettek amint kellett volna, s abba maradt [Baca SzD; GyL. Molnár György nyil.]. 1813 k.: (A felperes) mint betsületes Ember őket vagy egy pohár borral kínálni találta ... annak meg gondolásából eshetet ...; hogy a' napot a' Felperes dolgába vesztegették el [Dés; DLt 56-hoz]. — L. még RettE 83.

10. vmi ~ rajta vmi történhetik vele; a se putea intimpla ceva cu el, a putea păți (ceva); ergehen/ankommen können. 1584: mikor harmadzor mondana ez vallo*, hat vgi vigiazzon Rea es oly helre Allion hogy onnet valamý Erez Ala futomodie Mert Zerenchetlensegis Eshetnek raita [Kv; i.h. 280. — *A varázsigét]. 1585: Eua Birtalan Deakne vallia, ... Kerem A' takach Kelemennet Mondwa(n): Ne Menny fel Jo Azzoniom ky tuggya my eshetik raitad, Monda erre Az Azzony, Myert Ne Mennek eg Bestie Curwafiatol sem felek en, Mert en senkit Nem bantok [Kv; TjK IV/1. 471]. 1631: Hallotta(m) Jstuan Deaktol hogy monta, hogy en maga(m) nem banto(m), More Laszlot, de egy korba(n) talalkoznak oly bolondok, hogy eshetik valami rayta miattok, hogy így veszekedik velem [Abrudbánya; Törzs. „Theodorus Gicha Keorpenyesien(sis)” (50) vall.].

11. folyhat; a putea avea loc; zu/vonstatten gehen können. 1839: azt ígértem vólt, mi szerint házamhoz jöhet, míg a praetendalt executio ideje ki telik, alázatosan értesitem a Tktes Urat hogy hídf utzai házomhoz azért mert, ott napszamosok lévén azok előtt batalia nem eshetik, nem bocsáthatom [Kv; Lécfalvi Bodor Pál lev., Czirják Jánosné Bodor Elekhez.].

12. lefolyhat, végbemehet; a putea avea loc, a se putea intimpla; stattfinden/vonstatten gehen können. 1767: Ha valamelly bányász el kerülhetlen ... okoktól viseltetvén nap számokkal maradna el; az ilyenek ... az arra rendelt időb(en) ... potolyanak maradt nap-szamat azon részéb(en) a' bányának, hol a' szomszéd bányák praejudiciauma nélkül eshetik [Torockó; TLev. 7/1].

13. fekhetik; a putea fi situat/asezat; liegen können. 1775/1802: a sana racioval contrariálna,

hogy a Pojana Nyikile .. Nagy Kristoltz felő eshetnék [BSz; JHb LXVII/3. 99].

14. jól ~ jól/kedvezően üthet ki a dolog; treaba ar putea ieși bine; gut/günstig ablaufen können. 1735: mikor Bezterczeröl Regenbe érkeztek* én mingjást oda mentem és totis vicibus ügyekeztem a patko pénz iránt ugj convenialni, hogj jól eshessék, de Semmikeppen rea nem vehettem eőkö [Görgény MT; Born. X. 10 Lestyán György lev. — *Ti. az egzekutorok].

eshető 1. keletkezhető, esetleg keletkező; care s-ar putea produce/eventual se produce; zufällig entstehend. 1732: a' szarvasok aklán lévő vagy eshető romlásokat meg-jobbítsa [Folt H; BK ad nro 1124]. 1794: altalla(m) solemniter p(ro)testaltottnak minden Gabonajokban eshető károkról, ősi földjőknek Csonkittásokról [Ádamos KK; JHb XIX/41]. 1821: A Méltosagos Aszszon erőszakosan két ökrét el tartaztatta s maig is ott tartya protestál az Exponens ezen erőszakos el tartás ellen, és a Colonusnak ezen szorgos dolog idejében ökrei el tartoztatásából eshető kára és okozando költsége s fárattáságra iránt [Felőr SzD; Bet.]. L. még RSzF 198.

2. bekövetkeztető, esetleg bekövetkező; care ar putea eventual surveni; zufällig eintretend/treffend. 1683: Zóltaj István ala(za)tos supplicatioja Na(gysa)godhoz! az Tatárok keziből Sullyos Rabságából ... szabadultam. De mint hogy kö-züllők Soka(n) ismérnek Táborba(n) Való menetelem nem bátorságos, az következendő nagyob rajtam eshető gonoszak el távaztatásáért [Borb. II. — *Ti. a fej-hez]. 1731: Tapasztalván Ne(m)es Városunk Malma Gáttjának az következtető Arvizeknek hirtelen valo áradási miatt eshető vegső, és utolsó pusztulásra jutását vegeztetett hogy azon Gat epítésére vigjen minden kesedelem nélkül két két szekér töviset [Dés; Jk 413b]. 1828: Természetes igazság az is, hogy az osztálykor eshető Birtokbéli egyenetlenségeknek, ugyan olyan színű Jóságokat (igy!), nem pedig pénz el potolodni [Cege SzD; Wass Jk 36].

3. esetleg következő; care urmează eventual; möglicherweise/eventuell folgend. 1768: (A verős kovács) a' két Karátson között való Hétre Nagy Karátson Hetiben fujjon: A' Bánya mű után eshető s esendő napokon az utánnak mindjárt következendő Művelő Hétre fujjon [Torockó; TLev. 9/12].

4. lehetséges; posibil; möglich. 1782: Veres Samuel Uram a' Productio alkalmatosságával oly éretlen Ifju volt, hogy abban eshető factionak ki gondolására, és végben vitelire alkalmas nem volt [Torda; KW].

5. kifogás alá ~ kifogásolható; care poate fi contestat; tadelhaft, beanstandbar. 1872: Hlnók felolvastatja Kolcsár János gondnok 1871diki számadásait, felszólítván az eklla jelen levő tagjait, hogy észrevételöket a kifogás alá eshető tételekre tegyék meg [M.bikal K; RAk 294].